

ULLA LÄHDESMÄKI

MUINAISJÄÄNNÖS YMPÄRISTÖN MUUTOKSESSA

MODERNIN ALUEIDENKÄYTÖN VAIKUTUKSIA
PIRKANMAAN MUINAISJÄÄNNÖSKANTAAN

HISTORIAN, KULTTUURIN JA TAITEIDEN TUTKIMUKSEN LAITOS
ARKEOLOGIA | TURUN YLIOPISTO

HISTORIAN, KULTTUURIN JA TAITEIDEN TUTKIMUKSEN LAITOS
TURUN YLIOPISTO

Ulla Lähdesmäki

MUINAISJÄÄNNÖS YMPÄRISTÖN MUUTOKSESSA

Modernin alueidenkäytön vaikutuksia
Pirkanmaan muinaisjäännöskantaan

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Geotalon luentosalissa 404
lauantaina 17. helmikuuta vuonna 2018 kello 12.

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Arkeologia

LÄHDESMÄKI, ULLA: Muinaisjäännös ympäristön muutoksessa.

Modernin alueidenkäytön vaikutuksia Pirkanmaan muinaisjäännöskantaan

Väitöskirja, 379 s., 37 liitesivua

Tohtorihjelma Juno

Helmikuu 2018

Asutushistoriallisesti rikkaassa Pirkanmaan maakunnassa alueidenkäyttö muuttaa ympäristöä usein siellä, missä muinaismuistolailta rauhoitetut kiinteät muinaisjäännökset sijaitsevat. Väitöskirja käsittelee maakunnassa vuosina 2000–2010 suojeltua muinaisjäännöskantaa, siihen kohdistuneita modernin alueidenkäytön haitallisia vaikutuksia ja haittojen taustalla vaikuttaneita tekijöitä. Tutkimuksessa muodostetaan kokonaiskuva 150 vuoden kuluessa karttuneesta maakunnan muinaisjäännöskannasta. Tutkimusajanjaksona muinaisjäännösten määrän runsastumiseen ja levintään vaikutti etenkin vireä maankäyttö jäännösten määrän karttuessa lähes tuhannella kohteella.

Ympäristön muutoksen arkeologisessa tutkimuksessa analysoidaan muinaisjäännösten säilymistä ja alueidenkäytöstä johtuvia muutoksia suojeltuihin jäännöksiin sekä tunnistetaan modernista alueidenkäytöstä seuraavia haitallisia vaikutuksia jäännösten fyysisiin ja aineettomiin ominaisuuksiin. Tutkimuksessa tulkitaan muinaisjäännösten uhanalaisuuden ja vahingoittumisen ilmenemistä ja alueidenkäytön vaikutusten taustoja. Tutkimusaineistona ovat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Pirkanmaalla viireillä olleiden maa- ja vesialueiden hankkeiden suunnitelmat sekä kulttuuriympäristön suojelun alueellisen viranomaisen, Pirkanmaan maakuntamuseon, alueidenkäytön hankkeista antamat lausunnot. Hankkeita ja lausuntoja analysoidaan laadullisin tilastollisin menetelmin.

Haitat ilmenivät esimerkiksi muinaisjäännösten luvattomana kajoamisena. Alueidenkäyttö lisäsi paikoitellen jäännöksen vahingoittumisen riskiä ja se saattoi marginalisoida muinaisjäännöksen ympäristössään. Jäännöksen kertovuus ja arvokkaina pidetyt aineettomat ominaisuudet heikkenivät tai ne menetettiin. Maankäyttöön liittyneet arkeologiset kaivaukset ja kohteissa pysyvästi vallitseva maankäyttö aiheuttivat osaltaan haitallisia muutoksia. Haittojen syntymiseen vaikuttivat varsinkin informaatioon sekä suojelun ja alueidenkäytön toimijoiden käytäntöihin ja menettelytapoihin liittyneet tekijät. Tutkimuksen tulokset hyödyttävät maakuntaa kehitettäessä kulttuuriperinnön hallinnan tapoja ja vahvistettaessa arkeologisen kulttuuriperinnön merkitystä nyky-yhteiskunnassa sekä laajemminkin uudistettaessa arkeologisen perinnön lainsäädäntöä Suomessa.

Asiasanat: kiinteä muinaisjäännös, arkeologinen kulttuuriperintö, ympäristö, alueidenkäyttö, muinaismuistolaki, museoviranomainen, uhanalainen kulttuuriperintö.

University of Turku
Faculty of Humanities
School of History, Culture and Art Studies
Archaeology
LÄHDESMÄKI, ULLA: Archaeological Sites and Monuments in Changing
Environment. The Impact of Modern Land Use on the Protected
Archaeological Heritage in the Tampere Region, Finland
Doctoral dissertation, 379 pages, 37 appendix pages
Doctoral programme Juno
February 2018

The Tampere Region (Pirkanmaa) is an administrative region in Finland with a long settlement history. The dissertation draws an overall picture of the region's protected archaeological sites and monuments in the first decade of the 21st century. The main focus is to analyze how modern land use practices influence protected archaeological sites and to interpret why and how environmental changes appear on the sites. The number of known archaeological sites is the result of archaeological survey and data collection during last 150 years. At the beginning of the 21st century the amount of protected archaeological sites increased significantly. At the end of the decade the number of sites protected by Antiquities Act had increased by almost a thousand sites and monuments. The main cause was the large number of land use projects which consequently increased the number of archaeological surveys.

In the dissertation the preservation of archaeological sites and monuments is analyzed as well as alterations they face due to modern land use. The main research sources are various land use and building plans and related official supervising statements given by the regional heritage authority, Pirkanmaa Provincial Museum, in the first decade of the 21st century. The land use projects and statements are analyzed with qualitative statistical methods.

In some instances land use increased the risk for damage and marginalized archaeological heritage by diminishing the significance of a site. Sites' heritage values and expressiveness declined or were lost completely. One example of the negative impact was illicit violations of archaeological sites. Archaeological excavations connected to land use projects and prevailing land use caused regular damage to protected sites. Negative impact was derived especially from information availability and usage but also from the practices of numerous land use actors. The research results can be applied regionally in the development of principles and practices for heritage management as well as nationwide in the renewal of Antiquities Act.

Keywords: archaeological sites and monuments, archaeological heritage, environment, land use, development, Antiquities Act, antiquarian authority, endangered heritage.

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnit OriginalityCheck service.

MUINAISJÄÄNNÖS YMPÄRISTÖN MUUTOKSESSA

MODERNIN ALUEIDENKÄYTÖN VAIKUTUKSIA
PIRKANMAAN MUINAISJÄÄNNÖSKANTAAN

ULLA LÄHDESMÄKI

HISTORIAN, KULTTUURIN JA TAITEIDEN TUTKIMUKSEN LAITOS
ARKEOLOGIA | TURUN YLIOPISTO

TURUN YLIOPISTO

Historian, taiteiden ja kulttuurien tutkimuksen laitos

Tohtoriohjelma Juno

Arkeologia

Tutkimuksen ohjaajat: professori Jussi-Pekka Taavitsainen,

professori Markus Hiekkänen, tutkija Sirkku Pihlman

Esitarkastajat: apulaisprofessori Visa Immonen, dosentti Juhani Kostet

Vastaväittäjä: dosentti Juhani Kostet

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun

alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

KARHUNHAMMAS 18

Toimituskunta: Jussi-Pekka Taavitsainen, Valter Lang, Henrik Asplund

Toimitus: Ulla Lähdesmäki

Taitto ja kannen suunnittelu: Liina Luoma

ISBN 978-951-29-71707-7 (painettu)

ISBN 978-951-29-718-4 (PDF)

ISSN 0356-8601

Eräsalon Kirjapaino Oy, Tampere

Etukansi: Pirkanmaan maakuntamuseon MapInfo-tietokannan kartta

Pirkanmaan muinaisjäännösten levinnästä. Takakannen kuvat Ulla Lähdesmäki.

ESIPUHE

Arkeologia on mahdollistanut minulle ammatin, jossa olen voinut toimia sekä korkeakoulu- että museolaitoksessa. Kummastakin osa-alueesta ja kertyneistä kokemuksista on ollut hyötyä tehdessäni tutkimusta arkeologiseen kulttuuriperintöön kohdistuneista alueidenkäytön vaikutuksista. Nykyaikaan sijoittuva arkeologinen ympäristötutkimus ei ole tyypillinen tutkimusaihe Suomessa. Tähän työhön kannusti professori Jussi-Pekka Taavitsainen, joka aikaisemmin hallintovirkamiehenä toimittuaan ymmärsi arkeologisen perinnön hallinnan tieteellisen tutkimuksen tarpeellisuuden. Työni Pirkanmaan maakuntamuseon suojele- ja tutkimusarkeologina on kahden vuosikymmenen aikana ohjannut kiinnostustani arkeologisten kohteiden säilymiseen. Hallintoarkeologiaan suuntautumistani muovasi aikoinaan myös professori emeritus Unto Salo.

Tutkimustyön tekeminen päätoimesta vapaana mahdollistui ensin Hämeen Museoseuran myöntämällä työskentelyapurahalla. Museoseura sujuvoitti siten työn alkuvaiheen sujumista ja tuki uudelleen työn päättyessä väitöskirjan painatusta. Suomen Kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto ja Emil Aaltosen Säätiö tukivat ratkaisevalla tavalla tutkimustani myöntämällä työskentelyapurahat hallintoarkeologisen tutkimusaiheen työstämiseen. Esitän parhaat kiitokset kaikille työtäni rahallisesti tukeneille.

Kiitän Jussi-Pekka Taavitsaista ohjauksesta, Visa Immosta ja Juhani Kostetia hyödyllisistä ja rakentavista huomioista työn esitarkastuksessa. Lisäksi kiitän niitä henkilöitä, jotka ovat eri vaiheissa omalla tavallaan edistäneet tai tukeneet työtäni: Markus Hiekkasta työn varhaisvaiheen kommenteista, Sirkku Pihlmania eri vaiheissa saadusta palautteesta ja rohkaisusta, Matleena Haapalaa lainsäädäntöön liittyvistä tarpeellisista kommenteista sekä muulla tavalla edesauttaneita henkilöitä, esimerkiksi tietoaineksia antaneita Maija Matikkaa, Juha Maaperää, Mikko Helmistä ja Petri Halista. Olen kiitollinen Tuija-Liisa Soiniselle ja Tuula Heikkurinen-Montellille vuosien aikana saamastani ohjauksesta ja kokemusten jakamisesta. Kiitos perheelleni, varsinkin puolisolle ja tyttärellemme Hetalle monenlaisesta käytännön avunannosta viime vuosina.

Tutkimuksen ehdoton edellytys on ollut pirkanmaalainen kulttuuriympäristö maanomistajineen ja alueidenkäytön ammattilaisineen sekä Tampereen kaupungin museopalveluiden ja Pirkanmaan maakuntamuseon salliva ja kannustava suhtautuminen väitöskirjatyön tekemiseen. Omistan väitöskirjani kulttuuriympäristötyötä tekeville läheisille työtovereilleni Tampereella.

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE	7
1 JOHDANTO TUTKIMUKSEEN	11
1.1 NÄKÖKULMIA KIINTEISIIN MUINAISJÄÄNNÖKSIIN	11
1.2 KYSYMYKSENASETELU, AIHEEN RAJAUKSET JA TUTKIMUSALUEEN ESITTELY	16
1.3 LÄHDEAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	21
1.4 TUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	27
1.5 ARKEOLOGISEN KULTTUURIPERINNÖN HALLINNAN TEORETISOINTI	35
1.5.1 Kulttuuriperinnön tutkimuksen näkökulmia länsimaisessa arkeologiassa	35
1.5.2 Suojelun problematisointi Suomessa julkaisuaineiston valossa	41
1.6 MUINAISMUISTOHALLINNON RAKENNE JA SUOJELUN PÄÄASIALLISET NORMIT TUTKIMUSAJANJAKSONA	49
1.6.1 Hallinnon toimijat	49
1.6.2 Kulttuuriperinnön suojelun kansainvälinen sopimusjärjestelmä	55
1.6.3 Ympäristön sääntely	59
1.6.4 Muinaismuistolaki (17.6.1963/295)	61
1.6.5 Kysymys muinaismuistolain uudistamisen tarpeesta	74
1.6.6 Maankäyttö- ja rakennuslaki (5.2.1999/132)	77
1.6.7 Suojeluviranomaisen ohjeet ja vakiintuneet käytännöt	80
2 KATSAUS ARKEOLOGISEN KULTTUURIPERINNÖN SUOJELUN HISTORIAAN	82
2.1 LÄNSIMAISTEN SUOJELUKÄSITYSTEN MUUTTUMINEN	82
2.2 MUINAISMUISTOHALLINNON JA LAINSÄÄDÄNNÖN KEHITYKSESTÄ SUOMESSA	92
2.2.1 Pääpiirteitä sääntelyn ja hallinnon historiasta	92
2.2.2 Suojeluhallinto laajenee maakuntiin	96
2.3 PIIRTEITÄ PIRKANMAAN MUINAISMUISTOJEN SUOJELUN HISTORIASTA	100
2.3.1 Varhaisia tietoja ja kuvauksia muinaismuistoista	100
2.3.2 Muinaisesineiden keruuta ja varhaisia kenttätöitä	102
2.3.3 Pitäjän- ja kihlakunnankertomusten tietoja muinaismuistoista	105
2.3.4 Huomioita muinaisjäännösten tilasta suojelutoiminnan alkuaikoina	108
2.3.5 Muinaisjäännösten vahingoittuminen Ylä-Satakunnassa ja Pohjois-Hämeessä muinaismuistoasetuksen aikana	111

2.3.6 Muinaismuistojen suojelun maakunnallinen viranomaistoiminta käynnistyy	116
3 PIRKANMAAN SUOJELTU MUINAISJÄÄNNÖSKANTA	120
3.1 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN KARTTUMINEN	120
3.2 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN TYYPIT	128
3.2.1 Esihistorialliset muinaisjäännökset	128
3.2.2 Historialliset jäännökset	131
3.3 VEDENALAISET JÄÄNNÖKSET	134
3.4 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN MILJÖÖ JA NIILLÄ VALLITSEVA MAANKÄYTTÖ	138
3.4.1 Kohteiden maakunnallinen levintä sekä jakautuminen taajamiin ja haja-asutusalueille	138
3.4.2 Kohteiden miljöö ja vallitseva maankäyttö	143
3.4.3 Yleisimpien muinaisjäännöstyyppien miljöö	146
3.5 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN MAANOMISTUS	149
3.6 MAASTOON MERKITTYJÄ JA HOIDETTUJA MUINAISJÄÄNNÖKSIÄ	155
3.7 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN ARVO JA LUOKITTELU	161
3.7.1 Arvon tulkintoja	161
3.7.2 Pirkanmaan muinaisjäännösten rauhoitusluokitus	164
3.7.3 Muut suojelun piiriin otetut arkeologiset kohteet	170
4 MUINAISJÄÄNNÖKSET PIRKANMAAN ALUEIDENKÄYTÖSSÄ	173
4.1 ALUEIDENKÄYTÖN LUONNEHDINTA	173
4.2 MUSEOVIRANOMAISEN LAUSUNTOJEN TARKASTELU	179
4.2.1 Lausuntojen luonnehdinta	179
4.2.2 Yksityiskohtaisten lausuntojen aihepiirit	185
4.3 YLEISTARKASTELU HANKKEIDEN KOHDISTUMISESTA ARKEOLOGISIIN JÄÄNNÖKSIIN	187
4.3.1 Hanketyypit, kunnat ja muinaisjäännöstyyppit	187
4.3.2 Yleisimpiin muinaisjäännöstyyppihin liittyneet hankkeet	189
4.3.3 Kiinteän muinaisjäännöksen alueelle suunnitellut hankkeet, hankkeiden puoltaminen ja muuttaminen	190
4.3.4 Kaavojen, infrastruktuurihankkeiden ja pienten yksityisten rakennushankkeiden vertailua	194
4.3.5 Muinaisjäännös usein toistuvien hankkeiden kohteena	196
4.3.6 Huomioita kaavoitushankkeista	199
4.3.7 Vesialueiden hankkeet	203
4.4 ESIMERKIT ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN JA ALUEIDENKÄYTÖN HANKKEIDEN YHDISTÄMISESTÄ	205
4.4.1 Kaavoitushankkeet	206

4.4.2 Yhdyskuntahuollon rakentaminen ja maa-aineksen puhdistaminen	218
4.4.3 Luvanvarainen pienehkö yksityinen rakentaminen	229
4.4.4 Muita hankkeita	236
4.4.5 Maankäyttöhanke edisti arkeologisen suojelukohteen säilymistä	245
4.5 MUITA MUINAISJÄÄNNÖSTEN SUOJELUN JA SÄILYMISEN NÄKÖKOHTIA	248
4.5.1 Maanomistajan informointi muinaisjäännöksen rauhoituksesta	248
4.5.2 Muinaismuistolain nojalla määrätyt suoja-alueiden rajat	254
4.5.3 Muinaismuistolain säännösten tulkinta ja soveltaminen yksityiskohtaisissa lausunnoissa	258
4.5.4 Muinaisjäännöksen tuhoutuminen ja turmeltuminen alueidenkäytössä	263
4.5.5 Alueidenkäyttöön liittyvä muinaisjäännösten tutkiminen	280
4.5.6 Kajoamisluvut	286
5 MODERNIN ALUEIDENKÄYTÖN HAITTOJA ALUEELLISEN MUSEOVIRANOMAISEN LAUSUNTOJEN VALOSSA	289
5.1 MUSEOVIRANOMAISEN LAUSUNNOT NÄKÖKULMANA ALUEIDENKÄYTTÖÖN	289
5.2 ALUEIDENKÄYTÖN HANKKEIDEN PIIRTEITÄ	291
5.3 ALUEIDENKÄYTÖN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	294
5.4 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN SUOJELUN PERIAATTEITA ALUEIDENKÄYTÖN OHJAUKSESSA	296
5.5 HALLINNOLLISIN SUOJELUTOIMIN VAALITTU PIRKANMAAN MUINAISJÄÄNNÖSKANTA	301
5.6 ALUEIDENKÄYTÖN HAITALLISET VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSIIN	310
5.7 ARKEOLOGISTEN SUOJELUKOHTEIDEN JA ALUEIDENKÄYTÖN SUHTEEN POHDINTAA	326
LÄHDELUETTELO	338
LIITTEET	380

1 JOHDANTO TUTKIMUKSEEN

1.1 NÄKÖKULMIA KIINTEISIIN MUINAISJÄÄNNÖKSIIN

Aikaisemman asutuksen muistoina rauhoitetut kiinteät muinaisjäännökset hahmottuivat ja ilmenivät Pirkanmaan ympäristöissä vaihtelevassa tilassa 2000-luvun alussa. Moni tiedossa oleva muinaisjäännös oli miljöössään näkymättömissä tai toissijaisessa asemassa, koska jäännöksen paikkaa leimasi moderni maankäyttö. Muinaisjäännöksiin kuului myös hyvin erottuvia ja laajasti tunnettuja kohteita.

Tyypillinen esimerkki ympäristössään näkymättömästä muinaisjäännöksestä on Tampereen naapurissa sijaitsevan Ylöjärven kaupunkitaajamassa, missä näkymiä hallitsevat matalien liike- ja asuinrakennusten korttelit katuiineen (kuva 1a). Alueen ilmettä ja merkityksiä leimaavat asumisen, palvelujen ja liikenteen toiminnot ja 1900-luvun rakennuskanta. Keskustan sisääntuloreitillä sijaitsee entisen Mikkolan tilan päärakennus, ainoa vanhasta maatilasta yhä jäljellä oleva rakennus. Tila siirrettiin nykyiselle paikalle vuoden 1765 isojaon toimeenpanossa.¹ Mikkolan tilakeskus ja naapurusto ovat kokeneet ajan kuluessa monia muutoksia. Pihapiiri modernisoitui vuonna 1910 arkkitehti Tiitolan piirtämän kansallisromanttisen päärakennuksen valmistuttua.² Rakennus on 2010-luvulla yhä paikallaan, uudessa käytössä kaupungin päiväkotina. Viime vuosisadan aikana supistuneessa pihapiirissä on vanhoja maatilalan ajalta periytyviä puita ja tontin nykyiseen käyttötarkoitukseen kuuluvia rakenteita. Lähinaapurusto on muuttunut kerrostalojen, liike- ja yleisten rakennusten alueeksi, pysäköintialueiksi ja vilkkaasti liikennöidyksi leveäksi kaduksi.

Mikkolan miljöötä hallitsi 800 vuotta sitten usean sukupolven käyttämä kalmisto, johon rautakautisen yhteisön vainajat haudattiin usein ja koruain varustettuina. Vuosisatojen kuluessa alueen käyttötarkoitus, merkitys ja ilme muuttuivat. Kalmistosta tuli toissijainen ja haudat unohtuivat. Kalmiston merkit hävisivät näkyvistä, vaikka se oli yhä paikalla. Puiden istuttaminen Mikkolan talon portille toi valtion Arkeologisen toimiston virkamiehen A. O. Heikelin paikalle vuonna 1896. Maanviljelijä Antti Mikkola ja puuseppä Janne Hakala olivat puiden istutustyössä kaivaneet maasta esille ruosteisen miekan, keihäänkärjen ja sirpin. Esineet kulkeutuivat Helsinkiin yliopiston historialliseen museoon, ja arkeologi saapui tarkastamaan löytöpaikkaa.³ Vuosisadoiksi unohtunut kalmisto tuli uudelleen tietoisuuteen.

Muinainen kalmisto hautoineen ei ilmene eikä erotu modernissa kaupunki-

1 Honka-Hallila 1996, 21.

2 Teivas 2004, 80.

3 Heikel, A. O. 27.11.1896.

näkymässä. Kalmiston arvioidaan suureksi osaksi jo tuhoutuneen rakentamisen ja arkeologisten pelastuskaivausten myötä, mutta pitkään jatkuneesta maankäytöstä huolimatta kalmistosta oletetaan maan alla olevan jäljellä yhä merkkejä. Haudat ovat arvokas tietolähde kirjallisia lähteitä edeltävän ajan asutuksesta. Kalmisto on säilyttänyt muiston viikinki- ja ristiretkiajalla eläneistä ihmisistä ja kalmiston rakentaneesta rautakauden kylästä. Siksi Mikkolan miljööllä on ollut 1800-luvun lopulta lähtien erityinen asema yhteiskunnassa: paikka on lain nojalla rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös.

Kalmistolla on pirkanmaalaisen muinaisjäänöksen tyypillisiä piirteitä: se on historiallista aikaa vanhempi, sillä ei ole maanpinnalla näkyviä rakenteita ja se on viimeisten vuosisatojen aikana harjoitetun maankäytön muovaama. Muinaisjäänöksen paikan merkitys on muuttunut monta kertaa. Nykyisin se kuuluu kaupungin omistamiin kiinteistöihin ja samanaikaisesti se määritellään muinaismuistolain nojalla kaikille kuuluvaksi kulttuuriomaisuudeksi ja -perinnöksi.

Kuvat 1a–c Pirkanmaan kiinteät muinaisjäänökset ilmenivät 2000-luvun miljöissä erilaisin tavoin. **a.** Moderni yhdyskuntarakenne peittää Mikkolan viikinki- ja ristiretkiajan kalmiston paikan Ylöjärven keskustan rakentamassa ympäristössä (kuva: Ulla Lähdesmäki). **b.** Monumentaalinen Pälkäneen Rauniokirkko on tunnettu muistomerkki ja vapaaehtoisten vaalima muinaisjäänös (kuva: Pirkanmaan maakuntamuseo, Eija Haapalainen). **c.** Muinaisjäänökset tunnetaan varsinkin arkeologisten kaivausten paikkana (kuva: Pirkanmaan maakuntamuseo, Kirsi Luoto).

Maanalaiseen ja miljööltään voimakkaasti muuttuneeseen muinaisjäännökseen verrattuna Pälkäneellä sijaitseva Rauniokirkko tarjoaa päinvastaisen näkökulman muinaisjäännökseen (kuva 1b). Raunio on maisemassa selvästi erottuva muistomerkki. Se on monumentaalinen muinaisjäännös, joka on monesta muusta arkeologisesta kohteesta poiketen säilyttänyt hyvin alkuperäisen rakennuksen tunnistettavat piirteet. Rauniokirkko on esihistoriallista aikaa nuorempi esimerkki lähes 600 vuoden takaisen instituution fyysisestä muistosta maisemassa. Muinaisjäännös on myös paikallista identiteettiä vahvistava elementti, joka on muodostunut 1900-luvun kuluessa merkittäväksi nähtävyydeksi paikakunnalla. Sen lisäksi 2000-luvun alussa perustettu Vanhankirkon Suojeluyhdistys on ottanut muinaisjäännöksen erityisen huolenpidon kohteeksi ja liittynyt yhteisöarkeologiseen adoptoi monumentti -toimintaan.⁴ Tällä muinaisjäännöksellä on tavanomaista selvempi ja voimakkaampi yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen merkitys.

Rauniolla on merkitystä nähtävyytenä ja yhteisöllisen toiminnan kohteena, mutta myös alkuperäiseen funktioon liittyvänä kirkollisena tilana: kattoa vailla olevaa rauniota käytetään Pälkäneen evankelis-luterilaisen seurakunnan kirkollisissa toimituksissa, vaikka kirkosta luovuttiin 1800-luvun lopulla nykyisen seurakuntakirkon valmistuttua. Rauniokirkko on siten ajoittain uudelleen käytössä ja sitä kunnostetaan yhdistyksen ja Museoviraston yhteistyönä. Yhdistys on jopa suunnitellut kirkon kattamista uudelleen lasikatolla, mikä on herättänyt puoltavia ja vastustavia kannanottoja.⁵ Raunio on kirkkopihoinen muinaismuistolailla rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös ja samalla sen säilyttämisestä kiinnostuneen paikallisen yhteisön toiminnan kohde.

Arkeologinen kaivaus avaa edellisistä poikkeavan näkökulman muinaisjäännökseen (kuva 1c). Kaivauksilla muinaisjäännös on varsinkin tieteellisen tutkimuksen kohde ja tietolähde. Näkökulma on pitkään vaikuttanut ihmisten käsityksiin muinaisjäännöksistä. Kiinteä muinaisjäännös ja muinaisesineet ovat olennaisia arkeologisen tutkimuksen lähteitä, ja kenttätutkimukset vaikuttavat edelleen vahvasti yleiseen mielikuvaan siitä, mitä arkeologia ja muinaisjäännökset ovat. Kenttätutkimukset saattavat yhä olla yleisimmin tunnettu muinaisjäännökseen yhdistyvä konteksti suuren yleisön mielessä.

Hallintoarkeologia muodostaa puolestaan nyky-yhteiskunnalle tyypillisen näkökulman kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Yli 130 vuotta sitten käynnistyneen ja 1900-luvulla kehitetyn muinaismuistohallinnon työn myötä kiinteistä muinaisjäännöksistä on tullut erityisesti julkisten hallintotoimien kohde suojeluviranomaisten ottaessa kantaa jäännösten säilymiseen. Kiinteitä muinaisjään-

4 Pälkäneen Vanhan kirkon Suojeluyhdistys 2016 (sähköinen lähde).

5 Pälkäneen Rauniokirkko 2016 (sähköinen lähde); Sydän-Hämeen Sanomat 11.11.2015, 9.2.2016, 24.1.2017 (sähköinen lähde).

nöksiä koskevia säädöksiä on laadittu jo ainakin 350 vuoden ajan. Normien ja hallinnon kautta muinaisjäännökset yhdistyvät nykyisin ympäristöhallintoon ja alueidenkäyttöön. Muinaismuistolain säännökset määrittävät muinaisjäännösten aseman yhteiskunnassa ja niiden huomioon ottamisen periaatteet ympäristön muutoksessa. Hallintotehtävissä suojeluviranomaisina toimivat arkeologit valvovat muinaismuistolain rauhoituksen toteutumista ja ratkaisevat muinaisjäännösten säilyttämisen kysymyksiä. Hallintoarkeologiasta on kehittynyt näkyvä arkeologian toimiala Suomessa.

Edeltävät näkökulmat hahmottavat kiinteiden muinaisjäännösten vaihtelevia ilmenemismuotoja ja niihin liittyviä käsityksiä 2000-luvun yhteiskunnassa. Menneisyydestä nykyhetkeen ja tulevaisuuteen ulottuvassa perspektiivissä muinaisjäännökset muuttuvat väijäämättä. Fyysiset ja aineettomat muutokset kuuluvat jäännöksen ominaisuuksiin; ne ovat osa muiston muodostumista ja muotoutumista.⁶

Tutkimuksessa analysoidaan Pirkanmaan maakunnan muinaisjäännöskantaa ja kiinteiden muinaisjäännösten muuttumista maa- ja vesialueiden taloudellisessa ja muussa hyötykäytössä 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Työssä tutkitaan erityisesti kiinteiden muinaisjäännösten uhanalaisuutta ja vahingoittumista modernissa alueidenkäytössä.

Muinaisjäännösten vahingoittumiseen, tuhoutumiseen ja yleiseen tilaan vaikuttavat monet tekijät kuten erilaiset luonnonilmiöt ja eroosio, turismin kulluttava vaikutus, ihmisten välinpitämättömyys ja joskus jopa ilkivalta. Viiveet suojelusta vastaavan museoviranomaisen hallinnollisissa suojelutoimenpiteissä saattavat myös vaikuttaa haitallisesti muinaisjäännöksen tilaan. Arkeologiset kaivaukset tuhoavat muinaisjäännöksiä samalla kun ne tuottavat uutta tietoa. Ilmastonmuutos aiheuttaa uusia uhkia muinaisjäännöksille. Kulttuuriympäristön hallinnossa ilmiöön on kiinnitetty huomiota 2000-luvulla, jolloin on tunnustettu maaperän happamoitumisella, päästölaskemilla, ilmaston lämpenemisellä ja pohjaveden muutoksilla olevan konkreettisia vaikutuksia muinaisjäännöksiin. Esimerkiksi maan routimisen väheneminen aiheuttaa ongelmia koneellisessa metsänhoidossa. Itämeren suolaisuuden lisääntyminen vaikuttaa puolestaan vedenalaiseen kulttuuriperintöön.⁷ Yleisin muinaisjäännösten tilaa muuttava toiminta on kuitenkin monimuotoinen maa- ja vesialueiden käyttö.

Tutkimusaiheen valintaan ovat vaikuttaneet useat syyt. Pirkanmaa on kehittynyt 1900-luvun lopulta lähtien pääkaupunkiseudun jälkeen väestöltään Suomen toiseksi suurimmaksi maakunnaksi ja sen taloudellinen toimeliaisuus on synnyttänyt huomattavan vireää maankäyttöä.⁸ Arkeologisen kulttuuriperinnön

6 Holtorf 2014, 6129.

7 Berghäll & Pesu 2008, 24.

8 Ympäristö 2015, 2.

alueellisena suojeluviranomaisena Pirkanmaan maakuntamuseolle on karttunut 1990-luvun lopulta lähtien runsaasti tietoa muinaisjäännöksiin liittyneistä alueidenkäytön hankkeista. Laaja hankeaineisto ja maakuntamuseon hankkeista antamat suojeluviranomaisen lausunnot mahdollistivat mielekkään alueidenkäytön vaikutuksia analysoivan tutkimuksen.

Suojelutehtävissä museoviranomaisena työskentelevän arkeologin arjen kokemukset ovat kiinnittäneet huomion siihen, että muinaisjäännosten fyysinen tila on paikoitellen heikompi kuin arkeologisten inventointien perusteella voi päätellä. Kaavoitushankkeita ja muuta maankäyttöä ohjattaessa syntyy ajoittain vaikutelma muinaisjäännosten marginaalisuudesta ympäristössään ja siitä, että muinaisjäännostet säilytetään maankäytössä siksi, että laki kieltää kajoamista niihin. Vaikka monet alueidenkäytön haitat ja suojelun ongelmat ovat tuttuja suojelutehtävissä toimiville arkeologeille, hallintoarkeologiasta puuttuu laajaan empiriseen aineistoon perustuva analyttinen tutkimus muinaisjäännostien uhanalaisuudesta, vahingoittuneisuudesta ja näiden ilmiöiden syistä. Tutkimusaihe oli kiinnostava, koska muinaismuistolain rauhoituksesta huolimatta muinaisjäännostia vahingoittuu ja tuhoutuu alueidenkäytössä.

Nyky aikaan säilynyt Ylöjärven Mikkolan rautakauden kalmisto ei kerro vain menneiden sukupolvien elämästä. Nykytilassaan muinaisjäännost ilmentää maankäytön ja paikan merkitysten muuttumista, perimätiedon häviämistä, suhtautumista arkeologiseen kulttuuriperintöön sekä yhdyskuntarakentamisen valintoja. Muinaisjäännostia on tutkittu Suomessa pääasiassa menneisyyden elämän tietolähteinä, mikä on jättänyt suureksi osaksi huomiotta muinaisjäännostien säilymistä ja suojelun aihepiiriin. Muinaisjäännostien säilymistä alueidenkäytössä problematisoiva tutkimusaihe mahdollisti uudenlaisen näkökulman arkeologiseen aineistoon.

Arkeologisen perinnön suojelu on julkista toimintaa. Muinaisjäännostien säilyttäminen on yleisesti hyväksyttävää ja tavoiteltavaa, koska suojelusta säännellään lailla ja toimintaa harjoittaa julkisesti rahoitettu hallinto-organisaatio. Alueidenkäyttö ja suojelu ovat aika ajoin kuitenkin ristiriidassa edustaessaan erilaisia intressejä. Samaan aikaan kun osa muinaisjäännostista säilyy hyvin, osa vahingoittuu tai muuttuu alueidenkäytön vaikutuksesta miljöössään toissijaisiksi. Muinaisjäännostia poistetaan pelastuskaivauksissa ja niitä vahingoituu epähuomiossa tai tahallisesti. Nämä tosiasiat perustelevat alueidenkäytön ja muinaisjäännostien suhteen analysoinnin tarvetta.

Muinaisjäännostia kohdistuvat rikokset eivät ole uusi asia. Länsimaisessa akateemisessa tutkimuksessa ja suojelupoliittisessa keskustelussa kulttuuriperintöröikosten teema on yleistynyt viime vuosina saaden enenevää huomiota. Esi merkiksi Englannissa kulttuuriperintöröikosten ja niiden ennaltaehkäisemisen aiheet ovat lisääntyneet arkeologisissa, museologisissa ja oikeustieteellisissä jul-

kaisuissa.⁹ Suomessa Museovirasto on tehnyt vuonna 2015–2016 muinaisjäännösten viimeaikaista luvatonta kajoamista koskevan tarkastelun.¹⁰ Käsillä oleva tutkimus mahdollisti Pirkanmaan muinaisjäännösten luvattoman kajoamisen analysoinnin ja ilmiön ottamisen esille.

Alueidenkäytön ja arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan aloilla on ollut vireillä 2000-luvulla useita muutoksia. Maankäyttö- ja rakennuslaki tuli voimaan vuosituhannen alussa. Museovirasto kehitti tehokkaasti historiallisten muinaisjäännösten suojeluohjeita. Arkeologisen perinnön arvottamisen tarpeesta on keskusteltu aiempaa avoimemmin. Museovirasto käynnisti niin sanotussa muinaismuistolain osaamisringissä lain kriittisen ja analyttisen tarkastelun.¹¹ Muinaisjäännösten tilaa analysoiva maakunnallinen tutkimus hyödyttää maakunnan tason lisäksi valtakunnallista arkeologisten kohteiden säilyttämisen kehittämistyötä.

Tutkimus ei käsittele sitä, miten tulisi toimia, jotta muinaisjäännösten säilyminen tulisi hyvin turvatuksi tai sitä, mitä ylipäänsä ymmärretään tai tarkoitetaan hyvällä säilymisellä.¹² Näitä oleellisia suojelupoliittisia ja filosofisia kysymyksiä tulee kuitenkin pohtia entistä tietoisemmin esimerkiksi omana tutkimusteemana. Tämän tutkimuksen tulokset hyödyttävät jatkossa näiden kysymysten tarkastelua tuottamalla analysoitua tietoa siitä, mitä muinaisjäännöksille tapahtuu ympäristön käytössä.

Käsillä oleva muinaisjäännösten ja alueidenkäytön suhdetta problematisoiva tutkimus liittyy hallintoarkeologian ja ennaltaehkäisevän arkeologian (engl. *preventive archaeology*) osa-alueisiin. Tutkimusproblematiikka yhdistää työn arkeologisen perinnön hallinnan teoreettiseen tutkimussuuntaukseen (*archaeological heritage management*). Alueidenkäytön ja muinaisjäännösten yhdistämistä pohdittava aihe on esimerkki arkeologian yhteiskunnallista asemaa ja toimintaa tutkivasta suuntauksesta (*public archaeology*).

1.2 KYSYMYKSENASETTELU, AIHEEN RAJAUKSET JA TUTKIMUSALUEEN ESITTELY

Pirkanmaan ympäristön muutoksen arkeologisessa tutkimuksessa analysoidaan maakunnan vireän alueidenkäytön aikaansaamia vaikutuksia kiinteisiin muinaisjäännöksiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Työssä muodos-

9 European Association of Archaeologists, Annual Meeting 2016, 249.

10 Maaranen 3.8.2016; Maaranen 2.11.2016.

11 Maaranen 2016.

12 Ks. esim. Carman 1991, 177.

tetaan kokonaiskuva maakunnassa suojellusta muinaisjäännöskannasta ja muista arkeologisista kohteista, joita museoviranomaiset ottivat enenevästi suojelun piiriin tutkimusajanjakson aikana. Yleistarkastelun ja esimerkkitapausten avulla analysoidaan maa- ja vesialueiden käytön vaikutuksia varsinkin rauhoitetun aseman omaaviin kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Tutkimuksessa tulkitaan muinaisjäännösten huomioon ottamista ja asemaa alueidenkäytön hankkeissa.

Tutkimus käsittelee kiinteiden muinaisjäännösten ja alueidenkäytön suhdetta ja muinaisjäännösten tilan muuttumista maa- ja vesialueiden hankkeissa. Tutkimuksen tavoitteena on määrittellä muinaisjäännösten uhanalaisuuteen, vahingoittumiseen ja tuhoutumiseen vaikuttaneita aiheita ja syitä. Tutkimusteeman taustaksi valotetaan suojelutoiminnan teoreettista kehitystä ja historiaa sekä tiivistetään tutkimusajanjakson aikainen suojelun hallinto-organisaatio ja keskeisin lainsäädäntö.

Tutkimusaineistoa analysoimalla vastataan kahteen tutkimuskysymykseen: minkälaisia kiinteitä muinaisjäännöksiä maakunnassa suojeltiin vuosina 2000–2010 ja minkälaisia haittoja muinaisjäännöskannalle aiheutui alueidenkäytön hankkeista. Ensin mainittu tutkimuskysymys valottaa alueidenkäytön vaikutusten kohteena olevia arkeologisia jäännöksiä ja suojeluhallinnossa säilyttämisen arvoisena pidettävää arkeologista kulttuuriperintöä. Alueidenkäytön haittoja problematisoiva tutkimuskysymys selvittää haittojen ilmenemistä, vakavuutta ja niiden taustalla vaikuttaneita ilmiöitä. Tutkimuskysymykset liittyvät osaltaan laajempaan kulttuuriympäristön suojelun toteutumista ja onnistumista koskevaan monitahoiseen problematiikkaan. Tässä tutkimuksessa rajaudutaan muinaisjäännöskantaa ja siihen kohdistuneita alueidenkäytön haittoja määrittelevään kysymyksenasetteluun.

Tutkimuksen lähtökohtana on joukko tutkimusajanjaksona maakunnan muinaisjäännösten tilaan, alueidenkäytön vaikutuksiin ja suojelun toteutumiseen liittyviä oletuksia, jotka ovat muodostuneet tutkimuksen tekijän työskennellessä hallintoarkeologian tehtävissä:

- arkeologinen ympäristö on vahingoittuneempaa kuin inventoinnein päivitetyt tiedot ja perinteinen rauhoitusluokitus ilmentävät
- muinaisjäännöksen vahingoittuminen luvattomassa kajoamisessa ei ole lailla säädetystä rauhoituksesta huolimatta harvinaista
- museoviranomaisten käsitys muinaisjäännösten todellisesta tilasta on puutteellinen
- muinaisjäännöksen kajoamisen mahdollistava alueidenkäyttö ei tule aina ajoissa museoviranomaisen tietoon
- muinaisjäännökset otetaan huomioon maankäytön suunnitelmissa varsinkin siksi, että lainsäädäntö velvoittaa säilyttämään muinaisjäännöksiä
- ristiriita- ja kiistatilanteissa maankäyttäjää pitää muinaisjäännöstä rauhoituksesta riippumatta maankäytölle alistaisena, väistytävänä ja korkeintaan hi-

dasteena

- muinaisjäännösten suojelun motiivit ja tavoitteet ovat 2000-luvulla epäselviä monille alueidenkäyttäjille eivätkä museoviranomaiset yleisesti keskustele niistä
- kiinteiden muinaisjäännösten arvottaminen on heikosti kehittyntä
- muinaisjäännöksen alustavan rajauksen juridinen asema on epäselvä
- alueidenkäytön toimijoiden, lupien ja hallinnollisten menettelyjen moninaisuus on merkittävä haaste arkeologisen perinnön suojelussa

Tutkimusaiheen rajaukset koskevat tutkimusaluetta, analysoitavaa arkeologista kulttuuriperintöä, alueidenkäyttöä ja museoviranomaisen lausuntoja. Tutkimus keskittyy kiinteisiin muinaisjäännöksiin, koska ne muodostivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä valtaosan suojelukohteista, ja suojeluhallinnon toimet kohdistuivat pääasiassa niihin. Rajautumalla kiinteisiin muinaisjäännöksiin voitiin tutkia kaikkein vahvimman suojelustatuksen omaavaa eli lain nojalla rauhoitettua arkeologista kulttuuriperintöä. Sen lisäksi museoviranomaiset suojelivat kasvavaa joukkoa nuorehkoja tai yleisiä historiallisen ajan jäännöksiä, jotka muodostivat 2000-luvun alussa ryhmän nimeltä muut arkeologiset kohteet.¹³ Niiden osuus tutkimusaineistossa on huomattavasti vähäisempi.

Työssä analysoidaan sitä alueidenkäyttöä, joka tuli museoviranomaisen tietoon ja josta Pirkanmaan maakuntamuseo antoi lausuntoja. Tutkimuskohteena oli vasta suunnitelma-asteella olevia hankkeita ja jo toteutunutta alueidenkäyttöä. Luvaton tai ilman lupa- tai ilmoitusmenettelyä sallittu pienimuotoinen alueidenkäyttö jäivät tutkimuksen ulkopuolelle.

Pirkanmaan maakuntamuseo oli ensimmäisiä Museoviraston kanssa suojelun hallintotehtävien hajauttamisesta sopineita maakuntamuseoita. Tutkimusajanjakson aikana maakuntamuseo oli alueellaan ensisijainen alueidenkäytön hankkeista lausuva museoviranomainen, minkä vuoksi aineisto rajattiin Pirkanmaan maakuntamuseon antamiin lausuntoihin ja niihin liittyneisiin alueidenkäytön hankkeisiin. Maakuntamuseon lausuntoaineisto kattaa kaikki tutkimusajanjaksona alueellisen museoviranomaisen tietoon ja lausunnolle tulleet hankkeet. Myös Museovirasto antoi Pirkanmaan arkeologista kulttuuriperintöä koskevia lausuntoja, mutta valtaosassa niistä Museovirasto totesi lyhyesti maakuntamuseon antavan tarvittava lausunnon. Museovirasto ei siten antanut yksityiskohtaisia lausuntoja Pirkanmaan hankkeista muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Rajautumisen Pirkanmaan maakuntamuseon lausuntoihin tulkittiin antavan riittävän kattavan ja edustavan lähdeaineiston tutkimukseen.

Tutkimus rajattiin 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle, jolloin maakuntamuseo oli 1990-luvun viimeisten vuosien aikana vakiinnuttanut maa-

13 Kohteiden määrittelyä ja luonnehdintaa käsitellään tarkemmin luvussa 3.

kunnassa asemansa arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun asiantuntijana hankkeiden ohjauksessa. Vuosikymmeneen ajoittuivat keskeiset suojelutoimintaan vaikuttaneet uudistukset ja muutokset kuten maankäyttö- ja rakennuslain käyttöön ottaminen, kulttuuriympäristön kokonaisvaltaisen ohjausperiaatteen kehittäminen ja historiallisten muinaisjäännösten suojelun tehostuminen. Kuntakentässä tapahtui tuolloin useita kuntaliitoksia. Vuosikymmenen aikana maakuntamuseo antoi alueidenkäytön hankkeista yhteensä yli 2600 lausuntoa, joista 2033:ssa museo otti kantaa hankkeisiin arkeologisen kulttuuriperinnön osalta. Tutkimusaineiston rajaamisen kyseiseen vuosikymmeneen tulkittiin antavan määrällisesti riittävän ja alueidenkäyttöä monipuolisesti edustavan tutkimusaineiston.

Muinaisjäännöskannan tilaa tutkittiin pääasiassa muinaisjäännöksistä ennestään käytettävissä olevan tietoaineiston avulla eikä tutkimusta varten tehty kajoavia arkeologisia tutkimuksia kuten kaivauksia. Muinaisjäännöskannan tilaa koskevia päätelmiä tehtiin jäännösten ja niiden välittömän ympäristön ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Osassa kohteita niiden tilaa havainnoitiin maastossa.

Alueidenkäyttö vaikuttaa muinaisjäännöksiin erilaisin tavoin. Tutkimuksen päähuomio kiinnitettiin alueidenkäytöstä johtuvaan vahingoittumiseen ja muinaisjäännösten uhanalaisuuteen. Rajautuminen haittoihin ja säilymisongelmiin oli perusteltua, koska primaarisena lähteenä käytetty lausuntoaineisto painottui erityisesti alueidenkäytöstä johtuvien muinaisjäännösten säilymisongelmien ratkaisemiseen ja hankkeiden haitallisten vaikutusten vähentämiseen. Alueidenkäytöstä johtuvien säilymisen ongelmien nykyistä tarkempi tunteminen edistää arkeologisen perinnön hyvää hallintaa.

Tärkeän näkökulman työssä muodostaa alueidenkäytön kenttä lukuisine toimijoineen, ohjaus- ja valvontamenettelyineen sekä suunnitelmineen. Alueidenkäytön näkökulmaa tutkittiin varsinkin kaavasuunnitelmien, luvanvaraisten yksityisten pienehköjen rakennushankkeiden, tiesuunnitelmien, energia- ja vesihuoltohankkeiden sekä maa- ja metsätalouden hankkeiden avulla. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää julkisesti ohjatun alueidenkäytön ja hallinnollisen suojelun piirissä olevien kiinteiden muinaisjäännösten suhdetta.

Tutkimusalueena oleva Pirkanmaa muodostaa maankäytön suunnittelun ja ohjauksen sekä muinaisjäännösten suojelun näkökulmasta selkeän hallinnollisen aluekokonaisuuden. Maakunta perustettiin vuonna 1956 Kokemäenjoen ja Vanajaveden vesistöjen kuntien alueelle. Se muodostettiin yhdistämällä osia historiallisista Ylä-Satakunnan ja Hämeen maakunnista.¹⁴ Pirkanmaan maisemakuvaa ovat muokanneet mannerjää ja sulamisvedet, joiden aikaansaamat harjujonot ovat alueelle leimallisia. Maisematyyppien sekä elollisen ja elottoman

luonnon ja ihmisen toiminnan jälkien perusteella alue jaetaan Eteläiseen viljelyseutuun, Lounaiseen viljelyseutuun, Keskeiseen järviolueeseen, Vuorimaahan ja Suomenselkään.¹⁵ Vesistöillä on tärkeä merkitys Pirkanmaan asutushistoriassa ja elinkeinojen kehittämisessä. Pääosa maakunnan järvistä ja jokireiteistä yhtyy Kokemäenjokeen ja laskee sen kautta mereen. Maakunta kuuluu suureksi osaksi alankoalueeseen eli korkeintaan 200 metriä merenpinnan yläpuolella olevaan maa-alueeseen. Yleisestä alavuudesta huolimatta maakunnan maaston korkeussuhteissa on huomattavaa vaihtelua.¹⁶

Maakunnan pinta-ala oli vuoden 2000 alussa 12605 km² ja vuoden 2010 lopussa 14468 km². Maakunnan maapinta-alasta oli vuosikymmenen lopussa metsämaata 890 000 ha.¹⁷ Pirkanmaalla oli 2000-luvun alussa viljeltyä peltoa 149561 hehtaaria ja vuonna 2010 maatilojen omistuksissa olevaa peltoa oli yhteensä 162159 hehtaaria.¹⁸ Maakunnan asukasluku oli tutkimusajanjaksona Suomen toiseksi suurin. Vuonna 2000 väkiluku oli 450 346 asukasta ja vuonna 2010 vastaava luku oli 489 192. Väkiluku kasvoi voimakkaasti koko vuosikymmenen ajan, erityisesti maassamuuton ansiosta kasvun keskittyessä Tampereen seutukunnalle.¹⁹ Vuosikymmenen lopussa väestötiheys oli runsaasti yli kaksi kertaa Suomen keskiarvon ollen 39 asukasta/km². Vuoden 2010 lopussa maakunnan keskuksen Tampereen väestömäärä oli 213 217 asukasta ja kaupungin laajuus oli 689 km².²⁰

Pirkanmaan ympäristökeskuksen mukaan maakunnan väkiluku kasvoi muuttovoiton tuodessa maakuntaan jatkuvasti lisää väkeä. Kasvu keskittyi Tampereen seudulle väestön vähetessä maakunnan pohjoisosissa ja muilla reuna-alueilla. Vaikka talousnäkymät muuttuivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä epävarmoiksi, erilaisten luonnonvarojen kuten maa-ainesten, veden ja energian kulutus oli edelleen suurta. Maakunta oli toiminnallisesti vilkas rakentamisen, energiantuotannon, teollisuuden ja liikenteen alalla.²¹

Pirkanmaan kuntarakenne muuttui tutkimuksen aikana useiden kuntaliitosten johdosta (liite 1). Vuosituhannen vaihteessa maakunnassa oli 33 kuntaa kun vuonna 2010 määrä oli 23. Kaksi kuntaa siirtyi tutkimusajanjakson aikana Satakunnan ja Keski-Suomen maakuntiin ja yksi liitettiin Satakunnasta takaisin Pirkanmaahan. Kuntaliitokset heijastuivat yksittäisten kuntien muinaisjäännösten määrän kasvussa varsinkin Sastamalassa, joka muodostettiin vuonna 2009 yhdistämällä arkeologisesti rikkaat yläsatakuntalaiset Vammala, Mouhijärvi,

15 Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi 2013, 8.

16 Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt 2006, 16, 19–20.

17 Metsäntutkimuslaitos 2011 (sähköinen lähde).

18 Suomen tilastollinen vuosikirja 2000, 66, 156; Suomen tilastollinen vuosikirja 2011, 158.

19 Tilastokeskus 2015 (sähköinen lähde); Pirkanmaan liitto 2015 (sähköinen lähde).

20 Tampereen kaupungin museotoimen vuosikertomus 2010.

21 Ympäristö 2015, 2.

Suodenniemi ja Äetsä. Useita kuntien pinta-alaan vaikuttaneita liitoksia tapahtui vuonna 2007, jolloin muun muassa Pälkäne ja Luopioinen yhdistyivät, Toijalasta ja Viialasta muodostettiin Akaan kaupunki ja Viljakkala liitettiin Ylöjärveen. Tutkimuksessa kuntakenttää tarkastellaan pääasiassa tutkimusajanjakson aikaisen, kulloinkin voimassa olleen rakenteen mukaisena.

1.3 LÄHDEAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostetaan arkeologisen perinnön suojelua koskevan ulkomaisen ja suomalaisen tutkimuskirjallisuuden avulla. Suojelun teoreettisia ja käytännöllisiä suuntauksia luonnehditaan nojautuen arkeologien aikaisempiin tutkimuksiin ja teorioihin. Ulkomaisessa kirjallisuudessa paneudutaan varsinkin Archaeological heritage management -suuntauksen tutkimuskirjallisuuteen, jota on julkaistu 1970-luvulta lähtien runsaasti, erityisesti Englannissa ja Yhdysvalloissa. Keskeisiä perinnön ja suojelun teoreettisia lähteitä ovat tässä työssä Henry Cleeren, Kristian Kristiansenin, John Carmanin, Laurajane Smithin ja Cornelius Holtorfin artikkelit ja monografiat. Tutkimuksessa muodostettu yleiskuva muinaismuistojen suojelun teeman käsittelystä suomalaisessa tutkimuksessa perustuu 1890-luvulta 2010-luvun puoliväliin saakka julkaistuihin arkeologian monografioihin sekä tieteellisten sarjojen ja aikakauskirjojen artikkeleihin.

Ylä-Satakunnan ja Pohjois-Hämeen muinaismuistojen suojeluhistoriaa analysoidaan Muinaistieteellisen toimikunnan Museovirastoon arkistoitujen kirjeiden, kertomusten sekä Kansallisarkiston digitaalisen sanomalehtiarkiston aineistojen avulla. Aihepiirin tutkimuskirjallisuus käsittää Pirkanmaan aluetta koskevat pitäjän- ja kihlakunnankertomukset sekä varhaisten arkeologien artikkelit muinaisjäännösten tilasta ja suojelusta *Suomen Museo/Finskt Museum* -julkaisusarjassa. Muinaismuistoasetuksen aikaista muinaisjäännösten vahingoittumista tutkitaan analysoimalla Muinaistieteellisen toimikunnan arkeologien kenttäyökertomuksia.

Alueellisen suojeluhallinnon alkamista koskevaa kirjallista lähdeaineistoa täydennettiin haastattelemalla Tampereen kaupungin museopalveluiden tuotantojohtaja Toimi Jaatista. Maakunnan muinaisjäännösten hoitotoiminnasta haastateltiin Museoviraston erikoistutkija Olli Soinista.

Pirkanmaan muinaisjäännöskannan ja muiden arkeologisten suojelukohteiden yleiskuvaa tutkitaan käyttämällä lähteinä maakuntaa koskevia muinaisjäännösluetteloita, valtakunnallista muinaisjäännösrekisteriä (kulttuuriympäristöportaali, vuoden 2010 tiedot) sekä Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristön tietokantaa (vuoden 2007 ja 2010 tiedot). Muinaisjäännös-

tenominaisuuksia kuvaavia tietoja on paikoitellen täydennetty inventointi- ja tarkastuskertomuksista. Muinaisjäännösten kiinteistöjen omistustiedot perustuvat Maanmittauslaitoksen kiinteistötietojärjestelmän kiinteistökohtaisiin tietoihin vuodelta 2010.

2000-luvun muinaisjäännöskannan sisältöä tutkitaan analysoimalla muinaisjäännösten tyyppien, sijaintipaikan miljöön, vallitsevan maankäytön ja maanomistuksen muuttujia laadullisin tilastollisin menetelmin. Analysoinnissa tarkastellaan muuttujien määrää, muuttujien yhdistelmiä ja muuttujien välistä yhteyttä. Vertailua tehdään kuntien välillä ja lisäksi muodostetaan kokonaiskuvat maakunnan tasolla.

Alueidenkäytön vaikutuksia tutkitaan kahden primaarisen lähdeaineiston avulla: analysoimalla Pirkanmaan maakuntamuseon alueidenkäytöstä vuosina 2000–2010 antamia lausuntoja sekä lausuntoihin liittyneitä maa- ja vesialueiden hankesuunnitelmia. Aineistoa on täydennetty havainnoimalla luvun 4.4. hankke-esimerkkeihin liittyneitä arkeologisia kohteita maastossa ja tarkastelemalla kohteiden ulkoista tilaa ja asemaa miljöössään. Kohteissa havainnoitiin vanhemman maankäytön vaikutuksia ja uuden hankkeen aiheuttamia muutoksia, muinaisjäännöstyyppin hahmottumista sekä muinaisjäännöksen kertovuutta ja asemaa ympäristössään. Lisäksi kiinnitettiin huomiota siihen, onko muinaisjäännös vaikuttanut paikan nykyiseen maankäyttöön. Kohteessa arvioitiin vielä viimeaikaisen maankäyttöhankkeen ja muinaisjäännöksen uhanalaisuuden tai turmeltuneisuuden yhteyttä.

Pirkanmaan maakuntamuseon vuosina 2000–2010 antamat lausunnot liitteineen ovat keskeisin lähdeaineisto. Lausunnot käsittivät museoviranomaisen laatimat lausuntokirjeet, kartta- ja kuvaliitteet ja mahdolliset muut liitteet. Lausunto on museoviranomaisen kirjallinen kannanotto alueidenkäyttöön. Se kertoo suojeluviranomaisen käsityksen hankkeen neutraalista, hyvästä tai haitallisesta vaikutuksesta muinaisjäännökseen. Lausunto ilmentää suojeluhallinnon diskurssia ja hallinnonalalla vallitsevia käsityksiä muinaisjäännösten arvoista.

Lausuntojen laatimisesta kehittyi 1990-luvulta ja varsinkin 2000-luvun alusta lähtien keskeinen työmuoto Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristön suojelutehtäviä hoitavassa yksikössä. Lausuntojen työstämisen malli ja sisällölliset piirteet ovat perustuneet Museovirastossa pitkään kehittyneisiin käytäntöihin ja lausunnon laatimisesta annettuihin ohjeisiin. Lausuntotyötä ja lausuntojen sisältöä on myös kehitetty maakunnassa saatujen kokemusten perusteella.²²

Pirkanmaan maakuntamuseossa lausuntotyö käsitti lausuntopyynnön esittelyn sekä lausunnon valmistelun, laatimisen ja hyväksymisen. Maakuntamuseossa lausuntotyöhön osallistui arkeologian ja rakennetun ympäristön tutki-

22 Lyyra-Seppänen & Soininen 2016, 6, 9, 23–24.

joiden lisäksi yksikönpäällikkö ja toimistos sihteeri. Useimpia lausuntoja työsti sekä arkeologi että rakennustutkija toisen toimiessa päävastuullisena laatijana. Yksikönpäällikkö hyväksyi lopuksi lausunnon. Lausuntoja laadittaessa on tarvittaessa neuvoteltu Museoviraston asiantuntijoiden kanssa esimerkiksi lakien tulkinnasta ja lausunnossa esitettävästä suojeluratkaisusta. Yhteydenpito on tähdännyt sisällölliseen yhtenäisyyteen museoviranomaisten tekemissä tulkinnoissa, muinaismuistolain soveltamisessa ja suojelukäytännöissä. Lausuntotyöhön liittyvä yhteydenpito on liittynyt samalla kokemusten vaihtoon ja museoviranomaisten työn kehittämiseen.

Sisältäessään hankkeen toteuttamista koskevia ohjeita lausunnot ilmentävät muinaismuistolain tulkitsemista ja säännösten soveltamista. Ilmaistessaan museoviranomaisen kannan hankesuunnitelmaan, asettaessaan hankkeelle ehtoja tai kieltäessään sen toteuttamisen lausunnot liittyvät museoviranomaisen yhteiskunnassa käyttämään valtaan. Lausuntojen ominaisuuksia ja moninaisia asiayhteyksiä kuvaa vielä se, että maakuntamuseon lausuntojen määrää on tutkimusajanjakson aikana tilastoitu ja niistä on raportoitu esimerkiksi museotoimen toimintakertomuksissa. Lausuntojen määrällä on voitu mitata esimerkiksi työn tuottavuutta. Lausuntotyön avulla toimintakertomuksissa on myös kuvattu museoviranomaisen kontaktiverkosta.²³

Tutkimuksen lausuntoaineistoon kuuluivat ensivaiheessa kaikki Pirkanmaan maakuntamuseon alueidenkäytöstä vuonna 2000–2010 antamat lausunnot (2693). Kaikista arkeologista kulttuuriperintöä käsitelleistä lausunnoista valikoitiin tarkemman analysoinnin lähteiksi ne lausunnot, joissa edustui seuraavat valintakriteerit:

- lausunnossa otettiin kantaa hankkeeseen, joka kohdistui suoraan kiinteään muinaisjäännökseen tai suoja-alueeseen. Sellaisenaan toteutuessaan hanke olisi todennäköisesti kajonnut muinaisjäännökseen.
- lausunto koski sellaista hanketta, joka mahdollisti muinaisjäännöksen arvojen ja ymmärrettävyyden säilymisen kannalta haitallisen maankäytön tai hanke lisäsi muinaisjäännöksen uhanalaisuutta
- lausunnossa käsiteltiin arkeologisessa kohteessa tapahtunutta vahingoittumista tai kohteen tuhoutumista
- lausunnossa käsiteltiin hankkeessa olevia virheellisiä tai puutteellisia tietoja arkeologisista kohteista tai muinaisjäännöstä koskevaa työhanke virheellistä tai puutteellista vaikutusten arviointia
- lausunnossa vastattiin alueidenkäyttöön liittyvään tietopyyntöön kuten maanomistajan/maankäyttäjän tiedusteluun kiinteän muinaisjäännöksen arvosta ja vaikutuksesta maankäyttöön

23 Tampereen kaupungin museotoimen toiminta- ja tilikertomus 2002,10; Tampereen kaupungin museotoimen toiminta- ja tilikertomus 2004, 9.

- lausunnossa informoitiin sellaisista arkeologisen kenttätöiden tuloksista, joilla oli vaikutusta alueidenkäyttöhankkeen toteuttamiseen

Lausuntoaineisto on valikoitua, koska tavoitteena on selvittää alueidenkäytöstä johtuvaa muinaisjäännösten uhanalaisuutta, vahingoittumista ja tuhoutumista. Kriteerien avulla kaikista maakuntamuseon vuonna 2000–2010 antamista lausunnoista on valikoitu analysoitavaksi 618 lausuntoa, joista välittyy tietoa muinaisjäännöksen kohdistuvista maankäytön haitoista tai muinaisjäännöksen suojelemista koskevista ongelmista (liite 2). Tutkimuksen luvussa 4.2.1. käsitellään tarkemmin lausuntoaineiston valintaa ja luokittelua.

Maakuntamuseon laatimat lausunnot eivät ole täysin kattava maankäytön hankkeiden lähdeaineisto, koska kaikki hankkeet eivät tulleet museoviranomaiselle lausunnotelle tai muutoin viranomaisen tietoon. Siten tutkimustulokset edustavat sellaista alueidenkäyttöä, josta alueellinen museoviranomainen sai tiedon ja johon viranomaisella oli mahdollisuus ottaa kantaa.

Lausuntoaineiston tulkinnessa on huomattava, että museoviranomainen saattoi antaa samasta hankkeesta useampia lausuntoja. Esimerkiksi samasta kaavahankkeesta annettiin tavallisesti kaksi tai kolme lausuntoa hankkeen edetessä. Samaa hanketta kommentoitiin useita kertoja myös silloin, kun suunnitelmia muutettiin tai hanke edellytti arkeologisia tutkimuksia, joiden tulosten vaikutuksista informoitiin hankkeen toteuttajaa. Tavallisesti yhdessä lausunnossa käsiteltiin useita asioita ja kommentoitiin erilaisia aiheita.

Museoviranomaisen antamat lausunnot ovat monipuolinen lähdeaineisto, jonka sisältöä voidaan tutkia monin tavoin kuten esimerkiksi analysoimalla lausuntojen ilmentämää viranomaisen diskurssia.²⁴ Tässä tutkimuksessa analysointi rajataan lausunnoissa käsiteltyihin aihepiireihin ja jätetään lausuntotekstien sisällön laajempi diskurssianalyysi ulkopuolisten tutkijoiden tehtäväksi. Rajautumisen syyinä on lausuntoihin liittyvä lähdekriittinen erityispiirre: lausunnot ovat tutkimuksen tekijän ja läheisten kollegojen laatimia ja siten tutkimuksen tekijällä on analysoitujen lausuntojen sisältöön vahvasti omakohtainen suhde. Koko tutkimusajanjaksona väitöskirjan tekijä oli ainoa tai päävastuullinen lausunnon laatija 71 %:ssa tutkimuksessa analysoiduista ns. yksityiskohtaisista lausunnois-

24 Esimerkiksi Johanna Enqvist käsitteli vuonna 2016 julkaistussa väitöskirjassaan museoviranomaisen antamia lausuntoja osana suomalaisen auktorisoidun kulttuuriperintödiskurssin kieltä.

ta.²⁵ Keskittymällä lausunnoissa käsiteltyjen aihepiirien luokitteluun ja aiheiden laadulliseen analysointiin vältettiin lähdekriittinen ongelma, joka liittyi tutkimuksen tekijän objektiivisuuteen analysoitaessa omia tai läheisen työyhteisön jäsenten laatimia lausuntoja.

Lausuntojen tutkimusmenetelmäksi valittiin yksityiskohtaisissa lausunnoissa käsiteltyjen aiheiden luokittelu ja laadullinen tilastollinen analysointi. Yhteiskuntatieteilijä, sosiologi Pertti Alasuutarin mukaan laadullisella eli kvalitatiivisella analyysillä pyritään selittämään erilaisiin ilmiöihin liittyvää merkityksellistä toimintaa.²⁶ Laadullinen tutkimus voi perustua eri tavoin tuotettuun aineistoon ja aineistoksi valittua tekstikorpusta voi analysoida monella tavalla.²⁷ Laadulliselle tutkimukselle on luonteenomaista mahdollisuus tarkastella tutkittavaa ilmiötä monesta suunnasta ja problematisoida monia näkökulmia.²⁸ Tilastotieteilijä Jari Metsämuurosen mukaan laadullinen metodi tuottaa ”pehmeää” aineistoa. Menetelmällä voidaan havaita kahden tai useamman muuttujan välisiä yhteyksiä. Niiden välinen riippuvuus voi olla positiivinen, negatiivinen tai muuttujien välillä ei ole yhteyttä.²⁹ Olennaista menetelmällä tuotetun tuloksen kannalta on, millaisista havainnoista on lupa päätellä mitäkin ja millaiset tilastolliset yhteydet ovat merkitseviä.³⁰

Tutkimusmenetelmän valinnan lähtökohtana on ajatus siitä, että museoviranomaisen lausunnoissaan käsittelemät aiheet ilmaisevat, mihin asioihin suojeluviranomainen kiinnitti hankkeissa huomiota ja mitkä asiat hankkeissa vaativat ohjausta. Lausunnoissa käsiteltyjen aiheiden tulkitaan ilmentävän hyvin sitä, minkälaisiin hankkeita koskeviin aiheisiin suojeluongelmat ja muinaisjäännösten säilymisen kysymykset liittyvät. Siten museoviranomaisen kommentointien aiheet kuvastavat sitä, mitkä asiat hankesuunnitelmissa aiheuttivat muinaisjäännösten uhanalaisuutta, vahingoittumista tai tuhoutumista. Lausunnoissa käsiteltyjen aiheiden ja hankesuunnitelmien tietojen avulla tehdään päätelmiä haitallisten vaikutusten kirjosta, haittojen ja hanketyyppien välisistä yhteyksistä ja siitä, minkälaiset haitat kohdistuvat erilaisiin arkeologisiin jäännöksiin. Lausuntojen aihepiirien ja hankesuunnitelmien tarkastelu auttaa myös hahmottamaan haittojen syntyminen taustoja.

25 Tutkimuksen tekijä ei osallistunut lausuntojen laatimiseen vuonna 2000–2001, mutta laati useimmat arkeologian kannanottoja sisältäneet lausunnot vuosina 2002–2004 ollessaan tuolloin ainoa lausuntotyötä tekevä arkeologi maakuntamuseossa. Vuosina 2005–2010 lausuntoja työstä 2–3 arkeologia. Esimerkiksi vuonna 2010 tutkimuksen tekijä oli päävastuullinen lausunnon laatija 42 %:ssa tässä tutkimuksessa analysoiduista yksityiskohtaisista lausunnoista.

26 Alasuutari 2011, 24–25.

27 Alasuutari 2011, 27.

28 Alasuutari 2011, 83–84.

29 Metsämuuronen 2002, 10, 16.

30 Alasuutari 2011, 82.

Hankkeiden haitallisiksi tulkittuja piirteitä ja niiden kohdistumista muinaisjäänöksiin tutkitaan yksityiskohtaisten lausuntojen yleistarkastelussa (luku 4.3.) ja sen lisäksi hanke-esimerkkien tarkemmassa analyysissä (luku 4.4.). Yleistarkastelussa yksityiskohtaisista lausunnoista on luokiteltu kaikki museoviranomaisen kommentoinneissa käsitellyt aiheet (luokittelua on käsitelty tarkemmin luvussa 4.2.2.). Laadullisin tilastollisin menetelmin analysoidaan käsiteltyjen aiheiden määrää ja yleisyyttä sekä yksityiskohtaisten lausuntojen vastaanottajia. Hanketyyppien tarkastelulla valotetaan sitä, minkälaisissa alueidenkäytön hankkeissa museoviranomainen havaitsi huomautettavaa tai korjattavaa. Analyysissä selvitetään sitä, mitkä kommentoinnin aiheet toistuivat eri kuntien alueilla vireillä olleissa ja toteutetuissa hankkeissa ja missä oli alueellisesti tarkasteltuna eniten yksityiskohtaisesti kommentoituja hankkeita. Lisäksi tarkastellaan kommenttien liittymistä eri muinaisjäänöstyyppeihin.

Muinaisjäänösten luvattomassa kajoamisessa tutkitaan vahingoittumisen sekä hankkeen lajin, muinaisjäänöstyypin, maanomistuksen, muinaisjäänöksen miljöö ja vallitsevan maankäytön välistä yhteyttä.

Maankäytön ja vesialueiden hankesuunnitelmia käytetään lähteinä tutkittaessa maakunnan alueidenkäytön lajeja, toimijoita ja maankäytön kajoavuutta. Hankeaineistojen avulla muodostetaan kuva hankkeiden kohdistumisesta muinaisjäänöksiin sekä hankkeiden aiheuttamasta muinaisjäänösten uhanalaisuudesta, vahingoittumisesta ja tuhoutumisesta. Hankesuunnitelmat koskevat Pirkanmaan kuntien kaavoitusta, tienrakennuksen yleis- ja tiesuunnitelmia sekä muita infrastruktuurin rakentamissuunnitelmia kuten valtion, kuntien ja vesihuolto-osuuskuntien vesihuoltosuunnitelmia, sähkö- ja maakaasuverkon rakennussuunnitelmia, maa-ainesten ottamista, metsänhakuusuunnitelmia, puistojen ja muun ympäristön kunnostussuunnitelmia sekä yksityisten pienehköjen rakennushankkeiden rakennus- ja purkamislupia ja niin sanottuja suunnittelutarveratkaisuja. Hankeaineistoon kuuluvat ympäristöviranomaisten ja muiden alueidenkäytön toimijoiden päätökset, lausuntopyyntökirjeet sekä suunnittelukonsulttien, kuntien ja yksityishenkilöiden laatimat suunnitelmat piirustuksiin ja selostuksiin.

Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota myös siihen, miten muinaisjäänöksiin suhtauduttiin hankesuunnitelmissa niihin sisältyneiden muinaisjäänösten kuvausten ja mahdollisten vaikutusanalyysien perusteella. Työssä hyödynnetään lisäksi tutkimuksen tekijän kokemuksia siitä, miten muinaisjäänöksiin suhtauduttiin hankkeita koskeneissa neuvotteluissa, maastokatselmuksissa ja muussa kanssakäymisessä hankkeiden toteuttajien kanssa.

Alueidenkäyttöhankkeet ovat usein monivaiheisia ja hankkeiden toteuttamiseen kuluu aikaa. Tutkimusaineistossa on siten sekä suunnitelma-asteella olleita, toteutettuja ja vasta tulevana vuosina toteutuvia alueidenkäytön aineistoja. Tutkimustulokset liittyvät sekä tavoiteltuun alueidenkäyttöön että jo toteutuneisiin.

siin, ympäristöä konkreettisesti muuttaneisiin hankkeisiin. Joukossa oli myös hankkeita, joiden suunnitelmasta luovuttiin kokonaan.

Muita tutkimuksessa käytettyjä lähteitä ovat Museovirastossa arkistoidut Muinaistieteellisen toimikunnan ja Museoviraston lähettämät rauhoitusilmoitukset maanomistajille, ympäristöviranomaisen käsittelemät kajoamislupa-asiakirjat, kiinteän muinaisjäänneksen rajojen määrittämisestä koskevat asiakirjat, Museoviraston tutkintapyyntökirjeitä poliisille, poliisin päätökset tutkinnan lopettamisesta, syyttäjän tutkintapäätökset sekä tuomioistuinten päätökset luovuttomasta kajoamisesta. Alueidenkäytön hankkeissa tehtyjä arkeologisia kenttätutkimuksia tutkitaan analysoimalla laadullisin tilastollisin menetelmin Museoviraston kulttuuriympäristön hankerekisterin kenttätutkimusraportteja ja Pirkanmaan maakuntamuseon arkiston kenttätutkimusraportteja.

1.4 TUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

Museoviranomaisten käyttämällä kulttuuriperinnön, suojelun ja alueidenkäytön käsitteillä on olennainen asema suojelutehtävien hoitamisessa: museoviranomaiset käyttävät niitä lausunnoissaan, neuvotellessaan hankkeiden toteuttamisesta, tavatessaan maankäyttäjää maastokatseluksissa sekä välittäessään tietoa esimerkiksi tiedotusvälineissä. Osa käsitteistä on perua antikvaarisen hallinnon historiasta, osa on uudempia tai omaksuttu hallintoarkeologiaan ympäristöhallinnosta. Käsitteisiin kuuluu luonnollisesti arkeologian tieteenalan peruskäsitteitä.

Arkeologisen kulttuuriperinnön ja suojelun käsitteistö on vuosikymmenten aikana runsastunut. Arkeologit ovat pohtineet säännöllisesti hallintoarkeologiassa käytettyjä keskeisiä käsitteitä ja määritelleet niiden sisältöä.³¹ Silti käsitteiden sisällössä on ajoittain sekavuutta, ja kulttuuriperintöön liittyvien käsitteiden määrittely on vaihdellut.³² Museoviranomaisen työssä on myös voinut havaita maankäyttäjien kokeneen kulttuuriperinnön ja suojelun käsitteet epäselviksi. Arkeologien keskuudessakin käsitteiden selkiyttämisen ja yhdenmukaistamisen tarve on tunnistettu.³³

Tässä tutkimuksessa ja hallintoarkeologiassa keskeisiä käsitteitä ovat ympäristö, kulttuuriympäristö, arkeologinen kulttuuriperintö, kiinteä muinaisjäänne, muu arkeologinen kohde, alueidenkäyttö ja museoviranomainen. Osa käsit-

31 Esimerkiksi Enqvist & Niukkanen 2007; Huvila 2006; Wessman 2006; Halinen 2006; Sepälä 2006; Modarress 2010; Halinen 2012; Karjalainen 2012; Enqvist 2016.

32 Esimerkiksi Enqvist 2016, 16; Maaranen 2017, 4.

33 Maaranen 2017, 4, 6.

teistä on yksiselitteisiä, toisten määrittely on monimutkaisempaa ja kiisteltyäkin. Seuraavassa tarkastellaan käsitteiden muotoutumista ja niille tutkimusajanjakson aikana annettuja pääasiallisia määritelmiä. Jatkossa käsitteitä käytetään niille hallintoarkeologiassa ja ympäristöhallinnossa vakiintuneissa merkityksissä, suojelutoiminnalle ominaisen diskurssin mukaisella tavalla.

Teoksessaan *Ympäristöoikeuden perusteet* Erkki J. Hollo määrittelee *ympäristön* ihmisen ja ulkomaailman väliseksi vuorovaikutussuhteeksi. Ulkomaailmaan sisältyy luonto eri osineen (maa, vesi, ilma), mutta myös ihmiset ja ihmisen rakentamat alueet.³⁴ Ympäristön käsite ymmärretään moniulotteisena, ja sillä on laajempia ja suppeampia sisältöjä käsitteen saadessa erilaisia vivahteita yleiskielessä, ympäristöoikeudessa tai eri ympäristötieteissä. Ympäristöoikeuden näkökulmasta ympäristö voidaan jakaa esimerkiksi elolliseen ja elottomaan ympäristöön ja luonnon- tai kulttuuriympäristöön. Luonnonympäristön ja ihmisen luoman kulttuuriympäristön rajan Ekroos et al. näkevät suhteellisena.³⁵

Ympäristöpolitiikan tutkija Yrjö Haila korostaa ympäristön käsitteen moniulotteisuutta tulkiten ympäristön moneksi. Haila pitää ihmisen elinympäristöä elettyinä ympäristönä, jossa ollaan itse mukana. Ympäristöä jäsentävät erilaiset aikaan ja paikkaan liittyvät merkitykselliset asiat ja ilmiöt.³⁶ Kulttuurimaiseman tutkimuksessa ympäristöä on luonnehdittu esimerkiksi muistiksi, joka sisältää erilaisia jäännöksiä menneestä maankäytöstä. Ympäristön ja maiseman ymmärretään sisältävän joukon tarinoita, joita on kerrottu sukupolvelta toiselle ja jotka määrittävät paikan tai maiseman identiteettiä.³⁷

Ympäristön käsite nykyisessä merkityksessään otettiin käyttöön 1960-luvulla.³⁸ *Kulttuuriympäristön* käsite on muodostettu ihmistoiminnan muovaaman ympäristön osa-alueesta, ja käsitteeseen sisällytetään aineellisia ja aineettomia aineksia menneestä ja nykyisyydestä. Kulttuuriympäristö sisältyy ympäristöön sen alakäsitteenä. Ihmistoiminnan synnyttämää, luonnonympäristöön nivoutunutta ympäristöä nimitettiin kulttuuriympäristöksi ensimmäisiä kertoja 1970-luvulla, mutta johdonmukaisesti käytetty kulttuuriperinnön hallinnan käsite siitä tuli 1990-luvulla.³⁹ Käsite esiintyi jo vuonna 1975 sisäasiainministeriön laatimassa asemakaavoitusta käsittelevässä julkaisussa, jolloin käsitteellä tarkoitettiin kulttuurimaisemaa ja rakennettua ympäristöä.⁴⁰ Kulttuuriympäristön on käsitetty vahvistavan paikkaan kuulumisen tunnetta ja lisäävän tunnistetta-

34 Hollo 2004, 2.

35 Ekroos et al. 2014, 3–4.

36 Haila 2001, 14–16.

37 Palang & Paal 2002, 98.

38 Haila 2001, 9.

39 Enqvist 2016, 174.

40 Sisäasiainministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto 1976, 55.

vuutta, kiinnostavuutta ja historiatietoisuutta ympäristöstä.⁴¹

Ympäristöhallinnon ja alueidenkäytön asiantuntijat ovat määritelleet kulttuuriympäristön muun muassa asutuksen, liikkumisen, elinkeinojen ja historiallisten tapahtumien vaikutuksesta muotoutuneeksi, aikojen kuluessa omaan paikkaansa asettuneeksi (arvokkaaksi) ympäristöksi. Sen ymmärretään muodostuneen luonnon edellytyksistä ja ihmisen käden jäljistä.⁴² Kulttuuriympäristön ominaispiirteiden ymmärretään ilmentävän kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Siihen sisältyy eri mittakaavan tekijöitä, kohteita ja alueita. Kulttuuriympäristöä hahmotetaan näkökulman, tarkastelukohteen ja tutkimustaustojen perusteella kulttuurimaisemana, rakennettuna ympäristönä, muinaisjäänöksinä, perinnebiotooppeina ja -maisemina.⁴³ Kulttuuriympäristön rakentuminen kolmesta elementistä tuli käyttöön 1990-luvun puolivälissä ympäristöministeriön lanseeratessa käyttöön kulttuuriympäristön alueellisia hoitosuunnitelmia.⁴⁴

Museoviraston määrittelemänä kulttuuriympäristö ilmentää ihmisen toimintaa ja ihmisen suhdetta ympäristöön ennen ja nyt.⁴⁵ Siihen liittyvät kulttuuriympäristölle annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Kulttuuriympäristön käsitteeseen on sisällytetty perinteisesti antikvaarisessa hallinnossa suojellut materiaaliset kohteet (muinaisjäänökset, rakennettu ympäristö, maisema ja perinnebiotoopit), jotka ilmentävät ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta.⁴⁶

Johanna Enqvist luonnehtii kulttuuriympäristöä yhdeksi suomalaisen auktorisoidun perintödiskurssin avainkäsitteeksi. Se on sosiaalisesti rakentunut ja muuttuva historiallinen konstruktio. Käsitteen nykyisessä merkityksessä korostuvat asiantuntijoiden ja viranomaisten antamat määrittelyt ja arvot.⁴⁷ Kulttuuriympäristön käsite on viimeisten vuosikymmenten aikana muovautunut ja sen määritelmiä on pidetty sekä itsestään selvinä että kyseenalaistettuina.⁴⁸

Ympäristössä säilyneitä ihmistoiminnan aineellisia jäännöksiä on kutsuttu useilla nimityksillä 1600-luvulta lähtien: antikviteetit, vanhat monumentit, vanhoinjäänökset, kiinteät muinaisjäänökset, muinaismuistot.⁴⁹ Sanan muinais-

41 Riionheimo & Ehrström 2013, 20.

42 Tulonen et al. 2002, 7.

43 Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa 2013, 10–11.

44 Enqvist 2016, 187.

45 Kulttuuriympäristö 2016 (sähköinen lähde).

46 Esimerkiksi Teivas & Tulonen 2001, 7; Tulonen et al. 2002, 8; Enqvist 2016, 174; Berghäll & Pesu 2008, 5.

47 Enqvist 2016, 175.

48 Esimerkiksi von Bonsdorff & Haapala 1999, 6; Haila 2001; Smith 2006; Harrison 2013, 113.

49 Lakivaliokunnan mietintö 1883, 5; Gottlund 1831; 448–449, Tallgren 1924, 11; Härö 1984, 12–16; Laakso 1987, 125; Enqvist 2016, 124–125, 130.

jäännös arvioidaan esiintyneen painetuissa julkaisuissa 1840-luvulta lähtien.⁵⁰ Vuonna 1883 voimaan tulleessa muinaismuistoasetuksessa käytettiin nimitystä kiinteä muinaisjäännös sanan nykyisessä merkityksessä.⁵¹

Kiinteän muinaisjäännöksen ymmärretään tarkoitettavan tiettyyn paikkaan sijoittunutta, ihmistoiminnassa syntynyttä rakennetta, kerrostumaa tai muuta muodostumaa. Fyysisenä ilmiönä se rinnastuu rakennettuun ympäristöön ja voidaan jopa ymmärtää osaksi laajasti määriteltyä rakennetun ympäristön käsitettä: huomattava osa nykyisin kiinteiksi muinaisjäännöksiksi kutsutuista kohteista on ollut alun perin aikansa ”rakennettua ympäristöä” kuten asumuksia, hautoja, varustuksia, elinkeinoihin liittyneitä rakennelmia ja vastaavia. Kiinteä muinaisjäännös eroaa rakennuksista ja muista käyttökuntoisista rakenteista siinä, että se ei ole enää alkuperäistä funktiota vastaavassa käytössä eikä käyttökuntoinen siihen tarkoitukseen, vaan raunioitunut, maatunut tai muulla tavalla voimakkaasti muuttunut alkuperäisestä muodostaan niin aineellisesti kuin aineettomastikin.

Ympäristöoikeuden asiantuntija Erkki J. Hollo määrittelee muinaismuistot kohteiksi, jotka eivät enää täytä alkuperäistä tehtäväänsä, mutta joilla on merkittävä yhteys kansakunnan historiaan tai kulttuuriin.⁵² Museovirasto määrittelee muinaisjäännökset maisemassa, maaperässä ja vedessä säilyneiksi rakenteiksi ja kerrostumiksi, jotka ovat syntyneet kauan sitten eläneiden ihmisten toiminnasta ja erottaa niissä esihistorialliset ja historiallisen ajan muinaisjäännökset.⁵³ Enqvist & Niukkanen määrittelevät muinaisjäännökset rakennusten ja rakenteiden jäännösten, kulttuurikerrosten, artefaktien ja ekofaktien muodostamaksi kokonaisuudeksi, joka on merkityksellinen tai potentiaalisesti merkityksellinen nyt ja/tai tulevaisuudessa historiallisen kontekstinsa takia. Määritelmään sisältyy ymmärrys fyysisen objektin olemassaolosta.⁵⁴

Muinaisjäännöksen käsitettä on pohdittu tai määritelty monissa yhteyksissä.⁵⁵ Käsitteen sisältöä ei ole aina pidetty arkeologiassa erityisen ongelmallisena. Sen sijaan kiinteisiin muinaisjäännöksiin lukeutuvista jäännöksistä on ollut vaihtelevia käsityksiä, mikä on ilmennyt esimerkiksi muinaismuistoasetusta ja muinaismuistolakia valmisteltaessa tai viimeksi 2010-luvulla arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan laadinnassa.⁵⁶

Käsite *muu arkeologinen kohde* muotoutui 1990-luvun lopulla kulttuuriym-

50 Fewster 2006, 97.

51 Enqvist 2016, 162–163.

52 Hollo 2004, 176.

53 Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus. 8.2.2016.

54 Enqvist & Niukkanen 2006, 7.

55 Esimerkiksi Enqvist & Niukkanen 2006; Seppälä 2006.

56 Kulttuurimuistoja koskeva lainsäädäntö 1980; Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954; Arkeologisen kulttuuriperinnön opas 2017 (sähköinen lähde).

päristön suojelun hallinnossa. Jo paljon aikaisemmin arkeologisissa inventoinneissa kiinnitettiin huomiota jäännöksiin, jotka olivat esimerkiksi suhteellisen nuoria tai hyvin yleisiä historiallisen ajan rakenteiden jäännöksiä. Tällaisia jäännöksiä voitiin mainita inventointikertomuksissa, mutta niitä koskevia tietoja ei dokumentoitu tai tallennettu yhtä tarkasti kuin muinaisjäännösten tietoja. Arkeologit eivät arvottaneet kaikkia historiallisen ajan jäännöksiä kiinteiksi muinaisjäännöksiksi eikä kaikkia historiallisia jäännöksiä otettu huomioon maankäytössä. Kun historiallisten jäännösten suojelu tarkentui ja tehostui 1990-luvun lopulta lähtien, huomio kiinnittyi enenevästi myös nuorempien ja yleisten historiallisten jäännösten ryhmään, joka runsastui nopeasti.

Tietoisuus näiden kohteiden arkeologisesta potentiaalista on jatkuvasti vahvistunut, ja osaa sellaisista jäännöksistä on alettu pitää säilyttämisen ja suojelemisen arvoisina muinaisjäännösten tapaan. Yhä useampi historiallisen ajan jäännös on otettu suojelun piiriin. Jäännöksiä kutsuttiin aluksi nimellä *muut arkeologiset kohteet*. Ryhmä laajeni vähitellen käsittäen sekä kokonaan suojelun ulkopuolelle jääviä kohteita että sellaisia jäännöksiä, joita suojeluviranomaiset pyrkivät säilyttämään maankäytössä. Jälkimmäiseen joukkoon kuuluneita kohteita voitiin nimittää myös *suojelettaviksi rakenteiksi*. Ryhmä kasvoi eikä sen sisällöstä ja suojeluperiaatteista käyty vielä laajaa keskustelua 2000-luvun alussa. Suojelun piiriin otettujen muiden arkeologisten kohteiden nimitykseksi muotoutui 2010-luvulla *muut kulttuuriperintökohteet*. Päivi Maarasen mukaan tämä käsite syntyi tarpeesta kehittää kiinteän muinaisjäännöksen rinnalle käsite niille kohteille, joita ei katsota muinaismuistolain tarkoittamiksi kohteiksi. Niitä olivat aluksi käytössä olevat kylätontit, 100 vuotta nuoremmat hylty ja toisen maailmansodan aikaiset sotahistorialliset kohteet.⁵⁷ Myös muunlaisia jäännöstyyppisiä alettiin sisällyttää muihin kulttuuriperintökohteisiin. Nykyisin ne muodostavat suojellun kohderyhmän, jotka usein muistuttavat luonteeltaan kiinteitä muinaisjäännöksiä. Niillä katsotaan olevan myös arkeologista tutkimusintressiä ja kohteita voidaan tutkia arkeologisin menetelmin.⁵⁸

Kiinteät muinaisjäännökset ovat osa *perinnön* laajaa ilmiötä. Petja Aarnipuu mukaan suomen kielessä perinnön käsitteellä pyritään kattamaan erilaisilla lisämääreillä tarkennettuna ilmiötä, käytäntöjä ja aatteita, joihin englannin kielessä viitataan termillä *heritage*. Käsitettä käytetään tarkoittamaan menneisyyttä, suhdettamme menneisyyteen sekä menneisyyden ilmentymiä nykyisyydessä.⁵⁹ Perintö on monissa maissa yleisesti käytössä samaa tarkoittavana käsitteenä ja sanana kuin Suomessa vakiintuneempi ilmaisu *kulttuuriperintö*. Seuraavassa tarkastellaan eräiden tutkijoiden perinnön käsitteestä esittämiä ajatuksia.

57 Muinaisjäännökset ja metallinetsin: harrastajan opas 2015, 5; Maaranen 25.1.2017, 4–5.

58 Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus 2.9.2013, 2.

59 Aarnipuu 2008, 17.

Jatkossa tässä tutkimuksessa käytetään pääsääntöisesti tutkimusajanjaksona yleisemmin käytössä ollutta, samaa tarkoittavaa sanaa kulttuuriperintö.

Länsimaissa käsitys kulttuuriperinnöstä on muotoutunut monissa valtioissa vuosikymmenten kuluessa auktorisoiduksi perintödiskurssiksi (engl. *Authorised Heritage Discourse*, AHD).⁶⁰ Johanna Enqvistin mukaan AHD vaikuttaa vahvana kulttuuriympäristön suojelun hallinnossa sekä arkeologisen ja muun kulttuuriperinnön virallisessa sisällössä. Perinnön käsitteestä ja ilmiöstä on keskusteltu vilkkaasti länsimaaisessa arkeologiassa varsinkin 1990-luvulta lähtien ja käsitteen määrittelystä on kiistelty. Käsitettä voi luonnehtia myös epäselväksi. Esimerkiksi Enqvist tulkitsee perinnön olevan monta käsitettä, jotka kuvaavat päällekkäisinä ja toisiinsa kytkeytyvinä näkökulmina perinnöksi ja kulttuuriperinnöksi kutsutun ilmiön moniulotteisuutta.⁶¹

Enqvist erittelee väitöskirjassaan perinnön käsitteelle annettuja merkityksiä jakaen ne kahteen ryhmään: perintö ymmärretään ihmisen toiminnan tuloksena syntyneinä materiaalisina entiteetteinä, mutta sen lisäksi perinnöllä voidaan tarkoittaa näillä aineellisilla objekteilla perusteltuja merkityksiä, arvoja ja väitteitä. Arkeologinen kulttuuriperintö voidaan Enqvistin mukaan ymmärtää menneiden yhteisöjen materiaalisena kulttuurina, joka on säilynyt nykyisyyteen tai prosessina, jonka kautta menneiden yhteisöjen materiaalista kulttuuria arvioidaan ja käytetään nykyisyydessä. Suojeluhallinnon virallisessa diskurssissa korostuu perinnön materiaallinen olemus, kun taas 2000-luvulla muodostuneessa *New Heritage* -suuntauksessa kulttuuriperintö ymmärretään aineellisen ja aineettoman tason erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Tasot ymmärretään toisiaan täydentäviksi enemmän kuin poissulkeviksi.⁶²

Tuomi-Nikula et al. erittelevät perinnön ilmiötä vuonna 2013 kulttuuriperintöä laajasti tutkivassa julkaisussa jakaen sen yhteiskunnallisen merkittävyyden ja julkisuusarvon perusteella kahteen kokonaisuuteen: kulttuuriperinnössä on julkisesti tai yhteisöllisesti tunnustettuja aineksia, jotka ovat virallisesti suojeltuja, aineellisen tai aineettoman kulttuurin jälkiä. Tähän kokonaisuuteen kuuluvalla aineistolla on kansallista tai kansainvälistä merkitystä. Virallisesti suojeltuun kulttuuriperintöön sisältyvät esimerkiksi museoiden ja arkistojen kokoelmat, suojelumerkinnän saaneet eri perustein merkittäviksi todetut rakennukset ja kokonaiset rakennetut alueet sekä rauhoitetut ja muutoin suojellut arkeologiset kohteet. Tähän joukkoon kuuluvat myös maailmanperintökohteet. Virallisen ja julkisen kulttuuriperinnön ohella voi erottaa myös yksityisemmän ja arkisemman perinnön osa-alueen, joka on edellistä näkymättömämpi. Siihen lukeutuvat menneisyyden jäljet ovat identiteettiä muokkaavia ja moninaisella tavalla

60 Enqvist 2014, 101.

61 Enqvist 2016, 152.

62 Enqvist 2016, 153.

merkityksellisiä ihmisten arjessa.⁶³ Kulttuuriperinnön käsitteelle läheinen termi on kulttuuriperintöprosessi, tapahtumien ketju, jossa yksilöt ja yhteisöt tai instituutiot valitsevat merkityksellisiksi kokemiaan menneisyyden jälkiä ja vaalivat ja säilyttävät niitä tietoisesti kulttuuriperintönään.⁶⁴

Vuonna 1993 laadittu Euroopan neuvoston yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta (Maltan sopimus) määritteli *arkeologisen kulttuuriperinnön* Euroopan maiden yhteisen muistin lähteeksi, historiallisen ja tieteellisen tutkimuksen välineeksi. Arkeologisen kulttuuriperinnön aineksiksi katsottiin kaikki rakenteet, rakennelmat, rakennusryhmät, asuinpaikat, irtaimet esineet ja muut muistomerkit sekä niiden ympäristö.⁶⁵ Edellä eritelty kiinteän muinaisjäännöksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteet sisältyvät arkeologisen kulttuuriperinnön aineelliseen ulottuvuuteen. Maltan sopimuksen määritelmässä korostuivat jäännösten tieteellinen merkitys ja välinearvo.⁶⁶ Käsitteeseen sisällytetään laajassa merkityksessä vielä arkeologian tutkimusdokumentit.⁶⁷

Euroopan neuvoston Faron puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä (2005) laajensi perinnön merkitystä korostaen sen olevan osa ihmisten arkista elämää ja päivittäisiä kokemuksia.⁶⁸ Kaksi vuosikymmentä sitten laadittu Maltan sopimus on vaikuttanut voimakkaasti länsimaiseen käsitykseen kulttuuriperinnöstä ja aineellisen perinnön hallitsevaan asemaan kulttuuriperinnön määritelmässä. Kulttuuriperintöä on kuitenkin ryhdytty 2000-luvulla teoretisoimaan ja määrittelemään uudelleen.⁶⁹ 2010-luvulla perinnön määritelmät ovat Enqvistin mukaan moninaiset, dynaamiset ja riippuvaisia historiallisista, kulttuurisista, sosiaalisista ja institutionaalisista konteksteista. Yhteen termiin sisältyy useita käsitteitä, joilla ei ole tarkkoja rajoja: ne ovat toisiinsa lomittuvia ja liittyviä, osittain päällekkäisiä ja toisiinsa vaikuttavia.⁷⁰

Perinnön ja kulttuuriperinnön käsitteet ovat siten muovautuneet 2000-luvun aikana saaden erilaisia ja aiempaa laajempia merkityksiä, eikä käsitteiden sisällöstä ole vallinnut aina yksimielisyyttä yhteiskunnissa. Käsitteitä on määriteltävä kapea-alaisesti ja konkreettisesti tai ne on ymmärretty laajempina, sekä abstrakteja että konkreettisia ulottuvuuksia omaavina. Perinnön käsitteen määrittelyn kautta on sitouduttu vallitseviin perinteisiin tai ilmaistu kriittistä suhtautumista vallitsevaan diskurssiin.

Tässä tutkimuksessa käytetään edellä mainittuja suojelun käsitteitä niiden

63 Tuomi-Nikula et al. 2013, 15–16.

64 Tuomi-Nikula et al. 2013, 13.

65 Finlex 2015 (sähköinen lähde).

66 Enqvist 2016, 162.

67 Esimerkiksi Arkeologisen kulttuuriperinnön opas 2017 (sähköinen lähde).

68 Enqvist 2014, 110.

69 Enqvist 2014, 101.

70 Enqvist 2014, 103.

yleisimmin vallitsevissa merkityksissä, kuten museoviranomaiset käyttivät näitä käsitteitä hallintoarkeologian erilaisissa yhteyksissä 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Vakiintuneiden käsitteiden lisäksi tutkimuksessa käytetään paikoitellen käsitettä *arkeologinen kulttuuriympäristö*, joka ei ole ollut yleisessä käytössä. Se on kuitenkin luonteva ollessaan rinnasteinen ilmaisu *rakennetun kulttuuriympäristön* käsitteelle ja kattaessaan kokoavasti kaikki kulttuuriympäristöön sisältyvät arkeologiset ympäristökohteet: kiinteät muinaisjäännökset, muut arkeologiset kulttuuriperintökohteet ja sellaiset historiallisen ajan jäännökset, joita ei ole suojeluhallinnossa arvoltaan kumpaankaan edelliseen ryhmään. Myös muinaisesineiden löytöpaikat, joissa ei ole kiinteää muinaisjäännöstä, luetaan tässä työssä arkeologiseen kulttuuriympäristöön.

Tämän tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä on *alueidenkäyttö*, jonka ympäristöoikeuden asiantuntija Erkki J. Hollo määrittelee rajoiltaan määriteltyjen alueiden tai käyttöyksiköiden taloudelliseksi ja muuksi hyödyntämiseksi. Alueidenkäyttö on hallinnollisesti järjestettyä, normitettua toimintaa ympäristössä ja käsittää maa- ja vesialueiden käytön.⁷¹ Tässä tutkimuksessa käytetään alueidenkäytön käsitteen lisäksi maankäytön käsitettä, joka on ollut kulttuuriympäristön hallinnossa yleisempi ja vakiintunut tarkoittamaan laajasti monenlaista alueidenkäyttöä. Tutkimuksessa maankäytön käsitteellä voidaan vakiintuneen tavan mukaisesti tarkoittaa sekä tiukkarajaisesti maa-alueiden käyttöä että yleisemmin erilaista alueiden käyttämistä.

Edeltäviin käsitteisiin yhdistyy tutkimuksessa käytettävä arkeologisen perinnön ja kulttuuriympäristön suojelun viranomaistehtävien toimijajoukkoa kuvaava käsite *museoviranomainen*, joka oli käytössä alalla tutkimusajanjakson aikana rinnan kulttuuriympäristöviranomainen-termin kanssa. Molemmilla termeillä tarkoitetaan museolaitoksessa toimivia kulttuuriympäristön hallinnan antikvaarisia suojeluviranomaisia: Museovirasto ja maakunta- tai muita museoitu, joiden kanssa Museovirasto on solminut sopimuksen viranomaistehtävien hoitamisesta. Museoviranomaisen käsite yleistyi 2000-luvun lopulta lähtien.⁷² Museolaitoksessa toimivia kulttuuriympäristön suojeluviranomaisia ei ole laajassa ympäristön hallintorakenteessa sisällytetty ympäristöviranomaisiin vaan ne ovat muodostaneet oman museoalan hallinnollisen ryhmänsä.

71 Hollo 2004, 54. Tässä tutkimuksessa käytetään molempia käsitteitä, joista maankäytön käsite on museoviranomaisten keskuudessa vakiintuneempi.

72 Käsitettä on käytetty esimerkiksi Museoviraston laatimassa Kiinteät muinaisjäännökset ja kaavoitus -ohjeessa 9.2.2009 ja Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus -ohjeessa 2.9.2013, Museoviraston verkkosivuilla 2000-luvun aikana (Museoviranomainen 2017, sähköinen lähde) sekä Museoviraston Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeissa vuonna 2016. Käsite esiintyy myös muun muassa Kuntaliiton vuonna 2006 laatimassa kaavoitusta koskevassa selvityksessä (Laine et al. 2006).

1.5 ARKEOLOGISEN KULTTUURIPERINNÖN HALLINNAN TEORETISOINTI

1.5.1 KULTTUURIPERINNÖN TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMIA LÄNSIMAISESSA ARKEOLOGIASSA

Arkeologisen kulttuuriperinnön teoreettinen suuntaus on suhteellisen nuori; se syntyi toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloissa ja Englannissa. Akateemisen teoretisoivan kiinnostuksen kulttuuriperintöön on tulkittu kehittyneen reaktionä 1960- ja 1970-luvun kasvavalle huolelle luonnon ja kulttuuriperinnön säilymisestä ja perinnön hallinnan institutionalisoitumisesta.⁷³ Arkeologit kiinnittivät tuolloin lisääntyvää huomiota siihen, miten ympäristön voimakas muutos ja alueidenkäytön voimaperäisyys vaikuttivat muinaisjäännösten säilymiseen. Yhdysvalloissa arkeologisen kulttuuriperinnön säilymisen kysymyksiä pohtivaa tutkimussuuntausta alettiin kutsua nimellä *cultural resource management* (CRM), Iso-Britanniassa ja muuallakin Euroopassa suuntaus sai nimen *archaeological heritage management* (AHM). Suuntaukset eivät kehittyneet yhtenäisiksi, mutta yhteistä niille oli aineellisen arkeologisen kulttuuriperinnön sisällön, merkitysten ja säilyttämisen teemojen teoretisointi. Suuntauksiin lukeutunut arkeologinen tutkimus kohdistui kuvailevana ja analyttisenä, sittemmin myös kyseenalaistavana moniin arkeologista kulttuuriperintöä ja sen säilymistä koskeviin ilmiöihin.

Länsimaissa arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan tutkimuksessa pohdittiin 1970- ja 1980-luvulla muinaisjäännösten uhanalaisuutta ja häviämistä ja kiinnitettiin huomiota perinnön suunnitelmallisen ja ammattimaisen hallinnan tarpeeseen.⁷⁴ Muinaisjäännösten suojelemisen sijaan alettiin kiinnittää huomiota arkeologisten kohteiden hallintaan laajemmin. Jäännökset alettiin mieltää osaksi laajempaa kulttuuriperintöä. Muinaisjäännösten tutkimuksessa ja suoje- lussa huomio kiinnittyi arkeologisen kulttuuriperinnön arvon tunnistamiseen ja kohteiden hyödyntämiseen.⁷⁵ Suuntauksissa tarkasteltiin suojelun periaatteita, käytäntöjä ja toteuttamismalleja sekä inventointien ja suojeltujen kohteiden lu- etteloinnin merkitystä.⁷⁶ Arkeologit kiinnostuivat muinaisjäännösten opetuksel- lisesta, kasvatuksellisesta ja turismiin liittyvästä merkityksestä.⁷⁷ Yksi perustavaa laatua oleva pohdinnan aihe oli kysymys siitä, miksi muinaisjäännöksiä suojel- laan ja mitkä toiminnan tavoitteet olivat.⁷⁸

73 Cleere 1989, 3-4; Enqvist 2014, 106.

74 Willems & van den Dries 2007, 1.

75 Lipe 1984, 9-10.

76 Cleere 1984b, 125-126, 130-131; Reichstein 1984, 37; Trotzig 1989, 59, 62.

77 Cleere 1989, 9.

78 Kristiansen 1989, 27-28.

1990-luvulla teoretisoinnin aiheita olivat arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan käytännöt ja suhtautuminen menneisyyteen, mutta lisäksi pohdittiin perinnön esittämisen tapoja ja resurssien jakautumista arkeologisessa toiminnassa. Vuosikymmenen alussa ryhdyttiin myös kritisoimaan AHM:n heikkoa asemaa arkeologisen toiminnan kentässä ja arvosteltiin sitä, että suuntaus usein sivuutettiin tai kaupallistettiin.⁷⁹ Osa arkeologeista kiinnitti huomiota tutkimuksissaan lainkäytön korostumiseen kulttuuriperinnön säilyttämisessä. John Carman piti AHM:n teorian ongelmana sitä, että arkeologit keskittyivät problematisoimaan sitä, miten asioiden tulisi olla sen sijaan, että olisi tutkittu sitä, miten asiat todellisuudessa olivat.⁸⁰ Tutkijat käsittelivät 1990-luvun lopulla enenevästi arkeologiseen kulttuuriperintöön liitettyjä, keskenään kilpailevia arvoja ja niihin liittyviä prosesseja. Huomiota kiinnitettiin kulttuuri-identiteetteihin ja menneisyydestä vallitseviin erilaisiin käsityksiin.⁸¹ Keskustelua käytiin perinnön hallinnasta prosesseina, jotka liittyivät implisiittisesti kulttuuriin, yhteiskunnallisiin ja kansallisiin identiteetteihin. Prosessien tulkittiin myös institutionalisoivan arkeologista tietoa ja ideologiaa.⁸² Suuntausten piirissä alettiin käydä keskustelua kulttuuriperinnön hallinnan teorian ja käytäntöjen tilasta ja tunnistettiin muutoksen tarve.⁸³

Vuosikymmenen lopulla kiinnitettiin yhä enemmän huomiota siihen, mitä suojellaan, keitä varten kulttuuriperintöä säilytetään ja miten suojelua perusteltiin yhteiskunnassa.⁸⁴ Teemaan liittyi muinaisjäännösten merkityksen pohdinta ja kriittinen suhtautuminen valtiollisten suojeluorganisaatioiden toimintaan. Samalla korostettiin muinaisjäännösten elävöittämisen tarvetta.⁸⁵ Suuntausten piirissä tarkasteltiin myös kokonaisvaltaisemmin arkeologisen kulttuuriperinnön muutosta yhdentyneessä Euroopassa ja perinnön tulevaisuuden näkymiä.⁸⁶

Arkeologisen kulttuuriperinnön arvon ja merkittävyyden teoretisointi jatkui 2000-luvulla. Kiinnostava kysymys oli, miksi yhteiskunnassa kannatti tukea arkeologiaa ja säilyttää menneisyyden jälkiä.⁸⁷ Myös yleisön osallistumista ja poliittikkoihin vaikuttamista teoretisoitiin.⁸⁸ Huomio kiinnitettiin perinnön diskurssiin ja länsimaisen diskurssin hegemoniseen, elitistiseen luonteeseen. Lisäksi alettiin arvostella ja kyseenalaistaa kulttuuriperinnön luonnehtimista yleismaailmalliseksi. Pohdinta johti muun muassa auktorisoidun perintödiskurssin

79 Carman 1991, 175, 177, 179.

80 Carman 1991, 177.

81 Smith 1993, 55.

82 Smith 1993, 56–57.

83 Carman 1995, 8–9.

84 Carman et al. 1995, 137, 239.

85 Burström et al. 1996, 13, 17.

86 Willems 1998, 293.

87 Darwill 2001, 183–184, 187.

88 Trotzig 2003.

(*Authorised Heritage Discourse*) käsitteen muodostumiseen.⁸⁹ Kysymykset kulttuuriperinnön arvoista, vallasta, auktoriteeteista ja vaikutuksista olivat ajankohdaisia.⁹⁰

Uuden vuosituhannen alussa osa tutkijoista kiinnitti huomiota suojelun paistamiseen ilmiönä ja esitti kritiikkiä kulttuuriperinnön käsitteen liiallisesta vennyttämisestä. Valtio-keskeistä kulttuuriperinnön hallinnan periaatetta ei pidetty enää yksinomaisena tai ensisijaisena ajattelumallina vaan korostettiin tarvetta demokratisoida kulttuuriperintö.⁹¹ Arvostelu kohdistui suojelun tehostumusten sekä perinnön käsitteessä ja hallintatavoissa itsestään selvinä pidettyihin periaatteisiin ja käytäntöihin. Huomio kiinnittyi myös käsitteiden osittaiseen sekavuuteen. Esille nousivat jälleen kysymykset kulttuuriperinnön hallinnan uudistamisen tarpeesta ja perinnön teoretisoinnin puutteesta.⁹² Samaan aikaan kiinnitettiin kasvavaa huomiota suojelutoiminnassa vallitsevaan, asiantuntijoiden asemaa korostavaan lähestymistapaan ratkaistaessa suojelun kohteita ja motiiveja. Asiantuntijoiden käsitysten hallitsevan aseman sijaan korostettiin kansalaisten ja yhteisöjen kanssa käytävän dialogin merkitystä.⁹³

Fyysisen arkeologisen kulttuuriperinnön perinteisen arvottamisen rinnalle nostettiin paikan luonteen ja perinnön monimuotoisuus. Samalla korostettiin arkeologisen kulttuuriperinnön uusiutumista ja jatkuvaa muuttumista.⁹⁴ Olenaisia pohdinnan aiheita olivat kulttuuriperinnön sisältö ja tulkinta, kenellä on valta vaikuttaa säilytettävään kulttuuriperintöön ja keiden kulttuuriperintöä vaalitaan.⁹⁵ Huomiota kiinnitettiin siihen, että arkeologien keskuudessa ei juurikaan keskusteltu kulttuuriperinnön keitävän kehityksen periaatteista. Myös jakoa luonnon- ja kulttuuriperinnön osa-alueisiin arvosteltiin. Jatkuvasti runstastuvien arkeologisten kohteiden ”ikuisen” säilyttämisen periaate kyseenalaitettiin ja problematisoitiin sitä, miten säilyttämämme esineet ja paikat loivat nykyisyydessä menneisyyksiä. Osa arkeologeista pohti sitä, tulisiko osa nykyisyydessä muodostuneista menneisyyksistä karsia sen sijaan, että ne jatkuvasti lisääntyivät. Samalla korostettiin, että arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämistä koskevien päätösten perustana olevat arvot olivat oleellisesti muuttuneet viimeisen vuosikymmenen aikana.⁹⁶ Monet suhtautuivat aiempaa kriittisemmin menneisyyden jälkeisiin itsestään selvinä ja ikuisesti säilytettävänä objekteina. Osa tutkijoista luonnehti arkeologisen kohteen säilyttämistä tavaksi tulkita uudelleen

89 Smith 2006, 11–12, 14.

90 Smith 2006, 299, 308.

91 Holtorf 2007, 34–35.

92 Holtorf 2007, 34–35, 48–49.

93 Holtorf 2007, 49–51.

94 Fairglough 2008, 298–299.

95 Harrison 2010, 7–10.

96 Harrison 2013, 590–591.

ja käyttää arkeologista kohdetta. Muinaisjäännöksen tarinan ymmärrettiin myös rikastuvan kohteessa eri aikoina tapahtuneista muutoksista. Arkeologisen kulttuuriperinnön käyttämistä ja ”kuluttamista” voitiin jopa pitää merkityksellisempänä asiana kuin sen säilömistä.⁹⁷ Teoreettiseen keskusteluun tuotiin yhä useammin käsitys kulttuuriperinnöstä aktiivisena, tasa-arvoisena ja monimuotoisena yhteiskunnan elementtinä, joka erosi kanonisen mallin mukaisesta kulttuuriperinnön käsitteestä.⁹⁸

Eri vuosikymmeninä arkeologisen kulttuuriperinnön tutkimuksen teemat toistuivat vaihtuvin painotuksin ja näkökulmin. Yksi tutkimuksessa säännöllisesti käsitelty, suojeluun perustavalla tavalla vaikuttava teema on muinaismuistojen säilyttämisen motiivi – kysymys siitä, miksi muinaisjäännöksiä säilytetään. Länsimaissa vallinneista suojelun motiiveista tai säilyttämisen filosofiasta ei ole tehty kokoavaa analyttistä tutkimusta. Suojelun syihin on kuitenkin usein viitattu arkeologisen kulttuuriperinnön suuntauksissa eri yhteyksissä.

Tarkastelemalla arkeologisia julkaisuja voidaan muodostaa yleispiirteinen käsitys siitä, mitkä motiivit ja perustelut ovat kulloinkin vaikuttaneet yhteiskunnissa arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen ja sen suojelemiseen normeihin ja hallinnollisiin toimiin. Seuraavassa tiivistetään eräisiin länsimaisiin julkaisuihin ja suomalaisen arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan julkaisuaineistoon nojautuen eri aikoina vallinneita käsityksiä muinaismuistojen säilyttämisen motiiveista ja suojelun perusteluista. Aihetta on käsitelty harvoin itsenäisenä tai pääasiallisena teemana, mutta motiiveja on pohdittu julkaisuissa aika ajoin muiden aiheiden ohella tai esitetty kritiikkiä pohdinnan puuttumisesta.

Ulkomaiset ja suomalaiset arkeologit ovat problematisoineet tai teoretisoineet suojelun syitä pikemminkin sivujuonteena muiden aiheiden yhteydessä kuin ensisijaisena huomion kohteena. Kirjoittaessaan arkeologian historiasta tutkijat ovat esittäneet tulkintoja siitä, miksi muinaismuistoja on eri aikoina suojeltu ja miten suojelu on nivoutunut yhteiskunnan muutoksiin. Määritellessään arkeologisen kulttuuriperinnön käsitettä arkeologit ovat voineet pohtia, miten kulttuuriperintö on muodostunut ja miksi se on suojelemisen arvoista. Keskusteltaessa arkeologian tieteenalan tavoitteista on voitu sivuta myös suojelun motiiveja. Syitä on selitetty perusteltaessa tieteellisen tutkimuksen oikeutusta, mikä osaltaan vahvistaa käsitystä arkeologisen tutkimuksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun tiiviistä nivoutumisesta toisiinsa. Muinaismuistojen arvottamisessa niiden säilyttämisen motiiveja on eritelty arvoja tunnistettaessa.

Suojelun motiivit ovat vaihdelleet ja usein eri motiivit ovat lomittuneet toisiinsa. Ne voivat olla selkeitä, mutta osa motiivipohdinnoista jää epäselviksi tai

97 Holtorf 2014, 6130.

98 Harrison 2013, 591–592.

ne ovat vaikeaselkoisia. Motiivien ymmärrettävä muotoileminen on selvästikin ollut työlästä.

Muinaismuistojen säilyttämisen motiiveja	Suojelun perustelun argumentteja
Suojelu on itsestään selvää, mistä seuraa, että motiiveja ei määritellä tai edellytetä.	Arkeologinen kulttuuriperintö omaa itseisarvon, sillä on oma olemassaolon oikeutuksensa. Sivistysvaltiot suojelevat aina kulttuuriperintöään.
Normien ja hallinnon olemassaolo motivoi itsessään suojelua ja ylläpitää sen tarvetta.	Lakien säätäminen kulttuuriperinnön suojelemiseksi käsitteellistä jäänökset ja tekee ne sitä kautta tärkeiksi. Lailla säädetty rauhoitusperiaate velvoittaa suojelemaan.
Suojelulla turvataan lähdeaineistoa tieteellisen tutkimuksen tarpeisiin.	Muinaismuistot ovat tieteellisen tutkimuksen lähdevarantoa. Nykyiselle ja tulevalle arkeologian tutkimukselle on turvattava lähdeaineisto.
Pedagogiset tarpeet	Arkeologisella kulttuuriperinnöllä on todistusvoimaa. Kulttuuriperinnöstä voi oppia asioita ihmisen menneisyydestä ja nykyisyydestä.
Muinaismuistoilla on käyttöarvoa.	Arkeologinen kulttuuriperintö hyödyttää turismia.
Muinaismuistoihin yhdistyy elämyksiä ja kokemuksia.	Konkreettisten muinaismuistojen avulla ja välityksellä abstraktin menneisyyden ja ”kadonneen” historian hahmottaminen ja kokeminen helpottuvat. Muinaismuistot edistävät ihmisten ja yhteisöjen juurien hahmottumista ja paikan kerroksisuuden aistimista. Arkeologinen kulttuuriperintö voi olla mielihyvän ja hyvinvoinnin lähde.
Muinaismuistot ovat identiteetin rakennusaineita.	Arkeologinen kulttuuriperintö tietosisältöineen vaikuttaa identiteetin kokemukseen ja vahvistaa sitä.
Vallankäyttö	Arkeologiseen kulttuuriperintöön voidaan liittää poliittisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä. Kulttuuriperinnöllä vaikutetaan vallan legitimointiin.

Kulttuurin kehitys mielletään jatkumona.	Lineaarinen historiakäsitys ylläpitää ajatusta kulttuurisesta jatkuvuudesta. Nykyajan juurien ymmärretään olevan menneisydessä. Kullakin sukupolvella on velvollisuus turvata kulttuuriperinnön säilyminen omalla aikanaan ja siirtää sitä seuraaville sukupolville. Tapa mieltää aikaa ja menneisyyttä on ihmisen biologinen lajiominaisuus ja siksi ihminen sitoutuu luontaisesti menneeseen.
Ihmisen itseymmärrys	Kulttuuriperinnöllä on ihmisen itseymmärrystä edistävä vaikutus.

Taulukko 1 Arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämisen ja suojelun motiiveja länsimaisten ja suomalaisten arkeologian alan julkaisujen perusteella.

Katsantokannoissa ilmenevät monet motiivit: arkeologisen tutkimusaineiston turvaaminen, sivistykselliset ja opetukselliset tarpeet, kansakunnan tai suppeamman yhteisön juurien muodostuminen, identiteetin kokeminen ja vahvistaminen sekä poliittisten päämäärien ja vallan tukeminen. Käsitteet ihmiskulttuurin jatkumosta ja kulttuurisen aikadimension olemassaolosta suojeluun vaikuttavina syinä muodostavat oman kokonaisuuden tulkinnoissa. Toisinaan arkeologisella kulttuuriperinnöllä on ymmärretty olevan itsenäinen, absoluuttinen olemassaolon oikeutuksensa. Ihmisen biologista aikadimensiota tai halua jättää itsestään muistoja on myös tulkittu suojeluun vaikuttaviksi motiiveiksi. Tulkinta suojeluhallinnosta ja laista muinaismuistojen säilyttämisen motiiveihin vaikuttavina tekijöinä on myös kiinnostava. Motiivipohdintoihin liittyy osaltaan myös se, että kaikki yhteiskunnan jäsenet tai toimijat eivät pidä suojelua motivoituna ja perusteltuna toimintana.

Suojelun motiiveihin ovat vaikuttaneet aina arkeologian ja muun yhteiskunnan väliset suhteet. Erilaisissa yhteiskunnissa on muovautunut ideologisia ja käytännöllisiä perusteluja suojelutoiminnalle. Yhteisöjen ja kokonaisten valtioiden motiivien ohella on pienempien yhteisöjen ja yksilöiden tarpeisiin liittyviä motiiveja. Suojeluhallinnossa toimivat arkeologit ovat myös muodostaneet omat käsityksensä siitä, miksi muinaismuistojen suojelu on merkityksellistä toimintaa. Suojelun syyt ja motiivit siis vaihtelevat esimerkiksi siksi, että ideologiat, ihmisen ympäristösuhde ja paikkaan liittyvät merkitykset vaihtelevat. Syyt voivat olla julkisia, virallisia, mutta myös yksityisiä.

Suomalaisen julkaisuaineiston tarkastelussa huomio kiinnittyi siihen, että motiiveja on ajoittain tiedostettu ohuesti. Vaikka muinaismuistojen säilyttämisessä motiivit on ymmärretty osaksi suojelun ydintä, motiivit ovat olleet hämärä, epäselviä tai ne ovat puuttuneet kokonaan arkeologisesta keskustelusta.

1.5.2 SUOJELUN PROBLEMATISOINTI SUOMESSA JULKAISUAINEISTON VALOSSA

Muinaismuistojen säilyttämistä on problematisoitu Suomessa huomattavasti vähemmän ulkomaiseen tutkimukseen verrattuna, osaksi siksi, että arkeologien ammattikunta on pieni ja arkeologian ala kokonaisuutena melko suppea. Vaikka kulttuuriperinnön ja suojelun teemat ovat olleet harvinaisia muihin tutkimusteemoihin verrattuna, aiheita on 1800-luvun lopulta lähtien koko arkeologisen toiminnan ajan kuitenkin käsitelty tai vähintään sivuttu arkeologian alan julkaisuissa. Arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan ja suojelun teoreettinen problematisointi alkoi joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta varsinaisesti vasta 2000-luvulla.⁹⁹

Yleispiirteisen kuvan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun problematisoinnista voi muodostaa tarkastelemalla arkeologian alalla Suomessa julkaistuja monografioita ja artikkeleita. Ne hahmottavat kiinnostuksen kohteena olleita suojelun ilmiöitä sekä aiheiden muuttumista ja monipuolistumista.

Suojeluun liittyvän tutkimuksen teemoja ja näkökulmia tarkastellaan seuraavassa suomalaisen julkaisuaineiston valossa kolmen ajanjakson aikana: 1870-luvulta 1940-luvulle, toisen maailmansodan päättymisestä 1980-luvulle ja 1990-luvulta 2010-luvulle. Ensimmäisen jakson aikana arkeologinen tutkimus ja arkeologien koulutus käynnistyivät, Suomeen perustettiin oma valtiollinen suojeluhallinto ja maahan säädettiin ensimmäinen muinaismuistojen suojelusta yksityiskohtaisesti sääntelevä laki. Arkeologian tieteellinen yhdistystoiminta käynnistyi tuona aikana. Maankäyttö liittyi varsinkin maatalousvaltaisen yhteiskunnan toimintoihin ja kasvavaan teollistumiseen. Postmodernia aikaa tarkastellaan ensin toisen maailmansodan päättymisestä 1980-luvulle, jolloin jälleenrakennusvaihe ja infrastruktuurin rakentamisen voimistuminen merkitsivät suuria muutoksia maankäytössä muinaismuistoihin kohdistuneiden uhkien kasvaessa ja muuttaessa luonnettaan. Suojelun perustaksi laadittiin uusi muinaismuistolaki. Runsastuvien tehtävien kanssa painivan suojeluhallinnon organisaatiota muutettiin toistuvasti. Myöhempi postmoderni tarkastelujakso sijoittuu päätyvään 1900-lukuun ja 2000-luvun alkuun, jolloin Suomen oloihin vaikuttivat monet aiempaa laajemmin yhteiskuntaa koskevat ilmiöt kuten globalisaatio, ilmastomuutos, talouden taantumat ja yhteiskunnan moniarvoistuminen.

Tarkastelu käsittää pääasiassa arkeologian alan tieteellisiä julkaisuja monografioista artikkeleihin. Lisäksi tarkastellaan eräitä *Historiallisen Aikakauskirjan*, *Finsk Tidskrift* -sarjan ja *Historisk Tidskrift* -sarjan artikkeleita. Käytetty julkaisuaineisto ei ole kattava, mutta antaa hyvän mahdollisuuden tarkastella tutkimuksen, antikvaarisen hallinnon ja museoalan palveluksessa toimineiden arke-

99 Ks. esimerkiksi Seitsonen & Herva 2011; Enqvist 2014; Enqvist 2016; Maaranen 25.1.2017.

ologien suojelun aiheita ja näkökulmia valaisevia julkaisuja.

Ensimmäisellä tarkastelujaksolla monografioiden ja artikkelien aiheet käsitelivät harvoin suoranaisesti muinaismuistojen suojelua. Arkeologit julkaisivat kuvauksia ja tulkintoja muinaismuistoista ja vähitellen aihepiirejä laajennettiin esihistorian ajanjaksojen käsittelyyn ja kasvavan löytöaineiston tulkintaan. Suojelusta kirjoitettaessa käsiteltiin hallintoa, suojelun toimintamuotoja ja antikvaarista lainsäädäntöä.¹⁰⁰ Myös muinaismuistojen säilyttämisen motiivi tuli epäsuorasti esille.¹⁰¹

Varsinkin 1890-luvulla julkaistiin useita artikkeleita, joissa vastaperustetun valtion Arkeologisen toimiston intendentti käsitteli maankäytön vaikutuksia, muinaisjäännösten tuhoutumista ja jäännösten vahingoittumisen syitä.¹⁰² Suojelualan resurssien niukkuutta käsiteltiin ensimmäisiä kertoja jo 1900-luvun alussa.¹⁰³ Ensimmäiset suojeluhistoriaa valottaneet katsaukset ja tutkimukset julkaistiin 1920-luvulla.¹⁰⁴ Varhaisessa ja toista maailmansotaa edeltäneessä julkaisuaineistossa suojelun teemat olivat vielä suppeita ja aiheiden käsittely kuvailevaa. Vahingoista ja resursseista kirjoitettaessa tarkastelun ote oli myös kriittinen.

Toisen maailmansodan päättymisestä 1970-luvun loppuun suojelun aiheet runsastuivat ja näkökulmat monipuolistuivat huomattavasti. Julkaisuissa painotuivat silti vielä suojeluhistorian käsittely sekä käytännölliset hallinnon ja suojelutehtävien teemat. Aiempaa useammin pohdittiin myös suojelun motiiveja ja intressejä, muinaisuuden tuntemisen merkitystä ja suojelun yhteiskunnallisia ulottuvuuksia.¹⁰⁵ Muinaismuistolain säätämisen jälkeen julkaistiin useita uuden lain periaatteita ja suojelutoiminnan käytäntöjä valottavia artikkeleita.¹⁰⁶ Varhaisia hylkyjen tutkimusta ja suojelua käsitteleviä artikkeleita julkaistiin 1960-luvulla.¹⁰⁷

Suojelutoiminnan, -hallinnon ja lainsäädännön historiaa käsiteltiin aiempaa useammin 1950- ja varsinkin 1960-luvulla.¹⁰⁸ Hallinnon kehittämisen aihe laajeni samoihin aikoihin kirjoitettaessa ensimmäisiä kertoja maakuntiin suunnitelluista arkeologien viroista. Samalla artikkeleissa kuvattiin suojeluhallinnon silloista rakennetta ja konkreettisia tarpeita.¹⁰⁹

Toisen maailmansodan jälkeisenä rakentamisen kasvun vuosina artikkeleissa paneuduttiin ymmärrettävästi muinaisjäännösten vahingoittumiseen ja

100 Appelgren 1895; Rinne 1915; Tallgren 1920; Cleve 1944.

101 Pälsi 1939.

102 A. O. Heikel 1894a, A. O. Heikel 1894b; Appelgren 1895; H. J. Heikel 1899.

103 Rinne 1915.

104 Tallgren 1920; Tallgren 1924.

105 Esimerkiksi Kivikoski 1970; Meinander 1968; Salo 1969; Meinander 1973.

106 Muun muassa Salmo 1964; Kivikoski 1963; Modeen 1965; Salo 1969; Huurre 1970.

107 Patoharju 1962; Peltonen 1964; Rosenius 1983.

108 Nordman 1968; Kivikoski 1951, 1961 ja 1970.

109 Nordman 1956; Vilkkuna 1961, 53–54.

uhanalaisuuteen. Näissä kirjoituksissa käsiteltiin myös suojeluviranomaisen toimintaa maankäyttöhankkeen yhteydessä sekä suojelusäännösten tulkintaa. Seikkaperäisimmin muinaisjäännöksen uhanalaisuutta ja vahingoittumista käsiteltiin vuonna 1957 ja 1958 Sääksmäen Rapolaa ja sitä uhannutta tiehanketta koskeneissa artikkeleissa.¹¹⁰ Maankäyttäjän ja suojeluviranomaisen yhteydenpidon merkityksestä, muinaisjäännösten vahingoittumisen ennaltaehkäisemisestä ja yhdyskuntasuunnittelun toimijoiden tuntemuksen tärkeydestä kirjoitettiin myöhemminkin 1960- ja 1970-luvulla.¹¹¹

Muinaisjäännösten hoidon ja kunnostuksen tarve esihistoriallisten muinaisjäännösten ymmärrettävyyden parantamiseksi tuli esille arkeologisten artikkeleiden teemoissa 1970-luvulta lähtien, samoin pelastuskaivausten ja inventointien tarkastelu osana suojelua. Myös maanomistajien informoinnin tärkeydestä kirjoitettiin.¹¹²

Historiallisen ajan muinaisjäännösten suojelua alettiin problematisoida artikkeleissa aiempaa enemmän 1970-luvulla. Julkaisuissa tarkasteltiin muun muassa linnojen ja linnoitusten suojelutilannetta ja suoja-alueita, eri tieteenalojen antikvaarisen koordinoinnin tarvetta rakennushistoriallisissa tutkimuskohteissa, eri tieteenalojen metodien yhdistämiseen liittyviä ongelmia sekä sota-historiallisten muistomerkkien suojelua muinaismuistolain kannalta.¹¹³

Museopolitiikka-lehdessä julkaistiin 1980-luvulla useita arkeologista suojelutoimintaa koskettaneita tai sivunneita kirjoituksia, joissa pohdittiin muun muassa Museoviraston tehtäviä, toiminnan mahdollista uudelleen organisointia ja tehostamista tai suojelutoiminnan motivaation häviämistä. Suojeluhallinnon toimintaa luonnehdittiin muinaismuistolain itsetarkoitukselliseksi vahvistamiseksi. Esille nostettiin arkeologian asema yhteiskunnassa sekä rakentavan ja uudistavan teoreettisen keskustelun puute. Samalla peräänkuulutettiin toiminnan tavoitteiden määrittelyä ja niihin liittyvien strategioiden tarvetta sekä korostettiin suojelun ja tutkimuksen tiiviin integraation tarvetta. Arkeologian arvioitiin vieraantuneen yhteiskunnasta ja yhteiskunnan arkeologiasta.¹¹⁴ Arkeologian asemasta kunnallisessa museossa sekä muinaisjäännösten rajaamisen ongelmasta ja maankäyttöön liittyvien koekaivausten organisoinnista kirjoitettiin niin ikään. Lisäksi kirjoitettiin suojeluun liittyvästä tutkimuksesta ja yleisemmin tutkimuksen tilasta. Samalla muistutettiin siitä, että maakunnissa oli halua osallistua muinaistieteelliseen suojelu-, hoito- ja tutkimustoimintaan, mitä mahdollisuutta ei ollut hyödynnetty. Maakunnassa toimivat arkeologit nähtiin

110 Rapola 1957; Nordman 1958; Manner & Alonen 1958.

111 Hirviluoto 1964; Hirviluoto 1973, 15;

112 Huurre 1970, 533, 537; Huurre 1973, 27, 36, 56; Edgren 1973.

113 Taavitsainen 2000, 17; Rakennushistoriallisen osaston julkaisu 1/1975; Sarvas 1977; Drake 1982, 14; Halttunen 1990.

114 Siiriäinen 1982; Siiriäinen 1983; Carpelan 1983.

potentiaalisenä maakunnallisen toiminnan alueorganisaationa.¹¹⁵ Konkreettisesti muinaisjäänöksiin liittyvästä maankäytöstä sekä museoviranomaisen, kaava-suunnittelijoiden ja tieviranomaisten yhteistyöstä kirjoitettiin niin ikään.¹¹⁶

Antikvaarisen toiminnan historia ja sen yhteys yhteiskunnassa vallinneisiin ideologioihin ja poliittisiin muutoksiin on kiinnostanut tutkijoita kaikkina aikoina. Teemaa käsiteltiin 1980-luvulla useissa artikkeleissa tai monografioissa, joissa tutkittiin Muinaistieteellisen toimikunnan, lainsäädännön ja käytännön suojelutoiminnan historiaa tai kirjoitettiin suojelun yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta.¹¹⁷

Viime vuosisadan lopulla ja 2000-luvulla arkeologit ovat käsitelleet aiempaa useammin konkreettisia suojelumennettelyjä ja muinaisjäänösten hoitoa, mutta myös muinaismuistojen suojelun ja identiteetin yhteyttä. Aiemmin käsiteltyjen aiheiden ohella artikkeleissa käsiteltiin kokonaan uusia teemoja: muinaisjäänöksiä kulttuurimaisemassa, arkeologisten kohteiden ja maiseman yhteyttä, muinaismuistojen arvottamista sekä muinaisjäänösten hyödyntämistä.¹¹⁸

C. F. Meinander kirjoitti seikkaperäisesti suojelun hallinto-organisaatiosta ja toiminnan kehittymisestä vuonna 1991 julkaistussa valtionarkeologi C. A. Nordmanin elämäkerrassa. Hallinnon aihepiiri laajeni artikkeleissa 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa alueellisen suojeluhallinnon käynnistyttyä maakunnissa. Artikkeleissa tarkasteltiin hallinnon desentralisaatiota ja maakunnallista suojelutyötä sekä maakuntien arkeologien että Museoviraston näkökulmasta.¹¹⁹ Muinaisjäänösten hoito oli jälleen esillä useissa julkaisuissa vuosituhannen lopulla.¹²⁰ Suojelun motiiveja ja tarkoitusta pohdittiin aiempaa useammin ja osittain analyttisemmin.¹²¹ Muinaismuistojen merkitystä muistoina ja niihin liitettyä kansallisomaisuuden käsitettä ja kollektiivisia arvoja pohdittiin myös, samoin muinaismuistojen merkitysten muuttumista kulttuurisessa prosessissa. Myös arkeologian ja suojelun yhteiskunnallista ulottuvuutta problematisoitiin.¹²²

Historiallisen ajan arkeologiaan liittyvät suojelun aiheet yleistyivät merkittävästi 1990-luvulta lähtien. Artikkeleissa palattiin esinetutkimuksen merkitykseen ja heikkoon asemaan kirkkojen tutkimuksessa. Lisäksi käsiteltiin tie-

115 Heinonen 1985; Taavitsainen 1986.

116 Heikkurinen-Montell 1987; Hirviluoto 1988.

117 Härö 1984; Härö 1985; Kostet 1985, 87–89.

118 Heikkurinen-Montell 1993; Salo 1988; Taskinen et al. 1994; Lehtinen et al. 1997; Tiitinen et al. 1999; Sarkkinen 2007; Purhonen et al. 2001.

119 Meinander 1991; Lehtinen 1993; Suominen 1994; Huurre 1994; Lehtinen 1995; Soininen 2000.

120 Taskinen 1995; Tiitinen et al. 1999, Kähtävä-Marttinen 2000.

121 Salo 1988; Lilius 1998.; Kähtävä-Marttinen 2000; Purhonen et al. 2001; Sarkkinen 2007; Vuonna 2008 julkaistussa Johdatus arkeologiaan -teoksessa aihetta käsiteltiin useassa luvussa.

122 Taavitsainen 1996; Tuovinen 2000, 34–35.

teenalarajojen häivyttämisen merkitystä antikvaariseen suojeluun liittyvissä tutkimuksissa.¹²³ Artikkeleissa käsiteltiin erilaisia historiallisen ajan arkeologisia ilmiöitä ja jäännösryhmiä julkaisemalla inventointien ja muiden perustutkimusten tuloksia esimerkiksi lasitehtaitten arkeologisoituneista jäännöksistä, Salpalinjan sotahistoriallisista kohteista ja Suvorovin kanavasta. Samalla käsiteltiin kohteiden konservointihistoriaa ja säilyttämistä.¹²⁴

Asutushistoriallisia jäännöksiä tutkittiin julkaisuissa enenevästi, sekä arkeologisoituneina jäännöksinä että suojelun, tutkimuksen ja maankäytön kohteina. Kaavoituksen merkitys suojelussa, kaupunkikerrostumien uhanalaisuus ja niiden suojelustatukseen liittyvät kysymykset olivat myös esillä.¹²⁵ Museovirasto julkaisi vuonna 2007 Marianna Niukkanen laajan määrittely- ja suojeluoppaan historiallisista jäännöksistä, mikä viitoitti kasvavan historiallisten jäännösten joukon hallintaa seuraavina vuosina. Myös teollisuusperinnön arkeologisten jäännösten tila, suojeluratkaisut ja asema ympäristössä saivat artikkeleissa huomiota.¹²⁶

Julkaisuissa analysoitiin antikvaarisen historian aiheita laaja-alaisesti myös 2000-luvulla, joko alueellisesta tai kenttätutkimusten näkökulmasta.¹²⁷ Tutkimuksen ja suojelun yhtymäkohtia ja lomittuvasta suhteesta johtuvia ongelmia pohdittiin myös, samoin arkeologian yhteiskuntasuhteita tieteenhistorian näkökulmasta.¹²⁸ Länsimaista suojelutoimintaa käsiteltiin Pirkanmaan maakuntamuuseon vuonna 2013 julkaisemassa *Archaeology in Society and Daily Life* -artikkelikokoelmassa.¹²⁹ Museoviraston historiasarjan aloittanut Visa Immosen teos *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa* käsitteli laajasti muun muassa Muinaistieteellisen toimikunnan työtä, muinaisjäännösten suojelun periaatteita ja suojelussa esiintyneitä ongelmia.¹³⁰

Muinaisjäännösten konkreettisesta vahingoittumisesta ja tuhoutumisesta kirjoitettiin 1990-luvulta lähtien samalla, kun julkaistiin kenttätutkimusten tuloksia. Tuhoutumisen lisäksi käsiteltiin luvattomasta kajoamisesta annettujen rangaistusten lievyyttä tai puutetta. Artikkeleissa pohdittiin myös kysymyksiä keskiajan ja historiallisen ajan arkeologian arvostuksen vähäisyydestä, rakentajan vaikutusvallasta, rakentamisaikataulujen ongelmallisuudesta ja arkeologien neuvotteluasemasta työhankkeissa.¹³¹ Muinaisjäännöksen vahingoittumisesta ja siihen liittyvästä oikeusprosessista sekä tapahtuman käynnistämästä

123 Taavitsainen 2000, 16–18.

124 Matiskainen 1998, 20; Kauppi 2002, 49–50; Hakala 2012.

125 Niukkanen 2004; Niukkanen 2010.

126 Niukkanen 2009; Lähdesmäki & Adel 2011; Lähdesmäki 2012; Raninen 2015.

127 Immonen 2008; Lähdesmäki 2001.

128 Taavitsainen & Immonen 2013; Taavitsaisen 2009.

129 Maaranen 2013; Koivisto 2013; Lähdesmäki 2013; Nissinaho 2013.

130 Immonen 2016.

131 Lavento & Haggrén 1999; Lipponen 2009.

laajemmasta keskustelusta kirjoitettiin seikkaperäisesti Västra Jansmyran kivi-kautisen asuinpaikan tutkimusta käsitelleessä artikkelissa, jossa tarkasteltiin muinaismuistolain tulkinnan ja muinaisjäännöksen rajojen määrittelemisen ongelmia Ahvenanmaalla.¹³²

Muinaisjäännösrekisteri ja sen kehittäminen olivat 1990-luvun alusta lähtien useiden artikkelien aiheena uuden atk-rekisterin sisällöllisen ja teknisen kehittämisen kannalta.¹³³ Yhteiskunnan muuttuneita tarpeita ja toimintoja heijastelivat muinaisjäännösrekisterin ja muinaisjäännöstietojen verkkolevittämisen sekä yhteisöllisen arkeologian ja vuorovaikutuksen käsittely arkeologien julkaisuissa.¹³⁴

Huomiota kiinnitettiin 2000-luvulla myös hallintoarkeologiaan. Aihetta tarkasteltiin muun muassa *Johdatus arkeologiaan* -käsikirjassa.¹³⁵ Suojeluhallinnon historiaa, muinaismuistolakia ja suojeluorganisaatiota sivuttiin myös saamelais-alueita käsittelevässä julkaisussa. Artikkeleissa paneuduttiin lisäksi arkeologien vastuuseen aineellisesta perinnöstä, antikvaarisen työn eettiseen perustaan ja arkeologien dialogiin muiden yhteiskunnan toimijoiden kanssa. Niin ikään käsiteltiin museoviranomaisen työn periaatteiden ja hyvien käytäntöjen kehittämistä suojelutoiminnan lisääntyessä.¹³⁶

Muinaisjäännösten arvottamisen problematisointi lisääntyi julkaisuissa 2000-luvulla. *Muinaistutkija* julkaisi useita arkeologisten kohteiden arvottamisen kehittämistä ja merkittävyyden arvioinnin kriteerejä pohtivaa artikkelia.¹³⁷

Arkeologisen kulttuuriperinnön käsitettä ja itse kulttuuriperinnön ilmiötä alettiin käsitellä julkaisuissa aiempaa analyttisemmin 2000-luvulla. Suojelun ja yhteiskunnan suhdetta problematisoitiin kriittisesti ja tarkasteltiin muun muassa kulttuuriperinnön ulkomaisia suuntauksia, arkeologian auktorisoitua kulttuuriperintödiskurssia sekä suojelun ja tutkimuksen ongelmallista suhdetta. Huomion kohteena olivat kulttuuriperintöprosessi ilmiönä, menneisyyden ja nykyisyyden suhde ja menneisyyden käsityksen muuttuminen. Julkaisuissa käsiteltiin myös sitä, miten nykyisyys määrittää sen, millainen käsitys menneisyydestä kulloinkin on voimassa.¹³⁸ Lähimenneisyyden arkeologista kulttuuriperintöä käsitteleviä aiheita on käsitelty 2010-luvulla ulkomaisissa arkeologisissa julkaisuissa.¹³⁹

Muinaismuistolakiin liittyviä aiheita käsiteltiin heti lain voimaantulon jäl-

132 Helminen & Lucenius 2014, 2, 14.

133 Vikkula & Seger 1991; Moisanen 2000; Uino 2000; Hamari 2003; Haimila 2012.

134 Vikkula & Seger 1991; Moisanen 2000; Purhonen et al. 2001; Hamari 2003; Nissinaho 2013; Raike 2014; Koivisto 2014; Nissinaho & Soininen 2014; Soininen 2015.

135 Muun muassa Fewster 2008; Lähdesmäki 2008; Kotivuori 2008.

136 Sarkkinen 2007; Suhonen 2007, 160; Lyyra-Seppänen & Soininen 2016.

137 Halinen 2006; Mikkola 2006; Enqvist & Niukkanen 2007; Modarress 2010; Raninen 2015b.

138 Enqvist 2014; Enqvist 2016; Herva, V.-P. & A. 2011, 309, 315; Immonen 2012.

139 Seitsonen & Herva 2011; Herva 2014.

keen julkaistujen artikkelien jälkeen vain harvoin. Artikkeleita kirjoitettiin 1990-luvulla muinaisjäännöksen kajoamisesta, rajaamisen ja suoja-alueen problematiikasta sekä muinaisjäännösten ja rakennussuojelun teemasta.¹⁴⁰ 2000-luvun aikana tilanne muuttui: lain tulkintaa, soveltamista ja uudistamisen kysymystä tarkasteltiin useissa julkaisuissa. Lakia käsiteltiin eri näkökulmista muun muassa vuonna 2005, jolloin *Muinaistutkijassa* julkaistiin 40-vuotiaasta lakia käsitelleen seminaarin esitelmiä.¹⁴¹ *Arkeologipäivät 2012* -julkaisussa lakia problematisoitiin muinaisjäännöksen määrittelyn, säännösten ilmaisujen, hallinnon avoimuuden, lainuudistusprosessin ja perusoikeussäännösten kannalta.¹⁴²

Arkeologisten kohteiden kartta- ja paikkatietoa sekä arkeologiassa ja suoje- lussa käytettyä informaatiota käsiteltiin laajasti ja monitahoisesti 2000-luvulla: julkaisuissa pohdittiin arkeologian ja kulttuuriperinnön hallinnan käsitteitä, in- formaatiota sekä arkeologian informaatiotyötä ja esitettiin kysymys, kuka omis- taa menneisyyden. Artikkeleissa kirjoitettiin muinaisjäännöksen määrittelystä ja rajauksen kysymyksistä sekä analysoitiin kriittisesti avoimeen dataan liitty- viä kysymyksiä kuten datan jalostumista tiedoksi. Arkeologisen tiedon olemusta tarkasteltiin hallinnollisena ja suojelupoliittisena ilmiönä.¹⁴³

Konkreettista suojelutoimintaa käsitteleviä artikkeleita julkaistiin muun muassa muinaisjäännösten rajaamisen tai hoidon ongelmista taikka kasvatuk- sen ja suojelutyön eri toimijoiden ja alueellisen suojelutyön näkökulmista. Myös kaupunkiarkeologisiin tutkimuksiin liittyviä suojelukysymyksiä otettiin esille. Vedenalaisen perinnön suojelua käsiteltäessä tarkasteltiin hylyn säilyttämistä *in situ*, sen saavutettavuutta sekä vedenalaisen maiseman ilmiötä.¹⁴⁴ Julkaisu- toiminnan aihepiirejä laajensivat 2010-luvulla artikkelit, joissa käsiteltiin kan- salaisten osallistamisen kysymyksiä ja yhteisöjen omaehtoisen kulttuuritahdon tukemista.¹⁴⁵ Yhä useammin artikkelit käsitelivät myös metallinilmaisimen hai- tallista käyttöä arkeologisissa kohteissa.¹⁴⁶

Suojelun problematisointia käsiteltiin tarkasteluajanjaksoina sekä kuvaile- vasti että analyttisesti, ajoittain myös vallitsevia suojelun käsityksiä kriittisesti kyseenalaistaen. Arkeologit ovat käsitelleet varsinkin suojeluhallintoa, lainsää- dännön ja suojelutoiminnan sekä sääntelyn historiaa, mutta usein myös aivan konkreettista suojelutyötä ja -käytäntöjä. Maankäytön käytännönläheinen nä- kökulma on lähes koko arkeologisen julkaisutoiminnan ajan kiinnostanut ar-

140 Seppälä 1996; Halttunen 1995; Siitari-Vanne 1994.

141 Esimerkiksi Purhonen 2005; Schauman-Lönnqvist 2005; Lähdesmäki 2005; Lavento 2005.

142 Enqvist 2012; Haapala 2012; Halinen 2012; Karjalainen 2012.

143 Seppälä 2006; Huvila 2006; Enqvist 2011.

144 Lesell 2007; Maaranen 2009, 2012; Koivisto 2013; Maaranen 2010; Rautiainen et al. 2012; Kallio-Seppä 2015; Kykyri 2015; Tikkanen 2013.

145 Nissinaho 2013; Nissinaho & Soininen 2014; Lesell 2015.

146 Immonen & Kinnunen 2014; Moilanen 2015; Rohiola 2014; Siltainsuu & Wessman 2014.

keologeja, mutta niiden rinnalla on ajoittain pohdittu suojelun motiivejakin. Analyttistä näkökulmaa ovat edustaneet varsinkin suojeluhallinnon ja sääntelyn historiaa, antikvaarisen toiminnan yhteiskuntasuhteita ja suojelun motiiveja käsitelleet teemat. Aiheet monipuolistuivat huomattavasti 1990-luvulta lähtien heijastaen suojelutyön runsastuvia haasteita ja lisääntyvien työtehtävien kirjoa.

Suojelun motiiveja ei ole teoretisoitu itsenäisenä aiheena, mutta julkaisuaineiston tarkastelu osoitti, että säilyttämisen ja suojelun motiiveja on pohdittu epäsuorasti tai niitä on sivuttu lähes koko hallinnollisen arkeologian olemassaolon ajan. Motiiveja on luonnehdittu aika ajoin yksittäisissä puheenvuoroissa tai kannanotoissa, jotka ovat luonteeltaan filosofisia, antikvaarista historiaa tulkitsevia tai pragmaattisia. Esimerkiksi Englannissa ja Ruotsissa 1990-luvulla virinneet kriittiset näkökannat suojelun periaatteista ja motiiveista eivät välittyneet selvinä suomalaisissa arkeologian julkaisuissa ennen 2010-lukua.

Teemojen ja näkökulmien taustalla vaikuttivat monet syyt. Ne liittyivät kansallisuusaatteeseen ja itsenäistyneen valtion yhteiskunnan tilaan, suojelun aseman vakiintumiseen ja vahvistumiseen, toisen maailmansodan jälkeiseen voimistuvaan rakennuskauteen, uuteen muinaismuistolakiin ja Museoviraston organisaatiomuutoksiin. Teemoissa näkyvät suojeluorganisaation maakunnallinen laajeneminen. Viime vuosikymmeninä mukaan tulleet aiheet kuten muinaisjäännösten hyödyntäminen, kansalaisten osallistumisen mahdollistaminen, muinaisjäännösten arvottaminen, muinaisjäännösten maisemallinen asema ja arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvä yhteiskunnallinen näkökulma heijastavat arkeologian muuttumista aiempaa monimuotoisemmaksi.

Arkeologian opinnäytetyöt tarjoavat oman näkökulmansa suojelun problematisointiin. Suojeluun ja arkeologisen kulttuuriperinnön problematiikkaan liittyviä aiheita alettiin käsitellä arkeologian pro gradu- ja laudaturtutkielmissa vasta 1900-luvun lopulla. Arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan ja suojelun aiheet ovat olleet opinnäytteissä kuitenkin varsin harvinaisia muihin teemoihin verrattuna. Määrä on lisääntynyt vasta 2010-luvulla.

Turun yliopistossa viime vuosikymmeninä valmistuneiden arkeologian opinnäytteiden perusteella pro gradu -tutkielmissa on käsitelty arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoa, muinaisjäännösten arvottamista, Viipurin kaupungin muinaismuistovalvontaa, Kajaanin linnan restaurointihistoriaa ja arkeologisen aineiston historiallista muodostumisprosessia.¹⁴⁷ Osa töistä käsitelti suoranaisesti suojelua tai kulttuuriperinnön hallintaa, osassa suojelun näkökulmalla oli vähäisempi merkitys.

Helsingin yliopiston vastaavissa opinnäytetöissä suojelua on käsitelty suoraan tai välillisesti niissä pro gradu- tai laudaturtöissä, jotka koskivat muinais-

147 Esimerkiksi Harjula, Janne 1997; Järvinen, Tähtitalvikki 2000; Heikkilä, Maria 2001; Kojamo, Lilli 2008; Seppänen, Samuli 2009.

jäännöksiä matkailukohteina, vedenalaista kulttuuriperintöä, maiseman ja muinaisjäännösten suhdetta, muinaismuistojen suojelun lainsäädäntöä, lain uudistamiskehitystä, ensimmäisen maailmansodan linnoitteita suojelukohteina, muinaisjäännöksen autenttisuuden ilmiötä, arkeologiasta tiedottamista, mediajulkisuutta sekä toimeksiantoarkeologiaa.¹⁴⁸

Arkeologisen kulttuuriperinnön hallintaan liittyviä tai niitä sivuavia aiheita käsiteltiin Oulun yliopistossa valmistuneissa pro gradu -tutkielmissa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulta lähtien monipuolisesti. Aiheet koskivat muun muassa arkeologisen kulttuuriperinnön hyödyntämistä, kestäväen kehityksen periaatetta kulttuuriperinnön suojelussa, Pohjois-Suomen tekoaltaiden rakentamisen vaikutuksia arkeologisiin kohteisiin, luonnonsuojelun alueiden kiinteitä muinaisjäännöksiä, kaupungistumisen ympäristövaikutuksia, vedenalaiseen kulttuuriperintöön liittyviä arvostuksia ja kulttuuriperinnön käyttämistä, kulttuuriperinnön hyödyntämistä matkailussa, kulttuuriympäristöä kaavoituksessa sekä kulttuuriperintöä merenkurkun maailmanperintöalueella ja kulttuuriperinnön suhdetta luonnonsuojeluun.¹⁴⁹

Väitöskirjatutkimuksia arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan ja suojelun teemoista alettiin tehdä 2000-luvulla.¹⁵⁰ Ensimmäinen tarkastettu väitöskirja käsitteli arkeologisen kulttuuriperinnön auktorisoitua perintödiskurssia Johanna Enqvistin tutkiessa muun muassa arkeologian kieltä, käsitteistöä ja diskurssia vuonna 2016 Helsingin yliopistossa tarkastetussa väitöskirjassaan. Päivi Maarasen keväällä 2017 tarkastettu väitöskirja problematisoi ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta ja muinaisjäännöksiä muuttuvassa maisemassa.

1.6 MUINAISMUISTOHALLINNON RAKENNE JA SUOJELUN PÄÄASIAALLISET NORMIT TUTKIMUSAJANJAKSONA

1.6.1 HALLINNON TOIMIJAT

Muinaismuistojen ja muun arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttäminen on järjestetty länsimaisissa yhteiskunnissa hallinnollisin toimin. Useimmilla kansakunnilla on lakeja ja hallinnollisia menettelytapoja ainakin jonkin kulttuuripe-

148 Helsingin yliopisto 2016 (sähköinen lähde).

149 Oulun yliopisto 2017 (sähköinen lähde).

150 Käsillä oleva tutkimus aloitettiin vuonna 2007 Turun yliopistossa. Helsingin yliopistossa Johanna Enqvist, Päivi Maaranen, Oula Seitsonen ja Johanna Mäkinen työstivät väitöskirjatutkimuksia perinnön hallintaa suoranaisesti käsittelevistä tai sivuavista teemoista 2010-luvulla.

rinnön osa-alueen säilyttämiseksi.¹⁵¹

Tutkimuksen toisessa luvussa tarkastellaan hallintoarkeologian historiaa. Tässä luvussa tiivistetään tutkimusajanjakson aikana Suomessa voimassa ollut arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun hallinto-organisaation rakenne sekä keskeiset suojelutoimintaa ohjanneet periaatteet ja käytännöt. Hallintorakenne oli tutkimusajanjaksona pääosin sama kuin 2010-luvulla.¹⁵² Suomessa kulttuuriperinnön hallintaa on monien länsimaisten valtioiden tapaan leimannut valtion keskeinen asema. Kulttuuriperintö on ollut kontrolloitua, virallistettua ja auktorisoitua.¹⁵³ Kulttuuriympäristö sisältyy yhteiskunnan ohjausjärjestelmässä keskeisessä asemassa olevaan laajaan julkiseen hallintoon.¹⁵⁴

Pääosa kulttuuriympäristön suojelun tehtävistä ja vastuista on ollut opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan kuuluvassa museolaitoksessa osan tehtävistä kuuluessa ympäristöministeriön alaisen ympäristöhallinnon vastuualueelle. Museolaitoksen keskeinen asema kulttuuriympäristön suojeluhallinnossa juontuu antikvaarisen toiminnan historiasta. Nykymuotoinen ympäristöhallinto on syntynyt antikvaariseen hallintoon verrattuna huomattavan myöhään. Ympäristöalan¹⁵⁵ syntyyn vaikuttivat 1960-luvulla tapahtunut luonnonsuojeluaatteen herääminen ja yhteiskunnallinen ympäristöherätys eli huolestuminen vesistöjen, ilman ja maaperän pilaantumisesta.¹⁵⁶ Ympäristönsuojelun taustalla olivat kuitenkin paljon vanhemmat toiminnat, jotka liittyivät veden käyttöä ja pilaamista koskeviin toimiin ja terveydenhoitoa koskeviin säännöksiin.¹⁵⁷ Ympäristön käsite vakiintui lainsäädäntöön 1960-luvulta alkaen, mutta oikeudellisina elementteinä vesi, ilma ja maa oli tiedostettu kuitenkin jo huomattavasti aikaisemmin.¹⁵⁸ On kuitenkin huomionarvoista, että muinaismuistojen suojeluun on säädetty erityiset lait paljon aikaisemmin kuin esimerkiksi luonnonsuojelun alalla.

151 Carman 2000, 307; Carman 2015.

152 Vuodesta 2015 lähtien Suomessa on valmisteltu maakuntahallinnon uudistusta. Asiaa koskeva hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaiksi lainsäädännöksi annettiin 2.3.2017. Muodostettavassa aluehallinnossa ELY-keskuksen ja maakunnan liiton tehtäviä on tarkoitus sulauttaa yhteen. Arkeologisen perinnön suojelun kannalta hallinnon uudistukseen sisältyy hallituksen esitys eduskunnalle muinaismuistolakiin esitettävistä maakuntauudistuksen edellyttämistä muutoksista: Muinaismuistolain 5, 8 ja 11 §:ssä ELY-keskuksille säädetyt tehtävät on tarkoitus siirtää Museovirastolle. Lisäksi lakiin on tarkoitus tehdä aluehallintovirastoja koskevat tekniset muutokset. (Hallituksen esitys laiksi muinaismuistolain muuttamisesta 2017).

153 Härö & Santaholma 1999, 29; Schofield 2015; Enqvist 2016.

154 Halme 2005, 34.

155 Ympäristöalaan luetaan luonnonsuojelu ja ympäristönsuojelu.

156 Haila 2001, 9.

157 Laakkonen 1999, 211–213, 221–222.

158 Hollo 2004, 1.

Suomeen perustettiin vuonna 1970 vesihallitus, josta kehittyi vesi- ja ympäristöhallitus. Sen seuraajaksi perustettiin vuonna 1995 Suomen ympäristökeskus (SYKE).¹⁵⁹ Vuonna 1962 säädetty vesilaki oli ensimmäinen varsinainen ympäristölaki. Vesilain myötä perustetut vesioikeudet olivat ensimmäiset ympäristöoikeudet ja vesihallitus oli ensimmäinen valtiollinen ympäristövalvontaviranomainen.¹⁶⁰ Ympäristöministeriö Suomeen perustettiin vuonna 1983.¹⁶¹

Pääosa muinaismuistojen suojelun hallintotehtävistä on kuulunut Museovirastolle ja muille museolaitoksessa toimiville suojeluviranomaisille. Ympäristöhallinnossa toimivat ympäristöviranomaiset omaavat varsinkin rakennettuun ympäristöön kuuluvia hallintotehtäviä, mutta myös muinaisjäännösten suojelussa toimivaltaa ja tehtäviä on museolaitoksen ulkopuolella. Päävastuu ja enimmäkseen tehtävät kuuluvat kuitenkin museoviranomaisille kulttuuriympäristön asiantuntijoina. Muinaismuistojen ja muun kulttuuriympäristön hallinnon rakenne, tehtävät, työnjako ja vastuut ovat perustuneet useisiin lakeihin, asetuksiin ja sopimuksiin.¹⁶² Kulttuuriympäristön säilymisessä eri hallinnonalojen toimijat tekevät myös huomattavan paljon yhteistyötä valtionhallinnossa ja maakuntien tasolla. Merkittävä aluehallinnon tason yhteistyömuoto on ollut kulttuuriympäristön hoidon yhteistoimintaryhmä, jossa on edistetty arkeologisen kulttuuriympäristönkin tilaa.¹⁶³

Muinaisjäännösten suojelussa Museovirasto on keskeinen valvonta- ja asiantuntijaviranomainen muinaismuistolaisissa ja Museovirastoa koskevassa asetuksessa säädetyillä tavoilla. Tutkimusajanjaksona Museovirastossa hoidettiin muinaismuistojen hallinnollisia suojelutehtäviä arkeologian osaston ja rakennushistorian osaston lisäksi muillakin osastoilla kuten hallinto-osastolla

159 Laakkonen 1999, 223.

160 Laakkonen 1999, 226.

161 Haila 2001, 13.

162 Muun muassa Muinaismuistolaki (295/1963), Laki Museovirastosta (31/1971), Laki Museovirastosta (282/2004), Valtioneuvoston asetus Museovirastosta (407/2004), Museolaki (729/1992), Laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010), Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), Maankäyttö- ja rakennusasetus (895/1999) ja Asetus alueellisista ympäristökeskuksista (57/1995). Sopimuksia olivat esimerkiksi Museoviraston ja Tampereen museoiden sopimukset muinaismuistojen suojelutehtävien hoitamisesta vuonna 1996 ja kulttuuriympäristön suojelutehtävien hoitamisesta vuonna 2008.

163 Lääninhallitukseen perustettiin Ympäristöministeriön esityksestä vuonna 1990 rakennusuojelun yhteistoimintaryhmä. Sen tehtävä oli koordinoida ja tehostaa rakennusuojeluasioiden hoitoa läänissä. Työryhmä muutettiin vuonna 1995 kulttuuriympäristön hoidon yhteistoimintaryhmäksi ja samalla sen kokoonpanoa tarkistettiin. Pirkanmaalla ryhmä koostui aluehallinnon viranomaisista ja tarpeen mukaan muista asiantuntijoista, jotka edistävät tahoillaan kulttuuriympäristöjen säilymistä ja kehittymistä (Tulonen et al. 2002, 27, 30).

ja meriarkeologian osastolla.¹⁶⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriössä laadittiin 2000-luvun alussa useita Museoviraston organisaation uudistamiseen tähtäviä selvityksiä, joissa käsiteltiin Museoviraston toimintaa ja resursseja.¹⁶⁵ Tutkimusajanjakson aikana Museovirasto kävi läpi viimeisimpien rakenteellisten muutosten valmisteluvaihetta. Organisaatiouudistus käynnistyi vaiheittain vuonna 2011. Muutoksessa erilliset arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnollisia suojelutehtäviä hoitaneet osastot yhdistettiin Kulttuuriympäristön suojelun kokonaisuudeksi.¹⁶⁶

Museoviraston alueidenkäytön ohjauksen tehtäviin kuuluivat tutkimusajanjaksona muinaismuistolain mukaisesti hallintopäätösten tekeminen muun muassa korvauksia koskevissa asioissa (MML 7 §), tutkimuslupien myöntämistä koskevissa asioissa (10 §), muinaisjäännöksen hoitoa koskevissa asioissa (10 §) ja kajoamisluvan hylkäämistä koskevissa korvausasioissa (11 §, 12 §). Museovirasto huolehti lukuisien antikvaaristen kehittämistehtävien ohella pitkään vallinneeseen tapaan myös lausuntojen valmistelusta useiden maakuntien osalta sekä maankäytön aiheuttamien arkeologisten kenttätöiden toteuttamisesta.¹⁶⁷ Museovirasto antoi lausuntoja kajoamislupaa haettaessa ja virasto toimi myös yleisissä työhankkeissa neuvottelijana. Muita muinaisjäännösten suojelun hallintotehtäviä olivat esimerkiksi tutkintapyyntöjen esittäminen poliisille luvattomassa muinaisjäännökseen kajoamisessa, hallinnollisen tarkastuksen tekeminen luvattomasti kajoamalla muinaisjäännöksellä sekä muinaisjäännöksiin kohdistuneisiin rikkomuksiin tai rikoksiin liittyvät tehtävät.

Museoviraston lisäksi muinaismuistojen suojelun hallinnollisia tehtäviä hoitivat tutkimusajanjaksona joukko maakuntamuseoita ja eräitä muita museoita. Niiden tehtävistä sovittiin Museoviraston ja museoiden kahdenvälisissä sopimuksissa. Museoiden asemaa ja tehtäviä ei ole määritelty yksityiskohtaisesti antikvaarisessa lainsäädännössä.

Antikvaariseen hallintoon luetaan kuuluvaksi valtioneuvosto ja opetus- ja kulttuuriministeriö, joilla voi olla muinaismuistolain mukaan kiinteän muinaisjäännöksen suojelua koskevia tehtäviä. Ne liittyvät poikkeustapauksissa lausunnonantoon kiinteän muinaisjäännöksen kajoamislupa-asiassa ja neuvottelemiseen muinaisjäännöstä koskevassa yleisessä työhankkeessa (11 §, 13 §).

Osa muinaisjäännösten hallintopäätöksistä kuuluu muinaismuistolain mukaisesti ympäristöviranomaisille: tutkimusajanjaksona alueelliselle ympäristökeskukselle kuului muinaismuistolain mukaisen hallintopäätöksen tekeminen

164 Maaranen 2007, 45–46; Heikkurinen-Montell & Taskinen 2008, 432. Meriarkeologian osasto perustettiin vuonna 2004. Sitä ennen vedenalaisen perinnön suojelusta huolehti Museoviraston alainen Suomen merimuseo.

165 Mykkänen 2007; Anttila 2009.

166 Maaranen 2007, 46.

167 Esimerkiksi Museovirasto 2001, 4.

kiinteän muinaisjäännöksen rajojen vahvistamista koskevassa asiassa (5 §) sekä Museoviraston kuulemisen jälkeen muinaisjäännöksen kajoamista koskevassa lupa-asiassa (11 §). Muinaisjäännöksen kajoamislupaa koskevan päätöksen on siten tehnyt museolaitoksesta erillään oleva ympäristöviranomaisena. Muinaismuistolain mukaisia, museolaitoksen ulkopuolella olevia muinaisjäännösten suojeluun liittyviä hallinnollisia tehtäviä ovat kiinteän muinaisjäännöksen ja suoja-alueen erottaminen kiinteistötoimituksessa sekä maanmittaustoimituksessa tai pakkolunastuksessa tapahtunut kiinteän muinaisjäännöksen ja suoja-alueen määrääminen (6 §).

Museolaitoksen yhteydessä olevalle muinaismuistohallinnolle olivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä luonteenomaisia piirteitä muun muassa seuraavat ominaisuudet:¹⁶⁹

- Muinaismuistolailla oli vahva, keskeinen asema kaikessa suojelutehtävien hoitamisessa. Suojelua myös perusteltiin lain olemassaololla.
- Hallinnossa on siirrytty yksinomaisesta keskusorganisaatiosta osittain hajautettuun hallintoon, jossa valtion keskusvirasto ja kuntien ylläpitämät, valtiosuutta saavat alueelliset museoviranomaiset toimivat yhteistyössä, kahdenvälisissä sopimuksissa määritellyillä tavoilla. Valtakunnallisen ja alueellisen toimijan yhdistelmä on lisännyt suojelutoiminnan resursseja, toimialan reagoitakykyä ja näkyvyyttä. Toimijoiden lisääntyessä esiintyi myös suojelukäytäntöjen vaihtelua sekä ajoittain joitakin eroja muinaismuistolain tulkinnassa ja suojelun peruskäsitteiden merkityksissä.
- Asiantuntijuudella ja viranomaisuudella oli vahva asema arkeologisen kulttuuriperinnön sisällön ja arvojen määrittelyssä ja suojelutehtävien sisällössä.
- Hallintotehtävien hoitamisessa arkeologien asiantuntijuuteen nojaava asema on painottunut hallinnonalan perustamisesta lähtien. Hallinnollisen toiminnan rinnalla, muussa museoviranomaisen suojelua tukevassa toiminnassa, painotukset sen sijaan alkoivat 2000-luvun alussa vähittäin muuttua kansalaisten ja yhteisöjen perinnölle antamia merkityksiä enemmän huomioon ottavaan suuntaan.

168 Aluehallintoon perustettiin vuonna 1995 13 alueellista ympäristökeskusta. Alueelliset ympäristökeskukset muuttuivat vuoden 2010 alussa Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksiksi (ELY), joissa ympäristön vastuualue huolehti aikaisemmista alueellisen ympäristökeskuksen tehtävistä. Vuonna 2017 on valmisteltu ELY-keskusten tehtävien muuttamista suunniteltaessa uutta maakuntahallintoa (Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntauudistukseksi 2016).

169 Tutkimuksen tekijän käsitys piirteistä on muodostunut suojelutehtävien hoitamisen kokemuksissa, hallintoarkeologian alan seminaareissa ja koulutustilaisuuksissa sekä arkeologian alan julkaisujen ja julkisen keskustelun perusteella.

- Yliopistollisia hallintoarkeologian kursseja järjestettiin arkeologian perustutkintoa opiskeleville säännöllisesti muutamissa yliopistoissa. Museoviranomaisen hallinnollisiin tehtäviin kouluttauduttiin kuitenkin ennen kaikkea hoitamalla alan työtehtäviä, työkokemuksen kautta ja kokeneilta hallintoarkeologeilta oppimalla. Suojelutyöhön liittyvät seminaarit ja koulutustilaisuudet olivat hallintoarkeologian menettelyjen, käytäntöjen ja periaatteiden tyyppillisiä omaksumisväyliä.
- Suojeluhallinnon alalla vallitsi yleisesti käsitys siitä, että kulttuuriympäristön suojelun toiminta oli aliresursoitua. Museoviranomaisen työn hallintaan ja vaikuttavuuteen vaikuttivat muun muassa museoviranomaisen työtehtävien lisääntyminen ja samaan aikaan erilaisten määräaikaisten hanke- ja luontoisten kehittämishankkeiden runsastuminen. Voimavarat eivät aina olleet tasapainossa työn kohdentamisessa ja uusien tehtävien käynnistämisessä.
- Kyky kyseenalaistaa vakiintuneita toimintatapoja ja periaatteita vahvistui suojelualalla tutkimusajanjaksona.
- Kulttuuriympäristöön liittyvän hallinnon rakenteita on viime vuosikymmeninä ja vuosina muutettu toistuvasti, mikä on aiheuttanut epävarmuutta ja epäselvyyttä voimavarojen jakautumisessa. Muutosten odotetaan jatkuvan. Maakuntahallinnon kehittämisen käynnistyminen 2010-luvun puolivälissä asetti kulttuuriperinnön hallinnan toimialan uuden haasteen eteen.
- Kulttuuriympäristön suojelutehtävien jakautuminen kahteen hallinnonalaan, opetus- ja kulttuuriministeriön sekä museoiden hallinnoimaan kulttuuriperintöalaan sekä ympäristöministeriön sektoriin kuuluvaan ympäristöalaan, on vahvistanut toiminnan jakautumista erillisiin sektoreihin, toiminnan hajautumista sekä laajan kokonaisvaltaisen näkemyksen puutetta ympäristön ykseydestä luonnon- ja kulttuuriperinnön kokonaisuutena. Jakautumisesta on seurannut sekä järkevää toimintojen lomittumista, mutta myös päällekkäisyyttä. Hallinnon jakautuminen ja hajautuminen ovat lisänneet ympäristöön liittyvän hallintorakenteen epäselvyyttä.
- Museoviraston ja maakuntamuseon kahden museoviranomaisen toimintamalli vahvisti arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun toimintaresursseja ja lisäsi alueellista ja paikallista valmiutta reagoida alueidenkäytön haasteisiin. Alan ulkopuolella toimintamalli ja toimijuudet olivat ajoittain epäselviä.
- Arkeologisten kohteiden suojelussa käytettiin yleisesti arkeologista terminologiaa ja käsitteitä, joiden sisältö oli alueidenkäytön toimijoille paikoin epäselvää.

Länsimaisissa yhteiskunnissa arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan mallissa hallintoarkeologian rooli on painottunut ja perinnön hallinta on korostuneen auktorisoitua. Esimerkiksi John Schofield on todennut arkeologiseen kulttuuri-

perintöön liittyvän huomattavan määrän hallinnollisia toimenpiteitä ja menettelyjä. Hänen mukaansa hallintoarkeologialle on ominaista, että se rajaa virallisesti ja julkisesti suojeltujen arkeologisten kohteiden ulkopuolelle paikallista tai asiantuntijoiden määrittelemästä kulttuuriperinnöstä poikkeavaa kulttuuri-perintöä.¹⁷⁰ Kulttuuriperintöä arvotetaan tuleville sukupolville siirrettävänä globaalina ja kansallisena ilmiönä. Edeltävän kaltaiset, monissa länsimaissa yleiset kulttuuriperinnön hallinnan piirteet olivat hyvin tunnistettavia myös Suomessa 2000-luvun alussa. Käsitys kulttuuriperinnöstä nimenomaan suojeltavana ai-neksena oli vahva. Sen sijaan ajatus kulttuuriperinnöstä nyky-yhteiskunnan ja ihmisten elämään monitahoisesti sisältyvänä ja käytössä olevana elementtinä oli vieraampi.

1.6.2 KULTTUURIPERINNÖN SUOJELUN KANSAINVÄLINEN SOPIMUSJÄRJESTELMÄ

Kulttuuriperinnön säilyttämiseen kehitettiin 1900-luvulla joukko kansainväli-sestä yhteistyöstä ja kehittämisestä huolehtivia organisaatioita, jotka ovat laati-neet muun muassa arkeologista kulttuuriperintöä koskevia sopimuksia ja ohjei-ta. Kulttuuriperinnön kansainvälisten sopimusten taustalla oli varsinkin sotien tuhoava vaikutus ja sitä seurannut pyrkimys sitouttaa valtioita kulttuuriperin-nön turvaamiseen. Ensimmäinen kansainväliseen sopimukseen kirjattu kulttuuriympäristöä koskeva periaate sisältyi Haagin toisessa rauhankonferenssis-sa vuonna 1907 laadittuun sopimukseen, joka koski rakennusmuistomerkkien suojelemista: sotatoimissa tuli kaikin keinoin välttää uskonnollisten, taiteellisten ja tieteelle omistettujen historiallisten muistomerkkien hävittämistä. So-pimuksen vaikutuksesta muistomerkeistä alettiin laatia luetteloita.¹⁷¹ Vuonna 1931 laadittu Ateenan julistus kiinnitti kansainvälisen yhteisön huomion ja tie-toisuuden yleisemmin kulttuuriperinnön säilyttämisen kysymyksiin ja muotoili varhaisen filosofian ja käytännön ohjeistuksen kulttuuriperinnön säilyttämisel-le. Julistus vaikutti laajasti kansallisiin käytäntöihin ja lainsäädäntöön länsimais-sa. Se määriteltiin uudelleen vuonna 1964, jolloin laadittiin Venetsian julistus, *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* (ICOMOS).¹⁷² Arkeologista kulttuuriperintöä koskeva ensimmäinen kan-

170 Schofield 2015.

171 ICOMOS Suomi Finland 2016 (sähköinen lähde).

172 Smith 2006, 89; Carman 2002, 69; Suomen hyväksymät kansainväliset sopimukset 2016 (sähköinen lähde). ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) on hallituk-sista riippumaton järjestö, joka on hyväksynyt useita kulttuuriperintöön liittyviä julis-tuksia.

sainvälinen sopimus oli Euroopan neuvoston vuonna 1969 laatima Lontoon sopimus.¹⁷³

Pekka Kärki totesi vuonna 1994 kansainvälistä ympäristöoikeutta käsittelevässä julkaisussa Suomea koskevassa katsauksessa sopimusten tehtävänä olevan kulttuuriperintöön kohdistuvien luonnonvoimien, yhteiskuntaelämän, rakentamisen, tekniikan ja ihmisen taitamattomuuden aiheuttamien uhkien ehkäisemisen. Kärki luokitteli sopimusasiakirjat viiteen ryhmään: sodan tuhojen estämistä koskeviin, rakennustoiminnan ja muuttuvan maankäytön aiheuttamien muutosten ehkäisemistä koskeviin, kulttuuri- ja luonnonperinnön yleismaailmallista ykseyttä koskeviin, Euroopan maiden yhteistä kulttuuritaustaa koskeviin sekä kestävää kehitystä painottaviin asiakirjoihin.¹⁷⁴

SOPIMUKSEN VUOSI	SOPIMUS	LAATIJA	VAHVISTETTU (HYVÄKSYTTY) SUOMESSA
1954	Euroopan kulttuuriyleissopimus (Pariisin sopimus)	Euroopan neuvosto	1970
1954	Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen yhteydessä (Haagin sopimus)	UNESCO	1999, 2004
1969	Lontoon sopimus arkeologisesta perinnöstä	Euroopan neuvosto	1969
1972	Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi	UNESCO	1987
1985	Yleissopimus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelusta (Granadan sopimus)	Euroopan neuvosto	1992
1992	Yleissopimus Euroopan arkeologisen perinnön suojelemisesta (Maltan sopimus)	Euroopan neuvosto	1995

173 Vuonna 1949 perustettu Euroopan neuvosto on Euroopan unionista erillinen, hallitustenvälinen kansainvälinen järjestö, jonka jäseninä ovat lähes kaikki Euroopan maat. Suomi on ollut täysjäsen vuodesta 1989 lähtien (Euroopan neuvosto 2016, sähköinen lähde).

174 Kärki 1994, 137.

1992	Sopimus kestävän kehityksen tavoitteista (Rion sopimus)	UNESCO	
2000	Eurooppalainen maisemayleis-sopimus (Firenzen sopimus)	Euroopan neuvosto	2006
2001	Vedenalaisen kulttuuriperinnön sopimus	UNESCO	(ei voimassa Suomessa)
2003	Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus	UNESCO	2013
2005	Puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä (Faron sopimus)	Euroopan neuvosto	ratifiointia valmistellaan vuonna 2017

Taulukko 2 Keskeinen kulttuuriperinnön kansainvälinen sopimuskaanon, jonka sopimuksia Suomi on ratifioinut 1900- ja 2000-luvulla.¹⁷⁵

Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun eurooppalaista kehitystä tarkastelleessa artikkelissaan Willem J. H. Willems totesi, että arkeologian alalla kasva-va huoli ja kansainvälinen keskustelu johtivat arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteen merkityksen oleelliseen muuttumiseen 1980-luvulta lähtien. Arkeo-logista kulttuuriperintöä ei nähty enää pääasiassa tieteellisen tutkimuksen ob-jektina vaan sen merkitys laajeni ja muinaismuistot alettiin kokea yhteiskuntia rikastavana kulttuurisena resurssina. Kehitys johti Euroopan neuvoston arkeo-logista kulttuuriperintöä koskevan, tieteellistä merkitystä painottavan Lontoon konvention korvaamiseen arkeologista kulttuuriperintöä koskevalla Mal- tan yleissopimuksella vuonna 1992.¹⁷⁶ Sopimus korosti kansallista ja eurooppalaista vastuuta.¹⁷⁷ Arkeologista kulttuuriperintöä suojeltiin Euroopan maiden yhteisen muistin lähteenä ja tieteellisen tutkimuksen aineistona.¹⁷⁸ Muinaisjäänöksillä ymmärrettiin olevan potentiaalista, tuleviin sukupolviin liittyvää arvoa.¹⁷⁹

Kansainväliset sopimukset on 2000-luvulla laajennettu kattamaan myös maiseman ja vedenalaisen kulttuuriperinnön osa-alueet. Lisäksi kulttuuriperin- nön käsitteen merkitystä on lavennettu ottamalla sopimukseen mukaan ainee- ton kulttuuriperintö ja korostamalla yhteisöjen asemaa aineettoman perinnön

175 Carman 2002, 69; Tulonen et al. 2002, 9; Suomen hyväksymät kansainväliset sopimukset 2016 (sähköinen lähde); Kansainväliset sopimukset 2016 (sähköinen lähde).

176 Willems 1998, 297.

177 Kärki 1994, 144.

178 Mal- tan sopimus 2016 (sähköinen lähde).

179 Heikkilä 2001, 27.

tunnistamisessa ja määrittelemisessä.¹⁸⁰ Kulttuuriperinnön yhteiskunnallinen ulottuvuus korostui vuosituhannen alussa laaditussa Faron sopimuksessa. Sen taustalla on ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, jossa sivistyksellisiin oikeuksiin sisältyy oikeus kulttuuriperintöön. Yksi sopimuksen keskeisistä viesteistä on yksilöiden ja yhteisöjen oikeus hyötyä kulttuuriperinnöstä ja osallistua sen rikastuttamiseen. Sopimuksessa korostetaan ihmisten oikeutta määritellä itselleen tärkeä kulttuuriperintö.¹⁸¹

Faron sopimus päivitti Euroopan neuvoston kulttuuriperintöpolitiikkaa vastaamaan Euroopan poliittisten rakenteiden ja rajojen muutoksia, yhteiskuntien ja kulttuurien muutoksia sekä kansalaisten oikeuksien ja tarpeiden kehittymistä.¹⁸² Johanna Enqvistin mukaan sopimuksen ratifioinnin valmistelu Suomessa ilmensi hallinnon halua uudistaa ja laajentaa kulttuuriperinnön käsitteen merkitystä. Sopimuksen näkökulma kulttuuriperintöön erosi useiden aiempien sopimusten konservatiivisemmista näkemyksistä. Kulttuuriperintö ymmärretään Faron sopimuksessa osana arkista elämää ja arjen kokemuksia. Sopimus kannustaa demokratisoimaan kulttuuriperintöä ja mahdollistamaan kansalaisten osallistumisen kulttuuriperinnön määrittelyyn ja hallintaan. Mukana on myös tavoite hallinnosta, jossa avoimuudella, reaktiivisuudella ja instituutioiden läpinäkyvyydellä on olennainen asema.¹⁸³

Laurajane Smith on tulkinnut UNESCO¹⁸⁴:n ja ICOMOS:in voimaan saattamat kansainväliset sopimukset kulttuuriperintöä institutionalisoivina ja merkittävänä osana auktorisoitua perintödiskurssia. Sopimukset ja julistukset määrittelevät vallitsevan käsityksen kulttuuriperinnöstä ja sen merkittävyyden syyt. Ne myös ohjaavat sitä, miten kulttuuriperintöä tulee hallita ja käyttää. Organisaatioilla ja sopimuksilla on suuri vaikutus kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Smithin mukaan kansainvälisten organisaatioiden järjestelmä sopimuksineen ja julistuksineen ruokkii itseään ja perustelee vallitsevaa diskurssia.¹⁸⁵

Yhdistyneiden Kansakuntien, Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin jäsenenä Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin sopimuksiin ja suosituksiin.¹⁸⁶ Sopimukset toimivat osaltaan Museoviraston ja alueellisten suojeluviranomaisten työn ohjenuorina, ja Museovirasto osallistuu niiden edellyttämien

180 Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus Suomessa 2017 (sähköinen lähde).

181 Faron sopimus 2017 (sähköinen lähde).

182 Faron sopimus 2017 (sähköinen lähde).

183 Enqvist 2014, 110–111.

184 Yhdistyneiden Kansakuntien itsenäisiin erityisjärjestöihin kuuluva tiede-, kasvatusta- ja kulttuurijärjestö UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) perustettiin vuonna 1945. Sen toimialoja ovat mm. kasvatusta ja koulutus sekä maailman kulttuuri- ja luonnonkulttuuriperintö. Suomi liittyi järjestöön vuonna 1956. (UNESCO 2016, sähköinen lähde.)

185 Smith 2006, 87.

186 Tulonen et al. 2002, 9.

toimenpiteiden valmisteluun ja toteuttamiseen.¹⁸⁷ Yleismaailmallisessa ja kansallisessa kulttuuriperinnön suojelutoiminnassa säilyttämisen, kulttuuriperinnön hoidon ja restauroinnin sopimusten tavoitteena on ollut siirtää kulttuuriperintöä tuleville sukupolville. Ajatuksen perustana on käsitys muistomerkeistä nykyisten elinpuitteiden ajallisena perustana, historiallisen kehityksen monimuotoisuuden ilmentymänä ja yhteisenä muistina.¹⁸⁸

1.6.3 YMPÄRISTÖN SÄÄNTELY

Kulttuuriympäristön lainsäädäntö sisältyy laajaan ympäristöoikeuden kokonaisuuteen, jonka osa-alueet ovat kehittyneet melko itsenäisiksi kokonaisuuksiksi. Myös viranomaiset ja päätöksenteon muodot vaihtelevat eri osa-alueilla.¹⁸⁹ Suomessa on pitkä perinne ympäristöön vaikuttavan toiminnan sääntelyssä. Keskiajan maakuntalaeissa säänneltiin vesien käytöstä. Rakentamisesta on laadittu säännöksiä 1700- ja 1800-luvulta lähtien. Ympäristöoikeuden juuret ja tausta ovat naapurusoikeudessa ja maa- ja vesioikeudessa. Nykyaikaisessa merkityksessä ympäristöoikeudesta on alettu puhua vasta toisen maailmansodan jälkeisten laajojen ja nopeutuvien yhteiskunnallisten ja ympäristöllisten muutosten myötä.¹⁹⁰

Luontoa, ympäristöä ja kulttuuriperintöä koskevan sääntelyn ylimpänä lainatasona on perustuslaki (731/1999), jossa säädetään julkista valtaa sitovat ja kaikkia kansalaisia koskevat pysyvät perusoikeudet. Perustuslaissa säädetään kaikille kuuluvasta vastuusta luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä (20 §).¹⁹¹ Laissa todetaan myös jokaisen omaisuuden olevan turvattu (omaisuuden suoja, 15 §). Omistusoikeutta rajoitetaan luontoa, ympäristöä ja kulttuuriperintöä koskevalla lainsäädännöllä, kuten erityislain aseman omaavalla muinaismuistolailalla.

187 Suomen hyväksymät kansainväliset sopimukset 2016 (sähköinen lähde).

188 Kärki 1994, 137.

189 Hollo 2004, 22.

190 Ekroos et al. 2014, 5.

191 Suomen perustuslaki 731/1999, 20 §.

YMPÄRISTÖNSUOJELU
Ympäristönsuojelulaki
Jätelaki
Kemikaalilaki
muita vastaavia lakeja

**LUONNONVAROJEN SUOJELU
JA KÄYTTÖ, KULTTUURI-
YMPÄRISTÖN SUOJELU**
Luonnonsuojelulaki
Metsälaki
Vesilaki
Maa-ainelaki
Rakennussuojelulaki
Muinaismuistolaki

SUUNNITTELU
Maankäyttö- ja rakennuslaki
(kaavoitus)
Laki ympäristövaikutusten
arviointimenettelystä
Laki viranomaisten suunnitel-
mien ja ohjelmien ympäristö-
vaikutusten arvioinnista

**MAANKÄYTTÖ JA
RAKENTAMINEN**
Kiinteistönmuodostamislaki
Maankäyttö- ja rakennuslaki
Tielaki
Yksityistielaki
Vesilaki

Kuva 2 Ympäristöoikeuden osa-alueita 2000-luvun alussa Erkki J. Hollon (2004) ja Minna Pappilan (2011) jaottelun mukaan. Lisäykset tutkimuksen tekijän.

Ympäristön tilan muutoksista säännellään ympäristön hyödyntämisen, omistamisen ja suojelemisen kannalta (kuva 2).¹⁹² Ympäristön ja luonnonvarojen suojelusta sääntelivät tutkimusajanjakson aikana Ympäristönsuojelulaki (86/2000), Luonnonsuojelulaki (1096/1996), Muinaismuistolaki (295/1963) ja Rakennussuojelulaki (60/1985).¹⁹³ Kulttuuriympäristöön liittyvät osaltaan vielä maisema ja biotoopit, joista säädetään luonnonsuojelulaissa. Edeltävistä laeista voimassa ovat edelleen luonnonsuojelulaki ja muinaismuistolaki, joista jälkimmäinen toisen maailmansodan päättymisen jälkeen valmisteltuna ja vuonna 1963 voimaan tulleen on vanhin säädös.

Suojelun hallinnossa toimivaa museoviranomaista velvoittavat rakennusperintöä ja muinaismuistoja koskevien säädösten lisäksi erityisesti hallintolain (434/2003) periaatteet. Laki määrittelee hyvän hallinnon perusteiksi muun muassa menettelyn asianmukaisuuden, hallinnossa asioivien tasapuolisen kohdeltun, toimivallan käyttämisen yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoi-

192 Ekroos et al. 2014, 10.

193 Ympäristönsuojelulaki kumottiin vuonna 2014 voimaan tulleella uudella Ympäristönsuojelulailla (527/2017). Rakennussuojelulaki kumottiin vuonna 2010, jolloin voimaan tuli Laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010).

tuksiin sekä riipeyden.¹⁹⁴ Toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa päämääriin nähden. Olennaisia hyvän hallinnon perusteita ovat vielä käsittelyn julkisuus, käsittelijän esteettömyys, asianosaisten kuuleminen ja asian selvittämisessä tarvittavien katselmusten toimittaminen.¹⁹⁵

Hallintolain mukaan hallintoviranomaisen on kuultava ihmistä ensin ennen järeiden keinojen käyttämistä. Viranomaisella on myös selvitysvelvollisuus eli ratkaisua ei voi perustella kuulopuheen tai puutteellisten tietojen perusteella. Vastaavasti esimerkiksi maankäytössä myös asianosaisella on selvittämisvelvollisuus eli hänen on esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista ja asianosaisen on muutoinkin myötävaikutettava vireille panemansa asian selvittämiseen.¹⁹⁶

1.6.4 MUINAISMUISTOLAKI (17.6.1963/295)

Suomessa on pitkä perinne suojella muinaismuistoja lain nojalla. Vuonna 1963 säädetty, nykyisin voimassa oleva muinaismuistolaki (295/1963, MML) sääntelee muinaismuistoista ja niiden suojelemisesta Manner-Suomessa. Ahvenanmaan maakunnassa on voimassa kaksi vuotta myöhemmin säädetty vastaava laki, Landskapslag om fornminnen (1965:9). Sen useat säännökset ovat yhteisiä muinaismuistolain kanssa, mutta erojakin on. Vuonna 2006 lakiin tehtiin uudistus, jonka mukaisesti kaikki maakunnasta tunnetut muinaisjäännökset merkitään maakuntahallituksen ylläpitämään rekisteriin. Kiinteistön omistajalle annetaan tilaisuus tulla kuulluksi ennen rekisteriin merkitsemistä, mikäli maakuntahallitus on tehnyt aloitteen merkitsemisestä. Maakuntahallituksen tulee antaa rekisteriin tehdystä merkinnästä kirjallinen ilmoitus kiinteistön omistajalle. Omistajalla on lisäksi oikeus esittää kirjallinen oikaisuvaatimus rekisteriin merkitsemisestä, mikäli hän pitää merkintää virheellisenä. Uudistuksen taustalla oli pitkään jatkunut keskustelu muinaisjäännöksen ja sen rajojen määrittelystä ja siitä, miten muinaisjäännöksen rauhoitus tapahtuu ja tulkitaan lainvoimaiseksi.¹⁹⁷

Muinaismuistoista sääntelevän maakuntalain 6 §:ssä säädetään muinaisjäännöksiä koskevasta maanmittaustoimituksen yhteydessä tapahtuvasta menettelystä: mikäli muinaisjäännös on alueella, jossa on meneillään maanmittaustoimitus, jäännös tulee suojaa-alueineen samalla merkitä kartalle ja kiinteistörekisteriin.¹⁹⁸

194 Hallintolaki 434/2003, 6 §.

195 Pappila 2011.

196 Pappila 2011.

197 Landskapslag (1965:9) om fornminnen 2 § (sähköinen lähde); Helminen & Lucenius 2014, 2.

198 Landskapslag (1965:9) om fornminnen (1965:9), 6 § (sähköinen lähde).

Hylkyjä koskeva sääntely alkoi Ahvenanmaalla vuonna 1974 (Landskapslag om fredning av skeppsvrak). Lain korvasi vuonna 2007 säädetty Landskapslag om skydd av det maritima kulturarvet (Ålands Författningssamling 2007/19).¹⁹⁹

Suomen mantereella voimassa oleva muinaismuistolaki on perustuslain säätämisyjärjestyksessä annettu erityislaki.²⁰⁰ Samalla kun laki luetaan kuuluvaksi ympäristöoikeuden kokonaisuuteen ja se sääntelee muinaismuistojen ja ympäristön käytön suhteesta, laki sisältyy opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan omaten myös merkittävästi sivistyksellisiä ja tutkimuksellisia tavoitteita.

Muinaismuistolaissa säädetään useista maa- ja vesialueiden käyttöön vaikuttavista periaatteista ja menettelyistä. Muinaismuistolaissa heijastuvat muuttamista lain muutoksista huolimatta 1940-luvun lopun ja 1960-luvun välisenä aikana yhteiskunnassa vallinneet käsitykset alueidenkäytöstä, muinaismuistoista ja niiden säilyttämisen periaatteista. Laissa on myös piirteitä sitä edeltäneestä sääntelyhistoriasta. Laki sääntelee kiinteistä muinaisjäännöksistä eikä se sääntele muiden arkeologisten kohteiden tai muiden kulttuuriperintökohteiden säilyttämisestä.²⁰¹

Tässä tutkimuksessa käsitellään muinaismuistolakia kolmessa asiayhteydessä: sääntelyn historian katsauksessa (2. luku), tutkimusajanjakson suojeluhallinnon ja voimassa olevien säännösten tarkastelussa (1. luku) ja lopuksi käsiteltäessä muinaismuistolain soveltamista ja tulkintaa analysoidussa lausuntoaineistossa (4. luku). Seuraavassa tarkastellaan muinaismuistolakia alueidenkäyttöön vaikuttavana normina. Tarkastelussa käsitellään lain säännöksiä vastaamalla museoviranomaiselle toistuvasti esitettyihin kysymyksiin, joita maankäyttäjät ovat esittäneet erilaisissa hankkeissaan tutkimusajanjaksona. Kysymykset ilmentävät hyvin sitä, mitkä asiat muinaismuistojen suojelemisessa kiinnostivat alueidenkäytön hankkeiden toteuttajia ja maanomistajia.

a. Mitkä ovat kiinteitä muinaisjäännöksiä ja kuka muinaisjäännöksen omistaa?

Muinaismuistolaissa ei anneta kaikille muinaisjäännöstyypeille yhteistä, kattavaa määritelmää. Laissa ei myöskään suoranaisesti perustella sitä, miksi muinaisjäännöstä pidetään suomalaisessa yhteiskunnassa rauhoitet-

199 Muinaismuistoja koskeva lainsäädäntö Ahvenanmaan maakunnassa 2017 (sähköinen lähde).

200 Perustuslain säätämisyjärjestyksellä tarkoitetaan vaikeutettua menettelyä lain säätämisessä, muuttamisessa tai kumoamisessa (Perustuslain säätämisyjärjestys 2016, sähköinen lähde). Menettely on liitetty muinaismuistolakiin, koska niiden suojelusta säätävässä laissa on kysymys omaisuudensuojan rajoittamisesta (Haapala 2012, 17). Rajakylä toteaa, että muinaismuistolain vaikeutettua säätämisyjärjestystä perusteltiin hyljistä tavatuilla, lunastuksetta valtiolle kuuluvilla esineillä, joilla saattaisi joskus olla tietty omistaja (Rajakylä 2011, 5).

201 Maaranen 25.1.2017, 3.

tuna.²⁰² Lakiin on kuitenkin kirjattu eräitä kiinteään muinaisjäännöksen liitettyjä ominaisuuksia ja lueteltu kohteet, jotka luetaan kiinteiksi muinaisjäännöksi. Ominaisuuksia valotetaan luonnehtimalla lain 1 §:ssä kiinteitä muinaisjäännöksiä muistoiksi aikaisemmasta asutuksesta. Lain 2 §:ssä kerrotaan niiden olevan pääasiassa ihmisten muinoin tekemiä ja niiden olevan maan pinnalla näkyviä tai maanalaisia. Lain 4 §:ssä viitataan jäännöksen laatuun ja merkitykseen. Toisin kuin irtaimille muinaisesineille kiinteille muinaisjäännöksille ei hylkyjä lukuun ottamatta säädetä laissa ikärajaa.

Muinaismuistolain näkökulmasta jokin kohde joko on kiinteä muinaisjäänös tai ei ole.²⁰³ Lakiin on kirjattu esimerkkiluettelo siitä, mitkä arkeologisoituneet jäännökset luetaan kiinteiksi muinaisjäännöksi. Vaikka luettelo ei pidä sisällään kaikkia mahdollisia kiinteitä muinaisjäännöksiä, sitä on pidetty varsin tyhjentävänä. Mika Seppälä ja Juha Maaperä luonnehtivat luetteloa myös tulkinnanvaraiseksi. Maaperä toteaa tyyppien sisällä olevan väljyyttä; Tulkinnan tapoja ja mahdollisuuksia on useita. Tulkinnaassa on ratkaisevassa osassa arkeologia toimialana ja tieteenalana. Käsitys siitä, mitkä kohteet luetaan kiinteiksi muinaisjäännöksi, on myös muuttunut vuosikymmenten kuluessa lain voimassaoloaikana.²⁰⁴ Luettelojärjestelmän ongelmana Seppälä pitää sitä, että kohdetta ei sen perusteella kuitenkaan voi tunnistaa.²⁰⁵

Kysymys muinaisjäännöksen omistuksesta voidaan esittää museoviranomaiselle silloin, kun säilyttäminen aiheuttaa kiistaa maankäyttäjän ja museoviranomaisen välillä.²⁰⁶ Työhanketta suunnitteleva maanomistaja pohtii sellaisessa tilanteessa maanomistajan oikeutta käyttää kiinteistöomaisuuttaan. Muinaismuistolaissa omistusta ei täsmällisesti todeta, mutta käsitys omistamisesta välittyy laista epäsuorasti: Kajoamiskiellon alaisten kiinteiden muinaisjäännösten rauhoituksen valvojaksi säädetään valtion organisaatio, Museovirasto. Valtiolle on säädetty oikeus pakkolunastaa kiinteä muinaisjäänös ja Museovirastolla on myös oikeus ottaa muinaisjäänös tai sen osa haltuunsa toiseen paikkaan sijoitettavaksi. Tunnetusta kiinteästä muinaisjäännöksestä tavattu muinaisesine kuuluu lunastuksesta valtiolle.²⁰⁷ Kiinteiden muinaisjäännösten ja valtion yhteyttä ei laissa täsmennetä eikä avata sitä, mitä valtion arkeologiseen kulttuuriperintöön kohdistuva omistus tarkoittaa. Käsitys kiinteiden muinaisjäännösten kuulumisesta valtion

202 Maaranen 25.1.2017, 3.

203 Maaranen 25.1.2017, 4.

204 Seppälä 1996, 33; Maaperä 25.1.2017; Maaranen 25.1.2017, 3.

205 Seppälä 1996, 29.

206 Lähdesmäki 2005, 25.

207 MML 1 §, 2 §, 9 §, 10 § 2 momentti, 17 § 3 momentti.

kulttuuriomaisuutena ja yhteisenä kulttuuriperintönä kaikille kansalaisille jää epämääräiseksi.

Mika Seppälä määrittelee kiinteän muinaisjäännöksen kiinteistöön kuuluvaksi osaksi.²⁰⁸ Kiinteistöllä puolestaan on yksityinen tai julkinen omistaja. Suomessa huomattava osa kiinteistöistä on yksityishenkilöiden omistamia, ja esimerkiksi valtaosa Pirkanmaan kiinteistä muinaisjäännöksistä sijaitsee yksityishenkilöiden kiinteistöillä. Matleena Haapala käsitteli vuonna 2012 muinaismuistolakia tarkastelevassa artikkelissaan omistusoikeutta perusoikeussäännösten ja omistajan käyttövapauden rajoittamisen näkökulmasta todeten, että kiinteän muinaisjäännöksen suojelun osalta omistusoikeus ei ole yksiselitteinen kysymys.²⁰⁹

b. Minkälainen suoja kiinteällä muinaisjäännöksellä on?

MML 1 §: ”Kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Ilman tämän lain nojalla annettua lupaa on kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä suojellaan suoraan muinaismuistolaissa säädettyllä rauhoituksella. Rauhoituksen voimaan tulosta ei ole säädetty erillistä menettelyä eikä rauhoitukseen sisälly hallinnollista päätöstä, josta olisi valitusoikeus. Rauhoituksen valvonta on säädetty Museovirastolle, joka toteaa kiinteän muinaisjäännöksen ja määrittelee sekä ratkaisee jäännöksen suojelustatuksen (3 §).

Muinaismuistolain rauhoitus koskee kaikkia jäännöksiä, olipa jäännös tunnettu tai tuntematon. Kiinteän muinaisjäännöksen kajoamista pohtivassa artikkelissa Mika Seppälä on todennut suojan olevan lainsäädännöllisesti erikoisasemassa. Säännös poikkeaa esimerkiksi rakennuksen tai luontoarvon suojelusta, koska ne edellyttävät aina suojeltavan kohteen yksilöintiä tai alueen määrittelyä.²¹⁰

Kiinteän muinaisjäännöksen rauhoitus tarkoittaa kieltoa kajoa kiinteään muinaisjäännökseen lain vastaisella tavalla.²¹¹ Kajoaminen ei ole kokonaan kiellettyä. Seppälä toteaa suojan oleva monessa suhteessa ongelmallisen ja epäselvyyttä voivan ilmetä kohteen luonteen ja alueellisen ulottuvuuden lisäksi suojaa loukkaavan toimenpiteen sallittavuudesta.²¹² Viime

208 Seppälä 1996, 33.

209 Haapala 2012, 18.

210 Seppälä 1996, 28–29.

211 Seppälä 1996, 28.

212 Seppälä 1996, 29.

mainittuun liittyvät esimerkiksi kysymykset siitä, mikä on liian pysyvää peittämistä tai minkälainen toimenpide muuttaa muinaisjäännöstä liikaa.

Lain 8 §:ssä säädetään vielä erityisistä toimista säilymisen turvaamiseksi: ”ELY-keskuksen²¹³ tulee tarvittaessa antaa erityisiä kiinteän muinaisjäännöksen arvoa turvaavia määräyksiä. Määräykset voidaan ulottaa koskemaan myös suoja-alueen ulkopuolella olevaa aluetta, jollei alueen omistajalle tai jollekin muulle siitä aiheudu huomattavaa haittaa.” Lain voimaoloaikana menettely on ollut oletettavasti vähäistä. Maarasen mukaan säännöstä ei ilmeisesti ole käytännössä sovellettu.²¹⁴

c. Mikä alue on rauhoitettu?

Rauhoitus koskee kiinteää muinaisjäännöstä, joka on konkreettinen ihmistekoinen rakenne, muodostelma tai jopa luonnonmuodostelma, johon liittyy tarinoita tai perimätietoa. Muinaismuistolain 2 §:ssä luetellaan lain tarkoittamat kiinteät muinaisjäännökset yhdeksänkohtaisessa luettelossa. Kiinteitä muinaisjäännöksiä voi sijaita näkyvissä maan pinnalla tai maan alla ja vesistöissä vedenalaisina jäännöksinä. Hylkyjen asema kiinteinä muinaisjäännöksinä todetaan lain 3. luvun 20 §:ssä.

Kiinteän muinaisjäännöksen luonne ja määrittäminen voivat olla ongelmallisia ja ratkaisuun liittyy tulkinnanvaraisuutta.²¹⁵ Muinaismuistolain säännöksissä ei erotella esihistoriallisia ja historiallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Eri-ikäisten historiallisten jäännösten määrä on viimeisen vuosikymmenen aikana lisääntynyt ja tyypistö runsastunut tehden muinaisjäännösten määrittelystä aiempaa työläämpää. Osa nuoremmista ja yleisimmistä jäännöksistä onkin eroteltu kiinteiden muinaisjäännösten ryhmän ulkopuolelle ja niistä on 2010-luvulla muodostettu arkeologisten kulttuuriperintökohteiden ryhmä, jota museoviranomaiset pitävät myös säilyttämisen arvoisena kulttuuriperintönä. Vaikka näiden kohteiden suojelussa nojaututaan maankäyttö- ja rakennuslaissa kulttuuriarvojen suojelusta annettuihin säännöksiin, suojelu on käytännössä perustunut paljolti muinaismuistolain soveltamisen kokemuksiin.

Kiinteän muinaisjäännöksen rajat eivät läheskään aina ole näkyvissä. Valtaosa jäännöksistä saa alustavan rajauksen inventoinnin tai arkeologisen maastotarkastuksen tuloksena. Kaavoituksessa kiinteälle muinaisjäännökselle ja suoja-alueelle merkitään asemakaavoissa ja osittain yleiskaavoissakin jokin selkeärajainen vyöhyke. Se on perustunut museoviran-

213 Tässä muinaismuistolain säännöksiä tarkastelevassa luvussa lain mukaisista toimituksista käytetään niiden nykyisiä nimiä kuten ELY-keskus, joka oli tutkimusajanjakson aikana vuoteen 2010 asti alueellinen ympäristökeskus.

214 Maaranen 2016, 22.

215 Seppälä 1996, 29.

omaisen tiedossa olevaan alustavaan rajaukseen ja arvioituun suoja-alueen tarpeeseen. Vain murto-osassa kiinteitä muinaisjäännöksiä niiden tarkkoja rajoja on selvitetty arkeologisin kaivaustutkimuksin. Vain noin 30 kohteen rajat on vahvistettu muinaismuistolain 5 §:ssä säädetyin menettelyin Suomessa.²¹⁶

Valtaosa Pirkanmaan kiinteistä muinaisjäännöksistä ja niiden suoja-alueista on rajattu alustavasti arkeologisten inventointien ja tarkastusten perusteella. Muinaismuistolaissa säädetyt rajojen määrittämisen menettelyt on käytetty vain muutamissa kohteissa (ks. luku 4.5.2.). Rajojen määrittämisen, kaavoituksessa tapahtuvan rajaamisen ja yleisesti vallitsevan alustavan rajaamiskäytännön suhde on ongelmallinen.

Merkittävä määrä muinaisjäännöksistä ja niihin kuuluvista suoja-alueista on merkitty voimassa oleviin asemakaavoihin ja joissakin tapauksissa myös yleispiirteisempiin kaavoihin aluevarausmerkinnällä, joka on useimmiten inventoinnin perusteella muinaisjäännösalueelle määritellyn (alustavan) rajauksen laajuinen ja muotoinen. Kun kaava on hyväksytty ja vahvistettu, muinaisjäännöstä ja sitä ympäröivää aluetta koskevat kaavamerkinnät ja -määräykset tulevat lainvoimaisiksi. Menettely ei ole vaihtoehtoinen tapa määrätä muinaisjäännökselle nimenomaan muinaismuistolain 5 §:ssä tarkoitettu suoja-alue. Kyseessä on kuitenkin tapa, jolla nykyisin useimmiten turvataan muinaisjäännöksen säilymistä, kun muinaismuistolain 5 §:n mukaisia suoja-alueen vahvistamisia ei juurikaan tehdä.²¹⁷

Kiinteän muinaisjäännöksen lisäksi lain rauhoitus ulottuu sen vieri-alueeseen. Siitä hahmotetaan ja muodostetaan suoja-alue, jonka tarpeesta ja perustelusta säädetään lain 4 §:ssä. Laissa säädetään vähintään kahden metrin suoja-alueesta, joka mitataan jäännöksen näkyvistä reunoista. Tämä rajojen ulottumisen mitta on voimassa lain nojalla, mikäli rajoista ei ole voimassa jokin seuraavista menettelyistä:²¹⁸

1. rajoista sovitaan maanomistajan ja Museoviraston välisellä sopimuksella
2. rajat määrätään kiinteistötoimituksessa tai lunastuksessa
3. ELY-keskus vahvistaa rajat hakemuksesta

Lain 6 §:ssä säädetään vielä rajoista siten, että mikäli kiinteistöllä, jolla muinaisjäännös sijaitsee, on vireillä maanmittaustoimitus, jäännös suoja-alueineen on merkittävä kartalle. Muinaisjäännöksen kannalta hyödylliseltä vaikuttavaa menettelyä ei juuri ole sovellettu ja lainkohta on muut-

216 Maaranen 2016, 31; Rajakylä 2011, 7; Seppälä 2006, 47.

217 Ympäristöministeriön kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 11.5.2017.

218 MML 5 §.

tunut kuolleeksi kirjaimiksi.²¹⁹ Lain periaate ei ole Pirkanmaalla tehtyjen havaintojen perusteella kaikilla maanmittareilla edes tiedossa. Tutkimusajanjaksolta Pirkanmaalta on myös esimerkki menettelystä, jossa maanmittaustoimituksessa muinaisjäännökselle aiheutui uhkaa, kun jäännöstä ei merkitty tietöimituksessa kiinteistön kartalle. Tonttia reunustava tie oli mitattu muinaisjäännösalueelle, mutta tietä ei ollut ehditty rakentaa, kun asia tuli museoviranomaisen tietoon.²²⁰

d. Mikä on sallittua kajoamista?

Vaikka kiinteät muinaisjäännökset ovat suoja-alueineen rauhoitettuja, rauhoitusperiaatteesta voidaan laissa säädetyillä tavoilla poiketa, mikäli jonkin muun intressin punnitaan perustellusti voivan ohittaa muinaisjäännöksen säilyttämisen intressin. Muinaismuistolain 1 §:n rauhoituksesta ja kajoamiskiellosta poikkeamisesta on säädetty lain 10 §:ssä, 11 §:ssä ja 13 §:ssä.

MML 10 § säättää Museoviraston oikeudesta tutkia kiinteää muinaisjäännöstä. Tutkiminen merkitsee usein muinaisjäännöstä kajoavien ja poistavien menetelmien käyttämistä. Säännös antaa Museovirastolle oikeuden osoittaa muinaisjäännöksen rajat merkitsemällä ne sekä oikeuden kunnostaa muinaisjäännöstä. Museovirastolla on oikeus suorittaa muinaisjäännökseen kuuluvalla alueella raivausta ja muita jäännöksen suojelun ja hoidon kannalta tarpeellisia toimenpiteitä. Museovirasto voi määräämillään ehdoilla antaa toiselle luvan tutkimiseen ja luovuttaa hoidon toiselle taholle. Edeltävät toimet merkitsevät vähäisempää tai laajempaa kajoamista kiinteään muinaisjäännökseen.

Muinaismuistolain 11 §:ssä säädetään mahdollisuudesta hakea lupaa poiketa rauhoituksesta ja kajota kiinteään muinaisjäännökseen:

”Mikäli kiinteä muinaisjäännös tuottaa sen merkitykseen verran kohtuuttoman suurta haittaa, ELY-keskus voi hakemuksesta, johon on liitettävä muinaisjäännöstä koskeva tarkka selostus, Museovirastoa kuultuaan antaa luvan kajota muinaisjäännökseen tavalla, mikä muutoin on kielletty. Lupa voidaan sisällyttää tarpeellisiksi katsottuja ehtoja.”

Lupahakemus laaditaan vapaamuotoisena. Lain 11 §:n mukaan kajoamislu-pa-asiassa päätösvalta on ELY-keskuksella, joka ratkaisee, ottaako se asian

219 Maaranen 29.1.2016, 31.

220 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 30.10.2014 Diar. 415/2014. Lausunnossa viitattiin Sastamalassa 22.10.2009 tehtyyn lohkomistoimitukseen, missä kahden tilan rajalle perustettiin tieoikeus ja toimituskartalle merkittiin tilustie kiinteän muinaisjäännöksen alalle.

käsiteltäväkseen. Museovirasto on kajoamislupa-asian käsittelyssä lausunnonantajan asemassa ja käsittelee lausuntoasian erityisistunnossaan. ELY-keskuksen myöntämään lupaan voi sisältyä tarpeelliseksi katsottuja, Museoviraston lausunnossaan esittämiä ehtoja. Ne voivat koskea esimerkiksi arkeologisten tutkimusten tekemistä ennen kajoamista, muinaisjäännöksen rakenteiden ennallistamista toiseen paikkaan tai kajoamisen rajoittamista tiettyyn osaan muinaisjäännöstä.²²¹

Muinaismuistolain 13 § säättää yleisistä työhankeista, jolloin menettelynä on, että mikäli yleinen työhanke tulee koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä, asiasta on neuvoteltava Museoviraston kanssa. Neuvottelujen perusteella ratkaistaan esimerkiksi kysymys siitä, tuleeko hanketta jäännöksen johdosta siirtää vai kajotaanko jäännökseen ja toteutetaan hanke arkeologisen kaivauksen jälkeen. Muinaismuistolakiin ei liity tarkempaa selitystä neuvottelemisesta. Museoviranomaisen ensisijainen tavoite on pääsääntöisesti ollut työhankkeen siirtäminen toiseen paikkaan, mikäli hanke koskee muinaisjäännöstä. Erkki J. Hollo selvittää *Ympäristöoikeuden perusteet* -teoksessa muinaisjäännöksen poistamista kaivauksin ja esittää sen yksinomaisena menettelynä yleisessä työhankeissa. Laissa säädettyä neuvottelemisen velvoitetta tai hankkeen siirtämistä teoksessa ei mainita.²²²

Yleisessä työhankeissa kajoaminen voi tulla kysymykseen neuvottelujen jälkeen. Tavallisesti museoviranomainen pyrkii välttämään kajoamista. Maankäyttäjät puolestaan käsittää kajoamisen mahdollisuuden oman intressinsä näkökulmasta ja esittää neuvotteluissa vaatimuksen kajoamisesta käytännössä useammin kuin kajoamiseen on päädytty. Maankäyttäjät on voinut pitää itsestään selvänä, että arkeologit tulevat tutkimaan muinaisjäännöksen pois, jotta hanke pääsee etenemään.²²³ Toisinaan maanomistajat on olettanut, että arkeologit pyrkivät tekemään pelastuskaivauksia saadakseen aineistoa tieteellisiä tutkimuksiaan varten.²²⁴

Joissakin tapauksissa on ollut epäselvää, noudatetaanko hankkeissa kajoamislupamenettelyä vai pyritäänkö ratkaisuun lain 13 §:ssä yleisistä työhankeista säädetyn menettelyn mukaisesti neuvotteluteitse. Hankkeen yleinen luonne ei kaikissa tapauksissa ole ollut aivan selvä. Muinaismuistolain 11 §:n 4 momentissa säädetään, että kajoamisluvan saamisesta yleises-

221 Haapala 2015, 3–5.

222 Hollo 2004, 178.

223 Tämä tulkinta perustuu maankäyttäjien kirjallisiin kannanottoihin tai heidän kanssaan käytyihin keskusteluihin maastotapaamisissa ja neuvotteluissa. Tästä käsityksestä on tutkimusajanjaksona ollut toistuvia esimerkkejä Pirkanmaalta rakennus-, poikkeus- ja purkamislupa-asioissa ja eräissä alustavissa rakennussuunnitelmissa.

224 Kangasalan kunnan kaavoituslautakunnan kokouspöytäkirja 16.3.2010, Dnro TE/1064/2009.

sä työhankeissa säädetään lain 13 §:ssä. Muutoin 11 §:n säännöksessä ei selvennetä, milloin kajoamislupamenettelyä on tarkoitus soveltaa. MML 13 § säättää kuitenkin selkeästi yleisistä työhankeista.

2000-luvun alussa kiinteän muinaisjäännöksen kajoamisessa museoviranomaiset toimivat siten, että suurehkoissa yleisissä (yksityisissä tai julkisissa) työhankeissa noudatettiin muinaismuistolain 13 §:n menettelyä: hankkeen vaikutuksesta, toteuttamisesta, mahdollisesta muinaisjäännöseen kajoamisesta ja pelastuskaivauksesta neuvoteltiin hankkeen toteuttajan kanssa. Tutkimusajanjakson aikana yksityisten maanomistajien pienissä työhankeissa vanhana käytäntönä oli, että Museovirasto harkitsi ja ratkaisi asiantuntijana kajoamisen mahdollisuuden, minkä jälkeen Museoviraston koekaivausryhmä otti pelastuskaivauksen ohjelmaansa. Kajoamista koskeva asia hallinnoitiin useimmiten museoviranomaisen lausuntomenettelyllä ilman kajoamislupamenettelyä. Toimintatapa perustui Museoviraston asemaan muinaisjäännösten arkeologisen merkityksen ylimpänä tulkinta-auktoriteettina.²²⁵ Esimerkiksi Pirkanmaalla muinaismuistolain mukaista kajoamislupamenettelyä on tutkimusajanjakson aikana sovellettu kerran. Käytäntö on sittemmin muuttunut ja nykyisin käytössä olevat kajoamista koskevat uudistetut ohjeet Museovirasto antoi vuonna 2015.²²⁶

ELY-keskuksen tekemästä kajoamislupahakemusta koskevasta hallintopäätöksestä on oikeus valittaa hallinto-oikeuteen. Mikäli päätös on Museoviraston lausunnon vastainen, päätös on alistettava opetus- ja kulttuuriministeriölle. Asian esittelee ministeriölle Museovirasto. Opetus- ja kulttuuriministeriölle alistetusta päätöksestä valitetaan korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Museovirasto antaa lausunnon valitusasiaa käsittelevälle tuomioistuimelle. Viime kädessä oikeus ratkaisee, saako kiinteään muinaisjäännökseen kajota. Opetusministeriön ja valtioneuvoston mukaan tulo asian ratkaisemisessa on erittäin harvinaista. Museovirasto on kannustanut etenemään lopputulokseen neuvottelemalla määrätietoisesti ja tarmokkaasti.²²⁷

Kiinteän muinaisjäännöksen kajoaminen on ollut sallittua myös vallitsevassa maankäytössä. Vallitseva maankäyttö voi tarkoittaa vaikkapa pellon muokkausta, eräitä metsänhakkuutoimenpiteitä tai puutarhan hoitoa ja viljelyä. Vallitsevasta maankäytöstä on vuosikymmenten aikana muotoutunut vakiintuneita tulkintoja. Tulkintaa pohditaan esimerkiksi silloin, kun suojan piiriin otetaan uusi muinaisjäännöstyyppi, johon ei liity kokemuksia periaatteen aiemmasta soveltamisesta. Tällainen esimerkki on historialli-

225 Haapala 2008, 2.

226 Haapala 2015.

227 Haapala 2008, 1-2; Haapala 2015, 4.

sen kylätontin kiinteän muinaisjäännöksen statusta koskevan ohjeistuksen muotoutuminen 2000-luvun aikana. Vallitseva maankäyttö tulkitaan muinaisjäännöksen laadun, tyyppin ja säilyneisyyden sekä paikalla harjoitetun maankäytön perusteella tapauskohtaisesti. Kajoamisen sallimisen ehtona voi olla jonkin arkeologisen tutkimustoimenpiteen tekeminen kuten kaivutyön valvonta, maastotarkastuksen tekeminen ennen kajoamista tai arkeologin tekemä tarkastus työmaalla hankkeen aikana.

e. Mitkä ovat alueidenkäyttäjän velvollisuudet?

Lain 1 §:n kajoamiskielto koskee kaikkia, niin maanomistajia, maankäyttäjiiä, kansalaisia kuin arkeologeja. Maankäyttäjää ei saa kajoata jäännökseen luvatta eikä maankäyttäjää voi itse arvioida, onko suunniteltu toiminta kiellettyä kajoamista vai ei.

Maankäyttäjiiä (kuten kaikkia muita) velvoittaa lain 14 §, jossa säädetään työn pysäyttämistä välittömästi, kun maata kaivettaessa löytyy ennestään tuntematon kiinteä muinaisjäännös. Muinaismuistolain mukaan sellaisessa tilanteessa työnjohdon tulee ottaa viipymättä yhteys museoviranomaiseen jatkotoimenpiteistä neuvottelemista varten.²²⁸ Työn pysäyttäminen edellyttää paitsi muinaismuistolain säännöksen tuntemista myös kykyä tunnistaa maasta kaivettaessa löytyvä esine, rakenne tai muu löytö kiinteäksi muinaisjäännökseksi tai viitteeksi sellaisesta. Kivikauden kulttuurikerrosten ja vastaavan laatuisten kiinteiden muinaisjäännösten tunnistaminen edellyttää usein sellaisia arkeologiaa koskevia tietoja, joita maankäytössä kaivutyötä tekevällä ei ole. Pirkanmaalla käytäntö on osoittanut, että museoviranomaiselle on tullut vuosikymmenen aikana 14 §:n mukaisia yhteydenottoja vain muutamia, kun samaan aikaan on voitu havaita kiinteitä muinaisjäännöksiä kaivetun luvatta, ja esimerkiksi kokonainen omakotitalo oli rakennettu luvatta kivikautisen asuinpaikan kohdalle ilman, että kaivutyötä olisi keskeytetty ja löydöistä otettu yhteyttä museoviranomaiseen.²²⁹

Lain 20 §:n 3 momentissa säädetään laivalöytöjen ilmoitusvelvollisuudesta: Museovirastolle on viipymättä ilmoitettava hyllyn tai sellaisesta peräisin olevan esineen löytymisestä. Hyllyistä ja siitä peräisin olevista esineistä on soveltuvin osin voimassa, mitä laissa on säädetty kiinteästä muinaisjäännöksestä.

Alueidenkäyttäjän selvilleottovelvollisuutta yleisissä työhankeissa kä-

228 MML 14 §.

229 Museoviraston kirje A. T:lle Dnro 160/304/2006; Rauhoituksesta poistettu kiinteä muinaisjäännös 2016 (sähköinen lähde); Museoviraston kirje A. T:lle 19.4.2007 Dnro 10/312/2007.

siteltiin kajoamista koskevan kysymyksen yhteydessä. Hankkeen toteuttajan tulee ottaa hyvissä ajoin etukäteen selkoa siitä, koskeeko oma työhanke muinaisjäännöstä ja miten hankkeen toteutuksessa tulee jatkossa edetä.

Säännös painottaa selville ottamista ajoissa etukäteen ja sen jälkeen neuvottelemista, mikäli paikalla on muinaisjäännös.²³⁰ Museoviraston laintulkinnan perusteella kyseessä on hankkeen vaikutuksen selvittäminen ennestään tunnettujen muinaisjäännösten osalta.

MML 13 §: ”Yleisen tien tekemistä, rautatien, kanavan tai lentokentän rakentamista, vesistön säännöstelyä tai muuta sellaista yleistä työhanketta taikka kaavoitusta suunniteltaessa on hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako hankkeen toteuttaminen tai kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Jos niin on laita, on siitä viipymättä ilmoitettava Museovirastolle asiasta neuvottelemista varten. Neuvottelussa on kuultava maanomistajaa.

Jos 1 momentissa tarkoitettussa neuvottelussa ei päästä yksimielisyyteen, on Museoviraston alistettava asia valtioneuvoston ratkaistavaksi.”

Muinaismuistolaissa ei säädetä muuta hankkeiden selville ottamisen velvollisuudesta. Sääntelemättä on selville ottaminen muissa kuin yleisissä hankkeissa, olivatpa ne suurehkoja tai yksityishenkilöiden kiinteistöjen pieniä työhankkeita. Selvittämisvelvoitteen perusteesta voi olla epäselvyyttä esimerkiksi silloin, kun hankealueelta ei tunneta ennestään muinaisjäännöksiä, aluetta ei ole koskaan tarkastettu tai arkeologinen inventointi on vanhentunut ja nykytietämyksen perusteella aluetta voi pitää potentiaalisena ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten löytymiseen. On epäselvää, minkä lainkohdan perusteella museoviranomainen voi vaatia arkeologisen inventoinnin tekemistä sellaisella hankealueella, josta ei tunneta ennestään kiinteitä muinaisjäännöksiä, mutta jossa inventointi tulisi alueen potentiaalisten ominaisuuksien vuoksi tehdä esimerkiksi ennen sähköverkon maakaapelointihankkeen toteuttamista tai muussa sellaisessa työhankkeessa, joka ei ole kaavoitusta tai lain 13 §:ssä mainittu hanke tai sellaiseen rinnastettavissa. Muinaismuistolaissa edustuvat vain yleiset työhankkeet.

Kun hankealueella tai sen lähellä on ennestään tunnettu kiinteä muinaisjäännös, epäselvyyttä aiheuttaa toisinaan se, onko suunniteltu työhanke riittävän etäällä jäännöksestä. Aika ajoin maankäyttäjät pyrkivät arvioimaan asiaa itse kun sen sijaan hankkeen toteuttajan tulisi ottaa riittävästä

etäisyydestä selvää museoviranomaiselta.

Arkeologisiin tutkimuksiin ja selvityksiin liittyy yleisessä työhankkeessa sen toteuttajan velvollisuus kustantaa kohtuulliset tutkimuskustannukset:

MML 15 §: *“Milloin yleisen tai suurehkon yksityisen työhankkeen totuttaminen koskee kiinteää muinaisjäännöstä siten, että siitä aiheutuu muinaisjäännöksen erityinen tutkiminen tai erityisiä toimenpiteitä sen säilyttämiseksi, on hankkeen toteuttajan korvattava tästä johtuvat kustannukset tai osallistuttava niihin, mikäli sitä olosuhteet huomioon ottaen ei ole katsottava kohtuuttomaksi.”*

Kun yleinen tai suurehko yksityinen hanke koskee muinaisjäännöstä ja syntyy tarve tutkia muinaisjäännöstä, maankäyttäjän tulee kustantaa esimerkiksi koekaivaukset, joiden avulla otetaan selvää jäännöksen säilyneisyyden tilasta ja maanalaisista rajoista. Kun hanke sijoittuu tarkemmin rajaamattoman muinaisjäännöksen lähelle, tarvitaan tavallisesti koekaivausta tai kaivutyön seuranta. Sen aikana arkeologi valvoo paikalla, ettei kaivutyössä vahingoiteta muinaisjäännöstä.

Yksityishenkilöiden omistamien kiinteistöjen pienissä työhankkeissa maanomistaja ei ole velvollinen kustantamaan hankkeesta johtuvia arkeologisia tutkimuksia vaan kustannuksista vastaa valtio Museoviraston tehdessä tarvittavat tutkimukset. Museovirastoon perustettiin vuonna 1982 yksityisten pienehköjen hankkeiden arkeologisia tutkimuksia varten koekaivausryhmät.²³¹ Alueellisena suojeluviranomaisena maakuntamuseo voi harkintansa mukaan tehdä yksityisten hankkeisiin liittyviä pieniä tutkimuksia virkatyönä tai muutoin museon kustannuksella.

f. Saako muinaisjäännöksen johdosta korvausta?

Muinaismuistolaissa oikeus korvauksiin on yhdistetty kajoamislupa-asiaan. Laissa ei ole säädetty esimerkiksi luontoarvoihin liittyvän korvauksen kaltaisesta menettelystä. Mikäli lain 11 §:n mukainen kajoamislupahakemus on koskenut sellaista kiinteää muinaisjäännöstä, jota aikaisemmin ei ole tunnettu ja josta merkkejä ei ole ollut näkyvissä maan pinnalla, ja hakemus on hylätty, vaikka muinaisjäännös aiheuttaa hakijalle huomattavaa haittaa, on hakijalla oikeus saada haitasta valtion varoista korvaus. Kajoamislupahakemus on pitänyt tehdä kahden vuoden kuluessa siitä, kun kiinteä muinaisjäännös tavattiin.

Toinen asiayhteys, jossa on mahdollisuus korvaukseen, liittyy muinaisjäännöksen rajojen vahvistamiseen. Menettely koskee sellaista suoja-alue-

231 Taskinen 1991, 17.

ta, joka on määrätty 5 § 2 momentin mukaisilla tavoilla.

MML 7 § 2 momentti: *Jos suoja-alueesta, jonka rajat on vahvistettu Museoviraston ja maanomistajan sopimuksin tai ELY-keskuksen päätöksellä, aiheutuu huomattavaa haittaa kiinteistön tai sen osan käyttämiselle alueella, jonka käyttöä ei aikaisemmin ollut vastaavasti rajoitettu, on asianomaisella oikeus saada valtion varoista siitä korvaus.*

g. Mitä kiinteän muinaisjäännöksen luvattomasta kajoamisesta seuraa?

Muinaismuistolaki ja rikoslaki (1889/39) sisältävät säännöksiä muinaismuistolain säännösten rikkomisesta. Niitä ovat muinaismuistorikkomus ja rakennussuojelurikos.

MML 25 §: *Rangaistus vastoin tätä lakia tehdystä rakennussuojelurikoksesta säädetään rikoslain 48 luvun 6 §:n 2 momentissa.*

Joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitetulla tavalla tahallaan tai huolimattomuudesta luvatta ryhtyy 1 § 2 momentissa mainittuun toimenpiteeseen taikka rikkoo 8 § 1 momentin nojalla annettuja määräyksiä tai 14 §:n, 16 §:n 2 mom, 19 §:n 1 mom tai 20 §:n säännöksiä, on tuomittava muinaismuistorikkomuksesta sakkoon.

RL 48 L 6 § 2 momentti ja 4 momentti: Ympäristörikokset, rakennussuojelurikos (21.4.1995/578)

Rakennussuojelurikoksesta tuomitaan myös se, joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta purkaa, hävittää tai turmelee muinaismuistolaissa (295/63) tarkoitetun kiinteän muinaisjäännöksen taikka aluksen hylyn tai sen osan ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti.

Tahallisen rikoksen yritys on rangaistava.

Muinaisjäännöksen luvattomaan kajoamiseen liittyviä museoviranomaisen menettelytapoja käsiteltiin yksityiskohtaisesti muun muassa maakunnallisia suojelutehtäviä tekeville arkeologeille järjestetyssä seminaarissa Museovirastossa vuonna 2010. Lakimies Matleena Haapala tarkasteli esityksessään muinaisjäännöksiin kohdistuvien rikosepäilyjen käsittelyohjeita sekä hallintolain 39 §:n mukaisen tarkastuksen tekemistä muinaisjäännöksen luvattomassa kajoamisessa. Maakuntamuseoiden arkeologit saivat käyttöönsä vahingoittuneen muinaisjäännöksen tarkastuslomakkeen ja kirjallisen ohjeen lomakkeen täyttämistä Museovirastolta vuonna 2014.

1.6.5 KYSYMYS MUINAISMUISTOLAIN UUDISTAMISEN TARPEESTA

Muinaismuistolaki on vaikuttanut arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen ja suojeluun perustavalla tavalla yli 50 vuoden ajan. Samaan aikaan muuta ympäristöoikeutta on aktiivisesti uudistettu ympäristön ja yhteiskunnan muutuksessa.²³² Muinaismuistolaille on ollut monitahoinen vaikutus sekä suojelun kehittymisessä että arkeologisessa tutkimuksessa.

Lain yksittäisiin säännöksiin on tehty muutoksia 1990- ja 2000-luvulla. Ne ovat koskeneet muun muassa hylkyjä (15.11.2002/941) sekä rangaistuksia koskevaa sääntelyä (21.4.1995/702).

Muinaismuistolain muuttamisen tai uudistamisen tarvetta on antikvaarisella alalla pohdittu 1970-luvulta lähtien.²³³ Muutoshankkeiden taustalla ovat olleet esimerkiksi suoja-alueen rajaamisen epäselvyys, muinaisesineiden depointi ja arkeologisten kokoelmien muodostaminen, suojeluhallinnon rakenne sekä resurssit, muinaisjäännösrekisteriä ja tiedon tallentamista koskevat aiheet. Maija Rajakylä on tutkinut lain uudistamisen pysähtymistä 1990-luvulla todeten, että tuolloin ongelmaa aiheuttivat uudistamiseen kytkeytyneet valtion menolisäykset. Vaikka aluehallinnon kehittämistä ja tehtävien ja toimivallan siirtoa saatettiin suojeluhallinnossa pitää hyväksyttävänä tavoitteena, niiden katsottiin edellyttävän valtiolta saatavien resurssien huomattavaa lisäämistä. Lisäksi uudistustyössä pelättiin lain vahvuuksina pidettyjen automaattisen rauhoituksen ja työhankkeen toteuttajan kustannusvastuun menettämistä eikä uudistusta siitä syystä ehkä ajettu kovin ponnekaasti.²³⁴

Päivi Maaranen luokitteli vuonna 2016 uudistamiskeskustelun taustalla oleita vaikuttimia muinaismuistolainsäädännön kehitystä ja muutoshankkeita koskevassa katsauksessa. Muutoksen tarve liittyi 2000-luvulla vuorovaikutuksen

232 Hollo 1996; Pappila 2011.

233 Ks. Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979, Arkeologia 2000-toimikunnan mietintö 1984, Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunnan mietintö 1993, Lex archaeologica -työryhmän muistio 1994, Museo 2000 -komiteanmietintö 2000, Suomen arkeologisen seuran käynnistämä keskustelu lain toimivuudesta 2004 (Muinaistutkija 2005) ja 2013 (Arkeologipäivät 2013 -julkaisu). Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti Museoviraston kanssa keskustelun lain tarkistamisen tarpeesta 2010-luvulla, jolloin mm. kirjattiin tavoite laatia lakia tarkentava ja soveltamista ohjaava asetusta. Lisäksi Museoviraston toiminta- ja taloussuunnitelmiin on kirjattu 2013–2015 ja 2014–2016 viraston osallistuvan muinaismuistolain uudistamiseen. OKM:n ja ympäristöministeriön yhteistyönä laadittu Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020 totesi lain uudistamisen olevan perusteltua muussa lainsäädännössä ja toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten johdosta. Museovirastossa on asiaa työstetty muun muassa lain soveltamisen ja kehittämisen osaamisringissä vuodesta 2011 lähtien. Museovirasto laati osaamisringin työn pohjalta vuonna 2013 lain uudistamista käsittelevän muistion (Maaranen 2016, 7–12).

234 Rajakylä 2011, 16–17.

sekä arvojen ja yhteisöllisyyden aiheisiin. Lakia on pidetty vanhentuneena, mikä on aikaansaanut ongelmia muun lainsäädännön ja yhteiskunnan muuttuessa.²³⁵ Muinaismuistolaki on kuitenkin tietoisesti pysytetty olennaisilta periaatteiltaan ennallaan ennen 2010-luvulla alkanutta lain uudistamisen valmistelutyötä.²³⁶

Muinaismuistolain toimivuutta ja soveltamista arvioitiin aiempaa perusteellisemmin Museoviraston organisoimassa osaamisringissä vuosina 2011–2015. Ryhmä koostui Museoviraston asiantuntijoista sekä maakuntamuseoiden, eräiden muiden museoiden ja Helsingin yliopiston edustajista. Työskentelyn tavoitteena oli yhdenmukaistaa ja parantaa lain soveltamista viranomaistoiminnassa, keskustella lain toimivuudesta ja valmistautua muinaismuistolain muuttamiseen.²³⁷ Osaamisringissä pohdinnan aiheena oli esimerkiksi maailmansotien sotahistoriallisten kohteiden suojelustatuksen määrittely sekä arvottamisen antikvaariset, yhteiskunnalliset ja kestävän kehityksen mukaiset kriteerit. Esillä olivat myös kysymykset muinaisjäännöksen automaattisesta rauhoituksesta, erillisestä suojelupäätöksestä ja kaavoituksesta yhtenä laissa määriteltävänä suojelun keinona, samoin muinaisjäännöksen ikäraja. Lisäksi käsiteltiin tutkimusten kustannusten kohtuullisuutta, kohtuullistamisesta päättämistä ja kohtuullisuuden määrittelyyn liittyvistä ongelmista.²³⁸

Lakiin kirjaamattomia alueidenkäyttöön liittyviä aiheita ovat esimerkiksi pienehköjen yksityisten työhankeiden yhteydessä velvollisuus ottaa selville, tuleeko hanke koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä sekä selkeästi ilmaistu periaate siitä, milloin yleinen työhanke (muu kuin kaavoittaminen) edellyttää ennestään tuntemattomien kiinteiden muinaisjäännösten selvillä ottamista. Muinaisjäännöksen rekisteröinnistä ei säädetä laissa (vrt. Ahvenanmaan maakunnan muinaismuistolaki). Suomessa hyväksyttiin arkeologista kulttuuriperintöä koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin nähden muinaismuistolain säännöksiä on pääosin pidetty sellaisina, että lakia ei ole ollut tarvetta muuttaa (esimerkiksi Yleissopimus Euroopan arkeologisen perinnön suojelemisesta). 1970-luvulla muotoutunut ajattelu kulttuuriperinnön suojeluun sisältyvästä maailmanperinnön ulottuvuudesta puuttuu Suomen kansallisesta lainsäädännöstä. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelmassa vuonna 2015 tuodaan esille tarve selvittää sellaisten kohteiden suojelemisen erityissäännösten sisällyttäminen kansalliseen lainsäädäntöön.²³⁹ Lain uudistamistarpeiden

235 Maaranen 2016, 11–13.

236 Ks. esimerkiksi Purhosen ja Schauman-Lönnqvistin artikkelit Muinaistutkijassa 1/2005, jossa julkaistiin Muinaismuistolaki 40 vuotta -seminaarin esitelmiä. Lakiin on tehty vähäisiä muutoksia esimerkiksi lisättäessä vuonna 2002 laivalöytöjen säännöksiin rajavartiolaitos valvonnan suorittajana Museoviraston ohella (MML 15.11.2002/941.)

237 Maaranen 2016, 1.

238 Maaranen 2016, 16–17.

239 Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana 2015, 13–14.

yhteydessä on lisäksi otettu esille kysymys asianosaisten tiedonsaannista, mikä puuttuu nykyisestä laista. Muinaismuistolain osaamisringin koosteraporttiin on koottu seikkaperäinen luettelo tarkempaa pohdintaa tarvitsevista muinaismuistolain lakipykälästä.²⁴⁰

Keskusteltaessa 2010-luvulla muinaismuistolain uudistamisesta esille on noussut myös kysymys kulttuuriperinnön kokonaisvaltaisen lain säätämisestä. Esimerkkinä tällaisesta toimintamallista on viitattu Ruotsin kulttuuriperintöpolitiikan viimeaikaiseen kehitykseen, jossa on korostettu kulttuuriperinnön vahvistamista kokonaisvaltaisena erillisenä politiikan alueena.²⁴¹ Pyrkimys koaavaan kulttuuriperintöä koskevaan ajatteluun heijastuu Suomessa esimerkiksi *Valtakunnallisessa kulttuuriympäristöstrategiassa*, jossa painotetaan kulttuuriympäristön hoidon ja suojelun perustuvan kokonaisvaltaiseen kulttuuriympäristökäsitykseen.²⁴² Arkeologisen kulttuuriperinnön lainsäädännön uudistamisen tarve on tiedostettu 2010-luvulla antikvaarisessa toiminnassa aiempaa määrätietoisemmin ja uudistamisen valmistelua on työstetty johdonmukaisesti arkeologian alalla.

Kritiikistä ja eräiden säännösten tulkinnanvaraisuudesta tai epäselvyydestä huolimatta museoviranomaiset ovat käytännön työssään yleisesti arvostaneet muinaismuistolain automaattista rauhoitusta.²⁴³ Automaattinen rauhoitus on helpottanut monissa suojelutapauksissa museoviranomaisen työtä. Samanlaisesti automaattinen rauhoitusperiaate on kuitenkin vaikuttanut siihen, että muinaismuistojen säilyttämistä ei ole tarvinnut perustella syvällisesti eikä säilyttämistä ole pohdittu analyttisesti tai kriittisesti ennen osaamisringissä käytyjä keskusteluja. Muinaisjäynnösten säilyttämisestä on muutoinkin käyty vähemmän julkista keskustelua kuin esimerkiksi rakennusperinnön säilyttämisestä.

Alueidenkäytön yhteydessä käytännön suojelutyötä helpottanut muinaismuistolain periaate on kustannusvastuun selkeä toteaminen yleisissä ja suurissa yksityisissä työhankeissa. Periaate oli Suomessa voimassa laintasoisena merkittävästi aikaisemmin kuin monissa länsimaissa, joissa se omaksuttiin vasta Euroopan neuvoston arkeologisen perinnön suojelun yleissopimuksen myötä 1990-luvun alussa.

Vahvan muinaismuistolain vaikutukseen arkeologisessa keskustelussa kiin-

240 Maaranen 2016, 31–33.

241 Ruotsin valtiopäivät antoivat toukokuussa 2017 kulttuuriperintöpolitiikkaa koskevan ehdotuksen, jossa kulttuuriperintöä erilaisine osa-alueineen pyritään ensimmäisen kerran hallitsemaan kokonaisuuden muodostavana yhteiskunnan alueena. Esityksessä tehdään ehdotus museolaista ja muutosehdotukset kulttuuriympäristölakiin (Kulturmiljölagen 1988:950). Ehdotukseen sisältyy muun muassa kansainvälisten kysymysten, museoalan rakenteen, kokoelmien sekä kulttuuriympäristöpolitiikan tarkastelu. (Regeringsproportion 2017, sähköinen lähde).

242 Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana 2015, 12.

243 Esimerkiksi Purhonen 2005; Schauman-Lönnqvist 2005; Lähdesmäki 2005.

nittivät Ruotsissa huomiota jo 1990-luvun alussa esimerkiksi Mats Burström, Björn Winberg ja Torun Zachrisson muinaisjäännösten säilyttämistä käsitellessä julkaisussaan. He totesivat, että suojeluviranomaiset pitävät säilyttämistä itsestäänselvyytenä, koska toiminnan perustelu tulee suoraan lainsäädännöstä. Yleisölle asia ei kuitenkaan aina ole selvää ja siksi oli tärkeää keskustella ja väitellä säilyttämisen perusteista. Kirjoittajat vertaavat tilannetta rakennusperinnön suojeluun: lainsäädännöstä johtuen rakennusten kulttuuriarvoa on aina jouduttu perustelemaan ja niiden säilyttämistä motivoimaan. Sen sijaan muinaismuistoja on suojeltu osittain ilman erityisiä perusteluja. Siten muinaismuistojen vahvan lakipainotteisen suojelun voi tulkita jossain määrin ehkäiseen keskustelua muinaismuistojen kulttuuriarvosta.²⁴⁴

1.6.6 MAANKÄYTTÖ- JA RAKENNUSLAKI (5.2.1999/132)

Muinaismuistolain ohella maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL) on muodostunut alueidenkäytön ohjauksessa yhdeksi muinaisjäännösten säilyttämisen välineeksi. MRL on keskeisin normi rakennetun ympäristön suojelussa.²⁴⁵ Se kattaa laajan soveltamisalan sisältäen säännöksiä myös kulttuuriperinnön ja kulttuuristen arvojen huomioon ottamisesta. Tullessaan voimaan vuoden 2000 alusta MRL oli järjestyksessä kolmas valtakunnan alueen maankäyttöä ja rakentamista koskeva laki.²⁴⁶ Lakiin on tehty 2000- ja 2010-luvun aikana lukuisia muutoksia. Ympäristöministeriö on käynnistänyt vuonna 2017 lain kokonaisuudistuksen valmistelun.²⁴⁷

Lakia sovelletaan rakentamisessa, alueiden suunnittelussa ja käytössä. Tarkempia säännöksiä ja määräyksiä näistä aiheista voidaan antaa asetuksella, ministeriön päätöksellä ja kunnan rakennusjärjestyksellä.²⁴⁸ Maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetään alueiden käytöstä ja rakentamisesta siten, että niillä luodaan edellytykset hyvälle ympäristölle ja edistetään muun muassa kulttuurisesti kestävä kehitystä.²⁴⁹ Ari Ekroos ja Vesa Majamaa toteavat, että hyvän ympäristön käsitteeseen liittyy arvostuksenvaraisia seikkoja eikä käsitteen absoluuttinen ja

244 Burström et al. 1996, 13.

245 Ekroos & Majamaa 2000, 51.

246 Edeltäviä säädöksiä olivat vuoden 1931 asemakaavalaki ja vuoden 1945 rakentamisesta maaseudulla annettu laki sekä vuoden 1958 rakennuslaki. Ennen vuotta 1931 kaupunkien rakentaminen ja järjestäminen oli hallinnollisten määräysten varassa. Vuoden 1734 Ruotsin valtakunnan laissa oli jo olemassa rakennuskaari, jossa säänneltiin ”Huoneiden rakentamisesta kaupungeissa” (Ekroos et al. 2014, 5; Ekroos & Majamaa 2000, 33).

247 Maankäyttö- ja rakennuslain muutos 2017 (sähköinen lähde).

248 MRL 132/1999, 1 Luku 2 §.

249 MRL 132/1999, 1 Luku 1 §.

objektiivinen määrittely liene mahdollista.²⁵⁰

Tarkastellessaan lain soveltamisalaa Ekroos ja Majamaa toteavat, että kiinteiden muinaisjäännösten suojelu perustuu MML:n mukaiseen lakisääteiseen suojeluun. MML sisältää myös sekä kaavoitusta että rakentamista koskevia normeja, jotka ovat maankäyttö- ja rakennuslakiin nähden poissulkevia. Muinaismuistolain 11 §:n kajoamisluvan Ekroos ja Majamaa toteavat välttämättömäksi, jotta voidaan suorittaa muinaisjäännökseen vaikuttavia MRL:n mukaisia toimia.²⁵¹ Maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset alueiden käyttöä koskevat tavoitteet on otettava huomioon suunniteltaessa ja päätettäessä muun lainsäädännön nojalla ympäristön käytön järjestämisestä kuten vesihuollosta, kaapeloinnista, tierakentamisesta, maa-ainesten ottamisesta ja muusta vastaavasta.²⁵²

Kulttuuriympäristö muinaisjäännöksineen sisältyy aiheisiin, joiden suhteen kaavaa laadittaessa on selvitettävä sen ympäristövaikutukset. MRL:n selvittämistä koskevaa säännöstä (9 §) on täsmennetty vuonna 2015 voimaan tulleella muutoksella (6.3.2015/204). Sen mukaisesti kaavan tulee perustua kaavan merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin. Vaikutuksia selvittäessä otetaan huomioon kaavan tehtävä ja tarkoitus. Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset kuten yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset on tehtävä koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia.²⁵³ Ennen vuotta 2015 voimassa olleessa selvittämistä koskevassa säännöksessä todettiin, että kaavan tulee perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin.²⁵⁴ Selvityksiin on luettu muun muassa kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset kuten rakennusinventointi ja arkeologinen inventointi.

MRL käsittää huomattavan määrän säännöksiä alueiden käytön suunnittelusta, rakentamisen luvista sekä toimijoiden tehtävistä ja vastuista. Laki sääntelee kuntien rakennusjärjestyksistä ja muista kunnissa keskeisesti alueiden käyttöä määrittävistä välineistä, tehtävistä ja menettelyistä.

Lain 137 § säättää rakennusluvan edellytyksistä suunnittelutarvealueilla.²⁵⁵ Sellaisella alueella, jolle ei ole hyväksytty asemakaavaa, laki edellyttää, että rakentaminen on sopivaa maisemalliselta kannalta eikä vaikeuta erityisiä luonnon- tai kulttuuriympäristön arvojen säilyttämistä eikä virkistystarpeiden tur-

250 Ekroos & Majamaa 2000, 42.

251 Ekroos & Majamaa 2000, 51.

252 MRL 132/1999, 1 Luku 3 §.

253 MRL132/1999, 9 §, 6.3.2015/204.

254 MRL 132/1999, 1 Luku 9 §.

255 Suunnittelutarvealue vastaa aiempaa taaja-asutusaluetta. Lain tarkoittama suunnittelutarve on olemassa MRL 16 §:n tarkoittamilla alueilla ja ranta-alueilla (MRL 72 §).

vaamista.²⁵⁶ 137 §:n säännökset erityisistä edellytyksistä rakennusluvalla eivät koske ranta-alueita.²⁵⁷

MRL:n 197 § säätää lain suhteesta muuhun lainsäädäntöön kuten luonnon-suojelulakiin ja muinaismuistolakiin. Säännöksen 3 momentissa todetaan, että kaavaa laadittaessa, hyväksyttäessä ja vahvistettaessa on MRL:n säännösten lisäksi noudatettava, mitä muinaismuistolain 13 §:ssä säädetään ja että lupa-asiaa ratkaistaessa ja muuta viranomaispäätöstä tehtäessä on lisäksi noudatettava, mitä muinaismuistolaissa säädetään. MML:ssa säädetään muinaisjäännöksen rauhoituksesta ja menettelystä tavattaessa maata kaivettaessa tai muuta työtä suorittaessa kiinteä muinaisjäännös, jota ei ole aikaisemmin tunnettu. Tällöin on työ jäännöksen kohdalla heti keskeytettävä ja saatettava asia viipymättä Museoviraston tietoon tarpeellisia toimenpiteitä varten. Muinaisjäännöksen rauhoitus ei ole ehdoton, vaan MML:n 11 § mahdollistaa kajoamisluvan myöntämisen. Lisäksi lain 13 §:ssä säädetään erityisestä menettelystä eräissä yleisissä työhankeissa. Sen mukaan kaavoitusta suunniteltaessa on hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako esimerkiksi kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Jos kaavan toteuttaminen voi vaikuttaa muinaisjäännökseen, asiasta on ilmoitettava Museovirastolle neuvottelemista varten. Neuvottelussa on kuultava myös maanomistajaa.²⁵⁸

MRL:n 3. luku säätää valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista, jotka tulivat voimaan maankäyttö- ja rakennuslain yhteydessä. Valtioneuvosto päätti tavoitteista, joissa määritellään, että valtakunnallista arvoa omaavalla kulttuuriympäristöllä on merkitystä kansallisena kulttuuriperintönämme eikä alueidenkäytöllä saa turmella tai heikentää niitä arvoja.²⁵⁹ Valtioneuvosto voi hyväksyä MRL:n mukaisesti alueiden käyttöä ja aluerakennetta koskevia valtakunnallisia tavoitteita.²⁶⁰

256 MRL 132/1999, 19 Luku 137 §.

257 Ekroos & Majamaa 2000, 520.

258 Ekroos & Majamaa 2000, 688.

259 Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita tarkistettiin vuonna 2008, jolloin pääteema oli ilmastonmuutoksen haasteisiin vastaaminen. Lisäksi täsmennettiin tavoite-
muotoiluja ja vahvistettiin niiden velvoittavuutta. Pääosa vuosituhannen alussa asetetuista tavoitteista säilyi ennallaan (MRL:n muutos 2008, sähköinen lähde).

260 MRL 1999, 1 Luku 4 §.

1.6.7 SUOJELUVIRANOMAISEN OHJEET JA VAKIINTUNEET KÄYTÄNNÖT

Lakien ja asetusten lisäksi muinaisjäännösten suojelussa vaikuttavat useat Museoviraston antamat ohjeet. Niitä ovat viime vuosilta esimerkiksi historiallisten kylätonttien inventointi- ja määrittelyohje (2007), historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten inventointi- ja suojeluohje (2009), ensimmäisen maailmansodan maalinnoitteiden inventointiohje (2015), maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointiohje (2015), muinaisjäännökset kaavoituksessa -ohje (useita 2000-luvun aikana), Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohje (2013), muinaismuistolain mukaisia kajoamislupia koskeva ohje ja toimintaohje kiinteän muinaisjäännöksen luvattoman kajoamisen tilanteessa (2015). Tutkimusajanjakson aikana annettiin uusia ohjeita ja tarkistettiin tai uudistettiin aikaisempia.

Arkeologisen perinnön suojeluun on toiminnan kehittyessä vuosikymmenten kuluessa vakiintunut lukuisia toimintatapoja ja käytäntöjä, joista ei ole säädetty muinaismuistolaissa. Vakiintuneet käytännöt ovat muodostuneet käytännön suojelutyössä tai esimerkiksi sovellettaessa laissa säädettyjä periaatteita käytäntöön. Vakiintuneiden käytäntöjen avulla on pyritty yhtenäistämään käytännön toimintamenettelyjä, ja niiden tarkoitus on edistää suojelun tehostamista.

Alueidenkäytön ohjaukseen liittyvässä kiinteiden muinaisjäännösten suojelutyössä noudatetaan yleisesti vakiintuneita käytäntöjä esimerkiksi muinaisjäännöksiä koskevassa selvitystyössä, kajoavien selvitysmenetelmien käyttämisessä sekä kiinteän muinaisjäännöksen ja suoja-alueen alustavassa rajaamisessa. Tutkimusajanjakson aikana vakiintuneet käytännöt liittyivät varsinkin seuraaviin aiheisiin:

- Muinaisjäännöksen ominaisuuksia ja vaikutusta maankäyttöön selvitetään vaiheittain. Selvittämisessä rajoitetaan kajoavien tutkimusmenetelmien käyttöä. Ensi vaiheessa selvitetään kiinteän muinaisjäännöksen tyyppi, sijainti ja alustava laajuus. Sen jälkeen tarkentuvassa selvittämisessä tutkitaan yleensä kajoavien menetelmin jäännöksen tarkkaa laajuutta, säilyneisyyttä ja arvoa.
- Museoviranomaiselle on muodostunut käsitys ja vakiintunut tulkinta siitä, mikä alue katsotaan alustavasti rajatuksi ja rauhoitetuksi kiinteäksi muinaisjäännökseksi, kun muinaisjäännöksen tarkkoja rajoja ei ole riittävästi selvitetty eikä rajoja ole määrätty muinaismuistolain 5 §:n mukaisilla menettelyillä.
- Museoviranomaisella on vakiintunut käytäntö siitä, miten laadun ja merkityksen kannalta tarpeellisen suoja-alueen laajuus määritellään silloin, kun kiinteän muinaisjäännöksen rajoja ei ole määrätty muinaismuistolain 5 §:n

mukaisesti.

- Museoviranomainen on kehittänyt vakiintuneen käytännön siitä, mikä alue katsotaan kiinteäksi muinaisjäännökseksi ja miten lähelle sitä saa rakentaa, kun muinaisjäännöksestä ei ole maanpinnalla näkyviä merkkejä.
- Museoviranomainen on muodostanut kokemuksen myötä käytännön siitä, minkälainen vähäinen kajoaminen muinaisjäännökseen on sallittua vallitsevassa maankäytössä ilman kajoamislupamenettelyä.
- Hallintoarkeologiaan on muodostunut vakiintunut käytäntö soveltaa kiinteisiin muinaisjäännöksiin kolmiportaista rauhoitusluokitusta. Luokkien kriteerit ovat vakiintuneet käytännön suojelutyössä. Luokittelu oli käytössä 2010-luvulle saakka.
- Maanomistajan informointi kiinteästä muinaisjäännöksestä rauhoitusilmoituksella tai vastaavalla tavalla kirjallisesti on pitkään ollut muinaisjäännösten suojelussa yleinen, mutta ei täysin johdonmukaisesti sovellettu käytäntö.
- Kiinteiden muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden tietojen tallentaminen valtakunnalliseen muinaisjäännösrekisteriin on suojeluviranomaisen toimintaan vakiintunut käytäntö.
- Museoviranomaisen vakiintunut suojelumenetelmä on käytäntö varata museoviranomaiselle mahdollisuus tarkastaa kiinteä muinaisjäännös työhankkeen aikana ja tehdä työn aikana tarkastus työmaalle.
- Kirjallisen selvityspyynnön esittämistä luvattomasti kiinteään muinaisjäännökseen kajoaneelle toimijalle/henkilölle voi pitää museoviranomaisen vakiintuneena käytäntönä vielä 2000-luvun alussa. Sitten Museovirasto ohjeisti luvatonta kajoamista koskevaa menettelyä, jolloin pääsäännöksi tuli hallintolain mukaisen tarkastuksen tekeminen kajoamisen kohteena olleella muinaisjäännöksellä.

2 KATSAUS ARKEOLOGISEN KULTTUURIPERINNÖN SUOJELUN HISTORIAAN

2.1 LÄNSIMAISTEN SUOJELUKÄSITYSTEN MUUTTUMINEN

Kiinnostus menneiden sukupolvien aineellisiin muistoihin on vanhaa perua. Arkeologisen kulttuuriperinnön varhainen teoretisoija William D. Lipe luonnehti vuonna 1984 menneisyyden aineellisten muistojen säilyttämistä tietoiseksi ja harkituksi prosessiksi. Hän piti aineellisten asioiden valmistamista ja hylkäämistä jatkuvana ja nopeutuvana prosessina, joka oli yhtä vanha kuin ihmiskulttuuri.²⁶¹

Muinaisesineitä kerättiin aluksi uskonnollisista syistä ja esineiden omaisuusarvon vuoksi, mutta myös valta-aseman tukeminen motivoi aineellisten muistojen säilyttämistä.²⁶² Babylonian hallitsijat keräsivät muinaisesineitä, ja Urista tunnetaan myös varhaisia esimerkkejä rakennusten suojeluun viittaavasta restauroinnista.²⁶³ Muinaisesineet kiinnostivat aikansa maailmanvallaksi kohonneen Rooman imperiumin oppineita ja keisareita.²⁶⁴ Keski-Euroopan germaaniheimoilla oli ankaria rangaistuksia niille, jotka ryöstivät vanhoja hautoja.²⁶⁵ Ensimmäinen taiteen keräilyalalto syntyi hellenismien ajalla roomalaisen aateliston kiinnostuessa kreikkalaisista veistoksista.²⁶⁶ Varhainen esimerkki rakennusten tietoisesta säilyttämisestä on vuodelta 457 AD, jolloin Rooman keisari Majorianus kielsi vanhojen monumenttien käyttämisen kivilouhoksina.²⁶⁷

Keskiajalla hallitsijoiden fiskaalinen valtaoikeus johti ensimmäisiin aarrelöytöjen omistusta koskeviin lakeihin. Englannissa 1110-luvulla laadittu *Leges Henrici* määräsi kaikki aarrelöydöt (*Treasure Trove*) hallitsijalle, mikä merkitsi esineiden arvottamista ja valintaa.²⁶⁸ Ruotsin kuninkaiden 1300- ja 1400-luvun maanlaeissa säänneltiin aarrelöydön ja pohjalöydön jakamisesta hallitsijan ja löytäjän kesken. Keskiaikaisiin maanlakeihin palautuu niin ikään Tanskan *danefæ*: esimerkiksi vuoden 1241 *Jyske Lov* määräsi maasta löydetty omistajaa vailla olevat jalometalliesineet kruunulle.²⁶⁹ Nämä määräykset merkitsivät muinaisesineiden varhaisinta julkista sääntelyä.²⁷⁰ Espanjassa 1500-luvulla käyttöön otettu kuninkaallinen viidennes (*Quinto real*) oikeutti verojen keräämisen Ame-

261 Lipe 1984, 1.

262 Kristiansen 1989, 25; Heinonen, Lahti 2001, 26.

263 Heinonen, Lahti 2001, 25; Taavitsainen 2008, 67.

264 Taavitsainen 2008, 67.

265 Kristiansen 1989, 25.

266 Lilius 1997, 10.

267 Wienberg 1999, 187.

268 Carman 1995, 15; Global Britannica 2015 (sähköinen lähde).

269 Nationalmuseet 2017 (sähköinen lähde).

270 Cleere 1989, 1; Suhonen 2006, 57.

rikan siirtomaista kartuttaen samalla hallitsijan muinaisesinekeräilyä.²⁷¹ Varhaisella muinaisesineiden keräämisellä on katsottu olleen ennen muuta vallan ja vaurauden esittämiseen liittyvää symboliikkaa eikä toiminnalla ollut käytännön merkitystä muinaismuistojen hoitoon.²⁷²

Antiikkia ihailleen renessanssin aikana hahmottui ajatus siitä, että oli olemassa kadonnutta kulttuuriperintöä, jota haluttiin elvyttää uudelleen.²⁷³ Vaikka aikakaudelle oli ominaista antiikin kulttuurin ihailu ja Vatikaaniin perustettiin esimerkiksi antikviteettien kokoelma, samaan aikaan antiikin monumentteja raivattiin uusien rakennusten tieltä tai niitä käytettiin rakennusmateriaalina. Paavi Pius kiinnitti huomiota muinaisen Rooman raunioiden tilaan ja antoi asetuksen niiden suojelemisesta vuonna 1462.²⁷⁴ Tätä on pidetty ensimmäisenä muinaismuistojen säilyttämistä sääntelevänä asetuksena, jonka tarkoituksena oli lopettaa antiikin monumenttien purkaminen rakennustarpeiksi ja marmoriveistosten polttaminen kalkin valmistamiseksi. Taiteilija Rafaelin tehtäväksi annettiin laatia luettelo ja kartta monumenteista, joihin ei saanut koskea. Säilyttäminen ja arvostus kohdistuivat vain antiikin jäännöksiin.²⁷⁵ Toiminta jäi poikkeukseksi ja lakkasi Rafaelin kuoltua 1500-luvun alussa.²⁷⁶

Käsitykset kulttuuriperinnön monitahoisesta ilmiöstä ovat ajan mittaan muuttuneet länsimaaisissa yhteiskunnissa. Nykyaikaan ulottuvaa suojelun historian analyysiä tai kulttuuriperinnön tieteenteoreettista kokonaistarkastelua ei ole julkaistu. Arkeologisen kulttuuriperinnön vaalimisen historiasta ja länsimaisten suojelukäsitysten muuttumisesta on kuitenkin kirjoitettu useita katsauksia 1980- ja 1990-luvulla, jolloin varsinkin Henry Cleere, Kristian Kristiansen ja John Carman julkaisivat perinnön vaalimisen ja suojelun historiaa käsitteleviä artikkeleita. 2000-luvulla kulttuuriperinnön käsitteestä sekä perinnön säilyttämisen ja suojelun muuttumisesta vallitsevia suojelukäsityksiä kyseenalaistaen ovat kirjoittaneet esimerkiksi Laurajane Smith, Rodney Harrison ja Cornelius Holtorf. Tässä tutkimuksessa arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun yleistä historiaa käsittelevä luku perustuu etenkin näiden tutkijoiden käsityksiin.

Valistuksen aikana syntyneen lineaarisen aikakäsityksen oletetaan johtaneen ajatukseen ihmiskulttuurin linkittymisestä menneisyyteen. Tähän käsitykseen on sittemmin perustunut ymmärrys aikaisempien aikakausien jäännöksistä menneisyyden todisteina ja säilyttämisen arvoisena kulttuuriperintönä.²⁷⁷ Julkisen vallan harjoittaman muinaismuistojen suojelun katsotaan kuitenkin alka-

271 Global Britannica 2015 (sähköinen lähde); Smith 2006.

272 Härö 1984, 7; Taavitsainen 2008, 68; Enqvist 2016, 65.

273 Heikkilä 2001, 4.

274 Lowenthal 1985, 390.

275 Lilius 1997, 10.

276 Lowenthal 1985, 390.

277 Cleere 1989, 7.

neen jo Ruotsin kuninkaallisen plakaatin julkaisemisella vuonna 1666. Muinaisesineet todettiin tuolloin kruunun omaisuudeksi ja muinaisaikaisilla jäännöksillä tunnustettiin olevan luontaista merkitystä.²⁷⁸ Julistus määritteli yksityisen ja valtion omistusoikeuden suhdetta. Säännökset liittyivät monarkkien nationalistisiin ja patrioottisiin ideologioihin ja tarjosivat historiallisen legitimitietin hallitsijalle.²⁷⁹ Kristian Kristiansenin mukaan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun länsimainen kehitys on liittynyt aina läheisesti kansallisiin, kolonialistiin ja imperialistisiin poliittisiin ideologioihin, vaikka yhteys on useimmiten kätketty tai esitetty neutraalina. Suojelun säännökset ja hallinto ovat aina ilmentäneet vallitsevia yhteiskunnallisia ja poliittisia virtauksia.²⁸⁰

Muinaisten monumenttien suojelua käytettiin pitkään hallitsevien dynastioiden legitimoinnin välineenä. Ranskan vallankumous muutti 1700-luvun lopulla Euroopan historiallisen tietoisuuden tunnetta. 1800-luvulla teollinen vallankumous ja kaupungistuminen muovasivat yhteiskuntia fyysisesti ja sosiaalisesti. Kansallisuuteen ja rotuihin liittyvät asiat yhdistettiin toisiinsa, mikä loi identiteetin ja historian käsitteet. Identiteetin kiinnittyminen alueisiin vahvistui nationalismin vallatessa alaa ja kansallisvaltioiden synnyttyä. 1800-luvulla luotiin uusia tapoja ilmaista sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja identiteettiä. Tällaisessa kontekstissa muotoutui kulttuuriperinnön ilmiö. Muinaiset monumentit tukivat ajatusta uudesta modernista Euroopasta. Niitä tuli vaalia kansallisen identiteetin ja eurooppalaisten saavutusten konkreettisina ilmentyminä.²⁸¹ Samoihin aikoihin 1800-luvun lopulla muotoutui myös nykyaikainen käsitys museoista julkisina kokoelmia keräävinä, säilyttävinä ja esittävinä laitoksina, jotka toimivat tieteellisin ja kasvatuksellisin periaattein.²⁸² 1700-luvun lopun ja 1800-luvun kehityskulku synnytti menneisyyden jäännösten säilyttämisen ilmiön, mikä erottui aiemmista menneisyyden jäännösten imitoinnista tai uudelleen luomisesta.²⁸³

Antikvaarinen suojelu oli ammattina 1800-luvulla monissa maissa vielä keuhellisella asteella. Skandinavian ulkopuolella vain muutamissa maissa oli kehitetty yleiseen intressiin perustuvia ja akateemiset vaatimukset huomioon otavia suojelun käytäntöjä.²⁸⁴ Suhtautuminen monumentteihin alkoi kuitenkin muuttua. Muinaismuistoja pidettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa yhä osana kansakunnan historiaa, mutta ne alettiin ymmärtää erityisesti kansakuntaa edustavan valtion menneisyyden todistuskappaleina. Samalla yleisty

278 Esimerkiksi Cleere 1989, 1; Carman 1991, 16; Kristiansen 1989; Härö 1984; Carlsson 2000.

279 Tallgren 1920, 45; Kristiansen 1989, 25.

280 Kristiansen 1989, 23.

281 Smith 2006, 17–18.

282 Heinonen & Lahti 2001, 39.

283 Lowenthal 1985, 391.

284 Cleere 1989, 2.

ajatus muinaismuistojen kuulumisesta kansaa edustavalle valtiolle. Esimerkiksi Ruotsissa valtion velvollisuuksiin katsottiin kuuluvan arkeologisten kaivausten ja muinaismuistojen säilyttäminen, ja siksi koulutettuja arkeologeja ryhdyttiin palkkaamaan valtion virkamiehiksi antikvaarisiin tehtäviin.²⁸⁵

Toisen maailmansodan päättyminen merkitsi monissa länsimaissa laajamittaisen ja organisoidun arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan syntymistä (engl. *archaeological heritage management*). Sodan massiiviset tuhot ja jälleenrakennus mahdollistivat monissa Euroopan maissa mittavan arkeologisen toiminnan. Pelastusarkeologiasta tuli olennainen osa suojelua.²⁸⁶

Jälleenrakennusta seurasi 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla voimakas maailmanlaajuinen taloudellinen kasvu. Euroopassa hyödynnettiin luonnonvaroja, uusiutunut maataloustuotanto muutti perinteisiä maatalousmaisemia, uusia kaupunkeja rakennettiin kasvavalle väestölle ja laajoja liikenneverkostoja kehitetyvälle liikenteelle. Kehityssuunta lisäsi arkeologiseen kulttuuriperintöön kohdistuvaa uhkaa kuten myös tekninen kehitys tehokkaine maansiirtolaitteineen ja metallinilmamaisimineen. Voimistuva maankäyttö ja arkeologisissa kohteissa vierailuvien matkailijoiden määrän nopea kasvu lisäsivät suojelun paineita.²⁸⁷

Teknisen ja taloudellisen kehityksen myötä länsimaissa heräsi 1960-luvulla laajamittainen huoli luonnonympäristön tilasta. Ajattelutapa vaikutti myös kulttuuriperinnön uhanalaisuuden ja suunnitelmallisen, tehokkaan suojelutoiminnan tarpeen tiedostamiseen. Tälle perustalle syntyi arkeologisen kulttuuriperinnön vaaliminen yhteiskunnan julkisena toimintana: tiedostettiin, että pelastuskaivauksin pystyttiin dokumentoimaan vain vähäinen osa arkeologisesta aineistosta ja että suojelutyö edellytti toisenlaista lähestymistapaa. Maailmanlaajuisista yhteistyötä ja yhteiskunnallista, taloudellista ja poliittista vaikuttamista pidettiin välttämättömänä. Samalla tunnustettiin suuren yleisön tuen olennainen merkitys suojelun onnistumisessa.²⁸⁸

Talouden jatkuva kasvu länsimaissa päättyi 1970-luvun alussa. Monissa maissa maanviljely vahvisti eroosion vaikutuksia, mikä lisäsi öljykriisiä seuranneen uusien energianlähteiden etsimisen ohella arkeologisen kulttuuriperinnön uhanalaisuutta. Maailmanlaajuisesta ympäristönsuojelusta tuli yleisen kansainvälisen huolen ja mielenkiinnon kohde, ja resursseja lisättiin ympäristövaikutusten arviointiin. Ympäristönsuojelun virallisen aseman vahvistuminen vaikutti yleiseen mielipiteeseen, mikä johti poliittisten ympäristöliikkeiden syntymiseen. Ympäristöliike vaikutti 1970-luvulla keskeisellä tavalla arkeologisen suojelutoiminnan voimistumiseen.²⁸⁹

285 Kristiansen 1989, 25.

286 Cleere 1989, 2.

287 Cleere 1989, 2-3.

288 Willems & van den Dries 2007, 1.

289 Cleere 1989, 3-4.

Monissa maissa säädettiin 1960- ja 1970-luvuilla uudet antikvaariset lait, jotka korvasivat maailmansotia edeltäneet vanhentuneet ja tehottomat säädökset. Lainsäädännön muutokset lisäsivät suojelutoiminnan vaatimuksia ja kasvattivat merkittävästi suojeluhallinnon henkilöstön määrää. Myös turismin kasvavat vaatimukset lisäsivät monissa länsimaissa arkeologien työtä. Suojeluala toimi muuttuneissa olosuhteissa usein suuren paineen alla. Useimmissa maissa arkeologit noudattivat vanhoja rutinoituneita käytäntöjä, jotka eivät enää toimineet muuttuneissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa.²⁹⁰

Ensimmäisen arkeologisen kulttuuriperinnön vaalimisen ohjelman hahmotteli William D. Lipe Yhdysvalloissa vuonna 1974.²⁹¹ Englantilainen Henry Cleere perehtyi Lipen ajatuksiin ja tämän esittämään uuteen käsitteeseen *culture resource management (CRM)*. Monissa maissa kuten Englannissa ei tuolloin tunnettu vielä kulttuuriperinnön käsitettä vaan puhuttiin muinaisjäännösten ja rakennusten säilyttämisestä (*preserving ancient monuments and buildings*). Cleeren vaikutuksesta arkeologiassa omaksuttiin arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan käsite (*archaeological heritage management, AHM*).²⁹² Arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnan teoria ja käytäntö muotoutuivat 1970-luvulla Yhdysvalloissa, Euroopassa ja Australiassa omiin suuntiinsa eri maissa vallinneiden perinteiden ja lainsäädännön ohjaamana.²⁹³ Arkeologian koulutukseen *heritage management* ilmaantui itsenäisenä kurssina ensin Englannissa 1970-luvulla.²⁹⁴

Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa kehittyi samanaikaisesti CRM:n ja AHM:n kanssa omaksi suuntaukseksi *Public archaeology*. Suuntauksen syntymisen taustalla oli arkeologian itsetutkistelu ja halu määritellä tieteenala laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Suuntauksessa on tutkittu erityisesti arkeologian ja vallitsevan yhteiskunnan suhdetta eri näkökulmista ja tunnistettu yhteiskunnallisten valtasuhteiden vaikutus kaikessa arkeologisessa toiminnassa.²⁹⁵ Laaja-alaiseen suuntaukseen on sisältynyt myös arkeologisen kulttuuriperinnön hallinta.

Tiivistäen ja jossain määrin yksinkertaistaen voi todeta, että kulttuuriperintöön liittyvät käytännöt ovat muodostaneet 1900-luvun puolivälin jälkeen arkeologiaan sisältyvän ja liittyvän suuntauksen, joka on saanut eri maissa omia muotojaan. Sen nimitykset ovat myös jonkin verran vaihdelleet. Eroavuuksistaan huolimatta olennaiset teemat ja toimintakäytännöt ovat olleet hyvin samankaltaisia kautta länsimaisen maailman. Tämä on merkinnyt angloamerikka-

290 Cleere 1989, 4.

291 Willems & van den Dries 2007, 1.

292 Cleere 1984a, ix.

293 Willems & van den Dries 2007, 1.

294 Carman 1991, 175.

295 Schadla-Hall, 1999, 147; Matsuda 2004, 67.

laisen kulttuuriperintödiskurssin keskeistä ja vahvaa asemaa globaalissa perintödiskurssissa.²⁹⁶

Arkeologisen kulttuuriperinnön mieltäminen ja suojelun länsimaiset periaatteet ja käytännöt kehittyivät 1970-luvulta lähtien osaksi arkeologista toimintaa. Käsitys kulttuuriperinnöstä fyysisinä jäännöksinä ja aineellisina objekteina hyväksyttiin laajasti. Suojelutoiminnan vakiintuneet käytännöt ja käsitteet muotoutuivat arkeologisen kulttuuriperinnön viralliseksi diskurssiksi useaksi vuosikymmeneksi. Samaan aikaan kulttuuriperinnön hallinta kiinnittyi tiiviisti osaksi akateemista maailmaa. Diskurssiin sisältyi ajatus arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemisesta yleisen intressin hyväksi.²⁹⁷

Kansainvälinen yhteistyö tuotti Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan neuvoston piirissä 1950-luvulta lähtien useita arkeologisen ja muun kulttuuriperinnön hallintaa koskevia sopimuksia, joita on uusittu ja kehitetty 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Sopimukset ovat olleet merkittävä osa länsimaisen perinnön diskurssia. David Lowenthal luonnehti 1980-luvulla säilyttämistä kaikkialla läsnä olevaksi ristiretkeksi. Käytännöllisesti katsoen kaikki valtiot pyrkivät turvaamaan historialliset monumenttinsa. Aineellisesta kulttuuriperinnöstä huolta kantavien toimijoiden määrä lisääntyi jatkuvasti, mistä olivat esimerkkinä sellaisten organisaatioiden kuten ICOM:in, ICOMOS:in ja ICROM:in syntyminen sekä maailmanperintökonvention laatiminen.²⁹⁸

Monissa Euroopan maissa rakennettiin 1980-luvulla laajasti uutta infrastruktuuria, ja vanhoja kaupunkeja kaavoitettiin uudelleen. Mittava maankäytövaihe merkitsi voimakkaita ristiriitoja Euroopan arkeologisen kulttuuriperinnön hallinnassa. Arkeologiset intressit hävisivät usein taloudellisille ja muille yhteiskuntia hallitseville intresseille, ja arkeologista kulttuuriperintöä tuhoutui tai löytyi vasta maankäytössä, epäsuotuisissa olosuhteissa. Ongelmat viranomaisten ja maankäyttäjien välillä olivat yleisiä. Suojeltavien kohteiden määrä karttui nopeasti, ja näyttävien turistikohteiden lisäksi suojeltavana oli kasvava määrä vaatimattomia, mutta tieteellisesti merkittäviä kohteita, jotka kiinnostivat harvoin turisteja ja suurta yleisöä. Silloisissa haasteissa vain harvojen maiden lainsäädäntö oli ajan tasalla.²⁹⁹

Aiemman arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun eurooppalaisen sopimuksen osoittauduttua riittämättömäksi Euroopan neuvosto uudisti sopimuksen vuonna 1992. Uudistetussa sopimuksessa kaivauksien ja löytöjen sekä piste-mäisten suojelukohteiden sijasta alettiin korostaa laajempaa kulttuurimaiseman näkökulmaa. Vastuuta arkeologisen kulttuuriperinnön vaalimisesta pyrittiin

296 Carman 2002, 5.

297 Merriman 2004, 3; Smith & Waterton 2009, 26; Harrison 2013, 590–592.

298 Lowenthal 1985, 385, 387.

299 Trozig 2003, 20.

jakamaan rakentajien, suunnittelijoiden, kaavoittajien ja poliitikkojen kanssa. Kaikilla tasoilla kannustettiin yhteistyöhön koulutuksen toimijoiden kanssa.³⁰⁰ Monissa länsimaissa korostui 1990-luvulle tultaessa kaavoituksen käyttäminen keskeisenä keinona arkeologisen kulttuuriperinnön säilymisessä. Esimerkiksi Englannissa otettiin vuonna 1990 käyttöön *Planning Policy Guidance* -ohje (PPG 16), jonka nähtiin ratkaisevasti vahvistavan arkeologian ja suojelun asemaa yhteiskunnassa. Kaavoituksessa velvoitettiin arvioimaan suunnitelmien vaikutusta arkeologisiin kohteisiin, ja muinaismuistojen rekistereitä kehitettiin tehokkaamiksi kaavoitusta tukeviksi luetteloiksi.³⁰¹

Eri maissa käsitykset kulttuuriperinnön sisällöstä ja suojelujärjestelmistä vaihtelivat 1900-luvun lopulle tultaessa.³⁰² Liittovaltiot ja vahvaan keskushallintoon perustuvat yhteiskunnat tuottivat erilaisia suojelujärjestelmiä, joissa oli havaittavissa joko suurempaa yhtenäisyyttä tai huomattavaa epätasaisuutta. Kulttuuriperinnön arvostus myös vaihteli eri maissa. Kulttuuriperintö ei ollut itsestään selvää eikä perinnön vaalimista pidetty läheskään aina tarpeellisenä tai perusteltuna.³⁰³

Arkeologian merkitys ei liittynyt 1990-luvulle tultaessa enää yksinomaan historiallisten juurien ja kulttuurisen identiteetin etsimiseen. Se yhdistettiin esimerkiksi alkuperäiskansojen maata ja luonnonvaroja koskevien oikeuksien vaatimukseen. Monissa länsimaissa poliittiset ideologiat ymmärrettiin erottamattomaksi osaksi arkeologiaa eikä niitä pidetty vain osana anglo-amerikkalaisen ja eurooppalaisen arkeologian historiaa. Kristian Kristiansenin mukaan arkeologian poliittinen ulottuvuus ja sen pohdinta oli vuosisadan lopulla edelleen ajankohtaista ja tarpeellista, koska kulttuuriperinnön suojelu tuli ymmärtää osaksi poliittista järjestelmää.³⁰⁴

Euroopan neuvoston arkeologisen perinnön sopimuksen uudistaminen vuonna 1992 muovasi kulttuuriperinnön vaalimisen perustaa monissa maissa. Valtaosa Euroopan valtioista allekirjoitti myös vuonna 2000 annetun Euroopan neuvoston maisemasopimuksen. Lainsäädännön muuttumisen seurauksena Eurooppaa 1970- ja 80-luvulla hallinnut pelastusarkeologia menetti asemansa ja suojelu yhdistettiin 1990-luvulla yhä selvemmin kaavoitukseen ja maankäytön suunnitteluprosesseihin.³⁰⁵ Siten suojeluarkeologian konteksti muuttui olennaisesti 2000-luvun alkuun tultaessa. Monissa länsimaissa puhuttiin yleisesti maankäyttöön liittyvästä arkeologiasta, konsultti-arkeologiasta tai kaupallisesta arkeologiasta. Maankäytön vahva yhteys arkeologiseen toimintaan korosti arkeologi-

300 Trotzig 2003, 20.

301 Selkirk 1997, 18–19.

302 Willems & van den Dries 2007, 2; Enqvist 2014, 108.

303 Cleere 1984b, 125–126.

304 Kristiansen 1989, 25.

305 Willems & van den Dries 2007, 2.

sen tutkimustoiminnan laadun hallintaa.³⁰⁶

Arkeologinen kulttuuriperintö ymmärrettiin arkeologiassa pitkään yksinomaan fyysisinä objekteina. Myöhemmin käsitys laajeni sisältäen myös arkeologisen tietoaineiston ja kulttuuriperintöä koskevat dokumentit. Suojelua sääntelävien lakien johdosta esihistoriallinen kulttuuriperintö korostui. Suojelun kohde alkoi kuitenkin laajentua ja muuttua jo 1970-luvun jälkeen. Kulttuuriperintö alettiin mieltää kokonaisvaltaisena ja laajana ilmiönä ensin Englannissa, jossa säännöksiin kirjattiin merkityksellisten kohteiden olevan mitä tahansa rakenteita, teoksia, paikkoja ja alueita, jotka omasivat asiantuntijoiden mukaan arkeologista, historiallista, arkkitehtonista, perinteistä tai taiteellista mielenkiintoa. Ajattelutapa yleistyi, ja myös kulttuurimaiseman käsite omaksuttiin eurooppalaiseen lainsäädäntöön aiempaa laajempaan ja monitahoisempaan.³⁰⁷ Esimerkiksi arkeologiassa kulttuuriperinnön vaalimiseen sisältyi 1900-luvun lopulla sekä aineellinen että aineeton kulttuuriperintö. Kulttuuriperinnön käsitettä laajensi edelleen nykyajan arkeologian suuntaus.³⁰⁸

Yhdysvalloissa Mark Leone ja Parker P. Potter kehittivät 1980-luvun lopulla kriittistä teoriaa jälki-marksistisen tietenteorian pohjalta. He pyrkivät luomaan kriittistä arkeologian suuntausta, jossa keskityttiin vallitsevaan kapitalistiseen ideologiaan, historian rooliin identiteetin muodostumisessa ja arkeologiseen todistusaineistoon nykyajan modernin elämän juurina. Tutkijat pohtivat keskeisesti arkeologiaan liittyvän merkittävyyden käsitteen tulkintaa. Leone ja Potter problematisoivat sitä, miten johtavien sosiaaliryhmien intressit saavat universaalien ja objektiivisten pidetyn aseman. Heidän käynnistämästään projektista tuli malli yleisöön suuntautuvasta arkeologiasta, jossa tuotiin esille arkeologian kautta nykyajan ongelmia ja yhteiskunnallisia aiheita.³⁰⁹

Länsimaissa vallitsevia käsityksiä arkeologisen kulttuuriperinnön sisällöstä, suojelun periaatteista ja käytännöistä alettiin enenevästi kyseenalaistaa 1900-luvulta lähtien.³¹⁰ Virallista suojelun diskurssia analysoivat ja teoretisoivat varsinkin Laurajane Smith, Rodney Harrison, Graham Fairclough, John Carman ja Cornelius Holtorf omissa julkaisuissaan.³¹¹ Osa tutkijoista kritisoi ajatusta ar-

306 Willems & van den Dries 2007, 3.

307 Startin 1995, 138–139.

308 Startin 1995, 226; Ks. esimerkiksi Lashua et al. 2010.

309 Leone & Potter 1992, 137, 140, 143; Carman 2002, 133–135.

310 Esimerkiksi Carman 1991, Smith 1993, Boström et al. 1996.

311 Ks. esimerkiksi Smith 1993; *Towards a Theoretical Framework for Archaeological Heritage Management*; Smith 2006, *The Uses of Heritage*; Fairclough 2008, *New Heritage, An Introductory Essay – People, Landscape and Change*; Harrison 2013, *Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the "crisis" of accumulation of the past*; Holtorf 2014, *The Preservation Paradigm*; Carman 2015, *Archaeological Resource Management. An International Perspective*.

keologisen kulttuuriperinnön suojelemisesta yleisen intressin vuoksi.³¹² Smith luonnehti perinnön hallinnan vähitellen muovautuneen yhtenäiseksi diskurssiksi, jonka juuret juontuivat 1800-luvun valistuksen vaikutuksesta muotoutuneeseen ajatukseen kulttuuriperinnön autenttisuudesta. Aineellisen kulttuuriperinnön pitkä ikä ja alkuperäisyys olivat korostuneet, koska niihin perustui käsitys siitä, että kulttuuriperintö sisälsi menneisyydestä aiemmilta sukupolvilta perittyä arvoa.³¹³

Smith määritteli vakiintuneen länsimaisen kulttuuriperinnön diskurssin auktorisoiduksi perintödiskurssiksi (*Authorised Heritage Discourse*, AHD), Harrisonin puolestaan viralliseksi perintödiskurssiksi (*Official Heritage Discourse*).³¹⁴ Diskurssi käsitti menettelyjä ja prosesseja, joita kansalliset lait ja kansainväliset sopimukset ohjasivat. Arkeologinen kulttuuriperintö ymmärrettiin ennen kaikkea konkreettisina muinaismuistoina, joiden hallinnan prosesseista arkeologit vastasivat asiantuntijoina. Suojelutoimintaa harjoittivat hallitusten alaiset kulttuuriperinnön viranomaiset, jotka toimivat myös kansainvälisissä elimissä kuten UNESCO:ssa ja ICOMOS:issa. Kulttuuriperinnön ammattilaiset määrittelivät arkeologisten kohteiden arvon ja merkittävyyden.³¹⁵ Smithin mukaan AHD on länsimaissa vallitseva tapa suhtautua kulttuuriperintöön ja se legitimoitua suojelun toimintamallin. Samalla kun diskurssia pidetään luonnollisena toimintatapana, se hämärtää ja marginalisoi muut kulttuuriperintöön liittyvät intressit.³¹⁶

Harrisonin mukaan valtioiden ylläpitämä, lainsäädäntöön ja kirjallisiin sopimuksiin perustuva virallinen kulttuuriperintö prosesseineen voidaan ymmärtää joukoksi esineitä, arkeologisia kohteita, rakennuksia ja maisemia, jotka on erotettu arkisesta aineistosta esimerkiksi esteettisten, historiallisten, tieteellisten, yhteiskunnallisten tai viihteellisten arvojen perusteella ja niitä säilytetään luetteloituina ja suojeltuina. 2000-luvulla virallisen diskurssin rinnalle on tietoisesti muodostunut epävirallinen käsitys kulttuuriperinnöstä. Se käsittää tavanomaisia esineitä, rakennuksia ja paikkoja, joita virallinen suojelu ja lainsäädäntö eivät tunnista eivätkä suojele, mutta joilla on kulttuuriperinnön merkityksiä yhteisöille ja yksittäisille ihmisille.³¹⁷ Vallitseviin kulttuuriperinnön prosesseihin kriittisesti suhtautuva suuntaus (engl. *The New Heritage*) on 2010-luvulla voimistunut monissa länsimaissa. Kulttuuriperintöalan itsekriittistä tarkastelua ja muutoksen tarvetta on viime vuosina käsitelty arkeologian julkaisuissa useissa

312 Smith & Waterton 2009, 26; Merriman 2004, 3; Burström et al. 1996, 20.

313 Smith & Waterton 2009, 27.

314 Smith 2006, 26; Harrison 2013, 592.

315 Smith 2006, 26, 29; Harrison 2013, 590.

316 Smith & Waterton 2009, 29.

317 Harrison 2013, 592.

Länsi-Euroopan maissa, varsinkin Englannissa.³¹⁸

Critical Heritage Studies on kulttuuriperinnön tutkimuksen suuntaus, joka alkoi 1980-luvulla ja yhdisti monitieteisesti aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä tutkivien tieteenalojen sisältöjä. Siihen kytkeytyy mm. yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä ja menetelmiä.³¹⁹ Suuntauksessa kritiikki on kohdistunut käsitykseen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä julkisen vallan intressinä ja säädösten keskeisestä asemasta perinnön diskurssissa. Yhteiskunnassa on jäänyt epäselväksi, mistä julkinen intressi ja ajatus universaalista perinnöstä juontuvat ja miksi niillä on painoarvoa arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämisessä.³²⁰ On jopa provosoivasti kirjoitettu ”kulttuuriperinnön uskonnosta”.³²¹

Kriittinen suuntaus on kyseenalaistanut arkeologian asiantuntijoiden hallitsevan aseman arkeologisen kulttuuriperinnön arvottamisessa.³²² Kriitikot ovat pohtineet, miksi arkeologisten jäännösten arvostamista ei koeta suojeleorganisaatioiden toiminnasta huolimatta laajasti merkitykselliseksi asiaksi länsimaissa yhteiskunnissa.³²³ Arkeologisen kulttuuriperinnön arvottaminen on pitkään ollut ongelmallista. Arvoista vallitsee 2010-luvulla erilaisia käsityksiä, ja arvokategoriat ja arvottamismenetelmät vaihtelevat eri maissa.³²⁴ Aineellisen kulttuuriperinnön yhteiskunnalliset merkitykset ja aineettomat arvot on sisällytetty suojelun periaatteisiin vasta osassa länsimaita.³²⁵ Arkeologisen kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä on pohdittu viime vuosina yhä enemmän kuten myös fyysisten jäännösten asemaa. Vaikka yhteiskunnallinen ulottuvuus vahvistuukin, fyysisten jäännösten säilyttämisen tarve säilyy. Kriittiset tutkijat ovat kuitenkin korostaneet kulttuuriperinnön vaalimisen edellyttävän rohkeutta karsia perinnön muotoja.³²⁶

2000-luvulla kehittynyt kulttuuriperinnön kestävä hallinnan käsite (engl. *sustainable management*) on myös korostanut kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä. Käsitteeseen sisältyvät kulttuuriperinnön tasa-arvoisuuden, monimuotoisuuden ja demokraattisuuden periaatteet. Harrison onkin kehoittanut keskustelemaan avoimesti kulttuuriperinnön rekisterien ja luetteloiden kanonisesta asemasta ja edistämään kulttuuriperinnön demokratisoitumista siten, että asiantuntijoiden ja poliitikkojen lisäksi maallikoilla on aiempaa vahvempi

318 Ks. esimerkiksi Carman 2002, 45–46; Smith 2006, 23; Harrison 2013, 590–591; Holtorf 2010 ja 2014; Enqvist 2014, 101–102.

319 Enqvist 2016, 49–50.

320 Carman 2002, 45–46; Merriman 2004, 3.

321 Holtorf 2014, 6128.

322 Smith 2006, 54.

323 Byrne et al. 2003, 9.

324 Jones & Leech 2015, 2, 5.

325 Byrne et al. 2003, 7.

326 Harrison 2013, 591.

asema kulttuuriperinnön arvottamisessa.³²⁷ Kestävän kehityksen periaatteeseen on sisällytetty kulttuuriperintönä pidettyjen esineiden ja paikkojen säilyttämisen ja käytäntöjen ylläpitämisen kyseenalaistaminen ja nykyajan muovaamien menneisyyksien karsiminen. Kestävä kulttuuriperinnön hallinnan periaate on liittynyt perinnön kiinteämmin yhteiskunnallisiin, poliittisiin, taloudellisiin ja ympäristöä koskeviin huolenaiheisiin.³²⁸

Käsitys arkeologisen kulttuuriperinnön sisällöstä on muuttunut 2000-luvulla: monissa länsimaissa kulttuuriperinnön sisältö on laajentunut ja yhteiskunnalliset painotukset ovat vahvistuneet. Kritiikki ja eriävät käsitykset arkeologisesta kulttuuriperinnöstä heijastavat teoreettisia ristiriitoja ja kulttuuriperinnön ongelmallisuutta länsimaaisissa yhteiskunnissa.

2.2 MUINAISMUISTOHALLINNON JA LAINSÄÄDÄNNÖN KEHITYKSESTÄ SUOMESSA

2.2.1 PÄÄPIIRTEITÄ SÄÄNTELYN JA HALLINNON HISTORIASTA

Muinaismuistojen varhainen suojelutoiminta kytkeytyi Ruotsin antikvaariseen historiaan. Valtiollisen yhteyden katkettuakin Ruotsi toimi pitkään lainsäädännön ja suojelukäytäntöjen kehittämisen esikuvana Suomessa.³²⁹ Vanhimmat maasta ja vedestä löydettyjen esineiden omistus- ja hallintasuhteista säännelleet lait olivat keskiajalla laaditut Maunu Eerikinpojan maanlaki (1347) ja Kristoffer-kuninkaan maanlaki (1442), joissa esineillä oli jalometallien omaisuusarvoon liittyvä merkitys.³³⁰ Esinelöytöjen omistusoikeuteen liittyviä tehtäviä hoitivat tuolloin maalliset ja kirkolliset virkamiehet.³³¹ Kiinteitä muinaisjäännöksiä alettiin tietoisesti suojella Ruotsin suurvaltakaudesta vuonna 1666 annetulla kuninkaallisella julistuksella (*Kongl: Majjest:s Placat och PÅbudh Om Gamble Mo-*

327 Harrison 2013, 591.

328 Ks. esimerkiksi Harrison 2013, 590 ja McAtackney & Palus 2007, 5–7.

329 Esimerkiksi Cleve 1944, 171; Salo 1956, 139, 141; Meinander 1964, 245; Siitari-Vanne 1994, 19.

330 Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954, 29–30; Härö 1984, 7; Laakso 1987, 118; Suhonen 2006, 57.

331 Esimerkiksi 1400-luvulla eräiden Suomessa tehtyjen pohjalöytöjen omistusoikeutta tai lunastamista koskevia asioita hoitivat Turun piispa ja Raaseporin linnan käskynhaltija tai Turun linnanvouti ja Tallinnan kaupungin raati (Suhonen 2006, 57–58).

numenter och Antiquiteter).³³² Antikvaarisiin säännöksiin tehtiin vähäisiä muutoksia suurvalta-ajan lopulla ja 1700-luvulla.³³³

Antikvaarinen hallinto muodostui Ruotsissa vaihteittain 1630-luvulla tapahtuneen valtionantikvaarin ja valtakunnan antikvaarin virkojen perustamisen jälkeen.³³⁴ Varsinainen hallinto käynnistyi vuonna 1666 annetulla antikvi-teettikollegion perustamiskirjalla. Kollegio muuttui jo 1600-luvulla arkistoksi ja 1700-luvulla antikvaarisen suojelun intressi hiipui. Kruunun virkamiehet hoitivat edelleen esinelöytöihin liittyviä lunastuksia, mutta muutoin suojelu jäi maa-herrojen, nimismiesten, tuomiokapitulien, papiston ja maanmittareiden vapaaehtoiseksi harrastukseksi.³³⁵

Suomen tultua sodan seurauksena vuonna 1809 autonomiseksi osaksi Venäjän suuriruhtinaskuntaa voimassa olivat edelleen aiemman valtiojärjestyksen aikaiset säännökset.³³⁶ Muuttuneissa poliittisissa olosuhteissa oman maan menneisyyden tutkiminen ja säilyttäminen tuli ajankohtaiseksi ja tarpeelliseksi.³³⁷ 1800-luvulla kulttuurimuistojen vaaliminen muuttui aiemmasta politisoituneesta toiminnasta romantiikan ajan kansakuntaa ja kansallisuutta korostavaksi intressiksi. Menneisyydestä tuli kansan ja oman maan ymmärtämisen lähde, ja sen myötä muodostui käsitys menneen, nykyajan ja tulevaisuuden tiivistä yhteydestä.³³⁸

Muinaisjäännöksiä koskevien säännösten ajankukaistamista esitettiin toistuvasti 1860- ja 1870-luvulla.³³⁹ Valtiopäivillä pitkään käydyn keskustelun päätti vuonna 1883 annettu muinaismuistoasetus.³⁴⁰ Kohteiden rauhoitus ei ollut ehdoton vaan uuteen asetukseen sisältyi monivaiheinen ilmoitus-, selvitys-, lunastus ja korvausmenettely hallintopäätöksineen. Asetuksessa säänneltiin ensimmäisen kerran työhankeiden ja muinaisjäännöksen suhteesta.³⁴¹

Suomen antikvaarisen historian katsauksessaan 1920-luvulla A. M. Tall-

332 Härö 1984, 13, 15; Laakso 1987, 119; Taavitsainen 2008, 73; Enqvist 2016, 66. Kuninkaallisen julistuksen suomenkielinen lyhennetty käännös julkaistiin muinaismuistoasetusta koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä vuonna 1883 (Lakivaliokunnan mietintö 1883, 5–6) ja A. M. Tallgren julkaisi vuonna 1924 teoksessaan Museomiehen työpöydältä julistuksen alkuosan suomenkielisen tekstin (Tallgren 1924, 120–121).

333 Ks. esimerkiksi Cleve 1944, 167; Härö 1984, 20–21; Siitari-Vanne 1994, 8; Tallgren 1924, 141.

334 Viranhaltijat johtivat muinaismuistojen keruuta, mutta kyse oli lähinnä valtionarkiston hoitamisesta ja kirjallisten lähteiden tutkimisesta (Tommila 1982, 292; Siitari-Vanne 1994, 7).

335 Härö 1984, 14–15; Siitari-Vanne 1994, 8.

336 Kivikoski 1963, 105.

337 Vilkuna 1998, 13.

338 Hellervik 2000, 100.

339 Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979, 2.

340 Lakivaliokunnan mietintö 1883.

341 Kulttuurimuistoja ja museoita koskeva lainsäädäntö 1980, Muinaismuistoasetus 1883 1 §, 2 §, 5 §.

gren esitti, että Suomessa ei ollut ennen vuotta 1884 varsinaista suojeluhallintoa eikä virastoa, joka olisi huolehtinut muinaismuistojen turvaamisesta.³⁴² Valtion Kirkollisasiain toimituskunnan alaisen Arkeologisen toimiston perustaminen vuonna 1884 käynnisti maassa oman antikvaarisen suojeluhallinnon.³⁴³ Toimisto järjestettiin vuonna 1908 Muinaistieteelliseksi toimikunnaksi.³⁴⁴

Suomen itsenäistyminen vuonna 1917 muutti arkeologian yhteiskunnallista merkitystä.³⁴⁵ Muinaistieteellisen toimikunnan työ painottui yhä enemmän maakäytön ohjaukseen ja sittemmin yhdyskuntasuunnitteluun osallistumiseen. Muinaismuistoasetusta pidettiin 1900-luvun alun vuosikymmeninä vielä riittävänä. Vuosisadan alkupuoliskolla annettiin vielä erillisiä muinaisjäännösten suojeluun liittyviä säännöksiä vuoden 1931 asemakaavalaissa (145/1931) ja vuoden 1958 rakennuslaissa (370/1958).³⁴⁶ Käytännössä näillä säännöksillä oli kuitenkin vain vähän merkitystä.³⁴⁷

Kiinteiden muinaisjäännösten tilanne muuttui olennaisesti toisen maailmansodan jälkeen, jolloin laajamittaiset vesistöjen säännöstelyt, tieverkoston parantaminen, asutuksen siirtyminen taajamiin ja soravarojen kasvava käyttö lisäsivät merkittävästi rakennusmaan tarvetta ja rakentamista. Yhteiskunnan nopea modernisoituminen ja talouden tehostuminen osoittivat muinaismuistoasetuksen vanhentuneisuutta.³⁴⁸ Ympäristön nopea muuttuminen lisäsi muinaisjäännösten uhanalaisuutta ja vaikeutti suojelua.³⁴⁹ Muutoksen tiedostaminen johti vuonna 1946 eduskunnassa tehtyyn toivomusaloitteeseen lainsäädännön uudistamisesta.³⁵⁰ Uuden lain tarvetta perusteli asetuksen selkeä vanhentuneisuus ja puutteet sääntelyssä. Keskeinen epäkohta oli, että kiinteä muinaisjäännös tuli muinaismuistoasetuksen nojalla tosiasiallisesti turvatuksi vasta valtion lunastettua jäännöksen maksamalla korvausta maanomistajalle tämän ilmoittettua tahtonsa kajoa jäännökseen. Asetuksessa ei ollut myöskään ratkaistu riittävän hyvin kysymystä muinaisjäännöksen rajasta.³⁵¹ Valtioneuvosto asetti vuonna 1947 komitean laatimaan erilliset lakiehdotukset muinaismuistojen sekä kult-

342 Tallgren 1924, 122. Ennen valtion muinaismuistohallinnon organisoimista Muinaismuisto-Yhdistys hoiti eräitä antikvaariselle hallinnolle ominaisia tehtäviä, joista Arkeologinen toimisto ja Kansallismuseo sittemmin huolehtivat (Kivikoski 1970, 128).

343 Immonen 2016, 9; AAF 1891, 8.

344 Härö 1984, 95, 99; Maaranen 2007, 39; Immonen 2016, 23.

345 Fewster 2008, 103–104.

346 Hallituksen esitys 1962 (1980).

347 Immonen 2016, 163.

348 Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979, 2.

349 Hallituksen esitys 1962 (1980).

350 C. F. Meinanderin mukaan lain uudistaminen käynnistettiin pyytämällä valtiopäivämiestä tekemään asiassa aloite. C. A. Nordman pyysi eräiden ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustajien apua, ja aloite tehtiin vuoden 1946 valtiopäivillä. (Meinander 1991, 106; Immonen 2016, 162.)

351 Hallituksen esitys 1962 (1980).

tuurihistoriallisesti arvokkaiden yleisten ja yksityisten omistuksessa olevien rakennusten ja kirkollisten rakennusten rauhoittamisesta sekä muinaisesineiden maastaviennistä.³⁵²

Monivaiheinen, pitkä lainsäädäntätyö päättyi Muinaismuistolain (259/1963) tultua voimaan kesällä 1963.³⁵³ Rakennetun perinnön ja muinaisjäännösten sääntely erotettiin toisistaan, kun käyttökuntoiset kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset ja kirkolliset rakennukset suojeltiin omilla säädöksillä.³⁵⁴

Aiempaan sääntelyhistoriaan verrattuna muinaismuistolaissa asetettiin uusia periaatteita yleisiä työhankeita koskeviin velvoitteisiin ja säänneltiin menettelyistä muinaisjäännöksen löytyessä työhankkeen aikana. Yleisessä ja suurehkoissa yksityisessä työhankeissa muinaisjäännöksen erityinen tutkiminen tuli hankkeen toteuttajan kustannettavaksi. Keskeisiä säännöksiä olivat myös suojaluettelo ja jäännöksen rajojen määrittäminen koskevat säännökset.³⁵⁵

Uudessa laissa säänneltiin ensi kerran laivalöydöistä.³⁵⁶ Vedenalaiseen kulttuuriperintöön vaikuttivat hajoamisprosessit vedenalaisissa olosuhteissa ja potkurivirroissa, mutta myös suoranainen vesialueiden rakentaminen.³⁵⁷ Muinaismuistolain voimaan tulon jälkeen meriarkeologiasta kehittyi vähitellen yksi kulttuuriperinnön ja hallinnollisen suojelun osa-alueista. Hylkyjen suojelua varten Muinaistieteelliseen toimikuntaan perustettiin merihistoriallinen toimisto vuonna 1968.³⁵⁸ Sisävesien vedenalainen arkeologinen tutkimus käynnistyi huomattavasti hitaammin ja sitä on harjoitettu myöhemminkin vähän.³⁵⁹

Uuden muinaismuistolain mukaisesti Suomen mantereella muinaismuistojen rauhoitusta valvoi Muinaistieteellinen toimikunta, jonka toimintoja ja rakennetta uudistettiin itsenäistymisen alkuvuosina vuonna 1917, 1920 ja 1925.³⁶⁰ Vuonna 1972 toimikunnan rakenne ja tehtävät järjestettiin uudelleen valtion keskusvirastoksi ja käyttöön otettiin nimi Museovirasto. Sen tehtäviä ja toimintaa järjestettiin asetuksella seuraavan kerran vuonna 1992.³⁶¹ Esihistoriallisten ja historiallisten muinaismuistojen suojelun hallinnollisia tehtäviä hoidettiin Museoviraston eri osastoilla; jako oli voimassa 2000-luvulle viraston organisaatiouudistukseen saakka, jolloin myös pitkäaikaiset toimitilat muuttuivat.³⁶²

352 Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954, 2; Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979, 2.

353 Immonen 2016, 213.

354 Siitari-Vanne 1994, 19. Rakennussuojelulaki säädettiin vuonna 1964.

355 MML 13 §, 14 §, 15 §.

356 Hallituksen esitys 1962 (1980),17–18.

357 Esimerkiksi Halme 1984, 132.

358 Vilkuna 1998, 105.

359 Patoharju 1962, 271; Rosenius 1983, 21; Halme 1984, 132.

360 Maaranen 2007, 39; Edgren 1973; 29.

361 Maaranen 2007, 37, 40, 43.

362 Museovirasto 1995, 25.

Manner-Suomen muinaismuistojen sääntely ei ole koskenut Ahvenanmaan maakuntaa, jonka itsehallinnon eduskunta vahvisti vuonna 1920. Asetus Ahvenanmaan muinaissuojelusta vahvistettiin vuonna 1924, mikä merkitsi muinaismuistojen hoitamista aluksi Maakuntalautakunnan ja Muinaistieteellisen toimikunnan yhteistyönä.³⁶³ Maakuntalautakunta perusti vuonna 1933 muinaismuistoasioiden hoitajan vastuullisen viran, minkä jälkeen maakunnan muinaismuistoja hallinnoi ainoastaan saarten oma hallinto. Uusi asetus muinaismuistohallinnosta (1936) totesi suojelun päätösvalan olevan Maakuntalautakunnalla, jonka oli otettava ratkaisuihinsa kuitenkin huomioon Muinaistieteellisen toimikunnan suojelukannat. Maakuntahallinnon valtuuksia muinaismuistojen hallinnossa laajennettiin sen jälkeen asteittain. Maakunta erottui muun maan arkeologisesta toiminnasta monessa muussakin suhteessa ja sen kontaktit suuntautuivat aktiivisesti Ruotsiin.³⁶⁴

2.2.2 SUOJELUHALLINTO LAAJENEE MAAKUNTIIN

Muinaismuistojen suojelutehtävien hajauttamista keskushallinnosta maakuntiin on pohdittu useita kertoja 1900-luvun aikana.³⁶⁵ Antikvaarisessa hallinnossa koettiin varhain, että Arkeologiselle toimistolle ja Muinaistieteelliselle toimikunnalle oli vaikea saada riittävästi resursseja niiden työtehtävien edellyttämää määrää.³⁶⁶ Hallinnon laajentamista pääkaupungin ulkopuolelle pidettiin järkevänä koska virkamiehet tekivät Helsingistä käsin säännöllisesti matkoja tarkastamaan muinaisesineiden löytöpaikkoja ja tekemään inventointeja tai kaivauksia.³⁶⁷

Valtion palkkaamia muinaismuistohallinnon tehtävissä työskenteleviä arkeologeja esitettiin maakuntiin 1930-luvulta lähtien, jolloin asian otti esille Hjal-

363 Immonen 2016, 85.

364 Immonen 2016, 86–87, 89.

365 Aiheesta ovat kirjoittaneet varsinkin C. A. Nordman vuonna 1956 Osmassa julkaistussa artikkelissa, Kustaa Vilkuna vuoden 1961 Kotiseudun pääkirjoituksessa, C. F. Meinander vuonna 1991 kirjoittaessaan Nordmanin toiminnasta arkeologina sekä Visa Immonen käsitellessään Muinaistieteellisen toimikunnan historiaa vuosina 1917–1972. Lisäksi aiheesta ovat käsitelleet 1980- ja 1990-luvulla Matti Huurre, Esa Suominen ja Leena Lehtinen sekä Panu Nykänen. Janne Vilkuna sivusi aiheita kirjoittaessaan maakuntien kaupunki- ja maaseutumuseoiden kehityksestä vuonna 1998 julkaistussa Suomen museoliiton historiassa.

366 Resurssien puutteesta kirjoitti esimerkiksi Juhani Rinne vuonna 1915. Visa Immonen toteaa Muinaistieteellisen toimikunnan historiaa käsittelevässä teoksessaan vuonna 2016, että toimikunnalle osoitetut varat eivät olleet muihin valtion keskushallinnon organisaatioihin verrattuna erityisen pienet.

367 Nordman 1956, 132.

mar Appelgren-Kivalo, Ruotsin landskapsantikvarie-järjestelmän käynnistämisen jälkeen.³⁶⁸ C. A. Nordman tuki asiaa 1940- ja 1950-luvulla todeten toimikunnan esittäneen valtion menoarvioehdotukseen maakunta-arkeologien virkojen perustamista. Hyvänä mallina oli 1930-luvulla alkanut muinaismuistojen alueellinen suojelutoimi Ahvenanmaan maakunnassa. Nordman kaavaili virkoja kahdeksaan suurimpaan maakunnan museoon. Lopullinen esitys ehdittiin tehdä Muinaistieteellisen toimikunnan budjettiin vuonna 1939, mutta sodan syttyminen siirsi asian syrjään. Toisen maailmansodan päätyttyä toimikunta esitti toistuvasti virkojen perustamista, mutta rahoitusta ei saatu valtion budjettiin.³⁶⁹ Muinaistieteellinen toimikunta teki myöhemmin vielä uuden suunnitelmaluonnoksen virastotoiminnan siirtämiseksi ulos Kansallismuseon tiloista. Toiminta hajautuikin vähitellen useaan toimipisteeseen pääkaupungissa, mutta ei maakuntiin.³⁷⁰

Kustaa Vilkuna otti esille maakunta-arkeologien virat vuonna 1961 *Kotiseudun* pääkirjoituksessa viitaten Ahvenanmaan käytäntöön ja pohtien, miksei Suomen muihin maakuntiin ole perustettu vastaavia virkoja. Vilkuna esitti maakunnissa tarvittavan maakuntaliittojen toiminnanjohtajien rinnalle antikvaarisen erikoiskoulutuksen saaneita arkeologeja, jotka johtaisivat valtion virkamiehinä maaseudun keskusmuseoita ja elvyttäisivät omaleimaista paikallista kulttuuria yhteiskunnan hyödyksi.³⁷¹

Muinaismuistohallinnon organisointia käsiteltiin useassa opetusministeriön asettamassa toimikunnassa 1970-luvulla. Muinaismuistohallinnon organisointitoimikunnan mietintö sisälsi ehdotuksen Muinaistieteellisen toimikunnan organisoinnista Museohallitukseksi ja maakuntiin sijoitettavista maakunta-antikvaareista henkilökuntineen.³⁷² Muinaistieteellinen toimikunta uudistettiin vuonna 1972 Museovirastoksi. Valtionhallinnossa käsiteltiin museoalan kehittämistä vuonna 1973 työnsä päättäneessä Museoiden aluehallintokomiteassa, jonka tuli laatia ehdotus Museovirastoon liittyvästä aluehallinnosta.³⁷³ Muinaismuistolakityöryhmän komiteamietintö (1979:12) puolestaan totesi Museoviraston toiminnan kärsivän määrärahojen riittämättömyydestä. Mietinnössä todettiin osalla Pohjoismaista olevan alueellista hallintoa, mutta toimikunta ei kuitenkaan esittänyt alueellisen toiminnan kehittämistä eikä ehdottanut valtion suojeluorganisaation hajauttamista. Sen sijaan Museovirastolle esitettiin lisätehtäviä ja samalla korostettiin sen resurssien puutetta.³⁷⁴

368 Meinander 1991, 107.

369 Meinander 1991, 107–108, 132.

370 Nykänen 1999, 25.

371 Vilkuna 1961, 53–54.

372 Vilkuna 1998, 105.

373 Museotoimen aluehallintokomitean mietintö 1973, 91; Vilkuna 1998, 105–106.

374 Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979, 32, 46.

Museoiden aluehallintokomitean ehdottama kulttuurihistoriallisten maakuntamuseoiden ja valtakunnallisten erikoismuseoiden valtioneuvoston päätös ei johtanut välittömiin lainsäädäntötoimiin. Ehdotuksen periaatteet ja mahdollisesti luvassa olevat valtionosuudet alkoivat vähitellen muokata monien kuntien ylläpitämien museoiden toimintaa alueelliseksi. Vuonna 1979 saatiin aikaan valtioneuvoston päätös museoiden valtionavustuksen perusteista, mikä loi pohjan valtakunnalliselle aluemuseojärjestelmälle maakuntamuseoineen ja aluetaidemuseoineen.³⁷⁵ Alueellisten museoiden nimeäminen aloitettiin seuraavana vuonna.³⁷⁶ Siten maakuntien keskuskaupunkien museoista syntyi 1980-luvun alusta lähtien kulttuurihistoriallisten maakuntamuseoiden verkosto.³⁷⁷ Arkeologien saaminen maakunnalliseen työhön kesti vielä joitakin vuosia.

Kuopion museoon oli perustettu jo vuonna 1974 arkeologisia tehtäviä hoitaneen amanuenssin toimi työkentän kattaessa koko maakunnan. Maakuntamuseotoiminnan käynnistymisestä myöhemmin kirjoittaneen Matti Huurteen mukaan kenttätutkimuspainotteista toimintaa alettiin museossa kuitenkin pitää enemmän rasituksena, koska työhön ei ollut vielä saatavilla valtionapua eikä vastaavaa työtä tehty muissa maakunnissa.³⁷⁸ Maakunta-arkeologien työ käynnistyi siinä vaiheessa, kun maakuntamuseoille tuli mahdollisuus hakea valtionavustusta arkeologin tai rakennustutkijan palkkaamiseen. Vuonna 1986 arkeologit palkattiin maakunnalliseen tehtävään Kainuun museoon sekä Savonlinnan maakuntamuseoon ja vuotta myöhemmin Lapin maakuntamuseoon Rovaniemelle. Työssä painottuivat kenttätutkimukset sekä tiedottaminen arkeologiasta ja muinaisjäänöksistä. Maakunnallisella arkeologilla ei ollut suojelutoiminnassa virallista asemaa ja siksi varsinaiset suojelutyöt työllistivät aluksi vain vähän. Työhön sisällytettiin seuraavina vuosina enenevästi hallinnollisen viranomaissuojelunkin avustavia tehtäviä.³⁷⁹ Tässä vaiheessa maakunnallinen arkeologinen toiminta ei laajentunut enempää.

Maakuntamuseoiden toiminnasta säädettiin vuonna 1988 *Lailla museoiden valtionosuuksista ja -avustuksista* (1988/1146) sekä asetuksella, jossa mainittiin yleistasoisesti kulttuuri- ja luonnonperintö (625/1989, 3 §). Muutetussa *Museolaissa* (729/1992, 1 §) maakuntamuseon tehtäviin säädettiin kuuluvaksi niistä valtiolle kuuluvista tehtävistä, joista sovitaan erikseen Museoviraston kanssa. Vuonna 1996 voimaan tulleessa *Laissa museolain muuttamisesta* (1166/1996) museotoiminnan tavoitteisiin lisättiin kansalaisten tietoisuuden lisääminen kulttuurin ja historian lisäksi ympäristöstä. Kulttuuriympäristön suojelun viranomaistehtävien sisältyminen maakuntamuseoiden toimintaan ei ole ollut it-

375 Vilkuna 1998, 156.

376 Museo 2000 -toimikunnan mietintö 2000, 26.

377 Vilkuna 1998, 156.

378 Huurre 1994, 67.

379 Lehtinen 1993, 63, 68; Huurre 1994, 68–69; Suominen 1994, 61–62.

sestään selvää, ehkä siksi, että ympäristön muiden osa-alueiden hallintotehtävät ovat kuuluneet leimallisesti ympäristöhallintoon. Halukkuuteen hoitaa kulttuuriympäristön suojelutehtäviä on voinut myös vaikuttaa työhön ajoittain liittyvät ristiriidat sekä museotoiminnan perinteisen ydintoiminnan, kokoelma- ja näyttelytoiminnan, ensisijaisuuden vuoksi. Kulttuuriympäristön suojelutehtävien hoitaminen on myös merkinnyt museoissa resurssien jakautumista.

Arkeologisen suojeluhallinnon hajauttamista käsiteltiin 1990-luvulla opetusministeriön asettamassa toimikunnassa ja työryhmissä. Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunta esitti mietinnössään vuonna 1993 suojeluhallinnon hajauttamista, keskushallinnon keventämistä ja alueellisten resurssien yhdistämistä muinaismuistohallintoon. Hajautus tehtäisiin Museoviraston ja maakuntamuseoiden välisillä tapauskohtaisesti laadituilla sopimuksilla.³⁸⁰ Hallinnon hajauttamista koskeva ehdotus sai aikaan keskustelua ja hajauttamista koskevien kantojen selkiyttämistä, ja suojelutehtävien delegoinnista tuli varteenotettava toimintamalli.³⁸¹ Mietinnöstä saadun palautteen jälkeen opetusministeriö asetti vuonna 1993 työryhmän laatimaan esityksen uudesta muinaismuistolainsäädännöstä. Lex archaeologica -työryhmän esityksessä Museovirasto toimi arkeologisten suojelutehtävien asiantuntijavirastona samalla kun aluetason suojelutehtävät esitettiin siirrettäväksi valtion maakuntamuseoihin palkkaamille, Museoviraston alaisina toimiville maakunta-arkeologeille.³⁸²

Kulttuuriympäristön hallinnon rakennetta ja toimintaa käsiteltiin myös opetusministeriön asettamassa Museo 2000 -toimikunnassa. Se esitti museopoliittisessa ohjelmassaan opetusministeriön ja ympäristöministeriön yhteistyön tiivistämistä kulttuuriympäristöä koskevien asioiden käsittelyssä, Museoviraston kokonaisvaltaista kehittämistä Museo- ja kulttuuriympäristöalan kehittämiskeskukseksi ja kulttuuriympäristön suojelutehtävien hajauttamista maakunnallisille museokeskuksille.³⁸³

Museovirasto ryhtyi hajauttamaan muinaismuistojen suojelun hallintotehtäviä solmimalla vuonna 1996 hajauttamista koskevat sopimukset Lahden kaupunginmuseon ja Tampereen museoiden kanssa. Sopimusmenettelyyn liittyi seuraavina vuosina arkeologisia tai rakennusuojelun tehtäviä hoitavia uusia museoita siten, että vuoden 2010 alussa yhteistyösopimukset oli solmittu 21 museon kanssa. Sopimuksista yhdeksän koski muinaisjäännösten suojelutehtäviä.³⁸⁴ Sopimus oli kahdenvälinen ja sisältö muotoutui museon resurssien pohjalta. Sopimusmuseot alkoivat osallistua aiempaa järjestelmällisemmin maankäytön oh-

380 Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämiskomitean mietintö 1993, 1-2.

381 Lehtinen 1995, 6-7.

382 Lex archaeologica -työryhmän muistio 7:1994, muistion luovutusannot, 3, 4.

383 Museo 2000 -toimikunnan mietintö 2000, 42, 67.

384 Museovirasto 2010.

jaukseen antaen kaavoitusta ja muita alueidenkäytön hankkeita koskevia lausuntoja ja osallistuen viranomaisneuvotteluihin.

Ensimmäiset Museoviraston omat aluetoimistot perustettiin vuonna 2006 Vaasaan ja Hämeenlinnaan. Toimintojen alueellistamista käsiteltiin 2000-luvulla useassa opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmässä ja selvityksessä. Tavoitteena oli käynnistää toimistot kaikkiin maakuntiin tai ainakin viisi muuta toimistoa. Oma alueorganisaatio joutui kuitenkin jo lähivuosina vaakalaudalle Museovirastolle osoitettujen tuottavuusohjelman mukaisten leikkausten vuoksi. Uusia toimistoja ei enää perustettu ja aiemmin perustettujen toimintaa supistettiin.³⁸⁵

2.3 PIIRTEITÄ PIRKANMAAN MUINAISMUISTOJEN SUOJELUN HISTORIASTA

2.3.1 VARHAISIA TIETOJA JA KUVAUKSIA MUINAISMUISTOISTA

Suomen muinaismuistoista on varhaisia mainintoja papiston 1600-luvun lopulla laatimissa kertomuksissa, joita tehtiin vuoden 1666 kuninkaallisen julistuksen velvoittamana.³⁸⁶ Kertomuksissa ei kuitenkaan ole tiedonantoja Ylä-Satakunnasta tai pohjoisesta Hämeestä.³⁸⁷ Varhainen nykyisen Pirkanmaan alueen muinaismuistoa koskeva kirjallinen merkintä on maininta Sääksmäen Rapolan muinaislinnasta Lars Schroderuksen vuonna 1641 laatimassa maakirjakartassa. Karttaan on merkitty Rapolanharjun laelle teksti ”*Oppå detta stället är ett slott funderat, murarna synes ännu denna dagh något litet.*”³⁸⁸ Varhainen seikkaperäinen kuvaus muinaismuistosta on maanmittari Daniel Hallin kertomus vuodelta 1783 Pirkkalan pitäjässä olevasta lapinrauniosta. Hall kuvaili Näsijärven rannalla Reuharinniemessä sijaitsevaa lapinrauniota kesällä 1762 tekemiensä havaintojen pohjalta.³⁸⁹

Turun Akatemiassa 1700-luvun lopulla toiminut Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) vaikutti muun muassa paikalliskuvauksia sisältävien väitöskirjojen laatimiseen akatemiassa. Yksi niistä oli P. A. Gaddin kuvaus Satakunnan pohjoisista osista, *Beskr. öfwer Satakunda Häraders Norra Del*. Porthanin oma julkaisu *De Bircarlis* (1786, 1789) käsitteli pirkkalaista ja heidän suhdetta lappalaisiin. Porthanin käsitys oli, että Ylä-Satakunnassa Pirkkalan pitäjässä sijaitisi muinoin kaupunki, jonka Porthan arveli sijainneen Pirkkalankylän ja kirkon paikalla.

385 Mykkänen 2007, 8; Anttila 2009.

386 Nordman 1968, 12.

387 Ks. Härö 1984, s. 16–17; Bomansson 1859; Tommila 1982, 293.

388 Vanhakartta 2015, Sääksmäki Rapola v. 1641, KAbb1a:23; Seppälä 1999, 89.

389 Hall 1783; Carlsson 1869, 6.

Porthan mainitsi julkaisussaan myös edellä mainitun Reuharinniemen.³⁹⁰

Eräjärven Eräpyhässä tiedettiin olleen 1700-luvun puolivälissä kaksi sylenkorkeista kivirauniota, joista Reinhold von Becker ja C. A. Gottlund tekivät 1850- ja 60-luvulla havaintoja viitaten G. Gananderin 1700-luvun tietoihin paikasta. Nunnankirkoiksi nimitettyjä röykkiöitä kaiveltiin ja toinen hävitettiin aarteita etsittäessä 1800-luvun puolivälissä.³⁹¹ Canander esitti *Mythologica Fennicassa* vuonna 1789 Erik Lenncqvistin väitöskirjaan (1782) tukeutuen, että Eräpyhän uhripaikka oli yksi harvoista muinaissuomalaisen uskontoa edustavista todisteista.³⁹²

Ylä-Satakunnan ja Pohjois-Hämeen muinaismuistoista on 1700-luvun lopulta lähtien mainintoja sanomalehtikirjoituksissa. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* ja *Åbo Tidningar* julkaisivat 1700-luvun lopulla useita mainintoja ja tarinoita nykyisen Pirkanmaan alueen muinaismuistoista. Esimerkiksi vuonna 1775 sanomalehdessä kerrottiin muinaisista linnoista ja mainittiin sellaisia olevan kansan kertoman mukaan Sääksmäellä ja Pälkäneellä.³⁹³ Näsijärven saarella Messukylässä kerrottiin olevan lappalaisten linna.³⁹⁴ Lempäälän ja Vesilahden yhteisen kirkon mainittiin sijainneen lähellä Aimalan kylää ja paikalla olleen vielä näkyvissä kirkon nurkkakiviä ja merkkejä haudoista.³⁹⁵ Lempäälän Päivääniemen kalmistosta kirjoitettiin lehdessä ensimmäisen kerran vuonna 1791.³⁹⁶ Tiedonannot ja kertomukset jatkuivat lehdissä 1800-luvulla, jolloin uutisoitiin muun muassa Lempäälän Pirunlinnasta ja julkaistiin A. O. Heikelin kirjoitus *Muinaistietoja Akaasta* sekä kuvaus professori Aspelinin tutkimusmatkan tuloksista Lempäälän Päivääniemessä ja Vesilahden Laukossa.³⁹⁷

390 Kajanto 1982, 258–259, 277.

391 Kivalo 1907, 861–863.

392 Muhonen 2009, 7.

393 *Åbo Tidningar* 15.4.1775, 54–56.

394 *Åbo Tidningar* 30.9.1778, 143.

395 *Åbo Tidningar* 23.5.1791.

396 *Åbo Tidningar* 30.5.1791.

397 *Borgå Tidning* N:o 43, 1.6.1839; *Uusi Suometar* N:o 104, 31.8.1878.; *Morgonbladet* N:o 217, 19.9.1879.

2.3.2 MUINAISESINEIDEN KERUUTA JA VARHAISIA KENTTÄTÖITÄ

Suomen Muinaismuistoyhdistys otti vastaan muinaisesineitä 1870-luvulta lähtien ja lisäksi niitä lähetettiin Helsingissä sijaitsevaan yliopiston historialliseen museoon.³⁹⁸ Muinaistieteellisen toimikunnan perustamisen jälkeen esineitä alettiin toimittaa myös toimikunnalle. Keruutyötä tekivät kiinnostuneet asianharrastajat ja yliopiston osakuntien opiskelijat. Pirkanmaan pitäjissä esineitä kiersivät keräämässä varsinkin Salomon Wilskman, A. Winter, H. Bremer ja T. Lehtinen, jotka lähettivät kokoelmiin erityisesti kivikautisia esineitä.³⁹⁹ Vuonna 1908 toimintansa aloittaneeseen Hämeen Museoon esineitä keräsi muiden muassa ylioppilas Y. K. Leivo.⁴⁰⁰ Myös monet yksityiset kansalaiset lähettivät muinaisesineitä Helsinkiin, ja nimismiehet ja kuvernöörit toimittivat esineitä eteenpäin virkatehtäviinsä liittyen. Esineiden löytymisestä saattoi kuluja vuosia ennen niiden päättymistä museoon.

Varhaisin nykyiseltä Pirkanmaalta löydetty ja julkiseen museokokoelmaan luetteloitu muinaisesinelöytö on Sääksmäeltä vuonna 1834 löytynyt vasarakirves (KM 2218:4).⁴⁰¹ Vanajanselän lahdenpohjukasta löydetyn kirveen löytäjäksi luetteloön merkittiin Aleksanteri Kallenpoika Levander. Esineen lahjoitti museoon suomen kielen lehtori C. A. Gottlund useita vuosikymmeniä myöhemmin.⁴⁰² Yliopiston kokoelmaan kulkeutuivat 1800-luvun puolivälissä myös Kangasalta löydetty vasarakirves (KM 29), Urjalasta löytynyt pronssineula (KM 49), Mouhijärveltä löydetty vasarakirves (KM 73) sekä kivikirveitä ja kourutaltoa Vesilahdelta (KM 120).⁴⁰³

Yliopiston historialliseen museoon lahjoitettiin tai annettiin 1800-luvulla lunastettavaksi muinaisesineitä Akaasta, Karkusta, Kuhmalahdelta, Kurusta, Lempäälästä, Orivedeltä, Pälkäneeltä, Sahalahdelta, Sääksmäeltä, Tampereelta, Teiskosta, Tottijärveltä, Vesilahdelta, Viljakkalasta ja Ylöjärveltä. Varhaisin Tampereelta museoon luetteloitu esine on lyseolainen V. K. Lundahlin vuonna 1865 löytämä kiviesine.⁴⁰⁴ Muinaisesineistä ilmoitettiin 1880-luvulta lähtien myös vas-

398 Esineiden keruutoiminnasta on tietoja Museoviraston arkistossa säilytettävissä ns. kivikauden ja rautakauden lappuluetteloissa, Kansallismuseon arkeologisen kokoelman pääluettelossa, Hämeen Museon esinekokoelman pääluettelossa ja Museoviraston muinaiskalupäiväkirjassa. Yliopiston vanhasta rahakabinetista kehittyi Historiallis-kansatieteellinen museo. Kansatieteelliset kokoelmat oli erotettu omaksi yksikökseen vuonna 1849. Kansallismuseo muodostettiin vuonna 1894 yhdistämällä ylioppilasosakuntien, Muinaismuistoyhdistyksen ja Historiallis-kansatieteellisen museon kokoelmat. (Tomila 1982, 303.)

399 Tallgren 1924, 85.86.

400 Hämeen Museon pääluettelo 1906–1908.

401 Kansallismuseon arkeologisten kokoelmien pääluettelo, luettelokirja KM 1–1400:79.

402 Museoviraston kivikauden lappuluettelo ja muinaiskalupäiväkirja KM 2218:4.

403 Kansallismuseon arkeologisten kokoelmien pääluettelo, luettelokirja KM 1–1400:79.

404 Salo 1988b, 148.

taperustetulle Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Hämeen läänin kuvernööri kirjoitti toimikunnalle esimerkiksi talonpoika Karl Karlson Klemolan valtiolle tarjoamasta katkenneesta miekanterästä, joka lunastettiin viidestä markasta.⁴⁰⁵ Lempäälän kruununnimismies lähetti puolestaan vuonna 1887 valtionarkeologille tiedon muinaislöydöistä Hukarin talon maalta Vesilahdesta.⁴⁰⁶

Helsingissä yliopiston Hämäläis-Osakunta otti 1900-luvun alussa tehtäväkseen erityisesti Julius Ailion tärkeänä pitämän hämäläisen museon aikaansaamisen. Hämeen museo perustettiin vuonna 1907 Tampereelle.⁴⁰⁷ Hämäläisosakunnan opiskelijat keräsivät museota varten esineitä, joita talletettiin museon kokoelmaa varten kevästä 1904 lähtien. Hämeessä liikkui 1900-luvun alkuvuosina kaikkiaan 40 opiskelijaa esineitä keräämässä.⁴⁰⁸ Ensimmäinen Hämeen Museon pääluetteloon merkitty esine oli tamperelaisen Lovisa Paleniuksen vintiltä talteen otettu vasarakirves.⁴⁰⁹ Ylioppilaiden keruutyön tuloksena kokoelma karttui nopeasti ja jo ensimmäisenä keruuvuonna kokoelmaan saatiin kansatieteellisten esineiden lisäksi useita esihistoriallisia kiviesineitä.⁴¹⁰ Keruutyö tuotti muun muassa kiviaseita Ruovedeltä, keisari Trajanuksen aikaisen roomalaisen rahan Urjalasta (Kylmäkoskelta) sekä useita kivistä ja -talttoja Kylmäkoskelta, Vesilahdelta ja Kurusta.⁴¹¹

Nykyaikaista arkeologisten kohteiden kenttädokumentointia edeltänyt tietojen kirjaaminen ja piirrosten tekeminen muinaisjäännöksistä alkoi nykyisen Pirkanmaan alueella 1800-luvun puolivälissä. Tätä vaihetta edustavat H. A. Reinholmin (1819–83) muistiinpanot muinaismuistoista, jotka on koottu vihkoseen *Finlands fornborgar. 8. Kumo vattensystem*. Reinholm oli kansallisten ideoiden innoittama pastori, jota kiinnostivat muinaisjäännökset ja -esineet.⁴¹² Vihkossa on niukkoja muistiinmerkintöjä ja muutamia lyijykynäpiirroksia muinaisjäännöksistä. Tallgren luonnehti 1900-luvun alussa Reinholmin töitä laajoiksi antikvaarisiksi muistiinpanoiksi.⁴¹³ Reinholm liikkui Ylä-Satakunnassa ja Pohjois-Hämeessä 1850–1870-luvulla hankkien kohteista tietoja myös kirjeitse ja suullisista lähteistä.⁴¹⁴ Muistiinpanoista löytyvät merkinnät esimerkiksi Lempäälän Pirunlinnasta ja Päiväaniemestä, Tyrvään Hiukkasaaresta, Oriveden Eräpyhästä, Nokian Siuron linnavuoresta, Pispalan patterista, Rapolan linnavuoresta ja Kustaa

405 Muinaistieteellisen toimikunnan kirjediaari 1884–1899, 5.

406 Muinaistieteellisen toimikunnan kirjediaari 1884–1899, 27, nro 252.

407 Juvonen 2007, 5.

408 Hämeen Museon pääluettelo 1904–1906; Tallgren 1924, 104–105.

409 Hämeen museon pääluettelo 1904–1905: nro 1.

410 Hämeen museon pääluettelo 1904–1905: nro 2 kivistä Utajärveltä, nro 3 tasataltta ja liuskerenkaan katkelma Utajärveltä, nro 4 nuijakivi Kuhmoniemiästä.

411 Hämeen museon pääluettelo 1904–1905: nro 16, 17, 19: 18 a-c, 23:20, 21, 40:1.

412 Nordman 1968, 15.

413 Tallgren 1916, 213.

414 Appelgren 1891, alkulause.

III:n keskeneräiseksi jääneestä Lempäälän Rikalan kanavasta.⁴¹⁵

Mouhijärveltä lähtöisin oleva opiskelija, sittemmin pappi ja kansatieteilijä David Skogman (1840–1867) teki keruu- ja tutkimustyötä Satakunnassa vuonna 1861.⁴¹⁶ Vesilahdella Laukon kartanon mailla hän kaivoi rautakautisia hautoja kuvaten havaintojaan seuraavasti: ”(...) kun kivet päältä ovat kiskotut, tulee joka haudassa ensin vastaan pieniä nyrkin kokoisia kiviä ja sitten (...) miekka, sirppi, keihään pää, hevosen kaluja, helmiä ja joku vaskinen koristus. Koettu on kaksi eli kolme hautaa; näistä löytyt kalut ovat lähetetyt Yliopistoon. Kokemattomia on vielä kolmattakymmentä. Näistä on hävitetty paljo peltoa tehtäessä.”⁴¹⁷

Ensimmäisen varsinaisen muinaisjäännöksen kaivauksen teki pastori Reinholm yhdessä maanmittari Lindin kanssa vuonna 1864 Lempäälän Päivääniemessä.⁴¹⁸ Koulutetun arkeologin tekemät ensimmäiset kaivaukset olivat J. R. Aspelinin röykkiökaivaukset samassa kalmistossa vuonna 1879. Aspelin dokumentoi tuolloin 26 hautaa epäillen useiden hautojen ehtineen hävitä pellonraivauksessa. Samana vuonna Aspelin ja A. O. Heikel tutkivat vielä hautaraunioita Vesilahden Laukon mailla, Skogmanin aiemmin kaivamassa kohteessa.⁴¹⁹

A. O. Heikel teki Tiedeseuran stipendiaattina Suomen Muinaismuistoyhdistyksen organisoiman tietojen keruumatkan Pirkkalan kihlakunnan alueella kesällä 1879.⁴²⁰ Matkan tuloksista hän kirjoitti *Tampereen Sanomissa* ilmestyneen perusteellisen jutun *Muinaistutkimuksia Pirkkalan kihlakunnassa*. Kirjoitus sisälsi kuvauksia muun muassa Suomen sodan aikaisesta patterista Pispalassa, Hiitten haudasta Pyynikillä sekä Harjun vanhasta kirkonpaikasta.⁴²¹ Nokialta Heikel raportoi Siuron linnavuoresta ja Pyhäjärven vastarannalta lappalaisten kiukaasta, joka oli hävitetty kaskia poltettaessa. Pirkkalankylästä löydettyistä muinaiskaluista hän ei saanut ainoatakaan käsiinsä. Pirkkalan vanhan kirkon paikasta sen sijaan oli näkyvissä kirkkopihan valjeja.⁴²² Kesällä 1880 Heikel tarkasti rautakautisten muinaiskalujen löytöpaikkaa Hämeenkyrön Mahnalan Lehtiniemessä kaivauttaen paikalla toteamaansa kalmistoa isännältä saamiensa työmiesten voimin.⁴²³

Hj. Appelgren teki Suomen muinaislinnoja tutkiessaan lahjoitusvaroilla suppeat kaivaukset Rapolan muinaislinnalla vuonna 1886. Linnan luoteisosassa sijaitsevaa maakumpua kaivettiin niukoin tuloksin. Toinen kaivaus tehtiin vielä

415 Reinholm, Finlands fornborgar. 8. Kumo vattensystem, 66, 94, 108, 112, 138, 152, 163,

416 Nordman 1968, 17.

417 Skogman 1864, 140–141.

418 H. J. Heikel 1899, 5.

419 Uusi Suometar N:o 112, 20.9.1879; Morgonbladet 1879; 217, Uusi Suometar 1879, N:o 112; H.J. Heikel 1899; 5.

420 Tallgren 1920, 59.

421 Tampereen Sanomat N:ro 83, 18.10.1879.

422 Tampereen Sanomien lisälehti N:ro 83, 18.10.1879.

423 Uusi Suometar N:o 78, 30.6.1880.

harjun itäosan kummuissa, joissa ei myöskään ollut mainittavia löytöjä.⁴²⁴ Appelgren hyödynsi tuloksia kuitenkin vuonna 1891 julkaistussa *Suomen muinaislinnat* -teoksessa.

Organisoidun hallinnollisen suojelutoiminnan alettua kaivausten ja maastotarkastusten luonne ja määrä muuttuivat. Arkeologisen toimiston virkamiesten ensimmäisten vuosien kenttätutkimuksia mainitaan toimikunnan vuosikertomuksissa otsikolla *Fornlämningarnas vård*. Matkoja tehtiin nykyiselle Pirkanmaalle heti ensimmäisistä toimintavuosista lähtien.⁴²⁵ Pirkanmaan eniten tutkitut muinaisjäännökset olivat 1800-luvulla Päivääniemen kalmiston lisäksi Vesilahden Laukon rautakautiset haudat. Arkeologisen toimiston kaivaustutkimuksia tehtiin pääasiassa maankäytön johdosta. Tutkimuksia tekivät J. R. Aspelin ja erityisesti intendentti A. O. Heikel⁴²⁶ sekä Hj. Appelgren ja muutamissa kohteissa Alfred Hackman. Maankäytön johdosta tutkimuskohteiksi tulivat 1900-luvun alussa ja seuraavina vuosikymmeninä Tyrvään Kaukolan rautakautiset haudat Kokemäenjoen rannalla, Karkun Kirkkovainion kalmisto, Sääksmäen Kiiliän rautakautinen ruumiskalmisto, Lempäälän Vaihmalanharjun polttokenttäkalmisto ja Toijalan Hakamäen polttokenttäkalmisto. Varhainen ”koekaivaus” historiallisen ajan kohteessa oli kirjailija Jalmari Finnen kaivutyö Kangasalan Liuksialan kivisakastin paikalla, missä tutkittiin kiviperustusta vuonna 1920. Useita kaivauksia tehtiin vuodesta 1920 lähtien Kangasalan Sarsan muinaisen uoman ympäristössä, mistä paljastui useita kivikautisia asuinpaikkoja.

2.3.3 PITÄJÄN- JA KIHHLAKUNNANKERTOMUSTEN TIETOJA MUINAISMUISTOISTA

Pitäjien maantieteellisiä-taloudellisia ja historiallisia oloja oli kuvattu 1700-luvulla pyrkimyksenä hyödyttää yhteiskuntaa. Tuolloin kehittynyt paikallishistoriaharrastus laantui 1800-luvun alussa, mutta vuosisadan puolivälissä paikalliskuvausten laatiminen virisi uudestaan, osana kansallisen historiankirjoituksen kehittymistä. Vuonna 1830 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) otti tehtäväkseen tiedon keruun pitäjissä ja paikallisten kuvausten laatimisen Suomen maantieteellisistä ja tilastollisista asioista.⁴²⁷

Yrjö Sakari Forsman (myöhemmin Yrjö-Koskinen) kirjoitti kuvauksen Hämeenkyrön pitäjästä vuonna 1850. David Skogmanin *Kertomus matkoiltani Sa-*

424 Appelgren 1891, 22–24.

425 AAF 1891 ja 1895.

426 A. O. Heikel teki arkeologisia kenttätöitä Pirkanmaalla 1871–1898. Heikel toimi myöhemmin Seurasaaren ulkomuseon johtajana.

427 Tommila 1982, 291, 298, 300–301.

takunnassa muisto-juttuja keräämässä julkaistiin vuonna 1864. Skogman mainitsi kertomuksessaan nykyisinkin tunnettuja muinaisjäännöksiä kuten Nokian kiven, Siuron Linnavuoren, Pirkkalan Niemen lapinraunion, Liuksialan kappelipaikan, Vesilahden Laukon hautaröykkiöt ja Lempäälän Pirunlinnan.⁴²⁸ Skogmanin aineisto käsitti pääasiassa paikkoihin ja nimistöön liittyviä tarinoita.

Wilhelm Carlsson laati historiallisen ja maantieteellisen kertomuksen Pirkkalan pitäjistä vuonna 1869. Kertomukseen sisältyi kuvauksia esimerkiksi Reuharinsaaren hautaraunioista, Vesilahden ja Lempäälän yhteisen kirkon paikasta Lempäälän Aimalassa, Nuijasodan muistoista ja Nokian kartanon puutarhassa olevasta kummusta, josta 1700-luvun alussa löytynyttä kivilaakaa pidettiin kansantaruksen päällikön Matti Kurjen hautapaatena.⁴²⁹ Carlsson kirjoitti pitäjänkertomukset myös Ikaalisista ja Parkanosta.⁴³⁰

Suomen Muinaismuistoyhdistys otti heti perustamisensa jälkeen 1870-luvulla tehtäväkseen kerätä tietoja ja tarinoita muinaismuistoista sekä kuvailla muinaisjäännöksiä maastossa. Kiinteiden muinaisjäännostösten ”inventarisoiminen” oli käynnissä vuodesta 1876 noin vuoteen 1900.⁴³¹ Työ tehtiin kihlakunnittain ja tulokset koottiin kihlakunnankertomuksiksi, joista osa julkaistiin. Suomen Tiedeseura myönsi yhdistyksen organisoimaan ja ohjeistamaan työhön stipendejä.⁴³² Pirkkalan kihlakunnankertomuksen laati A. O. Heikel opiskeluaikanaan; Tiedeseura julkaisi *Kertomuksen Pirkkalan kihlakunnan muinaisjäännostöistä* vuonna 1882. Keruutyö suuntautui Lempäälään, Vesilahdelle, Tottijärvelle, Pirkkalaan, Ylöjärvelle, Messukylään, Kangasalle, Pälkäneelle ja Sahalahdelle. Kertomuksessa mainittiin useita kohteita, joita ei pysty enää identifioimaan, mutta myös monia nykyisin tunnettuja kiinteitä muinaisjäännöksiä.⁴³³

Opettaja J. Maukosen Tyrvään kihlakunnankertomuksen käsikirjoituksen kuvaukset eivät olleet yhtä seikkaperäisiä kuin Heikelin laatimat tiedot. Hän mainitsi kiukaita ja kivipanoksia sekä linnavuoren Pentin talon maalta, mutta muutoin kohteita on nykyisin vaikea tunnistaa.⁴³⁴ Kertomukseen sisältyi kuvaus Vesilahden Narvan maantien varressa kaivellusta haudasta, jonka eräs opettaja oli purkanut. Maukonen totesi arvokkaiden tietovarojen hävinneen haudan jouduttua ”muinaisjäännostösten tarkastukseen tutustumattoman miehen repaloimaksi.”⁴³⁵

Opettaja Benjamin Hassisen kertomus Ruoveden kihlakunnan muinaismuistoista on painamaton käsikirjoitus, johon sisältyy tarinoita ja kuvauksia

428 Skogman 1864, 132, 133, 136, 138–9, 140, 143.

429 Carlsson 1869, 6, 11–12, 15, 53, 117, 121.

430 Carlsson 1871.

431 Tallgren 1924, 48.

432 Tallgren 1920, 55.

433 A. O. Heikel 1882.

434 Maukonen 1882, 9–31, 32–48.

435 Maukonen 1882, 33.

Orivedeltä, Ruovedeltä ja Kurusta. Hän mainitsi kiinteitä muinaisjäännöksiä olevan hyvin vähän Teiskossa ja uskoi esineiden olevan jokseenkin tarkoin kerätyn. Hassinen kuvaili Teiskossa lapinrauniota, jota ”*tohtori Reinholm-vainaa ynnä muut herrat olivat tarkastaneet ja kaivaltaneet.*” Tapahtuman jälkeen seudun asukkaatkin olivat yltyneet levittelemään raunion kiviä.⁴³⁶

Opettaja Juhana Lehtinen liikkui Ikaalisten kihlakunnassa. Vaikka tietoja kertyi melko vähän, hän totesi, ettei kihlakunnasta luultavasti ole puuttunut arvokkaita muinaisjäännöksiä. Runsaat sata Helsinkiin tai Pietariin lähetettyä kiviesinettä todisti siitä, että seudulla oli ollut vilkas asutus kivikaudella. Iso-saaresta Lehtinen tapasi hautaraunioita, joista useimmat kestikievarin isäntä kertoi turmelleensa kaskenpoltossa vuosia takaperin.⁴³⁷ Kalkunmäen kylässä kerrottiin perunakuopan kaivussa muutaman jalan syvyydestä löydetystä kivikellarista, jonka rakentamisesta ja käytöstä kukaan ei enää tiennyt. Kellari oli otettu puhdistamisen jälkeen käyttöön.⁴³⁸ Eri puolilla kihlakuntaa Lehtinen kuuli kertomuksia pellon raivaamisesta ja muutoin hajotetuista kiviraunioista. Yleisenä havaintona Lehtinen totesi, että vaikka joku olisikin asunut kylki kyljessä muinaisjäännöksen vieressä, hän oli siitä aivan tietämätön.⁴³⁹

Opettaja J. V. Hirsjärvi kokosi tietoja muinaismuistoista Tammelan kihlakunnassa vuonna 1882. Vuonna 1949 julkaistussa kertomuksessa on tietoja Urjalasta, Sääksmäeltä, Akaasta ja Kylmäkoskelta. Hän mainitsi muun muassa Urjalan Niemonmäen *jättiläisroukkiot*, raunioita Välkkilän kylässä, Urjalankylän sakariston ja vanhan hautausmaan, joukon isonvihan aikaisia pakopirtin kiukaita useissa kohteissa, Ristikallion uhrilähteen Menosten Maunulan pellolla sekä Väkkärän kylässä Nuutajärven eteläpuolella olevan ns. kalkkiveron. Hirsjärvi ei pitänyt kalkkikuoppia ja -uunia vanhoina vaan yhdisti ne Nuutajärven lasitehtaan toimintaan.⁴⁴⁰ Akaassa Hirsjärvi ei tavannut pakanuuden aikaisia muinaisjäännöksiä, mutta mainitsi muinaisesineitä löydetyn Mainiemestä. Kylmäkoskellakaan tuloksia ei juuri kertynyt, vain isonvihan aikaisia pakopirtin kiukaita vuonna 1876 valmistuneen Turku-Toijala -radan läheltä.⁴⁴¹

Muinaiskalujen keruumatkoja tekivät 1880-luvun puolivälissä ja lopulla myös K. K. Talvinen, joka liikkui Orivedellä, Kangasalla ja Pälkäneellä, sekä Hj. Appelgren Sastamalassa, Ikaalisissa, Kangasalla, Sääksmäellä ja Pirkkalassa. Kuhmoisten pitäjässä ja Vehkalahden kappelin alueella teki keruutyötä suutari Fabian Lindén.⁴⁴² Itseoppinut keruutyön tekijä toimitti 1900-luvun alkuvuosina

436 Hassinen 1885, 11-12.

437 Lehtinen 1883, 86, 94-96.

438 Lehtinen 1883, 86, 94-96, 97.

439 Lehtinen 1883, 82-83.

440 Hirsjärvi 1949, 28-29, 30-31, 33.

441 Hirsjärvi 1949, 68-69, 71.

442 Tallgren 1920, 59, 66-69.

Helsinkiin yliopiston museoon muinaisesineitä, karttoja, luetteloita esineistä ja paikallistaruja. Lindénin kertomus sisältää kuvauksia raunioista Pälkäneen Sappeesta pääosan tiedoista ollessa nykyisen Pirkanmaan ulkopuolelta.⁴⁴³

Vaikka tarinoilla on merkittävä osuus kertomuksissa ja kohteiden kuvaukset ovat epätarkkoja ja niukkoja, kertomukset muodostivat ensimmäisen kerran kokonaiskuvan pitäjien muinaisjäännöksistä. Todennäköisesti keruutoiminta myös lisäsi paikkakunnilla tietoisuutta muinaismuistoista.

2.3.4 HUOMIOITA MUINAISJÄÄNNÖSTEN TILASTA SUOJELUTOIMINNAN ALKUAIKOINA

Muinaismuistoasetuksen säätäminen ja Arkeologisen toimiston perustaminen vuonna 1884 käynnisti valtion organisoiman antikvaarisen suojelutyön sen nykyaikaisessa merkityksessä.⁴⁴⁴ Toimiston toimintakertomuksista välittyy tietoa varhaisesta suojelutoiminnasta ja muinaisjäännösten vahingoittumisesta. Ensimmäisessä vuosikertomuksessa kerrotuista suojeluasioista yksi koski Pälkäneen rauniokirkkoa: Turun Tuomiokapitulille esitettiin toivomus, että Pälkäneen seurakunta ryhtyisi toimenpiteisiin hylätyn kirkon hoitamiseksi. Sen kerrottiin olleen vuosikymmeniä sopimattomassa tilassa, koska lattian poistamisen jälkeen ihmiset ja eläimet olivat kajonneet hautoja.⁴⁴⁵ Vuonna 1886 suojelutehtävät koskivat muun muassa hylättyä hautaa Luopioisissa, rautakautista löytöä Urjalassa, Ikaalisten kellotapulia sekä muinaisesineiden löytöpaikkojen tutkimista Lempäälässä ja Vesilahdella. Vuonna 1890 kerrottiin valtionarkeologi Aspelinin vierailleen hylätyllä Pyhän Olavin kirkolla Tyrvään pitäjässä.⁴⁴⁶

Muinaismuistojen kuntoa käsiteltiin myös Suomen Muinaismuistoyhdistyksen perustaman kuukausilehden (*Suomen Museo, Finskt Museum*) artikkeleissa. A. O. Heikel kirjoitti lehden ensimmäisessä numerossa vuonna 1894 Vesilahden Suomalain ja Lempäälän Säijän muinaisjäännösten hävittämisestä. Dokumentoituaan Vesilahdella vuosia aikaisemmin erään talon pihassa rautakautisia kivilatomoja hän saattoi uudestaan paikalla käydessään todeta kaikkien hävinneen puutarhatöissä. Löydöistä tai muista havainnoista hän ei saanut mitään tietoja.⁴⁴⁷ Säijästä oli aikaisempina vuosina toimitettu Helsinkiin yliopiston museoon parikymmentä rautakautista esinettä. Heikel havaitsi löytöpaikan rikkoutuneen tasoitettaessa maastoa ulkorakennuksia varten. Löytäjän haastattelun perusteella

443 Lindén 1911.

444 Maaranen 2007, 39.

445 AAF 1891, IV.

446 AAF 1891, XII; AAF 1895, XVI, LVI.

447 A. O. Heikel 1894a,114.

vain osa välikäsien kautta vuosien aikana Helsinkiin toimitetuista esineistä oli kulkeutunut perille.⁴⁴⁸

Heikel kirjoitti vuonna 1894 muinaisjäännösten hävittämistä käsittelevän artikkelin Suomen Museo -lehdessä kertoen Lempäälän Päivääniemessä ja Vesilahden Kirmukarmussa rikotuista rautakautisista haudoista. Lempäälän rautatieasemalta Vesilahden kirkonkylään johtava maantie oli johdettu suoraan yleisesti tiedossa olevan Päivääniemen kalmiston poikki. Arkeologinen toimisto sai kuulla tienrakentamisesta jälkikäteen. Kohdetta tutkimaan tullut Heikel totesi, että kalmiston alueelle oli rakennettu kaksi vuotta aiemmin silta, joka kiinnittyi niemeen aiemmin kartoitettujen hautaröykkiöiden kohdalla. Sillan täytteeksi oli ajettu usean hautaraunion maat ja kivet.⁴⁴⁹ Rakennustyössä esille tulleita miekkojen ja keihäänkärkien osia oli kulkeutunut työmaalta lähiseudulle useamman henkilön mukana. Osa niistä toimitettiin Heikelille, mutta kaikkia ei enää tavoitettu. Joitakin esineitä kerrottiin poikien viskelleen pitkin mäkeäkin. Heikel havaitsi, että paikkakunnan asukkaat tunsivat muinaishaudat, mutta valitettavasti kunnan viranomaiset eivät kuuluneet niihin, joille asia oli tuttu. Kunnallislautakunnan puheenjohtaja ei Heikelin tavatessaan tiennyt, että ”*asetus 1883 muinaisjäännösten ja muiden muistomerkkien suojelemisesta koskaan oli tullut ilmoille.*”⁴⁵⁰

Vesilahdella keruutyötä tehnyt Salomon Wilskman lähetti 1890-luvulla Kirmukarmun rautakautisesta kalmistosta löydetyn kullattua pronssia olevan miekanponnen yliopiston museoon. Esine oli löytynyt tuvan edustaa lakaistaessa. Heikel sai tehtäväkseen tutkia löytöpaikkaa yhdessä työmiehen kanssa, joka oli ollut aikaisemmin raivaamassa pelloksi kalmistoon kuulunutta kivirauniota. Kaivaustyötä vaikeutti maan kylmeneminen ja ohut lumivaippa, mutta asian kiireellisyyden ja vakavuuden johdosta työtä ei lykätty seuraavaan kevääseen.⁴⁵¹

Päivääniemen ja Kirmukarmun muinaisjäännöksiä käsiteltiin *Analecta Archaeologica Fennica* -sarjan monografiassa vuonna 1899. Päivääniemessä todettiin lähes 50 röykkiötä hävitetyyn uuden tien ja sillan rakentamisessa sekä rakennusten perustustöissä ja maan tasoittamisessa.⁴⁵² Päivääniemen maanomistaja otti 1890-luvulla yhteyttä Hämeen läänin kuvernööriin kertoen aikomuksestaan raivata pelloja muinaishaudoista tunnetulla niemellä. Kuvernööri määräsi ensin Päivääniemen hautoja tutkittavaksi viljelytarpeen johdosta, mutta maanomistaja luopui pellonraivauksesta tultuaan tietoiseksi kalmiston korkeasta tieteellisestä arvosta. Hän piti lopulta kunnia-asiana, että sitä suojeltaisiin.⁴⁵³

448 A.O. Heikel 1894a, 115, 119–120.

449 A.O. Heikel 1894b, 161–162, 164.

450 A. O. Heikel 1894b, 162–164.

451 A. O. Heikel 1894b, 164–165.

452 H. J. Heikel 1899, 4–5, 13, 23.

453 AAF 1899, XXVIII.

Kirmukarmun kalmistoa arkeologit olivat tarkastaneet ja kaivaneet useaan otteeseen, kun mäellä oli kaivettu perunakuoppaa, räjäytetty kiviä, tasoitettu mäkeä ja vedätetty maata pois.⁴⁵⁴ Muinaistieteellisen toimikunnan arkeologi kiinnitti huomiota kalmiston tilanteeseen kirjeessään Lempäälän piirin nimismiehelle A. Bergiukselle 5.6.1897:⁴⁵⁵

”Koska Kirmukarmun mäeltä Vesilahdella edelleen on löydetty muinaiskaluja, jotka olette lähettäneet Kuvernöörin kautta Arkeologiselle toimistolle (väärin osoitetut Muinaismuistoyhdistykselle) kirjeenne kanssa (...), pyydän saada tietoa, suoritetaanko tällä mäellä paraikaa minkäänlaista työtä. Jos niin on laita, pyydän Teitä myös käskeä asianomaisia lakkauttamaan työtään kunnes ehdin paikkaa uudestaan ja laajemmin tutkia, kuin oli mahdollista syksyllä 1894.”

Läheskään aina maankäyttösuunnitelmista ei oltu etukäteen yhteydessä suoje-luviranomaiseen eikä Arkeologiselle toimistolle annettu tilaisuutta tehdä tutkimuksia ennen työn aloittamista. Hjalmar Appelgren ilmaisi vuonna 1895 kirjoittamassaan artikkelissa huolensa muinaisjäännösten suoje-luun kohdistuvasta vä-linpitämättömyydestä, joka hänen mukaansa oli huomattavaa melkein kaikissa kansankerroksissa. Maakansa hävitti hiljaisuudessa tiluksillaan menneiden aikojen muistomerkkejä viljelyksen tieltä ilman asianomaista lupaa, ja kruunun virkamiehetkin olivat usein tietämättömiä muinaismuistoasetuksen säännöksistä.⁴⁵⁶

Koko maassa oli Appelgrenin mukaan yleistä, että pakanuudenaikaisella lin-nalla kävijät heittivät huvikseen vuorelta alas kiviä muureista ja kivikasoista. Ei ihme, että useat linnat olivat hävinneet eikä vuorella ollut enää sanottavia muureja jäljellä. Moitittavaa oli utelioiden ”asianharrastajien” hautapaikkojen luvaton kaivelu muinaiskalujen löytämisen toivossa. Esineet luvattiin lähettää museoon Helsinkiin, jonne ne eivät milloinkaan saapuneet perille vaan jäivät löytäjälle tai menivät Ruotsiin tai Pietariin.⁴⁵⁷

Oli tavallista, että muinaismuistoasetuksen määräyksistä puhuttaessa nimismies tai kirkkoherra ilmoitti, ettei tiennyt asetusta olevankaan. Appelgren mainitsi *Suomen Museossa* kirjoittamassaan artikkelissa nimismiehestä, jolle talonpoika tarjosi keväällä muinaiskaluja kruunun lunastettavaksi. Nimismiehen vastaus oli: ”*Ei minulla nyt ole aikaa, tuohan kapineet sinne kestikievariin, jähka minä syksyllä käyn sielläpäin, niin otan ne mukaani.*” Eräskin nimismies oli kiel-täytynyt asetuksen määräysten vastaisesti ottamasta vastaan maasta löydettyjä

454 H. J. Heikel 1899, 4–5, 13, 23.

455 Muinaistieteellisen toimikunnan kirje 1897, N:o 1806.

456 Appelgren 1895, 58.

457 Appelgren 1895, 59.

halvannäköisiä muinaiskaluja. Esineet osoittautuivat kuitenkin arvokkaiksi, kun ne olivat kulkeutuneet yksityistä tietä Helsinkiin.⁴⁵⁸

Maanmittarit eivät ottaneet muinaisjäännöksiä huomioon jakotoimituksissa ja geologien havaittiin tutkineen jäännöksiä omin päin virkamatkoillaan.⁴⁵⁹ Geologeja yritettiin saada maan kartoittamisen yhteydessä luetteloimaankin muinaisjäännöksiä ja merkitsemään ne geologisille kartoille. Tallgrenin mukaan asiasta tehtiin ohjelma 1880-luvulla, mutta geologien toiminta jäi tällä alalla vain satunnaiseksi.⁴⁶⁰

Tiedon lisäämiseksi tie- ja vesirakennusten ylihallitus lähetti valtionarkeologin kehotuksesta muinaismuistoasetusta koskevan kiertokirjeen virkamiehilleen. Vastaavasti ehdotettiin kuvernöörin viraston kiertokirjeen lähettämistä kaikille kruununvoudeille, nimismiehille, maaseudun poliiseille ja kunnanhallituksille. Samoin esitettiin, että tuomiokapitulit lähettäisivät kirjeet papistolle ja haudankaivajille. Kirje olisi hyödyllistä lähettää Appelgrenin mukaan myös maanmittareille, rautatieinsinööreille ja työnjohtajille.⁴⁶¹

Juhani Rinne piti 1910-luvulla Muinaistieteellisen toimikunnan saavutuksia muinaisjäännösten hoidon alalla heikkoina. Museon seinien sisälle siirretyt jäännökset eli esinekokoelmat, näyttelyt ja tutkimuskertomukset olivat Rinteen mukaan paremmassa turvassa kuin taivasalla olevat muinaisjäännökset, jotka olivat hajallaan ympäri maata ja kenen tahansa kosketeltavissa. Toimikunta oli Rinteen käsityksen mukaan vaivoin pystynyt seuraamaan maastossa olevien jäännösten kajoamista eikä toimikunta hallinnut tilannetta.⁴⁶²

2.3.5 MUINAISJÄÄNNÖSTEN VAHINGOITTUMINEN YLÄ-SATAKUNNASSA JA POHJOIS-HÄMEESSÄ MUINAISMUISTOASETUKSEN AIKANA

Suojeluvirkaa hoitavien arkeologien seikkaperäisiä tarkastus- ja kaivauskertomuksia on käytettävissä nykyiseltä Pirkanmaalta vuodesta 1894 lähtien. Raportoidessaan löydöistä virkamiehet kertoivat samalla maankäytön aiheuttamista vahingoista. Seuraavassa tarkastellaan muinaisjäännösten tuhoutumista maankäytössä Arkeologisen toimiston ja Muinaistieteellisen toimikunnan suojeluvirkamiesten vuonna 1895–1950 laatimien kenttätyökertomusten perusteella. Ajanjakson aikana suojelutyö perustui muinaismuistoasetukseen, ammattiar-

458 Appelgren 1895, 60–61.

459 Heikel 1894b, 167; Appelgren 1895.

460 Tallgren 1920, 70.

461 Appelgren 1895, 60–61.

462 Rinne 1915, 89.

keologiain voimin toimiva suojeluviranomainen oli aloittanut toimintansa ja viranomaisen työmuodot muotoutuivat ja vakiintuivat.

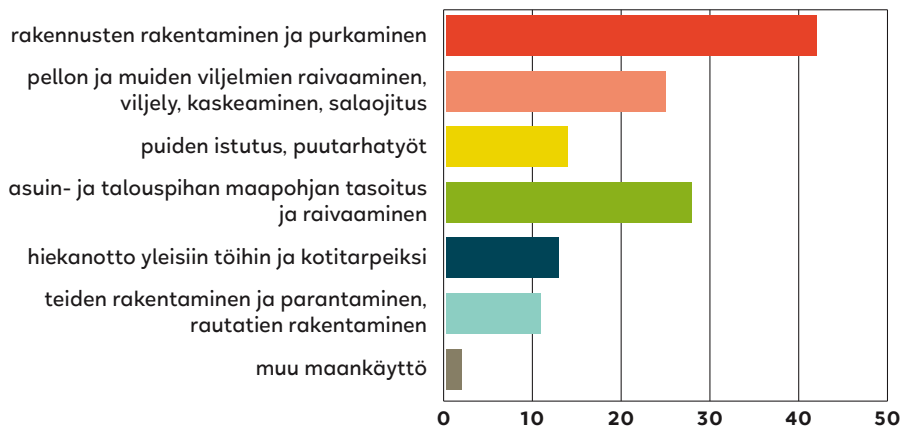
Arkeologinen toimisto ja Muinaistieteellinen toimikunta tekivät 1890-luvulta vuoteen 1950 mennessä Pirkanmaan kunnissa 196 dokumentoitua maastotarkastusta ja kaivausta arkistoitujen kenttätyökertomusten perusteella. Tarkastusmatkoja tehtiin vuosittain useita, ja samana vuonna voitiin tarkastaa samaa muinaisjäännöstä useampiakin kertoja. Maakuntakäynneillä arkeologi havaitsi sekä tuoreita että vanhempia vahinkoja. Analysoitu aineisto käsittää 115 maastotutkimusta, jotka koskivat nimenomaan maankäytössä vahingoittunutta muinaisjäännöstä. Muut kertomukset liittyivät esinelöytöjen ja uusia jäännöksiä koskeneiden ilmoitusten tarkastuksiin tai muun kuin maankäytön johdosta tehtyihin kaivauksiin. Valtion suojeluvirkamies teki useimpina vuosina maankäytön vahinkojen johdosta kenttämatkoja vähintään kahdella muinaisjäännöksellä Ylä-Satakunnassa ja Pohjois-Hämeessä. Käyntien määrä kuitenkin vaihteli, koska suojeluasioita hoidettiin useissa maakunnissa, ja asioiden kiireellisyys ja vakavuus vaihtelivat. Joinakin vuosina nykyisellä Pirkanmaalla ei tehty lainkaan tarkastuksia tai kaivauksia.

Maankäyttö ei ollut muinaismuistoasetuksen nojalla nykyisenkaltaisella tavalla kiellettyä. Jos muinaisjäännösaluetta oli tarvetta käyttää rakentamiseen tai pellonraivaukseen, omistajan tuli ilmoittaa tarpeesta kuvernöörin välityksellä Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Toimikunta käsitteli asian ja piti maankäyttöä mahdollisena tai ei puoltanut sitä. Muinaisjäännös tuli suojelluksi vasta, kun valtio lunasti sen. Jos jäännöstä ei lunastettu, sen säilyminen oli maanomistajan suojelumuuteisuuden varassa. Muinaistieteelliselle toimikunnalle tuli varata tilaisuus tutkia jäännöstä ja vasta sen jälkeen paikka oli vapaa maankäyttöön. Monivaiheisen menettelyn toteuttaminen edellytti, että toimikunta sai ajoissa tiedon rakennussuunnitelmasta ja että maankäyttöä suunnitteleva tiesi kiinnittää huomiota asiaan ja otti yhteyttä asianomaiseen viranomaiseen. Muinaisjäännöksen huomioon ottaminen edellytti maankäyttäjän tietävän etukäteen jäännöksen olemassaolosta tai tunnistavan ennestään tuntemattoman muinaisjäännöksen.

Maastokäynnit ja vahinkojen tarkastukset tai jonkinasteiset pelastuskäivaukset liittyivät 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla useimmiten yksityisiin pienehköihin työhankkeisiin, kun yleiset hankkeet liittyivät vain neljännekseen raportoiduista muinaisjäännösten vahingoista. Yleisiä ja julkisia työhankkeita oli vielä vähän. Vahingoittuminen liittyi 1890-luvulla Tampereen ja Porin välisen rautatien, Tyrvään rautatieaseman ja ratapihan sekä Lempäälän ja Vesilahden välisen maantien ja siihen kuuluvan sillan rakennustöihin. Yleisten töiden osuus lisääntyi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä arkeologin tarkastaessa muinaisjäännöksiä kansakoulun pihan tasoitus-työssä Vesilahden Narvassa, tienparannustyössä Lempäälän Vaihmalanharjulla, Vesilahden Nuorisoseurantalon tontin tasoittamisessa, valtion soranotto paikalla

Pirkkalan (Nokian) Kalmaanmäellä ja Sääksmäen Toppolanmäessä sekä tienparannustyömaalla Sääksmäen Huittulan Kiiliässä.

Muinaisjäännökset vahingoittuivat varsinkin yksityisten maanomistajien asuin- ja talusrakennusten perustusten kaivu- ja täyttötöissä. Myös muut asuinpiirin kunnostus- ja käyttötoimet kuten pihan tasoitus, puiden istutus, aitojen perustaminen ja kotitarvehiekkanotto vahingoittivat tai hävittivät muinaisjäännöksiä. Viljelytyöt kajosivat jäännöksiin myös yleisesti silloin, kun maanomistaja raivasi pelloksi kivikkoisen mäen tai kummun ja vahingoitti samalla rautakautista hautaa tai kalmistoa.

Kaavio 1 Muinaisjäännösten vahingoittuminen erilaisissa työhankeissa vuoden 1894–1950 kenttätöykertomusten perusteella.

Vahingoittuneet muinaisjäännökset eivät kenttätöykertomusten perusteella juurikaan olleet maankäyttäjien ja -omistajien tiedossa eikä muinaishautojen rauhoituksesta oltu perillä. Yksittäisiä muinaisesineitä oli otettu maaseudulla talteen ja toimitettu Helsinkiin 1800-luvun puolivälistä lähtien, mutta tiedon taso oli silti vielä alhainen. Arkeologit olivat tarkastaneet löytöpaikkoja toistaiseksi vähän ja muinaisjäännösten inventointitoiminta kunnissa oli vasta kehittymässä. Esimerkiksi pitäjän- ja kihlakunnankertomukset muinaisjäännöstietoineen eivät oletettavasti olleet yleisesti tunnettuja. Muinaismuistoasetuksessa ei säännelty suojeluviranomaisen velvollisuudesta ilmoittaa uusista rauhoituskohteista maanomistajille.

Kuva 3 Muinaismuistoasetuksen aikana yleisin kiinteän muinaisjäännöksen vahingoittumisen syy oli asuntojen ja pihapiirien rakentaminen rautakautisen kalmiston paikalle. Kuvassa tutkitaan polttokenttäkalmistoa Sääksmäellä Kiillän kartanon torpparin asunnon pihassa vuonna 1913. Kuva: Museovirasto, Alfred Hackman (K. 3319).

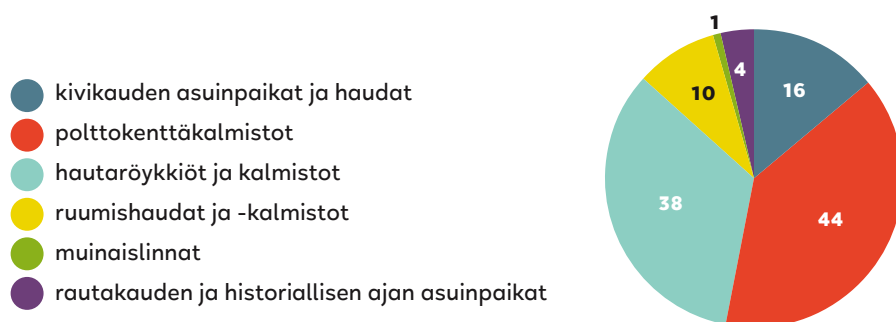
Muinaismuistoasetuksen säännökset saattoivat olla tuntemattomia, vaikka maanomistaja olisi tiennytkin muinaishaudasta. Käytettävissä ei ole tutkimustietoa siitä, miten muinaisjäännöksistä oli saatavilla julkista tietoa 1600-luvulla kirkkoissa kuulutettujen julkisten tiedonantojen jälkeen tai 1700-luvun ja 1800-luvun melko hajanaisten sanomalehtikirjoitusten lisäksi. Vaikka sanomalehtiin kirjoitettiin Muinaismuistoyhdistyksen ja Arkeologisen toimiston voimin enenevästi 1870-luvulta lähtien, on oletettavaa, ettei tieto jäännösten rauhoituksen vaikutuksista ollut vahvaa eikä laajaa. Arkeologien kirjaamat kokemukset osoittavat myös, että muinaismuistoasetuksen määräyksille ei pantu suurta painoa eikä niitä välttämättä noudatettu.

Muinaismuistoasetuksessa annettiin ensimmäisen kerran menettelyohjeita jäännösten huomioon ottamisesta maankäytössä. Menettelyt vahvistivat käsitystä siitä, että muinaisjäännös väistyy paikalta, kun maanomistaja tai muu maankäyttäjät tarvitsee paikkaa omaan käyttöönsä. Vaikka intressien vertailua ja punnintaa harjoitettiin jossain määrin, toiminta muuttui johdonmukaisemmaksi vasta muinaismuistolain tultua voimaan.

Maanomistajilla oli oletettavasti vahva käsitys oikeudestaan käyttää omaisuuttaan asumiseen ja elinkeinojen harjoittamiseen. Härön mukaan esimerkiksi muinaismuistojen rikkominen näyttää olleen kautta aikojen yleistä samoin kuin sen, että rikkojia ei juuri rangaistu. Syynä olivat valvonnan heikkous

ja yleisön asenteet. Maan omistamiseen liittyvistä oikeuksista ei haluttu joustaa, koska se oli pitkään keskeinen tuotantotekijä.⁴⁶³

Muinaismuistoja tuli esille ja vahingoittui maankäytössä varsinkin asutuilla paikoilla maatilojen ja taajamien pihapiireissä tai niiden reunoilla. Osa kajoamisesta tapahtui asutuksen liepeillä ja ympäristössä, missä oli sopivaa maastoa uusien viljelysten raivaamiseen ja kotitarvesoranottoon. Vaikka maankäyttöön luettavaa toimintaa kuten kaskeamista, terva- ja hiilenpolttoa oli myös metsämailla tai muilla asutuksen ulkopuolisilla alueilla, niiden muinaisjäänökset kuten kivikautiset asuinpaikat olivat vielä paljolti löytymättä. Historiallisia asutus- ja elinkeinotoiminnan jälkiä ei vielä mielletty suojeltavina tai ne olivat vasta muuttumassa muinaismuistoiksi. Muinaistieteellisen toimikunnan arkeologien raportoidessa vahingoista huomiota ei juurikaan kiinnitetty historiallisen ajan arkeologisoituneisiin jäännöksiin.

Kaavio 2 Maankäytön vaikutuksen vahinkoja todettiin vuonna 1894–1950 tehtyjen arkeologisten kenttätyökertomusten perusteella pääasiassa rautakautisissa kenttäkalmistoissa ja röykkiöissä. Luvut ilmaisevat erityyppisten muinaisjäänösten vahinkotapausten määrää.

Maankäytön aiheuttamat vahingot kohdistuivat 1890-luvulla lähes yksinomaan hautaröykkiöihin ja rautakautisiin polttokenttäkalmistoihin. Muutamia vahinkoja kirjattiin myös ruumiskalmistoissa. Myöhemminkin tarkastelujaksolla rautakauden erilaiset kalmistot olivat yleisimmät tarkastetut muinaisjäänöstyyppit, joissa maankäyttö oli aiheuttanut vahinkoa. Metalliesineitä sisältäneet haudat erottuivat ja olivat helpommin tunnistettavissa kuin kivikautiset asuinpaikat kulttuurikerroksineen, iskoksineen ja saviastianpaloineen. Muinaismuistojen talteen ottaminen ja valtiolle toimittaminen olivat vanhastaan liittyneet metalliesineiden omaisuusarvoon, ja sen perusteella voi olettaa olleen jonkinlaista pohjaa mieltää metalliesineet muinaisesineiksi. Pelloilta talteen otettujen kivi-kirveitten ja -talttojen löytöpaikkoja ei suojelutoiminnan alkuvaiheessa vielä ilmeisesti pidetty osoituksena kiinteästä muinaisjäänöksestä, kuten myöhem-

463 Härö 1985, 16.

min tapahtui tutkimusmenetelmien ja tarkastusten kehityttyä ja tietämyksen lisääntyttyä.

Muinaisjäännösten osia tai kokonaisia jäännöksiä tuhoutui suoranaisten maankäyttötoimien lisäksi myös siksi, että valtio ei lunastanut muinaisjäännöstä maankäyttäjän ilmoitettua halukkuutensa käyttää maata. Muinaistieteellisen toimikunnan tehtäväksi jäi silloin jäännöksen tutkiminen ja poistaminen kaivauksin ennen maankäytön alkamista.

Maankäyttö kajosi maapohjaa modernimpaan maankäyttöön verrattuna huomattavasti vähemmän lukuun ottamatta esimerkiksi käytössä ollutta jäätyneen maan tai kivien räjäyttämistä dynamiitilla. Tienteossa ja rakennusten perustamisessa maapohjaa ei aina muovattu ja kaivettu yhtä massiivisesti kuin myöhemmin. Luonnollisia maastonmuotoja kuitenkin muovattiin esimerkiksi kellarikuoppia kaivettaessa, soranotossa ja maatyöissä. Maisemaan ja näkymiin aiheutuvat muutokset olivat mittasuhteiltaan myöhempiä muutoksia mallillisempia ja ihmistoiminnan aiheuttamia tekemuotoja oli vielä suhteellisen vähän. Maastoa muuttavien työkonien ja käytettyjen työtekniikoiden vaikutukset olivat kevyempiä kuin myöhemmin aikoina.

2.3.6 MUINAISMUISTOJEN SUOJELUN MAAKUNNALLINEN VIRANOMAISTOIMINTA KÄYNNISTYY

Pirkanmaan maakunta muodostettiin vuonna 1956 Ylä-Satakunnan ja pohjoisen Hämeen kunnista.⁴⁶⁴ Maakuntaan Keisarillisen Aleksanterin yliopiston hämäläisen ylioppilasosakunnan voimin perustettu historiallisena museona toimiva Hämeen museo avattiin vuonna 1908.⁴⁶⁵ Hämeen museo oli mukana ennen toista maailmansotaa vireillä olleessa suunnitelmassa perustaa valtion maakunta-arkeologin virka suurimpiin maakunnissa toimiviin museoihin, mutta hanke ei tuolloin toteutunut.

Muinaistieteellinen toimikunta organisoi 1930-luvulta lähtien Pirkanmaalla arkeologisia inventointeja. Ensimmäiset kuntien perusinventoinnit tehtiin Kangasalla ja Vesilahdella vuonna 1939 Ville Luhon ja Väinö Maajoen voimin.⁴⁶⁶ Inventointityö jatkui sotavuosista lähtien ja 1950- ja 1960-luvulla lähes vuosittain. Varhaisten inventointien tavoitteena oli löytää esihistoriallisia muinaisjäännöksiä ja hankkia siten aineistoa arkeologisen tutkimuksen vauhdittamiseksi ja esihistoriallisen asutuksen hahmottamiseksi. Useita kuntia kerrallaan käsittänyt

464 Rasila 1993, 123.

465 Tallgren 1924, 104–105; Tirkkonen 2016, 19, 29.

466 Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset 2005, 47, 287.

säännöllisempi inventointijakso ajoittui 1970-luvulle seutukaavaliiton rahoittaessa kuntien muinaisjäännösinventointeja.⁴⁶⁷

Esko Sarasmon museonhoitajakaudella (1952–1974) Hämeen museossa kehitettiin ensimmäisen kerran esihistorian tutkimustyötä ja osallistuttiin jonkin verran muinaismuistojen suojelutyöhönkin. Hämeen Museoseura oli saanut budjettiin valtiolta määrärahaa intendentin tai pikemminkin maakunta-arkeologin palkkaamiseen. Sarasmon valintaan museonhoitajaksi vaikutti osaltaan hänen arkeologin taustansa. Sarasmo johti tai oli museon edustajana mukana useissa arkeologisissa kaivauksissa. Hän teki Muinaistieteellisen toimikunnan puolesta vuosittain kiireellisiä maastotarkastuksia ja useita suojeluun liittyneitä kaivauksia, joiden tutkimusaineistot toimitettiin Kansallismuseon kokoelmiin.⁴⁶⁸

Hämeen museo siirtyi vuonna 1969 Tampereen kaupungin vastaperustetun museolautakunnan alaisuuteen. Kaupungin omistamat museot saivat yhteisen organisaation ja niistä muodostui Tampereen kaupungin museot -niminen organisaatio. Siihen kehitettiin 1970-luvulla suunnitelmallisesti maakuntamuseotoimintaa. Kun Suomeen ryhdyttiin luomaan maakuntamuseoiden verkkoa, Tampereen kaupungin museot oli yksi opetusministeriön päätöksellä vuonna 1981 maakuntamuseon oikeudet saaneista museoista.⁴⁶⁹

Sarasmon johtajakauden jälkeen muinaismuistojen suojelutyö jatkui Pirkanmaalla Museovirastosta käsin. Viraston arkeologit tekivät maankäyttöön liittyneitä kaivaustutkimuksia ja tarkastuksia, joita oli tehty jo Arkeologisen toimiston ja Muinaistieteellisen toimikunnan aikana. Laajoja tai toistuvia tutkimuksia tehtiin 1950- ja 1980-luvun välisenä aikana muun muassa Kangasalan Huutijärvellä kivi- ja varhaismetallikautisilla asuinpaikoilla Sahalahden tien rakennustyömaan johdosta, Pälkäneen Ristiänmäen ruumiskalmistossa, Urjalan Ali-Uotilan röykkiökalmistossa, Ylöjärven Mikkolan ruumiskalmistossa, Valkeakosken Hiittiänmäen polttokenntäkalmistossa ja Uittamon Riihimäen keskiaikaisella asuinpaikalla. Maankäytön suunnitelmista aiheutuneita kaivauksia tehtiin myös Vammalan Kaukolan röykkiökalmistossa, Luopioisten Hietasenkärjen kivikautisella asuinpaikalla, Valkeakosken Rapolan Rupakallion kalmistossa, Vammalan Kallialan röykkiökalmistossa, Vesilahden Karholannokan röykkiökalmistossa ja Tampereen Veijankujan kalmistossa.⁴⁷⁰

Tampereen museoiden arkeologisen suojelutyön pitkäjänteinen ja aiempaa suunnitelmallisempi kehittäminen alkoi Toimi Jaatisen johtajakaudella. Jaatisen toimiessa Savonlinnan maakuntamuseon johtajana arkeologisella toiminnalla oli 1980-luvulla museon asemaa vahvistava vaikutus. Maakunnallisen arkeo-

467 Lähdesmäki 2001, 11.

468 Tirkkonen 2016, 207–208, 223, 232–233, 239.

469 Palo-oja & Tirkkonen 2016, 130–131, 141.

470 Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset 2005, 48, 182, 217, 237, 246, 248, 264, 266, 287, 334.

login palkkaaminen nähtiin tuolloin Savonlinnan museossa mahdollisuutena, jolla oli myös symbolista merkitystä pienen museon toimintaa kehitettäessä. Myönteiset kokemukset pohjustivat arkeologisen toiminnan kehittämistä Pirkanmaalla Jaatisen tultua museotoimen johtajaksi Tampereelle.⁴⁷¹

Sarasmon kauden jälkeen arkeologinen työ oli jäänyt Tampereen kaupungin museotoiminnassa syrjään. Hämeen museon esihistorian näyttelyn uudistamistyöstä 1990-luvun alussa alkanut arkeologi Tuija-Liisa Soinisen työskentely Pirkanmaan arkeologisen toiminnan kehittämisessä merkitsi Tampereella tietoista arkeologiaan panostamista pitkän tauon jälkeen. Näyttely- ja inventointityön kehittämisen lisäksi suojeluun liittynyt museon rooli lausunto- ja viranomaistyössä koettiin Tampereen museoissa myönteisenä.⁴⁷²

Maakunnallinen työ laajeni merkittävästi 1990- ja 2000-luvulla Pirkanmaan maakuntamuseoon muodostetussa maakunnallisessa yksikössä, sittemmin kulttuuriympäristöyksikössä.⁴⁷³ Kehitystä vauhditti Tampereen museoiden ja Museoviraston arkeologian osaston 24.10.1996 allekirjoittama sopimus arkeologisen perinnön suojelun, tutkimuksen ja hoidon yhteistyöstä. Se merkitsi hallinnollisten suojelutehtävien hajauttamista maakuntaan. Maakuntamuseo seurasi alueellaan maankäytön suunnittelua, antoi suunnittelijoille ja viranomaisille tiedot muinaisjäännöksistä ja laati valtaosan maankäyttöhankkeiden vaikutuksia ja muinaisjäännösten huomioon ottamista koskevista lausunnoista. Maakuntamuseo osallistui inventointeihin ja organisoii niitä, otti vastaan Museovirastoon toimitettavaksi esineitä ja vastasi löytöpaikkojen tarkastuksista. Käytännössä maakuntamuseo alkoi hoitaa varhain myös työhankkeista neuvottelemista, Museoviraston kanssa ratkaisuista keskustellen. Sopimus solmittiin Arkeologian osaston kanssa Rakennushistorian osaston hallinnoimien historiallisten muinaisjäännösten hallinnollisten suojelutehtävien ollessa alkuvaiheessa pääsääntöisesti Museovirastolla.⁴⁷⁴

Sopimus muutettiin vuonna 2008 kulttuuriympäristön kokonaisvaltaiseksi sopimukseksi, joka käsitti sekä arkeologisen että rakennetun perinnön osa-alueiden suojelun. Sopimukseen sisältyi hallinnollisten suojelutehtävien lisäksi muitakin vaalimistehtäviä.⁴⁷⁵ Maakuntamuseo perehtyi alueidenkäyttöhankkeiden suunnitelmiin, arvioi niiden vaikutuksia ja ohjasi hankkeita, laati lausuntoja ja osallistui hankkeiden viranomais- ja työneuvotteluihin. Museo

471 Toimi Jaatisen haastattelu 14.7.2016. Arkeologinen toiminta Savonlinnan maakuntamuseossa alkoi Leena Lehtisen tultua museoon arkeologiksi. Maakuntamuseo profiloitui 1980-luvulla sekä maa- että järviarkeologian alalla, kun museoon palkattiin vedenalaisia tutkimustehtäviä varten Juhani Grönhagen.

472 Toimi Jaatisen haastattelu 14.7.2016.

473 Palo-oja & Tirkkonen 2016, 166.

474 Lähdesmäki 2008, 5.

475 Lähdesmäki 2005, 5.

tarjosi neuvontaa ja tietopalvelua, teki maastokatselmuksia ja tarkastuksia, organisoï arkeologisia kenttätutkimuksia, teki virkatyönä pienehköjä kenttätutkimuksia ja vastasi maakunnan kulttuuriympäristön tietoaineistojen hallinnasta ja päivittämisestä sekä laajenevasta valistustoiminnasta.⁴⁷⁶

Pirkanmaan maakuntamuseo toimi 2000-luvulla muinaismuistojen hallinnollisissa suojelutehtävissä Museoviraston mandaatilla alueensa ensisijaisena museoviranomaisena. Museoviraston vastuulla oli ylimaakunnallisten alueidenkäytön hankkeiden ohjaus. Suojelutyössä noudatettiin Suomessa vallitsevia viranomaistoiminnan periaatteita ja arkeologian alalla yleisesti hyväksytyjä käytäntöjä.

476 Tampereen kaupungin museotoimen toimintakertomus 2010, 12.

3 PIRKANMAAN SUOJELTU MUINAISJÄÄNNÖSKANTA

3.1 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN KARTTUMINEN

Kun jokin käyttökuntoinen ympäristön objekti kuten asumus, hauta, tie, varustus, tervahauta tai mikä tahansa muu käytössä ollut toiminnallinen rakenne on jäänyt kokonaan pois käytöstä, sen tulkitaan ajan kuluessa muodostuneen kiinteäksi muinaisjäännökseksi. Objektin ominaisuudet ja ilmiasu ovat olennaisesti muuttuneet alkuperäiseen verrattuna. Se on jäljellä oleva aines aiemmin toiminnassa olleesta rakenteesta ja fyysisestä objektista.

Arkeologisen kulttuuriympäristön tilan muutoksiin vaikuttavat ulkoiset tekijät kuten työhankkeet ja suunnitelmat, mutta myös jäännösten omat ominaisuudet kuten se, minkälaisesta muinaisjäännöksestä on kyse, minkälaisessa miljöössä se sijaitsee, minkälainen omistus kiinteistöllä on ja mikä maankäyttö jäännöksellä vallitsee. Maakunnan muinaisjäännöskantaa käsittelevässä luvussa analysoidaan näitä muinaisjäännösten ominaisuuksia ja muodostetaan käsitys siitä, minkälaiseen arkeologiseen aineistoon alueidenkäyttö kohdistui ja minkälaista arkeologista perintöä museoviranomainen vaali osallistuessaan alueidenkäytön ohjaukseen.

Maakunnan nykyinen muinaisjäännöskanta on muotoutunut pitkän ajan kuluessa. Suomessa muinaismuistoja koskevien tietojen kerääminen alkoi Ruotsin kruunun kuninkaallisen julistuksen vuonna 1666 käynnistämistä toimenpiteistä, mutta lyhytaikaiseksi jäänyt tietojen keruutoiminta ei nykytietojen valossa tuottanut tuloksia nykyisen Pirkanmaan alueelta. Tietoja antikviteeteista karttui hajanaisesti 1700-luvulla. Tuloksellisempi keruutoiminta käynnistyi 1800-luvun lopulla.⁴⁷⁷ Pitäjän- ja kihlakunnankertomusten perusteella useista nykyisen Pirkanmaan pitäjistä oli 1800-luvulla tietoja muinaisjäännöksistä, mutta jäännösten tarkkaa määrää ei tunnettu eikä määrän muuttumista selvitetty järjestelmällisesti. Arkeologisen toimiston työn käynnistyttyä Suomen suuriruhtinaskunnassa muinaisjäännöksiä alettiin tarkastaa ammattimaisesti ja niiden määrästä ja laadusta alkoi kertyä aiempaa tarkempia dokumentteja. Suunnitelmallisen ja asiantuntevan inventointitoiminnan kehittyminen tuki museoviranomaisen tarvitseman tiedon karttumista. Vaikka inventoinnit ovat hyödyttäneet arkeologista perustutkimusta, niiden keskeisenä tarkoituksena on ollut muinaisjäännösten suojelun tukeminen.⁴⁷⁸ Muinaisjäännöksiä koskevia tietoja on sisältynyt muutamissa tapauksissa myös rakennuskulttuurin luetteloihin; esimerkiksi vuonna 1998 julkaistussa *Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri* -julkaisussa oli tietoja Kalkun Mustavuoren ja Pispalan puolustusvarustuksista ennen kuin niitä

477 Purhonen 2000, 9.

478 Huurre 1973, 27.

oli kirjattu varsinaisiin muinaisjäänösluetteloihin.⁴⁷⁹

Arkeologit Ville Luho ja Väinö Maajoki tekivät Pirkanmaalla ensimmäiset kuntien perusinventoinnit vuonna 1939 Kangasalla ja Vesilahdella, joissa oli tehty arkeologisia kaivauksia jo 1800-luvun lopulla.⁴⁸⁰ Työ jatkui sotavuosina ja sodan päätyttyä Lempäälässä, Akaassa, Nokialla, Pälkäneellä ja Valkeakoskella Ville Luhon, Annikki Nisulan, Aarni Erä-Eskon, Jouko Voionmaan ja Esko Sarasmon voimin. Tampereen ensimmäisen laajan perusinventoinnin teki vuonna 1949 Aarni Erä-Esko, joka inventoi samalla kenttäkaudella vielä Vammalassa. Inventoinnit jatkuivat 1950-luvulla Urjalassa, Virroilla ja Äetsässä. Työn kustansi Muinaistieteellinen toimikunta, ja tutkittavat alueet valittiin maankäytön paineiden ja jäännösten oletetun runsauden perusteella.

Arkeologisten inventointien määrä lisääntyi muinaismuistolain tultua voimaan. Seutukaavoituksen käynnistyttyä inventoinnit alkoivat Tampereen seutukaava-alueella Museoviraston ja seutukaavaliiton yhteistyönä vuonna 1969. Ensimmäinen Pirkanmaata koskeva arkeologisten kohteiden muinaisjäänösluettelo valmistui vuonna 1973 käsittäen 452 esihistoriallista kohdetta 28 kunnasta (kaavio 3).⁴⁸¹ Lyhyiden kohdekuvausten lisäksi luettelossa mainittiin myös useimpien kohteiden osalta, oliko kyseessä yksityisen vai julkisen maanomistajan maalla oleva kohde. Koko seutukaava-alueita ja maakunnan 30 kuntaa käsittävä 538 kohteen luettelo valmistui vuonna 1983. Museoviraston esihistorian toimistossa laadittu luettelo oli tarkoitettu maankäytön suunnittelijoita varten ja se koski vain esihistoriallisia jäännöksiä.⁴⁸²

Kaavio 3 Kiinteiden muinaisjäänösten ja muiden arkeologisten suojelukohteiden karttumisen muinaisjäänösluetteloiden laatimisen aikana ja 2000-luvun lopussa. Luvuissa ovat mukana kaikki muinaisjäänösten rauhoitusluokat.

479 Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998.

480 Pirkanmaan esihistorialliset kohteet ja alueet 1983, esipuhe.

481 Tampereen seutukaava-alueen esihistorialliset kohteet ja alueet 1973, 1.

482 Pirkanmaan esihistorialliset kohteet 1983, esipuhe.

Muinaisjäännösten määrä kasvoi vähitellen inventointien tuloksena Museoviraston tekemissä kuntien perusinventoinneissa. Kohteiden määrä karttui Pirkanmaalla hitaasti vielä 1990-luvun alkaessa. Pirkanmaan maakuntamuseo käynnisti vuonna 1993 yhdessä eräiden kuntien kanssa perusinventointiprojektin, joka jatkui museon ja kuntien rahoittamana 2000-luvun vaihteeseen saakka. Idea projektista syntyi alun perin keskusteluissa Pirkanmaan liiton kanssa. Museon tavoitteena oli saattaa maakunnan inventointiaste kiitettävälle tasolle.⁴⁸³ Kun Museovirasto ja Pirkanmaan liitto julkaisivat uuden muinaisjäännösluettelon vuonna 1996, se käsitti jo 671 muinaisjäännösaluetta.⁴⁸⁴

Koko kunnan arkeologiset perusinventoinnit muuttuivat 2000-luvun alussa harvinaisiksi. Yleisempää oli inventoida suppeampi rajattu alue, jossa oli vireillä esimerkiksi yleis- tai asemakaavoitus taikka vesihuollon rakennushanke. Viimeiset perinteiset koko kunnan perusinventoinnit tehtiin Kurussa vuonna 2000 ja Luopioisissa vuonna 2004. Uuden vuosituhannen alussa voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslain vaikutuksesta inventoinneista tuli yhä säännöllisemmin osa kaavoitushankkeitten selvitystyötä. Se vaikutti kuntien halukkuuteen ja mahdollisuuteen rahoittaa erikseen laajoja perusinventointeja.

Maankäyttö- ja rakennuslain myötä Suomeen luotiin maakuntakaavoitusjärjestelmä.⁴⁸⁵ MRL:n mukaisesti maakunnan liiton tehtäväksi tuli laatia yleispiirteinen maakuntakaava.⁴⁸⁶ Pirkanmaan 1. maakuntakaavaa varten tehtiin ennestään tunnettujen kiinteiden muinaisjäännösten arkistoinventointi, jossa tarkastettiin kohteiden tiedot kaavaan merkitsemistä varten. Lisäksi liitto tilasi Pirkanmaan maakuntamuseolta historiallisten muinaisjäännösten inventoinnin, jossa inventoitiin keskeisiä historiallisten muinaisjäännösten tyyppejä vuonna

483 Soininen 2000, 22–23.

484 Yksi muinaisjäännöskohde saattoi käsittää yhdestä useampaan yksittäiseen kiinteään muinaisjäännökseen.

485 Pirkanmaan seutusuunnittelutoiminnan katsotaan alkaneen vuonna 1946, jolloin alettiin suunnitella Ylä-Kokemäen ensimmäistä seudullista kaavaa. Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliitto perustettiin vuonna 1952 toiminnan perustuessa useiden kuntien vapaaehtoiseen yhteistyöhön. Ensimmäinen seutusuunnitelmaehdotus, joka koski lähes nykyistä Pirkanmaata vastaavaa aluetta, valmistui vuonna 1956. Samoihin aikoihin Seutusuunnitteluliitto alkoi laatia kunnille rakennus- ja yleiskaavoja sekä kuntasuunnitelmia, joista jälkimmäisissä selvitettiin kunnan luonnonoloja, historiaa sekä väestön kehitystä ja ennustetta ja lueteltiin kulttuurimuistomerkkejä. Tampereen Seutukaavaliitto muodostettiin vuonna 1967, ja liitto laati ensimmäisen lakisäätetyn runkokaavan vuonna 1969. Tampereen seutukaava-alueen kolme seutukaavaa valmistuivat vuonna 1976, 1980 ja 1995. Pirkanmaan liitto muodostettiin Seutukaavaliiton ja maakunnan liiton yhdistyttyä vuonna 1990 laajassa aluehallinnon uudistuksessa. Pirkanmaan liitto laati 2000-luvun alussa Pirkanmaan 1. maakuntakaavan, jonka ympäristöministeriö vahvisti vuonna 2007. Liitto alkoi vuonna 2012 laatia uutta kokonismaakuntakaavaa, joka valmistui vuonna 2017. (Pirkanmaan liitto 2017, sähköinen lähde).

486 MRL 1999, 19 §, 26 §.

2002. Historiallisia jäännöksiä oli mainittu jo useissa 1990-luvun inventointiraporteissa, mutta kiinteiksi muinaisjäännöksiksi oli siihen mennessä luokiteltu vain I maailmansodan puolustusvarustuksia, Pälkäneen Rauniokirkko ja Suuren Pohjan sodan taistelupaikka Pälkäneen Kostianvirralla. Vuonna 2002 inventointiluetteloon merkittiin aiempaa kattavammin ja järjestelmällisemmin historiallisia kyläpaikkoja, myllynpaikkoja, tervahautoja ja eräitä muita asutus- ja elinkeinohistorian muinaisjäännöstyyppisiä. Inventointiraportti käsitti vuonna 2005 yhteensä 1044 esihistoriallista ja historiallista muinaisjäännösalueita.

Suojeluviranomaisten tiedossa olevien muinaisjäännösalueiden määrä lisääntyi Pirkanmaalla vuodesta 1996 lähtien seuraavien 15 vuoden aikana lähes 1000:lla aiemmin tuntemattomalla kohteella.⁴⁸⁷ Määrän nopeaan kasvuun vaikutti 2000-luvun alkuvuosina varsinkin maankäyttö- ja rakennuslain vaikutus kaavahankkeiden selvitysten määrään. Lain 9 §:n säännös velvoitti kaavaa laadittaessa selvittämään riittävästi muun muassa kaavas suunnitelman kulttuuriset ympäristövaikutukset. Arkeologisista inventoinneista tuli siten yhä säännöllisemmin osa hankealueella tehtävistä selvityksistä. Säännöksen soveltaminen lisäsi Pirkanmaalla inventointien määrää niillä hankealueilla, joita ei ollut aiemmin inventoitu ja joissa oli mahdollisuuksia paikantaa ennestään tuntemattomia jäännöksiä. Tietojen vanhentuneisuus oli usein peruste inventoinnin käynnistämiseen alueilla, joista muinaisjäännöksistä oli käytettävissä usein vain 1970-luvun yleispiirteisiin inventointeihin perustuvia tietoja.

Arkeologisten kohteiden määrä kasvoi 2000-luvulla merkittävästi myös siksi, että suomalaisessa arkeologisessa toiminnassa paneuduttiin enenevästi historiallisiin muinaisjäännöksiin. Monet historiallisten jäännösten tyypeistä olivat Pirkanmaalla melko yleisiä ja runsaslukuisia ja niihin kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota inventoinneissa. Historiallisiin jäännöksiin sisältyi myös kasvava joukko nuorehkoja tai hyvin yleisiä jäännöstyyppisiä, joita ei luokiteltu kiinteiksi muinaisjäännöksiksi, mutta jotka kartuttivat arkeologisten kohteiden kokonaismäärää ja tulivat joissakin tapauksessa suojelluiksi maankäytön yhteydessä. Myös niitä paikannettiin ja kartoitettiin yhä enemmän. Säilyttämisen tavoite laajennettiin kiinteiden muinaisjäännösten ulkopuolelle.

Inventointien lisääntymiseen ja sen seurauksena arkeologisten kohteiden määrän kasvuun vaikutti myös se, että Pirkanmaan maakuntamuseo alkoi vuoden 2000 alusta lähtien antaa enemmän lausuntoja rakennettua kulttuuriympäristöä koskevista maankäyttöhankkeista vakinaisen rakennustutkijan aloitettua

487 Tiedossa olleiden kiinteiden muinaisjäännösten määrä oli kesäkuussa 2017 maakuntamuseon ympäristötietokannan mukaan 1752 edelleen rauhoitettua kohdetta ja 261 tuhoutunutta kohdetta. Vastaavana aikana suojeltuina oli muita kulttuuriperintökohdetta ja suojeltavia rakenteita noin 500. Muinaisjäännösrekisteriin oli kirjattu esimerkiksi vuonna 2008 noin 20000 kiinteää muinaisjäännöstä koko maasta (Berghäll & Pesu 2008, 23).

työn museossa. Rakennetun ympäristön hankkeiden yhteydessä oli aiempaa useammin mahdollisuus arvioida myös arkeologisen inventoinnin tarvetta ja edellyttää sitä. Kulttuuriympäristön suojelutyötä tekevien tutkijoiden määrä oli maakuntamuseossa lisääntynyt muutoinkin 1990-luvun lopulta lähtien, mikä tehosti suojelun viranomaistoimintaa. Maakuntamuseon näkyvyys kulttuuriympäristön vaalijana lisääntyi ja vaikutti maankäyttäjien tietoisuuteen kulttuuriympäristöstä. Arkeologinen kulttuuriperintö hyötyi kulttuuriympäristön kokonaisvaltaisesta tarkastelutavasta, missä hankkeiden arvioinnissa ja lausuntotyössä otettiin yhtä aikaa huomioon sekä rakennetun että arkeologisen perinnön näkökohdat. Maakuntamuseon toimeliaisuus kulttuuriympäristön eri aloilla toi inventointien tarpeen ja suojelun reunaehdot aiempaa tehokkaammin maankäyttäjien tietoisuuteen.

Löytöjen lukumäärät eivät välttämättä heijasta säilyneiden arkeologisten jäännösten määrää.⁴⁸⁸ Pirkanmaan eri alueilta inventoinneissa löydettyjen arkeologisten jäännösten määrä ei myöskään suoraan tai kaikilla alueilla ilmennä sitä, miten intensiivistä asutus menneinä aikoina oli ja minkälaisia ilmiöitä asutukseen, elinkeinoihin ja muihin elämän osa-alueisiin kullakin alueella tosiasiasa liittyi. Nämä ilmiöt varmasti heijastuvat jossain määrin muinaisjäännöskannassa, mutta sen sisältöön, eri muinaisjäännöstyyppien lukuisuuteen ja levinneeseen vaikuttivat varsinkin inventointien kytkeytyminen maankäytön erilaisiin hankkeisiin. Olennaisia asioita olivat se, missä hankkeiden yhteydessä tehtiin inventointeja, minkälaiset jäännöstyyppit saivat huomiota esimerkiksi historiallisissa tyypeissä ja mistä jäännöksiä etsittiin.

Seutukaavaliiton ja maakunnan liiton muinaisjäännösluettelot käsittivät 1970–2000-luvulla tiedot suojelun piirissä olevista, maankäyttöön vaikuttavista kiinteistä muinaisjäännöksistä ja niiden lisäksi jo tuhoutuneista jäännöksistä. Historiallisista jäännöksistä rauhoitettuja olivat pitkään olleet linnojen ja kirkkojen rauniot, sotahistorialliset varustukset ja linnoitukset tai niiden kaltaiset monumentaaliset kohteet. Vuosituhannen vaihteesta lähtien suojelun katveessa olleet lukuisat historialliset jäännöstyyppit tulivat enenevästi esille arkeologian tutkimuksessa, suojelualan seminaareissa ja alan julkaisuissa.⁴⁸⁹ Museovirasto julkaisi monivuotisen perusteellisen kehitystyön jälkeen vuonna 2009 historiallisten muinaisjäännösten tunnistamista ja suojelua koskevan ohjekirjan. Inventointiraportit sisälsivät 2000-luvun alusta lähtien yhä useammin kuvauksia sellaisista historiallisista jäännöksistä, jotka oli aiemmin mainittu vain lyhyesti tai jätetty kokonaan inventointien ulkopuolelle. Historiallisten muinaisjäännösten tyyppistön ja jäännösten kirjon runsastuessa kävi yhä selvemmäksi, että kaikkia historiallisia jäännöksiä ei tule pitää rauhoitettuina kiinteinä muinaisjäännöksinä.

488 Tuovinen 2000, 35.

489 Immonen 2016.

Kirjavasta ja kasvavasta historiallisten jäännösten joukosta erotettiin 2000-luvulla yhä johdonmukaisemmin kohteita, jotka suojeluviranomainen arvioi huomattavan yleisiksi, vähemmän merkittäviksi tai muutoin sellaisiksi, ettei niitä luokitella kiinteiksi muinaisjäännöksiksi. Näitä jäännöksiä nimitettiin vuosikymmenen alussa joko suojeltaviksi rakenteiksi, suojeltaviksi muistomerkeiksi tai yksinkertaisesti muiksi (arkeologisiksi) kohteiksi, mitä määrettä muinaisjäännösrekisterissä käytettiin 2010-luvun alusta lähtien. Runsastuvien historiallisten tyyppien luokittelun tueksi on toistaiseksi ollut vain vähän tieteellistä tutkimusta, ja laajan ja kasvavan historiallisten jäännösten joukon arvottaminen on ollut osittain epäyhtenäistä ja ongelmallista.

Pirkanmaalta tunnetuissa arkeologisissa jäännöksissä on 1800-luvun pitäjän- ja kihlakunnankertomuksista lähtien ollut tulkinnaltaan epäselviä historiallisia jäännöksiä. Maakunnallisissa muinaisjäännösluetteloissa osa niistä luokiteltiin ajoittamattomiksi muinaisjäännöksiksi. Vuonna 2010 Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristön tietokannassa muiksi kohteiksi luokiteltiin yhteensä 222 jäännöstä (kaavio 3). Niiden määrä kasvaa edelleen. Arkeologisen perinnön suojelussa muut kohteet edustivat 2000-luvun alussa epäselvää ryhmää, jonka arvottaminen ja huomioon ottaminen ei ollut aivan yhdenmukaista eikä selkeää. Tämän aineiston hallinta merkitsi ponnisteluja suojelutyössä ja lisäksi maankäyttäjien epätietoisuutta arkeologisen perinnön suojelusta.

Vuosituhaten alussa vuonna 2000 Pirkanmaalta tunnettiin yhteensä 839 muinaisjäännöskohdetta ja -aluetta (kaikki rauhoitusluokat mukaan lukien).⁴⁹⁰ Eniten kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnettiin Vammalasta, Hämeenkyröstä ja Nokialta. Tuolloin oli useita kuntia, joista tunnettiin alle kymmenen kohdetta. Kurusta ja Kuhmalahdesta tunnettiin vain yksi muinaisjäännös kummastakin. Seuraavan kymmenen vuoden aikana tietoon tuli yli 1000 uutta kiinteäksi muinaisjäännökseksi luokiteltua kohdetta: vuonna 2010 rauhoitettuja, alueidenkäyttöön vaikuttaneita kiinteitä muinaisjäännöksiä (rl 1–2) oli yhteensä 1485. Tuhoutuneet jäännökset ja muut arkeologiset kohteet mukaan lukien arkeologisia kohteita tunnettiin vuonna 2010 yhteensä 1838.⁴⁹¹ Kohteiden määrä kasvoi 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä huomattavasti nopeammin kuin 1970-luvun ja 1990-luvun välisenä aikana.

490 Yhteen muinaisjäännösalueeseen kuului yksi tai useita erillisiä kiinteitä muinaisjäännöksiä. Luku perustuu Pirkanmaan kiinteiden muinaisjäännösten luetteloon vuodelta 2005.

491 Kaikkien kiinteiden muinaisjäännösten määrä oli vuoden 2017 alussa Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristön tietokannassa yhteensä 2013. Niistä edelleen rauhoitettuja oli 1751 kohdetta. Tuhoutuneiksi luokiteltuja oli 262. Mahdollisiksi muinaisjäännöksiksi luokiteltuja kohteita oli 20. Muita kulttuuriperintökohteita tai pelkästään muiksi kohteiksi luokiteltuja jäännöksiä oli 203 ja pelkästään löytöpaikkoja 409. Arkeologisten kohteiden luokittelu tuli 2010-luvulla aiempaa hienojakoisemmaksi.

Kunnista tunnettiin vuosituhannen alkaessa keskimäärin 25 muinaisjään-
nöstä (kaikki rauhoitusluokat mukaan lukien) kun vastaava luku vuonna 2010
oli 71. Vuosituhannen alussa vain Vammalassa ja Hämeenkyrössä oli tiedossa
yli 50 muinaisjäänösalueita. Kymmenen vuotta myöhemmin yli puolessa kun-
nista muinaisjäänöksiä oli jo yli 50 ja lähes sadan tai runsaan sadan muinais-
jäänöksen kuntiakin oli useita. Sastamalan ”suurkunnasta” jäänöksiä tunnet-
tiin vuosikymmenen lopulla 263 usean muinaisjäänöksistä rikkaan kunnan
liitoksen seurauksena. Vain muutaman muinaisjäänöksen kuntia olivat vuosi-
tuhannen alussa Kihniö, Kuru, Kuorevesi ja Kuhmalahti. Vuosikymmenen lo-
pulla muutaman muinaisjäänöksen kuntia olivat edelleen Kihniö, jonka suppea
perusinventointi oli peräisin seutukaavoituksen ajalta 1970-luvulta ja Kuhma-
lahti, jossa ei ollut siihen mennessä tehty perusinventointia tai laajempia osain-
ventointeja lainkaan.

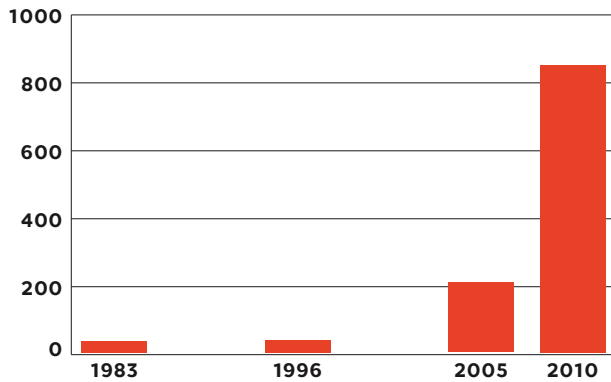
Vuonna 2010 useissa Tampereen kaupunkiseudun vilkkaan maankäytön
kunnissa (Tampere, Ylöjärvi, Kangasala, Nokia) oli runsaasti rauhoitettuja mui-
naisjäänöksiä. Rungas maankäyttö lisäsi inventointien määrää, tietoon tullei-
den jäänösten määrää ja vaikutti nopeasti karttuvan muinaisjäänöskannan
uhanalaisuuteen.

Arkeologisten jäänösten määrä heijasti vuosikymmenen lopulla varsin-
kin vireää maankäyttöä ja maankäyttösuunnitelmien yhteydessä inventointien
selvää lisääntymistä. Historiallisten jäänösten suojelun tehostuminen vaikutti
määrän huomattavaan kasvuun lyhyessä ajassa.

Luetteloitujen tai rekisteröityjen historiallisten kohteiden määrä oli Pir-
kanmaalla pitkään vähäinen. Joitakin historiallisia jäänöksiä mainittiin jo
1860–1880-luvulla laadituissa pitäjän- ja kihlakunnankertomuksissa. Ensim-
mäisessä muinaisjäänösluettelossa vuonna 1973 niitä ei vielä ollut, sillä luettelo
tehtiin vain esihistoriallisista kohteista. Sen sijaan vuoden 1986 seutukaavaliiton
luetteloon merkittiin runsaat 40 historiallisen ajan kiinteää muinaisjäänöstä.
Luettelot koottiin edelleen pääasiassa esihistoriallisista jäänöksistä ja historial-
lisiä kohteita oli mukana lähinnä silloin, kun samasta kohteesta oli tiedossa sekä
esihistoriallinen että historiallinen muinaisjäänös.

Historiallisilla jäänöksillä oli pitkään erilainen asema suojelussa kuin esi-
historiallisilla eikä niistä ole laadittu Pirkanmaalla erillisiä luetteloita ennen
vuotta 2002.⁴⁹² Paikkakunnilla tiedettiin kuitenkin sellaisista historiallisista mui-
naisjäänöksistä, jotka eivät olleet suojeluviranomaisten luetteloissa ja rekiste-
reissä. Tästä ovat esimerkkejä Lempäälän Rikalan 1770-luvulla aloitetun Ruotsin
kruunun kanavahankkeen jäänökset ja 1910-luvun venäläiset puolustusvarus-
tukset useilla paikkakunnilla.

492 Pirkanmaan maakuntamuseo & Mikroliitti Oy 2002. Inventointi tehtiin ensimmäisen
maakuntakaavahankkeen aikana.

Kaavio 4 Suojeltujen historiallisen ajan arkeologisten jäännösten määrän karttuminen Pirkanmaalla vuonna 1983–2010. Luvuissa ovat mukana kaikki rauhoitusluokat sekä muut suojellut jäännökset.

Suomessa kiinnitettiin historiallisten jäännösten inventoinnin tehostamiseen ja tarkempien suojeluohjeiden laatimiseen enenevää huomiota 1990-luvulta lähtien. Tiedostamisen vahvistuminen, ohjeiden tarkentuminen ja huomion kohdistaminen aiempaa johdonmukaisemmin historiallisten jäännösten suojeluun vaikuttivat jäännösten määrän voimakkaaseen kasvuun Pirkanmaalla huomattavan lyhyessä ajassa: Vuonna 2000 niitä oli rekisteröity kiinteinä muinaisjäännöksinä 74 kohdetta (9 % kaikista kohteista). Viisi vuotta myöhemmin historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä ja muita historiallisia arkeologisia suojelukohteita oli 212 ja vuosikymmenen lopulla muinaisjäännösrekisterissä oli Pirkanmaalta historiallisen ajan arkeologisia suojelukohteita jo 852 (kaavio 4).⁴⁹³ Joukko oli kirjava ja esimerkiksi kylätonteissa kiinteiksi muinaisjäännöksiksi luokiteltiin aluksi myös ne kohteet, jotka olivat edelleen asuttuja ja rakennettuja, mikä lisäsi historiallisten jäännösten määrää huomattavasti.

Vuosituhanen alussa suojeltuja historiallisia jäännöksiä oli vielä vähän ja vain osassa kuntia kun vuosituhanen lopussa määrä oli kasvanut merkittävästi ja niitä tunnettiin lähes kaikista kunnista. Vuonna 2000 niitä oli eniten Vammalassa, Nokiassa ja Pirkkalassa. Vuonna 2010 muinaisjäännösrekisterissä oli esimerkiksi Sastamalasta jo runsaat 150 kohdetta, valtaosa tosin kylänpaikkoja. Määrä oli suuri myös Tampereella, Orivedellä, Valkeakoskella ja Ylöjärvellä; kaikissa kunnissa oli tehty vuosikymmenen aikana laajojen yleiskaava-alueiden inventointeja, joissa paikannettiin varsinkin kylänpaikkoja.⁴⁹⁴

493 Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristötietokannan mukaan vuoden 2017 heinäkuussa maakunnasta oli rekisteröity suojelustatuksetta erilaisia historiallisia kohteita noin 1300. Niistä 804 oli kiinteitä muinaisjäännöksiä, joista 640 oli edelleen rauhoituksen piirissä.

494 Sastamalan määrä korostuu vuonna 2009 tapahtuneen Vammalan, Mouhijärven, Suodenniemen ja Äetsän kuntaliitoksen johdosta. Suodenniemeä lukuun ottamatta yhdistyneistä kunnista tunnettiin runsaasti muinaisjäännöksiä.

3.2 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN TYYPIT

3.2.1 ESIHISTORIALLISET MUINAISJÄÄNNÖKSET

Yleisin muinaisjäännöstyyppi 2000-luvun alkaessa oli kivikautinen asuinpaikka (44 % kaikista muinaisjäännöksistä, ks. liite 4). Niitä tunnettiin kaikista maakunnan kunnista Kuhmalahtea lukuun ottamatta. Erityisen runsaasti niitä oli Ylöjärveltä, joka oli inventoitu vastikään vuosituhannen vaihteessa. 1990-luvun puolivälissä inventoidussa Kangasalan kunnassa ja kaksi vuosikymmentä aikaisemmin inventoiduissa Luopioisissa, Hämeenkyrössä ja Ikaalisissa niitä oli niin ikään huomattavan paljon. Laaja arkeologisesti merkittävä kivikautisten asuinpaikkojen kokonaisuus sijaitsi Kangasalla muinaisen Sarsanuoman varressa. Tutkimushistoriallisesti merkittävä oli myös Sakari Pälsin 1930-luvulla tutkima vasarakirveskulttuurin asuinpaikka ja hauta Nokian Tottijärven Pelttarissa sekä runsaat keramiikka- ja savi-idolilöydöt sisältäneet Luopioisten Hietasenkärjen laaja kampakeraaminen asuinpaikka.⁴⁹⁵

Kivikautiset haudat olivat maakunnassa harvinaisia. Vasarakirveskulttuurin ajalta niitä tunnettiin Pelttarin lisäksi Valkeakosken Itkosta soranotossa tuhoutuneesta kohteesta, Kylmäkosken Koivulasta sekä Urjalan Jokimaasta. Hautojen tulkinta oli vahingoittuneissa kohteissa jossain määrin epävarma. Ainutlaatuisen esihistoriallinen muinaisjäännös maakunnassa oli Luopioisten Salminkallion kalliomaalaus. Harvinaisia olivat myös kivikautisten asuinpaikkojen yhteydestä tai läheltä paikannetut kvartsinottopaikat Mäntässä ja Kangasalan Saarikylissä sekä Kangasalan Apajapohjasta 1930-luvulla löydetty verkon kivekset, jotka ajoitettiin 2000-luvun alussa varhaismetallikautisiksi.⁴⁹⁶

Varhaismetallikauden muinaisjäännökset olivat vuosikymmenen alussa vähälukuisia. Osa Kangasalan Sarsan asuinpaikoista ajoittuu tähän vaiheeseen ja niiden lisäksi tunnetaan muutamia asuinpaikkoja, joiden ajoitus varhaismetallikaudelle on epävarma.

Rautakauden muinaisjäännöksistä runsaslukuisin ryhmä oli yksittäiset rökkiöt tai niiden muodostamat kalmistot, joita oli 19 % kaikista muinaisjäännöksistä. Niitä tunnettiin varsinkin Vammalasta (esimerkiksi Tuomisto, Roismalan Ristimäki, Vehmaanniemi, Kalliala, Kaukola), Nokialta (Rantavainio, Huvilaniemi, Keho, Viik, Talola I), Urjalasta (Niemumäki, Naurismo 1-2, Lauha, Ali-Uotila, Neittenlinna, Mäntylä), Ruovedeltä (Pilkanniemi, Kauhtionniemi, Lapinniemi, Pöykkysaari), Hämeenkyröstä (Lehtiniemi, Patasenvuori), Vesilahdelta (Karholannokka, Hiidennokka, Laukon Pajalahdenranta ja Riihimäki, Haihulannokka, Harmaa, Sauvalanniemi, Tonttimäki) ja Valkeakoskelta (Sääk-

495 Miettinen 1967, 10.

496 Luoto 2010, 4.

smäen Rapolan useat kalmistot) Tutkimushistoriallisesti, tieteellisesti ja maisemallisesti huomattava röykkiökalmisto oli jo 1700-luvulla tunnettu Lempäälän Päivääniemi.

Rautakautisia polttokenttäkalmistoja oli vain 7 % jäännöksistä. Niitä sijaitsi varsinkin Vammalassa, Valkeakoskella (Jutikkalan Muuntajamäki), Lempäälässä (mm. Lempainen, Vaihmalanharju, Kirjakka III, Hääkivi II, Sarapistonmäki, Mottinen), Vesilahdella (Suomela, Hukari-Rantavainio, Kirmukarmu), Pälkäneellä (Myttäälä, Harhalan Ylinen) ja Tampereella (Kukkojenkivenmäki, Pappulanmäki, Veijankuja, osa Vilusharjua). Useita kalmistoja on tutkittu kaivauksin ja monet olivat maankäytössä vahingoittuneita tai jopa kokonaan tuhoutuneita.

Näsjärveltä pohjoiseen ulottuvalla alueella sijaitsi lapinraunioita (3,6 % kohteista), joita oli erityisesti Tampereen ja Virtain rannoilla ja saarissa. Vanhin tieto lapinraunioista on 1760-luvulta maanmittari Daniel Hallin Tampereen Reuharinniemen rauniosta laatima kuvaus. Hall merkitsi karttaan myös Tampereen Saunasaassa sijainneen, myöhemmin tuhoutuneen lapinraunioita.⁴⁹⁷ Hautarakenteiden luokittelu lapinraunioiksi tai röykkiöiksi on ollut jossain määrin häilyvää. Lapinraunioita on voinut sisältyä myös röykkiöiksi luokiteltuihin jäännöksiin.

Maakunnasta tunnettiin 2000-luvun alussa 13 nuoremman rautakauden ruumiskalmistoa, joita oli varsinkin Valkeakoskella (Kiiliä, Toppolanmäki, mahdollisesti Moijanen). Useat niistä tunnettiin jo 1900-luvun alkupuolella. Kaivauksin tutkittuja ja kokonaan tai osittain tuhoutuneita kalmistoja olivat mm. Pälkäneen Ristiänmäki, Tampereen Vilusharju, Ylöjärven Mikkola, Lempäälän Lempainen ja Nokian Hakamäki. Rautakautisiksi tulkittuja lapinraunioita, polttokenttäkalmistoja ja ruumishautakalmistoja oli tarkastelujakson alussa yhteensä 119.

Rautakautisia kuppikiviä on löytynyt maakunnan eteläosasta 19:stä kohteesta, erityisesti Urjalasta ja Valkeakoskelta, joista kummastakin tunnettiin 4. Rautakautiset asuinpaikat olivat Pirkanmaalla harvinaisia (3 %). Lempäälän (6), Vammalan (5) ja Kangasalan (4) lisäksi yksittäisiä, asuinpaikoiksi tulkittuja löytöpaikkoja oli Valkeakoskella, Pälkäneellä, Tampereella ja Urjalassa.

Linnavuoria eli rautakautisiksi tai varhaishistoriallisiksi todettuja tai oletettuja muinaislinnoja oli Valkeakoskella, joista Rapola oli maisemallisesti monumentaalisin ja monimuotoisin kohde. Muita muinaislinnoja olivat Ikaalisten Arasalo, Lempäälän Pirunlinna, Pälkäneen Hunttila ja Kirvunlinna, Vammalan Pentti, Vesilahden Linnamäki ja Linnankallio sekä Nokian Siuron Linnavuori. Muinaislinnoiksi oletettuja epävarmempia kohteita oli näiden lisäksi Kylmäkoskella ja Orivedellä.

497 Hall 1783, 7.

Osa muinaisjäännöksistä oli merkitty muinaisjäännösluetteloissa ja inventointikertomuksissa ajoittamattomiksi. Yleisimpiä ajoittamattomia kohteita olivat röykkiöt, joihin lukeutui 2000-luvun alussa todennäköisesti yksittäisiä hautoja, kiukaita, kaski- ja viljelyröykkiöitä, rajamerkkejä sekä käyttötarkoitukseltaan epäselviä kivirakenteita.

Vuonna 2010 tiedossa olevissa esihistoriallisissa kohteissa oli samoja tyyppisiä kuin 10 vuotta aiemmin, mutta yksittäisten jäännösten määrä oli kasvanut (liite 5). Kivikautisten asuinpaikkojen määrä lisääntyi noin 200 asuinpaikalla vuosikymmenen aikana tehdyissä inventoinneissa. Niiden suhteellinen osuus kiinteistä muinaisjäännöksistä oli hieman vähentynyt vuosikymmenen alun tilanteeseen verrattuna. Kivikautisia asuinpaikkoja tunnettiin vuosikymmenen lopulla erityisesti Sastamalasta,⁴⁹⁸ Kangasalta, (50), Ylöjärveltä (50) ja Ikaalisista (47). Esihistoriallisiksi haudoiksi tulkitut röykkiöt ja röykkiökalmistot olivat toiseksi yleisin tyyppi (143 kohdetta), kuten vuosikymmenen alussakin. Niidenkin suhteellinen osuus oli vähentynyt. Eniten vuosikymmenen aikana olivat lisääntyneet kivikautisten asuinpaikkojen lisäksi lapinraunioiden, (30->58) ja rautakautisiksi tulkittujen asuinpaikkojen (26->37) määrä. Rautakautisten asuinpaikkojen määrä kasvoi eniten Valkeakoskella ja Lempäälässä tehtyjen inventointien seurauksena. Lapinraunioita tunnettiin vuosikymmenen lopulla enemmän ja aiempaa useammasta kunnasta kuin vuosikymmenen alussa. Kaiken kaikkiaan rautakautisiksi lapinraunioiksi, polttokenntäkalmistoiksi ja ruumiskalmistoiksi tulkittuja kohteita oli vuosikymmenen lopulla yhteensä 124. Kohteiden tulkinta oli joissakin tapauksissa muuttunut vuosikymmenen alkuun verrattuna (kohteiden määrät saattoivat olla joissakin yksittäisissä muinaisjäännöstyypeissä silloin hieman suuremmat). Esihistoriallisten jäännösten tyyppien esiintymisessä ei ollut tapahtunut suuria muutoksia kymmenen vuoden aikana ja esimerkiksi uusia rautakautisia kalmistoja todettiin vain muutamia. Esimerkkinä niistä on Kangasalan Saarikylistä vuonna 2010 metallinilmaisimella paikannettu kalmisto. Kalmistoja löytyi enemmän 2010-luvulla vilkastuneen metallinilmaisinharrastuksen vaikutuksesta. Runsaasti löytöjä sisältäneitä uusia kalmistokohteita löytyi esimerkiksi Valkeakosken Sääksmäen Vähä-Kantalan tilalta ja Pälkäneen Ruokolasta.⁴⁹⁹

498 Suureen lukuun vaikuttivat kuntaliitokset vuonna 2009 Sastamalan kaupunkia muodostettaessa.

499 Lähdesmäki 2012; Lähdesmäki 2014.

3.2.2 HISTORIALLISET JÄÄNNÖKSET

Tavallisimmat historialliset tyytit vuosituhannen alkaessa olivat erilaiset rökkiöt, kiukaat, kiviunit, kiviaidat ja viljelyrökkiöt (liite 6). Niiden lisäksi muinaisjäännösluettelossa oli 7 kylänpaikkaa: Juupajoella sijaitseva Kihlala, Pirkkalla Pirkkalankylä ja Katajisto, Valkeakosken Vanha-Annala, Vammalan Kärppälä sekä Viialan Alkkula. Valkeakoskelta luetteloissa olivat vielä keskiaikaiset asuinpaikat Sillantaka ja Uittamon Riihmäki. Historiallisten asuinpaikkojen tarkempi tyypittely oli vuosikymmenen alussa vasta muotoutumassa.

Historiallisen ajan tyytit edustivat varsinkin asutus- ja elinkeinohistoriaa. Pienten rökkiöiden ja kiviaitojen ohella tyypeihin kuului myös merkittäviä historiallisia ilmiöitä tai tapahtumia ilmentäviä jäännöksiä kuten sotahistoriallinen Pälkäneen Kostianvirran taistelupaikka (vuoden 1713 taistelujen varustusten jäännökset), Nokian kartanon kappelinpaikka ja Valkeakosken Linnosaaren varustusten jäännökset. Pitkään tunnettu Pälkäneen rauniokirkko tuli muinaisjäännösluetteloon vasta vuonna 2005. Ensimmäisen maailmansodan venäläisistä puolustusvarustuksista muinaisjäännösluettelossa oli vain Ylöjärven Soppeenmäen kohde. Osa linnoituslaitteista sai kiinteän muinaisjäännöksen statuksen jo vuonna 1971.⁵⁰⁰ Niistä oli 1900-luvun lopussa alustavaa tietoa useiltakin Pirkanmaan paikkakunnilta, ja paikalliset asukkaat tunsivat niitä, mutta varustusten inventointi tehostui vasta 2000-luvun alussa. Myös Tampereen Harjun kirkonpaikka ja historiallista hautausmaata pidettiin arkeologisina suojelukohteina jo 1990-luvulla, vaikka ne merkittiin muinaisjäännösluetteloon vasta vuonna 2005. Maakunnan historiallisiin jäännöksiin kuului siten yleisten ja visuaalisesti melko vaatimattomien tyyppien lisäksi joukko varsin tunnettuja monumentaalisia kirkollisia ja sotahistoriallisia kohteita. Historiallisten jäännösten asema suojeltuina arkeologisina kohteina oli vasta muotoutumassa ja ne tulivat suojeluluetteloihin viiveellä.

Maakunnassa oli useita keskiaikaisia sakaristoja, jotka eivät olleet enää toimivien kirkkorakennusten osia. Sakaristot eli sakastit lisättiin muinaisjäännösluetteloihin ja muinaisjäännösrekisteriin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä samoin kuin itse keskiaikaiset kirkot.

Maakunnasta tunnettujen historiallisten jäännösten määrä ja tyyppistö kasvoivat huomattavasti vuosikymmenen aikana (liite 7). Yleisin ryhmä olivat asutushistorialliset jäännökset (526 kohdetta, 35 % kiinteistä muinaisjäännöksistä). Kylänpaikkojen inventointi oli tehostunut vuosikymmenen aikana, tosin tyyppien edustajissa oli vuosikymmenen lopulla vielä huomattavia epäohdonmukaisuuksia ja epäyhtenäisyyttä. Yli puolet asutushistoriallisista jäännöksistä koostui sekä

500 Niukkanen 2009, 83; Ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoitukset Helsingissä 1979, 5.

autioituneista että edelleen rakennetuista kylänpaikoista, joita oli luetteloissa yhteensä 291 (16 % kaikista arkeologisista kohteista). Ennen 2010-lukua autioituneiden kylänpaikkojen lisäksi rakennetut tonttimaat luokiteltiin useimmiten kiinteiksi muinaisjäännoiksi, mutta suojeluohjeet selkiyttivät asiaa 2010-luvun alussa.⁵⁰¹ Kiinteistä muinaisjäännoista karsittiin kehittelyn myötä useat edelleen asutut kylänpaikat. Myös torpanpaikkojen määrä oli selvästi lisääntynyt vuosikymmenen aikana (yhteensä 52 kohdetta). Vuosikymmenen lopulla kentätutkimusten pohjalta oli käytettävissä myös aiempaa enemmän tulkintaa historiallisiksi ajoitetuista röykkiöistä, joita oli yhteensä 44 kohdetta.

Maakunnasta tunnettiin vuonna 2010 huomattava määrä elinkeinohistoriallisia kohteita (170, liite 8). Tyypillisimpiä olivat myllynpaikat (35) ja tervahaudat (32), joita tunnettiin varsinkin Pohjois-Pirkanmaalta Virroilta. Melko yleisiä olivat myös viljelyröykkiöt, kaskirauniot (22 ja 13) ja hiilimiilut (15). Teollisuushistoriallisia tyyppejä tunnettiin vuosikymmenen lopussa vain yksittäisiä kohteita kahdeksasta kunnasta; niitä olivat neljän sahan jäännökset, Ylöjärven Kurussa sijaitseva Tampellan masuuniinkin rautaa toimittanut Niklasforsin harkkoyhdytti, Ylöjärven Viljakkalan Ansomäen ja Haverin rautakaivosten avolouhokset, pienimuotoisen manufaktuurin paikka Kangasalla, terva- ja tärpättitehtaan jäännökset Mänttä-Vilppulassa ja Ruoveden Muroleessa, Virtain Killinkosken ensimmäisen nahatehtaan paikka sekä Tampereen keskustassa Freneckellin paperitehtaaseen kuuluneen hioketehtaan ja kivetyn teollisuuspihan jäännökset. Teollisuushistorian jäännökset olivat pääasiassa 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta.⁵⁰²

Vuosikymmenen lopulla maakunnasta tunnettiin 12 kirkonpaikkaa, kirkkorakennetta tai rukoushuoneen paikkaa; joukossa olivat keskiaikaiset sakaristot ja käytössä olevat kivikirkot, joiden lattian alla ja vierustoilla saattoi sijaita keskiaikaisia ja rautakautisia jäännöksiä. Useilta paikkakunnilta oli paikannettu seitsemän historiallista, käytöstä pois jäänyttä hautausmaata tai hautapaikkaa. Huomionarvoisia kirkonpaikkoja oli Pälkäneen Rauniokirkon lisäksi Tampereen Harjussa, jonka kirkko purettiin vuonna 1858 ja perustusten paikalle pystytettiin muistokivi.⁵⁰³ Orivedellä sijaitsivat Längelmäen ensimmäisen kirkon perustukset (1641–1772) ja Juupajoella vuonna 1767 rakennetun rukoushuoneen paikka. Kangasalan Liuksialassa sijaitsi kirkon jäännös, jota Jalmari Finne tutki 1920-luvulla. Erään karttamerkinnän (1696) selityksen perusteella paikalla oli perimätiedon mukaan Kangasalan ensimmäinen kirkko.⁵⁰⁴ Sakasteista mainittakoon Akaan, Vesilahden ja Urjalan Vanhakylän keskiaikaiset sakastit, joiden

501 Lähdesmäki 2013, 84, 87.

502 Lähdesmäki 2012, 37–38, 47.

503 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/ Muinaisjäännosten hankerekisteri, Harjun hautausmaan koetutkimus 1958 (sähköinen lähde).

504 Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 161.

yhteydessä on ollut puinen kirkkorakennus.

Sotahistoriallisista kohteista oli useilla paikkakunnilla inventoitu varsinkin ensimmäisen maailmansodan puolustusvarustuksia. Pirkanmaan alueelle sijoitui osa venäläisten rakentamasta laajasta puolustusketjusta. Niitä vanhempiakin sotahistoriallisia muistoja tunnettiin muutamilta paikkakunnilta ja lisäksi vuoden 1918 sisällissotaan liittyviä taistelupaikkoja. Sotahistoriallisia kohteita oli tiedossa 41 kohdetta yhdeksällä paikkakunnalla. Määrä lisääntyi merkittävästi kymmenen vuoden aikana. Ensimmäisen maailmansodan aikaisia puolustusvarustuksia tunnettiin vuosikymmenen lopulla useilta paikkakunnilta: laajoja rakennelmia ja kokonaisuuksia oli muun muassa Urjalan Urjalankylässä, Huhdissa ja Kolkanojan maastossa, Tampereen Kalkun Mustavuorella ja Pispalassa, Virtain Marttisensaarella ja Ruoveden Ruhallassa.

Historiallisten teiden merkitys arkeologisina muistoina tarkentui vuosikymmenen lopulla, kun Pirkanmaalla alettiin inventoinneissa kiinnittää enenevää huomiota vanhoihin maakuntien välisiin kulkureitteihin. Niiden linjauksia ja jopa käytöstä jääneitä osia pystyi edelleen paikantamaan maastossa.⁵⁰⁵ Maakunnassa 1890-luvulla alkaneeseen rautateiden rakentamiseen liittyviä kipinäaitoja ja muutamia käytöstä jääneitä radan osia merkittiin muinaisjäännösrekisteriin liikennehistoriallisina jäännöksinä. Eräät sillanpaikat ja siltarakenteiden jäännökset täydensivät liikennehistoriallisia tyyppejä. Vanhin tunnettu liikennehistoriallinen jäännös, joka oli jäänyt aiemmin vähälle huomiolle, oli Lempäälän Rikalan kanavatyömaan alue, jossa sijaisi osia Kustaa III:n aloittaman, kesken jääneen kanavan rakenteista.

Muita historiallisen ajan tyyppejä (109 kohdetta, 6 % kaikista) edustivat rajamerkit (28 kohdetta), kiviaidat ja -vallit (38), tarinapaikat (23) sekä hakkaukset kallioissa (7). Tampereelta tunnettiin vielä kaksi historiallista markkinapaikkaa, Tammerkoski ja Pispalan tori, jotka luokiteltiin tutkimusajanjakson aikana kiinteiksi muinaisjäännöksiksi. Pispalan markkinapaikan käyttö alkoi vuonna 1750 markkinoiden siirryttyä sinne Tammerkosken rannalta, missä niitä järjestettiin virallisesti vuodesta 1638 lähtien.⁵⁰⁶ Arkeologisina kohteina markkinapaikat olivat poikkeuksellisia, koska markkinoiden pito ei välttämättä jättänyt maakerroksiin mitään kiinteitä jäännöksiä.⁵⁰⁷

Valtaosa maakunnan esihistoriallisista ja historiallisista jäännöksistä on ajoitettu alustavasti. Ajoituksen perusteena ovat sijainti, jäännöksen tyyppi tai muu ominaisuus. Vähäisempi osa muinaisjäännöksistä on ajoitettu kaivaustutkimusten löytöjen, luonnontieteellisten analyysien ja historiallisten lähdeaineistojen avulla.

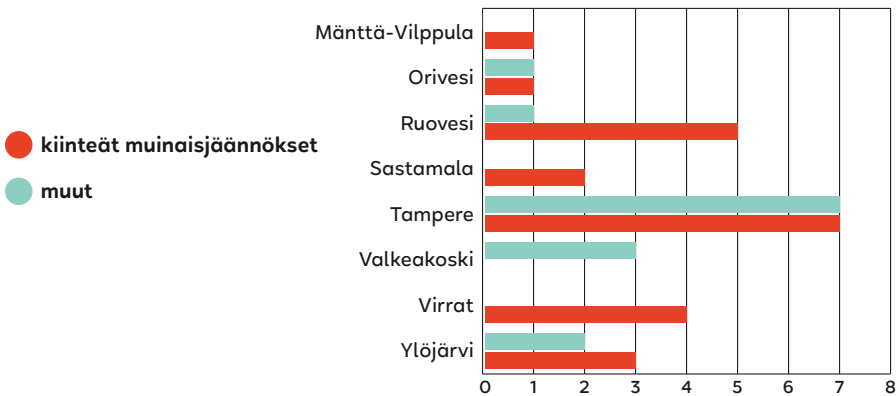
505 Luoto 2011, 6.

506 Rasila 1988, 318.

507 Niukkanen 2009, 114.

3.3 VEDENALAISET JÄÄNNÖKSET

Pirkanmaan muinaisjäännökset sijaitsevat tyypillisesti maa-alueilla, mutta myös vesistöistä tunnetaan arkeologista kulttuuriperintöä. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaikki suojeluviranomaisen tiedossa olevat, muinaisjäännösrekisteriin merkityt vedenalaiset kohteet ovat hylkyjä. Vedenalaisia suojelukohteita tunnettiin vuonna 2010 kahdeksan kunnan vesialueilta 37 kohteesta (kaavio 5).⁵⁰⁸

Kaavio 5 Pirkanmaan rekisteröityjen vedenalaisten arkeologisten jäännösten määrä vuonna 2010.

Pirkanmaan vesistöissä sukelluseurat ovat sukeltaneet yksittäisissä vedenalaisissa arkeologisissa kohteissa ainakin 1990-luvulta lähtien. Museoviraston sukeltajat tarkastivat vuonna 1998 vedenalaisen löydön pienellä järvellä Längelmäellä, mutta varsinaista arkeologista vedenalaista inventointia maakunnassa ei ole tehty ennen 2000-lukua. Esimerkiksi Vanajaveden aluetta ei ole inventoitu ennen kaasuputkilinjauksen rakennushanketta vuonna 2007.⁵⁰⁹

Alueidenkäytön hankkeisiin liittyviä vedenalaisen perinnön inventointeja tehtiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä vain muutamia: Akaan-Valkeakosken alueella Vanajavedellä tutkittiin vuonna 2007 maakaasuputken linjasta viistokaiuttamalla, sondaamalla ja sukeltamalla. Tyrvään Pyhän Olavin kirkon viereisessä Rautaveden lahdessa pohjaa tutkittiin viistokaikua käyttäen

508 Vedenalaisten jäännösten rekisterissä oli 1990-luvun lopussa noin 600 Suomen merialueilla sijaitsevaa kohdetta. Samaan aikaan sisämaan vesistöistä rekisteriin oli kirjattu noin 100 kohdetta. Muinaisjäännösrekisterissä oli vuonna 2008 noin 700 vedenalaista arkeologista jäännöstä koko maasta. Niistä 94 % oli hylkyjä (Fast 1999, 187; Berghäll & Pesu 2008, 24). Vuoden 2017 alkaessa Pirkanmaalta oli rekisteröity vedenalaisia arkeologisia kohteita yhteensä 43.

509 Heino 1998; Salminen 2007, 4; Museoviraston kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 30.6.2016.

vesihuoltolinjan rakentamisen johdosta vuonna 2010. Selvitysten määrä kasvoi vasta 2010-luvulla. Kaapelointihankkeiden lisäksi tuolloin tutkittiin viistokaikuluotaimella Tampereella Näsijärven pohjaa Ranta-Tampellan asemakaavahankkeessa vuonna 2011 ja Hiedanrannan asemakaavahankkeessa vuonna 2015.

Pirkanmaalla tiedot hyllyistä ovat karttuneet vuosien varrella pääasiassa harastajasukeltajien ilmoitusten ja dokumentoinnin avulla. Tietoja ovat kartuttaneet esimerkiksi Tampereen Urheilusukeltajat ry. ja H2O ry. (1998), Nokian Urheilusukeltajat (1984) ja Valkeakosken Urheilusukeltajat ry. (2007/2008). Tampereelta käsin toimiva sukellusyhdistys Tavastia Navalis ry. tutki Ylöjärvellä Kaiharinlahdessa vuonna 1891 uponneen halkojaalan hylkyä vuonna 1996.⁵¹⁰ Ruoveden Muroleessa yhdistys on kartoittanut kanavan pohjassa makaavaa Jalo-jaalaa ja Tampereen keskustassa Mustalahden ja Kortelahden hylkyjä.⁵¹¹

Vedenalaiset arkeologiset kohteet ovat maalla sijaitsevien muinaisjäännettöiden tapaan rauhoitettuja muinaismuistolain nojalla. Hylkyihin on liittynyt niiden sijainnin vuoksi muita muinaisjäännetöksiä korostuneemmin pelko ryöstelystä tai luvattomasta kajoamisesta. Pitämällä tiedot hylkyjen sijainnista vain viranomaiskäytössä haluttiin ehkäistä luvattonta sukellustoimintaa rauhoitetuille hyllyille. Museoviraston hylkyrekisteristä tuli julkinen ja avoimesti selattava vuonna 2011.⁵¹²

Ennestään tunnetut Pirkanmaan vedenalaiset arkeologiset kohteet sijaitsivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Kokemäenjoen ja Vanajaveden vesistöissä. Hylkyä tunnettiin Rautavedeltä (Sastamala), Näsijärveltä (Tampere, Ylöjärvi), Längelmävedeltä (Orivesi), Mallasvedeltä (Valkeakoski) sekä Tarjanteelta, Vankavedeltä, Ruovedeltä, Vaskivedeltä ja Keuruselältä (Ruovesi ja Mänttä-Vilppula). Historiallisena aikana vesireiteillä on liikuttu vilkkaasti, ja esihistoriallisella ajalla asutus tukeutui järviin ja hyödynsi vesialueita. Siten vesialueilla voi olettaa sijaitsevan ennestään tuntemattomia vedenalaisia kohteita, joista ei ole toistaiseksi tietoa Museoviraston ylläpitämässä rekisterissä.

Monet tiedossa olevista hyllyistä ovat olleet aikoinaan tarkoituksella hyllyiksi hylättyjä tai ne upotettiin riisuttuina esimerkiksi höyrykoneesta. Joukossa on myös myrskyssä uponneita aluksia kuten Ruoveden Vankaveteen 1870-luvulla uponnut Jalo ja Näsijärven Kaiharinlahdella Ylöjärvellä 1891 uponnut Alku- tai Allo-niminen alus. Useista hyllyistä on tietoja niiden rakenteesta, mitoista, rakennustavasta, aluksen tyypistä ja käyttötavasta, mutta yksityiskohtaista arkitolähteisiin perustuvaa tutkimusta lienee tehty vain Mustalahti 3 -hyllystä, jota

510 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännetörekisteri, nro 2132, 2162, 2130, 2603, 2604, 2638, 2131(sähköinen lähde); Autio 2001, 27, 29; Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali, Muinaisjäännetörekisteri (sähköinen lähde).

511 Simanainen & Heiskanen 1997, 9.

512 Suullinen tiedonanto Maija Matikka 25.1.2017.

pidetään 1870-luvulla uponneen höyrysiipirasalus Ahdin hylkynä.⁵¹³

Muinaisjäännösrekisteriin on saatu tarkempia tietoja osasta hyljistä laivaliikenteen historiaa tutkineelta Juhani Valannolta. Esimerkiksi Ruovedellä toimineen Kotvion Sahan käyttöön 1940-luvulla rakennetulla proomulla (Kotvio 2) kuljetettiin tiettävästi sahatavaraa Tampereelle Naistenlahden satamaan, missä puutavara lastattiin junaan. Proomujen käyttö lopetettiin sahalla 1960-luvulla, minkä jälkeen useimmat niistä nostettiin maihin ja hakattiin palasiksi. Kotvio 2 -proomua ei kuitenkaan tuhottu vaan se säästettiin muistoksi jälkipolville. Proomu upposi 1960-luvun puolivälissä.⁵¹⁴ Valkeakosken Kärsänlahden proomun hylystä Valanto tiesi kertoa aluksen kuuluneen Yhtyneille Paperitehtaille, joka rakennutti proomuja myös omalla telakalla Tervasaassa. Proomut olivat komposiittirakenteisia, teräskaarilla varustettuja puurunkoisia aluksia. Paperi kuljetettiin hinaajien vetämillä proomuilla Hämeenlinnaan tai Toijalaan, jossa paperi lastattiin rannassa juniin. Yhtyneet Paperitehtaat luopuivat proomuista 1930-luvun lopulta lähtien vähitellen rautatie- ja maaliikennevälineiden korvattaessa vesikuljetuksen. Proomuja alettiin myydä ja niitä myös hajotettiin, upotettiin tai hylättiin. Tervasaaren tehtaan rantoja täytettiin maalla ja tuhalla lastatuilla proomuilla.⁵¹⁵

Yleiset proomujen hylt liittyvät sahatoimintaan ja puutavaran kuljetukseen tai esimerkiksi hiekan kuljetukseen tiilitehtaiden tarpeisiin. Metallirunkoinen varppaaja liittyi tukkilauttojen kuljetukseen ja siirtelyyn järven selällä. Suuria veneitä on käytetty muun muassa olutlastin tai muun tavaran kuljetukseen. Eräiden alusten tiedetään toimineen lopuksi kesämökkinä tai karjankuljetusproomuna.⁵¹⁶

Vuonna 2010 yli puolet tiedossa olevista vedenalaisista suojelukohteista (60 %) luokiteltiin muiksi kohteiksi, kun kiinteinä muinaisjäännöksinä rauhoitettuja hylkyjä oli muinaisjäännösrekisterissä 14. Kaikki tiedossa olevat hylt on ajoitettu historialliselle ajalle. Eniten hylkyjä tunnettiin Näsijärven alueelta Tampereen vesiltä (14 hylkyä). Ruovedellä sijaitsi kuusi hylkyä, Ylöjärvellä viisi ja niiden lisäksi tunnettiin vähäisempiä määriä Virroilta, Valkeakoskelta, Sastamasta, Orivedeltä ja Mänttä-Vilppulasta.

Vedenalaisiin kohteisiin lukeutui hylkyjen lisäksi muutamia muitakin ra-

513 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösrekisteri (sähköinen lähde); Autio 2001, 25, 29.

514 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösrekisteri (sähköinen lähde).

515 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösrekisteri (sähköinen lähde).

516 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösrekisteri (sähköinen lähde).

kenteita. Mänttä-Vilppulasta tunnettiin irtolöydöksi luokiteltu puuankkuri (Pirjonsaari, muinaisjäännösrekisterin numero 2455). Orivedeltä Längelmäveden Ruutanajärvestä on paikannettu kaksi noin viiden metrin pituisen lautan eli kopukan jäännöstä (2132 ja 2162). Ruovedeltä tunnettiin useita vedenalaisia kohteita: Pappilanlahden pohjukassa Sammakkolahden sahalla sijaitsi puurun-koisen Ahto-hinaajan hylky (2150) ja Muroleen kanavan eteläpuolella laivaväylän vieressä makasi kaksimastoisen Jalo-kaljaasin hylky (2130). Visuveden Kannanlahdella sijaitsi halkoproomun hylky kuten myös Kotvionniemen rannassa (2151). Ruoveden Muroleen kosken alueella on aikoinaan todettu Suomen sodan ajalta peräisin olevia venäläisiä tykkeitä, jotka ovat uponneet kosken alapuoliseen suvantoon (2152). Visuveden entisen vaneritehtaan rannassa oletetaan olevan Visuvesi IV -nimisen proomun hylky (2140).

Vedenalaiseen aineistoon lukeutuivat aikoinaan yleisten yksipuisten ruuhien jäännökset, joita muinaisjäännösrekisterissä oli tutkimusajanjaksona muutamia: niitä tunnettiin esimerkiksi Sastamalasta Majaveden rannasta (2272) ja Sorvi-järvestä, mistä nostettiin golfkentän rakennustöiden aikana kaksi ruuha (2265).

Suurin määrä hylkyjä tunnettiin Tampereen vesialueilta, joista osa on suojelukohteiden rekisterissä. Mustalahden satama-altaan alueella tai ympäristössä sijaitsi kolme hylkyä (2135, 2136, 2454), joista kaksi on ollut purjealuksia. Särkänniemen rannassa makasi kahden puualuksen hylkyt (2133, 2134), joista toisen oletetaan katkenneen myrskyssä. Tampereen pohjoiskärjessä Teiskon Kapeen kylässä oli Kiukkaanniemen vieressä upotettu tervahöyry Otavan hylky (2153). Pohtolan alueella Näsijärvessä sijaitsi kahden proomun hylky, joista ei ole käytettävissä tarkempia tietoja (2155, 2156). Muinaisjäännösrekisterissä mainittiin myös Teiskon Pohtolasta proomun hylkyt (2141), joista ei ole tarkempia tietoja. Aitolahden teräsrunkoinen hylky on peräisin Wellamo-nimisestä aluksesta (2154). Teiskon Viitapohjasta tunnettiin vielä halkoproomun hylky Kulkkilan sahan rannasta (2142) ja Santalahdelta tuntematon hylky (2137). Useimpien alusten ajoitus on epätarkka, mutta käytettävissä olevien tietojen perusteella useat ovat 1800- ja 1900-luvulta. Ainoa tarkka ajoitustieto on Särkänniemen edustalla sijaitsevan höyrysiipirasaluksen puurakenteesta (Mustalahti 3, 2454). Dendrokronologisen ajoituksen perusteella kyse on 1850-luvulla rakennetusta aluksesta. Tätä hylkyä on pidetty yleisesti Ahti-nimisenä siipirasaluksena, joka rakennettiin Tampellan rautatehtaalla vuonna 1856. Aluksen historiaa selvitetiin ja rakenne ajoitettiin vuonna 2007, kun aluksen puisen rungon kaaripuita oli nostettu ruoppauksessa pintaan polttoaineen jakeluaseman rakentamisen yhteydessä.⁵¹⁷

Valkeakosken Apianlahdella sijaitsi oletettavasti puutavaran kuljetukseen käytetyn kahden proomun hylkyt (2603, 2604). Kolmannesta samalla alueella si-

517 Lähdesmäki & Tirkkonen 2006, 5, 7, 9.

jaitsevasta hyllystä saatiin havainto viistokaikukuvassa (2638). Virroilta tunnettiin proomujen hylkyjä Liedenpohjasta (2143), hiekkaproomun hylky tiilitehtaan edustalta Mustastalahdesta (2145), proomun hylky Nurminiemestä Huvilan sahalta (2144) sekä suuren olutveneen hylky Romppaansalmesta (2146). Ylöjärvellä Näsijärven Kaiharinlahdessa sijaitsi Alku-nimisen aluksen hyvin säilynyt hylky (2131). Kurun Lamminsalmessa kivilouhimon rannasta tunnettiin Antti-niminen hylky (2149) sekä Kurun Kähmän sahan ympäristöstä useita proomun hylkyjä (2147, 2148). Ylöjärven Vahantalahden veneveistämön ympäristössä on niin ikään useiden proomujen hylkyjä (2138).

Hylyistä on käytettävissä enimmäkseen niukkoja tietoja eikä niistä tai muista vedenalaisista kohteista ole Ahti-alusta lukuun ottamatta tehty arkistointiin tai muuhun kirjalliseen lähdeaineistoon perustuvaa tutkimusta. Vaikka alueidenkäytön suunnittelussa maalla tapahtuva toiminta on huomattavasti yleisempää kuin vesialueiden käyttö, sisävesistöissä tehdään esimerkiksi ruoppaus-työtä, rakennetaan siltoja ja lasketaan järvien pohjaan sähkökaapeleita. Tiedot vedenalaisesta perinnöstä olivat 2000-luvun lopulla suhteellisen niukkoja laajojen järvien ja monien historiallisten vesireittien maakunnassa.

3.4 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN MILJÖÖ JA NIILLÄ VALLITSEVA MAANKÄYTTÖ

3.4.1 KOHTEIDEN MAAKUNNALLINEN LEVINTÄ SEKÄ JAKAUTUMINEN TAAJAMIIN JA HAJA-ASUTUSALUEILLE

Kiinteän muinaisjäännöksen ja muun arkeologisen kohteen paikalla ja miljööllä on suora yhteys jäännöksen arvojen ilmenemiseen ja jäännöksen säilymiseen. Juridiselta asemaltaan kiinteä muinaisjäännös suoja-alueineen on rauhoitettu kiinteistöön kuuluva osa.⁵¹⁸ Rauhoitettuina ja suojeltuinaakin muinaisjäännöksillä suoja-alueineen vallitsee jokin olosuhde ja tila. Ne ovat suojeltuja, mutta sen lisäksi niiden ala on aina myös jotakin muuta: talousmetsää, peltoa, pihapiiriä, maatilan talouskeskusta, joutomaata, puistoa tai muuta vastaavaa. Muinaisjäännösten rauhoitus ei käytännössä myöskään tarkoita sitä, että jäännös olisi muuttumaton. Jäännöksellä vallitsevat olosuhteet muuttuvat ajan kuluessa ja usein jäännöksen fyysinen olemuskin muuttuu samalla.

Kiinteään muinaisjäännökseen saattaa liittyä paikalla vallitsevan maankäytön johdosta maata tai vesialuetta kajoavaa toimintaa, jonka harjoittamiseen ei tarvita ympäristöviranomaisen lupaa. Tyypillisiä esimerkkejä ovat peltojen vil-

518 Seppälä 1996, 33.

jelyn ja asuttujen yksityisten pihapiirien moninainen hoito kivikautisten asuinpaikkojen ja rautakautisten kalmistojen yhteydessä. Myös muinaisjäännöksen suojele- ja hoitotoimet voivat nekin käsittää jäännöksen tai suoja-alueen ka-joamista kuten aitojen ja kylttien pystyttämistä ja kulkureittien muodostamista maastoon. Monilla muinaisjäännösalueilla vallitsee esimerkiksi jokin asemakaa-vaan merkitty pääasiallinen maankäyttötapa, joka ei ole muinaisjäännöksen suo-jele.

Tutkimuksessa luokiteltiin suojeltujen arkeologisten kohteiden miljöötä ja paikkaa kohteiden kuvausten ja ajan tasalla olevien karttojen tarkastelun perusteella. Kuvauksia saatiin muinaisjäännösrekisteristä ja tuoreimmista inventointikertomuksista. Osa tiedosta tarkennettiin muinaisjäännösten havainnoinnilla maastossa. Kaikkien rekisteröityjen arkeologisten kohteiden miljöö ja vallitseva maankäyttö eriteltiin ja sen perusteella muodostettiin seuraava luokittelu. Samassa arkeologisessa kohteessa voi olla useampia erilaisia miljöitä ja vaihtelevaa vallitsevaa maankäyttöä.

1. rakennetut ympäristöt

- a. 2000-luvulla asutut paikat ja alueet
- b. puistot, viheralueet, puutarhat
- c. muut rakennetut ympäristöt

2. liikenneympäristöt

- a. tiealueet, teiden vierialueet
- b. katualueet
- c. radanvarret

3. maa- ja metsätalousalueet

- a. pellot ja peltoihin liittyvät vyöhykkeet
- b. erilaiset metsämaat

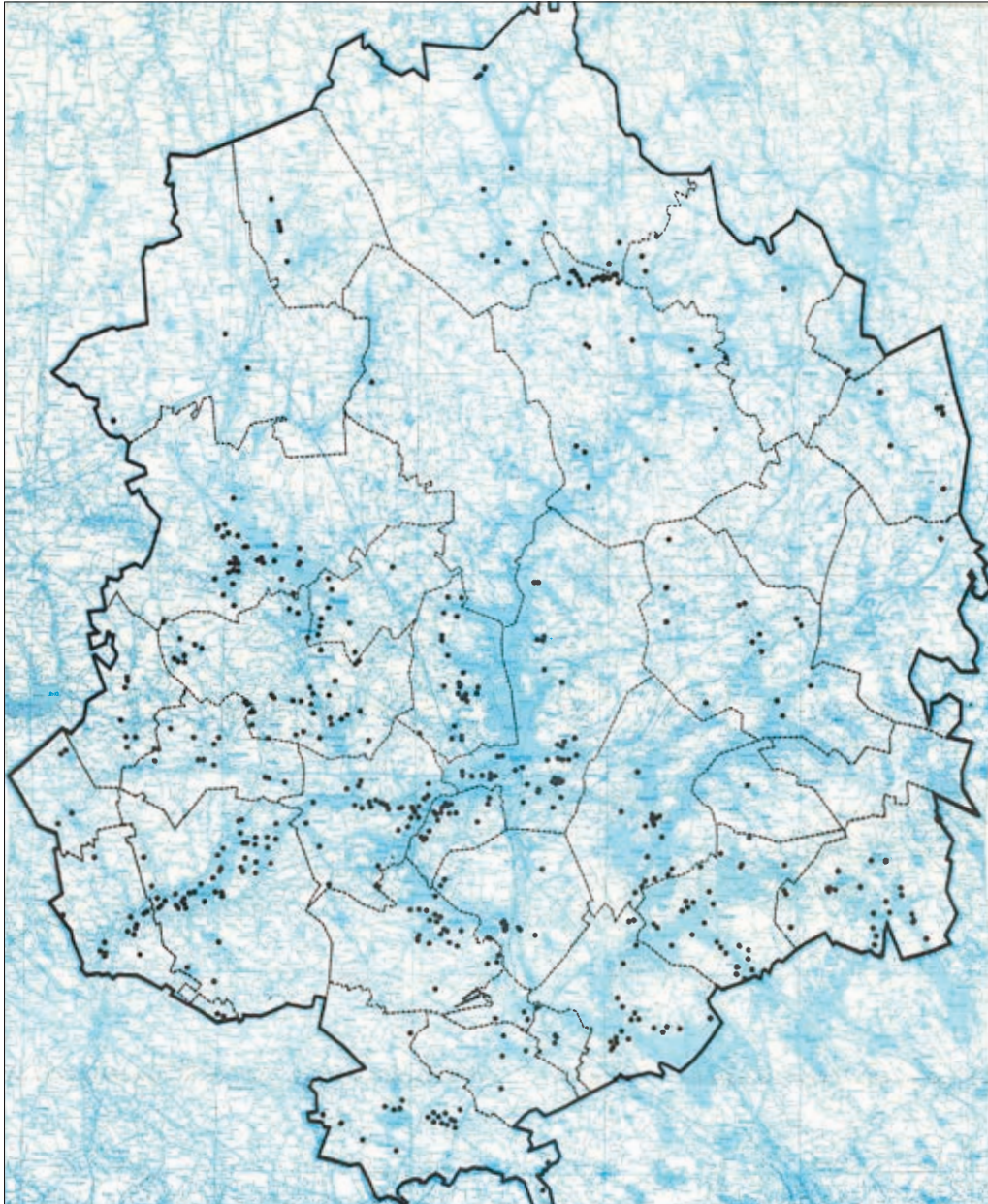
4. muu vallitseva maankäyttö

- a. sorakuopat ja maa-ainesten ottopaikat
- b. joutomaat
- c. muut suojelualueet

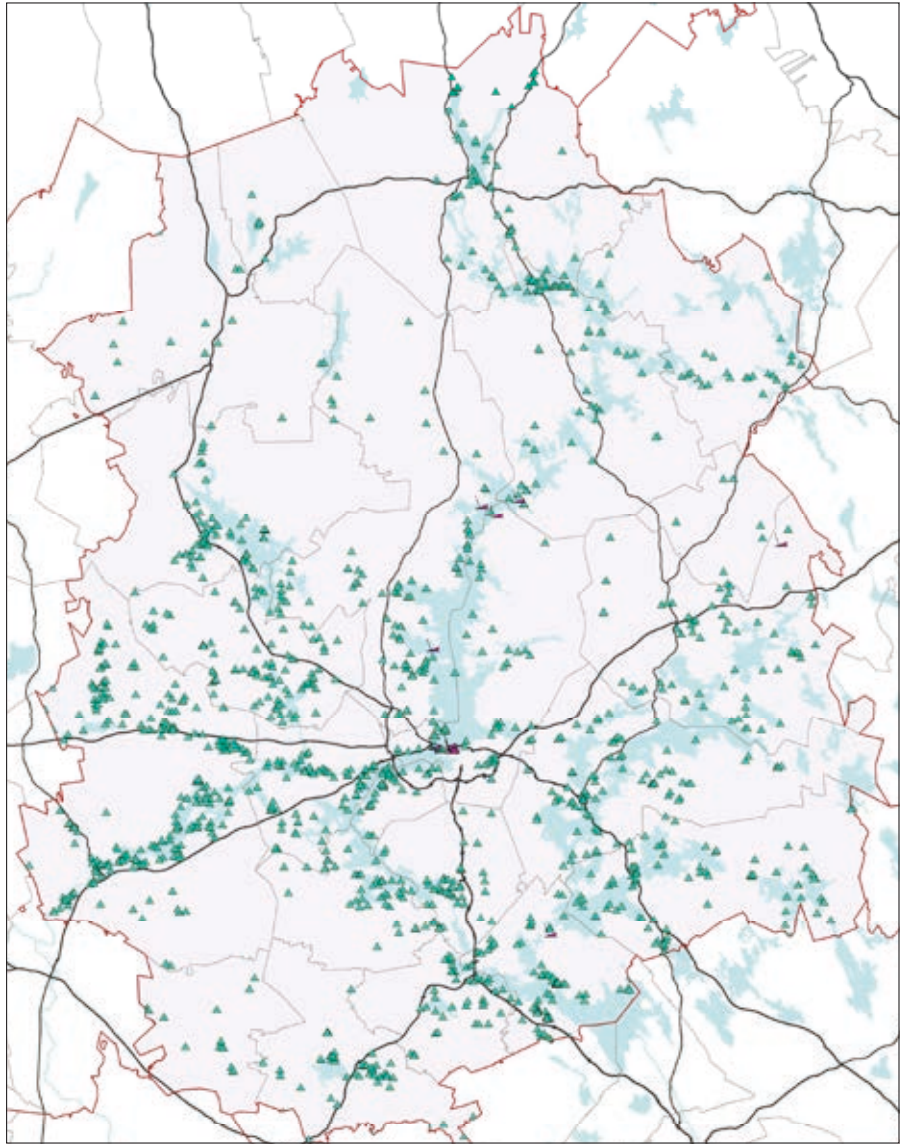
5. vesialueet

Koko maakunnan kattavia karttoja kiinteiden muinaisjäännösten levinnästä on käytettävissä vuodelta 1983, 2005 ja 2010 seutukaavoituksen, ensimmäisen maakuntakaavoituksen ja ensimmäisen vaihemaakuntakaavoituksen valmisteluaineistoissa. Kaksi ensin mainittua on julkaistu muinaisjäännösluetteloissa. Vuonna 1983 kartalle merkittiin vain esihistorialliset kiinteät muinaisjäännökset, uudemmat luettelot käsittivät myös historiallisia jäännöksiä. Vuonna 1983 muinaisjäännöksiä tunnettiin varsinkin Tampereelta länteen ulottuvalta järviolueelta, Pyhäjärveltä pohjoiseen Kyrösjärvelle ulottuvalta alueelta, Kulo-vedeltä Rautavedelle ja Kokemäenjokilaaksoon ulottuvalta alueelta sekä maa-

kunnan eteläosasta Pyhäjärven ja Vanajaveden vesistöjen ympäristöistä (kartta 1). Pirkanmaan pohjois- ja itäosasta oli niukasti muinaisjäännöksiä Ruoveden pohjoisosaa, Virtain lounaisosaa sekä osittain Kihniötä ja Orivettä lukuun ottamatta. Muinaisjäännösten sijainti painottui vesireittien ja asutuksen tuntumaan. Laajoilta metsävyöhykkeiltä varsinkin maakunnan pohjois- ja lounaisosista ei juurikaan tunnettu muinaisjäännöksiä.

Kartta 1 Pirkanmaan esihistoriallisten muinaisjäännösten levintäkartta vuoden 1983 muinaisjäännösluettelossa. Tampereen seutukaava-alueen esihistorialliset kohteet ja alueet 1983.

Kartta 2 Pirkanmaan rauhoitettujen kiinteiden muinaisjännösten levintä 2010-luvun päätyttyä. Kartan lähde: Museovirasto 2011.

Kohteiden määrä lisääntyi ja levintä tihentyi runsaassa 20 vuodessa suurten järvi-
vireittien ympäristöissä. Vuosikymmenen puolivälissä kiinteitä muinaisjään-
nöksiä tunnettiin 1044 kohteessa.⁵¹⁹ Muinaisjännösten levintä vesistöihin ja
harjualueisiin liittyvillä vyöhykkeillä tihentyi seuraavina vuosinakin ja jännös-

⁵¹⁹ Tätä tutkimusta aloitettaessa vuonna 2007 käytettävissä ei ollut sähköisessä tai
muussa muodossa julkaistua karttaa kiinteiden muinaisjännösten levinnästä vuonna
2000.

ten levintä kattoi vuonna 2010 lähes kaikki maakunnan vesireittien lähialueet (kartta 2). Runsastuminen sijoittui erityisesti nykyisiin asutuskeskuksiin ja taajamiin, mutta levintä ulottui tihentyvänä myös haja-asutusalueille.

Taajamissa ja haja-asutusalueilla sijaitsevien kohteiden tarkastelu antaa maakunnan tasoa tarkemman kuvan arkeologisten kohteiden paikasta ja miljööstä (kaavio 6).

Kaavio 6 Kaikkien Pirkanmaan arkeologisten kohteiden sijainti kaupunkien ja maaseutukuntien taajama- ja haja-asutus-alueilla vuoden 2010 lopussa. Kaikkia arkeologisia kohteita tunnettiin yhteensä 1853.

Vuosikymmenen lopulla Tampereella oli eniten taajamissa sijaitsevia arkeologisia kohteita (61). Muissa kaupunkitaajamissa kohteita oli selvästi vähemmän (Sastamala 21, Valkeakoski 17, Nokia 14, Akaa 9, Pirkkala 7, Vesilahti 7 ja Lempäälä 6). Suurin osa muiden kuntien arkeologisista kohteista sijaitsi haja-asutusalueilla ja vain muutamia kohteita tunnettiin taajamista.

Jäännösten suhteellinen vähyys taajamissa on luonnollista moninaisen rakennus- ja maankäyttötoiminnan keskittyessä taajamiin. On myös mahdollista, että arkeologisissa inventoinneissa muinaisjäännöksiä ei ensisijaisesti ole paikannettu taajamissa vaan tarkastukset ovat keskittyneet niiden ulkopuolelle. Historiallisten jäännösten paikantamisen tehostuminen on osaltaan vaikuttanut taajamien muinaisjäännösten määrän kasvuun. Esimerkiksi Tampereen ydinkeskustan arkeologisessa osainventoinnissa paikannettiin 2010-luvulla useita arkeologisia kohteita, joita ei ollut selvitetty aikaisemmin ja joissa saattaa museoviranomaisen arvion mukaan vielä olla säilyneitä maanalaisia jäännöksiä.⁵²⁰

520 Raninen 2014, 59.

Kaavio 7 Pirkanmaan taajama-alueilla sijaitsevien muinaisjäännösten tyyppijä vuonna 2010.

Kuntien taajamista tunnettiin vuonna 2010 eniten maakunnan yleisimpiä muinaisjäännöstyyppijä kivikautisia asuinpaikkoja ja kylänpaikkoja, mutta myös rautakautisiksi ajoitetut röykkiökalmistot, yksittäiset röykkiöhaudat ja puolustusvarustukset olivat tyypillisiä taajamien muinaisjäännöksiä.

Muiden jäännöstyyppien kirjo oli runsas, vaikka yksittäisten tyyppien edustajien määrät olivat vähäisiä: tyyppihin kuului kalliohakkauksia, myllynpaikkoja, historiallisten teiden osia, pappilanpaikkoja ja torpanpaikkoja, muutamia kuppikiviä, rajamerkkejä, sisällissodan taistelupaikka, kiven louhintapaikka, eräitä teollisuushistoriallisia kohteita Tampereen keskustassa ja jopa hiilimiilu Virtain Killinkosken taajaman reunassa.

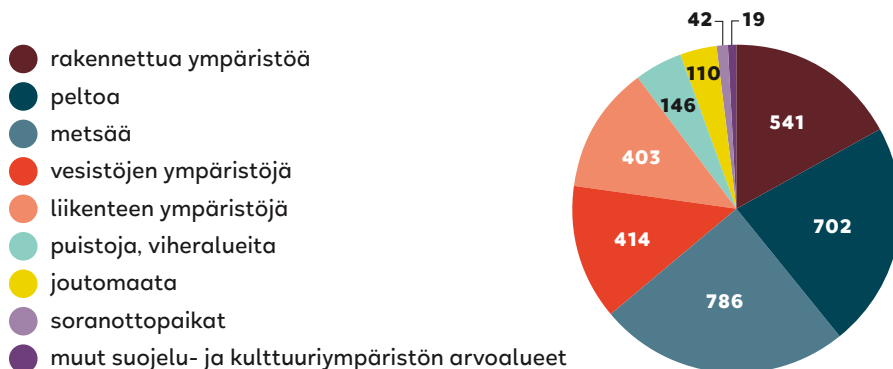
3.4.2 KOHTEIDEN MILJÖÖ JA VALLITSEVA MAANKÄYTTÖ

Miljöö ja vallitseva maankäyttö leimaavat kiinteää muinaisjäännöstä merkittävästi. Tutkimusajanjaksona monilla muinaisjäännösalueilla ilmeni erilaisia miljöitä ja useampaa kuin yhtä vallitsevaa maankäyttöä. Lähes puolet kaikista maakunnan arkeologisista kohteista⁵²¹ sijaitsi joko kokonaan tai osaksi metsässä tai peltomaalla (kaavio 8). Kolmas merkittävä ryhmä olivat erilaiset rakennetut ympäristöt. Liikenteen ympäristöt tiealueineen, teiden vierustoineen ja radanvarsineen muodostivat myös suhteellisen suuren osuuden.

Arkeologisia kohteita tunnettiin vain harvoin joutomailta ja soranottopaikoilta. Rakennettuja ja muokattuja ympäristöjä olivat myös puistot, puutarhat ja

521 Luvuissa ovat mukana kaikki rauhoitusluokat sekä muut kohteet.

taajamien viheralueet. Niidenkään osuus arkeologisten kohteiden miljöissä ei ollut suuri. Vain hyvin pieni osa arkeologisista kohteista oli samanaikaisesti luontoarvojen perusteella suojeltuja alueita. Tästä olivat esimerkkejä Valkeakosken Rapolan ja Pälkäneen Hunttilan linnavuoret sekä Sastamalan Vehmaanniemen rökkiökalmisto. Melko vähäinen osa tiedossa olevista muinaisjäännöksistä sijaitsi vuonna 2010 valtakunnallisesti arvokkaissa rakennetuissa ympäristöissä. Maakunnallisesti arvokkaiksi todetuilla rakennetun ympäristön ja maisemaarvojen alueilla sijaitsi useita arkeologisia suojelukohteita.

Kaavio 8 Miljöön ja vallitsevan maankäytön tyyppiä Pirkanmaan arkeologisissa kohteissa vuonna 2010. Samassa kohteessa saattoi olla erilaisia miljöitä ja useampaa vallitsevaa maankäyttöä.

Metsämaat, peltoalueet, liikenneympäristöt ja muut rakennetut ympäristöt koroituivat Pirkanmaan arkeologisissa kohteissa. Nämä ympäristöt olivat monin tavoin muokattuja ja käsiteltyjä. Nykyaikaisessa metsätaloudessa sovellettujen menetelmien johdosta metsämaiden maapohjan voi myös lukea suhteellisen muokatuksi ja käsitellyksi. Maakunnan muinaisjäännösten miljööt olivat monin tavoin säännöllisten muutosten, muokkauksen ja kajoavien toimien kohteina. Luonnontilaista ympäristöä oli hyvin vähän, lähinnä kansallispuistossa ja muilla luonnonsuojelualueilla.⁵²²

Arkeologisten kohteiden miljöissä heijastuivat asutus- ja muut historialliset ilmiöt ja nykyinen maankäyttö, mutta myös se, missä muinaisjäännöksiä on etsitty inventoinneissa ja minkälaiset mallit ovat eri aikoina vaikuttaneet muinaisjäännösten paikantamisessa. Rakennetuissa ympäristöissä ja rakennetuilla paikoilla on perinteisesti liikuttu vähemmän jäännöksiä inventoitaessa.

Yli 500 arkeologista kohdetta sijaitsi joko osittain tai kokonaan rakennusten pihapiireissä. Asutuilla paikoilla sijaitsi varsinkin kylänpaikkoja ja rautakauti-

522 Pirkanmaan kansallispuistoja olivat Ruovedellä sijaitseva Helvetinjärven kansallispuisto, Ylöjärvellä ja Ikaalisissa sijaitseva Seitsemisen kansallispuisto sekä osittain Sastamalassa sijaitseva Puurijärven ja Isosuon kansallispuisto.

sia kalmistoja. Muinaisjäännöksiä oli omakotitalojen, maatarakennusten ja loma-asuntojen pihapiireissä. Jopa eräiden kerrostalo-yhtiöiden pihoilta tunnettiin muinaisjäännöksiä, vaikka niiden voi olettaa suureksi osaksi hävinneen taloja ja pihvoja rakennettaessa.

Eniten muinaisjäännösalueilla oli metsämaata, joka oli yleisin muinaisjäännöksillä vallitseva miljö 12 kunnassa, esimerkiksi Akaassa, Kangasalla, Parkanossa, Ruovedellä, Valkeakoskella, Virroilla, Ylöjärvellä ja jopa Tampereella. Huomattavin osa Virtain kaupungin ja Ruoveden kunnan arkeologisista jäännöksistä oli metsämaastoissa. Pohjois-Pirkanmaalla sijaitsevista kunnissa arkeologisten kohteiden miljöötyyppien jakautuminen oli muutoinkin hyvin samankaltainen. Virroilla huomionarvoista oli, että arkeologisia jäännöksiä oli hyvin harvoin rakennetussa ympäristössä. Mäntässä arkeologiset kohteet sijaitsivat poikkeuksellisen usein vesistöjen yhteydessä ja jopa vesialueen reunalla: osassa kivikautisista asuinpaikoista oli merkkejä asuinpaikan löydöistä rantaviivassa ja jopa vesirajan alapuolella.

Hämeenkyrössä, Nokiolla, Orivedellä, Pirkkalassa, Punkalaitumella, Pälkäneellä, Sastamalassa ja Juupajoella peltomaat olivat yleisin yksittäinen arkeologisen kohteen miljöötyyppi. Arkeologisia kohteita tunnettiin pelloilta melko yleisesti myös Akaassa, Ikaalisissa ja Kihniössä. Pellon ja metsän osuus miljöissä oli lähes tai yli puolet kaikkien kohteiden miljöistä kymmenessä kunnassa: Ikaalisissa, Juupajoella, Kangasalla, Kihniössä, Kylmäkoskella, Nokiolla, Orivedellä, Pirkkalassa, Pälkäneellä ja Urjalassa.

Kolmanneksi yleisin miljöö muinaisjäännöksillä olivat rakennetut ympäristöt. Eräiden kuntien arkeologisten kohteiden miljööttyypit vaihtelivat huomattavasti, mikä oli luonteenomaista varsinkin Tampereella, Kangasalla, Lempäälässä ja Kuhmalahdella. Punkalaitumella, Juupajoella ja Kihniössä muinaisjäännöksiä tunnettiin vain vähän; niissä jäännösten miljöissä korostui peltojen ja metsien osuus.

Erilaisten muokattujen ja rakennettujen ympäristöjen yhteenlaskettu kokonaisuus korostui Akaassa, Hämeenkyrössä, Ikaalisissa, Kangasalla, Lempäälässä, Nokiolla, Orivedellä, Pirkkalassa, Sastamalassa ja Urjalassa. Myös Ylöjärvellä näitä miljöitä oli noin puolet kaikista miljööttyypeistä. Maakunnan suurin kaupunki Tampere ei kuulunut tähän ryhmään.

Miljöiden jakautuma oli varsin samankaltainen pienehköissä kaupungeissa Akaassa, Ikaalisissa ja Orivedellä, maakunnan pohjoisosassa Ruovedellä ja Virroilla sekä Tampereen kaupunkiseudun kunnissa Kangasalla, Nokiolla, Pirkkalassa ja Lempäälässä. Etelä-Pirkanmaalla sijaitseva Urjala kuului samaan ryhmään.

Vähäinen osa kohteista sijaitsi julkisessa tai yleisessä käytössä olevan rakennuksen tontilla tai pihassa (42 kohdetta vuonna 2010). Näitä kohteita oli muun muassa Ikaalisten historiallinen pappilanpaikka sekä Kihniössä, Lempäälässä,

Mänttä-Vilppulassa (kivikautinen asuinpaikka sairaala-alueella), Nokialla (Nuolialan röykkiö koulun metsässä), Pirkkalassa (historiallinen pappilanpaikka evankelis-luterilaisen seurakunnan vanhan väentuvan, pappilan ja kappeli-aitan pihapiirissä), Pälkäneellä (muun muassa ruumiskalmisto VPK:n talon tontilla), Sastamalassa, Tampereella, Urjalassa, Valkeakoskella, Vesilahdella ja Virroilla. Erityisesti muinaisjäännöksiä oli tällaisissa miljöissä Tampereella (9), Sastamalassa (8) ja Nokialla (6).

Viidessä kunnassa muutamia muinaisjäännöksiä sijaitsi osittain tai kokonaan yleisellä pysäköintialueella (Ikaalinen, Kihniö, Lempäälä, Tampere ja Sastamala). Neljä muinaisjäännöstä sijaitsi leirintäalueilla tai leirikeskuksissa. Hämeenkyrössä, Nokialla, Pälkäneellä ja Ylöjärvellä kyseessä olivat kivikautiset asuinpaikat Honkaharju (Hämeenkyrö), Viinikanniemi (Nokia) ja Huhtisenlahti (Ylöjärvi) sekä historiallinen kivenlouhintapaikka Seittyenniemi (Pälkäne). Kivikautiset asuinpaikat eivät ilmenneet millään näkyvällä tavalla paikan päällä. Aiempi maankäyttö oli merkittävästi vahingoittanut muinaisjäännöstä esimerkiksi Viinikanniemessä, jossa aluetta ryhdyttiin 2010-luvulla kaavoittamaan pysyvään asuinkäyttöön.⁵²³

Vesistöjen kirjomassa maakunnassa useat arkeologiset kohteet sijaitsivat järvien, jokien, purojen ja lampien rannoilla tai läheisyydessä. Hylyt sijaitsivat luonnollisesti vesialueilla, samoin osa myllynpaikoista. Jopa eräiden puolustusvarustusten muinaisjäännosalueisiin sisältyi joen uoma, kuten esimerkiksi Pälkäneellä Kostianvirran taistelupaikalla. Mäntänkosken patoaminen 1800-luvun lopulla aiheutti vedenpinnan nousun siten, että useat kivikautiset asuinpaikat rajautuivat järven rantaan ollen nykyisin osittain rantavedessä.⁵²⁴ Yli 70 % Mäntän arkeologisista kohteista sijaitsi vesistöjen yhteydessä.

3.4.3 YLEISIMPIEN MUINAISJÄÄNNÖSTYYPPIEN MILJÖÖ

Pirkanmaan yleisin jäännöstyyppi oli kivikautinen asuinpaikka. Niistä runsaat puolet sijaitsi peltoympäristöissä; varsinaisilla pelloilla ja peltosaarekkeilla sekä pellon ja metsän rajavyöhykkeillä (kaavio 9). Runsas neljäsosa kivikautisten asuinpaikkojen miljöistä oli erilaisia rakennettuja ympäristöjä kuten asuinalueita, liikenneympäristöjä, puutarhoja ja puistoja sekä lisäksi entisiä soranottopaikkoja. Metsämailla sijaitsi vajaa neljäsosa kohteista. Vain muutamia kivikautisia asuinpaikkoja tunnettiin luonnonsuojelualueilta. Niihin kuului Kylmä-

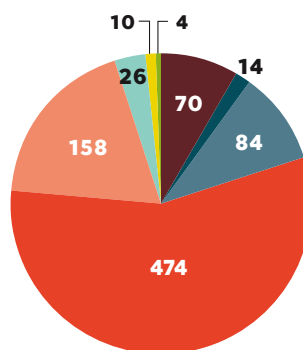
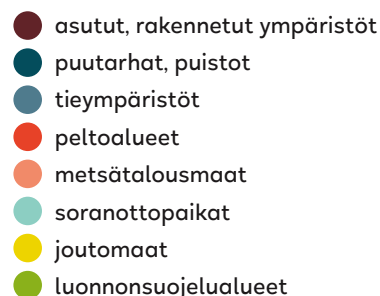
523 Asemakaavoituksen yhteydessä tehdyn koekaivauksen tuloksen perusteella Viinikanniemen muinaisjäännos oli kokonaan tuhoutunut (Jussila 2014).

524 Soininen 1998, 9, 15.

kosken Kalpekinharjun kivikautinen asuinpaikka. Valtaosa rauhoitetuista kivikautisista asuinpaikoista sijaitsi siten monin tavoin muokatuilla ja käsitellyillä alueilla.

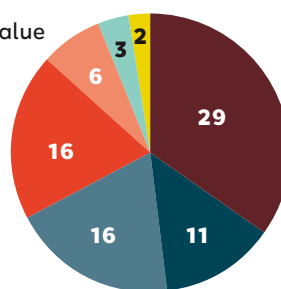
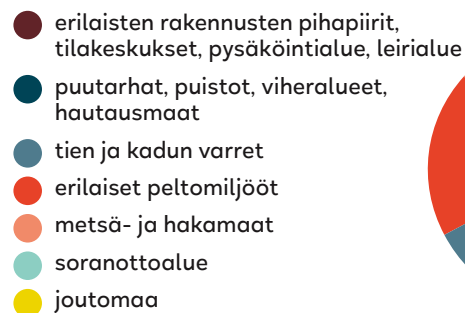
Rautakautiset polttokenttäkalmistot sijaitsivat varsinkin rakennetuissa ympäristöissä ja liikenneympäristöissä mutta myös puistoissa, kaupunkien viheralueilla ja muutamat jopa soranottoaikojen reunoilla (kaavio 10). Ruumiskalmistojen miljöö oli samankaltainen. Vain muutamia rautakauden kalmistoja tunnettiin metsämaalta. Siten nämä kalmistotyyppit sijaitsivat pääasiassa käsitellyillä ja muokatuilla alueilla. Sen sijaan valtaosa lapinraunioista sijaitsi järvien rantojen läheisyydessä metsämailla ja vain noin neljännes lapinraunioiksi luokitelluista kohteista oli rakennetuissa tai muutoin voimakkaasti muokatuissa ympäristöissä (kaavio 11).

Kivikauden asuinpaikat

Kaavio 9 Kivikauden asuinpaikkojen miljöö ja vallitseva maankäyttö vuonna 2010.

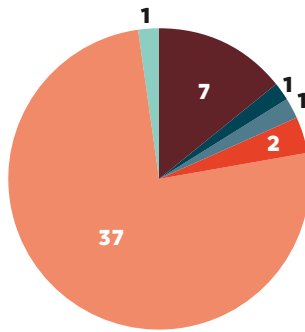
Rautakauden kalmistot

Kaavio 10 Rautakauden polttokenttä- ja ruumiskalmistojen miljöö ja vallitseva maankäyttö vuonna 2010.

Lapinrauniot

- rakennetut pihapiirit
- puutarhat, viheralueet
- tien varret
- erilaiset peltomiljöö
- metsämaat
- joutomaa

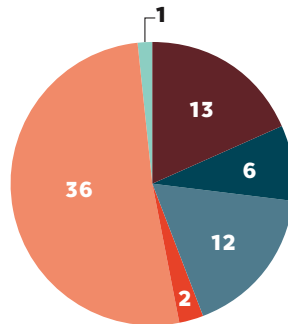

Kaavio 11 Lapinraunioiden miljö ja vallitseva maankäyttö vuonna 2010.

Puolustusvarustuksia oli varsinkin metsäisissä maastoissa, mutta myös rakennetut ympäristöt, puistot ja liikenneympäristöt edustivat hyvin (kaavio 12). Kuppikivien miljöö vaihtelevat enemmän; eniten niitä oli peltoalueiden ja teiden läheisyydessä tai reunoilla.

Puolustusvarustukset

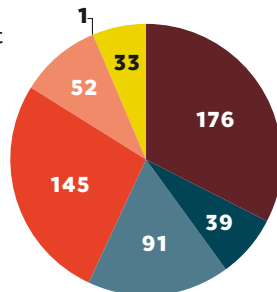
- asutut, rakennetut ympäristöt
- puutarhat, puistot
- tieympäristöt
- peltoalueet
- metsätalousmaat
- soranottoaikat

Kaavio 12 Puolustusvarustusten miljö ja vallitseva maankäyttö vuonna 2010.

Kylätontit

- rakennetut pihapiirit, tilakeskukset
- puutarhat, puistot, viheralueet
- teiden ja katujen vierialueet
- erilaiset peltomiljöö
- metsämaat ja haka-alueet
- soranottoaikat
- joutomaat

Kaavio 13 Edelleen rakennettujen sekä autoituneiden kylänpaikkojen miljö ja vallitseva maankäyttö vuonna 2010.

Valtaosa historiallisista kylänpaikoista oli edelleen kokonaan tai osittain rakennettuja ja vain noin kolmannes kohteista luokiteltiin autioituneiksi. Kylänpaikoilla edustuivat useat erilaiset miljööt melko tasaisin määrin, mutta rakennetut ympäristöt ja tiemiljööt olivat yleisimmät (kaavio 13). Autioituneita asuinpaikkoja oli erityisesti metsämaastossa. Myös teollisuushistoriallisten kohteiden miljööt vaihtelivat suuresti metsämaiden ollessa pääasiallinen miljöötyyppi.

3.5 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN MAANOMISTUS

Muinaismuistolaissa kiinteä muinaisjäännös on kiinteistön osa.⁵²⁵ Vastaavalla tavalla muut suojelun piiriin otetut arkeologiset kohteet ovat osa kiinteistöä. Kiinteistön omistaja voi olla valtio, kunta, seurakunta tai muu julkisyhteisö. Yksityiset omistajat voivat olla yksityishenkilöitä ja kuolinpesiä tai henkilöiden yhteenliittymiä kuten yhdistyksiä, seuroja, vesialueiden osakaskuntia ja teiden hoitokuntia. Omistajissa on myös yksityisiä yrityksiä.

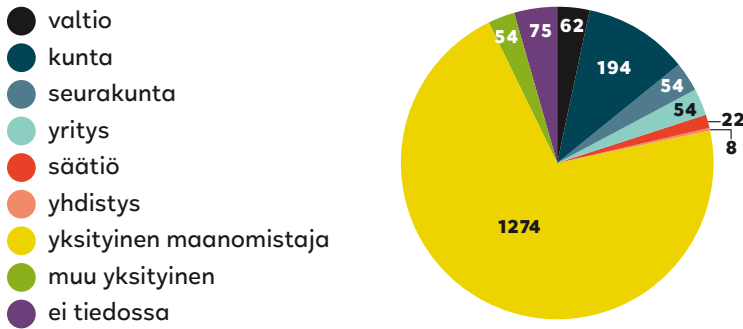
Ensimmäiset kokoavat tiedot Pirkanmaan rauhoitettujen muinaisjäännösten maanomistuksesta julkaistiin Tampereen seutukaavaliiton muinaisjäännösluettelossa vuonna 1973. Kohdekuvausten lisäksi mainittiin, oliko jäännös yksityishenkilön vai muun maanomistajan maalla. Tuolloin tunnetut muinaisjäännökset sijaitsivat enimmäkseen yksityisten kiinteistönomistajien maalla ja vain hyvin vähäinen osa oli valtion, kunnan tai muun maanomistajan maalla.

Seuraavassa esitetyt maanomistusta koskevat tiedot on koottu vuoden 2010 päätyttyä. Tutkimuksessa ei ollut käytettävissä tarkkoja tietoja vuodelta 2000.⁵²⁶ Kiinteistön omistusta koskeva tieto on selvitetty valtakunnallisesta kiinteistöietojärjestelmästä. Kiinteistön omistajasta ei saatu tietoa 128 muinaisjäännöksestä tai muusta arkeologisesta suojelukohteesta (7 % tutkimuksen arkeologisista kohteista). Tutkimuksessa tarkastellaan kaikkien suojelun piirissä olevien arkeologisten kohteiden maanomistusta.⁵²⁷

525 Seppälä 1996, 33.

526 Tutkimustyö aloitettiin vuonna 2007, jolta saatiin ensimmäiset tarkat tiedot maanomistuksesta.

527 Muiden kuin kiinteiden muinaisjäännösten osuus tarkasteluajanjaksona oli 12,6 % aineistosta.

Kaavio 14 Pirkanmaan kiinteiden muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten suojelukohteiden maanomistus maakunnassa vuoden 2010 lopussa.

Valtaosa Pirkanmaan suojelluista arkeologisista kohteista sijaitsi 2000-luvun lopulla yksityishenkilöiden omistamilla kiinteistöillä (1274 kohteessa, 69 %, kaavio 14). Kuolinpesät, osakaskunnat tai tiehoitokunnat omistivat kiinteistön 54 suojelukohteessa, säätiöt 22 kohteessa ja yhdistykset 8 kohteessa. Kiinteistön omistajana oli 55 kohteessa yritys (3 %). Yhteensä yksityisomistuksessa olevilla mailla oli siten 76 % tutkitusta aineistosta. Osassa kohteista oli useampia omistajia, useimmiten kaikki yksityishenkilöitä, mutta toisinaan muinaisjäännös sijaitsi erityyppisten omistajien kiinteistöillä.

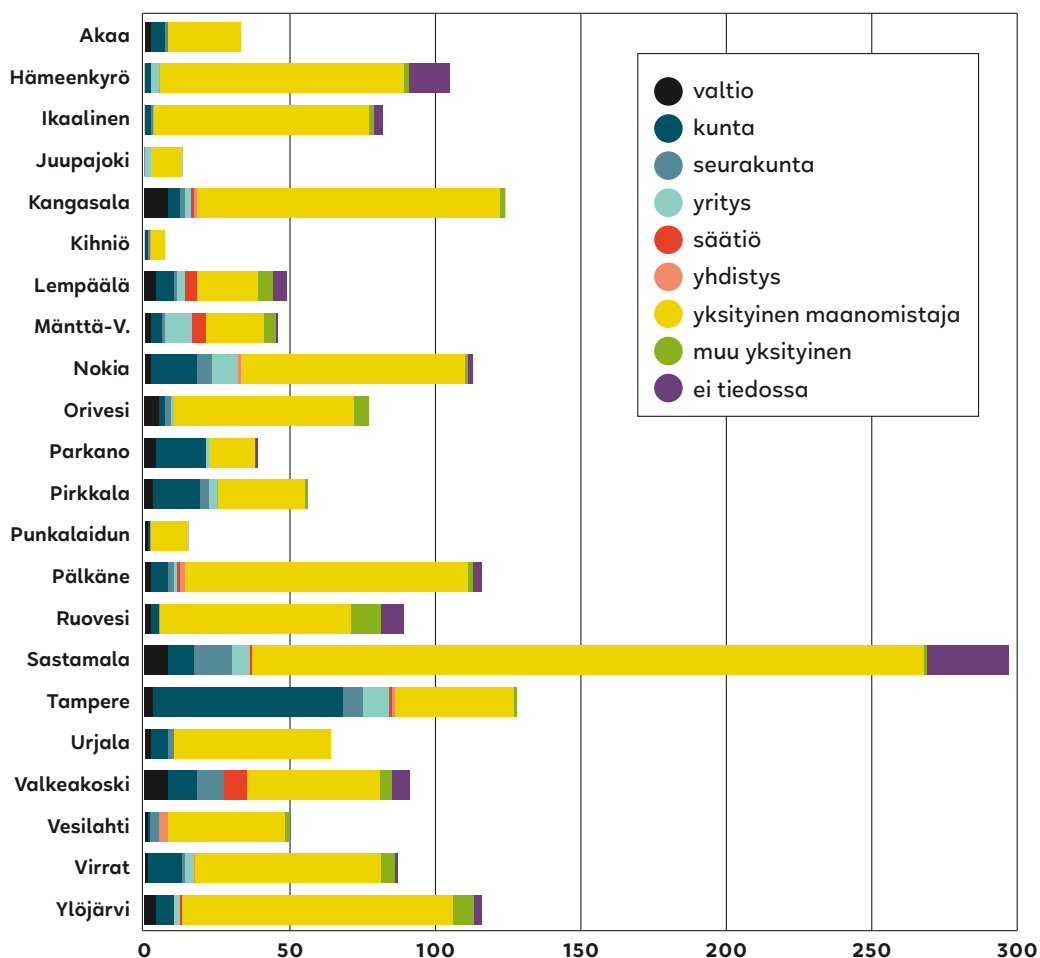
Pirkanmaalla muinaisjäännöksiä oli vain harvoin valtion mailla (3 % kaikista kohteista). Muutamaa yksittäistä kohdetta useammin maanomistajana oli valtio Kangasalla, Sastamalassa ja Valkeakoskella. Tavallisesti kyse oli siitä, että osa muinaisjäännöksestä sijaitsi valtion maantien varressa tiealueella tai rautatiealueella. Kangasalla Uutilan historiallinen asuinpaikka (1000015892), Tohkalan kylänpaikka (1000012373) ja Suomatkan kylänpaikka (1000015366) olivat osaksi yksityisellä kiinteistöllä, osaksi valtion yleisen maantien tiealueella. Metsähallituksen omistamalla metsämaalla sijaitsi kolme merkittävää kivikautista asuinpaikkaa Kangasalla (Vehoniemenharju 1-3, muinaisjäännösrekisterin nro 211010023–211010025).

Pinta-alaltaan, sisällöltään ja arkeologiselta arvoltaan huomattava valtion maalla sijaitseva muinaisjäännöskohde oli Valkeakosken Rapolan muinaisjäännösalue (908010001) kalmistoinen, uhripaikkoineen, muinaislinnoineen, asuinpaikkoineen ja muinaispeltoineen. Alueella oli myös kunnan ja yksityishenkilöiden omistamia kiinteistöjä ja arvokasta rakennuskantaa. Rapolan tuntumassa valtion maalla sijaitsi jo tuhoutunut Pappila-niminen kuppikallio (908010023). Sääksmäen kirkon eteläpuolella kokonaisuuteen sisältyi yleisen maantien tiealueella sijaitseva rautakautiseksi ja historialliseksi ajoitettu asuinpaikka (1000015933).

Muita merkittäviä valtion omistamalla maalla olevia kohteita olivat Sastamalan Liekosaaren rautakautinen röykkiökalmisto, jonka osan Museovi-

rasto osti 1980-luvulla, ja Nokian Siuron linnavuori (536010001, osaksi valtion omistamalla maalla). Sastamalan Karkussa ratapihan ja radan varressa sijaitsi useita valtion maalla olevia rautakautisia muinaisjäännöksiä (Rautatiealue 1–3, 912010052–912010054). Valtion rautateiden omistamalla Vammalan ratapihalla sijaitsi 1890-luvulla rakennustöissä tuhoutunut rautakautinen röykkiö (Tyrvään asema-alue, 912010015).

Seurakuntien omistamilla kiinteistöillä sijaitsi vähäinen osa arkeologisista suojelukohteista (3 %, 55 kohdetta): Nokialla 5, Pirkkalassa 3, Sastamalassa 13, Tampereella 7 ja Valkeakoskella 9. Muutamia kohteita oli eräissä muissakin kunnissa.

Kaavio 15 Arkeologisten suojelukohteiden maaomistuksen jakautuminen Pirkanmaan kunnissa vuonna 2010.

Merkittäviä kirkkohistoriallisia arkeologisia kohteita olivat vuonna 2010 Akaan keskiaikainen sakasti (1000002014), Ikaalisten Vanha Pappila (1000017953),

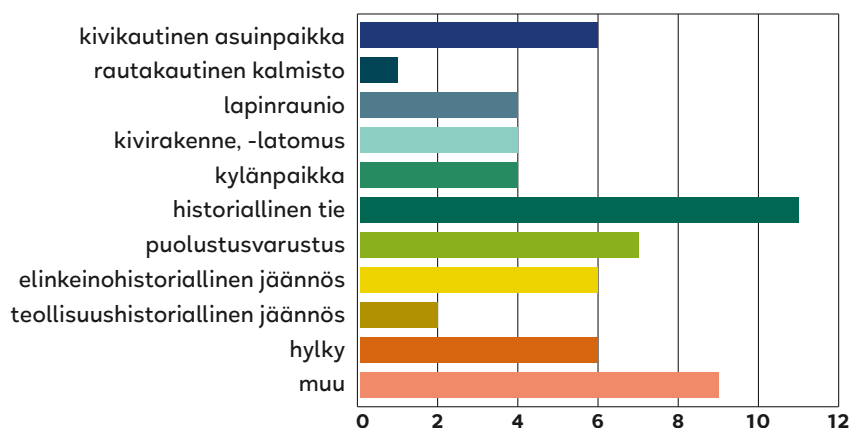
Oriveden Längelmävedellä sijaitseva Kirkkomaa-niminen kirkonpaikka (1000014027, Karvian kylän vanha kirkonpaikka 1641-1772), Pirkkalan historiallinen pappilanpaikka (10000172773), Pälkäneen Rauniokirkko (6355000002) ja pappilanpaikka (1000003215), Suodenniemen vanha kirkko (1000011466, vuonna 1685 rakennetun Suodenniemen ensimmäisen kirkon paikka), Tampereen Harjun hautausmaa, kirkonpaikka ja Gaddin kappeli (1000002008), Tampereen Pyynikin kirkkopuiston historiallinen hautausmaa sekä Kuhmalahden Vanha kirkonpaikka (100014554, rauhoitusluokka 3). Kylmäkoskella sijaitseva käytöstä jäänyt historiallinen hautausmaa ei sisällynyt suojelukohteiden joukkoon.

Muita seurakuntien mailla sijaitsevia muinaisjäännostyyppejä edustivat Kihniön Pyhäniemen kivikautinen asuinpaikka (250010001), Kangasalan Sahalahden entisen pappilan maalla oleva kivikautinen asuinpaikka (730010003) ja Nokian Kehon rautakautinen röykkiökalmisto (536010018) ja asuinpaikka (1000007926) entisen kappalaisen pappilan mailla. Nokian Sotkanvirran kivikautiseen asuinpaikkaan (536010022) kuuluva Luotosaaren osa-alue sijaitsi myös seurakunnan maalla. Muita esimerkkejä olivat Nokian Kirkkosaaren rautakautiset röykkiöt (536010023), Maatian entisen pappilan paikalla sijaitseva historiallinen kylänpaikka (1000017824), Pirkkalassa Pyhjärven saarissa sijaitsevat kivikautiset asuinpaikat Isosaari (604010028) ja Lehtisaari (604010027), Pälkäneen Luopioisten Riihilahden tuhoutunut röykkiö (439010023), Sastamalan Tapulimäen rautakautinen kalmisto Rautaveden rannalla (912010057), Pappilanniemen historiallinen asuinpaikka (1000006149) ja Rautajoen rautakautinen muinaisjäänöstöryhmä, josta osa sijaitsi seurakunnan maalla (912010004). Sastamalan keskiaikaisen kirkon vierestä ja lähiympäristöstä tunnettiin useita rautakautisia ja historiallisia muinaisjäänöksiä kuten hautaröykkiöitä (912010025, 912010026, 912010056) ja historiallisen ajan rakennusten paikkoja (1000002027). Myös Tyrvään Pyhän Olavin kirkon vieressä seurakunnan maalla sijaitsi rautakautinen asuinpaikka (912010049) ja viereisessä Vanhankirkonniemessä historiallisen ajan pajanpaikka (1000002026). Tampereen Pispalan historiallinen markkinapaikka (käytössä 1750-luvulta lähtien, 1000014084), Kiiikkisen yksinäistalon paikka (1000011515) ja Urjalan Nuutajärven linnavuori olivat pääosin evankelis-luterilaisten seurakuntien omistamalla maalla (887010001). Vesilahden Narvan Rukoushuone-niminen rautakautinen pieni ruumiskalmisto (922010003) tuhoutui kokonaan 1950-luvulla rakennettaessa paikalle uutta rukoushuonetta. Vilppulan Kirkkosalmen kivikautinen asuinpaikka (933010006) sijaitsi seurakunnan maalla ja Virroilla Keiturinvuoren laaja puolustusvarustus (1000015034) seurakunnan metsätalalla. Osittain seurakunnan maalla Sääksmäellä sijaitsivat Pappilan kuppikivi (908010023) sekä historialliset ja rautakautiset asuinpaikat Sääksmäen kirkon ja maantien tuntumassa (1000015933–1000015937).

Osa seurakuntien omistamista keskiaikaisista kirkkorakennuksista tai saka-ristoista on luokiteltu muinaisjäännösrekisteriin kiinteinä muinaisjäännöksinä riippumatta siitä, että useat niistä ovat käytössä olevia kirkollisia rakennuksia eivätkä raunioituneita jäännöksiä. Rakennuksiin saattaa liittyä kirkon lattian alla ja ympärillä olevia rautakautisia ja varhaishistoriallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Näitä kohteita ovat Lempäälän kirkko (1000014804), Tampereen Messukylän kirkko (1000014805), Sastamalan kirkko (1000014808), Sääksmäen kirkko (1000014854), Tyrvään Vanha kirkko (912000001), Urjalan kivisakaristo (1000014959), Vesilahden kivisakaristo (1000014810) ja Akaan sakasti.

Julkisyhteisöistä yleisimmin maanomistajana oli kunta. Kunnan osuus kaik- kien kohteiden maanomistuksesta oli kuitenkin vain 10 % (194 kohdetta). Kun- nan omistamalla kiinteistöillä oli eniten muinaisjäännöksiä ja muita arkeologi- sia kohteita Tampereella, missä osuus oli suuri muihin kuntiin verrattuna (47 % Tampereen kaikista suojelukohteista). Kunnan mailla oli kuitenkin muinaisjään- nöksiä jokaisessa Pirkanmaan kunnassa. Tampereen lisäksi vain Nokialla arke- ologisia suojelukohteita oli muutamaa kohdetta enemmän (16), samoin Pirkka- lassa (16), Valkeakoskella (10) ja Virroilla (12).

Tampereen kaupungin kiinteistöillä sijaitsi useita eri muinaisjäännös- tyyppisiä (kaavio 16). Kivikautisista asuinpaikoista vanhimmaksi ajoittui Pis- pan mesoliittinen asuinpaikka (837010001) Pispalassa. Keskustan tuntumassa kerrostalo- ja omakotialueilla sijaitsivat Takahuhdin Pappisen asuinpaikka (837010016) ja Kokinpellon vasarakirveskulttuurin asuinpaikka (837010014). Ainoa kaupungin maalla sijainnut rautakautinen kalmisto Vilusenharju (837010023) tuhoutui soranotossa 1920–1960-luvulla. Näsijärven rannoilla kaupungin mailla oli useita lapinraunioita, muun muassa Reuharinniemi (837010003) ja Lentävänniemi 2 (837010042).

Kaavio 16 Tampereen kaupungin kiinteistöillä sijaitsevat arkeologiset suojelukohteet vuonna 2010.

Tampereella kaupungin omistamilla mailla sijaitsi erityisesti historiallisia jäännöksiä, jotka edustivat hyvin asutushistoriaa ja monimuotoista elinkeinohistoriaa. Vahvasta teollisuushistoriasta tunnettiin kaksi säilynyttä arkeologista kohdetta kaupungin keskustassa: Tampellan Masuuni (1000002011) edusti laajan, monialaisen teollisuusyrityksen syntyvaihetta 1840-luvulla. Frencckellin paperitehtaan monimuotoista kulttuuriperintöä ilmensivät 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun ajoittuvat hioketehtaan ja teollisuuspihan arkeologiset jäännökset (1000018817). Kaupungin keskustan vesialueilla Mustalahdessa ja Särkänniemen edustalla sijaitsi alusten hylkyjä, joista yksi on tulkittu Tampellan tehtaalla rakennetuksi höyrysiipirasalus Ahdiksi. Kaupungin mailla oli myös joukko ensimmäisen maailmansodan aikaisia puolustusvarustuksia esimerkiksi Kalkun Mustavuoreessa ja Pispalassa. Kalevanharjulla sijaitsi muinaisjäännöksenä rauhoitettu Kalevankankaan sisällissodan taistelupaikka (1000020982). Yleiskaavoitushankkeessa vuonna 2010 kaupungin itäosassa inventoitiin useita historiallisen tiedön arkeologisia jäännöksiä.

Muita kuntien kiinteistöillä sijaitsevia kohteita olivat muun muassa Valkeakosken Linnosaaren varhaishistoriallinen varustus ja asuinpaikka (1000002019) ja Heritynniemen rautakautiseksi tulkittu rökkiö (908010015), Virtain Kangasojan tervahaudat (1000008697, 1000015036-37) maisemallisesti huomattavien Torisevanjärvien ympäristössä, Pirkkalan Kirkkoveräjän rökkiöt (604010017) ja Nuolialan maansekainen rökkiö (604010004), osa Nokian Huvilanien rökkiökalmistosta (536010012), Knuutilan (Penttilän) kartanonpaikka (1000007490) ja Liukuslahden kivikautinen asuinpaikka (536010035).

Yhdistysten ja säätiöiden omistamilla kiinteistöillä sijaitsi 2000-luvun lopussa vain muutamia kohteita viidessä kunnassa: niitä olivat esimerkiksi Nokian Urhatunniemen lapinrauniot (536010040), Tampereen Kämmenniemen kivikautinen asuinpaikka (837010035) ja lähes kokonaan tuhoutunut Kirmukarmun rautakautinen kalmisto (922010020) Vesilahden keskustassa. Säätiöistä mainittakoon Jutikkalan säätiö, jonka mailla Valkeakosken Sääksmäellä sijaitsivat huomattavat rautakautiset kalmistot Jutikkalan kartano (908010030), Kirsikkämäki (908010045), Tiilialinmäki (9080100039) ja Muuntajanmäki (908010029) sekä Jutikkalan historiallinen kartanonpaikka (908010040). Päivölän opiston rautakautiset kuppikivet (908010011, 908010012) ja Visavuoren lapinraunio (908010007) Valkeakoskella sijaitsivat niin ikään säätiöiden kiinteistöillä (Päivölän kansanopiston säätiö ja Visavuoren museosäätiö). Muista säätiöiden omistamista kohteista mainittakoon Pälkäneen Kirvunlinnan muinaislinna (635010008) sekä Lempäälän Iluksen aitan kuppikivi (100004917) ja Kirjakan kolme rautakautista kalmistokohdetta (418010003, 418010004, 418010015). Gösta Serlachiuksen säätiön omistaman Mäntän Joenniemen kartanon mailla sijaitsi useita 1900-luvun alun asutushistoriallisia arkeologisia jäännöksiä, jotka oli luokiteltu muiksi suojeltaviksi arkeologisiksi kohteiksi.

Kaikista arkeologisista suojelukohteista 3 % sijaitsi yritysten omistamalla kiinteistöillä 13 kunnan alueella. Eniten niitä oli Mänttä-Vilppulassa (9), Nokialla (9), Tampereella (9) ja Sastamalassa (6). Mänttä-Vilppulassa useat kivikautiset asuinpaikat ja esihistoriallinen kvartsinottopaikka sijaitsivat tutkimusajanjaksona Metsä-Serlan Oy:n metsätiloilla. Nokian Siuron linnavuori oli osaksi valtion, osaksi Patria Oy:n omistuksessa olevalla kiinteistöllä. Merkittävä yrityksen omistamalla kiinteistöllä sijaitseva historiallinen kohde oli Nokian kartano (1000001956) varhaishistoriallisine kappelin perustuksineen ja kivineen sekä rautakautisine asutusjäännöksineen. Nokian Viikin alueen rautakautinen rökkiökalmisto (536010019–20) on esimerkki asunto-osakeyhtiön kiinteistöllä sijaitsevasta laajasta muinaisjäännösalueesta. Viikin säterin historiallinen kartanonpaikka (1000001961) puolestaan oli kiinteistöyhtiön omistamalla maalla.

Tampereella Mustavuoren 1910-luvun puolustusvarustuksia (1000002010) oli suureksi osaksi asunto-osakeyhtiöiden kiinteistöillä, paikoin hyvin lähellä rakennuksia ja alueella risteileviä kulkureittejä. Eräiden muidenkin asunto-osakeyhtiöiden tonteilta tunnettiin rökkiöitä (Lentävänniemen asuinalue) tai puolustusvarustuksia (Pispalanharju). Historiallinen Niemen kylänpaikka (1000012258) sijaitsi löytyessään osakeyhtiön maalla. Sastamalan Järventaan kylänpaikka (1000002033) sijaitsi golf-yhtiön maalla. Sastamalan laajasta Kaukolan kalmiston muinaisjäännösalueesta valtaosa oli yksityisten kiinteistönomistajien kiinteistöillä vähäisen osan ollessa voimayhtiön maalla. Sastamalan Äetsässä Kokemäenjoen varressa oleva kivikautinen asuinpaikka (988010014) tuhoutui aikoinaan klooritehtaan rakentamisessa. Esimerkki asunto-osakeyhtiön tontilla sijaitsevasta tuhoutuneesta rautakauden kalmistosta on myös Sastamalan Kävelykatu 3:n rautakautinen kalmisto (912010012).

3.6 MAASTOON MERKITYJÄ JA HOIDETTUJA MUINAISJÄÄNNÖSIÄ

Valtaosa Pirkanmaan muinaisjäännöksistä oli kohteessa vallitsevan maankäytön muovaamassa tilassa, esimerkiksi muokattuna ja viljeltynä peltona, metsätalouksena tai talousmetsässä erottuvina sammaloituneina rakenteina. Useat kohteet näyttäytyivät asutuksen muovaamina pihapiireinä. Jäännöksillä vallitseva maankäyttö ja alueen muu pääasiallinen käyttö hallitsivat arkeologisen kohteen ilmettä ja leimasivat aluetta siinä määrin, että näkyviä rakenteitakin omaavalla muinaisjäännöksellä oli miljöössään toissijainen asema tai se jäi epäselväksi. Moni muinaisjäännös oli aluskasvillisuuden tai pensaiden peittämä ja muinaisjäännöksen hahmottaminen oli vaikeaa.

Muinaisjäännösten enemmistöstä erottuivat maastossa eri tavoin merkityt

ja opastetut arkeologiset kohteet. Niiden sijainti haluttiin osoittaa tarkoituksella, ja paikalle oli joissakin tapauksissa pystytetty informaatiotaulu, joka sisälsi arkeologista tietoa kohteesta. Erityisen selvästi vajaan kahden tuhannen muinaisjäänneksen joukosta erottuivat ne kohteet, joita Museovirasto tai maanomistajat hoitivat suunnitelmallisesti erilaisin toimin 1980-luvun lopulta lähtien 2010-luvulle. Museoviraston hoitotyö päättyi Pirkanmaalla vuonna 2013.⁵²⁸

Arkeologit ovat pitkään pitäneet muinaisjäänneksen hoitamista tarpeellisenä. Jo arkeologisen hallintotyön alkamista edeltävänä aikana tiedetään tehtaanomistaja Fredrik Idestamin antaneen 1870-luvulla kunnostaa omalla kustannuksellaan Nokiassa Mallasveden rannalla kohoavaa Linnavuorta.⁵²⁹ Muinaislinnoilla käyneistä vierailijoista on mainintoja 1800-luvun lopulta, kun niillä käytiin ihailemassa maisemia. Rapolan linnavuorelta on säilynyt Hjalmar Appelgrenin lyijykynäpiirros, joka esittää näköalapaikalla sijainnutta huvimajaa, jolta on voitu ihailla vuorelta avautuvaa näkymää.⁵³⁰ Helsingin Sanomat julkaisi vuonna 1873 Alma Flomanin Rapolan näköalapaikalta avautuvaa maisemaa ylistänyt kirjoitus.⁵³¹ Oriveden Eräjärvellä Roineen rannalla sijaitsevaa Nunnan-kirkkoa pidettiin 1800-luvulla muinaisena uhripaikkana, jossa ihmisten kerrottiin vierailevan.⁵³² Myös Hjalmar Appelgren viittasi vuonna 1895 linnavuorilla vieraileviin kävijöihin kirjoittaessaan muinaismuistojen vahingoittamisesta.⁵³³

Varhainen maininta muinaisjäänneksen hoitamisesta on Julius Ailion Suomen Museossa vuonna 1920 kirjoittamassa artikkelissa Rapolan muinaislinnasta. Hän esitti, että linnavuori olisi hankittava valtiolle ja muodostettava yleiseksi historialliseksi puistoksi.⁵³⁴ Muinaisjäänneksen hoidon tarpeeseen kiinnitettiin suojeluhallinnossa huomiota 1960-luvulta lähtien. Anna-Liisa Hirviluoto kirjoitti muinaisjäänneksen hoidon tarpeellisuudesta vuonna 1964 ja Matti Huurre vuonna 1970. Hoitoa sivusi myös Torsten Edgren artikkelissaan vuonna 1973.⁵³⁵ Museovirasto teki toistuvia määrärahaesityksiä hoidon aikaansaamiseksi 1980-luvulla.⁵³⁶

Muinaisjäänneksen hoitaminen ja maastoon merkitseminen on muinaismuistolaitilla säänneltyä toimintaa (10 §). Pirkanmaan lähes 1600:sta edelleen suojellusta kiinteästä muinaisjäänneksistä oli tutkimusajanjaksona merkitty maastoon kyltillä, metallilaatalla tai informaatiotaululla yhteensä lähes 40 jäänneistä. Merkitsemistä on tehty usean vuosikymmenen kuluessa.

528 Olli Soinin haastattelu 17.1.2017.

529 Tampereen sanomien lisälehti 18.10.1879.

530 Koskinen 1999, 11.

531 Olli Soinin haastattelu 17.1.2017.

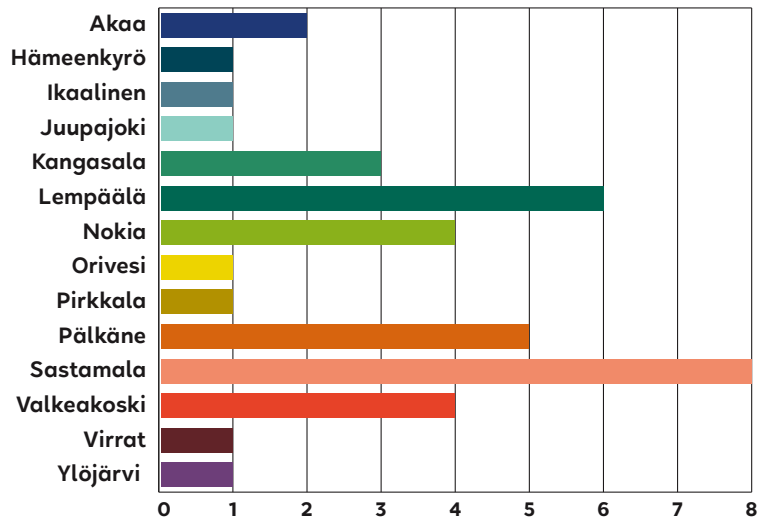
532 Reinholm, Finlands fornborgar. 8. Kumo vattensystem (päiväämätön käsikirjoitus).

533 Appelgren 1895, 59.

534 Ailio 1921, 47; Taavitsainen 1999b, 131.

535 Hirviluoto 1964, 35; Huurre 1970, 142; Edgren 1973, 34-35.

536 Koivisto 2013, 21.

Kaavio 17 Maastoon merkittyjen ja opastein varustettujen arkeologisten kohteiden sijainti Pirkanmaan kunnissa vuonna 2010.

Vuonna 2010 maastoon kyltillä tai informaatiotaululla merkittyjen kohteiden määrä oli melko vähäinen verrattuna tuolloin tiedossa olevien kiinteiden muinaisjäännösten määrään (2,4 %). Eri tavoin merkittyinä oli eniten esihistoriallisia jäännöksiä. Kohteiden joukossa olivat muun muassa Lempäälän Päiväniemen röykkiökalmisto, Valkeakosken Rapolan muinaislinna kalmistoinen, kuppikivinen ja muinaispeltoinen, Ikaalisten Arasalon linnavuori, Pälkäneen Lassilan kuppikivi, Pirkkalan Nuolialan röykkiö, Ylöjärven Soppeenmäen I maailmansodan aikainen juoksuhauta, Tampereen Reuharinniemen lapinrauniot, Tampereen Pispalan raja-aita, Kangasalan Sarsan kivikautiset asuinpaikat, Lempäälän Hääkiven kalmisto ja Pirunlinnan muinaislinna, Oriveden Nunnan-kirkko ja Pälkäneen Kostianvirran taistelupaikka, Sastamalan Rantavainionmäen ja Vehmaanniemen kalmistot sekä Pyhän Olavin kirkko ja kirkkopiha, Tampereen Harjun hautausmaa ja kirkonpaikka ja Vesilahden Hurskasvuoren puolustusvarustus, Virtain Marttisensaaren puolustusvarustukset sekä Ylöjärven Viljakkalan Haverin kaivoksen avolouhos. Vähemmän tunnettuja merkittyjä kohteita olivat Urjalan Kalkkivero, Punkalaitumen Koukonkallion tarinapaikka, Oriveden Karvian kirkonpaikka ja hautausmaa sekä Kuhmalahden vanha kirkonpaikka. Kohteista enemmän tietoa esittäviä informaatiotauluja oli esimerkiksi Kangasalan Sarsassa, Lempäälän Hääkivessä ja Päiväniemessä, Pälkäneen Kostianvirralla, Vammalan Liekosaarella ja Vehmaanniemessä, Urjalan Ali-Uotilassa ja Kankaanpäänmäessä, Valkeakosken Rapolassa ja Vesilahden

Hurskasvuorella.⁵³⁷

Kylttien ja taulujen visuaalinen asu ja sisältö ovat vaihdelleet. Maastossa voi yhä tavata vanhoja, muiden kuin Museoviraston pystyttämiä kylttejä. Informaatiotaulujen määrä lisääntyi 2010-luvulla vapaaehtoistoimintaan liittyvän muinaisjäännösten adoptoinnin alettua. Osa merkityistä tai opastetuista muinaisjäännöksistä on ollut paikallisten asukkaiden tiedossa ja yleisesti informoituja nähtävyyshoiteita. Merkittviä tai informaatiotauluin varustettuja arkeologisia kohteita oli vuonna 2010 etenkin Sastamalassa, Lempäälässä, Pälkäneellä, Valkeakoskella ja Nokialla.

Merkityksi ja informaatiolla varustetuiksi kohteiksi on valikoitunut muinaisjäännöksiä pääasiassa muinaisjäännöksen edustavuuden, näyttävyyden, kertovuuden, monumentaalisuuden ja tieteellisen merkittävyyden perusteella, mutta merkitseminen kyltillä voi johtua myös siitä, että merkinnällä oli tarkoituksenmukaista osoittaa kohteen olevan lailla rauhoitettu. Osa kohteista on merkitty kyltillä kansalaisilta tulleiden tiedustelujen ja pyyntöjen johdosta.⁵³⁸

Muinaisjäännöksen varhaisista hoitotoimista Nokian Linnavuoren jälkeen on esimerkki Ikaalisista, missä Museovirasto antoi vuonna 1982 Ikaalinen-Seura ry:lle luvan raivata ja siivota Arasalon linnavuoren aluetta. Ehtoina olivat, että työ tapahtui maanomistajan luvalla, yhdistys ottaisi huomioon metsänhoidolliset ja maisemalliset näkökohdat ja että hoitotoimissa ei kajottaisi linnavuoren vallirakenteisiin. Asiaa koskevassa kirjeessään Museovirasto totesi, että valitettavasti sillä ei ollut mahdollisuutta kunnostaa maatuneita ja matalia valleja eikä tehdä valleilla kaivaustutkimuksia. Vastaaviin toimiin oli Museoviraston mukaan kuitenkin saatavissa erityistä valtionapua.⁵³⁹

Museoviraston toteuttama ja organisoima muinaisjäännösten hoito alkoi Suomessa vuonna 1988.⁵⁴⁰ Toiminta tuli mahdolliseksi Museoviraston saatua käyttöönsä hoitotoimien tekemiseen työvoimaa, joka oli palkattu valtion budjetoimilla työllisyysvaroilla.⁵⁴¹ Museovirasto määritteli vuonna 1999 julkaistussa oppaassa hoitotoiminnan muinaisjäännösten ja niiden ympäristön kunnossapidoksi sekä alueiden käytön suunnitteluksi ja organisoinniksi. Toiminnalla pyrittiin vaikuttamaan muinaisjäännösten ymmärrettävyyteen, saavutettavuuteen ja muinaisjäännöksellä todettuihin arvo-ominaisuuksiin.⁵⁴²

Muinaisjäännösten hoitorekisterin perusteella 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä maakunnassa oli enimmillään 80 hoidettua muinaisjäännös-

537 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösten hoitorekisteri (sähköinen lähde).

538 Olli Soinisen haastattelu 17.1. 2017.

539 Museoviraston kirje Ikaalinen-Seura ry:lle 10.5.1982.

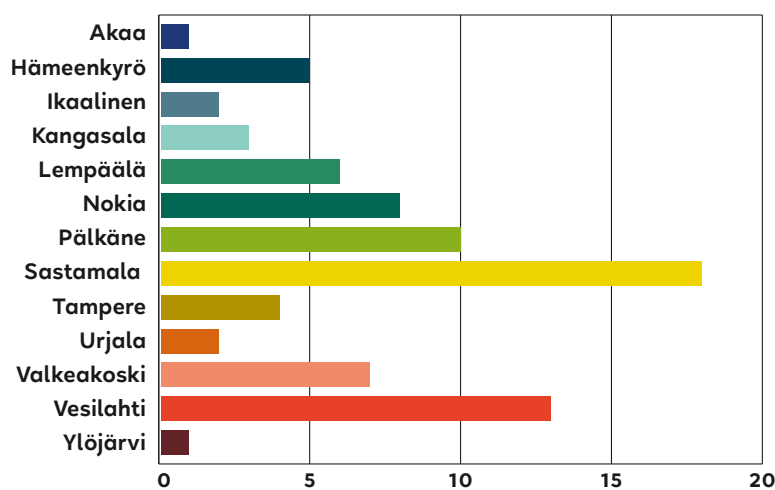
540 Taskinen 1995, 7.

541 Koivisto 2013, 21.

542 Tiitinen et al. 1999, 7.

aluetta. Koko maassa niitä oli runsaat 2000. Ensimmäisenä hoidon kohteeksi Pirkanmaalla valittiin 1980-luvulla Päivääniemi, joka oli vastikään hankittu valtion omistukseen. Kyseessä oli klassinen kohde, jonka suojelu omasi pitkät perinteet. Kohteeseen voitiin luontevasti yhdistää myös perinnebiotoopin hoitaminen. Museoviraston tekemä hoitotyö jatkui Pirkanmaalla vuoteen 2013, jolloin viimeisenä hoitokohteena oli Valkeakosken Rapola. Hoitotyön vilkkaimmat vuodet sijoittuivat 1990-luvun lopulle, jolloin esimerkiksi Rapolassa työskenteli 22 henkilöä hoitotehtävissä. Toiminnan päättymisen taustalla olivat työvoimapolitiittiset muutokset ja valtion virastojen tehtävien muuttuminen.⁵⁴³

Museoviraston organisoiman hoitotoiminnan piirissä oli vuonna 2010 vajaat 5 % tuolloin tunnetuista kiinteistä muinaisjäänöksistä. Pirkanmaalla hoidettiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä varsinkin Sastamalassa, Vesilahdella, Pälkäneellä, Nokialla ja Lempäälässä sijaitsevia muinaisjäänöksikohteita. Hoidon piirissä olivat muun muassa muinaisjäänökset Vammalan Kallialan rautakautisella kalmistoalueella, Rapolan muinaislinnan ja kalmistojen alueella, Vesilahden Hurskasvuoren puolustusvarustuksella ja Lempäälän Päivääniemessä. Kohteiksi valittiin huomattaviksi tunnettujen muinaisjäänösten lisäksi muitakin kohteita, joissa haluttiin avata maisematiloja. Kohteissa tehtiin peruskunnostusta ja tarkastettiin kohteen kuntoa, jolloin löydettiin esimerkiksi aiemmin kartoittamattomia rakenteita. Osasta kohteita pyrittiin tekemään nähtävyys- ja opetuskohteita.⁵⁴⁴

Kaavio 18 Hoidettujen muinaisjäänösten jakautuminen kunnittain Pirkanmaalla vuonna 2010 muinaisjäänösten hoitorekisterin mukaan.

543 Olli Soinin haastattelu 17.1.2017.

544 Olli Soinin haastattelu 17.1.2017.

Eri puolilla maata Museoviraston hoitotoiminta käsitti vuosittain lähes 250 kohdetta 2010-luvun alkuun asti, jolloin tilanne muuttui nopeasti Museoviraston budjetin pienentyessä ja viraston uudelleen organisoinnin vaikutuksesta. Vuonna 2013 hoidettujen kohteiden määrä oli koko maassa vähentynyt 60 % maksimimäärästään.⁵⁴⁵ Monien kohteiden järjestelmällinen ja monivuotinen työ päättyi tai hoitotoimia siirrettiin maanomistajille.

Museovirasto rahoitti budjettivaroillaan muinaisjäännösten hoitoyksikössä toimivien arkeologien palkkakustannukset. Työntekijöitä kohteille palkattiin työvoimahallinnon varoilla. Hoitoon osallistui myös joukko maanomistajia. Heistä merkittävä osa oli maanviljelijöitä, joilla oli mahdollisuus hakea TE-keskusten maaseutuosastoilta EU:n ympäristötuen erityistukea osana maiseman monimuotoisuuden tai perinnebiotoopin hoitoa.⁵⁴⁶ Oman työpanoksen vähentäessä Museovirasto otti käyttöön vuonna 2013 muinaisjäännösten hoitoon myönnettävät valtionavustukset, joita yhdistykset, seurat ja muut yhteisöt sekä yksityishenkilöt saattoivat vuosittain hakea. Avustuksia on myönnetty sen jälkeen muutamia Pirkanmaalaisiin arkeologisiin kohteisiin.

Museovirasto hoiti muinaisjäännöksiä 1900-luvun lopulla osittain työllistämisrahoituksen avulla. Velvoitetöylyttäminen nähtiin Museovirastossa tuolloin mahdollisuutena. Hoitokohteiksi valittiin varsinkin näyttäviä ja merkittävänä pidettyjä muinaisjäännöksiä, mutta työohjelmaan mahtui muitakin kohteita, joissa tehtiin kartoituksia, peruskunnostusta ja maiseman avaamiseen tähtäviä töitä. Museovirasto oli 1980- ja 1990-luvulla ainoa julkinen toimija, joka teki aktiivisesti kulttuurimaiseman hoitotyötä. 2000-luvulla saatua työllistämisrahoitusta käytettiin varsinkin projektien käynnistämiseen. Alueellisen ympäristökeskuksen kautta hoitotoimintaan kanavoitui maatalouden ympäristötukea, jota Museovirasto innosti maanomistajia hakemaan. Hoitotoimet sisältyivät Pro Agrarian laatimiin, tuen saannin edellytyksenä oleviin maatilojen ympäristösuunnitelmiin, jotka Museovirasto puolestaan tarkasti. Valtion tuki ohjattiin alueellisen ympäristökeskuksen kautta suoraan viljelijöille. Hoitotoimintaan saatiin 2000-luvulla työvoimaa myös Rikosseuraamusvirastolta. Toimintaan kuuluivat esimerkiksi vankityövoiman avulla talviaikaan tehdyt metsänhakkuut Rapolassa. TE-keskuksen rahoituksella hoitotoiminnassa toteutettiin vuonna 2007 matkailullinen hanke. Muinaisjäännösten hoidossa rahoitusperusta muuttui ajan mittaan hankevetoiseksi, ja työt keskittyivät valtion omistamille maille Rapolaan, Päivääniemeen ja Liekosaareen.⁵⁴⁷

Pirkanmaalla ryhdyttiin 2000-luvun lopulta lähtien edistämään systemaattisesti yhteisöjen omaehtoista muinaisjäännösten vaalimista maakuntamuseon

545 Koivisto 2013, 21.

546 Soininen 2005, 24, 27.

547 Olli Soinisen haastattelu 17.1.2017.

vuonna 2008 käynnistämällä muinaisjäännösten adoptointitoiminnalla.⁵⁴⁸ Se merkitsi suojelutoiminnan laajentamista auktorisoidusta hallinnollisesta toimintamallista ja mahdollisti aiempaa selvemmin yhteisöllisten merkitysten kiinnittymistä muinaisjäännöksiin. Toimintaan kuului olennaisena osana muinaisjäännösten hoitotoimia ja muun muassa informaatiotaulujen pystyttämistä kohteisiin.⁵⁴⁹ Projektista pysyväksi toiminnaksi kehittynyt työmuoto on saanut kansallista tunnustusta ja se palkittiin kansainvälisellä Europa Nostra -palkinnolla vuonna 2016. Palkitsemisen perusteluina oli toiminnan luovuus, innovatiivisuus ja kestävä kehityksen toteuttaminen sekä yhteiskunnallisen osallistumisen vahvistaminen perinnön hallintaan ja omaksumiseen.⁵⁵⁰ Tuolloin Pirkanmaalla oli 20 adoptiokohdetta, joista valtaosa oli kiinteitä muinaisjäännöksiä. Toiminta on lisännyt muinaisjäännösten moniarvoistumista, muinaisjäännöksiin liittyvää yhteisöllisyyttä sekä tarinallisuuden kehittymistä ja se on osaltaan ylläpitänyt muinaisjäännösten hoitotoimintaa.

3.7 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN ARVO JA LUOKITTELU

3.7.1 ARVON TULKINTOJA

Arvon ilmiötä on pohdittu pitkään tieteiden piirissä. Käsitukset arvosta ovat vaihdelleet eikä yhteiskunnissa ole aina vallinnut yksimielisyyttä arvoista. Esimerkiksi filosofi Immanuel Kant on todennut kaikkien asioiden olevan jonkinlaisen arvon kantajia. Kantin mukaan ihmisellä on myös luontainen taipumus luokitella ja arvottaa ympäröivän maailman ilmiöitä.⁵⁵¹ Esimerkki nykyaikaisesta arvojen tulkinnasta on Ari Ekroosin ympäristöoikeutta käsittelevä tutkimus, jossa hän tulkitsee arvojen muodostuvan sekä ihmisen erilaisista perustarpeista että ihmisen tajunnassa. Arvot ovat osittain metafysisiä, osittain niiden muodostumiseen vaikuttavat myytit, tunteet ja järki. Arvot ovat Ekroosin mukaan lähtökohtaisesti kaiken yhteiskunnallisen toiminnan perustana ja niiden kautta muodostetaan tavoitteita, jotka johtavat periaatteisiin ja sääntöihin. Usein arvoihin liittyvät tavoitteet ja periaatteet kirjoitetaan arvoja palvelevien säännösten muotoon.⁵⁵²

Luonnonperinnön arvoja on oletettavasti analysoitu ympäristöarvoista eniten. Luonnonympäristöön liitettyjä arvoja ja niihin liittyviä päämääriä on tul-

548 Soininen 2015, 19.

549 Adoptoi monumentti 2016, 2, 8, 12.

550 Laureates 2016, 4, 55.

551 Oksala 2000, 7.

552 Ekroos 1995, 8–9.

kittu esimerkiksi eräänlaisiksi hypoteeseiksi, joita testataan jatkuvasti ja joita korjataan tarvittaessa.⁵⁵³ Kulttuuriperinnön arvojen ymmärretään olevan sidoksissa aikaan ja paikkaan ja siten ne ovat kulttuurisesti muodostuneita ja muuttuvia. Esimerkiksi rakennetun perinnön arvottamisessa on käytetty perinteisesti sellaisia kriteerejä kuten alkuperäisyys ja edustavuus laajemmassa kokonaisuudessa, fyysinen kunto, taiteellinen laatu, identiteetti- ja symbolimerkitykset. Kohteita on perinteisesti myös luokittelu valtakunnallisesti, alueellisesti ja paikallisesti arvokkaiksi rakennuksiksi. Rakennetun perinnön kohteilla on arvoa historiallisina tietolähteinä, elämyskullisenä kohteina ja käyttökohteina. Sittemmin arvoihin yhdistettiin läheisemmin sosiaaliset olosuhteet ja painotettiin arvojen määrittelyyn olevan sekä yksilöllisesti että yhteiskunnallisesti ajasta riippuvaista.⁵⁵⁴

Arkeologisen perinnön arvosta ja merkityksistä on julkaistu länsimaista kirjallisuutta ainakin 1970-luvulta lähtien. William D. Lipe tunnisti kulttuuriperinnössä taloudellista, esteettistä, symbolista, yhteisöllistä ja informaatioon liittyvää arvoa, joista jälkimmäinen ilmeni tieteellisen tutkimuksen kontekstissa.⁵⁵⁵ John Schofieldin mukaan Riegl nimesi jo 1900-luvun alussa teoksessaan *The Modern Cult of Monuments* iän ja historiallisen merkityksen sekä tietoisien muistelun olevan arvon muodostajia. Riegl tunnisti perinnöllä olevan myös käyttöarvoa.⁵⁵⁶ Schofield tiivistä vuonna 2015 paikkaan kiinnittyvinä arvoina todistusarvon sekä historiallisen, esteettisen ja yhteisöllisen arvon. Hän esitti yhtenä nykyaikaisen, valtioiden ylläpitämän hallinnollisen suojelun ongelmana sen, että määrittellessään perinnölle kansallisia tai muutoin laajasti kattavia arvoja hallintoarkeologiassa on samalla suljettu pois virallisesta arvojen kaanonista paikallisia ja muita arvon perusteita ja siten samalla mitätöity niitä.⁵⁵⁷

Auktorisoidussa perintödiskurssissa kulttuuriperinnön arvojen on ymmärretty heijastavan kansallisvaltion ideologiaa ja kansallisen tason kertomuksia menneisyydestä. Osa tutkijoista on tulkinnut, että viralliseen asemaan noussut kulttuuriperintö on pohjimmiltaan ilmentänyt 1800-luvun eliitin arvoja ja näkemyksiä siitä, mikä menneisyydessä ja sen jäljissä on ollut tärkeää ja arvokasta.⁵⁵⁸ Laajentuneempaa arvokäsitystä ilmensi Australian ICOMOS:in 1970-luvulla laatima ja myöhemmin useita kertoja uudistettu Burran julistus (*The Burra Charter*), jonka periaatteet on hyväksytty länsimaissa laajasti.⁵⁵⁹ Julistuksessa merkittävyyden ymmärretään koostuvan arvojen kirjosta. Arvot luokitellaan

553 Pihlström 2000, 25.

554 Riionheimo & Ehrström 2013, 20.

555 Lipe 1984, 8–10.

556 Schofield 2015.

557 Schofield 2015.

558 Herva 2014.

559 Byrne et al. 2003, 4.

neljään kategoriaan: jokin paikka omaa todistusarvoa siksi, että siinä on säilynyt aineistoa menneisyyden ihmistoiminnasta. Paikalla on historiallista arvoa, kun sen välityksellä voidaan liittää nykyaikaan menneisyyden ihmisiä, tapahtumia ja elämän aspekteja. Esteettiset arvot välittävät nykyihmisille äyllisiä ja aistiärsyksiä jostakin paikasta tai kohteesta. Yhteisöllinen arvo liittyy paikan merkityksiin ihmisille, joilla on suhde ja yhteys siihen tai paikka on yhdysside ihmisten kollektiiviseen kokemukseen tai muistoon. Julistuksessa arvoilla korostetaan olevan erilaisia merkityksiä eri ihmisille ja yhteisöille. Suojeltaessa jotakin kohdetta paikan kulttuurisen merkityksen ymmärtäminen on välttämätöntä.⁵⁶⁰

Aikaisempina vuosikymmeninä arvoja on pidetty lähes itsestään selvinä. Olenaisina pidetyillä arvoilla oli nykyaikaisen suojelutoiminnan syntymisessä keskeinen asema. Arvottamista hallitsivat arkeologisten jäännösten fyysiset ominaispiirteet. Kansainvälisillä sopimuksilla ja julistuksilla on ollut voimakas vaikutus kansallisiin käytäntöihin ja suojelupolitiikkaan ja ne ovat näin ollen vaikuttaneet siihen, minkälaista arkeologista kulttuuriperintöä on säilytetty.⁵⁶¹ Suhtautuminen arvojen sisältöihin ja arvottamiseen on kuitenkin muuttuvaa. Jo Burran julistus tunnisti sosiaaliset arvot, jotka ovat tulleet varsinkin viime vuosikymmeninä eri tavoin aiempaa suuremman huomion kohteeksi. Osa niistä sisältyy julkisiin ja virallisiin arvottamisen tapoihin, osa muodostuu epämuodollisilla tavoilla ja virallisen suojelutoiminnan ja hallinnon ulkopuolella. Kulttuuriperinnön hallinnan organisaatioissa on 2010-luvulla käytössä laaja arvojen kirja ja arvottamiseen sovelletaan erilaisia tapoja.⁵⁶²

Nykyihmisten mielissä arkeologisen perinnön arvot liittyvät usein jäännösten monumentaalisuuteen, esteettisyyteen, niiden sisältämään menneisyyden tietoon ja turismiin. Arvon perusteena voivat olla kohteen korkea ikä, nähtävyyesarvo, paikkaan liittyvät muistot, paikkojen yhdistyminen identiteettiin, paikan aura, paikan kokeminen maagisena tai nostalgisena.⁵⁶³ Holtorf on arvostellut vallitsevia arvoperusteita ja esittänyt muun muassa, että nykyisin suojellut muinaisjäännökset eivät ole menneisyyden kulttuurisen arvostamisen alkuperä vaan sen tuote. Menneisyyden arvostaminen ei siten olisi merkittävässä määrin riippuvaista alkuperäisistä menneisyyden jäännöksistä. Myös John Carman on kuulunut perinnön hallinnan teoretisoinnissa kriittisiin arkeologeihin: hänen mukaansa arkeologista aineistoa on alettu pitää arvokkaana erityisesti siksi, että se on yhteiskunnan suojelemaa. Sitä ei suojella ensisijaisesti siksi, että se olisi sinänsä arvostettua.⁵⁶⁴ Tutkiessaan lakien vaikutusta muinaisjäännöksistä vallitseviin käsityksiin Carman tulkitsi, että suojelua säätelevät lait muuttivat suojel-

560 The Burra Charter 1999, 2; Jones & Leech 2015, 9, 12.

561 Byrne et al. 2003,

562 Jones & Leech 2015, 2, 5.

563 Holtorf 2005, 223–230; Niukkanen 2009, 14–15.

564 Carman 1995, 11.

tavaa ilmiötä ja tekivät jäännökset tärkeiksi tavalla, jota ne eivät olleet koskaan aikaisemmin olleet. Muinaisjäännökset saavuttivat erityisiä, yhteiskunnan säättämien lakien määrittelemiä arvoja. Ajan kuluessa tällaiset arvot alkoivat hallita ajatteluumme kulttuuriympäristöstä. Lain soveltamisesta oli tullut normaali tapa varmistaa muinaisjäännösten säilyminen. Samalla ne arvot, joita lakien oli tarkoitus edustaa, olivat hämärtyneet. Aineellisten muistojen säilyttämisestä oli tullut byrokraattinen prosessi.⁵⁶⁵

Anita Synnestvedt on tutkinut muinaisjäännösten käyttöä Ruotsissa niiden edustamien arvojen ilmentäjinä. Muinaisjäännösten merkitys nähtävyytenä on ikivanha ilmiö, joka ilmentää Synnestvedtin mukaan sitä, että muinaisjäännöksellä on elämyksellistä ja kokemuksellista arvoa. Hän on nostanut esille arvojen rinnalle kysymyksen siitä, miksi ja mitä arkeologisia paikkoja unohdetaan.⁵⁶⁶

Arvoja ja merkittävyyttä koskeva länsimainen keskustelu on 2000-luvulla muuttunut aiempaa kriittisemmäksi ja arvottamiseen on tullut erilaisia lähestymistapoja. Esimerkiksi Englannissa Sian Jones on analysoinut eurooppalaisia perinnön arvokäsityksiä ja pohtinut sosiaalisten arvojen ilmenemistä. Useat tutkijat olettavat, että keskustelu erityisten arvojen merkityksestä ja määrittelystä tulee jatkumaan pitkään. Samalla on muistutettu, että kulttuuriympäristöön liittyvät sosiaaliset suhteet ovat kompleksisia ja usein myös ristiriitaisia.⁵⁶⁷ Monet tutkijat korostavat, että olennaista on aidosti tunnistaa ja ymmärtää, miksi yhteiskunta arvostaa paikkaa, jossa arkeologinen kohde on. Osa tutkijoista on arvostellut sitä, että arkeologia kuten arkkitehtuuri ja historia ymmärretään merkittävyyden kategorioina, kun ne tulisi ennen kaikkea ymmärtää asiantuntijuuden sektoreina. Samalla on korostettu sitä, että yhteiskunnallisen merkittävyyden arviointi tulisi saattaa samalle arviointitasolle kuin arkeologisen ja arkkitehtonisen merkittävyyden arviointi.⁵⁶⁸

3.7.2 PIRKANMAAN MUINAISJÄÄNNÖSTEN RAUHOITUSLUOKITUS

Suomessa kulttuuriperinnön suojelun asiantuntijat ja viranomaiset ovat valitsevaan länsimaiseen tapaan perinteisesti ratkaisseet sen, mistä muinaisjäännöksen arvo ja merkitykset muodostuvat. Nykyisin arkeologisen perinnön arvon kriteerit ja merkityssisällöt eivät ole enää yhtä itsestään selviä kuin vielä 1900-luvun lopulla. Arvoista on keskusteltu ja kirjoitettu 2000-luvulla aiempaa

565 Carman 2000, 305.

566 Synnestvedt 2008, 156, 213.

567 Carman 2002, 189; Townend & Whittaker 2011, 68.

568 Byrne et al. 2003, 9.

useammin.⁵⁶⁹

Arvottamiseen liittyvää kritiikkiä ja kehittämistarpeita käsiteltiin esimerkiksi vuonna 2006 Arkeologipäivillä ja tilaisuudesta julkaistuissa esitelmissä. Petri Halinen pohti aihetta käsittelevässä artikkelissaan muun muassa arvojen muuttumista yhteiskunnan ja tutkimuksen kehityksen myötä ja korosti perinteisen rauhoitusluokituksen rinnalle nostettavia muita luokittelukriteerejä eritellen varsinkin valtakunnallisesti merkittävien jäännösten arvoon ja merkitykseen vaikuttavia perusteita. Museoviraston 2000-luvulla julkaisemassa *Maiseman muisti* -julkaisussa tärkeinä pidettiin tutkimushistoriallisen merkityksen ohella kohteen alkuperäisyyttä, säilymisastetta ja asemaa tyyppinsä erinomaisena edustajana. Halinen painotti aiempaa laajemman arvokeskustelun tarvetta, johon jokaisen arkeologin tulisi osallistua. Hän eritteli kriittisesti arvottamisen perusteita, todeten sen olevan jatkuva prosessi.⁵⁷⁰

Käsitellessään teollisuushistoriallisten arkeologisten kohteiden arvo-ominaisuuksia ja merkityksiä Sami Raninen tarkasteli Arkeologipäivillä vuonna 2015 kohteisiin liitettyjä arvottamiskriteerejä kuten ikää, kohteen käyttötarkoitusta, tapahtumaa ja monumentaalisuutta. Pohdinta ulottui kiinteistä muinaisjäännöksistä muihin kulttuuriperintökohteisiin ja nosti esille selkeästi määrittävien ominaisuuksien ja kriteerien oheen jopa teollisuusarkeologisessa kohteessa hylätyn paikan tunnelman ja eräissä kohteissa vallitsevaan käytöstä jääneeseen, lakanneeseen toimintaan yhdistyvän syrjäytymisen ilmiön.⁵⁷¹

Arkeologisten kohteiden arvottamisen pohdinta on ollut kokonaisuutena arvioiden työlästä Suomessa, kuten monissa muissakin maissa. Muinaismuistolaissa säädetty automaattinen rauhoitus on ylläpitänyt asiaintilaa, jossa laki on taannut muinaisjäännösten säilymisen eikä ole ollut välttämätöntä perustella tai analysoida syvällisesti arvoja ja niiden muuttumista. Sama ilmiö havaittiin esimerkiksi Ruotsissa 1990-luvulla.⁵⁷²

Jäännösten arvoa on määritelty sellaisten kriteerien pohjalta kuten harvinaisuus ja yleisyys, muinaisjäännöksen eheys ja kunto, asema maisemassa, jäännöksen tieteelliselle tutkimukselle tarjoama informaatio ja merkittävyys lähdeaineistona tai jäännöksen esteettiset ominaisuudet kuten monumentaalisuus. Muinaisjäännösten asemaa suojeltavina kohteina ilmaistiin usean vuosikymmenen ajan 1970-luvun alussa käyttöön otetulla kolmiportaisella rauhoitusluokituksella. Sen avulla on toteutettu jäännösten luokittelun tarvetta ja korvattu seikkaperäisemmin ominaisuuksiin ja muihin merkittävyyden kriteereihin perustuva arvoluokittelu.

569 Esimerkiksi Halinen 2006; Muinaisjäännösten merkittävyyden arviointi ja arvottaminen 2008, 1; Niukkanen 2009, 14–15.

570 Halinen 2006, 58–59.

571 Raninen 2015b, 58, 60–62.

572 Burström et al. 1996; Hellervik 2000.

Rauhoitusluokitus ei perustu lainsäädäntöön vaan oli pitkään käytännössä vakiintunut arkeologisten kohteiden jaottelumenetelmä. Luokitus erotteli eräänlaisesta yleisluokasta (rl 2) kokonaan tuhoutuneiksi todetut ja erityisen merkittävät kiinteät muinaisjäännökset. Suojeltujen historiallisen ajan arkeologisten kohteiden runsastuessa rauhoitusluokkien ulkopuolelle muodostui mahdollisten muinaisjäännösten kategoria, joita on kutsuttu myös tentatiivikohteiksi. Niillä on tarkoitettu jäännöksiä, joita ei ole tarkastettu maastossa tai joiden ajoituksesta, funktiosta tai säilyneisyydestä ei ole riittävästi tietoa kohteen suojelluksen aseman ratkaisemiseksi.⁵⁷³

Ensimmäiset esimerkit kiinteiden muinaisjäännösten rauhoitusluokituksista ovat jo 1960-luvulta, uuden muinaismuistolain astuttua voimaan.⁵⁷⁴ Muinaistieteellinen toimikunta otti käyttöön kiinteiden muinaisjäännösten jaon rauhoitusluokkiin vuonna 1971.⁵⁷⁵ Tarkoituksena on ollut auttaa muinaisjäännösten ryhmittelyä säilyneisyyden ja jäännöksiä koskevan tiedon tason perusteella. Muinaismuistolaissa ei ole säädetty kohteiden keskinäisistä arvoon, säilyneisyyteen tai muihin kriteereihin perustuvista luokista ja eroista. Rauhoitusluokitus muodostui vuosien myötä museoviranomaisen käytännön työvälineeksi jäännösten hallinnassa, ja sen avulla porrastettiin jäännöksen säilyttämisen menettelyä ja jäännökseen liittyvien arvojen selvittämistä.

Luokituksen käyttöön ottamista käsiteltiin Muinaistieteellisen toimikunnan esihistoriallisen osaston kokouksessa tammikuussa 1971. Muinaisjäännökset ehdotettiin luokiteltaviksi kolmeen luokkaan: ”lk I Valtakunnallinen muistomerkki, säilytetään joko tutkittuna tai tutkimattomana ulkoasultaan muuttumattomana. II lk Tutkimustoimenpiteitä vaativa muinaisjäännös, joka on kaavoituksessa yms. rauhoitettu kunnes se tutkimustulosten perusteella voi siirtyä joko osittain tai kokonaan luokkaan I tai III. Luokka III Tutkitut, tuhoutuneet ja toisarvoiset muinaisjäännökset, jotka arkistoidaan Esihistorian Osaston Topografiseen arkistoon mutta ovat muuten maanomistajan vapaasti käytettävissä.” Luokittelu hyväksyttiin kokouksessa yksimielisesti.⁵⁷⁶ Matti Huurre kuvasi tuoretta rauhoitusluokitusta vuonna 1973 *Arkeologin kenttätöoppaassa*.⁵⁷⁷ Luokittelun poistamisesta muinaisjäännösrekisteristä ja menettelystä luopumisesta keskusteltiin Museovirastossa 2010-luvulla, ja luokkien merkitsemisestä muinaisjäännösrekisteriin luovuttiin vuosikymmenen alkupuolella.⁵⁷⁸

Museoviraston ja sisäasiainministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston

573 Niukkanen 2009, 15.

574 Muinaisjäännösten merkittävyyden arviointi ja arvottaminen 2008, 18.

575 Immonen 2016, 233.

576 Muinaistieteellisen toimikunnan esihistoriallisen osaston kokouksen pöytäkirja 12.1.1971. Rauhoitusluokitus jäi arvottamiskehitystyön myötä taka-alalle.

577 Huurre 1973.

578 Maaranen 25.1.2017, 2; Suullinen tiedonanto Sirkka-Liisa Seppälä 25.1.2017.

vuonna 1983 laatima luettelo valtakunnallisesti merkittävistä esihistoriallisista suojelukohteista on eräs esimerkki muinaisjäännösten arvottamisesta käytännön tasolla. Luettelo sisältyi hankkeeseen, jossa sisäasiainministeriö kokosi tietoja erilaisista alueidenkäytön intresseistä kehittäessään valtakunnallista alueidenkäytön suunnittelua. Luettelo valtakunnallisesti merkittävistä esihistoriallisista suojelualuekokonaisuuksista laadittiin seutukaavaliitoittain, ja Tampereen seutukaavaliiton alueelta siihen sisällytettiin Tyrvään alue kivikautisine asuinpaikkoinen, rökkiöineen, rautakautisine kalmistoinen ja linnavuorineen. Muita alueita olivat Nokian muinaismuistoalue, Lempäälän-Vesilahden muinaismuistoalue, Vesilahden Valkkisten linnavuori, Urjalan Vanhajärvi, Ikaalisten Kilvakkalan muinaismuistoalue ja Isoröyhön alue sekä Kangasala kivikautisine asuinpaikkoinen ja rautakautisine kalmistoinen.⁵⁷⁹ Luetteloon ei sisällynyt historiallisia arkeologisia kohteita.

Maankäyttö- ja rakennuslakiin kirjattiin säännöksiä rakennettua ympäristöä koskevista valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Se loi osaltaan paineita määritellä valtakunnallisten ja muidenkin alueellisesti jaoteltujen muinaisjäännösten kriteerejä ja seuloa sellaisia jäännöksiä muinaisjäännöskannasta.⁵⁸⁰ Museoviraston tutkijat käsittelivät valtakunnallisesti merkittävien muinaisjäännösten arvottamista vuonna 2001 julkaistussa teoksessa Maiseman muisti. Museovirasto ryhtyi 2000-luvulla myös työstämään arkeologisten jäännösten arvottamisen laajaa teemaa aiempaa perusteellisemmin. Aihetta on tuolloin käsitelty työryhmässä, jonka loppuraportissa pohdittiin arvion ilmiötä, merkittävyyden arvioinnin taustaa, siihen liittyviä ongelmia sekä käsitteitä ja kriteerejä. Raportissa esitettiin lisäksi muinaisjäännöksen merkittävyyden arviointimalli. Julkaisussa luetellaan yli 200 valtakunnallisesti merkittävää muinaisjäännösalueetta. Korkeasta statuksesta huolimatta useat kohteet ovat olleet pitkään erilaisten maankäyttöhankkeiden vaurioittamia.⁵⁸¹ Pirkanmaalta luetteloon sisällytettiin yhdeksän muinaisjäännösalueetta.⁵⁸²

Muinaisjäännösten arvottaminen on ilmennyt epäsuorasti muinaisjäännöksiin kohdistuneiden kajoamislupahakemusten käsittelyssä, missä Museovirasto on antanut lupaviranomaiselle oman lausuntonsa asiasta. Vastaavalla tavalla yleisten työhankkeiden muinaismuistolain 13 §:n mukaisissa neuvotteluissa jäännösten poistamista koskevat perustelut ovat olleet esimerkki epäsuorasta arvottamisesta ja jäännösten säilyttämisen kysymyksen suhteuttamisesta työhankkeisiin. Eräs arvottamisen ilmenemismuoto on ollut muiden suojeltavien arkeologisten kohteiden erottaminen arkeologisten jäännösten joukossa ja kyseisen

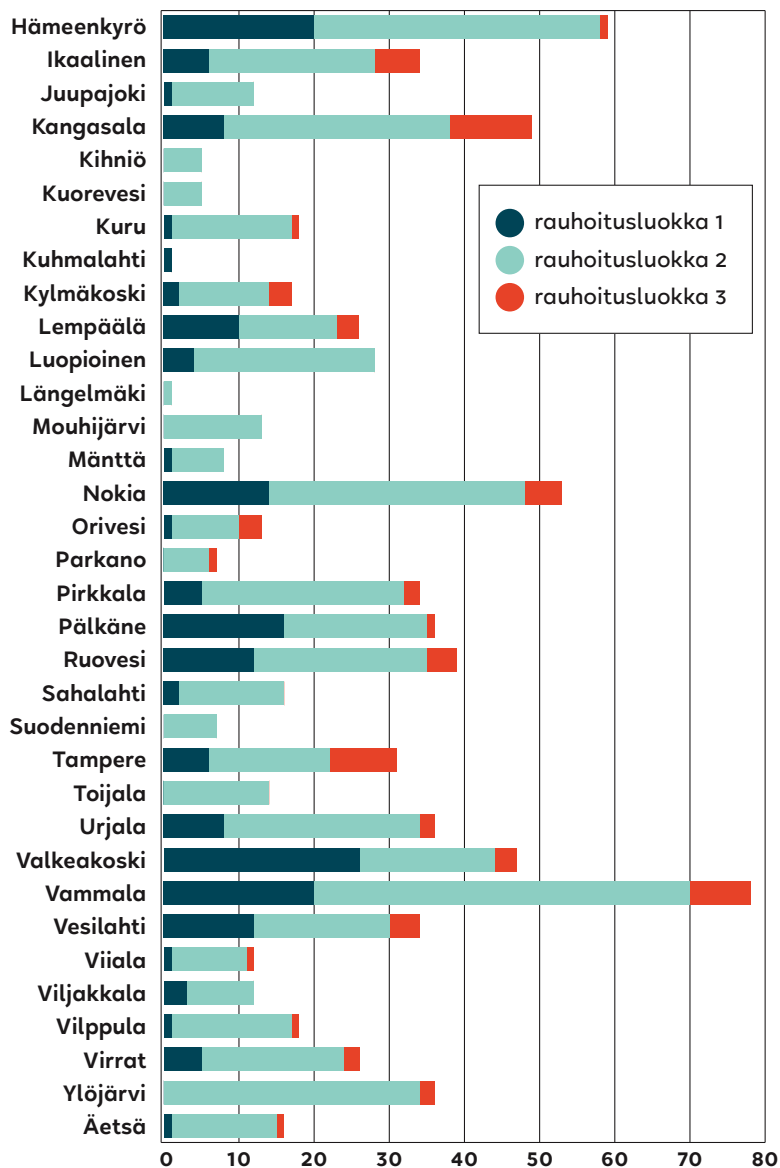
579 Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelukokonaisuudet 1983, 1, 13, 21.

580 Niukkanen 2009, 14.

581 Muinaisjäännösten merkittävyyden arviointi ja arvottaminen 2008, 2, 5, 12, 18.

582 Purhonen et al. 2001, 17-18.

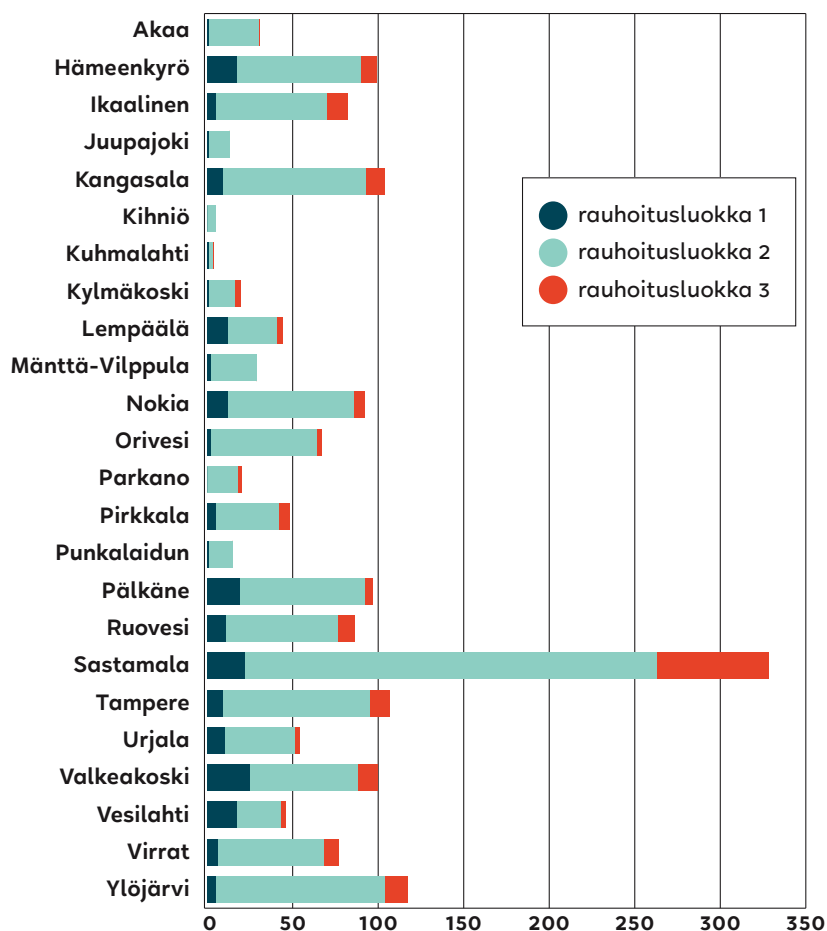
ryhmän muodostuminen. Eräs näkökulma muinaisjäänöksiin liitettyihin arvoihin syntyy museoviranomaisen antamissa lausunnoissa: esimerkiksi Pirkanmaalla museoviranomainen perusteli alueidenkäyttöhankkeista antamissaan lausunnoissa muinaisjäänösten säilyttämistä niiden omaamalla tieteellisellä ja muistoarvolla.

Kaavio 19 Pirkanmaan kuntien kiinteiden muinaisjäänösten jakautuminen eri rauhoitusluokkiin vuonna 2000.

Tutkimusajanjakson aikana Pirkanmaan muinaisjäänösaineistossa rauhoitusluokkaan 1 luokiteltujen muinaisjäänösten määrä pysyi tarkasteluajanjakson

alussa ja lopussa lähes samana ollen 187 ja 193.⁵⁸³ Suhteellisesti eniten valtakunnallisesti merkittäviksi luokiteltuja jäännöksiä oli vuonna 2000 Valkeakoskella, Hämeenkyrössä ja Vammalassa, joissa oli runsaasti varsinkin rautakautisia rökkiöitä ja kenttäkalmistoja. Uusia muinaisjäännöksiä luokiteltiin ja arvotettiin harvoin valtakunnallisesti merkittäviksi valtaosan sijoittuessa laajaan ja heterogeeniseen rauhoitusluokkaan 2. Näiden jäännösten määrä lisääntyi vuosikymmenen aikana yli kaksinkertaiseksi, 589:stä 1302:een. Tuhoutuneiksi todettujen jäännösten määrä lisääntyi kymmenessä vuodessa 79:stä 137:ään. Rauhoitusluokkaan 3 luokiteltujen jäännösten määrä oli muinaisjäännösrekisterin ja muinaisjäännösluetteloiden antaman kuvan perusteella kumpanakin ajankohdasta suhteellisen vähäinen.

Kaavio 20 Pirkanmaan kuntien arkeologisten kohteiden jakautuminen rauhoitusluokkiin vuonna 2010.

583 Samassa arkeologisessa kohteessa saattoi olla useita yksittäisiä muinaisjäännöksiä ja lisäksi eri rauhoitusluokkaa olevia osia.

3.7.3 MUUT SUOJELUN PIIRIIN OTETUT ARKEOLOGISET KOHTEET

Arkeologit ovat pyrkineet erottamaan muinaismuistoasetuksen ajoista lähtien esihistorialliset ja vanhemmat historialliset jäännökset selvästi nuoremmista arkeologisoituneista jäännöksistä, jotka on usein tulkittu ajoittamattomiksi tai luonteeltaan epämääräisiksi. Esimerkiksi inventoinneissa nämä selvästi ihmistekoiset mutta yleiset, nuoret tai muutoin arvoltaan vähäisiksi arvioidut jäännökset jätettiin vielä 1990-luvun alkupuolella kokonaan huomiotta tai ne mainittiin inventointikertomuksissa lyhyesti omana ryhmänä ”muut inventoinnissa tarkastetut kohteet”.

Kiinteiksi muinaisjäännöksiksi tulkittujen ja luokiteltujen kohteiden lisäksi osaa nuoremmista historiallisista arkeologisista jäännöksistä alettiin enenevästi suojella omana ryhmänä, johon ei voitu suoraan soveltaa muinaismuistolakia. Ryhmän nimeksi muodostui 2000-luvun alussa ”muu suojeltava jäännös” tai ”suojeltava rakenne”. Jako kiinteisiin muinaisjäännöksiin ja muihin suojeltaviin jäännöksiin kehittyi sisällöllisesti ja terminologisesti sitä mukaa, kun historiallisten jäännösten määrä kasvoi nopeasti ja jäännösten tyypit runsastuivat. Pirkanmaalla tällaisia jäännöksiä pyrittiin tai suositeltiin säilyttämään maankäytössä 2000-luvun alkupuolelta lähtien.⁵⁸⁴ Osa katsottiin mahdolliseksi poistaa maankäyttöhankkeessa dokumentoinnin jälkeen. Vuosituhannen alusta lähtien muita kohteita otettiin säännöllisemmin ja johdonmukaisemmin mukaan inventointeihin, niiden tyyppittelyä pohdittiin enemmän ja niiden kuvauksia lisättiin inventointiraporteissa. Muut kohteet sisällytettiin myös museoviranomaisen ohjeistuksiin.

KUNTA	KOhteita	OSUUS KUNNAN KAIKISTA ARKEOLOGISISTA SUOJELUKOhteista
Akaa	2	3,80 %
Hämeenkyrö	10	9,50 %
Ikaalinen	4	5 %
Juupajoki	0	0 %
Kangasala	18	14,50 %
Kihniö	1	14 %
Lempäälä	4	8 %
Mänttä-Vilppula	17	36,95 %
Nokia	23	20 %
Orivesi	10	12,98 %
Parkano	2	9 %

584 Ks. esimerkiksi Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 14.12.2004, Diar: 318/2004 ja 24.9.2008, TRE 4973/12.03.02/2008 (liite 2).

Pirkkala	7	13 %
Punkalaidun	0	0 %
Pälkäne	21	18,10 %
Ruovesi	12	13,50 %
Sastamala	14	4,16 %
Tampere	36	26,08 %
Urjala	11	17,18 %
Valkeakoski	0	0 %
Vesilahti	3	6 %
Virrat	15	17 %
Ylöjärvi	12	10,34 %
YHT.	222	11,98 %

Taulukko 3 Muut arkeologiset suojelukohteet Pirkanmaalla vuonna 2010.

Muinaisjäännösrekisterissä nimettynä suojelukategoriana muita suojeltavia jäännöksiä ei ollut vielä vuonna 2000. Vuosikymmenen lopulla muinaisjäännösrekisteriin oli merkitty Pirkanmaan kunnista runsaat 200 nuorehkoa suojeltaviksi luokiteltua arkeologista kohdetta. Ne sisällytettiin suojeltaviin jäännöksiin ja luokiteltiin muiksi arkeologisiksi kohteiksi. Niiden osuus kaikista arkeologisista jäännöksistä oli tuolloin lähes 12 %. Muun arkeologisen kohteen vaikutusta maankäyttöön punnittiin tapauskohtaisesti. Eniten niitä oli Tampereen ja Nokia aineistoissa sekä Mänttä-Vilppulassa, Kangasalla ja Virroilla. Sastamalan runsaassa arkeologisessa aineistossa niitä oli luokiteltu poikkeuksellisen vähän. Ryhmään luokiteltuja jäännöksiä ei ollut vuosikymmenen lopussa lainkaan Valkeakoskella, Punkalaitumella ja Juupajoella, joissa oli tehty vain vähän inventointeja vuosikymmenen aikana. Luokittelua muihin kohteisiin sovellettiin vaiheittain maakunnassa tehdyissä inventoinneissa, samoin näiden jäännösten huomioon ottaminen maankäytön ohjauksessa eteni vaiheittain. Ryhmään karttui jäännöksiä historiallisten jäännösten inventoinnin ja ohjeistuksen etenemisen myötä. Ryhmän muotoutumiseen ja karttumiseen vaikuttivat inventoijien ja suojeluviranomaisten näkemykset.

Luokittelu muuksi suojeltavaksi jäännökseksi ilmensi kohteen nuorehkon iän lisäksi esimerkiksi sitä, että jäännöksen tyyppi oli huomattavan yleinen tai että jäännöksen alkuperäinen käyttötarkoitus oli epäselvä. Ennen erillisen ryhmän käyttöön ottoa osa tällaisista kohteista luokiteltiin todennäköisesti kiinteiden muinaisjäännösten rauhoitusluokkaan 2. Ryhmän käyttöönotto mahdollisti nuorten epämääräisten jäännösten erottamisen muista epäselvistä jäännöksistä, mikä osaltaan selkeytti kiinteiden muinaisjäännösten joukkoa. Luokittelun voi tulkita ilmentävän kiinteiden muinaisjäännösten kategorian ja arvon selkeyttämistä.

Muut arkeologiset jäännökset olivat maastossa erottuvia, raunioituneita tai muutoin käytöstä jääneitä. Ne sijoittuivat eräänlaiselle kulttuuriympäristön harmaalle alueelle: ne eivät kuuluneet enää rakennusperintöön ja osa niistä oli vasta muutosprosessissa rakennusperinnöstä arkeologiseksi perinnöksi. Valtaosa Pirkanmaan muista kohteista oli vuonna 2010 ajoitettavissa selvästi historiallisiksi (204) ja vain vähäinen määrä oli tulkittu ajoittamattomiksi. Ryhmään sisältyi varsinkin kiviaitoja, kuoppia, maakumpuja ja epämääräisiä kivirakenteita sekä rökkiöitä. Osa torpanpaikoista, rajamerkeistä ja tervahautoista kuului tuolloin tähän ryhmään, samoin joukossa oli sahatoiminnan jäännöksiä, lähteitä, tarinapaikkoja, kiukaita, osa vesimyllyjen paikoista, historiallisten teiden käytössä olevia osia, joitakin historiallisia asuinpaikkoja tai yksinäistalon paikkoja sekä osa kyläpaikoista. Myös muutama pappilanpaikka ja pajanpaikka, joukko hakkauksia, peltoraunioita, viljelmien jäännöksiä, kiven louhintapaikkoja sekä teollisuushistoriallisia kohteita luokiteltiin vuonna 2010 muiksi arkeologiseksi kohteiksi. Hylyissä muiden kohteiden osuus oli 9 % kaikista vedenalaisista jäännöksistä.

Muiden kohteiden tyypit edustivat varsinkin asutus- ja elinkeinohistoriaa. Samojen tyyppien edustajia suojeltiin myös kiinteinä muinaisjäännöksinä. Ryhmä oli 2000-luvun ensimmäisellä kymmenellä huomattavan jäsentymätön ja osin epälooginen. Muiden kohteiden tyypeissä ja jakautumisessa eri kuntiin heijastuvat suojeluohjeiden kehitysvaihe, luokittelun toimintalinjojen kehittäminen sekä inventoinneissa sovelletut ohjeet ja käytännöt. Ryhmän käyttöön oton jälkeen luokittelussa, ohjeissa ja niiden soveltamisessa oli häilyvyyttä. Ryhmän erottaminen ja ohjeistaminen ilmensi kuitenkin tietoista pyrkimystä luoda epäselvään ajoittamattomaan tai historiallisen ajan aineistoon järjestystä ja työstää arvottamista. Sittemmin muiden kohteiden määrä on kasvanut 2010-luvulla tasaisesti ja määrällisesti ja tyypeiltään huomattavasti runsastuneen ryhmän nimeksi muotoutui 2010-luvulla muut (arkeologiset) kulttuuriperintökohteet.

4 MUINAISJÄÄNNÖKSET PIRKANMAAN ALUEIDENKÄYTÖSSÄ

4.1 ALUEIDENKÄYTÖN LUONNEHDINTA

Alueidenkäyttöä ovat kaavoitus eli maankäytön suunnittelu ja kaikkalainen rakentamistoiminta kuten yhdyskuntahuollon rakentaminen (vesihuolto, tietö, energiahuolto, jätehuolto, tietoliikenneyhteydet) sekä yksityinen ja julkinen asunto- ja muun rakennuskannan ja rakenteiden rakentaminen kaupunkirakenteessa ja haja-asutusalueilla. Alueidenkäyttöön kuuluvat myös maa- ja metsätalouden ympäristöön kohdistuvat toimet. Alueidenkäyttöä tapahtuu maa- ja vesialueilla. Alueidenkäyttö on julkista ja yleistä toimintaa tai sitä harjoittavat yksityishenkilöt tai muut yksityisoikeudelliset toimijat.

Nykyaikainen maa- ja vesialueiden käyttö aiheuttaa monia muutoksia ympäristössä. Valtaosa muutoksista johtuu suunnitelmallisesta, ohjaus- ja valvontajärjestelmien piirissä tapahtuvasta monimuotoisesta maankäytöstä. Se on varsinkin kuntien, valtion ja muiden julkis- ja yksityisoikeudellisten yhteisöjen toimintaa, mutta koskee monin tavoin yksityisiä kansalaisiakin. Vaikka alueidenkäyttö on erityisesti kuntien keskeinen toimiala, siihen sisältyy yksityisten ihmisten tarpeita ja toimia kiinteistöjen omistajina ja kansalaisina. Alueidenkäyttö on usein poliittista toimintaa ja siihen liittyy sekä hallinnollista että yksityistä päätöksentekoa. Alueidenkäyttöön vaikuttavat erilaiset keskenään yhtenevät, mutta usein myös toisistaan eroavat ja jopa vastakkaiset intressit.

Maankäytön suunnittelu jakautuu oikeusvaikutukselliseen ja oikeusvaikutuksettomaan suunnitteluun. Oikeusvaikutuksellinen suunnittelu perustuu viranomaisen hallintopäätökseen, jolloin suunnitelma on syntynyt hallinto-oikeudellisen menettelyn perusteella. Tähän toimintaan kuuluvat kaavoitus tai siihen rinnastettavat suunnitelmat kuten tiesuunnitelmat. Suunnitelmat voivat olla ohjeellisia tai yhteiskuntaa täysin sitovia. Oikeusvaikutuksettomat suunnitelmat ovat erilaisia periaate- ja tavoiteohjelmia, mutta myös osa kaavoista laaditaan oikeusvaikutuksettomina. Tällaiset suunnitelmat ovat yleensä informaatiövälineitä, viranomaisten sisäisten toimien yhteensovittamisen välineitä ja päätöksenteossa tarvittavaa asiantuntija-aineistoa. Maankäytön yleissuunnittelun eli kaavoituksen rinnalla on lukuisa määrä tie-, vesi-, maa-aines-, kaivos- ja metsälainsäädäntöön perustuvaa erityissuunnittelua.⁵⁸⁵

Pirkanmaalla julkisen hallintajärjestelmän piirissä oleva ja museoviranomaiselle lausunnolle tullut alueidenkäyttö käsitti 2000-luvun alussa varsinkin kaavoituksen, infrastruktuurin rakentamisen sekä yksityisen ja julkisen rakennuskannan rakentamisen. Alueidenkäyttöön lukeutui lisäksi maa- ja metsätalouden

585 Hollo 2004, 55.

toimenpiteitä ja vesialueiden hankkeita. Suunnitelmat koskivat sekä kaupunki-rakennetta että haja-asutusalueita ja maaseutua. Hankkeita koskivat useimmiten maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), laki yleisistä teistä (243/1954), maa-aineslaki (555/1981), metsälaki (1096/1996), vesihuoltolaki (119/2001) sekä ase-tus talousvesien käsittelystä vesihuoltolaitosten viemäriverkoston ulkopuoli-silla alueilla (542/2003). Vähäinen osuus oli vesilakiin (264/1961) ja kaivoslakiin (503/1965) perustuvilla alueidenkäyttöhankkeilla.

ALUEIDENKÄYTTÖ	HANKKEET
kaavoitus	<ul style="list-style-type: none"> • maakuntakaava • yleiskaava, rantayleiskaava • asemakaava, ranta-asemakaava
liikennerekentäminen	<ul style="list-style-type: none"> • yleisten teiden rakentaminen ja parantaminen, ke- vyn liikenteen väylien rakentaminen, siltojen raken- taminen ja korjaaminen • yksityisteiden rakentaminen ja korjaaminen • ratarakentaminen • kaupunkien ja taajamien katuverkoston kunnostami- nen ja rakentaminen
energiarakentaminen	<ul style="list-style-type: none"> • voimalaitosten rakentaminen • sähkölinjojen rakentaminen (maakaapelointi ja ilma- johdot) • maalämpökenttien ja -kaivojen rakentaminen • maakaasuputkistojen rakentaminen ja muu energia- rakentaminen
tietoliikennever- kon rakentaminen	<ul style="list-style-type: none"> • matkapuhelinten tukiasemien rakentaminen • telekaapelilinjojen ja -verkostojen rakentaminen
maa-aines- ten ottaminen	<ul style="list-style-type: none"> • soranottohankkeet, kallioaineksen louhinta- ja murskaushankkeet
luvanvarainen raken- nusten rakentaminen ja ympäristöä muut- tavien toimenpitei- den toteuttaminen	<ul style="list-style-type: none"> • rakentamisen suunnittelutarveratkaisut • rakennusluvut, purkamisluvut • poikkeamisluvat • maisematyöluvut • toimenpideilmoitukset
vesihuoltora- kentäminen	<ul style="list-style-type: none"> • vesi- ja viemäriinjojen runko- ja kiinteistöputkisto- jen, pumppaamojen ja kaivojen rakentaminen • sade-/hulevesien poistamisen järjestelmät
rakentamisen toimen- piteet vesialueilla	<ul style="list-style-type: none"> • vesistöjen ruoppaus, koskien ja rantojen kalatalou- dellinen kunnostus, laiturien, penkereiden ja patojen rakentaminen • kaapelointityöt vesialueilla

viheralueiden rakentaminen	<ul style="list-style-type: none"> • kunnostus-, rakennus- ja hoitotyöt puistoissa ja viheralueilla • puistosuunnitelmat
metsätalouden toimenpiteet, maatalouden toimet (muut kuin tuotantorakennusten ja vastavien rakentaminen)	<ul style="list-style-type: none"> • metsänhakkuut, kantojen nosto, metsäpohjan muokkaus ja laikutus, taimien istutus, metsän ojitus, metsäautoteiden rakentaminen • peltojen salaojitus ja muu ojitus
maisemanhoito, ympäristön yleinen kehittäminen	<ul style="list-style-type: none"> • ohjelmat ja kehittämishankkeet • maisemaa ja kulttuuriympäristöä koskevat hoitosuunnitelmat
matkailun kehittäminen	<ul style="list-style-type: none"> • opastus- ja reittisuunnitelmat • muut kulttuuriympäristöön liittyvät matkailuhankkeet
kaivostoiminta	<ul style="list-style-type: none"> • malminetsintä ja malmin louhinta

Taulukko 4 Pirkanmaan maakuntamuseolle vuonna 1996–2010 lausunnon tulleiden alueidenkäytön hankesuunnitelmien luokittelu.

Maa- ja vesialueisiin kohdistuva alueidenkäyttö käsittää suunnittelutoiminnan ja hankkeiden konkreettisen toteuttamisen. Liitteessä 3 on pääpiirteitä kaavoitusta ja keskeisiä alueidenkäytön muotoja koskevista laeista, suunnitelmien laattijoista ja päätöksentekijöistä sekä alueidenkäytön pääasiallisista vaikutuksista ympäristössä tutkimusajanjakson aikana. Seuraavassa tiivistetään keskeiset alueidenkäytön muodot ja niiden pääasialliset vaikutukset liitteen 3 ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

Alueidenkäytön suunnittelulla ohjataan yhdyskuntien rakentamista, luonnonvarojen käyttöä, maisemallisia toimenpiteitä ja kunnallistekniikkaa. Ohjauksella vaikutetaan myös ympäristönsuojeluun. Suunnittelu tapahtuu maankäyttöä sitovalla kaavoituksella tai ei-sitovalla suunnittelulla. Suunnittelu edellyttää tietoa alueen ominaisuuksista ja suunniteltujen käyttömuotojen vaikutuksista.⁵⁸⁶

Maankäytön tärkein hallintaväline on kaavoitus, josta sääntelevät maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) ja sen täytäntöönpanoasetus (MRA 895/1999). Lain mukaisia suunnitelmia ovat eritasoiset hallintopäätöksillä hy-

⁵⁸⁶ Hollo 2004, 54.

väksyttävät kaavat ja valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet.⁵⁸⁷ Suunnitelmia täydentävät kuntien laatimat ja hyväksymät rakennusjärjestykset.⁵⁸⁸

Kaavio 21 Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen alueidenkäytön suunnittelujärjestelmän kolme kaavatasoa. **1.** asemakaava **2.** yleiskaava **3.** maakuntakaava.

Kaavat muodostavat kolmitasoisien hierarkkisen järjestelmän valtakunnallisen, alueellisen eli maakunnallisen ja paikallisen eli kunnallisen suunnittelutason mukaisesti (kaavio 21). Yleispiirteisiä kaavoja ovat maakuntakaava ja yleiskaava ja yksityiskohtaisia kaavoja ovat asemakaavat (alalajeina rantojen yleis- ja asemakaavat).

Kaavahierarkiassa eri kaavatyypit ovat keskenään riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteissa.⁵⁸⁹ Yleiskaavassa osoitetaan alueidenkäytön pääpiirteet koko kunnassa ja asemakaavassa järjestetään kunnan osa-alueen käyttö ja rakentaminen. Yleispiirteinen kaava ohjaa aina yksityiskohtaisemman kaavan laatimista

587 Tavoitteiden tehtävänä on varmistaa valtakunnallisesti merkittävien asioiden huomioon ottaminen alueidenkäytössä ja sen suunnittelussa. Tavoitteet ovat luonteeltaan yleispiirteisiä toimintaohjeita ja puitteita asioista, joita tulee ottaa huomioon eri kaavatasoilla. Tavoitteet on ryhmitelty kuuteen asiakokonaisuuteen, joista yksi koskee kulttuuri- ja luonnonperintöä. (Rajala 2009, 7.)

588 Hollo 2004, 56.

589 MRL 132/1999 4 §.

(ohjausvaikutus). Yksi kaava kerrallaan ohjaa maankäyttöä, ja yleispiirteisempi kaava väistyy yksityiskohtaisemman kaavan valmistuttua (väistymisvaikutus). Muu päätöksenteko ei yleensä saa olla kaavan, varsinkaan asemakaavan vastaista (kaavanvastaisuuskielto). Kaavan tehtävänä on ensisijaisesti osoittaa toiminnalle maankäytöllisesti sopiva sijoituspaikka ja toiminnan vähimmäisvaatimukset.⁵⁹⁰

Maakuntakaavoitus kuuluu maakunnan liitolle, ja muusta kaavoituksesta vastaa ja päättää kunta.⁵⁹¹ Kaavoitus on kuntien velvollisuus, mutta kaavahankkeiden toteuttaminen riippuu kuntien resursseista, maanomistusoloista ja maapolitiikasta sekä yhteiskunnan toiminnoista ja tarpeista. Osa maankäytöstä toteutetaan suhteellisen vanhojenkin kaavojen pohjalta, ja voimassa olevat kaavat voivat perustua vanhentuneisiin tietoihin esimerkiksi kulttuuriympäristöstä.

Kaavoituksen tehtävänä on toteuttaa ympäristön moninaiskäytön periaatetta eli kaava-aluetta varten selvitetään kaikki kysymykseen tulevat käyttötarpeet (inhimilliset asumisen ja muiden toimintojen muodot sekä yhdyskuntarakenteeseen ja ympäristön laatuun kuuluvat tekijät). Asutuksen tihtyessä kaavoitus toteuttaa maankäytölliset tarpeet ja luo kiinteistöoloissa pysyvyyttä ylläpitäen sitä kautta maan arvoa. Kaavoituksella turvataan myös ympäristön taloudellisia arvoja sekä mahdollistetaan alueiden erityispiirteiden säilyttäminen ja kehittäminen taloudellisesti tarkoituksenmukaisella tavalla.⁵⁹² Hyväksytyllä kaavalla on muuhun päätöksentekoon ulottuvia oikeusvaikutuksia.

Ympäristön arvo-ominaisuudet vaikuttavat kaavan sisältöön. Luonnon- ja kulttuuriympäristön ominaisuuksien säilymisessä kaava on ensiarvoinen ratkaistessaan rakennetun ja arkeologisen perinnön kohteiden suhteet muuhun ympäristöön. Kaavoitus on merkittävä myös siksi, että usein sen valmisteluvaiheessa tuotetaan uutta tai päivittyvää sisältötietoa esimerkiksi kulttuuriympäristöstä. Kaavoituksen keinoja ympäristön kehityksen hallinnassa ovat maisemaan ja rakennettuun ympäristöön perustuva mitoitus sekä kaavojen suojelumerkinnät ja rakennustapaohjeet. Kaavoituksen tulee perustua ajantasaisiin aluetta koskeviin tietoihin. Asemakaavojen ajantasaisuudella turvataan kaava-alueiden kulttuuriympäristöön liitettyjen arvojen säilyminen. Yleiskaava on merkittävä erityisesti maaseutualueiden kulttuuriympäristön suojelussa. Kunnan velvollisuus on turvata kaavallisin keinoin kulttuuriympäristön arvojen säilyminen. Maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvassa rakennuslupamenettelyssä tarkistetaan rakentamisen sopeutuminen ympäristöönsä. Rakennuksen purkamiseen tarvitaan lupa tai vähintään ilmoitus, samoin kaikkiin maisemaa muuttaviin toimiin kuten maanrakennustöihin.⁵⁹³

590 Hollo 2004; 65–66.

591 MRL 132/1999 31 §, 37 §.

592 Hollo 2004; 64.

593 Tulonen et al. 2002, 32: Ks. liite 3.

Ympäristöllisiä hallinnollisia tehtäviä on sekä valtiolla että kunnilla useilla hallinnonaloilla. Valtiolla ei ole ympäristöasioissa paikallishallintoa, vaan siitä vastaavat kunkin kunnan viranomaiset. Kunnassa tulee olla tiettyjä lakisääteisiä ympäristönsuojelun tehtäviä hoitavia viranomaisia. Kunta päättää, onko kyse erillisestä elimestä vai toimiiko jokin muu kunnan elin muiden tehtäviensä ohella kyseisenä lakisääteisenä viranomaisena.⁵⁹⁴ Viranomaisen ilmaisee tahonsa hallintotoimella, ja hallintoasiaan liittyy usein julkista valtaa. Hallinnossa on hallintotoimien ulkopuolella muitakin yhteiskunnallisesti merkittäviä toimia kuten hallinnon yleisohjeet ja suunnittelu. Vaikka ne eivät ole varsinaisia hallintotoimia, ne omaavat huomattavaa merkitystä yhteiskunnan ja yksilön oikeusturvan kannalta.⁵⁹⁵

Tutkimusajanjaksona keskeisinä päätöksenteko- ja valvontaviranomaisina ympäristöoikeudellisissa ohjausjärjestelmissä toimivat vuonna 1995 perustetut alueelliset ympäristökeskukset. Ne yhdistyivät tiehallinnon ja elinkeinokeskusten kanssa vuonna 2010 Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksiksi (ELY), jotka toimivat ympäristöministeriön, joissakin asioissa maa- ja metsätalousministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön sekä liikenneministeriön alaisina. Niiden päätöksenteko on ministeriöistä riippumatonta. Alueellisilla ympäristökeskuksilla oli tutkimusajanjaksona laaja-alainen tehtäväkenttä vastatessaan luonnonsuojelun, maankäytön suunnittelun ja ympäristönsuojelun tehtävistä.⁵⁹⁶

Suomessa merkittävä alueidenkäytön toimija on kunta, joka vastaa alueensa yleis- ja asemakaavoituksesta sekä myöntää useita rakentamisen lupia ja valvoo alueensa rakentamistoimintaa. Kunnat myös rakennuttavat itse ja ylläpitävät monialaista infrastruktuuria. Kunnissa rakentamisasiat ja ympäristönsuojelun asiat kuuluvat eri viranomaisille.

Valtaosa alueidenkäytön ja rakentamisen lupien hallintopäätöksistä tehdään kunnissa, jotka noudattavat itsehallintoa valtioon nähden. Kunnassa päätöksentekoprosessin keskeinen toimija on kunnanvaltuusto. Kunta ratkaisee itse hallintokuntien perustamisen.⁵⁹⁷ Hallintokunnan alueidenkäyttöä koskeva päätös voi joissakin tapauksissa olla viranhaltijapäätös, jolloin vastuuta käyttää kaavoitusarkkitehti, rakennustarkastaja, ympäristönsuojelusihteeri tai kunnaninsinööri. Muinaisjäännösten suojelutoimintaan liittyviä kunnallislautakuntia

594 Hollo 2004, 37.

595 Halme 2005, 121.

596 Hollo 2004, 37. ELY-keskusten toimintaa on muutettu edelleen 2010-luvulla valtionhallinnon muutosten yhteydessä. Varsinkin vesistöjä koskevissa hankkeissa päätökset on vuodesta 2010 lähtien tehty valtionhallinnossa toimivissa aluehallintovirastoissa (AVI). Tuolloin toimintansa aloittaneiden AVI:en tehtävistä osa oli aiemmin ympäristölupavirastoilla, joista säädettiin lailla 87/2000. Ympäristölupavirastot puolestaan perustettiin aiempien vesioikeuksien tilalle.

597 Kuntalaki 365/1995.

olivat 2000-luvun alussa esimerkiksi kaavoituslautakunta, rakennuslautakunta, tekninen lautakunta ja ympäristönsuojelulautakunta.

Suurin osa ympäristöllisestä päätöksenteosta tapahtuu hallintomenettelyssä erilaisille viranomaisille osoitettujen hakemusten ja suunnitelmien johdosta (liite 3).⁵⁹⁸ Hankkeiden ja suunnitelmien hyväksymis- ja lupapäätökset tehtiin tutkimusajanjaksona suureksi osaksi kunnissa ja sen lisäksi Pirkanmaan ympäristökeskuksessa, Länsi-Suomen Ympäristölupavirastossa ja Liikennevirastossa. Liitteen 3 taulukosta puuttuvat vähälukuisemmat hankkeet kuten koskien kalataloudellinen kunnostus ja vesistöjen ruoppaus. Kalataloudelliset kunnostussuunnitelmat ja ruoppausta koskevat luvat hyväksyttiin Pirkanmaan ympäristökeskuksessa. Harvoin toteutunut alueidenkäytön muoto oli kaivoslain (503/1965)⁵⁹⁹ tarkoittama malminetsintä, jossa luvista päätti kauppa- ja teollisuusministeriö.⁶⁰⁰

Rakentaminen ja muu alueidenkäyttö kajoavat ja muovaavat monin tavoin maastoa ja maisemaa. Maankäyttö erottuu varsinkin maan pintatasolla, mutta monet toimet kohdistuvat maanpinnan alapuolelle. Alueidenkäytön vaikutus koskee siten maan kamaraa, maakerroksia, vesistöjä ja maisemaa. Se käsittää fyysistä kajoamista ja aineetonta muutosta ympäristön ja paikan ilmeessä. Alueidenkäyttö vaikuttaa ympäristön sisältöön, esteettisiin ominaisuuksiin, ympäristön elementtien hierarkiaan sekä ympäristön arvoihin ja merkityssisältöihin.

4.2 MUSEOVIRANOMAISEN LAUSUNTOJEN TARKASTELU

4.2.1 LAUSUNTOJEN LUONNEHDINTA

Lausunnot olivat tutkimusajanjaksona kulttuuriympäristön suojeluviranomaisen eniten käyttämä alueidenkäytön ohjausväline.⁶⁰¹ Lausuntoja laadittiin ensisijaisesti hankkeen suunnittelijan, toteuttajan tai maanomistajan yhteydenoton

598 Pappila 2011.

599 Nykyisin on voimassa kaivoslaki 621/2011.

600 Kaivoslaki 503/1965. Nykyisin voimassa olevan kaivoslain mukaisesti lupaviranomaisena toimii Turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukes.

601 Lausunto on arkeologisen perinnön suojelusta vastaavan museoviranomaisen kirjallinen kannanotto, jolla viranomainen kommentoi alueidenkäytön suunnitelmaa, ohjaa muinaisjäännöksen huomioon ottamista hankkeessa ja antaa tietoja muinaisjäännöksiä koskevissa tiedusteluissa. Jatkossa lausunnosta käytetään myös nimitystä museoviranomaisen kannanotto tai kommentointi. Lausunnolla ei ole hallintopäätöksen asemaa eikä lausunnosta synny valitusoikeutta. Lausunto on museoviranomaisen kommunikointia maankäyttäjien ja -omistajien, alueidenkäytön suunnittelijoiden sekä muiden toimijoiden kanssa.

johdosta, mutta lausunto voitiin antaa ilman lausuntopyyntöäkin.⁶⁰² Tavallisesti lausunto edellytti hankeaineistoon perehtymisen lisäksi arkeologisen tutkimusarkiston, muinaisjäännösrekisterin tai maakuntamuseon ylläpitämän kulttuuriympäristön tietokannan ja karttatietokannan käyttöä. Osa lausunnoista valmisteltiin maastokatselmuksen tai neuvottelun ja maankäyttäjän kanssa käytyjen keskustelujen jälkeen.

Maakuntamuseo oli ensisijainen maankäytön lausunnonantaja maakunnan arkeologisen kulttuuriympäristön osalta Museoviraston antaessa lausuntoja yli-maakunnallisista ja osasta muita hankkeita.⁶⁰³

Alueellinen museoviranomainen sai säännöllisesti arvioitavakseen maankäyttösuunnitelmia, koska monessa hankkeessa ympäristöviranomaisen lupaprosessiin sisältyi museoviranomaisen konsultointi kulttuuriympäristön aiheista.⁶⁰⁴ Maankäyttäjä voi myös itse ottaa selvälle kulttuuriympäristön arvojen ominaispiirteitä ja vaikutuksia ryhtyessään valmistelemaan tai suunnittelemaan hankettaan. Tavallisesti suunnitelma oli osa ympäristöhallinnon ennakkovalvontajärjestelmää, jossa hankkeet ovat luvanvaraisia tai ne edellyttävät ilmoitusta ympäristöviranomaiselle.

Maakuntamuseon laatimia lausuntoja annettiin eniten kunnille ja huomattavasti vähemmän muille toimijoille (kaavio 28). Suunnittelukonsulteille annettiin seuraavaksi eniten lausuntoja. Muutoin lausuntoja annettiin yksittäisille maanomistajille, ympäristökeskukselle, tiehallinnolle, yrityksille ja kiinteistöjen omistajista muodostetuille vesiosuuskunnille. Muille toimijoille kuten seurakunnille annettiin edeltäviin verrattuna vain muutamia lausuntoja.

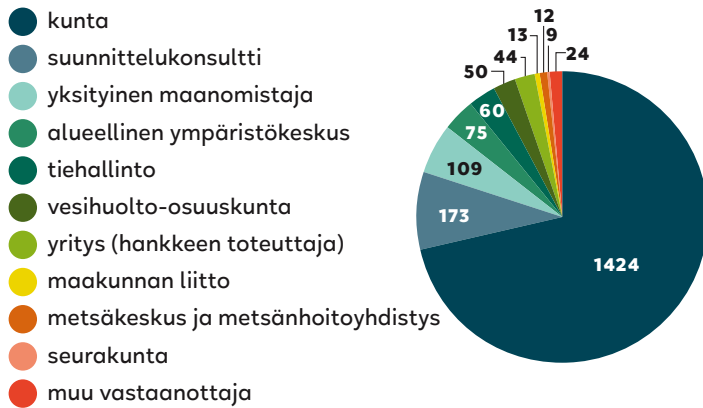
Pirkanmaan maakuntamuseo antoi yksittäisiä lausuntoja maankäytön hankkeista jo 1990-luvun alussa, ennen Museoviraston kanssa solmittua arkeologisten suojelutehtävien hajautussopimusta. Sopimuksen tultua voimaan lausuntoja annettiin aluksi vuosittain noin 10–30. Tutkimusajanjaksona vuonna 2000–2010 maakuntamuseo antoi yhteensä 2693 lausuntoa kaikista alueidenkäytön hankkeista ja alueidenkäyttöä koskevien yhteydenottojen johdosta (kaavio 23).⁶⁰⁵ Lausunnot käsittelivät sekä rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman että arkeologisen perinnön aiheita.

602 Lähdesmäki 2008, 20.

603 Lähdesmäki 2008, 20. Jatkossa maakuntamuseosta voidaan käyttää myös nimitystä alueellinen museoviranomainen.

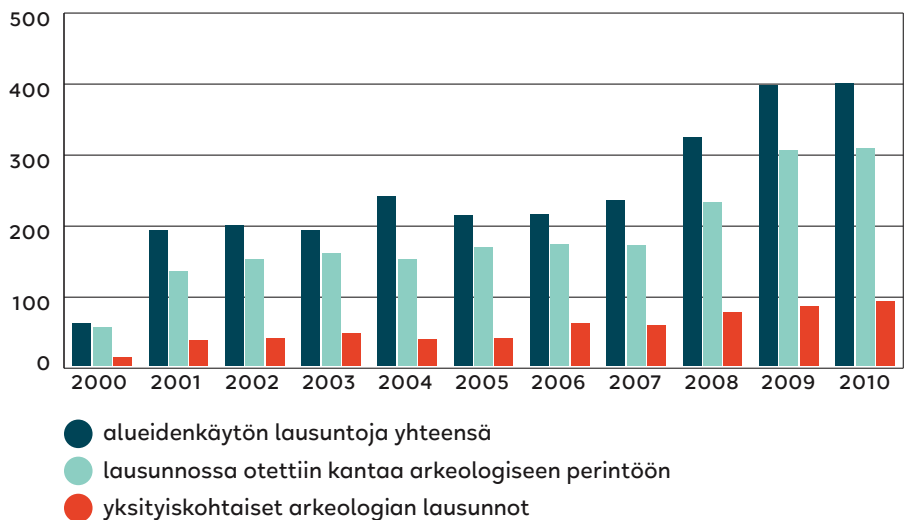
604 Yleisissä työhankeissa kysymys on muinaismuistolain 13 §:ssä säädetystä selvälle ottamisen velvollisuudesta. Kaavoituksessa maankäyttö- ja rakennuslaki säätää osallisista ja riittävän selvittämisen velvollisuudesta. Yksityisten maankäyttöhankkeissa vastavaa sääntelyä ei ole.

605 Luvuissa eivät ole mukana kulttuuriympäristöä koskevat kustannuslaskelmat ja tarjoukset tutkimuksista, tutkimuslupahakemukset eivätkä kenttätutkimuksista ilmoittaminen maanomistajille.

Kaavio 22 Alueidenkäyttöä koskevien Pirkanmaan maakuntamuseon lausuntojen pääasialliset vastaanottajat vuonna 2000–2010. Muihin vastaanottajiin sisältyvät esimerkiksi säätöt, yhdistykset ja osakaskunnat.

Suurimmassa osassa alueidenkäytön lausunnoista otettiin kantaa arkeologisiin jäännöksiin (75 % kaikista alueidenkäytön lausunnoista, yhteensä 2033 lausuntoa). Arkeologian kannanoton sisältäneiden lausuntojen kirjo oli laaja suuren osan lausunnoista sisältäessä ainoastaan maininnan, ettei hankkeesta ollut arkeologisen perinnön osalta huomautettavaa. Nämä lausumat olivat kuitenkin edellyttäneet arkeologista taustatyötä lausunnon valmistelussa. Osa lausunnoista koski muutettuja suunnitelmia, joiden todettiin olevan kunnossa eikä huomauttaa enää ollut. Tällaisia lausuntoja kutsutaan tutkimuksessa *arkeologian minimilausunnoiksi*. Valtaosa arkeologista kulttuuriperintöä koskeneista lausunnoista kuului minimilausuntojen ryhmään.

Kaavio 23 Pirkanmaan maakuntamuseon käsittelemien lausuntoasioiden ja annettujen lausuntojen määrä vuonna 2000–2010. Diagrammi hahmottaa arkeologiaa koskevien kommenttien osuutta kaikista lausunnoista sekä tutkimusaineistossa yksityiskohtaisiksi lausunnoiksi luokiteltujen lausuntojen osuutta arkeologisissa kommentoinneissa.

Arkeologian kannanoton sisältäneistä lausunnoista 618 käsitteli alueidenkäytön hankkeita minimilausuntoja seikkaperäisemmin. Niitä kutsutaan tutkimuksessa *yksityiskohtaisiksi lausunnoiksi* tai *kannanotoiksi*. Nimitys johtuu siitä, että osa hankkeista vaati yksityiskohtaista muinaisjäännöksen vaikutuksen käsittelemistä, haitalliseksi arvioitun vaikutuksen erittelyä, hankesuunnitelman muuttamisen tai hankkeen ehdollisen puoltamisen perustelua taikka hankkeen toteuttamisen kieltämistä muinaismuistolain säännöksen nojalla. Minimilausuntoa yksityiskohtaisemmissa lausunnoissa oli informaatiota muinaisjäännöksestä ja rauhoituksen vaikutuksesta, muinaismuistolain säännöksistä ja soveltamisesta sekä ohjeita muinaisjäännöksen lainmukaisesta huomioon ottamisesta erilaisissa hankkeissa.⁶⁰⁶

Nämä yksityiskohtaiset lausunnot ovat tutkimuksen primaarilähteitä. Tavallisesti lausunnon laatimista edelsi minimilausuntojen laatimista perusteellisempi perehtyminen arkistoaineistoon ja usein maastokatselmus tai -tarkastus taikka neuvottelu hankkeen suunnittelijan tai maanomistajan kanssa. Suojelussa käytettävän ratkaisun muotoileminen edellytti monissa tapauksissa punnintaa oikeudelliselta kannalta ja maankäyttäjien tasapuolisuuden ja oikeusturvan näkökulmasta.

Yksityiskohtaisissa lausunnoissa tarkasteltiin esimerkiksi kaavahankkeessa muuttuvan maankäytön aluevarauksia, jotka osoittivat kajoavaa maankäyttöä liian lähelle muinaisjäännöstä. Kaikki kaavahankkeet eivät kuitenkaan lukeutuneet yksityiskohtaisiin lausuntoihin. Lausunnoissa voitiin korjata suunnitelmassa olevia puutteellisia tai virheellisiä tietoja muinaisjäännöksistä tai todettiin muinaisjäännöksen rikkoutuneen. Museoviranomainen tulkitsi yksityiskohtaisen lausuntojen hankkeiden sisältävän muinaisjäännöksen säilymiselle eri tavoin haitallisia piirteitä tai viranomaisen piti hanketta muinaisjäännökselle vahingollisena. Museoviranomainen ei puoltanut näitä hankkeita lainkaan tai puolto oli ehdollinen tai osittainen. Hankkeet saattoivat edellyttää arkeologiaa selvityksiä ja selvitystulosten ja niiden vaikutuksen arviointia ennen suunnitelman hyväksymistä.

Kaikkien maankäytön lausuntojen määrä kasvoi 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ollen pitkään vuosittain noin 200. Vuosikymmenen lopulla määrä kasvoi merkittävästi ollen vuosittain jo noin 400. Osa alueidenkäytön lausunnoista koski pelkästään rakennettua ympäristöä eikä niissä käsitelty muinaisjäännöksiä edes minimilausunnon verran.

Lausuntomäärien kasvuun vaikuttivat useat syyt kuten maakunnan kehittyminen voimaperäisen maankäytön kasvukeskukseksi ja hankkeita koskeneiden lausuntopyyntöjen lisääntyminen.⁶⁰⁷ Arkeologisten kenttätutkimusten lisäänty-

606 Lähdesmäki 2008, 20.

607 Ks esimerkiksi Ympäristö 2015, 2.

minen hankkeissa kasvatti niin ikään lausuntojen määrää. Uuden vuosituhannen alkaessa voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki vahvisti rakennetun ympäristön suojelutyötä, mikä heijastui hankkeita koskevien lausuntopyyntöjen määrän selvänä kasvuna 2000-luvun ensimmäisinä vuosina.

Maakuntamuseossa aloitti työn vakinainen rakennustutkija vuonna 2000. Arkeologisen ja rakennetun ympäristön asiantuntijuuden yhdistäminen aiempaa säännöllisemmin mahdollisti kokonaisvaltaisesti kulttuuriympäristöä ohjaavien lausuntojen kehittämisen. Rakennetun ympäristön täysipainoinen muukaantulo kulttuuriympäristön suojeluun maakuntamuseossa ja samanaikaisesti voimaan tullut uusi maankäyttö- ja rakennuslaki vaikuttivat arkeologista kulttuuriperintöä kommentoivien lausuntojen määrään.⁶⁰⁸ Rakennussuojelun tehostuminen vaikutti välillisesti arkeologiseen suojelutoimintaan vauhdittaen sitä. Muinaisjäännöksistä oli mahdollisuus kommentoida aikaisempaa useamman hankkeen yhteydessä. Muinaismuistojen suojelutyö hyötyi kulttuuriympäristön monipuolisesta tunnetuksi tekemisestä ja rakennussuojelun myötä kulttuuriympäristöä koskevan tietoisuuden lisääntymisestä maakunnassa.

Merkittävä lausunnonantoa lisäävä tekijä oli vuonna 2008 Museoviraston kanssa solmittu sopimus koko kulttuuriympäristön käsittävästä yhteistyöstä ja työnjaosta. Sopimus kattoi esihistoriallisen ja historiallisen ajan arkeologian, rakennussuojelun ja korjausrakentamisen asiantuntijatehtävät. Vuosikymmenen alkuun verrattuna lausuntotyötä tehtiin vuosikymmenen loppupuolella useamman arkeologin ja rakennustutkijan voimin, mikä kasvatti osaltaan lausuntojen määrää. Historiallisen ajan arkeologisten jäännösten suojelun tehostuminen heijastui niin ikään lausuntojen määrän kasvussa suhteellisen lyhyessä ajassa.

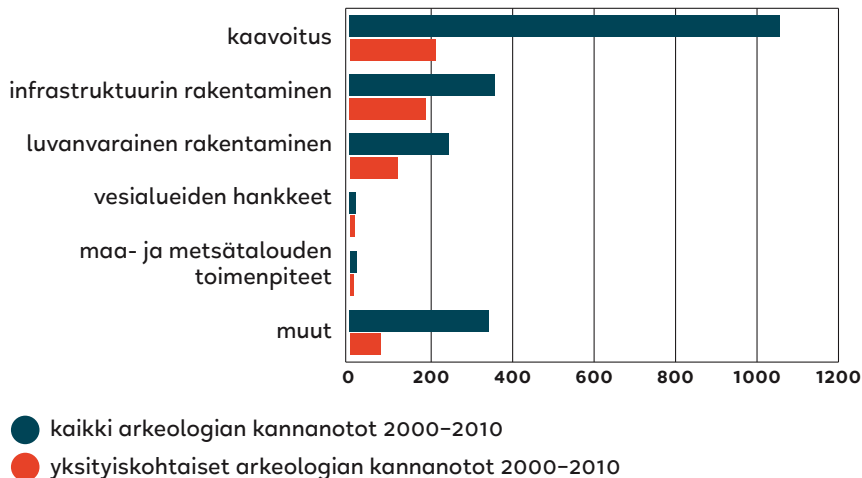
Arkeologian kannanoton sisältäneet lausunnot lisääntyivät 2000-luvun alussa jyrkästi noudattaen lausuntojen kokonaismäärän kasvun kehitystä ja olen noin 140–175 lausuntoa vuosittain.⁶⁰⁹ Kommentointien määrä kasvoi merkittävästi vuosikymmenen lopulla. Taustalla vaikuttivat varsinkin historiallisen ajan jäännösten suojelun tehostuminen uusien suojeluohjeiden myötä ja historiallisten jäännösten määrän kasvu.

Yksityiskohtaisten arkeologian lausuntojen määrä oli vuonna 2001 noin 30 % kaikista arkeologian kannanotoista (40 lausuntoa). Määrä oli vuosikymmenen ensimmäisellä puoliskolla vuosittain noin 40–50 kasvaen vuosikymmenen loppua kohti, jolloin määrä oli jo lähes sata lausuntoa eli 42 % kaikista arkeologisista kannanotoista.⁶¹⁰

608 Lähdesmäki 2008, 22.

609 Lähdesmäki 2008, 22.

610 Lähdesmäki 2008, 25.

Kaavio 24 Erilaisten hankkeiden edustuminen kaikissa Pirkanmaan maakuntamuseon tutkimusajanjaksona antamissa kulttuuriympäristön lausunnoissa sekä yksityiskohtaisissa arkeologian lausunnoissa. Muihin hankkeisiin sisältyvät esimerkiksi maisemanhoito- ja puistosuunnitelmat sekä matkailuhankkeet.

Lausuntojen lähtökohtana olleet alueidenkäytön hankeaineistot olivat moninaisia. Ne käsittelivät 1) maankäytön suunnitelmia ja vireillä olevia hankkeita, lupahakemuksia ja toimenpideilmoituksia, 2) ympäristöä ja maisemaa koskevia ohjelmia, strategioita ja kehittämishankkeita sekä 3) muinaisjäännöksiä ja rakennusperintöä koskevia tiedusteluja ja ilmoituksia (kaavio 24).⁶¹¹

Huomattava osa lausunnon tulleista rakentamisen lupahakemuksista ja alustavista rakennussuunnitelmista, maa-aineshankkeista sekä vesialueiden ja energiahuollon rakentamishankkeista vaati museoviranomaisen käsityksen mukaan yksityiskohtaista ohjausta lausunnoissa. Sen sijaan vain murto-osassa kaavahankkeita tarvittiin yksityiskohtaista ohjausta. Kaavahankkeet koskivat kyllä muinaisjäännöksiä varsin säännöllisesti, mutta niissä ei koettu olevan usein ongelmia tai museoviranomaisen ohjausta vaativia haitallisia piirteitä. Rakennuslupahakemukset olivat kiinnostava hankeryhmä muun muassa siksi, että kuntien vuosittain myöntämien rakennuslupien määrä viittasi vireillä olleen huomattavasti enemmän yksityisten talonrakennushankkeita kuin mitä lupahakemuksia lähetettiin museoviranomaiselle lausunnon.⁶¹²

611 Lähdesmäki 2008, 20.

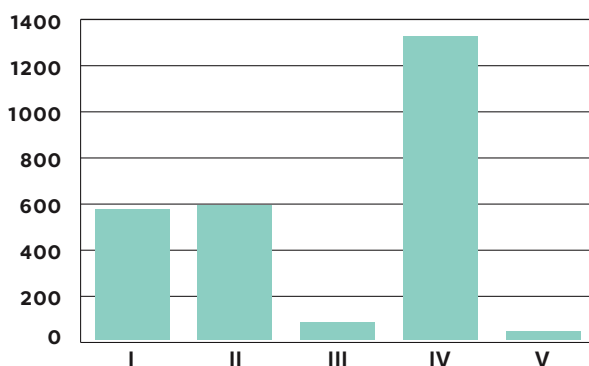
612 Esimerkiksi Parkanon kaupungin toimintakertomus 2010, 49; Nokian kaupungin tilinpäätös 2000, 41; Pirkkalan kunta, toimintakertomus ja tilinpäätös 2000, 37; Kangasalan kunta, toimintakertomus 2000, 67; Nokian kaupungin toimintakertomus 2010, 96; Pirkkalan kunta, tilinpäätös 2010, 78.

4.2.2 YKSITYISKOHTAISTEN LAUSUNTOJEN AIHEPIIRIT

Yksityiskohtaisten lausuntojen aihepiirien tulkittiin tässä tutkimuksessa ilmentävän sitä, mitkä asiat hankkeissa olivat muinaisjäännösten säilymiselle haitallisia ja vaativat arkeologin antamia ohjeita, suunnitelman täydentämistä, korjaamista tai muuttamista. Tutkimusaineistosta koottiin kaikki lausunnoissa käsitellyt aiheet, joista muodostettiin viisi pääasiallista aiheiden luokkaa:

Aiheet käsitelivät

- muinaisjäännöksen tai muun arkeologisen kohteen ominaisuuksia (luokka I)
- hankkeen vaatimia arkeologisia selvityksiä (II)
- suojelukäytäntöjä ja hankkeeseen sovellettuja suojelumenetelmiä (III)
- hankkeiden ja suunnitelmien sisältöä ja toteuttamisen tapaa (IV)
- hankealueen muita ympäristöarvoja (V)

Kaavio 25 Aihepiirien määrä yksityiskohtaisissa lausunnoissa vuonna 2000–2010. Kannanottojen aiheet käsitelivät I arkeologista kohdetta, II selvityksiä, III suojelumenetelmiä ja -käytäntöjä, IV alueidenkäytön hankkeen sisältöä ja toteuttamista, V hankealueen muita ympäristöarvoja.

Lausuntojen yksittäisten aiheiden kirjo oli huomattava. Toiset aiheista olivat harvinaisempia osan toistuessa säännöllisesti. Samassa lausunnossa voitiin kommentoida yhtä tai useita aihepiirejä, mikä oli yleisempää. Samasta aiheesta voitiin myös huomauttaa hankkeen aikana toistuvasti useissa lausunnoissa. Alueidenkäytön haittoja käsitelivät erityisesti aihepiirit II–IV (kaavio 25).

Lausunnossa otettiin luonnollisesti eniten kantaa hankkeen ja suunnitelman sisältöön ja toteuttamistapaan (1318 kommentointia, kaavio 32 pylväs IV). Aiheet käsitelivät suunnitelman laatua, hankkeen toteuttamismahdollisuutta ja vaikutusta muinaisjäännökseen, joissakin tapauksissa muinaisjäännöksen rikkomista tai vahingoittumista. Merkittävä osa suunnitelman kommentoinneista käsitteli kaavahankkeiden kaavamerkintöjä, niiden määräyksiä ja selityksiä sekä kaavakarttojen sisältöä, mutta jonkin verran myös kaavaan merkittyjä maankäytön aluevarauksia. Vähäisempi osa kommentoinnista käsitteli hankkeen aikana tai ennen sitä tapahtuneen muinaisjäännöksen rikkoutumista ja esimerkiksi muinaisjäännöksen vahingoittajalle osoitettua selvityspyyntöä.

Useat kommentit käsittelivät hankkeeseen liittyviä arkeologisia tutkimuksia, joita nimitettiin hankkeissa yleensä selvityksiksi (581 kommentointia, pylväs II). Näissä kannanotoissa museoviranomainen toi esille muinaisjäännöksistä saatavilla olleen tiedon laadun tai vanhentuneisuuden, vaatimuksen ajan tasalla olevan tiedon hankkimisesta ja vaatimuksen perustelut. Lisäksi käsiteltiin hanketta varten tehtyjä tuoreita arkeologisia kenttätutkimuksia eli selvityksiä ja niiden laatua. Annetut ohjeet selvityksistä koskivat tavallisesti koekaivauksen tai kaivutyön valvonnan tarvetta. Valvontaa edellytettiin, jos museoviranomainen arvioi olevan mahdollista, että jäännöstä oli mahdollista löytää työn aikana (17 % yksityiskohtaisten lausuntojen kommentaista). Koekaivauksia edellytettiin ennen hankkeen toteuttamista vastaavasti 17 %:ssa kommentaista. Osa tutkimuksista oli ehdollisia, koska ne voitiin välttää siirtämällä hanketta tai sen osaa. Koekaivauksen tulokset olivat ratkaisevia punnittaessa sitä, oliko hanke mahdollista toteuttaa alun perin suunnitellulla tavalla, tarvittiinko vielä muutoksia suunnitelmaan vai tuliko museoviranomaisen käsityksen mukaan suunnitelmasta luopua kokonaan.

Arkeologisten jäännösten ominaisuuksia käsiteltiin yhteensä 567 kommentissa (pylväs I). Ne koskivat jäännöksen tyyppiä, rauhoitusluokitusta ja kuntoa, sijaintia ja miljöötä tai laajempaa ympäristöä, jäännöksen arvoa ja merkitystä tai rajausta sekä suoja-aluetta. Rajauksen ongelmana oli tavallisesti se, että jäännöksen laajuudesta oli käytettävissä vain alustava käsitys eikä maanalaisesta laajuudesta ja säilyneisyydestä ollut riittävästi tietoa. Tästä asiasta huomautettiin ajoittain kun maankäyttöä suunniteltiin hyvin lähelle jäännöstä.

Lausunnoissa käsiteltiin ja kommentoitiin vain vähän muinaisjäännöksiin liittyvää informaatiota ja suojelumenetelmiä (III pylväs). Suojelumenetelmiä koskeneet kommentit liittyivät suojeluviranomaisen antamiin ohjeisiin ja suojelun käytäntöihin tai ne olivat viittauksia muinaismuistolain tai muu lain säännökseen. Muinaisjäännöksiin liittyviä hoito-ohjeita annettiin niin ikään melko harvoin. Harvinaista oli myös muiden ympäristöarvojen tuominen esille muinaisjäännösten suojelusta kommentoitaessa (pylväs V). Osassa kannanotoista saatettiin kuitenkin mainita hankealueen rakennetun ympäristön valtakunnallisia ja maakunnallisia arvoja, maiseman arvoja ja hankealueen luontoarvoja. Niitä ei kuitenkaan mainittu aina kun hankealueella oli muita arvoja.

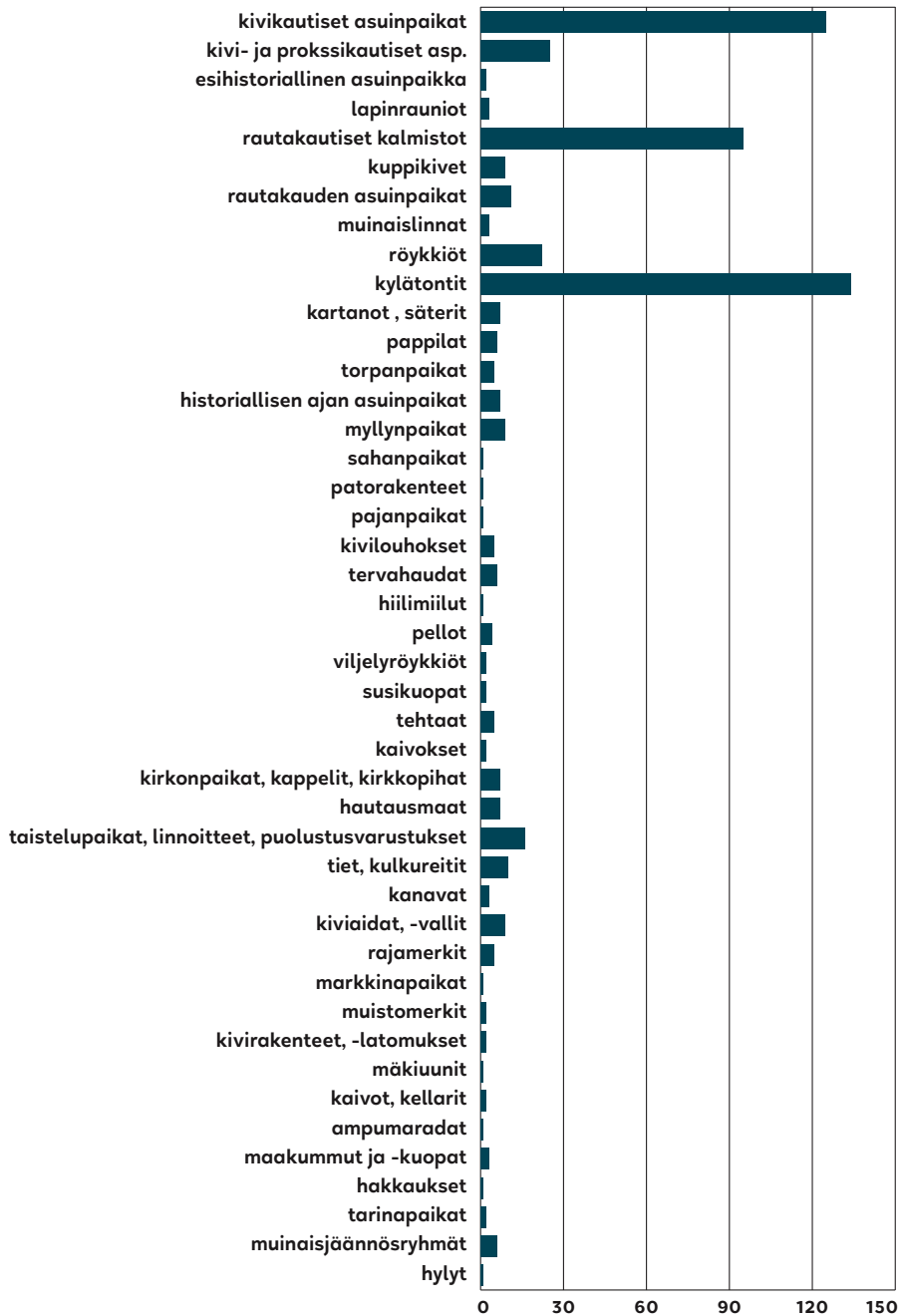
4.3 YLEISTARKASTELU HANKKEIDEN KOHDISTUMISESTA ARKEOLOGISIIN JÄÄNNÖKSIIN

4.3.1 HANKETYYPIT, KUNNAT JA MUINAISJÄÄNNÖSTYYPIT

Yksityiskohtaisia lausuntoja annettiin eniten asemakaava- ja yleiskaavahankkeissa (liite 9), jotka olivat muutoinkin yleisimmät lausutut hankkeet. Merkittävä määrä yksityiskohtaisesta kommentoinnista kohdistui myös infrastruktuurin hankkeisiin, varsinkin haja-asutusalueiden vesihuoltojärjestelmien rakentamiseen sekä tiehankkeisiin. Maakuntamuseolle tulleiden lausuntopyyntöjen määrään suhteutettuna yksityiskohtaisia lausuntoja annettiin suhteellisen runsaasti myös yksityisten pienissä rakennushankkeissa (alustavat rakennussuunnitelmat, rakennuslupa- ja poikkeuslupahakemukset, suunnittelutarveratkaisut, purkamislupahakemukset). Tietoliikenneyhteyksien rakentaminen, energiarakentaminen, maa-ainesten ottaminen, vesialueiden käytön hankkeet sekä erityisesti maa- ja metsätaloudelle ominaiset hankkeet olivat edeltäviin verrattuna huomattavasti harvemmin yksityiskohtaisen kommentoinnin ja ohjauksen kohteena. Näitä hankkeita tuli ylipäänsä harvoin lausunnot tai museoviranomaisen tietoon. Kun näistä hankkeista pyydettiin lausuntoa, lausunnot olivat lähes aina yksityiskohtaisia.

Yksityiskohtaiset lausunnot liittyivät Pirkanmaan alueella erityisen usein Vammalan, sittemmin Sastamalan kaupungin alueella suunniteltuun maankäyttöön. Yksityiskohtaisesti kommentoituja hankkeita oli runsaasti myös Tampereen, Kangasalan, Pälkäneen ja Valkeakosken alueella. Vammalan-Sastamalan suureen määrään vaikutti alueen muinaisjäännösten suuri määrä, mutta myös alueidenkäytön viireys. Yksityiskohtaisen kommentoinnin tarve kasvoi selvästi Vammala-Sastamalassa, Tampereella ja Kangasalla vuodesta 2007 lähtien, mikä liittyi varsinkin tarkentuneiden historiallisten jäännösten suojeluohjeiden ajoittumiseen tuohon vaiheeseen.

Pienten kuntien kuten Kihniön, Juupajoen ja Punkalaitumen alueen hankkeista annettiin harvoin yksityiskohtaisia lausuntoja, mikä ilmentää lausunnotte lähetettyjen hankkeiden vähäistä määrää, tiedossa olevien muinaisjäännösten vähäisyyttä ja todennäköisesti myös sitä, että työhankkeiden määrä oli muita kuntia vähäisempi eivätkä hankkeet useinkaan koskeneet tunnettuja muinaisjäännöksiä. Lausuntopyyntöjen ja annettujen lausuntojen kokonaismäärään suhteutettuna hankkeiden yksityiskohtaista ohjaus- ja kommentointitarvetta oli suhteellisen vähän Hämeenkyrössä, Ikaalisissa, Parkanossa, Orivedellä, Virroilla ja Ylöjärvellä.

Kaavio 26 Yleisimmät yksityiskohtaisiin lausuntoihin liittyneet muinaisjäännöstyyppit koko tutkimusajanjaksona.

Yleisin yksityiskohtaisiin lausuntoihin liittynyt muinaisjäännöstyyppi oli historiallinen kyläpaikka; tyyppin määrä lisääntyi 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä lyhyessä ajassa nopeasti (kaavio 26). Lähes yhtä usein nämä lausunnot liittyivät maakunnan yleisimpään muinaisjäännöstyyppiin kivikautiseen asuinpaikkaan. Kivikautiset asuinpaikat korostuivat yksityiskohtaisissa lausun-

noissa yleisimmin Ikaalisissa, Kangasalla, Kihniössä, Luopioisissa ja Mouhijärvellä suunniteltuihin hankkeisiin.

Suhteellisesti eniten kommentointeihin liittyivät rautakautiset kalmistot ja haudat, jotka olivat muinaisjäännöskannassa edellisiä tyyppisiä harvalukuisemmat. Kommentoinnin määrä ilmensi varsinkin kalmistojen herkkyyttä maankäytössä, sijaintimiljöötä ja nykyaikaisen alueidenkäytön yhdistämisen ongelmallisuutta niiden ympäristössä. Rautakauden kalmistot painoutuivat yksityiskohtaisten lausuntojen kohteina Kangasalla, Lempäälässä, Nokialla, Vammalassa/Sastamalassa ja Valkeakoskella. Yksityiskohtainen lausunto liittyi hylkyyn ainoastaan yhdessä vesialueen työhankeessa Tampereen keskustassa muiden vesialueita koskeneiden yksityiskohtaisen lausuntojen käsitellessä pääasiassa virtavesien historiallisia myllynpaikkoja.

Historiallisten muinaisjäännösten tyyppien kirjo oli huomattava yksityiskohtaisissa lausunnoissa, mutta useimmiten tyyppien edustajat olivat vain yksittäisiä lukuun ottamatta kylänpaikkoja ja puolustusvarustuksia. Historiallisten kohteitten osuus kasvoi vuodesta 2007 lähtien selvästi liittyen suojeluohjeiden kehittämiseen, Museoviraston määrittely- ja suojeluoppaan julkaisemiseen ja niiden myötä historiallisten jäännösten määrän nopeaan kasvuun inventoinneissa. Yli puolet kaikista tutkimusajanjaksona annetuista hankkeiden yksityiskohtaisista kommentoinneista koski historiallisia jäännöksiä (kaavio 26). Vuosikymmenen kolmena viimeisenä vuonna osuus oli jo noin 2/3 kun esihistorialliset ja ajoittamattomat muinaisjäännöstyyppit liittyivät enää kolmannekseen yksityiskohtaisista lausunnoista.

4.3.2 YLEISIMPIIN MUINAISJÄÄNNÖSTYYPPEIHIN LIITTYNEET HANKKEET

Historiallisiin kylänpaikkoihin kohdistui eniten erilaisia yksityiskohtaisten lausuntojen hankkeita ja suunnitelmia. Keskiaikaan ja 1500-luvulle palautuvia kylänpaikkoja inventoitiin Pirkanmaalla tehokkaasti 2000-luvun puolivälistä lähtien. Inventointi ja suojelu kohdistuivat suureksi osaksi sellaisiin tonttimaihin, jotka paikannettiin maakirja- ja isojakokarttojen asuttujen tonttimaiden merkintöjen avulla. Ennen 1600- ja 1700-lukua autioituneet tontit jäivät usein vielä paikantamatta. Suojelun piirissä oli 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä vähäinen joukko autioituneita ja suuri määrä osittain rakennettuja ja edelleen asuttuja kylätontteja.

Tavallisin kylänpaikkoja koskeva hanke liittyi vesihuollon rakentamiseen haja-asutusalueella. Kiinteistöjen omistajista muodostuvien vesiosuuskuntien hankkeet kohdistuivat kylänpaikkoihin varsinkin 2000-luvun lopulla. Vuosi-

kymmenen alussa museoviranomaisen lausunnoissa viitattiin vain muutamiin yksittäisiin kylänpaikkoihin otettaessa kantaa hankkeiden vaikutuksiin. Vesi- huollon rakentamisen lisäksi kaavahankkeet sekä teiden rakentaminen ja paran- taminen koskivat suhteellisen usein kylänpaikkoja koko vuosikymmenen ajan. Museoviranomaisen tietoon tulleet yksityisten pienehköt rakennushankkeet liit- tyivät kylänpaikkoihin edellisiä harvemmin.

Toiseksi eniten maankäytön suunnitelman tai hankkeen vaikutuksen koh- teena olivat kivikautiset asuinpaikat, mikä johtui tyyppin yleisyydestä. Maakun- nasta tunnettiin vuonna 2000 yhteensä 359 kivikautista asuinpaikkaa vastaavan määrän ollessa 558 kohdetta vuonna 2010. Asemakaavat ja vesihuoltohankkeet korostuvat näissä hankkeissa. Lisäksi kivikautisiin asuinpaikkoihin kohdistui erilaisia yksityisten kiinteistönomistajien rakennushankkeita. Useimmin hanke koski kivikautista asuinpaikkaa erilaisissa hankkeissa vuonna 2001 ja 2004.

Analyysissa tarkasteltiin vielä yksityiskohtaisten lausuntojen liittymistä rau- takauden kalmistoihin. Lausunnoissa oli niitä koskevia kannanottoja jäännös- tyyppin määrään nähden suhteellisen usein. Näihin muinaisjäännöksiin⁶¹³ koh- distui analyysin perusteella eniten infrastruktuurin rakennushankkeita (45 lau- suntoa), joista useimmat koskivat vesihuollon rakentamista. Lähes yhtä usein kyse oli kuitenkin yksityisten pienehköistä rakennussuunnitelmista (40 lausun- toa, omakotitalon, loma-asunnon tai piharakennuksen rakentaminen). Yleis- ja asemakaavahankkeet liittyivät rautakautisiin kalmistoihin kommentointia vaati- valla tai ongelmallisella tavalla harvoin (18 lausuntoa).

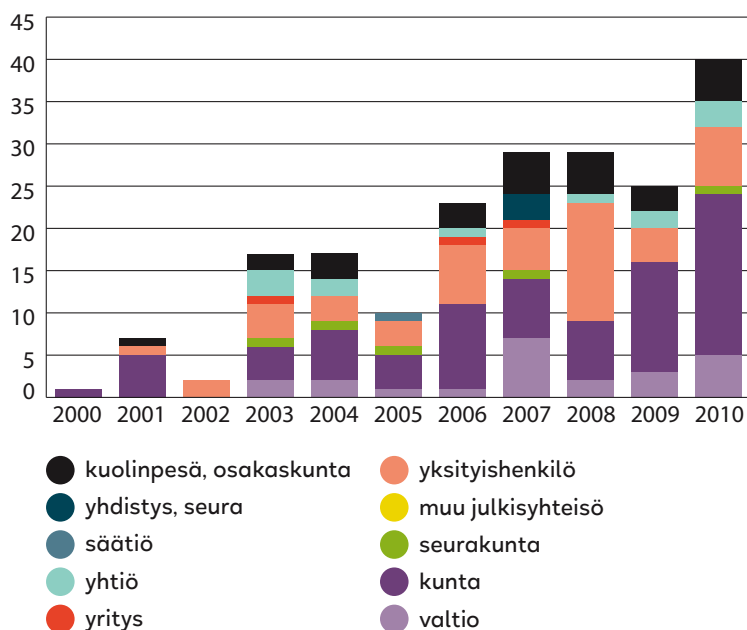
Rautakauden kalmistoihin kohdistuvia yksityiskohtaisesti kommentoituja hankkeita oli vuodesta 2006 lähtien vuosikymmenen loppuun selvästi enemmän kuin vuosikymmenen ensimmäisellä puoliskolla. Tässä heijastuu lausuntotyön koko volyymin kasvu vuosikymmenen puolivälin jälkeen. Yksityiset kiinteistö- omistajat suhtautuivat aiempaa useammin muinaisjäännöksiin väistyvinä ele- mentteinä ja oman talonsa rakentamiselle alisteisena asiana. Tätä oletusta tuki- vat tutkimuksen tekijän maanomistajan kanssa käymät keskustelut tontilla ole- van muinaisjäännöksen vaikutuksista.

4.3.3 KIIINTEÄN MUINAISJÄÄNNÖKSEN ALUEELLE SUUNNITELLUT HANKKEET, HANKKEIDEN PUOLTAMINEN JA MUUTTAMINEN

Osa hankkeista oli suunniteltu kokonaan tai osittain kiinteän muinaisjäännök- sen tai suoja-alueen kohdalle (29 % yksityiskohtaisista lausunnoista). Nämä

613 Ryhmä käsitti polttokenttäkalmistot, rautakautisiksi ajoitetut röykkiöt, ruumiskalmistot ja yksittäiset haudat.

suunnitelmat liittyivät varsinkin ennestään tunnettuihin muinaisjäännöksiin, mutta myös hankkeen aikana todettuihin, ennestään tuntemattomiin muinaisjäännöksiin. Tällainen hanke oli lähtökohtaisesti muinaismuistolain rauhoitusperiaatteen vastainen eikä se ollut hyväksyttävissä. Näitä suunnitelmia oli varsinkin infrastruktuurin hankkeissa (70 kommentointia) ja yksityisten pienhköissä rakennushankkeissa (43 kommentointia). Yleis- ja asemakaavahankkeissa ongelma toistui 38 lausutussa hankkeessa ja 19 kertaa muissa hankkeissa kuten puistosuunnitelmissa.

Kaavio 27 Työhankeiden toteuttajat niissä tapauksissa, joissa maankäyttö oli suunniteltu muinaisjäännösalueelle.

Yksityishenkilöt, kuolinpesät ja muut yksityishenkilöistä muodostuvat omistajat olivat tavallisimmat hankkeiden toteuttajat niissä hankkeissa, joissa suunnitelma sijoittui muinaisjäännöksen kohdalle (kaavio 27). Kunta oli tavallisin julkisoikeudellisista hankkeen toteuttajista. Vuosikymmenen viimeisinä vuosina kuntien osuus tällaisten hankkeiden toteuttajina kasvoi merkittävästi, mikä liittyi varsinkin kaavoituksen määrän lisääntymiseen ja historiallisten kyläpaikkojen määrän nopeaan kasvuun kunnissa. Ilmiö selittyy osittain ylipäänsä historiallisten jäännösten määrän lisääntymisellä muinaisjäännöskannassa. Historiallisten jäännösten määrä kasvoi vuosikymmenen lopulla ohjeistuksen ja inventoinnin tehostuessa, ja uusien historiallisten jäännösten toteamisesta ei juurikaan lähetetty maanomistajille rauhoitusilmoituksia. Myös kuntien tietoisuus uusista historiallisista muinaisjäännöksistä vahvistui hitaasti siitä huolimatta, että muinaisjäännösrekisteri avautui julkisesti selattavaksi vuonna 2009. Tiedonsaannin

ongelmaan liittyi se, että hankkeita suunniteltiin historiallisten muinaisjäännösten kohdalle, koska niistä ei tiedetty.

Muinaisjäännöksen kohdalle kokonaan tai osittain suunniteltu hanke liittyi useimmiten kivikautisiin asuinpaikkoihin, mutta suhteellisen usein myös rautakautisiin kalmistoihin ja hautoihin (28 kommentointia) sekä kyläpaikkoihin (26 kommentointia). Puolustusvarustuksia hankkeet koskivat 10 kommentoinnissa. Tällaisia hankkeita suunniteltiin ja jopa toteutettiin muinaismuistolain vastaisella tavalla Sastamalassa (15 kannanottoa), Kangasalla (13), Pälkäneellä (11), Tampereella (8), Valkeakoskella (7), Pirkkalassa (6), Lempäälässä (5), Toijalassa (4), Hämeenkyrössä (4) ja Ylöjärvellä (4).

Myös muinaisjäännösalueen välittömään läheisyyteen suunniteltiin työhankeita (140 kommentointia, 23 % kommentoinneista). Valtaosa muinaisjäännöksistä oli tarkemmin rajaamattomia, eikä riittävä etäisyys muinaisjäännöksen ja työhankkeen välillä ollut selvä asia maankäyttäjille. Tavallisinta hankkeen suunnittelu ja toteuttaminen liian lähelle muinaisjäännöstä oli infrastruktuurin hankkeissa (67 kommentointia), varsinkin vesihuolto- ja tiehankkeissa. Vesihuoltolinjojen suunnittelijat eivät useinkaan olleet etukäteen hankkineet tai saaneet riittävästi tietoa suojelukohteiden sijainnista. Kun muinaisjäännös oli tiedossa, tarvittava etäisyys oli useimmiten arvioitu liian lyhyeksi. Yksityisten kiinteistönomistajien pienissä rakennushankkeissa liian lähelle muinaisjäännöstä sijoitettu rakennushanke oli ongelmana 37 lausunnossa. Yleis- ja asemakaavahankkeissa liian lähelle muinaisjäännöstä sijoitettuun maankäytön aluevaraukseen museoviranomainen otti kantaa 32 lausunnossa.

Kun hanke oli suunniteltu muinaisjäännöksen kohdalle, museoviranomainen edellytti ensisijaisesti suunnitelman muuttamista ja riittävän etäisyyden varamista muinaisjäännökseen nähden. Etäisyyden arvioiminen ja määrittäminen oli museoviranomaisen tehtävä. Hankkeen toteuttajalla oli maankäytössä oma intressi eikä hän ollut puolueettomassa asemassa arvioimaan asiaa yksinomaisesti. Sellaista kuitenkin ehdotettiin varsinkin eräissä yksityishenkilöiden pienehköissä rakennushankkeissa. Muutamissa tapauksissa niin myös tehtiin ja aloitettiin työt liian lähellä jäännöstä ilman esitutkimuksia tai valvontaa.

Erilaisia hankkeita analysoitaessa havaittiin, että 23 % kaikista yksityiskohtaisten lausuntojen hankkeista olisi suurella todennäköisyydellä vahingoittanut arkeologista kohdetta, mikäli museoviranomainen ei olisi ohjannut hanketta lausunnollaan (119 kommentointia). Niissä tapauksissa muinaisjäännöksestä ei tiedetty etukäteen tai asiasta ei otettu selvää suunnitteluvaiheessa, jäännöksen rauhoitus oli tiedossa, mutta suunnitelman toteuttamista pidettiin ensisijaisena, rauhoituksesta ei välitetty, tieto oli unohtunut tai epähuomiossa sitä ei käytetty. Näitä hankkeita museoviranomainen ei puoltanut tai puolto oli ehdollinen.

Pirkanmaan maakuntamuseon yksityiskohtaiset lausunnot koskivat ajoittain hankkeita, joita museoviranomainen ei puoltanut missään olosuhteissa (87 kpl;

14 % kommentoinneista, yhteensä 31 kommentointia). Puollon epäminen ei kuitenkaan aina ollut ehdotonta. Hankkeen toteuttamista ei useinkaan kielletty jyrkästi vaan esitettiin vielä vaihtoehtoisen suunnitelman tutkimista tai suunnitelman osien muuttamista. Valtaosa vaille puolttoa jääneistä hankkeista liittyi yksityishenkilöiden pienten rakennushankkeiden rakennuslupahakemuksiin tai rakennussuunnitelmiin (21; 68 % puoltamatta jääneistä hankkeista). Valtaosa lausunnoista koski rautakautisen kalmiston yhteyteen tai välittömään läheisyyteen suunniteltua omakotitalon, loma-asunnon, piharakennuksen tai -rakenteen rakentamista. Useimmat näistä hankkeista sijaitsivat Vammalassa/Sastamalassa, Kangasalla ja Lempäälässä. Muiden kuntien alueella kyse oli yksittäisistä hankkeista. Muutamissa hankkeissa oli mukana myös muita suojeltavia ympäristöarvoja (7). Puoltamatta jätetyissä hankkeissa lausunnoissa viitattiin muinaismuistolain rauhoituspykälään, muinaisjäännöksen korkeana pidettyyn tieteelliseen ja muistoarvoon, uudisrakentamisen arvioituun voimakkuuteen ja laajuuteen sekä osassa hankkeita arkeologisen arvon ja muiden ympäristöarvojen ilmenemiseen samalla paikalla.

Kun hanke koski muinaisjäännöstä, museoviranomainen esitti ensisijaisena ratkaisuna hankkeen siirtämistä tai muuttamista muulla tavalla. Tämä saattoi edellyttää maastokatselmusta ja neuvotteluja maankäyttäjän kanssa, jolloin varmistuttiin muutoksesta ja riittävästä etäisyydestä muinaisjäännökseen. Osa lausutuista hankkeista oli suoraan sellaisia, että niissä tarvittiin työhankkeen siirtämistä tai muita muutoksia (112, 18 % analysoiduista lausunnoista). Vaihtoehto hankkeen siirtämiselle ja muuttamiselle oli monissa tapauksissa koekaivauksen tekeminen hankealueella. Tätä toimintamallia käytettiin lähes yhtä usein kuin ehdotonta vaatimusta siirtää tai muuttaa hanketta.

Siirtämistä ja muutoksia vaativat hankkeet liittyivät varsinkin kivikautisiin asuinpaikkoihin (46 hanketta) ja kyläpaikkoihin (40), mutta usein myös rautakautisiin kalmistoihin (22 kohdetta ja hanketta). Muutoksia ja hankkeen osan siirtämistä edellytettiin varsinkin infrastruktuurin rakennushankkeissa (49 hanketta), mutta lähes yhtä usein myös kaavahankkeissa (40). Yksityisten omistajien talonrakennushankkeissa edellytettiin muutoksia ja siirtämistä selvästi harvemmin (22). Vaihtoehtona siirtämiselle oli koetutkimusten tekeminen, jolloin viranomainen ratkaisi tutkimustuloksen perusteella suunnitelman toteuttamisen mahdollisuuden. Koetutkimusten vaatiminen oli selvästi varteenotettava toimintamalli näissä tapauksissa.

4.3.4 KAAVOJEN, INFRASTRUKTUURIHANKKEIDEN JA PIENTEN YKSITYISTEN RAKENNUSHANKKEIDEN VERTAILUA

Museoviranomaisen kannanottoja analysoitaessa verrattiin kaavojen, infrastruktuurin rakentamisen ja yksityishenkilöiden pienten rakennushankkeiden kannanottoja keskenään. Yleis- ja asemakaavahankkeita koskeneissa lausunnoissa museoviranomainen otti kantaa useimmiten hankkeen toteuttamista ja vaikutusta, kaavamerkintöjä sekä selvitystarvetta koskevista asioista ja puutteista. Yleisin yksittäinen aihe koski uuden ja muuttuvan maankäytön aluevarauksen osoittamista kaavasunnitelmassa muinaisjäännösalueen kohdalle tai liian lähelle. 59 kannanottoa koski kaavasunnitelmaan merkittyjen aluevarausten muuttamista tai siirtämistä, suunnitelman puoltamista vain osittain tai ehdollisena sekä vaihtoehtojen tutkimisen vaatimusta.

Toisinaan kaavahankkeen yhteydessä havaittiin aikaisemmin tapahtunut muinaisjäännöksen kajoaminen (11 kommentointia), mistä hankkeen toteuttajaa informoitiin. Yleinen kaavoitusta koskeva (ainakin 60 kommentointia) ongelma oli muinaisjäännöksen merkinnän puuttuminen kaavasta tai merkintätaikka määräysosa oli virheellinen tai puutteellinen (30 kommentointia). Merkintöjä koskevat virheet saattoivat toistua samassa hankkeessa koko kaavaprosessin ajan ja ne korjattiin vasta ehdotuksen oltua nähtävillä, mikä oli kuitenkin harvinaisempaa. Kaavoihin merkittiin toisinaan jo tuhoutuneiksi todettuja kohteita tai irtolöytöjä, jolloin niiden poistamisesta huomautettiin. Osassa kaavahankkeita muinaisjäännöksiin kohdistuva hankkeen vaikutuksen arviointi oli virheellinen, puutteellinen tai arviointi puuttui kokonaan (16 kommentointia).

Osassa kaavahankkeita muinaisjäännösten tietojen vanhentuneisuus aiheutti kommentointitarvetta (8). Kaavahankkeissa yleisin huomautuksen ja ohjauksen aihe liittyi siihen, että ennen kaavan vahvistamista tuli selvittää riittävän koekaivauksin muinaisjäännöksen rajausta ja säilyneisyyttä suhteessa kohteen ympäristöön suunniteltuun uuteen maankäyttöön (37 kommentointia). Arkeologista valvontaa eli seurantatutkimusta edellytettiin kaavojen yhteydessä harvoin (11). Toisinaan selvitys tehtiin kaavahankkeen ollessa jo pitkälle edennyt, jolloin selvitysten tulokset saattoivat aiheuttaa kaavasunnitelman muuttamistarvetta tai muuta ongelmaa (15 kannanottoa).

Infrastruktuurin rakentamishankkeissa museoviranomaisen kannanotot koskivat varsinkin vaadittuja selvityksiä sekä itse hankkeen toteutustapaa. Tavallisesti kannanotot ja kommentit koskivat selvitysvaatimusta. Yleisin vaadittu selvitys infrastruktuurin rakentamishankkeissa oli kaivutyön valvonta (60 kommentointia). Koekaivauksia edellytettiin infrastruktuurin hankkeista kommentoitaessa 34 kertaa. Vuosikymmenen lopulla infrastruktuuria koskeneissa kommentoissa toistui ajoittain myös (12 kertaa) selvityksen riittämättömyys ja vaatimus sen täydentämisestä.

Tavallisin hankkeen sisällöstä tai toteuttamisesta huomautettu asia oli infrastruktuurin rakennushankkeen suunnittelu suoraan tiedossa olevan muinaisjäännöksen kohdalle tai välittömään läheisyyteen siten, että jäännös tuhoutuisi tai vahingoittuisi, mikäli hanketta ei siltä osin muutettaisi (52 kannanottoa). Siten kannanotoissa esitettiin tai vaadittiin infrastruktuurin rakennushankkeen muuttamista tai edellytettiin vaihtoehtojen tutkimista taikka puollettiin hanketta vain ehdollisena. Joissakin hankkeissa ongelmana oli se, että hanketta oli alettu toteuttaa ilman museoviranomaisen lausuntoa tai annetun lausunnon vastaisesti. Tämä ei kuitenkaan ollut yleistä. Yleensä suunnitelmat korjattiin tai muutettiin museoviranomaisen kannalta hyväksyttävään muotoon. Yleisesti ottaen tiedossa olevat muinaisjäännökset oli pääsääntöisesti merkitty suunnitelmiin ja harvemmin infrastruktuurin suunnitelmia vaadittiin tältä osin täydentämään. Muutamissa hankkeissa (10 kommenttia) havaittiin hankkeen koskevan muinaisjäännöstä, jota oli rikottu jo aiemmin. Vahingoittuminen tuli hanketta ohjattaessa museoviranomaisen tietoon. Vain harvoin muinaisjäännöstä oli ehditty lausunnon kohteena olleen infrastruktuurin rakentamisen hankkeen aikana rikkoa.

Yksityishenkilöiden pieniä rakennushankkeita koski 116 lausuntoa/kannanottoa (samaa hanketta saatettiin kommentoida muutamia kertoja, pääosin kuitenkin vain kerran). Yleinen kommentoinnin aihe oli, että hanke oli suunniteltu muinaisjäännösalueelle (40, 34,4 %) tai liian lähelle alustavasti rajattua muinaisjäännöstä (37 lausuntoa, 32 %). Ilman museoviranomaisen vaatimia muutoksia hanke olisi vahingoittanut tai tuhonnut muinaisjäännöksen näissä tapauksissa (28 kommentointi/lausuntoa, 26 %).

Yksityishenkilöiden suunnitelmista 13 %:a ei puollettu lainkaan, ja kielto oli ehdoton. Hankkeen muuttamista, siirtämistä tai vaihtoehtojen harkitsemista esitettiin näissä hankkeissa kohtalaisen usein (33, 28 %) ja muuttamista suunnitelmista esitettiin kokonaan luopumista (4 %). Osaa suunnitelmista puollettiin ehdollisena (16 %, 9), ehto koski arkeologisten tutkimusten tekemistä, kaivutöiden ajankohdasta ilmoittamista ja mahdollisuutta varautua tekemään tarkastus työn aikana. Vain muutamassa hankkeessa suunnitelmaa ei vaadittu muutettavaksi keskeisiltä osiltaan.

Rakentamisen valmistelut ja kajoava maankäyttö oli muutamassa tapauksessa pienehkössä yksityisessä rakentamisessa aloitettu ennen museoviranomaisen lausuntoa tai sen pyytämistä; muutamissa hankkeissa sen toteuttaja arvioi voivansa itse ratkaista, koska hanke muinaisjäännöstä ja oli myös tehnyt niin arvioiden, että rakentamisesta ei ole haittaa. Maankäyttö oli niissä tapauksissa toteutettu ilman yhteydenottoa suojeluviranomaiseen tai ilman viranomaisen lupaa.

Museoviranomainen sai aloitetuista hankkeista tiedon ulkopuolisen yhteydenoton ja ilmoituksen kautta. Muinaisjäännöksen säilyttäminen oli koettu esi-

merkiksi maankäytölle alisteisena tai suunnitelmaa kerrottiin valmistellun heikosti eikä muinaisjäännös ollut ilmennyt suunnitelmissa millään tavalla. Osassa tässä tarkasteltuja hankkeita museoviranomainen havaitsi muinaisjäännöksen tulleen rikotuksi jo aiemmin, ennen kyseistä maankäyttöä (6 lausuntoa). Muutamissa tapauksissa hanke oli maankäyttö- ja rakennuslain 137 §:n vastainen tai kunnan rakennusvalvontaviranomainen ei pyytänyt lainkaan lausuntoa suunnitelmasta.

Arkeologisia selvityksiä käsiteltiin yksityisten pienehköissä työhankeissa yksityiskohtaisten lausuntojen tapauksissa usein (120 kommentoitua aihetta, samassa hakkeessa voitiin ohjeistaa erilaisista tutkimustarpeista). Historiallisten muinaisjäännösten selvitystarpeeseen otettiin kantaa 14 kommentissa, ennen otettiin esille koekaivausten vaatimus (20 kommenttia). Kaivutyön valvontaa vaadittiin 11 kommentoinnissa.

Vuosittain annettiin muutamia lausuntoja, joissa saman hankkeen lausunnoissa oli poikkeuksellisen paljon huomautuksen ja ohjauksen aihetta. Lausunnot käsittelivät pääasiassa yksityishenkilöiden rakentamisen lupahakemuksia tai alustavia rakennussuunnitelmia. Myös asema- ja yleiskaavoissa saattoi olla yksittäisissä kaavahankkeissa poikkeuksellisen paljon huomautettavaa kun infrastruktuurin hankkeissa huomautusten ja ohjauksen aiheiden runsaus yksittäisissä hankkeissa oli vähäistä. Useista aiheista huomauttaneita lausuntoja annettiin esimerkiksi Vammalan Kaukolan kalmistoon liittyneestä omakotitalon rakennussuunnitelmasta, Tampereen Veijankujan kalmistoon liittyneestä rakennuslupahakemuksesta, Pälkäneen Tinnonmäen kivirakennetta koskeneesta rakennuslupahakemuksesta, Pirkkalan Pirkkalankylän ja Tursiannotkon muinaisjäännösalueen reunalle sijoittuneesta talonrakennussuunnitelmasta sekä Kangasalan Tiihalan kalmistoa koskeneista rakennus- ja purkamislupahakemuksista. Yleisissä työhankeissa keskimääräistä enemmän huomautettavaa ja ohjattavaa oli Ylöjärven Otavanniemestä laaditusta asemakaavasuunnitelmasta, Pirkkalan Sankilan asemakaavasuunnitelmasta, Ylöjärven Mikkolan asemakaavahankkeesta, Urjalan Vanhajärventien asemakaavasuunnitelmasta, tiesuunnitelmasta Pirkkalan Vähälammien ja Pirkkalankylän ympäristössä, veden laadun parantamiseen tähtäävästä hankkeesta Lempäälän Rikalassa, maisemointisuunnitelmasta Tampereen Niemen alueella sekä Tampereen Kirjastonpuiston kunnostussuunnitelmasta.

4.3.5 MUINAISJÄÄNNÖS USEIN TOISTUVIEN HANKKEIDEN KOHTEENA

Pirkanmaan muinaisjäännöksistä voi nostaa esille joukon kohteita, jotka olivat

toistuvasti ja poikkeuksellisen paljon erilaisten maankäyttöhankkeitten ja suunnitelmien kohteina tutkimusajanjakson aikana. Kyse on laajoista muinaisjään-
nösalueista, jotka omaavat vahvoja arvoja ja jotka sijaitsevat tieverkon äärellä tai
asutussa elinvoimaisessa miljöössä haja-asutusalueilla.

Eniten usein toistuvaa muuttuvaa maankäyttöä kohdistui lausuntoaineiston
perusteella Kangasalan Sarsan laajaan muinaisjään-
nösalueeseen, joka käsitti yli
20 lähekkäin sijaitsevaa kivi- ja varhaismetallikautista asuinpaikkaa. Alueella on
sijainnut myös useita keskiajalle ja uuden ajan alkuun palautuvia myllyjä.⁶¹⁴ Yksi
myllynpaikoista on luokiteltu kiinteäksi muinaisjään-
nökseksi. Sarsan valtakun-
nallisesti merkittävät muinaisjään-
nökset ovat teialueita lukuun ottamatta suu-
reksi osaksi yksityisten kiinteistönomistajien maalla. Korkean tieteellisen arvon
ja tutkimuksellisen merkityksen omaavat esihistorialliset asuinpaikat ovat suu-
reksi osaksi maanalaisia. Maanpinnalla erottuu pääasiassa vain joitakin asuin-
painanteita. Muinaisjään-
nosten miljöötä leimaavat maantie- ja seututiet riste-
yksineen, Huutijärven taajaman omakotiasutus pihoineen, kasvihuoneviljelmät,
peltojen joutomaana olevat reunavyöhykkeet ja metsätalousmaat. Miljöön ny-
kytilasta ei välity arkeologisten jään-
nosten suuri tieteellinen tai muukaan ulkoi-
sesti mitattavissa oleva arvo. Muinaisten Sarsankoskien jäljiltä maastossa on ha-
vaittavissa niiden kuivuneita uomia, kivikkoja sekä pohjoisosassa niukkavetinen
vesiuoma pienine lampineen.

Sarsan moniosaiseen valtakunnallisesti merkittävään muinaisjään-
nösalueeseen kohdistui 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä 16 erillistä maan-
käyttöhanketta, joista maakuntamuseo ja Museovirasto antoivat kaikkiaan 25
lausuntoa hankkeiden eri vaiheissa. Alueen maankäyttö oli aktiivista ja moni-
muotoista ja siinä edustuivat kaikki hankkeiden lajit infrastruktuurin rakenta-
misesta ja kaavoituksesta yksityisten pienehköihin talonrakennushankkeisiin ja
metsätalouden toimenpiteisiin. Museoviranomaisten kannanotot ja hankkeiden
ohjaus liittyivät kahteen asemakaavoitukseen, suunnittelutarveratkaisuun, poik-
keamislupa- ja rakennuslupahakemuksiin, tie- ja vesihuoltosuunnitelmiin, maa-
kaasuputken rakentamiseen, sähkökaapelointiin sekä metsänhakuuseen.

Lausunnoista kuusi koski Huutijärven-Sarsan alueen asemakaavoitusta.
Valtaosassa eri hankkeista annetuissa lausunnoissa otettiin kantaa maapohjaa
voimaperäisesti kajoaviin suunnitelmiin kuten tie- ja kevyen liikenteen väylän
suunnitelmiin (6 lausuntoa), vesihuoltojärjestelmien rakentamiseen (5 lausun-
toa) ja maakaasuputken rakennussuunnitelmiin (4 lausuntoa). Yksityisten pie-
nehköjä talonrakennushankkeita tutkimusajanjaksona oli kolme. Tosin mu-
seoviranomaisen havaintojen perusteella alueella rakennettiin yksityisten oma-
koti- tai talousrakennuksia jonkin verran enemmän kuin näitä hankkeita tuli
lausunnolle. Useissa lausunnoissa edellytettiin arkeologisia kenttätutkimuksia

614 Suvanto 1949, 324.

yhtenä ehtona hankkeen eteenpäin viemiselle tai puoltamiselle. Toteutuneiden tutkimusten perusteella Huutijärven alueella ja muualla Sarsan muinaisjään­nösalueella tehtiin yhdentoista vuoden aikana yhteensä 16 erillistä arkeologista tutkimusta inventoinneista pelastuskaivauksiin. Valtaosa koekaivauksista, pelastuskaivauksista ja kaivutyön valvonnasta tehtiin teiden varressa tai tuntumassa sellaisilla alueilla, joiden kajoaminen oli alkanut jo 1950-luvulla aluetta halkovaa maantietä rakennettaessa. Tutkimuksista valtaosa oli työhankkeiden kustantamia, mutta myös Museoviraston ja maakuntamuseon tutkijat tekivät pienimuotoisia tutkimuksia virkатыönä alueen yksityisillä kiinteistöillä.

Useita museoviranomaisen lausuntoja annettiin Sastamalan (Vammalan) Kaukolan rautakautiseen muinaisjään­nösalueeseen liittyvistä hankkeista (16 lausuntoa), Valkeakosken Rapolaan liittyvistä hankkeista (12 lausuntoa), Sastamalan Kallialan kalmistoon ja kylänpaikkaan (8 lausuntoa) sekä Pirkkalan Tursiannotkon ja Pirkkalakylän moniperiodiseen muinaisjään­nösalueeseen (8 lausuntoa) kohdistuvista hankkeista. Muinaismuistojen suojelutoiminnan varhaisvaiheissa usein tutkimusten kohteena ollut Lempäälän Päivääniemen kalmistoa tutkittiin vain muutamia kertoja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Sastamalan (Vammalan) Kaukolan valtakunnallisesti merkittävän rautakautisen kalmiston ympäristöstä tunnetaan nyttemmin myös historialliset kylänpaikat ja merkkejä rautakautisesta asuinpaikasta.⁶¹⁵ Aluetta koski Vammalan keskusta-alueen vuonna 1980 vahvistettu osayleiskaava eikä alueelle ole laadittu asemakaavoja. Muinaisjään­nös käsitti huomattavan määrän hautaröykkiöitä tai muita röykkiöitä, jotka sijaitsivat rakentamattomilla metsävyöhykkeillä, maatalouskäytössä olevilla laitumilla ja hakamailla tai peltojen reunoilla, maatalojen ja omakotitalojen pihapiireissä tai reunavyöhykkeillä, liikeyrityksen tontilla sekä Hartolankosken voimalaitoksen välittömässä läheisyydessä.

Kaukolaan kohdistui yksityiskohtaisten lausuntojen perusteella useita yksityisten maanomistajien rakennussuunnitelmia ja rakentamisen lupahakemuksia, sähkökaapelointitoita, maantien parantamistoita sekä laajalla alueella vesi- ja viemäri­linjojen rakentaminen, joka alkoi 2000-luvun lopulla.

Haja-asutusalueiden vilkkaan maankäytön kohteena olleista muinaisjään­nöksistä erottuivat miljööltään Frenckellin paperitehtaan muinaisjään­nökset Tampereen keskustassa Kirjastonpuistossa. Niihin liittyen annettiin 10 lausuntoa neljässä erillisessä hankkeessa.

Edellä kuvatuissa tapauksissa maankäyttö liittyi talonrakentamisen lupiin ja suunnittelutarveratkaisuihin, sähkökaapelointiin, teiden parantamiseen ja vesihuoltojärjestelmien rakentamiseen, maatalouselinkeinon umpisäiliön rakentamiseen, hautausmaan kunnostukseen, sadevesiviemärintiin, puiston kunnostamiseen, kosken patomuurin rakentamiseen ja valtaojan perkaamiseen.

615 Adel 2007a; Adel 2007b; Moilanen 2014.

Hankkeet koskivat sekä mittavia ympäristöön voimakkaat jäljet jättäviä töitä että pienimuotoisia ja -alaisia toimenpiteitä, joissa hankkeiden toteuttajat ja toimenpiteet vaihtelivat suuresti. Sarsan ja Frenckellin muinaisjäännöksiä lukuun ottamatta hankkeet koskivat rautakautisia ja varhaishistoriallisia, rakenteiltaan ja potentiaalisilta esinelöydöiltään arkoja ja herkkiä muinaisjäännöksiä. Sarsan hankkeiden johdosta tehdyissä arkeologisissa tutkimuksissa havaittiin toisaalta myös, että alueella oli onnistunut säilymään informaatioltaan kertovia ja tieteelliseltä arvoltaan korkeita kulttuurikerroksia hämmästyttävän syvällä maan alla vuosikymmenien takaisesta maantien rakennustyöstä ja täyttömaasta huolimatta.

4.3.6 HUOMIOITA KAAVOITUSHANKKEISTA

Kaavoituksen merkitystä suojelua tukevana keinona on painotettu enenevästi 1900-luvun loppupuolelta lähtien. Vaikka läheskään kaikki Pirkanmaan maakunnan alueet eivät ole tarkkojen asemakaavojen tai edes yleiskaavojen piirissä, kaavoituksella on kiistatta muinaisjäännösten säilymisessä merkitystä määrittelynsään ympäristölle alueidenkäytön suunnitelman, jota kaavan voimaan tulon jälkeen aletaan vaihtelevalla aikataululla noudattaa. Kaavan kautta muinaisjäännökset tulevat alueen asukkaiden, maanomistajien ja maankäyttäjien tietoon, mikäli he eivät ole tienneet niistä aiemmin. Kaavassa voidaan varmistaa, että muinaisjäännöksen ala ja välitön ympäristö säilyvät kajoamattomina ja kaavaan voidaan pyrkiä muodostamaan muinaisjäännöksen ja ympäröivän miljöön välinen yhteys, joka edistää muinaisjäännöksen asemaa ja sen merkittävyyden ja ymmärrettävyyden hahmottumista ympäristössä.⁶¹⁶

Alueidenkäyttö perustuu Pirkanmaalla merkittävässä määrin tarkkuudeltaan eritasoisiin kaavoihin. Osassa maakuntaa oli tutkimusajanjaksona kuitenkin voimassa yksinomaan maakuntakaava tai sen lisäksi yleiskaava. Kaikille alueille ei ole laadittu tarkkaa maankäytön suunnitelmaa eli asemakaavaa.

Kaavan tehtävänä on ensisijaisesti osoittaa eri toiminnoille maankäytöllisesti sopiva sijoituspaikka ja toiminnoille asetettavat vähimmäisvaatimukset.⁶¹⁷ Kaavoituksessa museoviranomainen tarkastelee arkeologisia kohteita osana laajempaa kokonaisuutta. Lähiympäristön maankäyttömerkinnöillä voidaan tukea arkeologisten kohteiden säilymistä ja asemaa ympäristössä. Museoviranomaiselle laadituissa ohjeissa käsitellään myös muiden suojeltavien arkeologisten kohteiden kuin kiinteiden muinaisjäännösten merkitsemistä kaavaan. Niiden osalta

616 Niukkanen 2009, 17.

617 Hollo 2004, 65–66.

kaavoittaja päättää maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti, saako kohde kaavassa suojelumerkinnän.⁶¹⁸

Kaavahankkeisiin sisältyy maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti valmis-teilla olevan maankäytön suunnitelman vaikutusten arviointi, jossa tulee tarkastella muun muassa kaavan kulttuuriympäristöön ja muinaisjäännöksiin kohdistuvat vaikutukset.⁶¹⁹ Yksittäisten kaavojen vaikutusten seurannasta ei ole erikseen säännelty maankäyttö- ja rakennuslaissa vaan kaavoituksen yleispiirteisempi seuranta hoidetaan laajemman alueidenkäytön seurannan kautta. Yleispiirteisestä seurannasta huolehtivat ympäristöministeriö, ELY-keskukset, maakuntien liitot ja kunnat maankäyttö- ja rakennusasetuksen mukaisesti.⁶²⁰ Sen mukaisesti kunnan tulee huolehtia muun muassa kulttuuriympäristön tilan ja kehityksen seurannasta alueellaan. Seurannan kautta tulevat esille esimerkiksi mahdolliset muutostarpeet kaavoihin.⁶²¹

Valtaosa Pirkanmaan kaavahankkeista oli museoviranomaisen käsityksen mukaan ongelmattomia arkeologisten kohteiden säilymisessä. Yksityiskohtaisissa lausunnoissa kaavahankkeiden osuus ei ollut suuri eikä niissä todettu huomattavaa määrää ongelmia. Huomio kiinnittyy kaavoitusta koskevissa museoviranomaisen kannanotoissa kuitenkin seuraaviin ongelman aiheisiin, jotka olivat kaavoitusta kokonaisuutena ajatellen määrällisesti vähäisiä, mutta säännöllisesti ajoittain toistuvia kaavaluonnos- ja -ehdotusvaiheessa:

Selvitysten tekeminen:

- Vireillä oli kaavahankkeita, joissa jouduttiin toistuvasti vaatimaan inventointia vanhentuneiden tai puutteellisten tietojen vuoksi; joissakin tapauksissa inventointi suostuttiin tekemään vasta kaavoituksen loppuvaiheessa, jolloin maankäytön päälinjat oli kaavasuunnitelmassa ratkaistu jo pitkälle.
- Kaavamerkintöihin ei aina tullut museoviranomaisen vaatimaa merkintää arkeologisesta valvonnasta eikä lausunnossa vaadittu kaivutyön arkeologin valvonta myöskään aina ole toteutunut.

Kaavamerkinnät ja -määräykset:

- Kyläpaikkojen kaavamerkinnät ja -määräykset olivat ongelmallisia edelleen asutuilla tonttimailla; kyläpaikkojen suojeluohjeiden kehittäminen oli vasta alkanut ja ohjeita muutettiin toistuvasti vuosikymmenen aikana.
- Asemakaavaan ei merkitty suunnittelun alkuvaiheessa kiinteää muinaisjäännöstä asianmukaisella sm-merkinnällä vaan kaavaluonnoksessa käytet-

618 Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus 8.2.2016, 2, 4.

619 MRL 132/1999, 9 §.

620 MRA 895/1999, 2 §.

621 Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa 2013, 49.

tiin /s-merkintää.

- Kiinteää muinaisjäännöstä ei toisinaan merkitty asemakaavaan lainkaan.
- Vuosikymmenen alkupuolella historiallisia, suojeltaviksi rakenteiksi luokiteltuja jäännöksiä ei otettu museoviranomaisen suosittelemalla tavalla huomioon eikä merkitty kaavaan; säilyttämistä ei pidetty velvoittavana, koska kohde ei ollut muinaismuistolailla rauhoitettu.
- Inventoinneissa suoja-alueet ehdotettiin lähes aina kahta metriä pidemmiksi näkyvistä rajoista mitattuna, usein noin 5–10 metrin pituisiksi; uudisrakentaminen voitiin osoittaa aivan näiden rajausten viereen. Ajoittain museoviranomainen joutui erittelemään ja perustelemaan kahden metrin suoja-alueen riittämättömyyttä esimerkiksi rautakautisten kalmistojen ja kivikautisten asuinpaikkojen kohdalla.
- Asemakaavassa saatettiin käyttää omintakeista ja puutteellista kaavamerkintää korttelialueella, jossa sijaitsi rautakautinen kiinteä muinaisjäännös: merkintöinä käytettiin AP/s-1, AO/s-1 ja AL/s. Esimerkiksi jälkimmäisen merkinnän selitys oli ”Asuin-, liike- ja toimistorakennusten korttelialue, jonka maisemalliset ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat ominaispiirteet tulee säilyttää. Alueella olevien kiinteiden muinaisjäännösten kaivaminen, peittäminen tai muu niihin kajoaminen on kielletty. Aluetta koskevista suunnitelmista ja toimenpiteistä on neuvoteltava Museoviraston kanssa.” Rautakautiselle kalmistolle ei osoitettu selkeästi ja yksiselitteisesti sm-merkintää.

Kaavassa osoitetut maankäytön aluevaraukset ja rakennusalat:

- Asemakaavassa rakennusaloihin ei aina lähtökohtaisesti ja yksiselitteisesti merkitty selkeästi rakennuspaikkoja, vaikka samalla korttelialueella oli pientalojen tai loma-asuntojen rakennusalojen lisäksi muinaisjäännöksen sm-aluevaraus.
- Suoraan muinaisjäännökselle tai välittömästi sen viereen kahden metrin etäisyyteen rajauksesta osoitettiin aika ajoin kaavasunnitelmassa rakennuspaikka tai rakennusala. Kiinteän muinaisjäännöksen ja suoja-alueen molemmille puolille osoitettiin rakennuspaikat tai -alat, jolloin tuleva rakentaminen vaikuttaisi muinaisjäännöksen aineettomiin ominaisuuksiin marginalisoiden jäännöstä ja sulkien sen pois paikan näkymästä.
- Päämaankäytöksi osoitettiin oma-aloitteisesti melko harvoin viheraluetta (VL tai muu vähän kajoamista käsittävä maankäytön varaus).
- Esimerkiksi puolustusvarustusalueilla asemakaavoituksessa toteutui historiapuisto-malli vain yhdessä hankkeessa. Kaavasunnittelija ei ajoittain ollut viipymättä valmis kompromissiratkaisuun ja riittävään suunnitelman muutokseen, vaikka kyse oli lailla rauhoitetun kohteen välittömästä ympäristöstä.

- Koekaivauksin rajatun kivikautisen asuinpaikan viereisen järven rantavyöhykkeelle osoitettiin rakentamisen korttelialue ja rakennusalat; vaikka muinaisjäännös säilyi kajoamattomana, välimaaston rakentaminen vaikutti haitallisesti mielikuvaan rantasidonmaisesta pyyntikulttuurin elämänmuodosta ja asutuksen luontaisesta yhteydestä vesistöön.
- Toiminnallisesti moniosaisen puolustusvarustuksen välimaastoon osoitettiin joissakin kaavahankkeissa uudisrakentamista; mielikuva toisiinsa liittyvistä rakenteista ja niistä muodostuvasta kokonaisuudesta pirstoutui ja puolustusrakenteen strategiset ominaisuudet menettivät kertovuuttaan, kun uudisrakentaminen sijoittui kaavan mukaisesti esimerkiksi linnoituslaitteiden välialueille.
- Kaavasuunnitelmaa laadittaessa ehdotettiin joitakin kertoja arkeologisen kohteen siirtämistä muuttuvan maankäytön tieltä.
- Osassa hankkeita ilmeni haluttomuutta kehittää vaihtoehtoisia ratkaisuja muinaisjäännöksen lähelle tulevan maankäytön ratkaisemisessa; muinaisjäännöksestä ei tullut kaavasuunnitelmassa mielekkäällä tavalla elävään ympäristöön nivoutuva elementti. Muinaisjäännöstä käsiteltiin harvoin toiminnallisesti ja visuaalisesti innostavana suunnitteluelementtinä esimerkiksi taajamien asemakaavoissa.

Muuta kaavasuunnitelmaan liittyvää:

- Eräitä alueita, joilla sijaitsi useita laajahkoja esihistoriallisia asuinpaikkoja, asemakaavoitettiin erillisinä pienialaisina hankealueina; alueita ja muinaisjäännöksiä tarkasteltiin pirstaleisesti laajemman kokonaisuuden asemesta.
- Kaavan ollessa vielä kesken hankealueelle raivattiin tie ja alueella aloitettiin vähittäin tonttien rakentamista valmistelevia toimia; hankealueelta vastikään todettu kivikautinen asuinpaikka vahingoittui, koska tieto siitä ei kulkenut eteenpäin suoraan rakentajille vaikka kohde tuli kaavoittajan tietoon.
- Arkeologisen ja rakennetun ympäristön kannalta erityisen haasteellisella ja runsaasti arvoja käsittävällä alueella asemakaavoitus jätettiin kesken ja hankkeesta luovuttiin. Syynä oli osittain se, että alueen suunnittelu olisi vaatinut tavanomaista arkeologista inventointia tarkempia ja laajempia arkeologisia tutkimuksia.
- Kaavahanketta ei lähetetty lausunnonle tai pitkään kestäneessä ja muuttuneessa yleiskaavahankkeessa loppuvaiheen muutettua ehdotusta ei lähetetty uudestaan lausunnonle museoviranomaiselle. Museoviranomaisella ei ollut mahdollisuutta ottaa kantaa tehtyihin muutoksiin tai kaavan sisältöön hankkeen aikana tiukentuneiden historiallisen ajan jäännösten suojeleuhjeiden johdosta.

4.3.7 VESIALUEIDEN HANKKEET

Vesialueita koskevia hankkeita oli tutkimusajanjaksona lausunnolla tai yksityiskohtaisesti kommentoiduissa ja ohjatuissa hankkeissa vain harvoin. Oletettavasti vesialueilla kuitenkin toimitettiin ja tehtiin esimerkiksi ruoppaustöitä tai muita yleisiksi luokiteltavia työhankkeita enemmän kuin lausunnolle tulneiden hankkeiden määrästä voi päätellä. Vesialueiden hankkeet saattoivat jäädä lausuntopyyntömenettelyn ulkopuolelle hankkeiden pienuuden tai muun syyn johdosta.

Vedenalaisten inventointien ja työhankkeiden selvitysten tekemiseen niin merialueilla kuin sisävesistöilläkin vaikuttivat tutkimusmenetelmien kehittyminen. Varhaisia inventoinneiksi luettavia selvityksiä tehtiin esimerkiksi Kotkassa Ruotsinsalmen meritaistelun jälkien kartoittamiseksi ja Helsingissä Kustaanmiekkan salmen leventämishankkeessa. Ensimmäinen selvitys, jossa käytettiin viistokaikuluotainta, tehtiin vuonna 1998 Helsingin Vuosaaren sataman rakennushankkeen yhteydessä.⁶²²

Pirkanmaalla alueidenkäytön ohjauksessa huomio alkoi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla kiinnittyä enenevästi vesialueille suunniteltuihin hankkeisiin kuten kaapelointeihin ja niihin liittyviin vedenalaisen perinnön selvitystarpeisiin. Selkeämpi muutos vedenalaisen perinnön selvittämisessä yleisissä työhankkeissa tapahtui vasta 2010-luvulla. Tuolloin se näkyi vesialueiden hankkeita koskevien lausuntopyyntöjen määrän lisääntymisenä, museoviranomaisten antamien lausuntojen sisällössä sekä vedenalaisen perinnön selvitysten määrän vähittäisessä kasvussa.⁶²³

2000-luvulla Pirkanmaalla kiinnitettiin huomiota enenevästi myös siihen, että laajojen järvireittien läheisyydessä oli runsaasti eriaikaisia esihistoriallisia asutusmuistoja, joihin saattoi liittyä järvien pohjassa säilyneitä muinaisjäännöksiä. Pidettiin todennäköisenä, että vesistöjä oli hyödynnetty kulkureittinä ja kalastusalueena kivikaudelta lähtien. Järvien vedenpinnan muutokset olivat myös paikoitellen vaikuttaneet siten, että mesoliittisen kivikauden ranta-alueet sijaitsi-

622 Museoviraston lausunto 13.2.1997 11/ME/1997; Museoviraston kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 30.6.2016; Laitinen 1998.

623 Esimerkiksi vuonna 2011 tehtiin Tampereen Ranta-Tampellan asemakaavoituksen yhteydessä Näsijärvellä kaikuluotaustudkimus. Vuonna 2015 Tampereen Hiedanrannan asemakaavahankkeen johdosta Näsijärvessä tehtiin vedenalaisinventointi, jota voi pitää ensimmäisenä kaavoitukseen liittyvänä perusteellisena vedenalaisen perinnön selvityksenä Pirkanmaalla. Inventoinnissa pohjan viistokaikuluotauksella kartoitettiin Näsijärven eteläosaa laajahkolla alueella. 2010-luvulla tehtiin tarkastuksia Tampereen Tammerkossessa sen ollessa kuivana, jolloin kosken pohjasta paikannettiin teollisuushistoriallisia rakenteita (muinaisjäännösrekisteri, Tammerkoski 1–10). Pyhäjärven itäosan kaasuputkihankkeen johdosta Tampereella inventoitiin vuonna 2015–2016 vedenalaiset kohteet Vihilahti 2-10 ja vuonna 2013 kohde Onkilahti. (Salo 2011; Salo & Huttunen 2015.)

vat nykyisin veden alla.⁶²⁴

Tutkimusajanjaksona Pirkanmaan maakuntamuseo huolehti Museoviraston kanssa solmittujen sopimusten mukaisesti maalla sijaitsevien muinaisjäännösten suojelutehtävistä vedenalaisen arkeologian ollessa Museoviraston erityisala. Kun vedenalaisen arkeologian asiantuntemusta tarvittiin, maakuntamuseo kääntyi Museoviraston puoleen. Tampereen Mustalahden ruoppauksen yhteydessä paikalle saatiin nopeasti Museoviraston sukeltaja tekemään vedenalainen tarkastus. Arvioidessaan hankkeiden lausuntotarvetta maakuntamuseo siirsi hankkeet vedenalaisten kannanottojen osalta Museovirastoon, mutta saattoi vedenalaisen arkeologian asiantuntijan kanssa käydyn keskustelun pohjalta ottaa itsekin konsultointiin viitaten kantaa silloin, kun vedenalaista selvitystarvetta ei ollut. Osassa hankkeista Museovirasto hyväksyi hankkeen toteuttajan muutoinkin teettämän viistokaikuluotausaineiston riittävänä selvitysmateriaalina arvioidessaan hankkeen vaikutuksia vedenalaiseen kulttuuriperintöön.

Alueellisen museoviranomaisen vesialueita koskeneet kommentoinnit liittyivät tutkimusajanjaksona lähes yksinomaan jokien koskiin, joiden varrella sijaitsi historiallisia myllynpaikkoja ja sahojen jäännöksiä. Lausunnonle tulleet hankkeet koskivat lähes poikkeuksetta koskien kalataloudellisia kunnostuksia, joissa tavoitteena oli kivi- ja betonirakenteisten patojen ja pohjakivikkojen muuttaminen kalojen liikkumiseen sopivalla tavalla. Myös kanoottireittien suunnittelu saattoi koskea vesialueella olevia historiallisia jäännöksiä.⁶²⁵ Myllyjen ja sahojen jäännökset sijaitsivat matalassa vedessä eivätkä edellyttäneet selvitysten tekemistä vedenalaisin tutkimusmenetelmin. Riittävät tiedot myllynpaikoista ja sahojen jäännöksistä saatiin maastotarkastuksissa ja arkistoaineiston avulla.

Hylkyjä ja vesialueiden hankkeita käsiteltiin vain vähän lausunnoissa. Se heijasti tiedossa olevan vedenalaisen perinnön vähäistä osuutta muinaisjäännöskannassa, mutta myös sisävesien vedenalaisen arkeologisen toiminnan vähäisyyttä verrattuna meriarkeologian toimintaan. On myös mahdollista, että esimerkiksi rantojen ruoppausta suunniteltaessa vedenalaisten muinaisjäännösten mahdollisuutta ei ole otettu etukäteen huomioon. Lausunnoille tulleiden vesialueiden hankkeiden vähyys on merkille pantavaa.

Ainoa tutkimusajanjaksona museoviranomaisen tietoon tullut aluksen hylkyä koskeva hanke liittyi polttoaineen jakeluaseman rakentamiseen Tampereen Mustalahdessa. Pienialaisessa ruoppauksessa pintaan nostettiin joukko puurakenteisen aluksen kaaripuita. Hanketta suunniteltaessa ei selvitetty etukäteen, saattaako ruoppaus tulla koskemaan muinaisjäännöstä (MML 13 §), ja työ aloitettiin ilman Museoviraston ohjeita. Mustalahdessa tiedettiin olevan esimerkiksi

624 Salminen 2007, 4.

625 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 15.2.2007 Diar. 36/5423/2007 (liite 2).

proomujen hylkyjä.⁶²⁶ Hanketta ohjattiin yksityiskohtaisella lausunnolla löydön tultua tietoon kaivutyön aikana yleisöilmoituksen johdosta.⁶²⁷

Muut hankkeet koskivat virtavesien kunnostusta kalataloudellisissa hankkeissa. Suurimmassa osassa käsiteltiin eriasteisten selvitysten tarvetta, koska kunnostuskohteista ei tavallisesti ollut etukäteen käytettävissä tietoja muinaisjäännöksistä. Myllyjen ja sahojen jäännökset olivat suojelun kohteina suhteellisen tuoreita eivätkä suojeluperiaatteet olleet vielä aivan selkeitä, koska historiallisten jäännösten suojeluohjeiden laatiminen oli vielä kesken. Puolet hankkeista koski suoraan historiallista myllynpaikkaa, ja hanke olisi toteutuessaan kajonnut siihen ilman museoviranomaisen ohjeita. Vain muutamissa vesialueita koskevissa hankkeissa edellytettiin myllynpaikan johdosta muutoksia suunnitelmaan. Joissakin tapauksissa rakenteiden osien poistamista pidettiin mahdollisena dokumentoinnin jälkeen. Viialan Haihunkosken hanketta lukuun ottamatta koski alueen kalataloudellinen kunnostaminen oli aloitettu pyytämättä lausuntoa museoviranomaiselta.

4.4 ESIMERKIT ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN JA ALUEIDENKÄYTÖN HANKKEIDEN YHDISTÄMISESTÄ

Alueidenkäytössä yhdistyvät erilaiset ympäristöön kohdistuvat intressit ja arvot. Pirkanmaan lausunto- ja hankeaineistosta välittyi kuva monimuotoisesta, varsinkin maakunnan lounais- ja eteläosassa sekä Tampereen kaupunkiseudulla vallinneesta vireästä maankäytöstä. Hankkeita suunnittelivat ja toteuttivat lukuisat eri toimijat.

Tutkimusajanjakson yksityiskohtaisten lausuntojen aineistosta (618) valittiin tarkempaan erittelyyn joukko hankkeita, jotka aiheuttivat arkeologisissa kohteissa uhanalaisuutta tai muuta haittaa taikka vahingoittivat konkreettisesti muinaisjäännöstä. Näitä hankkeita ja haittoja tarkastellaan edeltävää yleistarkastelua seikkaperäisemmin. Tarkastelu ei pyri määrälliseen edustavuuteen eikä yleispätevien päätelmien tekemiseen. Esimerkkien avulla havainnollistetaan pikemminkin erityyppisten hankkeiden kajoavuutta, haitallisten vaikutusten kirjoa, uhanalaisuuden ja vahingoittumisen taustoja sekä alueidenkäytöstä johtunutta muutosta muinaisjäännöksessä. Esimerkit konkretisoivat suojelutoiminnassa koettuja ongelmia sekä museoviranomaisen ja maankäyttäjän välisten erimielisyyksien aiheita.

Aineisto ei ole otanta vaan valikointi on tehty tietyin kriteerein. Analyysi

626 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 100/2004 (liite 2).

627 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto Diar: 100/2004 (liite 2).

käsittää 14 alueidenkäytön hanketta, jotka toteutettiin tai aloitettiin tutkimus-
ajanjaksona. Esimerkeissä edustuvat:

- erilaiset alueidenkäytön muodot; mukana ovat kaavoitus, infrastruktuurin rakentaminen, yksityinen talonrakentaminen, maa- ja metsätalouden toimenpiteet, ympäristön kunnostus ja muutos vesialueella
- erilaiset esihistorialliset ja historialliset muinaisjäännöstyypit
- muinaisjäännösten ja hankkeiden erilaiset miljööt taajamista haja-asutus-
alueisiin
- erilaiset muinaisjäännösalueiden vallitsevan maankäytön muodot
- yleiset työhankkeet sekä suuret ja pienehköt yksityiset työhankkeet
- hankkeiden erilaiset haitat ja muinaisjäännösten erityyppiset vahingot
- erilaiset suojelussa kohdatut ongelmat

4.4.1 KAAVOITUSHANKKEET

PUOLUSTUSVARUSTUS MAANKÄYTÖN

YLEISSUUNNITELMASSA JA KAAVOITUKSESSA TAMPEREELLA

Tampereen kaupunki laati 1990-luvun lopulla Kalkun kaupunginosaan Mustavuoren alueelle yleissuunnitelman, minkä jälkeen alue yleis- ja asemakaavoitettiin 2000-luvun alussa. Yleissuunnitelmassa osoitettiin noin 1,5 hehtaarin laajuiselle alueelle runsaasti kerrostalojen, rivitalojen ja pientalojen rakentamismahdollisuutta.⁶²⁸ Alueelta ei tunnettu esihistoriallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä, mutta Mustavuoren lähes rakentamattomassa metsämaastossa sijaitti ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettu laaja puolustusvarustuskokonaisuus. Historiallista muinaisjäännöstä koskevat lausunnot antoi aluksi Museoviraston rakennushistorian osasto.⁶²⁹ Yleissuunnitelmaan puolustusvarustuksen alueelle merkittiin varsinkin AK-, AR- ja AP-korttelialueita, jotka mahdollistivat laajasti kerrostalojen, rivitalojen ja pientalojen rakentamisen.⁶³⁰

Kalkun kaupunginosa liitettiin Suur-Pirkkalasta Tampereen kaupunkiin vuonna 1937. Puolustusvarustukset mainittiin vuonna 1990 Tampereen kaupungille laaditussa Kalkun aluetta koskevassa pientalonselvityksen alueraportissa. Raportti käsitti ympäristöanalyysin sisältäen rakennuskannan lisäksi tietoja muista ympäristökiteijöistä kuten luonnonsuojelukohteista ja ulkoilualueista.⁶³¹ Samassa yhteydessä mainittiin Mustavuoren puolustusvarustukset ja suositeltiin juoksu-

628 Tampereen kaupungin Kalkun yleissuunnitelmaluonnos 21.11.2001.

629 Tampereen museoiden lausunto 17.2.1998, diar. 14/5423/1998.

630 Tampereen kaupungin Kalkun yleissuunnitelma 10.9.1998.

631 Tampereen Kalkun alueraportti 1990, 6.

hautojen suojelemista sekä paikoin roskien ja risujen täyttämien juoksuhautojen kunnostamista.⁶³² Kohde oli merkitty myös vuonna 1998 julkaistuun Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuria käsittelevään julkaisuun. Sen sijaan niitä ei vielä mainittu vuonna 1996 julkaistussa Pirkanmaan kiinteiden muinaisjäännösten luettelossa.

2000-luvun alussa käynnistyneissä asemakaavahankkeissa muinaisjäännösten huomioon ottamista ohjasi Pirkanmaan maakuntamuseo, joka piti Mustavuoren historiallisia varustuksia poikkeuksellisen edustavina ja hyvin säilyneinä. Rakentamattomassa ympäristössä sijaitsevina ne muodostivat vielä lähes häiriintymättömän kulttuuriympäristökokonaisuuden. Museoviranomainen edellytti, että rakenteet oli tarkastettava ja kartoitettava tarkemmin asemakaavoja laadittaessa.⁶³³ Puolustusvarustusten arkeologinen kartoitus tehtiin vuonna 2006, useita vuosia yleissuunnittelun jälkeen.

Pääkaupunkiseudulta Virroille, Ähtäriin ja edelleen Kuopioon ja Nurmekseen kulkevaan linnoitusketjuun kuuluvat rakenteet sijaitsivat n. 800 x 500 m laajalla alueella yleiskaavoitetun alueen länsiosassa. Venäjän armeija rakensi varustukset suojatakseen Pietaria oletetulta saksalaisten hyökkäykseltä Pohjanlahden suunnalta. Kalkun varustuksista varauduttiin tulittamaan läheisellä radalla kulkevia panssarijunia.⁶³⁴ Arkeologisessa inventoinnissa tarkastettiin ja dokumentoitiin yhteensä noin 2,5 km taistelu- ja yhdyshautoja, lähes 90 niihin liittyvää linnoituslaitteen jäännöstä sekä useita muita historiallisen ajan kohteita, jotka keskittyivät linnoitusalueen pohjoisosaan, Tampere-Pori -radan tuntumaan. Tuliasemien ja suojatilojen puurakenteiden jäännöksiä oli säilynyt useissa kohteissa.⁶³⁵ Rakennelmat olivat osa Tamperetta suojaavasta varustuskokonaisuudesta, joita oli lisäksi ainakin Tampereen Pispalassa ja Nokiolla. Mustavuoren linnoitusalue oli Tampereen laajin ja parhaiten säilynyt.⁶³⁶

Asemakaavoituksen yhteydessä alueellinen museoviranomainen neuvotteli jäännösten arvottamisesta ja kaavaratkaisuista Museoviraston kanssa, joka ohjasi aiemmin yleiskaavan laatimista. Asemakaavoissa varustuksille edellytettiin vähintään 10 metrin suoja-alueita, ja rakenteiden ympäristö tuli osoittaa viheralueeksi. Alueen ulkoilu- ja virkistysaluekäyttö tuli säilyttää.

Mustavuori rakentui seuraavien vuosien aikana useiden asemakaavojen pohjalta. Suoja-alueet toteutuivat asemakaavamerkintöjen mukaisina. Muutamain paikoin uusi rakennus tuli kuitenkin lähemmäs juoksuhautaa. Juoksuhautoja risteäville kulkureiteille tehtiin kapeat maataytöt hautojen ylityskohtiin.

632 Tampereen Kalkun alueraportti 1990, 28–29.

633 Tampereen museoiden lausunto 25.10.2001, diar. 155/5423/2001 (liite 2).

634 Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 274.

635 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösrekisteri (sähköinen lähde).

636 Adel 2007, 64.

Alueelle syntyi 2010-luvulla maastopyörörata, joka leikkasi paikoin juoksuhaudaa. Suoranaisen kajoamisen lisäksi linnoitusalueen ilme muuttui olennaisesti rakenteiden jäädessä uusien rakennusten ja katuverkoston välisiin tiloihin. Näkymiä hallitsivat jatkossa liikenteen rakenteet ja moninaiset rakennukset. Nykyisin aluetta leimaa modernin asuinrakentamisen ja palvelutoimintojen ilme historiallisen varustuksen jäädessä rakenteiden katveeseen. Yhteys rautatiehen, varustusten rakentamisen strategiseen lähtökohtaan, on alueen pohjoisosassa vielä säilynyt. Uuden asuinalueen rakentamisessa sotahistoriaa ilmennettiin katujen nimistössä. Puolustusvarustukset mainittiin myös kaupungin viheraluesuunnittelussa. Hankkeen hyviä vaikutuksia oli etenkin juoksuhaudojen ja suojarakenteiden siistiytyminen, kun rakenteista poistettiin puustoa ja roskaa.

Alueella sijaitsevan tykkätien säilymisestä keskusteltiin 2000-luvun lopulla Tampereen kaupungin suunnittelupalvelun edustajien kanssa kävelyteiden kunnossapidon suunnittelun yhteydessä. Osa kävelyteistä noudatti vanhaa tykkätietä. Suunnittelun tuloksena rakenteesta voitiin jättää parhaiten säilynyt osa talvella tapahtuvan kunnossapidon ulkopuolelle. Tykkätien etappi rajattiin puisilla aidoilla, mikä on jatkossa turvannut kivetyn tierakenteen säilymisen.⁶³⁷

Varustautumiselle ominainen rakentamattoman maaston ilme on suureksi osaksi hävinnyt linnoitusalueelta. Uusi asutus on kuitenkin tuonut mukanaan varustusten tuntumaan pysyviä asukkaita, joiden päivittäistä ympäristöä varustukset ovat. Paikallinen omakotiyhdistys ryhtyi vuonna 2011 hoitamaan puolustusvarustuksen osa-alueita solmimalla Pirkanmaan maakuntamuseon kanssa sopimuksen muinaisjäännöksen adoptointitoiminnasta. Museon ja adoptioijayhteisön sopimuksella määriteltiin kohteen hoitotyön ehdot ja sovittiin yksityiskohdista. Paikallinen yhteisö sitoutui hoitosuunnitelman mukaisiin, museoviranomaisten ohjaamiin hoitotoimiin muinaisjäännöksellä.⁶³⁸

637 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 28.5.2008 TRE 4694/12.03.02/2008 (liite 2).

638 Adoptoi monumentti -toiminta 2011.

ALUEEN RAKENTAMISEN VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSEEN

Haitalliset muutokset: Yleiskaavassa puolustusvarustuksen välittömään ympäristöön osoitettiin runsaasti suhteellisen tiivistä asutorakentamista ja tiestöä. Huomattava määrä rakennuksista sijoittui kehämäisen juoksuhautarakenteen sisäpuolelle. Alueen käyttötarkoituksen muuttuminen toi puolustusvarustusten yhteyteen rakennustoimintaa ja pysyvistä asutuksesta seuraavia ympäristöön kohdistuvia toimintoja. Alueen uudisrakentaminen vaikeutti laajan varustuksen hahmottamista toiminnallisena kokonaisuutena. Rakenteen osien keskinäinen suhde muuttui epäselväksi. Muutoksen jälkeen strateginen kokonaisuus ”pirstoutui” rakennusten, tiestön ja kulkureittien välisissä tiloissa hahmottuviksi erillisiksi rakenteiksi. Asutuksen myötä alueella risteilee aiempaa tiheämpi polkuverkosto, joka on kuluttanut paikoitellen rakenteita. Juoksuhautoihin on tehty maatäyttöjä polkujen ylityskohdissa. Kävelytieverkostossa on kivettyjä tykkiteitä, joiden talviajan kunnossapidon järjestämisessä muinaisjäännös on otettu asianmukaisella tavalla huomioon.

Luvaton kajoaminen: Muutamissa juoksuhaudoissa havaittiin vuonna 2016 maastopyöräreitin aiheuttamia vähäisiä vahinkoja. Reitin tekijät ja käyttäjät eivät tienneet puolustusvarustusten rauhoituksesta.

Myönteiset vaikutukset: Huomion kiinnittyminen muinaisjäännökseen alueen historiallisena ominaisuutena ja suunnittelullisena haasteena kaavasunnittelussa ja puistosuunnittelussa. Alueen muuttuminen asuinalueeksi toi puolustusvarustuksen yhteyteen pysyvästi asukkaita, mikä mahdollisti omakohtaisen tai yhteisöllisen yhteyden syntyminen muinaisjäännökseen. Muinaisjäännös voi saada uudenlaisia asukkaiden antamia merkityksiä. Muinaisjäännöksen yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen arvo syveni, kun puolustusvarustuksesta tuli adoptiotoiminnan kohde. Adoptiotoiminta tarjosi asukkaille tilaisuuden ottaa aktiivisesti kantaa muinaisjäännöksen säilymiseen. Alueen rakentamisen johdosta puolustusvarustusten tila koheni puuston ja kasvillisuuden karsimisen ja rakenteiden siistimisen vaikutuksesta ja adoptiotoiminnan hoitotoimien johdosta. Muinaisjäännös on muuttumassa maastoon kätkeytyneestä kohteesta vahvemmin tiedostetuksi ja merkitykselliseksi kulttuuriympäristön osaksi. Adoptiotoiminta merkitsee varustusten kunnan aiempaa säännöllisempää seuranta.

Ongelmien aiheet suojelussa: Arkeologisen inventoinnin myöhäinen ajankohta hankkeen aikana, rakentamisen tiheys ja rakennusten sijoittamisen tapa kehämäisen rakennelman sisäosiin. Maaston ulkoilukäytön hallinta.

HISTORIAALLINEN KYLÄTONTTI YLEISKAAVOITUKSESSA TAMPEREELLA

Tampereen kaupunki käynnisti vuonna 2006 kaupungin luoteisella suuralueella oikeusvaikutteisen Niemen osayleiskaavan laatimisen. Noin 70 hehtaarin laajuinen alue oli entistä teollisuusaluetta, jonne suunniteltiin uutta asuin- aluetta 4000 asukkaalle. Alueen vahvuuksina suunnittelijat pitivät Näsijärven läheisyyttä ja edullista sijaintia kaupunkirakenteessa. Suunnittelussa tavoiteltiin vetovoimaista rantaan tukeutuvaa kaupunkimaista asuin- aluetta. Alueen omisti

metsäyhtiö ja rakennuttajana toimi rakennusalan yritys.⁶³⁹ Rakennetun ympäristön osalta hanketta ohjasi Museoviraston rakennushistorian osasto, ja Pirkanmaan maakuntamuseo otti suunnitelmiin kantaa esihistoriallisen ja historiallisen ajan arkeologisen perinnön kannalta.

Suunnittelun alkaessa alue oli teollisuuden laajentumiselle varattua reservialuetta. Paikalla oli pääasiassa rakentamatonta metsää ja vuokraviljelyssä olevia peltoja, minkä lisäksi alueella oli päättäneen sahatoiminnan perua oleva laaja maan läjitysalue ja lietekaatoaika sekä muita sahan jälkiä. Pitkään suljettuna olleella teollisuusalueella oli vielä Niemen kartanoon kuuluneita rakennuksia 1800- ja 1900-luvulta. Aluetta koskivat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet kansallisena kulttuuriperintönä.⁶⁴⁰

Kaavoituksen alettua alueella tehtiin arkeologinen inventointi, jossa todettiin muun muassa peltomaalla sijaitseva Niemen historiallinen kylätontti. Pelto oli vuokrattu viljelykäyttöön. Niemi oli yksi Harjuntaustan jakokunnan Näsijärveen rajautuvista kylistä, jotka mainitaan ensimmäisen kerran kirjallisissa lähteissä 1540-luvun maakirjoissa. Niemen kylässä oli tuolloin neljä verotilaa, joista muodostettiin yhdistämällä ratsutila 1650-luvulla. Ahlström-yhtiö osti tilan 1880-luvulla ja perusti alueelle höyrysahan. Kartano ja saha siirtyivät Ab J. W. Enqvist Oy:n omistukseen vuonna 1916, ja alueella toimi saha ja sellutehdas vuoteen 1967 saakka. Rakennusten purkamisen ja rakenteiden raivaamisen jälkeen 1990-luvulla alueesta muodostui teollisuuden reservialue.⁶⁴¹

Kaavasuunnittelun aikana kylätontin merkitsemistapaa kaavaan korjattiin toistuvasti. Kaavassa kylänpaikan alueen päämaankäyttö oli lähivirkistysalue. Kylätontin eteläpuolelle osoitettiin virkistysalueeksi kehitettävä alue, jossa sijaitsi teollisuuslaitoksen entinen lieteallas. Siksi kylätontin viereiselle alueelle kaavaan merkittiin terveyshaitan poistamistarvetta osoittava kaavamerkintä, mikä merkitsi saastuneiden maa-alueiden puhdistamisvelvoitetta. Kaikissa kaavaluonnoksen vaihtoehtoissa asuinkerrostalojen aluevaraus oli sijoitettu aivan kylänpaikan viereen. Tässä tapauksessa historiallisen asuinpaikan tarkat maanalaiset rajat eivät olleet tiedossa. Riittäväksi etäisyydeksi tulevaan kerrostaloalueeseen museoviranomainen ilmoitti 60 metriä. Kaavahanketta koskeneessa neuvottelussa ei kuitenkaan saavutettu riittävän hyvää tulosta kerrostaloalueen siirtämisessä riittävän etäälle.⁶⁴² Kylänpaikan tarkkojen rajojen selvittäminen koekai-

639 Tampereen Niemenrannan osayleiskaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelma 28.3.2006, 2-3; Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnoksen kaavaselostus ja -kartat 26.11.2007, 22.

640 Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnoksen kaavaselostus ja -kartat 26.11.2007, 5, 18.

641 Luoto, Kalle 2007, 26-27.

642 Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnoksen kaavaselostus ja -kartat 26.11.2007; Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 389/12.03.02/2008 (liite 2).

vauksilla jätettiin yleiskaavan jälkeiseen asemakaavoitusvaiheeseen, jolloin osa rajauksesta tarkentui koekaivausten tuloksen perusteella. Tutkimuksissa entisen pellon alalta löydettiin laajahkolta alueelta laikuittain säilynyttä kulttuurikerrostumaa.⁶⁴³

Hankkeen vaikutuksen arviointi muinaisjäännökseen oli aluksi puutteellista. Täydennyksessä vaikutusarvioinnissa todettiin, että arkeologiset löydökset on huomioitu kaavaratkaisussa siten, että niiden välittömään läheisyyteen ei osoiteta rakentamista vaan lähivirkistysaluetta. Lähimmän AK-alueen varauksen etäisyys kylätontista oli kuitenkin vähemmän kuin museoviranomainen piti mahdollisena. Kaavassa osoitetut päämaankäyttötarkoitukset eivät kaavan laatijan käsityksen mukaan vaarantaneet muinaisjäännöksen säilymistä, vaikka ne tulisivat merkitsemään massiivista ja raskasta rakentamista.⁶⁴⁴

Kaavaehdotuksessa kylänpaikan itäpuolelle osoitettiin laaja kerrostalojen rakentamisen mahdollistava aluevaraus aivan kiinteän muinaisjäännöksen lähelle. Etäisyyttä oli lopulta muutamia kymmeniä metrejä. Museoviranomainen hyväksyi kaavaehdotuksen SM-kohdemerkinnän määräykseen tehdyllä lisäyksellä, joka poikkesi tavanomaisesta käytännöstä: *Kylänpaikan laajuus ja säilyneisyys tulee selvittää ennen alueen asemakaavoittamista, mikäli maankäytöllä katsotaan olevan vaikutusta kohteeseen*. Lisäksi kaavaselostukseen merkittiin, että riittävän etäisyyden ja maankäytön vaikutuksen arvioi museoviranomainen.⁶⁴⁵ Kaavamääräys merkitsi sitä, että muinaisjäännöksen laajuutta ja säilyneisyyttä selvittävät koetutkimukset tehtäisiin vasta asemakaavoitusvaiheessa. Koetutkimuksessa saatavien tarkkojen tietojen avulla ja detaljikaavoituksessa tapahtuvalla rakennusten paikkojen sijoittelulla oli tarkoitus varmistaa kylätontin säilyminen kajoamattomana. Uudet kerrostalot tulisivat kuitenkin vaikuttamaan visuaalisesti hallitsevina elementteinä muinaisjäännöksen asemaan miljöössään sekä historiallisen paikan mieltämiseen ja kokemiseen.

Pitkäaikaiseen sahatoimintaan liittyi usean hehtaarin laajuinen lietekaatoipaikka, joka oli muodostunut vaihteittain tehtaan perustamisesta saakka. Lieteallasta oli täytetty 1990-luvulla ylijäämämaalla sekä betoni- ja tiilijätteellä.⁶⁴⁶ Pirkanmaan ympäristökeskus antoi kemihierretehtaan maankaatoipaikan sulkemista, lietekaatoipaikan maisemointia ja lietealtaan täyttämistä koskevan ympäristölupapäätöksen vuonna 2000 ja se hyväksyi lopullisesti kaatoipaikan sulke-

643 Salminen 2009, 1, 17.

644 Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnosten vaikutusten arviointi 20.12.2007, 11–12.

645 Tampereen Niemenrannan osayleiskaava, kooste osayleiskaavaehdotuksen palautteesta ja vastineet 27.4.2008, 6–7.

646 Pirkanmaan ympäristökeskuksen ympäristölupapäätös 14.12.2000, Diaarinumero 1900Y0212-111.

mis-, täyttö- ja maisemointisuunnitelman vuonna 2007.⁶⁴⁷ Toimenpiteet olivat välttämättömiä ennen uuden asuinalueen rakentamista. Lietealtaan tyhjennys, maakuormien kuljettaminen ja alueen täyttö käynnistyi vuonna 2008 yleiskaavoituksen ollessa vielä kesken. Osa käsiteltävästä maa-aineksesta rajautui kaa-va-alueella sijaitsevan muinaisjäännösalueen viereen.

Museoviranomainen sai tiedon saastuneiden maiden puhdistushankkeesta sanomalehden uutisoidessa maansiirtotyön alkamisesta. Puhdistusta, lietekaa-topaikan maisemointia ja maa-aineksen siirtoa käsiteltiin museoviranomaisen kutsumassa katselmuksessa.⁶⁴⁸ Rauhoitettua kylätonttia ei ollut alun perin otettu huomioon suunniteltaessa maansiirtoa, koska muinaisjäännöksestä ei tuolloin vielä tiedetty. Kun työt muinaisjäännöksen tuntumaassa aloitettiin vuonna 2008, suojeltu kohde oli jo todettu arkeologisessa inventoinnissa ja muinaisjäännös oli merkitty yleiskaavaluonnoksiin. Tieto muinaisjäännöksestä ei ollut tavoittanut puhdistushankkeen toimijoita, ja täyttö- ja maisemointiluvan oletettiin olevan kokonaisuudessaan kunnossa.

Puhdistus- ja läjitystyöhön liittyi myös väliaikaisen sähkölinjan rakentaminen kylänpaikan viereen. Linjan tarve tuli museoviranomaisen tietoon ohjeistettaessa maanajoa. Työmaanaikainen sähkölinja voitiin pystyttää sen jälkeen, kun pylväspaikat suunniteltiin muinaisjäännöksen alustavan rajauksen ulkopuolelle.⁶⁴⁹

Niemen historiallinen kylänpaikka sijaitsi vahvistetussa yleiskaavassa Niemenrannan uuden asuinalueen lomaan merkityllä viheralueella. Myöhemmin asemakaavoituksen yhteydessä kylänpaikan ympäristöön ryhdyttiin laatimaan hoitosuunnitelmaa.⁶⁵⁰

Osayleiskaavoituksen vahvistumisen jälkeen käynnistyi toinenkin Niemen kylänpaikkaa koskeva maa-aineksen puhdistustyö. Muinaisjäännöksen eteläpuolella sijainneen entisen polttoaineen jakeluaseman maanalaisen säiliön poistaminen ja maa-aineksen tilan arviointi olivat välttämättömiä uuden asuinalueen rakentamisessa ja virkistysalueen toteuttamisessa. Jakeluaseman toiminnan lakkautta maaperän pilaantuneisuudesta oli tehty tutkimus vuonna 2004, jolloin todettiin maamassojen sisältävän turvalliset raja-arvot ylittäviä kokonaishiilivety-

647 Pirkanmaan maakuntamuseon muistio maastokatselmuksesta 28.11.2008, TRE 4449/12.03.02/2008 (liite 2); Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnoksen kaa-vaselostus ja -kartat 26.11.2007, 7.

648 Aamulehti 24.4.2008.

649 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 27.5.2008, TRE 4971/12.03.02/2008 (liite 2).

650 Laadittaessa vuonna 2014 viheraluetta koskevaa yleissuunnitelmaa jäännöksen huomioon ottamisesta keskusteltiin suunnittelijoiden kanssa. Tavoitteena oli muodostaa kylätontin paikalle maisemapelto tai maisemaniitty, jonka hoitaminen estäisi alueen vesakoitumisen. Maisemapelto perustettaisiin olemassa olevaa peltomaakerrosta hyödyntäen. (Pirkanmaan maakuntamuseon kirje AB:lle 3.4.2014, Diar. 134/2014.)

pitoisuuksia.⁶⁵¹ Maanalaisen säiliön poistamisessa maan kaivutyötä valvoi arkeologi. Valvonnassa ei havaittu jälkiä kiinteästä muinaisjäänöksestä.⁶⁵²

ALUEEN RAKENTAMISEN VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSEEN

Haitalliset muutokset: Avoin viljelymaisema tiivistyy kaavasunnitelman seurauksena. Kerrostalot rajaavat muinaisjäänöksen vierialuetta ja hallitsevat näkymiä. Ne merkitsivät mittavaa visuaalista elementtiä uudella asuinalueella. Muinaisjäänöksen kohdalla avoin peltoalue tulee lähivuosina muuttumaan suppeammaksi viheralueeksi asuinrakennusten välissä. Alueen vanha teollisuuskäyttö lisäsi muinaisjäänöksen uhanalaisuutta, koska kylänpaikan reunaosan ja vierustan saastunutta maapohjaa jouduttiin puhdistamaan erilaisin toimenpitein. Kylätontin viereisen vanhan lietealtaan puhdistus vaikutti muinaisjäänöksen uhanalaisuuteen ja lisäsi vahingoittumisen riskiä.

Myönteiset vaikutukset: Kylätontin alueen vihersuunnitelmassa paikalle suunniteltiin maisemapeltoa, jolloin maanalainen muinaisjäänös voi saada yhtenä alueen historiallisena kiintopisteenä aiempaa korostetun visuaalisen aseman ympäristössä. Maisemapellon kasvivalinnoilla on mahdollisuus tukea asutushistoriallisen muinaisjäänöksen ilmettä, kertovuutta ja havaittavuutta viheralueella. Peltoviljelyyn liittyvä syväkyntö lakkaa muinaisjäänösalueella. Uudisrakentaminen tuo asukkaita pitkää asutusjatkuvuutta edustavan muinaisjäänöksen yhteyteen.

Ongelmien aiheet suojelussa: kaavasunnittelussa tehty ratkaisu rakennusmassojen mittavasta määrästä, kaavamerkintöjä koskevat ohjeet, arkeologisen perinnön suojelun painoarvon vähäisyys mittavan asuntorakentamisen tavoitteen rinnalla. Kylänpaikka oli hankkeen aikana vielä melko vähän tunnettu muinaisjäänöstyyppi, jonka suojeluohjeita vasta kehitettiin. Ennen yleiskaavasunnittelun päättymistä muinaisjäänöksen vieressä käynnistyi itsenäisinä hankkeina tulevaan rakentamiseen liittyviä toimenpiteitä (maa-aineksen puhdistus ja kuljetus), joista puuttui tieto alueella todetusta muinaisjäänöksestä.

KIVIKAUTINEN ASUINPAIKKA RANTA-ASEMAKAAVOITUKSESSA VIRROILLA Pohjois-Pirkanmaalla Virtain Toisveden rannalla sijaitseva 1960-luvulla rakennettu kesäsiirtola siirtyi 2000-luvun alussa Tampereen kaupungin omistuksesta yksityiselle yhtiölle, joka käynnisti suunnitelmat kahdeksan vapaa-ajan asunnon rakentamisesta kiinteistölle, luontaisen hiekkarannan tuntumaan. Alueella ei ol-

651 Ramboll Oy:n raportti tankkauspaikan öljysäiliöiden maanäytteiden tuloksista 18.9.2009.

652 Tupala 2010.

lut aiempaa yleis- tai asemakaavaa.⁶⁵³ Rakennukset edustivat kesäsiirtolatoiminnalle tyypillistä rakennuskantaa, ja museoviranomainen arvioi rakennuksilla olevan siirtolailmiöön liittyvää ja paikallista arvoa. Suunnitelmassa siirtolarakennukset aiottiin purkaa.⁶⁵⁴

Kaavoitettavalla alueella sijaitisi ennestään tunnettu kivikautinen asuinpaikka Syvälahti. Kohde oli inventoitu 1970-luvulla eikä sen tarkkaa maanalaista laajuutta tunnettu. Tontin kaavoittaminen tiiviiksi loma-asuntojen alueeksi edellytti arkeologisia koekaivauksia, joissa selvitettiin muinaisjäännöksen ulottuvuus ja säilyneisyys rakennettavaksi aiotulla alueella. Vuonna 2004 tehdyissä koekaivauksissa muinaisjäännösalueita rajattiin suunniteltujen uudisrakennusten suunnassa. Siirtolarakennusten purkamisvaiheessa arkeologi valvoi perustusten koneellista poistamista, koska kaivutyö tapahtui välittömästi muinaisjäännöksen vieressä. Koetutkimuksissa rakennuksen vierestä oli löydetty kivikauden pyyntikulttuurin esineistöä.⁶⁵⁵

Uudet rakennuspaikat sijoitettiin luonnollisesti muinaisjäännösalueen rajauksen ulkopuolelle, mutta rakennusten suuren määrän ja tontin suhteellisen pienen koon johdosta uudet loma-asunnot rakennettiin muinaisjäännösalueen välittömään läheisyyteen. Kaavasunnittelun aikana museoviranomainen esitti vielä osaa rakennuspaikoista siirrettäväksi etämmälle muinaisjäännöksestä. Pyrkimys oli muodostaa luonnontilaista muistuttava rakentamaton vyöhyke muinaisjäännöksen ja rakennusten väliin, jolloin muinaisjäännös muodostaisi kangasmetsän ja muinaisrantaterassin kanssa vielä melko hyvin hahmottuvan ja ymmärrettävän kokonaisuuden. Luonnontilaista muistuttava metsäinen maastotyyppi, yhteys luonnonhiekkarantaan ja järveen sekä maaston topografisten muotojen erottuminen mahdollistaisivat pyyntikulttuurin asuinpaikan hahmotumisen. Asuinpaikan viereen ulottuva uudisrakentaminen heikentäisi kokonaisuutta ja vaikeuttaisi muinaisen pyyntikulttuurin asuinpaikan tunnun havaitsemisen.⁶⁵⁶

Koekaivauksin rajatun muinaisjäännösalueen välittömään läheisyyteen rakennettiin kuitenkin kaikki kahdeksan loma-asuntoa, jotka sijoitettiin purettujen siirtolarakennusten paikoille ja muinaisjäännöksen viereiselle rantavyöhykkeelle. Rakennukset täyttivät tiiviisti kivikautisen asuinpaikan ja järven välisen tontin osan.

653 Virrat, Liedenpohja, Rieskaniemen tilan ranta-asetakaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelma 2004.

654 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto Diar. 82/5423/2005 (liite 2).

655 Jussila 2004, 1, 4-5; Lähdesmäki 2006, 2.

656 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto Diar. 82/5423/2005 (liite 2).

ALUEEN RAKENTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSEEN

Haitalliset muutokset: Hankkeessa luovuttiin kesäsiirtolarakennuksista, mikä merkitsi yhden kulttuurisen kerrostuman menettämistä. Uusien rakennusten suuresta määrästä ei tingitty ja alue rakennettiin erittäin tiiviisti. Suhteellisen kookkaiden vapaa-ajan asuntojen tiivis massa muodosti muinaisjäännöksen välittömään yhteyteen visuaalisesti hallitsevan elementin ja katkaisi esteettömän näkymäyhteyden asuinpaikalta järveen. Maaston topografiassa hahmottuva muinaisrantaterassi menetti maastossa hallitsevan aseman jääden taka-alalle. Muinaisjäännös ei vahingoittunut fyysisesti, mutta sen hahmottaminen maisemassa vaikeutui mittavan uudisrakennusmassan hallitessa paikan ilmettä. Lomarakennusten rakentamisvaiheessa rakennuspaikkoja tasattiin ja muinaisjäännöksen lähialueella liikuttiin raskailla työkoneilla ja kuljetuskalustolla.

Myönteiset vaikutukset: Koekaivauksessa muinaisjäännöksestä saatiin aiempaa tarkempaa tietoa. Alueen uusille asuikaille tarjoutui mahdollisuus tutustua omassa miljöössään konkreettiseen muistoon seudun varhaisesta asutushistoriasta.

Ongelman aiheet suojelussa: Muinaisjäännöksen maisemallisen yhteyden heikko asema lainsäädännössä; muinaismuistolailla ei ole mahdollista turvata muinaisjäännöksen maisemallisen yhteyden turvaamista. Tontin käyttöarvoa pidettiin korkeampana kuin kulttuuriperinnön arvot eikä tontin maksimaalisesta rakentamisesta ja hyödyntämisestä tingitty, mikä asetti muinaisjäännöksen marginaaliseen asemaan maastossa. Loma-asuntojen rakentamisen yhteydessä alueelle ei tehty informaatiotaulua tai järjestetty muulla tavalla tietoa kivikautisesta asuinpaikasta.

KIVIKAUTINEN ASUINPAIKKA RANTA- ASEMAKAAVOITUKSESSA RUOVEDELLÄ

Ruoveden Visuvedellä laadittiin vuonna 2005–2006 ranta-asemakaavaa, jonka tarkoituksena oli nostaa tonteilla lomarakennuspaikkojen rakennusoikeutta. Hankkeeseen sisältyi 24 omarantaista loma-asunnon rakennuspaikkaa. Alueella oli voimassa rantakaava vuodelta 1987.⁶⁵⁷ Taustalla oli loma-asuntojen koon ja niihin liittyneiden tarpeiden muuttuminen viimeisten vuosikymmenten aikana.⁶⁵⁸

Kaavoituksen käynnistyessä Ruoveden 1970-luvulla tehty arkeologinen perusinventointi ei ollut enää ajan tasalla. Kaava-alueella tehtiin hankkeen alussa

657 Ruovesi, Visuvesi, Värkkiniemen ranta-asemakaavan muutoksen kaavaselostus 19.4.2006, 4.

658 Ruovesi, Visuvesi, Värkkiniemen ranta-asemakaavan muutoksen kaavaselostus 19.4.2006, 5.

inventointi, koska aluetta pidettiin potentiaalisena ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten löytymiseen; lähiseudulta oli lähivuosina paikannettu uusia kivikautisia asuinpaikkoja ja ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettuja puolustusvarustuksia. Inventoinnissa kahdelta rakennuspaikalta todettiin kaksi ennestään tuntematonta kivikautista asuinpaikkaa. Tämän johdosta kaavasuunnitelmassa laajennettiin kahden tontin alaa. Molemmat tonttien alalle sijoittuvat muinaisjäännökset merkittiin ranta-asemakaavaan sm-aluevarausmerkinnällä.⁶⁵⁹

Loma-asuntojen korttelialueet oli sijoitettu kapeaan niemeen. Kortteleista kolme rakennettiin poikkeuksellisesti kaavahankkeen ollessa vielä ehdotusvaiheessa. Niemen maasto oli peitteistä havumetsää. Kaavasuunnitelmassa rannan ja rakennusten väliin tuli jättää vähintään 20 metrin suojavyöhyke. Tuleva lomarakentaminen edellytti muun muassa vesihuoltojärjestelmien ja mökkiteiden rakentamista tonteille.⁶⁶⁰

Inventoinnissa todettiin ainakin toisen hiekkaisella tasanteella sijaitsevan kivikautisen asuinpaikan olevan mesoliittinen.⁶⁶¹ Muinaisjäännös rajattiin inventoinnissa tavanomaiseen tapaan alustavasti. Tarkemmin rajaamattoman kiinteän muinaisjäännöksen lähelle kaavasuunnitelmaan oli merkitty uudisrakennukset, joiden paikkaa maanomistaja ei oltu valmis muuttamaan, muun muassa tontin suhteellisen pienen koon vuoksi. Rakennuspaikan määrittäminen edellytti inventoinnin jälkeen vielä koekaivauksia, jossa kivikautisen asuinpaikan maanalainen laajuus selvitettiin. Suunnittelun aikana tonttia myös suurennettiin, minkä jälkeen rakennusalan ja kiinteän muinaisjäännöksen sekä suoja-alueen välinen etäisyys muodostui museoviranomaista tyydyttäväksi. Uudisrakentaminen suhteellisen pienellä tontilla katkaisi järven rannan ja pyyntikulttuurin asuinpaikan välisen yhteyden.

659 Ruovesi, Visuvesi, Värkkiniemen ranta-asemakaavan muutoksen kaavaselostus 19.4.2006, 2.

660 Ruovesi, Visuvesi, Värkkiniemen ranta-asemakaavan muutoksen kaavaselostus 19.4.2006, 6-7.

661 Mikrolääti Oy:n kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 26.10.2005.

ALUEEN RAKENTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSEEN

Haitalliset muutokset: Kaavassa osoitettiin lähemmäksi sijaitsevien kivikautisten asuinpaikkojen viereen ja välimaastoon uudet rakennuspaikat. Loma-asuntojen rakentaminen lisäsi muinaisjäännösten uhanalaisuutta rakennustöiden aikana (kuljetukset, liikkuminen koneilla, työmaiden varastointi). Loma-asutus lisää liikkumista rakennusten ympäristössä, mikä saattaa aiheuttaa uhanalaisuutta. Luonnontilaista muistuttava rakentamaton metsämaasto muuttui rakennetuiksi loma-asuntojen pihapiireiksi, jolloin uudet rakennukset hallitsevat näkymiä tonteilla ja muinaisjäännöksen visuaalinen yhteys järveen katkesi. Metsärinteessä muinaisrantaterassien hahmottuminen vaikeutui. Uudet loma-asunnot pihoineen marginalisoivat maantaisiä muinaisjäännöksiä. Maanomistaja ja loma-asunnon rakennuttaja koki muinaisjäännöksen vaikeuttavan omaa rakennussuunnitelmaansa.

Myönteiset vaikutukset: Kaavahankkeen johdosta alueelta löydettiin ennestään tuntemattomat kivikautiset asuinpaikat. Loma-asutuksen muodostuminen loi mahdollisuuden uusien loma-asukaiden tutustumisen arkeologiseen kulttuuriperintöön.

Ongelman aiheet suojelussa: Alueella oli voimassa rakennuskaava, jota ei sinänsä lähdetty muuttamaan. Kaavoituksen alkaessa kivikautista asuinpaikkaa ei vielä tunnettu. Ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten toteaminen kaavassa rakennettavaksi merkityille tonteille merkitsi muutostarvetta rakennusten sijoittamisessa. Tämä edellytti maanomistajan jo vakiintuneen suunnitelman muuttamista. Museoviranomainen joutui kaavasunnittelun aikana toistuvasti huomauttamaan muinaisjäännöstä koskevien tietojen puuttumisesta kaavaselostuksesta. Hankkeen vaikutusten arvioiminen arkeologiseen kulttuuriperintöön nähden oli aluksi puutteellista. Muinaisjäännöksen tultua tietoon maanomistajalla oli pelko tontin joutumisesta kaivausten kohteeksi ja rakentamisen viivästyisestä. Rakentaja ei ollut valmis muuttamaan rakentamissuunnitelmaansa. Vielä rakennuslupahakemuksessa uusi lomarakennus oli merkitty suunnitelmassa välittömästi kiinni muinaisjäännösalueeseen. Rakennuspaikkojen sijoittaminen ja muuttaminen muinaisjäännöksen lähellä oli ongelmallista ja tarvittavan maankäytön muutoksen toteuttaminen haastavaa. Tontin pienuus lisäsi ongelmaa. Hankkeessa sovellettiin MML:n 5 §:n säännöstä kahden metrin suoja-alueesta. Suppea suoja-alue edisti kivikautisen asuinpaikan marginalisoitumista. Rakentamisen suunnittelussa ja osittain myös asemakaavoituksessa on ongelmallista suunnitella uudisrakentamista maanalaisten muinaisjäännösten lähiympäristöön. Suunnitelmat lähtevät usein yksinomaan rakentajan tavoitteista ja muinaisjäännöstä pidetään merkityksettömänä. Suojeluarvojen integroiminen suunnitteluun ja arkeologista kulttuuriperintöä koskeva tiedon vastaanottaminen ja omaksuminen oli työlästä ja vaikeaa.

4.4.2 YHDYSKUNTAHUOLLON RAKENTAMINEN JA MAA-AINEKSEN PUHDISTAMINEN

MONIPERIODINEN MUINAISJÄÄNNÖS

MAANTIEN PARANNUSHANKKEESSA PIRKKALASSA

Pirkkalan kunnan länsiosaa halkoo Anian rantatienä tunnettu maantie 3022, joka noudattaa pitkään käytössä ollutta kulkureittiä. Tietä on eräissä lähteissä pidetty Hiidentien nimellä tunnettuna historiallisena talvitienä, joka on voinut syntyä jo 1300-luvulla.⁶⁶² Hämeen tiepiiri suunnitteli 2000-luvun puolivälissä maantien parantamista rakentamalla sen varteen lähes kolmen kilometrin matkalle kevyen liikenteen väylä. Rakennettavalla osuudella sijaitsi arvokasta rakennettua ympäristöä, laaja historiallisen Pirkkalakylän ja Tursiannotkon alue muinaisjäännöksineen sekä Vähälammin kivikautinen asuinpaikka. Suunnittelualue oli avointa peltomaisemaa, jota rytmittivät lyhyet metsä- ja asutusjaksot.

Tien liikennemäärä oli verraten suuri ja raskaan liikenteen osuus oli merkittävä. Maantiellä oli 60 km:n tuntinopeusrajoitus, mutta ongelmana oli, että suhteellisen kapealla tiellä liikkui ajoneuvojen lisäksi paljon kevyttä liikennettä kuten koululaisia. Kevyelle liikenteelle ei ollut erillistä väylää, vaan sen käytössä oli kapean ajoradan reunavyöhyke. Havaintojen perusteella nopeusrajoituksista huolimatta Pirkkalankylän raitilla ajettiin yleisesti rajoitusta nopeammin, mikä aiheutti vaaratilanteita jalankulkijoille ja pyöräilijöille.⁶⁶³

Ensimmäiset vaihtoehdot suunnitelmasta lähetettiin museoviranomaisille lausunnolle vuonna 2005. Suunnitelmia muutettiin useita kertoja ja varsinkin Vähälammin muinaisjäännöksen sekä tien varrella sijaitsevan kulttuurihistoriallisesti arvokkaan aitan kohtia ja Pirkkalankylän raitin aluetta työstettiin suunnitelmassa useita kertoja vuosina 2006–2010. Parannettavilla osuuksilla tehtiin hankkeen johdosta vuoteen 2016 mennessä lähes kymmenen erilaista arkeologista tutkimusta. Suunnittelutyö oli huomattavan vaativa yhdistäessään tienparantamisen sekä rakennetun ympäristön ja muinaisjäännösten säilyttämisen tavoitteet.

Rakennettavalla alueella olivat voimassa osayleiskaavat vuodelta 1993 ja 1996. Tiealue oli valtion omistuksessa ja lisäksi hankealueella oli lukuisia yksityisten omistamia kiinteistöjä. Hämeen tiepiiri lunasti maantien parantamisessa tarvittavat maa-alat ja tien rakentamisen toteutti kunta. Maantien ylläpitovastuu ajoradan osalta säilyi valtiolla. Uusi kevyen liikenteen väylä siirtyi Pirkanmaan ELY-keskuksen liikennevastuualueelle parannustyön valmistuttua.⁶⁶⁴

Hankkeesta ei tehty yleissuunnitelmaa tiehallinnon arvioidessa hankkeen

662 Saarenheimo 1974, 466; Suvanto 1988, 256.

663 Pirkkalan kunta, Ramboll Oy, tiesuunnitelmaselostus 26.2.2010, 2.

664 Liikennevirasto, tiesuunnitelman hyväksymispäätös 16.8.2011, 6988/0720/2010, 8.

vaikutukset vähäisiksi. ELY-keskus laati vuonna 2010 tiesuunnitelman, jonka Liikennevirasto hyväksyi seuraavana vuonna muutosten jälkeen. Parantamistyön valmistuttua ja maantien siirryttyä yleiseen liikenteeseen kunnalle siirtyi vastuu kunnan omistaman maantien valaistuksen käyttö- ja kunnossapitokustannuksista. Hankkeen arkeologisten tutkimusten kustannuksista vastasi Pirkkalan kunta.⁶⁶⁵

Pirkanmaan maakuntamuseo antoi ensimmäisen lausunnon suunnitelmasta vuonna 2005, jolloin esillä oli kolme alustavaa vaihtoehtoista linjausta. Suunnittelualueella tai sen läheisyydessä sijaitsi useita kiinteitä muinaisjäännöksiä, muun muassa Vähälammien kivikautinen asuinpaikka ja rautakauteen ja varhaishistoriaan ajoittuva Tursiannotkon-Pirkkalankylän asuinpaikka. Muinaisjäännökset olivat vahingoittuneet aiemmin tienrakennuksessa sekä useiden vuosisatojen aikana peltoviljelyssä ja asutustoiminnassa. Ehdotetut reitit koskivat varsinkin Tursiannotkon-Pirkkalankylän muinaisjäännösalueita, josta osa oli rakentamatonta, osa joutomaata, tiemiljöötä ja pääosin kevyesti perustettujen rakennusten aluetta.⁶⁶⁶

Maakuntamuseo esitti ensimmäisessä launnossaan historiallisen Pirkkalankylän raitille museotie-mallia, jossa maantiestä erotettaisiin korottamalla kapeahko pyörä- ja kävelytie. Toinen vaihtoehto koski Pirkkalankylän kiertävää mallia. Kylän kohdalla kevyen liikenteen turvallisuus oli ilmeisen heikko. Suunnittelijat epäilivät kylänraitin kiertävän reitin toimivuutta, koska oli oletettavaa, että jalankulkijat ja pyöräilijät käyttäisivät edelleenkin lyhyempää kylän halki johtavaa maantietä.⁶⁶⁷

Museo ohjasi väylän suunnittelua neuvotteluissa ja antamalla useita lausuntoja vuosina 2005–2010. Niissä käsiteltiin tieliittymien ratkaisuja, erilaisten toimenpiteiden aiheuttamia tutkimustarpeita, vaihtoehtoisia toimintamenettelyjä ja suunnitelman muutostarpeita.⁶⁶⁸ Pirkkalankylän raitilla selvitettiin kiinteiden muinaisjäännösten laajuutta ja säilyneisyyttä koekairauksilla vuonna 2008 ja koekaivauksilla vuonna 2010. Niiden jälkeen suunnitelman kehittyessä ja muuttuessa tehtiin ennen kevyen liikenteen väylän ja tievalaistuksen valmistamista vielä useita koe- ja pelastuskaivauksia sekä kaivutyön valvontaa vuosina 2011–2016. Kaikissa tutkimuksissa maantien varressa ja liittymien kohdalla todettiin syvälle ulottuvia, sekoittuneiden kerrosten alapuolisissa osissa hyvin säilyneitä kulttuurikerroksia ja rakenteiden jäännöksiä. Vaikka tutkitut alueet jäivät suhteellisen pieniksi tiehankkeen luonteen johdosta, tulokset olivat tieteellisesti

665 Pirkanmaan ELY-keskuksen lähetekirje 22.6.2010, 2238/2010/PIR/1; Liikenneviraston tiesuunnitelman hyväksymispäätös 16.8.2011, 6988/0720/2010, 1–2.

666 Salminen 2008, 7, 10.

667 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 2.11.2005, Diar. 226/5423/2005 (liite 2).

668 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 5.10.2011, DIAR: 407/2011; Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto DIAR: 12.3.2013, DIAR: 117/2013.

merkittäviä. Löydöt liittyivät rautakautiseen, keskiaikaiseen ja uuden ajan alun asutukseen ja niihin kuului muun muassa keskiaikainen puisen salaojan jäännös sekä kahden viikinki- ja ristiretkiaikaisen savi- tai lautalattiaisen rakennuksen jäännöksiä ja kiukaan rakenteita. Havaintojen perusteella oli selvää, että jopa rautakautisia kerrostumia oli myös maantien alla.⁶⁶⁹

Hankkeen toteuttaja päätyi Pirkkalankylän kohdalla vaihtoehtoon, jossa kevyen liikenteen väylä rakennettiin kylänraitille erottamalla maantiestä kaapea väylä pyörille ja jalankululle.⁶⁷⁰ Käytyään lukuisia neuvotteluja tiehallinnon suunnittelijoiden ja kunnan edustajien kanssa maakuntamuseo oli todennut, että kyläkeskustan kiertävä reitti kajoaisi myös useisiin kylää ympäröiviin kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Koekairausten ja -kaivausten tulosten perusteella museoviranomaiset hyväksyivät maantien varteen tien olemassa olevaan leveyteen rakennettavan väylän. Rakennettavissa kohdissa tutkimuksissa todetut kulttuurikerrostumat tutkittiin pelastuskaivauksin sekä tien länsi- että itäpuolella. Myös maantien varren vanhojen rakennusten perustuksia ja niiden vierustoja oli tarvetta parantaa: valumavesien ohjaaminen pois rakennusten perustuksista ja perustusten kohentaminen vaati myös arkeologisia tutkimuksia. Myös tievalaistuksen uusiminen aiheutti kaivaustutkimuksia. Suunnitelmaan sisältyneistä puiden ja pensaiden istutuksesta tiealueen varteen luovuttiin. Museo ei puoltanut vuonna 2010 tievalaistuksen järjestämistä maakaapeloinneilla, vaan katsoi, että historiallisen kylän alueella tievalaistus tulee järjestää edelleen ilmajohtojen avulla.⁶⁷¹ Tämä ei kuitenkaan toteutunut, olemassa olevat valaisinpylväät poistettiin ja kaapelit kaivettiin pelastuskaivauksissa tutkitulle kaistalle.

Museo teki 2010-luvun aikana Pirkkalankylän alueella useita katselmuksia. Lisäksi työmaalla kajottiin 2010-luvun rakennustöiden aikana luvatta kiinteään muinaisjäännökseen. Luvaton kajoaminen tapahtui, koska rakentamisessa ei noudatettu kaikkia museoviranomaisen lausunnoissaan antamia ohjeita, ja osa kaivutöistä tehtiin ilman vaadittua arkeologista valvontaa tai jopa pienialaista pelastuskaivausta. Hankkeen aikana maantien varteen asennettiin myös telekaapelilinja, jonka rakentamisesta kaapelin rakentaja ei pyytänyt lainkaan lausuntoa museoviranomaiselta tehden kaivutyöt ilman valvontaa. Luvatta kajotut alat ovat pienikokoisia eikä luvattomasta kajoamisesta tehty tutkintapyyntöä.⁶⁷²

Kevyen liikenteen väylän rakentaminen Pirkkalankylän kohdalla oli tarpeellista ja perusteltua liikenneturvallisuuden parantamiseksi. Museoviranomainen

669 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 25.11.2010, DIAR: 252/2010 (liite 2); Raninen 2015a, 8–9.

670 Pirkkalan kunta, Ramboll Oy, tiesuunnitelmaselostus 26.2.2010.

671 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 25.11.2010, DIAR: 252/201 (liite 2).

672 Pirkanmaan maakuntamuseon tarkastuskertomus muinaisjäännöksen luvattomasta kajoamisesta Pirkkalan Anian Rantatiellä Tursiannotkon ja Pirkkalankylän kiinteiden muinaisjäännösten alueella 25.4.2014.

sai hankkeen alkuvaiheessa muutamia muinaisjäännösten suojelua arvostelleita yhteydenottoja yleisöltä, koska suojelun koettiin jarruttavan väylän valmistamista. Yhteydenotoissa painotettiin tienkäyttäjien turvallisuuden olevan ensisijaisen asia ja niistä välttyi muinaismuistojen suojelun kokeminen kielteisenä ja arkeologisen perinnön kokeminen vieraana.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSIIN

Haitalliset muutokset: Kevyen liikenteen väylän rakentamisessa kiinteää muinaisjäännöstä poistettiin tai siihen kajottiin muutoin erilaisissa arkeologisissa tutkimuksissa. Lisäksi rakentamisen aikana muinaisjäännöksiin kajottiin myös luvattomasti ja museoviranomaisen ohjeiden vastaisella tavalla. Pirkkalankylän ja Tursiannotkon muinaisjäännösalueilla kevyen liikenteen väylä rakennettiin mittasuhteiltaan maltillisena eikä maantien profiili juurikaan muuttunut aiempaan verrattuna. Tien parantamisella ei siten ollut haitallista visuaalista merkitystä näkymiin ja miljööseen. Kevyen liikenteen väylän rakentamisen aikana alueella liikuttiin raskailla työ-koneilla ja kuljetettiin maa-aineksia. Muinaisjäännösten uhanalaisuuteen saattoi vaikuttaa myös joidenkin rakentamisessa mukana olleiden toimijoiden vähättelevä suhtautuminen muinaismuistojen suojeluun. Osa alueen asukkaista suhtautui kriittisesti muinaisjäännösten suojeluun pitäen tärkeimpänä tavoitteena tienkäytön turvallisuuden parantamista. Vähälämmin kivikautisen asuinpaikan rauhoitus oli tuntematon asia kunnan vesihuoltorakentamisen toimijoissa, mikä lisäsi kohteen uhanalaisuutta.

Luvaton kajoaminen: Kevyen liikenteen väylän rakentamisen loppuvaiheessa hankkeen toteuttaja jätti osan museoviranomaisen lausuntojen ohjeista noudattamatta ja kajosi muinaismuistolain vastaisella tavalla Pirkkalankylän ja Tursiannotkon muinaisjäännöksiä muutamissa kohdissa. Maantien varteen hankkeen yhteydessä rakennettiin telekaapelilinja, jonka suunnitelmasta ei oltu etukäteen yhteydessä museoviranomaiseen eikä selvitetty hankkeen vaikutusta muinaisjäännökseen. Kaapelia rakennettaessa kiinteän muinaisjäännöksen maanalaisia osia kajottiin luvattomasti.

Myönteiset vaikutukset: Hankkeeseen osallistuneiden toimijoiden tietoisuus Pirkkalankylän ja Vähälammien arkeologisista arvoista lisääntyi. Rakentamisen aikana tehdyissä koe- ja pelastuskaivauksissa tehtiin useita tieteellisesti merkittäviä löytöjä suhteellisen pienistä kaivausaloista huolimatta. Mielenkiinto kaivauslöytöihin ja kohteen tieteelliseen arvoon kasvoi kunnassa, mikä koettiin 2010-luvulla kunnassa myönteisenä mahdollisuutena vahvistaa historiaan kytkeytyvää identiteettiä ja hyödyntää rautakauden matkailullista vetovoimaa.

Ongelman aiheet suojelussa: Muinaisjäännös oli hyvin intensiivinen Pirkkalankylän raitin varrella, missä tien parannussuunnitelmassa sijaitsi kolme liittymää ja useita maantiehen rajautuvia arvokkaita rakennuksia. Kiinteää muinaisjäännöstä oli sekä tien molemmilla puolilla että vanhan maantien alla; tie oli pitkän ajan kuluessa "kasvanut" nykyisen Aniantien kohdalla eikä sitä ollut merkittävästi parannettu tekemällä esimerkiksi mittavia maanvaihtoja ja perustustöitä. Tien parantaminen merkitsi suhteellisen raskasta rakentamista.

Hankkeen hallinta oli vaativaa muun muassa siksi, että hanke kesti suunnittelusta parannustyön valmistumiseen asti useita vuosia ja hanketta toteutti lukuisa joukko toimijoita. Muinaisjäännöksiä koskevan tiedon integroiminen suunnittelun ja rakentamisen tietoihin oli ajoittain ongelmallista, ja rakentamiseen osallistuneet vastuuhenkilöt kokivat toisinaan muinaisjäännösten suojelua koskevan informaation hankalana ja vaikeaselkoisena. Prosessina hanke oli monivaiheinen ja suunnitelmiin tehtiin useita muutoksia, mikä vaikutti myös muinaisjäännösten huomioon ottamiseen. Aika ajoin maankäyttäjät toimi omavaltaisesti ja koki museoviranomaisen puuttuvan hankkeeseen rakentamista haittaavasti. Osa hankkeen toteutuksessa mukana olleista suhtautui katselmuksissa muinaisjäännösten suojeluun vähättelevästi. Teleyhteyksien rakentamista koskeva hanke jäi kokonaan katveeseen. Museoviranomaisen informoi hankkeen alusta lähtien siitä, että alueella oli useita muinaisjäännöksiä, odotettavissa olevat arkeologiset tutkimukset koskisivat laajahkoa aluetta ja että tutkimuskustannukset saattaisivat nousta korkeiksi. Tämä ennakoiva informaatio jätettiin vähälle huomiolle. Hankkeen aikana kunnassa vaihtui myös tekninen johtaja. Vaativassa ja muutoksia sisältäneessä hankkeessa museoviranomaisen antoi useita lausuntoja ja lausunnoissa oli tavallisesti paljon huomautettavaa ja rakentamista koskevia ehtoja, mikä saattoi vaikuttaa informaation sisäistämiseen ja suhtautumiseen lausuntojen viestiin. Kulttuuriympäristöä koskevat arvot ja aiheet eivät olleet osalle hankkeen toimijoista tuttuja tai selviä.

KIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

VESIHUOLTOHANKKEESSA PIRKKALASSA

Vesihuoltohankkeet työllistivät museoviranomaista säännöllisesti 2000-luvulla. Vesi- ja viemärilinjojen ja niihin liittyneiden pumppaamojen tai puhdistamojen rakentaminen olivat asema- ja yleiskaavoituksen jälkeen yleisimmät maankäytön hankkeet, joissa alueellinen museoviranomaisen ohjeisti Pirkanmaalla maankäyttäjää lausunnoilla. Vuosituhannen alussa säädettiin vesihuollon rakentamisesta uusia säännöksiä, mikä vaikutti vesihuoltorakentamisen

nopeaan lisääntymiseen tutkimusajanjaksona.⁶⁷³ Nämä hankkeet lisäsivät myös merkittävästi arkeologisten kenttätutkimusten tarvetta Pirkanmaalla vuoden 2004 jälkeen.⁶⁷⁴ Hankkeiden lausunnoissa ja kenttätutkimuksissa korostuivat vesiosuuskuntien, kuntien ja valtion rakennuttamien runkolinjojen rakentaminen, kun yksityisten kiinteistönomistajien omilla tonteillaan teettämät vesihuollon rakennustyöt jäivät lähes kokonaan ohjauksen ja arkeologisten kenttätutkimusten ulkopuolelle. Haja-asutusalueella vesihuoltorakentamisen suunnitelmat sijoittuivat usein suoraan muinaisjäännösalueille tai aivan alustavasti rajattujen muinaisjäännösten viereen.⁶⁷⁵

Hyvä esimerkki vesihuoltohankkeissa esille nousseista kysymyksistä ja muinaismuistolain soveltamisen haasteista oli Pirkkalassa toteutettu laaja vesiosuuskunnan jätevesiviemäröintihanke, jota Pirkanmaan maakuntamuseo ohjasi ja kommentoi 2000-luvun lopulla. Hankkeen pääpaino oli 2010-luvun alussa, mutta keskeiset ongelmat ja erot muinaismuistolain tulkinnassa ilmenivät tutkimusajanjakson aikana. Alustavia suunnitelmakarttoja esiteltiin museoviranomaiselle vuonna 2007, jolloin linjauksiin ennakoitiin tulevan vielä useita muutoksia ja tarkennuksia eikä liittyjien tarkkaa määrää tiedetty. Museoviranomainen informoi neuvottelussa muinaisjäännöksiin liittyvistä näkökohdista ja selvitystarpeista, mutta ei antanut vielä varsinaista lausuntoa linjausten muuttuessa vielä. Maakuntamuseolta pyydettiin sen jälkeen muutettuihin ja täsmennyneisiin suunnitelmiin lausuntoa vuonna 2010.⁶⁷⁶

Vesihuoltolinjoja suunniteltiin laajalle alueelle kuntakeskuksen länsipuolelle. Osa linjoista oli suunniteltu historiallisen Hiidentien varteen ja tiedossa olevien muinaisjäännösten kohdalle, osa sijaitsi muinaisjäännösten välittömässä läheisyydessä. Kaikki rauhoituksen piirissä olevat kohteet olivat alustavasti rajattuja eikä niiden tarkka maanalainen laajuus ollut tiedossa. Tyypilliseen tapaan muinaisjäännösten suoja-alueita ei ollut määrätty muinaismuistolaissa (5 §) säädetyillä menettelyillä. Ensimmäisessä lausunnossa museoviranomainen otti kantaa suunnitelman toteuttamiseen 14 kiinteän muinaisjäännöksen johdosta. Useat kohteet olivat kivikautisia asuinpaikkoja ja kylätontteja, joilla ei ollut näkyviä reunoja maan pinnalla.

Suunniteltujen linjojen kohdalla tai lähellä oli historiallisen kartta-aineiston perusteella myös sellaisia historiallisia kylätontteja, joita ei ollut aikaisemmin inventoitu. Kylätonttien suojeluohjeet olivat hankkeen käynnistymisen ja ensimmäisten yhteydenottojen ja keskustelujen jälkeen muuttuneet ja tarkentuneet. Museoviranomainen arvioi, että arkeologisten taustatietojen perusteella alueella

673 Vesihuoltolaki (119/2001) ja Valtioneuvoston asetus haja-asutusalueiden talousvesien käsittelystä vesihuoltolaitosten viemäriverkostojen ulkopuolisilla alueilla (592/2003).

674 Lähdesmäki 2011, 61–62.

675 Lähdesmäki 2011, 62.

676 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 10.3.2011, DIAR: 424/2010 (liite 2).

saattoi sijaita ennestään tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä ja siksi edellytettiin arkeologista inventointia. Sitä perustelivat myös muuttuneet suojeleuhojeet.⁶⁷⁷

Maakuntamuseo vaati siirtämään osan linjoista riittävän etäälle tunnetuista muinaisjäännöksistä. Suunnitelmaa ja sen muutostarpeita varauduttiin tarkastelemaan maastossa uudelleen inventoinnin jälkeen vesihuolto-osuuskunnan edustajien kanssa. Osa kaivutöistä vaati myös arkeologista valvontaa ja koekai-vauksia ennen kuin suunnitelma voitiin hyväksyä. Museo pyysi käyttöönsä vielä ennen linjojen rakentamista tarkempia suunnitelmakarttoja, joissa museovi-ranomaisen esittämät linjojen siirrot olisi toteutettu. Lausunnossa otettiin esille myös kiinteistölinjat, joista kartoilla ei ollut riittävästi tietoa. Osuuskuntaa pyy-dettiin informoimaan kiinteistöjen omistajia, joiden tuli ottaa yhteyttä suoraan maakuntamuseoon. Maakuntamuseo arvioisi tapauskohtaisesti kiinteistölinjojen sijainnin ja mahdolliset tutkimustarpeet.⁶⁷⁸

Hankkeen ohjaus osoittautui tavanomaista vaativammaksi ja suunnitelmien toteuttaminen ongelmalliseksi. Erimielisyyttä museoviranomaisen ja hankkeen toteuttajan välillä oli selvitysvaatimusten perusteluista, selvitysten kustanta-misesta sekä jäännösten alustavien rajausten vaikutuksesta tutkimustarpeisiin. Hankkeen toteuttaja pyysi museoviranomaiselta kirjallista selvitystä siitä, mihin muinaismuistolain säännökseen perustuivat hankkeessa sovelletut museoviran-omaisen vakiintuneet käytännöt ja suojeluperiaatteet. Osuuskunnan edustajat kyseenalaistivat vakiintuneen käytännön rajata muinaisjäännos alustavasti ja ra-jauksen tarkentamisen vaiheittain koekaivauksin. He tulkitsivat, ettei sille ollut muinaismuistolaissa selkeästi perustetta. Muinaismuistolain perusteella ei siten ollut oikeutta vaatia arkeologisia tutkimuksia silloin, kun työhanke sijoittui alus-tavasti rajatun kiinteän muinaisjäännöksen välittömään läheisyyteen, alustavan rajauksen ulkopuolelle. Koska jäännösten rajoja ei ollut määrätty muinaismuisto-laissa säädetyillä menettelyillä, hankkeen toteuttajan käsityksen mukaan tuli toi-mia siten, että tiedossa oleviin rajoihin lisättäisiin kahden metrin suoja-alue. Sen ulkopuolella hankkeen toteuttajan tulkinnan mukaan voitiin tehdä tarvittavat rakentamistoimenpiteet ilman arkeologisia tutkimuksia tai valvontaa. Alustavan rajauksen käsitettä pidettiin laittomana. Neuvotteluissa tuli esille myös se, ettei muinaismuistolaissa ollut eritelty sitä, onko muinaisjäännöksellä maan pinnalla näkyviä rajoja vai ei. Vesiosuuskunta pyysi myös tietoa siitä, miten muinaisjään-nöksen johdosta voi saada korvausta.⁶⁷⁹

Maankäyttäjä koki epäselvänä ja kyseenalaisti museoviranomaisen vakiin-

677 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 10.3.2011, DIAR: 424/2010 (liite 2).

678 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 10.3.2011, DIAR: 424/2010 (liite 2).

679 Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Pirkkalan vesiosuuskunnalle 6.7.2011, DIAR: 275/2011.

tuneen käytännön muinaisjäännöksen alustavasta rajaamisesta, joka perustui inventointiin eikä laissa säädettyyn rajojen määräämiseen. Lisäksi kyseenalais-tettiin se, että maanalaisen kiinteän muinaisjäännöksen välittömään läheisyy-teen rakentaminen edellytti koetutkimuksia tarkkojen rajojen selvittämiseksi. Osuuskunnan yksiselitteinen kanta oli, että jos rajoja ei ollut määrätty laissa sää-detyillä tavoilla, suoja-alue oli enintään 2 metriä eikä muinaismuistolaissa ollut perustetta vaatia arkeologisia tutkimuksia ja niiden kustantamista laissa maini-tun metrimäärän ulkopuolella. Kyseenalaisena ja lakiin perustumattomana mu-seoviranomaisten käytäntönä pidettiin sitä, että kahden metrin minimisääntöä ei sovelleta silloin, kun suurempi suoja-alue on muinaisjäännöksen laadun kan-nalta tarpeen, ja sitä että kahden metrin minimisääntöä ei voida soveltaa koko-naan maanalaisiin jäännöksiin, joilla ei ole näkyviä ulkoreunoja.⁶⁸⁰

Muinaismuistolaissa ei niin ikään ollut maankäyttäjän käsityksen mukaan selvää perustetta vaatia vesihuoltohankkeessa ennestään tuntemattomien koh-teiden inventointia. Lain 13 § tarkoitti ennestään tunnettuja jäännöksiä. Mu-seoviranomaisen käytäntö valvonnan tai koetutkimuksen vaatimisesta kiinteän muinaisjäännöksen alustavan rajauksen ulkopuolella perustui siihen, että kiin-teän muinaisjäännöksen tarkat maanalaiset rajat voidaan selvittää vain riittävin tutkimuksin eikä inventointi useinkaan ole riittävästi rajannut tutkimus. Maan-käyttäjä katsoi, että vakiintunut käytäntö ei ole samanveroinen kuin lain sään-nös eikä siten vastaavalla painolla velvoittava. Vesihuolto-osuuskunnalle anta-massaan selvityksessä maakuntamuseo kertoi myös, että mahdollisuus valittaa muinaisjäännöksen johdosta oli kytketty hallintopäätökseen, joka annetaan ka-joamislupamenettelyssä. Museoviranomaisen lausunto tai neuvottelumuistio (13 §) ei ole valituskelpoinen päätös.⁶⁸¹

Hankkeessa käytiin vielä uusia neuvotteluja, annettiin lausunto ja tehtiin maastokatselmuksot, jolloin etsittiin vielä ratkaisuja linjojen muuttamisen ja arkeologisten tutkimusten kysymyksiin.⁶⁸² Linjaa voitiinkin paikoin siirtää riit-tävästi, ja museoviranomainen saattoi lopuksi todeta, että linjojen etäisyys oli muutosten jälkeen riittävä tai kaivutyö tulisi tapahtumaan syvissä ojissa, aiem-man vesijohdon kohdalla tai epäotollisessa kivikkoisessa maastossa eikä täy-dennysinventointia tai muita tutkimuksia ollut enää tarvetta vaatia. Kaivutyön ajankohdan ilmoittaminen jäi kuitenkin muutamissa kohdissa voimaan mahdol-lista työn aikaista tarkastusta varten. Museoviranomaiseen ei kuitenkaan otettu

680 Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Pirkkalan vesiosuuskunnalle 6.7.2011, DIAR: 275/2011.

681 Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Pirkkalan vesiosuuskunnalle 6.7.2011, DIAR: 275/2011.

682 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 25.7.2011, DIAR: 303/2011.

myöhemmin enää yhteyttä.⁶⁸³ Myöskään runkolinjoista haarautuvien yksityisten kiinteistölinjojen rakentamisesta ei tullut yhteydenottoja runkolinjojen rakentamisen aikana tai sen jälkeen.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSEEN

Haitalliset muutokset: Muinaisjäännöksiin ei aiheutunut näkyviä muutoksia, mutta osa vesihuoltolinjoista kaivettiin kuitenkin tarkemmin rajamattoman kiinteän muinaisjäännöksen lähellä ilman, että museoviranomaiselle varattiin mahdollisuus tehdä tarkastus kaivutyön aikana; siten jäi epäselväksi, tuliko eräillä linjoilla esille kiinteää muinaisjäännöstä vai ei. Muinaisjäännösten uhanalaisuutta lisäsi hankkeen pitkä kesto ja se, että hankkeen suunnittelussa ja toteuttamisessa mukana oli useita eri toimijoita. Uhanalaisuutta lisäsi myös se, että museoviranomaisen lausuntoa ei annettu aivan hankkeen varhaisessa vaiheessa, ensimmäisen tapaamisen jälkeen vaan lausunto annettiin suunnittelun edettyä pidemmälle.

Myönteinen vaikutus: Hankkeen johdosta museoviranomainen eritteli muinaisjäännöksiä koskevia säännöksiä huomattavan yksityiskohtaisesti, lakimiehen avustamana. Lisäksi museoviranomainen eritteli ja perusteli suojelussa vakiintuneita käytäntöjä lakimiehen avustamana. Hankkeen toteuttajan edustajat perehtyivät edellä mainittuihin asioihin tavanomaista seikkaperäisemmin.

Ongelmien aiheet suojelussa: Museoviranomaisen ensimmäisen lausunnon ajoitus hankkeessa ei ollut paras mahdollinen. Lisäksi hanketta ohjasivat maakuntamuseossa useat henkilöt hankkeen aikana. Hankkeen suunnitelmien hiominen kesti pitkään, vesihuoltoverkostoon liittyjien määrä oli suuri ja suunnitelmia muutettiin useita kertoja, sekä arkeologisten tutkimusten välttämiseksi että myös muista syistä. Linjauksista annettiin useita kertoja ja varsinkin alussa suullisia kommentteja. Vuorovaikutus museoviranomaisen ja hankkeen toteuttajien välillä oli ajoittain ongelmallinen. Ongelmaa aiheutti myös museoviranomaisen vakiintuneen käytännön ja muinaismuistolain säännösten suhde, erot muinaismuistolain tulkinnassa, muinaisjäännösten alustavan rajaamisen menettely ja suoja-alueen rajojen muinaismuistolain mukaisten määräämismenettelyjen puuttuminen. Erimielisyyttä oli arkeologisten selvitysten velvoitteen perusteista, yleisen ja yksityisen hankkeen rajanvedosta ja maankäyttäjien tasapuolisesta kohtelusta. Yksityisten kiinteistöillä tapahtuva vesihuoltorakentaminen jäi museoviranomaisen muistutuksista huolimatta ohjauksen tai seurannan ulkopuolelle.

KIVIAITA MAA-AINEKSEN PUHDISTAMISHANKKEESSA LEMPÄÄLÄSSÄ
Lempäälän kunnassa laadittiin Lastusten alueelle asemakaavaa vuonna 2003.

683 Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Pirkkalan vesiosuuskunnalle 7.9.2011, DIAR: 357/2011.

Kaavan myötä alueelle rakentui vuosikymmenen puolivälissä uusi laaja omakotialue, jonka vieressä oli käytöstä poistettu ampumarata. Pitkäaikaisen ampu-
matoiminnan seurauksena rata-alueen maastossa oli haitallisia aineksia kuten
lyijyä ja nikkeliä.⁶⁸⁴ Asemakaava-alueella sijaitsi kaavoitushankkeen aikana to-
dettu historiallisen pellon jäännös, joka jäi kaavoitetun alueen keskelle. Peltoa
reunusti laaja kiviaitarakennelma, josta osa jatkui kaavoitetun omakotialueen
ulkopuolelle vanhan ampumaradan ympäristöön. Pellon ja kiviaidan muodos-
tamasta kokonaisuudesta rajattiin kaavahankkeen aikana viheralueelle sijoitu-
va kokonaisuus, joka merkittiin asemakaavaan suojeltavana elinkeinohistorial-
lisena rakenteena (kaavamerkintä s). Lisäksi kaavaan merkittiin suojeltavana
rakenteena ampumaradan reunaan ulottunut osa kiviaitaa. Jäännöksiä ei ylei-
syytensä ja suhteellisen nuoren ikänsä vuoksia luokiteltu kiinteiksi muinaisjään-
nöksiksi.⁶⁸⁵

Omakotialueen rakentamisen edetessä vuonna 2007 tuli ajankohtaiseksi
puhdistaa ampumaratakäytössä saastuneet maa-ainekset, joita oli ennakoitua
laajemmalla alueella. Osa kaavassa suojellusta kiviaidasta sijaitsi puhdistettavalla
alueella. Puhdistustyön alettua Lempäälän kunnan edustaja otti yhteyttä Pirkan-
maan maakuntamuseoon informoiden osan kiviaidasta rikkoutuneen maa-ai-
neksen vaihdossa. Paikalla järjestetyssä katselmuksessa todettiin, että maata oli
kuorittu noin metrin syvyydeltä ja maamassasta erotettu kiviaines eroteltu ko-
neellisesti. Saastuneet maat kuljetettiin paikalta muualle puhdistettavaksi. Puh-
distamistyöstä vastasivat kunnan ympäristötoimi ja alueellisen ympäristökes-
kuksen Tekniset palvelut ja yhdyskuntatekniikka -osasto.⁶⁸⁶

Hankkeen toteuttajat antoivat museoviranomaiselle selvityksen työn vai-
heista ja kiviaidan rikkoutumisesta. Selvitysten perusteella rikkoutunut arkeo-
loginen kohde oli merkitty vuonna 2004 vahvistettuun asemakaavaan. Ympä-
ristökeskus oli määrittänyt ampumaradan maaperän lyijypitoisuuden vuonna
1999. Päätös pilaantuneiden maiden puhdistamisesta tehtiin ympäristökeskuk-
sessa vuoden 2005 lopussa. Kunta ja ympäristökeskus sopivat alueen puhdistam-
isesta valtion jätehuoltotyönä vuonna 2007. Maa-aineksen puhdistamiseen ja
kunnostamiseen liittyvät asiakirjat eivät sisältäneet tietoa asemakaavassa suo-
jellusta, s-merkinnällä varustetusta kiviaidasta. Ympäristökeskuksen puhdistam-
isesta huolehtineen osapuolen käytössä ei ollut omakotialueen kaavoitukseen
liittyneitä aineistoja. Puhdistustyön aloituskatselmuksessa ja vuonna 2007 teh-
dyssä katselmuksessa ei tullut esille, että paikalla oli suojeltava kiviaita. Katsel-
mus oli järjestetty siksi, että saastunutta maata oli alun perin tiedossa olevaa laa-

684 Lempäälän Lastusten saastuneiden maiden kunnostuksen yleissuunnitelma 5.9.2003;
Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 14.1.2008, TRE 505/12.03.02/2008 (liite 2).

685 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto TRE 505/12.03.02/2008 (liite 2).

686 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto TRE 505/12.03.02/2008 (liite 2); Pirkanmaan
ympäristökeskuksen muistio 27.9.2007.

jemmalla alueella. Puhdistettavan alueen laajeneminen merkitsi sitä, että myös vuonna 2004 voimaan tulleen asemakaavan mukaisella alueella tultaisiin vaihtamaan maa-aineksia. Asemakaavassa ollutta suojelumerkintää ei tuotu katselmuksessa esille eikä kukaan toimijoista tarkistanut voimassa olevaa kaavakarttaa, vaikka puhdistamista vaativa alue laajeni vastikään kaavoitetulle alueelle. Ympäristökeskuksella oli käytössään tarkastusluettelo puhdistustyötä koskevista toimenpiteistä, mutta luetteloon ei sisältynyt kulttuuriympäristöön liittyviä tarkastettavia asioita. Puhdistamishankkeessa ei selvitetty etukäteen, miten suojeltava rakenne tulisi ottaa huomioon hankkeen toteuttamisessa ja mitä vaikutuksia rakenteella olisi hankkeeseen.

Kiviaita sijaitsi kivikkoisessa maastossa ja se oli monin paikoin pensaiden ja sammaleen peittämä. Kiviaita oli puhdistettavalla alueella matala ja melko hajanainen, mutta kuitenkin selvästi nähtävillä. Puhdistustyön aikana maata kaivettaessa kiviaidan jäännöksiin ei kiinnitetty huomiota tai niiden johdosta työtä ei pysäytetty ja otettu yhteyttä museoviranomaisiin.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

haitalliset muutokset: Osa puhdistettavalla alueella sijaitsevasta kiviaitarakenteesta rikkoutui ja huomattava osa asemakaavassa s-merkinnällä suojellusta rakenteesta poistettiin kaivinkoneella ja tuhottiin. Rakennettavaksi tulevalle alueella kiviaidan maisemallinen vaikutus heikkeni ja osittain hävisi.

luvaton kajoaminen: kiviaidan rikkoutuminen puhdistettavien maa-ainesten kaivutyössä

hankkeen myönteinen vaikutus: Toimijat arvioivat ja tarkistivat menettelytapoja ja käytäntöjä, arkeologisen perinnön tiedostaminen vastaavan kaltaisissa hankkeissa oletettavasti vahvistui.

ongelman aiheet suojelussa: Kohdetta ei arvotettu kiinteäksi muinaisjäännökseksi. Suojeltavien rakenteiden suojelumenettelyjen tarkempi kehittäminen oli vasta alkuvaiheessa eivätkä menettelyt olleet vielä erityisen selkeitä. Suojelun toteutusta ratkaistaessa museoviranomainen sovelsi tapaukseen osittain muinaismuistolain mukaisia menettelytapoja. Muinaismuistolaki vaikutti ajattelutapaan suojeluratkaisuja harkittaessa. Suojeltavaa rakennetta ei otettu etukäteen hankkeen suunnittelussa ja kaivutyössä huomioon. Ongelmat liittyivät rakenteesta olevan tiedon käyttämiseen ja saamiseen. Kulttuuriympäristöarvoja koskevien vaikutusten arviointi puuttui ympäristöviranomaisen käyttämästä tarkastusluettelosta, jota pilaantuneiden maiden käsittelyn yhteydessä käytettiin. Epähuomio ja/tai huolimattomuus maastossa toimittaessa. Puhdistettavalla alueella sijaitsevan kiviaidan huonokuntoisuus saattoi vaikuttaa kiviaitaa marginalisoivalla tavalla.

4.4.3 LUVANVARAINEN PIENEHKÖ YKSITYINEN RAKENTAMINEN

HISTORIAALLINEN KYLÄTONTTI JA RAKENNUSLUPA YLÖJÄRVELLÄ

Yksityinen kiinteistönomistaja haki Ylöjärvellä vuonna 2007 rakennuslupaa autotalli- ja varastorakennuksen rakentamiseen aiemmin rakennetulle omakotitontille. Alueella oli voimassa osayleiskaava, jossa tontille oli osoitettu muinaismuistoalueen kohdemerkintä SM.⁶⁸⁷ Muinaisjäännös oli Keijärven historiallinen kylätontti, joka oli todettu 2000-luvun alussa. Historiallisten lähteiden perusteella yhdeksän talon kylä oli vuonna 1540 seutukunnan suurin. Myöhemmin kylätontti autioitui, mutta tonttimaalle alettiin rakentaa uudelleen pientaloja 1900-luvun lopulla. Heikki Ylikankaan mukaan Keijärven kylä liittyi 1590-luvulla Nuijasodan tapahtumiin nuijamiesten joukkojen yöpyessä kylän taloissa matkallaan Nokialle.⁶⁸⁸

Rakennuslupahakemus koski tilaa, johon oli rakennettu asuinrakennus 1970-luvulla. Kohde luokiteltiin 2000-luvun puolivälissä vallinneiden suojeluperiaatteiden mukaisesti kiinteäksi muinaisjäännökseksi. Tontin maanomistaja ei ollut saanut rauhoitusilmoitusta paikalla todetusta historiallisen ajan muinaisjäännöksestä. Kylätontin rajaus oli alustava eikä muinaisjäännöksen säilyneisyys ollut rakennuslupaa käsiteltäessä tiedossa. Maakuntamuseo totesi rakennushankkeen edellyttävän koekaivausta, jonka tuloksen perusteella olisi mahdollista arvioida rakennussuunnitelman toteuttamismahdollisuus. Koetutkimuksista sovittiin Museoviraston koekaivausryhmän kanssa ja tulevasta tutkimuksesta informoitiin kiinteistönomistajaa. Häntä informoitiin myös maksullisen koekai-vauksen mahdollisuudesta.⁶⁸⁹ Kiinteistön omistaja pyysi museoviranomaiselta kirjallista rauhoitusilmoitusta.

Tontin omistaja laajensi pihassa olevaa pysäköintialuetta luvatta, ennen koekai-vauksia, vaikka häntä oli informoitu siitä, ettei muinaisjäännökseen saa kajota luvatta.⁶⁹⁰ Tontilla toimittiin toisenkin kerran vastaavalla tavalla ennen koekai-vauksia. Koekai-vauksen valmisteluvaiheessa Museoviraston ja maakuntamuseon edustajat sopivat maanomistajan kanssa tapaamisesta tontilla. Tapaamisessa paikalla voitiin todeta, että piharakennuksen perustusta varten paikalle oli jo kaivettu ala, joka oli peitetty soralla. Työ oli tehty ilman vaadittuja tutkimuksia. Koekai-vaus oli yksi rakennuslupa- ja kirjatutkimuksista. Tapahtuneen johdosta Museovirasto moitti kiinteistön omistajaa menettelyistä kirjeitse. Asiasta ei tehty tutkintapyyntöä.⁶⁹¹

687 Ylöjärven kaupungin rakennusvalvonnan kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 24.7.2008.

688 Ylikangas 1978, 158–159.

689 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 7310/12.03.02/2008 (liite 2).

690 Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Museovirastolle 3.11.2008.

691 Heikkurinen-Montell, Kankkunen & Lähdesmäki 2009, 2, 4.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

Haitalliset muutokset: Osa kylätontin kiinteästä muinaisjäännöksestä tuhoutui, mahdollisia löytöjä ja muuta tietoainesta ei voitu havainnoida, dokumentoida tai ottaa talteen arkeologisin menetelmin. Osia muinaisjäännöksestä oli peitetty ilman arkeologisia tutkimuksia. Uudisrakentaminen ja myöhemmin tapahtunut pihan aitaaminen muuttivat muinaisjäännösalueen ilmettä, ymmärrettävyyttä ja arvoa. Piharakennuksen rakentaminen oli hyväksytty ehdollisena eikä ehtoja noudatettu.

Luvaton kajoaminen: Kylätontin aluetta oli kaivettu ja tasoitettu ilman lupaa hankkeen alkamisen jälkeen pysäköintipaikkaa rakennettaessa. Lisäksi muinaisjäännöstä kaivettiin luvatta museoviranomaisen lausuntojen ja maastokäyntien jälkeen rakennuksen perustuksia tehtäessä. Kiinteistön omistaja oli tietoinen muinaisjäännöksestä ja sen rauhoituksesta. Toinen kajoaminen tapahtui sen jälkeen, kun koekaivausten ajankohdasta oli jo sovittu.

Myönteinen vaikutus: muinaisjäännöksen tiedotja voitiin täydentää hankkeen aikana

Ongelman aiheet suojelussa: Hankkeesta tehtiin asianmukaisesti rakennuslupahakemus, josta rakennusvalvontaviranomainen pyysi niinkään asianmukaisesti lausuntoa museoviranomaiselta. Hankkeen toteuttamisessa ei noudatannut lupaehtoa, joka koski koekaivauksen tekemistä ennen hankkeen aloittamista. Toistuvasta luvattomasta kajoamisesta ei ollut moitteita lukuun ottamatta muita seurauksia.

RAUTAKAUTINEN MUINAISJÄÄNNÖSALUE JA RAKENNUSSUUNNITELMA TAMPEREELLA

Tampereella löydettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa suppealta alueelta useita muinaisesineitä, jotka viittasivat rautakautiseen kalmistoon. Paikalla todettiin sittemmin polttokenttäkalmisto, josta Museovirasto tutki vähäisiä osia koetutkimuksissa 1980-luvulla läheisen ohitustiesuunnitelman johdosta. Muinaisjäännösalue merkittiin 1990-luvun alussa asemakaavaan. Koetutkimuksista huolimatta kiinteä muinaisjäännös oli vasta alustavasti rajattu. Moniosaisen muinaisjäännöksen rajausta tarkistettiin vuonna 1994 Tampereella tehdyn arkeologisen perusinventoinnin jälkeen.

Muinaisjäännösalueen itäiseen osaan, yksityisen maanomistajan tontille, suunniteltiin 2000-luvun puolivälissä omakotitalon rakentamista. Tällä alueella muinaisjäännösalueen luonne oli muita osia epäselvempi. Itäisen osa-alueen rajaukset asemakaavakartalla ja muinaisjäännösrekisterin kartalla poikkesivat toisistaan. Museovirasto oli informoinut maanomistajaa vuonna 1998 kirjeitse ja kartalla muinaisjäännöksen rajauksesta ja rauhoituksen vaikutuksesta maan-

käyttöön.⁶⁹²

2000-luvun puolivälin rakennussuunnitelmasta otettiin yhteyttä alueelliseen museoviranomaiseen siinä vaiheessa, kun rakentajan hankkima talopaketti oli tulossa tontille. Rakennuslupahakemusta oltiin vasta jättämässä kaupungin rakennusvalvontaviranomaiselle. Yhteys museoon otettiin kun rakentamista suunnitteleva kiinnitti huomiota asemakaavakartalla olevaan muinaisjäännöksen sm-merkintään. Yhteydenoton jälkeen hanketta koskeva rakennuslupahakemus lähetettiin rakennusvalvontaviranomaiselle ja museoviranomaiselle.⁶⁹³

Aikataulultaan ongelmallinen hanke käynnistyi talven kynnyksellä. Museoviraston ja maakuntamuseon edustajat tekivät tontilla katselmuksen, jossa selvitettiin muinaisjäännöstä koskevaa eri-ikäistä informaatiota. Samalla todettiin, että uudisrakennusta ei voi rakentaa alun perin suunniteltuun kohtaan vaan rakennuspaikkaa tuli siirtää muinaisjäännöksen kannalta sopivampaan paikkaan samalla tontilla. Rakentajaa kummastutti naapuritontille muutamia vuosia aiemmin rakennettu omakotitalo, jonka rakentamiseen museoviranomainen ei ollut mitenkään puuttunut. Museoviranomaiset eivät olleet puuttuneet suunnitelmiin siksi, että kyseisestä rakennushankkeesta ei oltu informoitu museoviranomaisia. Lausuntomenettelyn jälkeen käsillä olleelle uudisrakennukselle myönnettiin rakennuslupa, joka sisälsi kiinteän muinaisjäännöksen huomioon ottamista koskevia ehtoja. Museoviranomainen osallistui rakennusvalvontaviranomaisen kutsusta rakentamisen aloituskokoukseen.

Rakennuksen perustusten kaivutyöt edellyttivät arkeologista valvontaa. Koska kyse oli yksityisen maanomistajan pienehköstä työhankeesta, valvonta tehtiin museoviranomaisten voimin virkatyönä. Valvonnan aikana maakerroksissa ei havaittu merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä. Alkavan talven johdosta tontin muut rakennustyöt siirrettiin seuraavaan kevääseen, jolloin Museoviraston koekaivausryhmä teki tontilla tarvittavat koetutkimukset. Omakotitalo piharakennuksineen ja pihan käsittelytöineen valmistui tontille muutamia vuosia myöhemmin.

692 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 261/5423/2004, 25.10.2004 (liite 2).

693 Lähdesmäki 2004b, 1.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

haitalliset muutokset: Rakennushankkeen aloittaminen merkitsi muinaisjäännöksen uhanalaisuuden lisääntymistä. Uudisrakentaminen maantasaisen muinaisjäännöksen yhteydessä toi miljööseen visuaalisen elementin, joka entisestään heikensi muinaisjäännöksen hahmottamista.

hankkeen myönteinen vaikutus: Muinaisjäännöksen itäisestä osaluoteesta saatiin valvonnan ja koekaivausten johdosta tarkempaa tietoa ja jäännöksen rajausta täsmenlytti. Maanomistaja ja rakentaja saivat tarkentunutta tietoa muinaisjäännöksestä ja kiinnittivät kohteen vaikutuksiin aiempaa huolellisemmin huomiota.

ongelman aiheet suojelussa: Kohteen uhanalaisuutta lisäävät muinaisjäännösalueesta olevat toisistaan eroavat rajaukset (kaavakartta, inventoinnin tuloksesta kertova kartta, museoviranomaisella oleva tieto rajauksesta), jotka aiheuttivat sekavuutta. Maanomistajalla oli epäselvä käsitys rajauksesta. Maanomistaja aloitti rakentamisen valmistelun ja hankki talopakettin ennen rakennuslupahakemuksen jättämistä ja lupapäätöksen saamista. 1990-luvun lopulla vastaanotetun rauhoitusilmoituksen tietoja ei käytetty hankkeen suunnittelussa ja rakentamisen valmistelussa. Yhteydenotto museoviranomaiseen jäi hankkeen myöhäiseen vaiheeseen. Rakentaminen aloitettiin loppuvuonna epäotollisissa olosuhteissa.

RAUTAKAUTINEN RÖYKKIÖ JA RAKENNUSLUPA NOKIALLA

Nokian kaupungissa vahvistettiin vuonna 1985 eräitä Viikin kaupunginosan kortteleita koskeva asemakaava. Kaava-alueella sijaitsi kolme esihistoriallista kiinteää muinaisjäännöstä, jotka oli huomioitu riittävästi kaavasunnittelussa. Museovirasto totesi 1980-luvulla antamassaan lausunnossa, että yksi kaava-alueella sijaitsevista Viikin hautaröykkiöistä tulisi jäämään erilaisten rakennushankkeiden saartamaksi siinä vaiheessa, kun asemakaavassa osoitettu maankäyttö toteutuisi. Museovirasto korosti, että muinaisjäännökselle tuli varata kaavassa riittävä suojavyöhyke, jotta se ei tuhoutuisi rakentamisen aikana. Lisäksi Museovirasto totesi, että alueella saattoi olla tiedossa olevien kohteiden lisäksi ennestään tuntemattomia maanalaisia muinaisjäännöksiä. Tästä syystä tulisi ajoissa huolehtia siitä, että Museovirastolle varataan ennen rakennustöiden aloittamista mahdollisuus riittäviin arkeologisiin inventointeihin ja tutkimuksiin alueella.⁶⁹⁴ Asemakaavaan muinaisjäännös merkittiin SM-aluevarauksena, mutta merkintään ei sisällynyt vahvistetussa kaavassa tarkentavaa määräystä. Selvitystarvetta koskevaa vaatimusta ei merkitty kaavaselostukseen.

Voimaan tulleen asemakaavan pohjalta muinaisjäännöksen viereiselle

694 Museoviraston lausunto Ympäristöministeriölle 30.8.1985, No 3106.

asuinpientalon tontille haettiin vuonna 2006 rakennuslupaa. Tontin osa rajautui SM-muinaismuistoalueeseen. Suunniteltu rakentaminen oli asemakaavan mukaista ja sille myönnettiin rakennuslupa.⁶⁹⁵ Museoviraston asemakaavahankkeen lausunnossa toteama arkeologinen selvitystarve ei tullut esille rakennusluvan käsittelyssä. Hankkeesta ei pyydetty lausuntoa museoviranomaiselta eikä Museovirastoon oltu yhteydessä inventoinnin tekemistä varten. Rakentamisen alettua Pirkanmaan maakuntamuseo sai tiedon, että Viikin rautakautiseen hautaröykkiöiden ryhmään kuuluvan muinaisjäännöksen lähellä oli käynnistetty rakentamisen kaivutyöt.⁶⁹⁶ Rakennuksen perustuksia kaivettiin rautakautisen hautaröykkiön välittömässä läheisyydessä. Rakennuslupahakemusta ei ollut lähetetty maakuntamuseoon lausuntoa varten eikä rakennussuunnitelmasta oltu muulla tavoin etukäteen yhteydessä museoviranomaisiin. Museoviranomaiselle ei ollut varattu Museoviraston 1980-luvun lausunnossa mainittua mahdollisuutta inventointiin ennen rakentamisen alkamista.

Tarkemmin rajaamattoman kiinteän muinaisjäännöksen viereen tapahtunutta perustusten kaivutyötä käsiteltiin museoviranomaisen koolle kutsumassa katselmuksessa. Paikalla ei havaittu merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä tai muinaisesineitä, kun kaivannon leikkaukset tarkastettiin katselmuksen yhteydessä. Rakennusvalvontaviranomainen totesi luvan olleen asemakaavan mukainen eikä itse rakennuspaikalla ollut kaavassa merkintää kiinteästä muinaisjäännöksestä. Rakennusvalvontaviranomaista neuvottiin jatkossa suurempaan tarkkuuteen toimittaessa muinaisjäännöksen välittömässä läheisyydessä. Lisäksi muistutettiin, että 1980-luvulla vahvistetut asemakaavat eivät muinaisjäännösten osalta olleet ajan tasalla, koska tiedossa olevien jäännösten määrä oli lisääntynyt huomattavasti 1990- ja 2000-luvun arkeologisten inventointien johdosta.⁶⁹⁷

695 Nokian kaupunki, rakennuslupahakemus 22.3.2006, lupa nro 06-75.

696 Pirkanmaan maakuntamuseon muistio diar. 284/5423/2006 (liite 2).

697 Pirkanmaan maakuntamuseon muistio diar. 284/5423/2006 (liite 2).

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

haitalliset muutokset: Muinaisjäännös on tiivistyneen omakotiasutuksen piirissä ja siihen voi kohdistua pysyvän asutustoiminnan yhteydessä erilaisia toimintoja. Viikin kalmisto on ollut paikkakunnalla pitkään tiedossa ja osa röykkiöistä on varustettu kyltillä (ei kuitenkaan kyseinen röykkiö). Hankkeen aikana röykkiössä ei havaittuja suoranaisia haitallisia vaikutuksia. Mikäli röykkiön välittömässä läheisyydessä on ollut maanalaista kiinteää muinaisjäännöstä kuten asuinpaikan jäännöksiä, perustusten kaivaminen on saattanut kajota niihin. Uudisrakennuksen perustustyön päättymisvaiheessa niistä ei saatu kuitenkaan havaintoja.

hankkeen myönteinen vaikutus: Tieto omakotitaloalueella sijaitsevista muinaisjäännöksistä tuli alueelle muuttavan kiinteistönomistajan tietoon, rakennusvalvontaviranomainen kiinnitti huomiota lupapäätöstä koskeviin menettelyihin vanhojen asemakaavojen alueella ja toimittaessa kiinteän muinaisjäännöksen välittömässä läheisyydessä.

ongelman aiheet suojelussa: Yksityisten pienten rakennushankkeiden yhteydessä muinaismuistolaissa ei edellytetä velvollisuutta ottaa selkoa siitä, saattaako hanke koskea kiinteää muinaisjäännöstä. Rakentaminen oli voimassa olleen asemakaavan mukaista eikä kaavan vanhentuneisuutta arvioitu muinaisjäännösten osalta alueella, jossa sijaitsi tunnettu röykkiökalmisto. Ongelmat liittyivät rakennusvalvonnan käytäntöihin ja menettelyihin rakennettaessa tunnetun muinaisjäännösalueen välittömään läheisyyteen. Ongelma liittyi myös museoviranomaisen käytäntöihin kaavahankkeiden ohjauksessa ja annettujen ohjeiden toteuttamisen valvonnassa.

ERÄSIJA, RÖYKKIÖT JA POIKKEAMISLUPA VIRROILLA

Yksityinen kiinteistönomistaja haki vuonna 2007 poikkeamislupaa Virtain kaupungilta loma-asunnon rakentamista varten metsäiseen maastoon järven rannalle. Suunnitelma käsitti asunnon, saunan ja talousrakennuksen rakentamisen. Poikkeaminen koski voimassa olevassa yleiskaavassa sallittua neliömäärää ja rakentamisalueen rajan ylittämistä. Kaavassa osoitettu rakennuspaikka oli rakentamisen kannalta huomattavan alavaa maastoa korkeuseron vedenpintaan ollessa vain noin metrin. Omistaja ja rakennusvalvontaviranomainen pitivät luontevana rakennuspaikan siirtämistä yleiskaavassa osoitetun rakennusalan viereen, koska uudella paikalla oli jäljistä päätelleen sijainnut aikaisemminkin rakennuksia.⁶⁹⁸

Suunnitellulla rakennuspaikalla erottui vielä sammaloituneita rakennuksen perustuksen ja kiukaan jäännöksiä. Kiinteistön omistaja otti yhteyttä maakuntamuseoon saadakseen tietoa paikalla erottuvasta kiukaasta. Ottaessaan yhteyttä

698 Virtain kaupunki, poikkeamislupahakemus 14.11.2007, Diar. 805/07.04/2007.

museoviranomaiseen poikkeamisluvan hakija esitti myös vaihtoehtoista rakennuspaikkaa ulompana niemen kärjessä.⁶⁹⁹ Rakennusvalvontaviranomaisen kanssa tehdyn katselmuksen perusteella ensisijaisella rakennuspaikalla oli merkkejä asuinpaikasta, johon sisältyi sekä pitkälle lahonnutta puujätettä että vanhemmilta vaikuttavia kivirakenteita. Oli mahdollista, että paikka oli vanha eräsija, jota oli asutettu myöhemminkin. Suunnitelma edellytti siis arkistoaineiston käyttöä, arkeologista maastotarkastusta ja rakenteiden dokumentointia ennen kuin rakentamisaikasta voitiin tehdä ratkaisu.

Pirkanmaan maakuntamuseo ei lausunnossaan puoltanut suunnitelmaa maastossa havaittujen vanhempien rakenteiden johdosta. Rakentajalle kerrottiin myös, missä muissa kohdissa niemen ympäristössä rakentaminen ei arkeologisten jäännösten vuoksi tullut kyseeseen.⁷⁰⁰ Niemen tyvessä ja etäämpänä rakennuspaikasta sijaitsi useita ennestään tunnettuja kaski- tai viljelyröykkiöitä sekä muutamia lapinraunioita, joiden alueella rakentaminen ei ollut sallittua. Museo ei myöskään puoltanut niiden välittömään ympäristöön rakentamista siksi, että metsäinen rakentamaton maasto tuki röykkiöiden ymmärrettävyyttä ja arvoja. Katselmuksessa oli havaittu myös ennestään tuntematon kaskiraunio ja peltosarkojen jäännöksiä. Koko niemen alue edellytti inventointia, mikäli sinne suunniteltaisiin rakentamista.⁷⁰¹ Inventointi tehtiin keväällä 2008 ja siinä kartoitettiin kaikki niemessä havaitut ennestään tuntemattomat asutusjäännökset.⁷⁰²

Inventoinnin tuloksesta ja loma-asunnon rakennusten paikasta neuvoteltiin vielä tontin omistajan ja rakennusvalvontaviranomaisen kanssa. Suojeltavien alueiden rajaukset käytiin maanomistajan kanssa läpi maastossa, jolloin osa kohteista myös merkittiin paaluilla. Maakuntamuseolle toimitettiin uudisrakentamisesta muutettu suunnitelma asemapiirustuksineen; rakentaminen oli tällä kertaa sijoitettu niemen itäreunaan, kaikkien rakenteiden ulkopuolelle.⁷⁰³ Inventoidut rakenteet todettiin kiinteiksi muinaisjäännöksiksi. Museo totesi, että uusi, muutettu rakennussuunnitelma otti huomioon alueen kiinteät muinaisjäännökset suoja-alueineen eikä museolla ollut hankkeesta enempää huomautettavaa.⁷⁰⁴ Myöhemmin 2010-luvulla museoviranomainen havaitsi, että loma-asunto oli rakennettu kuitenkin Majasaari 3:n röykkiöiden viereen. Tästä vaihtoehdosta ei ollut pyydetty lausuntoa museoviranomaiselta.

699 Virrat Jähdyspohja, J. K:n kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 21.11.2007.

700 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 11028/550/2007 (liite 2).

701 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 11028/550/2007 (liite 2).

702 Luoto, Kalle 2008a, 25.

703 Virtain kaupunki, H. H:n kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 25.3.2008; Virtain kaupunki, lausuntopyyntö 25.9.2008, Virrat Majasaari.

704 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 8981/12.03.02/2008 (liite 2).

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

haitalliset muutokset: Majasaari 5 ja 6 säilyivät hankkeessa kajoamattomina eikä uudisrakentaminen vaikuttanut niihin visuaalisesti tai ymmärrettävyyttä ja arvoja heikentävästi. Majasaari 3:n raunioihin muutokset kohdistuivat voimakkaasti: loma-asunnon rakentaminen niiden viereen hallitsi näkymää ja marginalisoi röykkiöitä. Metsäisen niemen tyveen raivattiin laaja tasoitettu ala uudisrakennuksille, sorapeitteiselle pihalle ja pysäköintitalle. Niemessä todettu eräsijan paikka jäi rakentamisen vaikutuksen ulkopuolelle, puuston ja pensaiden peittämiksi. Suunnitelman muuttaminen ennestään tunnettujen viljely-/kaskiröykkiöiden viereen ei tullut enää museoviranomaiselle tietoon ja lausunnolle.

hankkeen myönteinen vaikutus: ennestään tuntemattoman eräsijan löytyminen hankkeen johdosta, tiedon lisääntyminen alueelle ominaisesta eräasutuksesta, hankkeen alkuvaiheessa myönteistä oli myös rakentajan valmius muuttaa suunnitelmia ja etsiä muinaisjäännökset huomioon ottavia vaihtoehtoisia ratkaisuja rakennuspaikaksi.

ongelman aiheet suojelussa: Hanke koski maakunnassa toistaiseksi suhteellisen vähän tunnettua muinaisjäännöstyyppiä. Kohteen tyypittelyyn ja tulkintaan vaikutti se, että nuorehkojen historiallisten asutusjäännösten suojelun ohjeistus oli vasta kehittymässä. Ongelmallista oli alkuperäisessä lausunnossa annettujen ohjeiden jättäminen viimekädessä noudattamatta.

4.4.4 MUITA HANKKEITA

KIVIKAUTINEN ASUINPAIKKA JA PELLON VUOKRAVILJELY NOKIALLA

Yksityishenkilö vuokrasi 2000-luvun puolivälissä Nokian kaupungilta pellon viljelyä varten. Pellon alueella sijaitsi muinaismuistolaille rauhoitettu kivikautinen asuinpaikka, joka todettiin arkeologisessa inventoinnissa vuonna 1985. Asuinpaikka oli rajattu alustavasti. Vuokraviljelystä sovittiin kaupungin kanssa, mutta viljelijä ei peltoa vuokratessaan saanut tietoa muinaisjäännöksestä. Tieto Nokian kaupungin alueen muinaisjäännöksistä oli kaavoittajalla, rakennusvalvontaviranomaisella ja kaupungin kulttuuritoimessa, mutta maanvuokrausta hoitavassa hallintokunnassa ei oltu tietoisia muinaisjäännöksestä.

Pellon kyntö ja auraus olivat sallittua vallitsevaa maankäyttöä muinaisjäännösalueella. Peltoalan käytön tehostamiseksi viljelijä ryhtyi raivaamaan peltosaarekkeessa ja pellon reunoilla kasvavaa rehevää pensaikkaa kaivinkoneella ennen kuin vuokrasopimus tuli voimaan. Vuokraaja ei ottanut etukäteen yhteyttä raivaamisesta Nokian kaupunkiin. Keskeneräinen raivaustyö tuli kuitenkin kaupungin maankäytöstä vastaavien toimijoiden tietoon, ja vuokraajalle kerrottiin

muinaijäännöksestä, minkä jälkeen hän otti yhteyttä Pirkanmaan maakuntamuseoon.⁷⁰⁵

Museoviranomainen informoi tarkemmin vuokraviljelijää muinaijäännöksestä ja antoi ohjeita viljelyn jatkamista silmällä pitäen. Pensaikon raivaaminen kiellettiin muinaijäännösalueella tai sen lähellä.⁷⁰⁶ Paikalla tehdyn katselmuksen perusteella kaivutyötä oli ehditty tehdä vain muinaijäännösalueen vieressä. Muinaijäännöksen rajat oli kuitenkin määritelty vain alustavasti inventoinnissa eikä tarkka maanalainen laajuus ollut tiedossa. Suoja-alueen rajoja ei tälläkään muinaijäännösalueella ollut määrätty muinaismuistolain 5 §:ssä säädetyillä tavoilla. Katselmuksessa vaikutti siltä, että kivikautinen asuinpaikka ei ehtinyt vahingoittua raivattaessa lisätilaa pellolle.⁷⁰⁷

Tehdessään paikalle katselmuksen museoviranomainen saattoi havaita toisen, edellistä vakavamman muinaijäännöstä koskevan asian. Pellon viereisellä alueella, saman kivikautisen asuinpaikan alalla voitiin todeta sijaitsevan rivitalon, joka oli rakennettu 1980- ja 1990-luvun taitteessa. Asiaa selvittäessä ilmeni, että rakentaminen oli perustunut 1980-luvun lopulla laadittuun asemakaavaan. Muinaijäännös oli todettu samoihin aikoihin, mutta tieto muinaijäännöksestä ei ehtinyt asemakaavaan. Kaupungin antaman selvityksen mukaan muinaijäännöksestä oli saatu virheelliset koordinaatit, jotka viittasivat kohteen sijaitsevan eri paikassa kuin mihin rivitaloa oltiin suunnittelemassa. Tästä syystä suunnitelmasta ei pyydetty lausuntoa museoviranomaiselta.⁷⁰⁸

705 Pirkanmaan maakuntamuseon muistio diar. 272/5423/2006 (liite 2).

706 Pirkanmaan maakuntamuseon muistio diar. 272/5423/2006 (liite 2).

707 Pirkanmaan maakuntamuseon muistio diar. 272/5423/2006 (liite 2); Pirkanmaan maakuntamuseon kirje MP:lle 30.10.2006.

708 Nokian kaupungin kirje Museovirastolle 13. –14.12.2006.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

Haitalliset muutokset: Kiinteä muinaisjäännös on rajattu alustavasti eikä sen tarkkoja maanalaisia rajoja tunneta. Muinaisjäännös- aluetta reunustavan pensaikon ja puuston poistaminen on saattanut vahingoittaa kiinteää muinaisjäännöstä. Pellolla oli ehditty aloittaa koneellinen kaivutyö muinaisjäännöksen rajauksen vieressä ilman yhteydenottoa museoviranomaiseen ja lupaa kaivutyön tekemiseen.

Luvaton kajoaminen: Maastotarkastuksessa museoviranomainen ei havainnut selkeitä jälkiä kiinteään muinaisjäännökseen kajoamisesta. Tarkastuksen yhteydessä havaittiin kuitenkin vuosia aikaisemmin tapahtunut luvaton kajoaminen, jolloin kivikautisen asuinpaikan alueelle oli myönnetty rakennuslupa rivitaloa varten ja rakennettu se.

Myönteiset vaikutukset: Kaupungin organisaatiossa kiinnitettiin huomiota vuokraviljelyn menettelyihin ja tiedonkulun ongelmaan eri hallintokuntien välillä. Aiemmin tapahtunut muinaisjäännöksen luvaton kajoaminen tuli museoviranomaisen ja kaupungin tietoon.

Ongelman aiheet suojelussa: Muinaisjäännöksen koordinaattitiedoissa oli epätarkkuutta. Muinaisjäännöstä koskevat tiedot eivät välittyneet kaupungin eri hallintokuntien välillä. Kaupungin omistaman pellon vuokraamisessa tieto rauhoitetusta muinaisjäännöksestä ei tavoittanut yksityistä vuokraajaa.

TEOLLISUUSHISTORIALLINEN MUINAISJÄÄNNÖS PUISTON KUNNOSTUSHANKKEESSA TAMPEREELLA

Tampereen teollisuushistoriallisessa keskustassa Tammerkosken rannalla kansallismaisemaksi arvoitetulla alueella sijaitsee Kirjastonpuisto, joka on kaupungin keskustan keskeinen viheralue. Puistossa on useita kulttuuri- ja teollisuushistoriallisesti arvokkaita rakennuksia kuten Frenckellin paperitehtaan punatiiliset rakennukset (1899–1920, 1874, 1905) ja vuonna 1824 valmistunut Tampereen Vanha kirkko.⁷⁰⁹ Tammerkosken teollisuusmaisemaa luonnehditaan Suomen ensimmäiseksi ja tunnetuimmaksi teolliseksi kaupunkimaisemaksi, joka muodostaa ajallisesti kerroksisen ja samalla yhtenäisen teollistumisen historiaa kuvastavan kokonaisuuden.⁷¹⁰

Puiston alueella on muistoja Tampereen menneisyydestä ja kehittämisestä esihistoriasta lähtien. Puiston viereisestä Tammerkoskesta on aikoinaan löy-

709 Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 171–172.

710 Museovirasto, Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt (sähköinen lähde).

detty oletettavasti veteen uhrattuja neoliittisen kivikauden kivikirveitä. Alueella ovat sijainneet keskiaikaan palautuvat Kosken kylätontti sekä Tammerkosken kartano. Kaupunki perustettiin 1770-luvulla kartanon maalle, vuonna 1775 laadittua Daniel Hallin suunnittelemaa asemakaavaa noudattaen. Kosken rannoilla sijaitsi vesivoimaa hyödyntäviä jauhomyllyjä keskiajasta lähtien. Alueelle perustettiin vuonna 1775 kruunun viinapolttimo, ja vuonna 1783 Abraham Häggman käynnisti kosken rannalla lumpppua raaka-aineena käyttävän pienen paperitehtaan.⁷¹¹ Kosken länsirannalla toimi 1600- ja 1700-luvulla markkina- paikka ja rannassa oli 1700-luvun lopulla pieniä esiteollisia manufaktuureja sekä apteekkarin puutarha.⁷¹²

Paperitehtaasta tuli 1800-luvulla Frenckellin paperitehdas, jonka tuotanto voimistui vuosisadan puolivälissä puuhiokkeen käyttöön perustuneen uudistetun tuotantoprosessin vaikutuksesta. Uuden teknologian johdosta kosken partaalle rakennettiin hioketehdas vuonna 1877. Paperitehdas toimi kaupungin vilkastuvassa keskustassa vuoteen 1929, minkä jälkeen tuotanto siirrettiin toisaalle ja kiinteistö myytiin Tampereen kaupungille. Hioketahdas purettiin muutamaa vuotta myöhemmin ja tehdasalueen keskustassa sijainnut kivetty varastokenttä teollisuusraiteineen jäi käytöstä.⁷¹³ Pääosa 1900-luvun alussa paikalla olleesta rakennuskannasta säilyi ja entinen tehdasalue uudessa käytössä olevine Frenckellin tehtaan rakennuksineen muodostui laajaksi julkiseksi Kirjastonpuistoksi.

Tampereen kaupunki toteutti 2000-luvun lopulla Kirjastonpuiston mittavan kunnostustyön, joka oli osa Tammerkosken viheralueiden peruskorjaushanketta. Puiston yleissuunnitelmaluonnos tuli museoviranomaiselle lausunnolle vuonna 2008, jolloin suunnitelmaa oli jo työstetty suhteellisen pitkälle.⁷¹⁴ Suunnittelun alueen maisemalliset ja rakennetun ympäristön sekä puistohistorian arvot olivat hyvin tiedossa ja ne oli otettu hyvin huomioon. Puistoalueelta ei tunnettu ennestään muinaismuistoja, mutta suunnitelmaan liittyi kuitenkin 1700-luvulle palautuvan teollisuushistorian johdosta historiallisen ajan muinaisjäännösten suojelun näkökohtia. Museovirasto laati samoihin aikoihin aiempaa tarkempia ohjeita historiallisen ajan muinaisjäännösten suojeluun. Tästä syystä ja siksi, että alue oli Tampereen kaupungin asutus- ja teollisuushistoriassa merkittävä, museoviranomainen kiinnitti huomiota rakennetun perinnön lisäksi puiston kunnostuksen arkeologiseen kulttuuriperintöön kohdistuviin vaikutuksiin.

Suunnittelun alue oli merkitty asemakaavassa kulttuurihistoriallisesti ja mai-

711 Suvanto 1988, 336, 409, 417, 511; Raninen 2015b, 56.

712 Salo 1988b, 147; Suvanto 1988, 321, 327; Lilius 2000, 6; Luoto, Kalle 2008b, 15, 19; Raninen 2011, 7.

713 Lilius 2000, 64, 66; Lähdesmäki & Adel 2011, 47–48.

714 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.4.2008 TRE 3099/12.03.02/2008 (liite 2).

semallisesti merkittäväksi puistoksi.⁷¹⁵ Kunnostuksen tavoitteena oli saada Tampereen historiasta kertova maisema arvoiseensa asuun. Yleissuunnitelmaan sisältyi puiston esiintymislavan uusiminen, kulkureittien selkeyttäminen, uusia puistopenkereitä, rakenteiden ja istutusten uusiminen alueella aikoinaan sijainneen apteekkarin puutarhan hengen mukaisesti sekä turvallisuutta parantavan valaistuksen uusiminen.⁷¹⁶ Tärkeitä kunnostustoimenpiteitä olivat niin ikään kunnallisteknisten kaapeleiden ja johtojen uusiminen sekä uusien kaapelilinjojen rakentaminen. Suunnitelman mukaan uudet rakenteet pyrittiin sovittamaan alueen historialliseen luonteeseen.⁷¹⁷

Pirkanmaan maakuntamuseo pyysi puiston yleissuunnitelmaa lausunnonle. Lausunnossaan museoviranomainen korosti alueen vahvoja, monimuotoisia arvoja ja totesi rakennetun ympäristön osalta, että sekä säilyttävät että palauttavat kunnostustoimet oli esitetty suunnitelmassa hyvällä tavalla puiston historiallisia piirteitä kunnioittaen. Suunnitelmaan sisältyvän uuden esiintymislavan rakennetyyliin ja mittasuhteisiin museo otti kantaa huomauttaen uudisrakentamisen sopeuttamisen ympäristöönsä olevan erityisen vaativaa siksi, että puisto sijaitsi kansallismaisemassa. Koska suunnitelma merkitsi useita maanrakennustoimenpiteitä ja uusia rakenteita, maakuntamuseo edellytti historialliset muinaisjäännökset huomioon ottavaa arkeologista inventointia.⁷¹⁸

Puistossa tehtiin hankkeen johdosta useita arkeologisia kenttätutkimuksia vuonna 2008–2011. Inventoinnissa alueelle rajattiin alustavasti muinaisjäännösalue, johon lukeutuivat Tammerkosken historiallinen kylän- ja kartanonpaikka sekä markkinapaikka. Kohde luokiteltiin rauhoitusluokkaan 2, mikä merkitsi sitä, että muinaisjäännöksen tarkempi rajaaminen ja säilyneisyyden selvittäminen vaatisi koekaivauksia. Kohde edusti kaupunkiasutusta edeltävää, varhaisinta historiallisen ajan asutusta Tampereen ydinkeskustassa. Lisäksi inventoinnissa todettiin eräitä teollisuushistoriallisia kohteita kosken rannassa. Tuloksen perusteella museoviranomainen edellytti puiston kunnostuksen kaivutöiden tekemistä osittain arkeologin valvonnassa.⁷¹⁹

Puiston yleissuunnitelma hyväksyttiin Tampereen kaupungin yhdyskuntalautakunnan kokouksessa keväällä 2008. Puiston kunnostuksen esitettiin olevan luonteeltaan paikan historiallisia arvoja kunnioittava. Kunnostuksen tavoitteeksi

715 Tampereen kaupungin yhdyskuntalautakunnan kokous 20.5.2008, Dnro YPA: 9125/670/2007, 171 §.

716 Tampereen kaupungin yhdyskuntalautakunnan kokous 20.5.2008, Dnro YPA: 9125/670/2007, 171 §.

717 Tampereen kaupungin Kaupunkiympäristön kehittäminen, lausuntopyyntö 14.3.2008.

718 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.4.2008 TRE 3099/12.03.02/2008 (liite 2).

719 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 14.8.2008, TRE 6959/12.03.02/2008 (liite 2).

todettiin alueen ilmeen, viihtyisyyden ja turvallisuuden kohentaminen.⁷²⁰

Muinaisjäännösten toteamisen jälkeen hankkeen johdosta käytiin seuraavien kuukausien aikana useita muinaismuistolain 13 §:n mukaisia neuvotteluja. Valvonnassa tai muutoin työmaan kaivutöissä tuli esille Tammerkosken rannalla vuosina 1877–1930 sijainneen puuhioketehtaan perustuksia ja eri puolilla puistoa sijainneita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennusten perustusten jäännöksiä. Keskeiseltä paikalta, tulevan esiintymislavan kohdalta paljastui laaja teollisuuspihan kenttäkiveys kapearaiteisen radan jäännöksineen. Rataa käytettiin tehtaalla puutavaran kuljetukseen polttoaineeksi ja paperimassan raaka-aineksi.⁷²¹

Esiintymislavan suunnittelusta järjestetyn kilpailun voitti lasiseinillä varustettu lavarakenne. Museoviranomainen piti positiivisena puiston kehittämistä kaupunkilaisten yhteisenä tilana ja totesi lavan ulkoasun sopivan arvokkaaseen miljööseen. Lavan paikalla tuli kuitenkin tehdä ennen rakentamista koekaivaukset, joissa selvitettäisiin tarkemmin esille tulleen, 1910-luvulla rakennetun kenttäkiveyksen arvo.⁷²² Museovirasto arvioi rakenteen arvon todeten, että vaikka noin satavuotias kenttäkiveys oli sellaisenaan tavanomainen rakenne eikä sillä ollut erityistä tutkimuksellista merkitystä, tällä paikalla sijaitsevan kiveyksen ja pistoraiteiden merkitys korostui suhteessa alueen teollisuushistoriaan. Vaikka alue oli tunnettu teollisuushistoriallisesta arkkitehtuurista, sieltä tunnettiin vain vähän teollisuushistoriasta kertovia arkeologisia jäännöksiä. Raiteiden jäännökset ilmensivät paperitehtaan toiminnallisuutta ja ne liittyivät kenttäkiveyksen ohella alueen rakennettuun ympäristöön. Museovirasto katsoi kiveystä koskevassa lausunnossaan, että kiveykseen tuli suhtautua osana teollisuushistoriallista kiinteää muinaisjäännöstä. Selvityksiin ja neuvotteluihin perustuen kiveyksestä tuli valita edustava, yhtenäinen osa säilytettäväksi.⁷²³

Maakuntamuseo esitti useissa neuvotteluissa hioketehtaan rakenteiden huomioinnon ottamista puistoistutusten suunnittelussa sekä esiintymislavan viereisen kenttäkiveyksen säästämistä ja osittaista esille jättämistä. Muinaisjäännösten esittämisestä *in situ* ei kuitenkaan syntynyt museoviranomaista ja puiston suunnittelusta ja kunnostuksesta vastaavia toimijoita tyydyttävää ratkaisua, ja rakenteiden esille jättämisen ajatuksesta luovuttiin. Epätasainen kenttäkiveys katsottiin lavan edustalle suunnitellulle tapahtumakentälle sopimattomaksi. Museo piti kuitenkin perusteltuna, että osa hioketehtaan rakenteen paikasta merkittiin

720 Tampereen kaupungin yhdyskuntalautakunnan kokous 20.5.2008, Dnro YPA: 9125/670/2007, 171 §.

721 Luoto, Kalle I. 2011, 15–17; Lähdesmäki & Adel 2011, 47; Raninen 2011, 9.

722 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 24.2.2010, DIAR: 35/2010 (liite 2); Luoto, Kalle I. 2011, 15.

723 Museoviraston lausunto 24.6.2010, DNRO 251/304/2010.

puistokäytävän varrelle erityisellä kiveyksellä.⁷²⁴ Esiintymislavaa siirrettiin vielä tapahtumakentän reunaan, jolloin osa kenttäkiveyksestä pystytettiin säilyttämään, tosin maan alla. Historiallisen kiveyksen päälle sijoitettiin esiintymislavan penkkirivistöt.⁷²⁵ Puiston kunnostuksen jälkeen tapahtumakentän näkymää leimaavat moderni esiintymislava penkkeineen ja keinonurmineen eikä paikalla sijaitseva teollisuushistoriallinen muinaisjäännös ilmene lavan ympäristössä millään tavalla.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

haitalliset muutokset: Osa historiallisen teollisuuspihan kenttäkiveyksestä poistettiin eikä laajempaa kokonaisuutta kiveysrakenteesta onnistuttu säilyttämään, teollisuushistoriallista arkeologista kulttuuriperintöä ei kyetty tuomaan maisemassa esille kiinnostavalla ja kertovalla tavalla vaan jäännökset peitettiin ja ne jäivät tapahtumakentän uusille rakenteille ja toiminnoille alisteisiksi. Kosken rannassa puistokäytävälle merkittiin erityisellä kiveyksellä yksityiskohta hioketehtaan jäännösten paikasta. Kiveys on miljöössään irralliselta vaikuttava elementti.

hankkeen myönteiset vaikutukset: Hankkeen aikana tehdyissä arkeologisissa selvityksissä tuli esille aiemmin tuntematonta Tampereen teollisuushistorian arkeologista kulttuuriperintöä. Alueidenkäytön suunnittelussa ja suojelussa teollisuushistorian nuorempiin jäännöksiin kiinnitettiin tämän suojelutauksen jälkeen enenevää huomiota. Museoviranomainen tarkasteli tässä kohteessa teollisuushistorian paikkaa ja perintöä aiempaa kokonaisvaltaisemmin. Hanke edisti yleisellä tasolla arvottamisen pohdintaa ja lisäksi kyseisen kenttäkiveyksen arvottamista tavanomaisena rakenteena ja teollisuushistoriallisesti erittäin merkittävän rakennetun ympäristön ”näkyvämmän” osana. Hanke nosti esille arkeologisten rakenteiden esille ottamisen ja esittämisen suunnittelullisena haasteena sekä tarpeen kehittää kestäväällä tavalla arkeologisen perinnön esittämisen tapoja kaupunkirakenteessa.

724 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 17.9.2009, DIAR: 335/2009 (liite 2).

725 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 7.1.2011, DIAR: 402/2010 (liite 2).

ongelman aiheet suojelussa: Hankkeesta ei sen alkamisvaiheessa oltu yhteydessä suojeluviranomaiseen, ja suunnitelma tuli lausunnon museoviranomaisen pyynnöstä. Kohtalaisen pitkälle edenneen puiston kunnostuksen suunnittelun aikana alueelta todettujen teollisuushistoriallisten jäännösten huomioon ottaminen niiden arvoa tukevalla ja kiinnostavalla tavalla oli vaativaa ja aiheutti kitkaa maankäyttäjän ja suojeluviranomaisen välillä. Arkeologisten selvitysten ajoittuminen hankkeessa oli ongelmallinen: muinaisjäännöksen aiheuttaessa muutostarvetta suhteellisen pitkälle vietyjen suunnitelmien muuttaminen aiheutti hankaluutta. Maankäyttäjä kyseenalaisti museoviranomaisen antamia ohjeita ja suojeluun liittyviä vaatimuksia. Kiinteän muinaisjäännöksen peittämisen problematiikka oli haastavaa kaikille osapuolille. Muinaisjäännöksiä käsiteltiin alusta lähtien kiista-asiana ja risiiritiitaa aiheuttavana elementtinä. Teollisuushistoriallisten jäännösten nuori ikä ja jäännöstyyppin yleisyys vaikuttivat kenttäkiveyksen arvottamisessa.

HYLKYLÖYTÖ SATAMA-ALTAAN RUOPPAUKSESSA TAMPEREELLA

Tampereen Mustalahden satama-altaan pohjasta nostettiin helmikuussa 2004 polttoaineen jakeluaseman rakentamiseen liittyvässä ruoppaustyössä vankkoja puuparruja. Kaupungin keskustassa sijaitsevan Näsijärven lahden rannalla toimii sisävesisatama laivalaitureineen ja kahviloineen. Ruoppauksessa kaivinkoneen kauha nosti pintaan noin 1–2 metrin pituisia puurakenteen osia, joiden arvioitiin olevan peräisin aluksen rungosta tai keulasta. Löydöstä ilmoitti museoviranomaiselle yksityishenkilö. Ruoppauspaikalle tehtiin katselmus helmikuussa 2004.⁷²⁶

Oli oletettavaa, että löytö oli vähintään sata vuotta vanha ja siten kyseessä oli todennäköisesti muinaismuistolain tarkoittama vedenalainen kiinteä muinaisjäännös. Kyse oli pienehköstä yleisestä työhankeesta, jonka suunnitelmia ei ollut lähetetty museoviranomaiselle lausunnon. Vedenalaisen kiinteän muinaisjäännöksen suojelusta vastasi Museoviraston meriarkeologian osasto.

Oli mahdollista, että rakenteen osat olivat peräisin Ahti-nimisestä höyrysiipirasaluksesta, joka oli rakennettu Tampellan telakalla 1850-luvulla ja joka oli poistunut liikenteestä noin vuonna 1870. Hämeen Museoseura ja Pirkanmaan maakuntamuseo rahoittivat löytöön liittyviä selvityksiä kuten puiden dendrokronologisen ajoituksen sekä satamaa ja höyrysiipiraslaiva Ahtia koskevat historiaselvitykset.⁷²⁷ Tampereen kaupungin satamatoimisto avusti katselmuksessa ja parrujen palauttamisessa takaisin järveen.

Vuosilustoihin perustuvan ajoituksen perusteella puut oli kaadettu ja käytetty aluksen rakentamiseen vuosien 1850 ja 1877 välisenä aikana. Vuosilustosarjoissa oli vahvoja viitteitä siitä, että puumateriaali ei ole paikallista alkuperää,

726 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 100/5423/2004 (liite 2).

727 Kaivanto 2004; Tirkkonen 2005.

mutta näytteiden vähäisyys ei ollut riittävä alkuperäalueen täsmälliseen määrittelyyn.⁷²⁸ Löydön tulkintaa lähestyttiin myös tarkastelemalla sataman historiaa 1800-luvun puolivälistä 1870-luvulle. Tutkija Kirsi Kaivanto selvitti järvi liikenteen historiaan perehtyneen Juhani Valannon haastattelun ja kirjallisten lähteiden pohjalta sataman toiminnan historiaa ja tutkija Erik Tirkkonen tutki höyrysiipirasalus Ahdin loppuvaiheita Elinkeinoelämän keskusarkistossa säilytettävän Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Oy:n arkistoaineiston avulla. Lähteet viittasivat siihen, että Ahdista poistettiin arvokas höyrykone vuonna 1871. Laitteen runko on voinut jatkaa toimintaansa Näsijärvellä esimerkiksi riisuttuna lotjana tai alus on voitu upottaa tai se upposi huonokuntoisena Näsijärveen.⁷²⁹ Täysin varmaa tulkintaa aluksesta ei voitu tehdä.

Museovirasto teki paikalla sukellustutkimuksen elokuussa 2004 todeten kaivupaikan vieressä olevan hyllyn.⁷³⁰ Sukeltajan mukaan kyse oli todennäköisesti aluksen tukevista kaaripuista. Hyllyn ominaisuudet näyttivät sopivan Ahdin tietoihin. Havupuusta rakennettu, lähes 20 metrin pituinen hylky oli ollut Museoviraston tiedossa jo pitkään.⁷³¹ Selvitystyön ja puiden ajoittamisen jälkeen Tampereen kaupungin sukeltaja palautti puut Näsijärveen.

Jakeluasemaa koskevat suunnitelmat eivät tulleet etukäteen museoviranomaiselle lausunnolle. Kaivutyötä ei pysäytetty heti parrujen noustua pintaan vaan löytö tuli museoviranomaisen tietoon ulkopuolisen ilmoituksen kautta. Mustanlahden vedenalaisen löydön tapaus oli ainoa alueellisen museoviranomaisen tietoon tullut hylkyä koskeva suojeleasia tutkimusajanjaksona.

728 Zetterberg 2004, 8.

729 Lähdesmäki & Tirkkonen 2006, 9–11.

730 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 100/5423/2004 (liite 2).

731 Paanasalo 2004, 1.

HANKKEEN TOTEUTTAMISEN AIHEUTTAMAT VAIKUTUKSET JA MUUTOKSET MUINAISJÄÄNNÖKSESSÄ

haitalliset muutokset: Hyllyn osittainen vahingoittuminen ruoppauksessa. Lahden hylkyjä koskevia alustavia tietoja ei käytetty etukäteen hankkeen suunnittelussa ja valmistelussa.

luvaton kajoaminen: Ruoppauksessa kajottiin hylkyyn ilman muinaismuistolaissa säädettyä lupaa ja nostettiin järven pohjasta aluksesta peräisin olevia kaaripuita. Polttoaineen jakeluaseman rakentamisesta ja satamassa tehtävästä ruoppauksesta ei pyydetty lausuntoa eikä yleisessä työhankkeessa otettu etukäteen selkoa siitä, saattaako hanke tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä.

hankkeen myönteinen vaikutus: Satama-alueen historiasta ja Ahdista laadittiin useita selvityksiä aluksen osien löydyttyä. Ahtia koskevan tiedon täydentyminen ja tarkentuminen. Eri osapuolet joutuivat perehtymään vedenalaisen löydön menettelyihin ja käsittelyyn. Vesiliikenteen ja vedenalaisen arkeologisen perinnön tiedostaminen ja niitä koskeva tieto vahvistuivat hankkeessa mukana olleilla osapuolilla.

ongelman aiheet suojelussa: Muinaismuistolain säännösten noudattamisen laiminlyönti, lausuntopyyntömenettelyn puuttuminen. Ruoppauksessa esille nousseesta löydöstä ei tehty viipymättä ilmoitusta museoviranomaiselle kaivutyön aikana. Vedenalaisten löytöjen harvinaisuus alueidenkäytön yhteydessä saattoi vaikuttaa suojelumenettelyjen puutteelliseen hallintaan.

4.4.5 MAANKÄYTTÖHANKE EDISTI ARKEOLOGISEN SUOJELUKOHTTEEN SÄILYMISTÄ

Tutkimuksessa analysoitiin alueidenkäytön hankkeiden haitallisia vaikutuksia kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Lausuntoaineisto ei ilmentänyt alueidenkäytön säilymistä edistäviä vaikutuksia läheskään yhtä monipuolisesti ja tarkasti kuin haitallisia vaikutuksia. Hankeaineistoja analysoitaessa kiinnitettiin kuitenkin huomiota eräisiin hankkeisiin, joissa muinaisjäännöksen tila koheni selvästi, hanke paransi muinaisjäännöksen asemaa ympäristössään, lisäsi sen kertovuutta ja edisti jäännöksen hyvää säilymistä. Hyvän säilymisen näkökulmaa tarkastellaan tutkimuksessa esimerkinomaisesti kahden hankkeen avulla. Esimerkit valaisevat sitä, miten arkeologiselle jäännökselle annettiin hankkeessa kertovan ja ympäristöä rikastavan elementin asema. Jäännöksen tila muuttui epäselvästä merkityksettömästä objektista kiinnostusta herättäväksi ympäristön ominaisuudeksi. Hyvän säilymisen ilmenemisen ja sen edellytysten tutkiminen on itsenäisen tutkimusaihe, jota tulisikin analysoida tarkemmin museoviranomaisen lau-

suntoja ja hankeaineistoja laajemman lähdeaineiston avulla.

Valkeakosken kaupungissa vuosina 2003–2005 toteutettu Myllysaaren museon ja niin sanotun kanavakasöörin talon ympäristön kunnostushanke on hyvä esimerkki arkeologisen jäännöksen tilaa parantaneesta yleisestä työhankeesta, johon sisältyi teollisuushistoriallisen Myllysaaren kanava-alueen kunnostaminen ja kanavaan liittyneen kääntösillan entisöinti. Hanke toteutettiin Euroopan Unionin rahoituksella usean toimijan yhteistyönä.⁷³² Keskeisenä paikallisena toimijana oli teollisuuslaitoksen museosäätiö. Museoviranomainen oli suunnitelmaa seuraava ja tarvittaessa tukea antava toimija. Kunnostushanketta varten perustettiin ohjausryhmä, jossa oli ympäristökeskuksen, maanomistajan, kaupungin, maakuntamuseon ja suunnittelutyön edustus.

Kanavan rakentaminen liittyi liikenneyhteyksien rakentamiseen maan eri osien välille ja rautatieverkon rakentamisen ja kanavoinnin keskinäiseen kilpailuun. Kanava rakennettiin nälkävuosina 1866–1868 suureksi osaksi hätäaputyönä. Rakenne käsitti kaksi sulkukammiota ja tarpeelliset väylät kanavan ylä- ja alapuolelle. Kanavan varteen rakennettiin kanavankaitsijan asunto ja tavaramakasiini ja niiden ympäristöön aidattu puisto. Nippu-uiton tarpeeseen kosken eteläpuolelle vuonna 1955 valmistunut uusi kanava korvasi pieneksi jääneen vanhan kanavan, joka siirtyi maanvaihdossa Yhtyneitten Paperitehtaitten omistukseen. Vanha kanavasilta purettiin vuonna 1958 ja vanha kanava täytettiin 1960-luvun alussa.⁷³³ Kanavamiljöo oli aikoinaan tärkeä osa Valkeakosken elämää, ja kaupunkilaiset pitivät edelleen puiston tunnelmaa suuressa arvossa.⁷³⁴

Vanha kanava-alue sisältyy valtakunnallisesti merkittävään teollisuuden alueeseen Valkeakoskella. Asemakaavoissa alueen rakennukset ja kanava on varustettu suojelumerkinnöillä.⁷³⁵ Museoviranomaiset eivät suhtautuneet hankkeen aikana 2000-luvun alussa 1860-luvulla rakennetun ja 1950-luvulla puretun sillan ja täytetyn kanavan jäännöksiin kiinteänä muinaisjäännöksenä. Oli kuitenkin selvää, että kanava oli kokonaan poistettu käytöstä, sen rakenteet ja siltaan liittynyt neulapato peitetty ja osittain raunioitunut ja itse kanavan kivipenkereet olivat raunioituneet. Arkeologisoituneita rakenteita käsiteltiin hankkeessa teollisuushistorialliseen ympäristöön kuuluvina historiallisina rakenteina.

Museosäätiön tavoitteena oli kunnostaa ja osittain palauttaa alkuperäistä kanavamiljöötä museon pihapiiriin. Maisema-arkkitehdin laatimat miljöön kunnostussuunnitelmat käsittivät Myllysaaren museoalueen, piha-alueiden ja kanava-alueen kunnostustoimenpiteitä. Maisemaan pyrittiin muun muassa palauttamaan säilyneiden kivrakenteiden osia, Museosaaren johtava silta ja patolaite.

732 Myllysaaren sillan ja kanavapuiston yleissuunnitelma 23.2.2005.

733 Sirén 2003.

734 Sirén 2003.

735 Saatsi 2003b, 1.

Peitetyn vanhan kanavan muoto ja rakenteiden hahmot otettiin pelkästään esille eikä uomaan palautettu vettä. Oleellista oli esille otettavien kanavan kivirakenteiden esittäminen osana puistoa ja alkuperäisen vesialueen osoittaminen nurmialueena. Kokonaisuutta tukivat vanhan neulapadon esille ottaminen ja uuden kanavasillan rakentaminen osittain vanhan sillan mallia noudattaen.⁷³⁶ Entinen vesiuoma pystytettiin hahmottamaan suurista lohkarista tehdyn tukimuurin kivien avulla.⁷³⁷

Ympäristön kunnostaminen on alueidenkäytön muoto, joka eroaa monella tavalla muusta ympäristöä muuttavasta alueidenkäytöstä. Valkeakoskella kunnostushankkeen vaikutuksesta historiallisten rakenteiden asema maastossa selkiytyi ja paikan kertovuus vahvistui. Kyseessä oli suunnitelmallinen ympäristön kunnostaminen siten, että käytöstä jääneille rakenteille annettiin olennainen asema miljöössä. Hanke ja 1860-luvun historiallinen rakenne miellettiin tässä tapauksessa varsinkin maisemalliseksi aiheeksi. Se, että rakenteita ei tulkittu kiinteäksi muinaisjäännökseksi eikä rakenteista käytetty muinaisjäännöksen nimeä suunnitelmissa eivät olleet välttämättömiä tekijöitä kanavarakenteiden hyvän säilymisen edistämiseksi. Merkittävää oli arkeologisoituneen rakenteen mieltäminen kanavamiljöön kokonaisuuden osaksi.

Ympäristön kunnostaminen paransi kulttuuriympäristön tilaa olennaisesti, lisäsi kanavahistorian ja rakenteiden ymmärrettävyyttä ja kanavahistorian konkreettista hahmottumista. Arkeologisoituneet rakenteet toimivat miljöössään kertovina elementteinä, ja hanke rakentui osittain niiden varaan. Lopputuloksessa kanavan paljastetut kivirakenteet ja kanavan linjan ilmaiseminen maaston muotoilulla toimivat onnistuneesti historiakertomuksen fyysisinä elementteinä. Lopputulos on yksi Pirkanmaan parhaita esimerkkejä siitä, miten näkymästä hävinneitä ja vuosikymmeniä peitettyinä olleita rakenteita voidaan esittää nyky-ympäristössä.

Esimerkki arkeologisoituneen rakenteen hyvästä säilymisestä yksityisessä työhankeessa on Mäntässä sijaitsevan Gösta Serlachiuksen säätiön uuden sillan rakentaminen. Säätiön omistamaan museoon, entiseen Joenniemen kartanoon, rakennettiin 2000-luvun lopulla kansainvälisen arkkitehtikilpailun tuloksena mittava lisärakennus, jonka yhteydessä kartanopuiston viereinen saari yhdistettiin museoalueeseen palauttamalla paikalle aikoinaan purettu silta. Alkuperäiseen siltaan kuuluvat kaksi kivi- ja betonirakenteista arkkua olivat vielä maastossa, toinen rannalla ja toinen matalan salmen keskellä, osittain veden peitossa. Ne olivat visuaalisesti vaatimattomia yksittäisiä purettuun rakenteen jäännöksiä, joihin huomio ei juuri kiinnittynyt miljöössä.

Sillan suunnittelussa arkut säästettiin sen sijaan, että ne olisi poistettu tar-

736 Saatsi 2003a, 2.

737 Laukkanen 2004, 2.

peettomina, vailla käyttötarkoitusta olevina epämääräisinä jäänteinä. Puretun sillan arkkujen jäännökset saivat sijan uuden virtaviivaisen ja modernia arkkitehtuuria edustavan sillan yhteydessä, alkuperäisillä paikoillaan.

Molemmat esimerkit edustavat valtamaankäytöstä poikkeavia hankkeita. Maankäyttäjät otti niissä tietoisesti arkeologisen jäännöksen mukaan suunnitelmaan, ymmärsi ja hyväksyi sen yhtenä paikan ominaispiirteinä ja merkitysten antajana. Suunnitelmaa ei toteutettu arkeologisesta jäännöksestä huolimatta vaan sitä hyödyntäen ja antaen sille tilaa ja merkityksiä paikan historiasta kertovana elementtinä. Säilyttämistä ei koettu lain vaatimana velvollisuutena vaan lisäarvona, joilla ilmaistaan paikan ajallista ja ilmiöihin liittyvää kerroksellisuutta. Ratkaisut vahvistivat ympäristön kykyä kertoa eletystä elämästä.

4.5 MUITA MUINAISJÄÄNNÖSTEN SUOJELUN JA SÄILYMISEN NÄKÖKOHTIA

4.5.1 MAANOMISTAJAN INFORMOINTI MUINAISJÄÄNNÖKSEN RAUHOITUKSESTA

Muinaisjäännösten huomioon ottaminen alueidenkäytössä riippuu olennaisesti siitä, onko maanomistajalla ja -käyttäjällä tieto hankealueella sijaitsevasta muinaisjäännöksestä. Kiinteät muinaisjäännökset ovat suoraan lain nojalla rauhoitettuja eikä jäännöksen toteamiseen sisälly hallintopäätöstä ja päätöksestä ilmoittamista. Muinaismuistolaissa ei säädetä Museovirastolle velvollisuutta ilmoittaa kiinteän muinaisjäännöksen toteamisesta tai rauhoituksesta.⁷³⁸ Yleisessä työhankkeessa muinaismuistolaissa on säädetty työhankkeen toteuttajan velvollisuudesta ottaa selkoa muinaisjäännöksestä (13 §). Säännöstä noudattamalla hankkeen toteuttaja saa tiedon ennestään tunnetusta muinaisjäännöksestä etukäteen, ennen töiden alkamista. Yksityisen maanomistajan pienissä työhankkeissa ei hankkeen toteuttajalle ole säädetty vastaavaa selville ottamisen velvollisuutta.

Vaikka muinaismuistojen rauhoitusta valvovalla viranomaisella ei ole ollut muinaismuistoasetuksella tai muinaismuistolailla säädettyä ilmoittamisvelvollisuutta Muinaistieteellinen toimikunta ryhtyi toisen maailmansodan päätyttyä lähettämään maanomistajille kirjeitä, joissa kerrottiin maanomistajan kiinteistöllä todetusta kiinteästä muinaisjäännöksestä ja sen rauhoituksesta.

738 Esimerkiksi tietyt luonnontilaiset tai luonnontilaiseen verrattavat luontotyypit on erityisesti suojeltu ympäristöviranomaisen päätöksellä. Päätös annetaan tiedoksi suojellun alueen omistajalle ja haltijalle luonnonsuojelulain 4 luvun mukaisesti.

Ilmoitusten lähettäminen mainitaan käytäntönä vuonna 1973 julkaistussa *Arkeologin kenttätöitä* -julkaisussakin.⁷³⁹ Käytännössä ilmoittaminen ei ole ollut koko maan kattavaa ja järjestelmällistä. Historiallisista muinaisjäännöksistä ilmoituksia on lähetetty murto-osa esihistoriallisiin jäännöksiin verrattuna.

Pirkanmaalla vanhimmat rauhoituksesta kertovat kirjeet lähetettiin vuonna 1946 Lempäälässä (11 kirjettä) ja Kangasalla (11 kirjettä) sijaitsevien kohteiden maanomistajille. Lempäälään lähteneiden kirjeiden joukossa oli esimerkiksi kirje Hietaniemen taloon, jossa kerrottiin Päivääniemen kalmiston tulleen ensimmäisenä tunnetuksi maassamme ja H. G. Porthanin maininnee sen jo vuonna 1791.⁷⁴⁰ Seuraavana vuonna muinaisjäännöksistä lähetettiin yksittäisiä ilmoituksia Hämeenkyröön, Ikaalisiin, Kuruun, Pälkäneelle, Toijalaan, Vesilahdelle, Viljakkalaan ja Ylöjärvelle. Rauhoitusilmoituksia lähetettiin 1950-luvulta lähtien muutamia kirjeitä vuosittain määrän kasvaessa 1970-luvulla ja varsinkin 1990-luvulla.⁷⁴¹ Museovirastoon arkistoitujen kirjeiden perusteella ilmoitukset olivat pääasiassa esihistorian tai arkeologian osaston lähettämiä ja ne koskivat esihistoriallisia muinaisjäännöksiä.

Rauhoitusilmoituksiin liitettiin myöhemmin ilmoitus kirjeen vastaanottamisesta, joka pyydettiin palauttamaan. Palautuksia ei kuitenkaan aina tullut; eräs maanomistaja ilmoitti puhelimitse, ettei palauta ilmoitusta, koska asuinpaikka oli jo kaivettu eikä hänen mukaansa mitään ollut enää jäljellä.⁷⁴² Osa kirjeen saaneista henkilöistä vastasi kirjeellä, jossa kerrottiin muinaisjäännöksen vahingoittumisesta, pyydettiin lisätietoja kohteesta tai ilmoitettiin muista löydöistä. Maanomistaja Virroilta kertoi vuonna 1948 seuraavaa: ”*Kirjelmänne johdosta ilmoitan, että mitä kaskut kertovat on kyseessä olevat Lapin rauniot tai se seutu jo esi.isien aikana tehty pelloksi ja mitä äitini tietää kertoa tästä on hänen isänsä näiltä seuduilta löytänyt esineen Nuolenkärkiä muistuttavan mutta koska hänen aikoinaan ei näistä muinais Muistoista ole tietty mitään on esine aikojen kuluessa joutunut hukkaan ja on hänen isänsä ollut kuolleena jo parisenkymmentä vuotta*”.⁷⁴³ Tuoreemmassa kirjeessä vuodelta 2000 kerrotaan aiemmista vahingoista: ”(...) ilmoitus koskee väitettyä kiinteää muinaisjäännöstä, ns. lapin-rauniota (...). Kyseinen ”kivikasa” ei ole enää vuosikausiin ollut alkuperäisessä kunnossaan ja muodossaan, vaan vuosikymmenien aikana ovat alueen pikkupo-

739 Huurre 1973, 56.

740 Muinaistieteellisen toimikunnan ja Museoviraston kirjeet kiinteiden muinaisjäännösten maanomistajalle kiinteiden muinaisjäännösten rauhoituksen johdosta vuosina 1947–2011.

741 Muinaistieteellisen toimikunnan ja Museoviraston kirjeet kiinteiden muinaisjäännösten maanomistajille kiinteiden muinaisjäännösten rauhoituksen johdosta vuosina 1947–2011.

742 Merkintä puhelinkeskustelusta 21.11.2005 liittyy Museoviraston kirjeeseen J. ja E. S:lle 18.11.2005, Dnro 101/301/2005 (rauhoitusilmoitus).

743 O. R:n kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Liittyy rauhoitusilmoitukseen 15.2.1948/2434.

jat heitelleet kalliolta alas ja ympäristöön ja niitä on aika ajoin sitten uudelleen kasattu kokoon. (...) Kivikasan säilyttämisestä ei tässä vaiheessa aiheudu mitään harmia (...).⁷⁴⁴

Kirjeistä välittyä tietoa jäännösten tilasta ja omistajan mielenkiinnosta muinaisjäännöksiin. Eräs maanomistaja kirjoitti vuonna 1971: ”Kiviraunio on omistamani tontin keskellä, pidetty täysin koskemattomana lukuun ottamatta metsän perkausta ja siistimistöimenpiteitä. Ja vakuutan myös, että ko. alueita toimestani edelleen suojellaan. Ehdotus teille: Varustakaa paikat sääolosuhteet kestäväillä kilvillä, missä on teidän leimanne – Se varmaan tehostaisi paikkojen koskemattomuutta. Useinkin tällaisia paikkoja tuhotaan tietämättömyyttään. Esim. karttalehden (...) paikka N:o 1 on aivan vieraat ihmiset hakeneet hiekkaa, lupaa kysymättä.”⁷⁴⁵

Tiedon saamista pidettiin enimmäkseen tärkeänä. Eräs maanomistaja kirjoitti vuonna 2005: ”On hyvä, että olemme saaneet vihdoin jonkinlaista konkreettista tietoa. Asiasta on ollut joskus ns. huhua liikkeellä, mutta mitään virallista ei aikaisemmin ole ollut saatavilla. Jos tietoa olisi ollut aiemmin, olisi ehkä jäänyt joitain aiempia pellowraivauksia tekemättä. Isältä kuulin, että hän oli pellowkulman oikaissut, joskus 1970–80-luvulla. Silloin oli mahdollisesti lykätty hautakiviröykkiöitä metsään, puskutraktorilla. Kun asiasta ei silloin paremmin tiedetty, homma hoidettiin ja pellowsyrrät oikenivat. Peltokuvioita parannettiin sen jälkeen, kun tielaitos muutti tien linjausta, jonka piti kulkea pellow sen osan poikki. Silloin kuultiin huhuja, että museovirasto olisi pyytännyt tielaitokselta rahaa tutkiakseen alueen ennen tien rakentamista. Tielaitos muutti kuitenkin suunnitelmia, jotta ylimääräisiltä kuluilta säästytään ja näin meidän pellow poikki tietä ei rakennettu, kiitos siitä vaan. En tiedä, onko tällainen kirje oikea vaihtoehto tällaisen asian kertomiseen, mutta nyt se kuitenkin on tehty - Tässä itse kukin on tiettyyn määrään asti kiinnostunut siitä, mitä täällä on tapahtunut ja keitä on asunut enne meitä, joten jos on mahdollista niin olisin kiitollinen lisäinformaatiosta.”⁷⁴⁶

Tampereen kaupunginhallitus vastasi Kukkojenkivenmäen rautakautista kalmistoa koskien Muinaistieteellisen toimikunnan Messukylän kunnalle vuonna 1947 osoittamaan kirjeeseen informoiden, että kunta oli lakannut olemasta ja liitetty vuoden 1947 alusta Tampereen kaupunkiin. Kaupunginhallitus kertoi pyytäneensä Tampereen Historiallisen Seuran lausuntoa kalmistosta. Seura ilmoitti todenneensa paikalla käytyään, että karttaan merkitty raunio oli muutamia vuosia aikaisemmin hajotettu ja kivet siirretty rakennuksen kivijal-

744 K. L:n kirje Museovirastolle 15.9.2000. Vastauskirje rauhoitusilmoitukseen 28.8.2000, 367/301/2000.

745 O. M:n vastauskirje Muinaistieteellisen toimikunnan rauhoitusilmoitukseen 24.3.1971, nro 2009.

746 E. S:n kirje Museovirastolle v. 2005, lisäaineisto rauhoitusilmoituskirjeeseen 16.11.2005, Dnro 93/301/2005.

kaan ja muihin tarkoituksiin. Eräs Messukylän historiatoimikunnan jäsen oli lupautunut toimimaan muinaisjäännösten suojelemiseksi paikkakunnalla. Lopuksi kirjeessä todettiin, että ”*ellei esihistorian osasto katso Tampereen Historiallisen Seuran suorittamia toimenpiteitä riittäviksi, tahtonee osasto antaa lähempiä ohjeita asiassa.*”⁷⁴⁷

Museoviraston aluevalvoja lähetti 1970-luvulla Pirkanmaalla tehtyjen perusinventointien päätyttyä luettelot muinaisjäännöksistä kuntien rakennustarkastajille.⁷⁴⁸ Matti Huurre kirjoitti toimittaja Lauri Merisalolle vuonna 1970 seuraavasti: ”*H.V. Lähetän oheisena Ruoveden Kotiseutu- ja Museoyhdistykselle luettelon Ruoveden kiinteistä muinaisjäännöksistä. Siinä on joukossa mukana muutama ilmeisesti historialliseen aikaan kuuluva kohde, mutta niiden osaltahan varsinainen inventointityö on vielä suorittamatta. Esihistoriallistenkaan osalta luettelo ei tietenkään ole täydellinen sikäli, että kohteita löytyy aina lisää. Tässä ovat ne, jotka ovat tällä hetkellä tiedossa. Sama luettelo on lähetetty myös Ruoveden kunnalle pyynnöllä, ettei näille paikoille anneta rakennuslupia ennen kuin Muinaistieteellinen toimikunta on suorittanut tutkimuksensa. (...) Tämän luettelon luokitus on alustava. Lopullisen luokittelun päättää Muinaistieteellinen toimikunta sitten, kun se kunkin paikan kohdalla tulee ajankohtaiseksi. (...) Asianomaisille maanomistajille on lähetetty tiedot heidän maillaan olevista rauhoitetuista kohteista. Heille on myös toimitettu oheen liitetty kjm:n rauhoitusta ja MML:a selvittelevä moniste.*”⁷⁴⁹

KUNTA	ILMOITUSVUODET	ILMOITUKSIA YHTEENSÄ
Hämeenkyrö	1947, 1969, 1987, 1997, 2009–2010	50
Ikaalinen	1947, 1970, 1974, 2003	69
Juupajoki	2000	6
Kangasala	1946, 1995	29
Kihniö	1996	1
Kiikoinen	1992, 1997	2
Kuhmalahdi	2000	1
Kuorevesi	1975	6
Kuru	1947, 2002	17

747 Tampereen kaupunginhallituksen kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 22.4.1947 N:o 1622.

748 Ks. esimerkiksi Museoviraston kirje Suodenniemen kunnalle 13.2.1975, Diar. 4776.

749 Muinaistieteellisen toimikunnan kirjeen luonnos toimittaja Lauri Merisalolle Diar. 1852.

Lempäälä	1946, 1995–1997, 1981	50
Luopioinen	1964, 1992, 2000, 2002, 2005	60
Mouhijärvi	1973, 1975–1976, 1999	19
Mänttä	1998	10
Nokia	1946, 1964, 2001, 2003, 2005	91
Parkano	1947, 1988	8
Pirkkala	1992, 1994, 1998	35
Punkalaidun	1998	19
Pälkäne	1947, 1952, 1967, 1994, 1997, 2001	33
Ruovesi	1947, 1971, 1992, 1993, 2005	48
Sahalahti	1999	8
Sastamala	2009	9
Suodenniemi	1947, 1975	9
Tampere	1947, 1948, 1987, 1991, 1992, 1995, 1999	29
Toijala	1947, 1952, 1978	3
Urjala	1947, 1965, 1975, 1981, 1992, 1994, 2009	25
Valkeakoski	2000	9
Vammala	1982, 1987, 1992–1994, 1997, 2000, 2001, 2005, 2007, 2009	86
Vesilahti	1946, 1962, 1964–1965, 2001	34
Viiala	1983, 1997	5
Viljakkala	1946, 1947, 1987	6
Vilppula	2000	21
Virrat	1948, 1990, 2004	4
Ylöjärvi	1947, 2001, 2005	33
Äetsä	1986	1

Taulukko 5 Rauhoitusilmoitusten lähettäminen Pirkanmaan muinaisjäännösten maanomistajille kunnittain. Maanomistajille on lähetetty yhteensä 732 ilmoitusta. Samasta muinaisjäännöksestä on voitu lähettää useita ilmoituksia eri aikoina.

Museovirastossa vuonna 1946–2010 arkistoitujen rauhoitusilmoitusten perusteella maanomistajille on lähetetty ilmoituksia lähes kaikissa Pirkanmaan kunnissa sijaitsevista rauhoitetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä. Samasta jäännöksestä on usein lähetetty ilmoitukset eri vuosina eri omistajille. Rauhoitusilmoitusten lisäksi tieto muinaisjäännöksestä saattoi välittyä museoviranomaiselta maanomistajalle myös maankäyttöhankkeen yhteydessä annetussa

lausunnossa tai maanomistajan ja museoviranomaisen muussa yhteydenpidossa. Suojelutehtävien hajauttamisen jälkeen Pirkanmaan maakuntamuseo on lähettänyt joissakin tapauksissa rauhoitusilmoituksen maanomistajalle. Eräissä kunnissa useimmista muinaisjäännöksistä on ilmoitettu maanomistajalle, mutta kokonaisuutena tarkastellen murto-osa maanomistajista on saanut ilmoituksen siihen nähden, mitä rauhoituksen piirissä olevia muinaisjäännöksiä on tunnettu. Museoviraston viime vuosikymmenten pyrkimykset saada tieto kiinteän muinaisjäännöksen rauhoituksesta esimerkiksi kiinteistörekisteriin eivät ole toistaiseksi toteutuneet muun muassa siksi, että se edellyttäisi lakimuutosta.⁷⁵⁰

Maanomistajien ja maankäyttäjien tiedon tarve on tunnistettu jo varhain. Muinaistieteellinen toimikunta työskenteli asian johdosta eri tahoilla. Toimikunta pyrki vaikuttamaan esimerkiksi maanmittareihin, jotta muinaisjäännöksiä merkittäisiin peruskartoille. Myös kartoitusta tekeviin geologeihin oltiin yhteydessä maastohavaintojen saamiseksi geologisille kartoille. Toimet eivät kuitenkaan johtaneet merkittäviin tuloksiin.⁷⁵¹ Myöhemmin kehitettyjä muinaisjäännösluetteloja jaettiin kuntien maankäytön suunnittelussa toimivien käyttöön. Julkista tietoa muinaisjäännösten sijainnista oli pitkään (ennen muinaisjäännösrekisterin avautumista julkisesti selailtavaksi) museoviranomaisten omien aineistojen lisäksi käytännössä vain maakunnittain laadituissa muinaisjäännösluetteloissa. Esimerkiksi Pirkanmaalla niitä oli kuntien käytössä yleensä kaavoitustoiminnasta vastaavilla osastoilla ja usein myös kirjastoissa.

Valtakunnallisen muinaisjäännösrekisterin muodostaminen aloitettiin Museovirastossa vuonna 1984.⁷⁵² Museovirasto panosti seuraavina vuosikymmeninä rekisterin kehittämiseen, ja sähköisen muinaisjäännösrekisterin paikkatietojen muodostaminen aloitettiin vuonna 1996. Koko maan muinaisjäännösten sähköinen rekisteri avattiin julkisesti selailtavaksi vuonna 2009 ja samoihin aikoihin muinaisjäännösten sijainti saatiin sähköiseen paikkatietoikkuna.fi -palveluun.⁷⁵³ Rekisterin avaamisen jälkeen tieto muinaisjäännösten sijainnista ja muista ominaisuuksista on ollut maanomistajien ja -käyttäjien saatavilla.

Muinaisjäännösrekisteriin tallennettiin tunnettujen muinaisjäännösten ja mahdollisten muinaisjäännösten tiedot määrämuotoiseen asuun. Tietojärjestelmän kehittämisen taustalla oli muun muassa pyrkimys taata tehokas suojeleminen ja tarve saada museoviranomaisen tarpeisiin suojelutyötä nopeuttava tietojärjestelmä.⁷⁵⁴ Museoviraston arkeologian osasto laati vuonna 1992 opetusministeriölle muistion muinaisjäännösinventoinnin tilasta ja kehittämistarpeista. Muistiossa

750 Museoviraston kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 21.11.2016.

751 Appelgren 1895, 60–61; Tallgren 1920, 70.

752 Maaranen 25.1.2017, 5.

753 Haimila 2009, Muinaisjäännösrekisterin metakuvaus (sähköinen lähde); Suullinen tiedonanto S-L. Seppälä 25.1.2017.

754 Purhonen 1993, 3; Moisanen 2000, 86.

käsiteltiin myös Museovirastossa käynnistettyä ATK-pohjaista muinaisjäännösrekisteriä, jonka tarve liittyi Museoviraston osallistumiseen ympäristöministeriön ja maanmittaushallituksen kiinteistötietojärjestelmän suunnitelmaosaa koskevaan hankkeeseen. Tarkoituksena oli tuolloin saada suunnitelmaosaan tiedot kaikista kiinteistöä koskevista rasitteista ja suojelumääräyksistä. Arkeologian osastossa ymmärrettiin suunnitelman tärkeys ja tuotiin esille se, että mikäli muinaisjäännösrekisteriä ei saada ajoissa mukaan järjestelmään, muinaisjäännösten huomioon ottaminen maankäytön suunnittelussa laiminlyödään entistä useammin.⁷⁵⁵

Pirkanmaalla maakuntamuseo otti vuonna 2003 käyttöön muinaisjäännösten access-pohjalle rakennetun relaatiotietokannan, joka oli sisällöllisesti kehitetty muinaisjäännösrekisterin mallia noudattaen. Siitä muodostettiin vuonna 2007 arkeologisen ja rakennetun ympäristön kohteet ja arvoalueet käsittävä maakunnallinen *Siiri*-tietokanta.⁷⁵⁶ Tietokanta ei sisällä vedenalaisia kohteita. Järjestelmästä tehtiin julkisesti selailtava 2010-luvulla. Tutkimuksen tekijän havaintojen perusteella 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla sähköistä muinaisjäännösrekisteriä ei vielä tunnettu hyvin kuntien maankäytöstä vastaavilla osastoilla eikä rekisteristä läheskään aina haettu tietoa muinaisjäännöksistä.

Vedenalaisten muinaisjäännösten sijainnin ilmoittaminen on ollut pitkään tietoisesti niukkaa hylkyjen ryöstelyn pelossa. Avointa tietoa ei pitkään aikaan pidetty hyvänä. Sittemmin avoimen muinaisjäännösrekisterin on toivottu edistävän vedenalaisen perinnön säilymistä ja halua suojella hylkyjä. Vuonna 2010 julkisesti selailtavaksi avatun rekisterin avulla Museovirasto toivoi saavansa myös kansalaisilta palautetta ja eri kohteista päivittyvää tietoa.⁷⁵⁷

4.5.2 MUINAISMUISTOLAIN NOJALLA MÄÄRÄTYT SUOJA-ALUEIDEN RAJAT

Muinaismuistolain nojalla kiinteisiin muinaisjäännöksiin kuuluu jäännöksen arvon ja ymmärrettävyyden kannalta riittävä suoja-alue, jolla itse kiinteää jäännöstä ei ole (4 §). Lain 5 §:ssä säädetään rajoista ja niiden määrittämisen menettelytavoista: *Kiinteä muinaisjäännös voidaan määrätä suoja-alueineen maanmittaustoimituksessa tai pakkolunastuksessa taikka sopimalla kirjallisesti rajoista*

755 Purhonen 1993, 3.

756 Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikön access-tietojärjestelmä 18.6.2004; Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristön SIIRI-tietokanta (sähköinen lähde).

757 Studio55 2016 (sähköinen lähde); Suullinen tiedonanto Maija Matikka 25.1.2017.

maanomistajan ja Museoviraston kesken. ELY-keskuksen (aiemmin lääninhallitus tai alueellinen ympäristökeskus) asiana on Museoviraston tai maanomistajan hakemuksesta vahvistaa rajat. Jollei rajoja ole edeltävin menettelyin vahvistettu, katsotaan rajojen kulkevan siten, että suoja-alueen leveydeksi tulee kaksi metriä luettuna jäännöksen näkyvissä olevista ulkoreunoista.

Kun nykyistä muinaismuistolakia ryhdyttiin valmistelemaan, yksi muinaismuistoasetuksen puutteista koski juuri muinaisjäännöksen rajoja ja rauhoituksen ulottuvuutta, joista asetuksessa ei ollut säädetty tyydyttävästi.⁷⁵⁸ Muinaismuistolain tultua voimaan arkeologien käsitys näyttää olleen, että jäännösten rajat tullaan määräämään laissa säädetyillä menettelytavoilla.⁷⁵⁹ Lain soveltamisen ja uudistamisen osaamisringin koosteraportissa lain menettelyt rajojen määrittämiseksi todettiin työläiseksi toteuttaa, resursseja vaativiksi ja rajojen vahvistamisen prosessia luonnehdittiin huonosti toimivaksi.⁷⁶⁰

Muinaismuistolain suoja-alueen rajojen määräämissäännösten soveltaminen on ollut Pirkanmaalla kuten muuallakin Suomessa harvinaista.⁷⁶¹ Valtaosa maakunnan muinaisjäännösten rajoista on arvioitu alustavasti arkeologisten inventointien tai yksittäisten arkeologisten tarkastusten tietojen perusteella. Museovirasto on alustavan rajauksen arvioituaan merkinnyt sen muinaisjäännösrekisteriin. Vain murto-osa maakunnan kiinteistä muinaisjäännöksistä on rajattu koekaivausten tuloksen perusteella osittain tai kokonaan.

Suoja-alue on kiinteän muinaisjäännöksen vierialueena kiinteään muinaisjäännökseen kuuluva olennainen osa, jonka tila vaikuttaa kiinteän muinaisjäännöksen säilymiseen ja asemaan ympäristössä: se muodostaa jäännöksen ympärille vyöhykkeen, joka turvaa kiinteän muinaisjäännöksen turmeltumiselta ja tukee jäännöksen häiriintymätöntä hahmottumista.

Pirkanmaalla kiinteän muinaisjäännöksen rajat on määrätty muinaismuistolaisissa säädetyillä menettelyillä vain muutamassa kohteessa. Niiden lisäksi muutamille muinaisjäännösalueille on haettu rauhoitusta luonnonsuojelulain nojalla. Ikaalisissa sijaitsevan Arasalon linnavuoren suoja-alueen rajat määrättiin Muinaistieteellisen toimikunnan hakemuksesta Turun ja Porin lääninhallituksen päätöksellä vuonna 1966.⁷⁶² Päätöksen alaisella alueella muodostettiin myöhemmin lohkomalla kolme tilaa.⁷⁶³ Rajoihin palattiin vuonna 1976 maanomistajan esitettyä suoja-alueen pienentämistä. Museovirasto haki uutta toimintaa muinaisjäännöksen rajoista tuolloin myös siksi, että linnavuoren juurelta

758 Hallituksen esitys 1962 (1980), 17.

759 Kivikoski 1963, 103.

760 Maaranen 29.1.2016, 10.

761 Rajakylä 2011; Maaranen 2016, 31.

762 Turun ja Porin lääninhallituksen päätös n:o 691. 1179 H 833 66 Väh, 21.12.1966.

763 Pöytäkirja Ikaalisten Arasalon linnavuoren suoja-alueen kartoitus- ja selvittelytoimintakokouksesta 1976.

todettiin vuoden 1971 inventoinnissa ennestään tuntematon kivikautinen asuinpaikka.⁷⁶⁴ Ikaalisten maanmittaustoimistossa vuonna 1976 järjestetyssä kartoitus- ja selvitystoimituksessa maanomistaja kertoi suoja-alueen tiluksia varovasti nautitun ja että alueelta oli myyty huvilatontteja. Maanomistaja ei vastustanut suoja-aluetta, mutta toivoi aluetta voitavan käyttää edelleen normaaliin maa- ja metsätalouskäyttöön.⁷⁶⁵

Toimitusta jatkettiin vuonna 1978 ja 1981, kun muinaisjäännöksen laajuus oli ensin määritetty vuoren jyrkänteen ulkopuolisen alueen ja pellon osalta.⁷⁶⁶ Toimituksessa todettiin, että suoja-alueen rajat olivat laillistuneet vuonna 1966 lääninhallituksen päätöksen mukaisella tavalla. Maarekisteriin esitettiin merkittäväksi kolmen lohkotun tilan kohdalle, että ne kuuluvat Lääninhallituksen päätöksellä Arasalon muinaislinnan suoja-alueeseen.⁷⁶⁷

Pälkäneen Hunttilan muinaislinnan rajojen määrääminen tuli kiireellisenä ajankohtaiseksi vuonna 1990, kun vuoren välittömään läheisyyteen suunniteltiin rakentamista. Maanomistaja esitti Museovirastolle lähettämässään kirjeessä pyynnön, että virasto ryhtyisi toimenpiteisiin linnavuoren suoja-alueen rajojen määrittämiseksi.⁷⁶⁸ Muinaislinnan kaakkoispuoleiselle kalliorinteelle ja linnan alapuoliselle lehtoalueelle perustettiin Hämeen lääninhallituksen päätöksellä (44/1993) luonnonsuojelualue vuonna 1993.⁷⁶⁹

Valkeakosken Rapolassa on kaksi luonnonsuojelulla rauhoitettua aluetta: muinaislinnan ympäristö metsäalueineen sekä Vanajaveden rannan tervaleppäkorpi.⁷⁷⁰ Muinaislinnan harjualueen rauhoituksen taustalla oli alueen ongelmallinen soranotto. Valtionarkeologi C. A. Nordman ehdotti maanomistajalle, että tämä ryhtyisi toimiin soranotto paikan rauhoittamiseksi luonnonsuojelualueena. Valtion luonnonsuojeluvalvoja teki asiasta sen jälkeen aloitteen.⁷⁷¹ Maanomistajat hakivat muinaislinnan ympäristön metsäalueen rauhoitusta vuonna 1957. Hämeen lääninhallitus määräsi noin 14 hehtaarin alueen luonnonsuojelualueeksi vuonna 1959. Rapolan kartanon omistaja teki vuonna 1990 Museovirastolle ja Hämeen lääninhallitukselle aloitteen, jossa hän ehdotti laajan suo-

764 Museoviraston kirje Ikaalisten maanmittaustoimistolle 8.12.1980, diar.nro 3909.

765 Pöytäkirja Ikaalisten Arasalon linnavuoren suoja-alueen kartoitus- ja selvittelytoimituksesta 1976.

766 Museoviraston kirje Ikaalisten maanmittaustoimistolle 8.12.1980, diar.nro 3909.

767 Pöytäkirja Ikaalisten Arasalon linnavuoren suoja-alueen kartoitus- ja selvittelytoimituksesta 1976.

768 H. P:n ja S. Y:n kirje Museovirastolle 5.5.1992, diar. 2/300/1990.

769 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösten hoitorekisteri (sähköinen lähde).

770 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösten hoitorekisteri (sähköinen lähde).

771 Immonen 2016, 174.

jelualan perustamista kartanon maille.⁷⁷² Luonnonsuojelulla rauhoitettiin noin 10 hehtaarin suuruinen alue, johon sisältyy Vanajaveteen rajoittuva valtakunnalliseen lehtojensuojeluohjelmaan kuuluva lehtokorpi sekä 1980-luvulla metsitetty pelto. Nykyisin lähes koko harju kuuluu kansalliseen NATURA 2000-suojeluohjelmaan. Rantalehtojen lisäksi myös harjuhaudat eli supat on suojeltu merkittävinä maisema-alueina luonnonsuojelulla.⁷⁷³

Museoviraston käsittelyyn tuli vuonna 1992 Vammalan Tyrväänkylän Liekosaaren kalmiston osan suoja-alueen rajoja koskeva asia, kun muinaisjäännöksen välittömään läheisyyteen suunniteltiin rakentamista. Museovirasto oli aiemmin ostanut Liekosaaresta Ristimäen tilan turvatakseen rautakautisen røykkiökalmiston säilymistä.⁷⁷⁴ Asiasta kehittyi pitkä ja monivaiheinen käsittely, johon sisältyi useita neuvotteluja ja tiivistä kirjeenvaihtoa suoja-alueesta maanomistajien edustajien ja Museoviraston kesken, rakennuslupia koskevat valitukset lääninoikeuteen ja Korkeimpaan Hallinto-oikeuteen sekä Museoviraston vireille laittama suoja-alueen rajojen määrittäminen Turun ja Porin lääninhallituksessa.⁷⁷⁵

Museoviraston neuvottelussa 29.2.1992 esittämä Liekosaaren Ristimäen kalmiston suoja-alue perustui tarkkoihin tutkimuksiin niin kiinteän muinaisjäännöksen kuin sen suoja-alueen osalta. Maanomistajien asianajajan välityksellä esittämää suoja-aluetta virasto piti riittämättömänä turvaamaan kohteen säilymistä ja maisemallisia arvoja. Maanomistajilla oli neuvottelujen ja kirjeenvaihdon aikaan vireillä rakennushankkeet omistamallaan tiloilla. Rakentaminen aiottiin toteuttaa esitetyn 10 metrin suoja-alueen ulkopuolella, eikä rakennuksesta maanomistajien mukaan aiheutuisi haittaa muinaisjäännökselle eikä suoja-alueelle. Maanomistajat pitivät omaa kantaansa kohtuullisena kompromissina.⁷⁷⁶

Museovirasto jätti 29.5.1992 Turun ja Porin lääninhallitukselle hakemuksen Liekosaaren muinaisjäännöksen ja sen suoja-alueen rajojen määrittämisestä aikaisemmassa neuvottelussa esittämällään tavalla. Muinaisjäännös ja suoja-alue muodostaisivat noin neljänneksen Liekosaaren pinta-alasta.⁷⁷⁷ Lääninhallitus vahvisti päätöksessään kiinteän muinaisjäännöksen ja sen suoja-

772 Hämeen lääninhallituksen päätös Rapolan luonnonsuojelualan vahvistamisesta Diar.nro 95/VI, 18057/833 G 57; Hämeen lääninhallituksen kirje ympäristöministeriölle 27.6.1990, Nro 514/B232; Hämeen lääninhallituksen päätös Rapolan luonnonsuojelualan perustamisesta 141/A231, Diar.nro 11983/3461 89 127, 13.7.1990.

773 Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösten hoitorekisteri (sähköinen lähde).

774 Museoviraston kirje Turun ja Porin lääninhallitukselle 29.5.1992, Dnro 21/300/1992.

775 Museoviraston kirje asianajaja K. K:lle 29.5.1992, dnro 21/300/1992; Turun ja Porin lääninoikeuden päätös 20.5.1994, Diaarinumero 5/3010/93/C.

776 Asianajaja K. K:n kirje Museovirastolle 30.4.1992, Dnro 21/300/1992.

777 Turun ja Porin lääninoikeuden päätös 20.5.1994, Diaarinumero 5/3010/93/C.

alueen rajat Museoviraston esityksen mukaisella tavalla. Päätös perustui siihen, että Ristimäen kalmiston alueella sijaitsi 21 rautakautista kiviröykkiöhautaa, ja haudat kuuluivat rakenteeltaan yhteen Vammalan Kaukolan kylän useita satoja hautaröykkiöitä käsittävän kalmistoalueen kanssa. Liekosaaren maisemallisesti hyvin säilyneeltä alueelta avautui Liekoveden ylitse näkymä Kaukolan kylään.⁷⁷⁸ Korkein Hallinto-oikeus hylkäsi kahden maanomistajan päätöksestä tekemän valituksen keväällä 1994.⁷⁷⁹

Pirkanmaan seutukaavan toisessa vaihekaavassa kyseiselle alueelle ei ollut aluevarauksia, Vammalan keskustan osayleiskaavaa ei ollut vielä vahvistettu eikä alueella ollut vahvistettua asemakaavaa. Omistajien ja museoviranomaisen näkemykset suoja-alueen rajasta olivat neuvottelujen aikana kaukana toisistaan. Vammalan rakennuslautakunta oli myöntänyt saareen yhden rakennusluvan ja hylkäsi toisen. Molemmista päätöksistä valitettiin lääninoikeudelle. Kielteinen päätös kumottiin ja hyväksytystä päätöksestä tehty valitus hylättiin ja asia palautettiin lautakunnan käsiteltäväksi. Maanomistajien edustaja muistutti asian käsittelyvaiheessa, että koska rakennuslalla oli runsaasti työttömyyttä, yhteiskunta ei saisi rajoittaa työpaikkoja.⁷⁸⁰

Tutkimusajanjakson aikana Tampereella sijaitsevan Reuharinniemen lapinraunioalueen ja sen suoja-alueen rajat vahvistettiin Tampereen kaupungin ja Museoviraston välisellä sopimuksella vuonna 2003.⁷⁸¹

4.5.3 MUINAISMUISTOLAIN SÄÄNNÖSTEN TULKINTA JA SOVELTAMINEN YKSITYISKOHTAISISSA LAUSUNNOISSA

Muinaismuistolaki on museoviranomaisen lausuntotyöskentelyn olennainen kulmakivi, vaikka ohjeistuksessa sovelletaan muitakin säädöksiä kuten maankäyttö- ja rakennuslakia. Yksityiskohtaisissa lausunnoissa viitattiin usein muinaismuistolain tiettyyn säännökseen, useimmin niin sanottuun rauhoituspykälään (1 §), yleisiä työhankeita koskevaan pykälään (13 §) ja arkeologisten tutkimusten kustannusvelvoitetta koskevaan pykälään (15 §). Harvemmin viitattiin lain 14 §:ään, jossa muistutettiin velvollisuudesta pysäyttää työ, mikäli maata kaivettaessa tai muuta työtä tehtäessä tavataan kiinteä muinaisjäännös.

Lausuntoja laadittaessa sekä suojeluratkaisuja pohdittaessa museoviran-

778 Museoviraston kirje Turun ja Porin Läninhallitukselle 29.5.1992, Dnro 21/300/1992.

779 Turun ja Porin lääninoikeuden päätös 20.5.1994, Diaarinumero 5/3010/93/C.

780 Vammalan kaupungin neuvottelumuistio 4.5.1992, liite Museoviraston kirjeeseen Drno 21/300/1992.

781 Museoviraston kirje Hämeen ympäristökeskukselle 17.1.2000 Dnro 6/300/2000; Muinaisjäännösrekisteri, Tampere Reuharinniemi (sähköinen lähde).

omainen tunnisti muinaismuistolaissa epäselviä lainkohtia ja toistuvia ongelmia eräitä säännöksiä tulkittaessaan ja soveltaessaan. Suojelutyössä havaittiin myös aiheita, joista muinaismuistolaissa ei säännellä. Myös muutamat lain kuolleiksi kirjaimiksi muuttuneet säännökset kiinnittivät ajoittain huomiota. Lausuntoanalyysin perusteella lakiin liittyvät ongelmalliset aiheet koskivat useimmiten kiinteän muinaisjäännöksen tai suoja-alueen rajoja, muinaisjäännösten selvittämismenettelyä erilaisissa työhankkeissa sekä kiinteän muinaisjäännöksen luvallista kajoamista.

Kiinteän muinaisjäännöksen suoja-alueesta ja rajojen määrittämisestä säädetään lain 4 § ja 5 §:ssä. Suoja-alueen merkitys liittyy kiinteän muinaisjäännöksen säilymiseen fyysisesti kajoamattomana, minkä lisäksi suoja-alue edistää kiinteän muinaisjäännöksen hahmottumista, ymmärrettävyyttä, ja kertovuutta. Muinaisjäännöksen abstraktit ominaisuudet liittyvät laissa arvon ja merkityksen ilmiöihin. Arvo ja merkitys ovat määreitä, joita ei ole täsmennetty lain selityksissä. Ne voivat konkretisoida useilla erilaisilla tavoilla. Arvo voidaan käsittää suhteellisenä ilmiönä ja arvoon liittyen voidaan kysyä, mitä arvolla tarkoitetaan ja keiden arvokäsityksistä on kyse.

Rajojen määrittämisen menettelytapoja koskeva säännös (5 §) on sinänsä selkeä. Ongelmallista on se, että menettelyjä on lain voimassaolon aikana käytetty vain harvoin.⁷⁸² Menettelyjen käyttäminen vaikuttaa olleen ennemminkin poikkeuksellista kuin vakiintunutta. Aikanaan lakia valmisteltaessa todettiin, ettei muinaismuistoasetuksessa ole asianmukaisesti ratkaistu rauhoituksen ulottuvuuden osoittavaa rajaa. Siten uudesta laista tuli ilmetä, miten kiinteän muinaisjäännöksen rajat ovat määrättävissä.⁷⁸³ Kun muinaismuistolaki tuli voimaan, arkeologien käsitys näyttää olleen, että jatkossa maanomistaja ja muinaistieteellinen toimikunta sopisivat lain mukaisesti muinaisjäännöksen ja suoja-alueen rajoista, ja erimielisyyksien ilmetessä lääninhallitus ratkaisisi rajat.⁷⁸⁴ Käytäntö on muodostunut kuitenkin toisenlaiseksi, ja suoja-alueen rajoja koskevat säännökset ovat osoittautuneet toimimattomiksi.

Pirkanmaalla kuten muuallakin maassa kiinteä muinaisjäännös ja siihen kuuluva suoja-alue saavat ensin alustavan rajauksen, joka perustuu inventoinnin tai tarkastuksen tietoihin. Inventoinnin tai tarkastuksen tehnyt arkeologi on arvioinut kohteen laajuuden erilaisin perustein ja esittänyt kohteelle tietyn laajuista suoja-aluetta. Monissa kohteissa alustava rajaus muuttuu sittemmin pysyväksi, kun rajauksen tarkempaan selvittämiseen ei ilmaannu aihetta. Kun muinaisjäännöksen suoja-alueen rajoja ei ole määrätty lain 5 §:ssä säädetyillä tavoilla, rajojen katsotaan lain mukaan kulkevan kahden metrin päässä jäännök-

782 Maaranen 25.1.2017, 31.

783 Ehdotus Hallituksen Esitykseksi 1961, 4.

784 Kivikoski 1963, 106.

sen näkyvistä reunoista mitattuna. Minimimäärää pidetään arkeologian alalla riittämättömänä ja tästä mitasta poiketaan yleisesti. Esimerkiksi useat kaavoihin tehtävät kiinteiden muinaisjäännösten aluevarausmerkinnät perustuvat muinaisjäännösten alustaviin rajauksiin. Inventoinneissa rajatuilla kohteilla suoja-alue on oletettavasti melko harvoin laissa säädetty kaksi metriä jäännöksen rajoista mitattuna. Kiinteän muinaisjäännöksen rauhoituksen ulottuvuutta koskevaa säännöstä ei todellisuudessa käytetä, ja toimintakäytännöt ovat muotoutuneet laissa säädettyistä poikkeaviksi.

Osa maankäyttöhankeista koski tapauksia, joissa alustavasti rajatun muinaisjäännöksen viereen tai hyvin lähelle suunniteltiin maankäyttöä. Aika ajoin maankäyttäjää kiinnosti kysymys kiinteän muinaisjäännöksen ja suoja-alueen alustavien rajojen laillisuudesta, kun rajoja ei ole määrätty millään muinaismuistolaissa säädettyistä tavoista, eikä laki tunne alustavan rajauksen käsitettä. Muinaismuistolain rajoja koskeva säännös on pulmallinen myös siksi, että kiinteällä muinaisjäännöksellä ei ole läheskään aina maan pinnalla näkyviä reunoja, joista suoja-alue mitattaisiin. Huomattava määrä Pirkanmaan muinaisjäännöksistä on kivikautisia asuinpaikkoja ja historiallisia kyläpaikkoja, joilla ei ole näkyviä reunoja.

Laissa säädettyä kahden metrin määrää suoja-aluetta mitattaessa on pidetty liian lyhyenä oletettavasti lain voimaan tulosta asti. Suoja-aluesäännöksen ongelmallisuus on ajan myötä kasvanut, kun muinaisjäännöksen miljööni merkitykseen on kiinnitetty enenevää huomiota. Suppea suoja-alue on ongelmallinen pelkästään fyysisen säilymisen turvaamisessa esimerkiksi rinnemaastossa ja sora- ja hiekkamailla. Moniin muinaisjäännöksiin liittyy olennaisesti sekä fyysinen että aineeton yhteys ympäröivään maisemaan, jonka yhteyden maankäyttöhanke heikentää tai murtaa. Kiinteän muinaisjäännöksen laadun ja merkityksen kannalta riittävä suoja-alue edellyttää nykyisten suojelukäsitysten mukaisesti lähes pääsääntöisesti laajempaa suoja-aluetta kuin kaksi metriä. Rajoja koskeviin 4 §:n ja 5 §:n säännöksiin sisältyy keskinäistä ristiriitaa. Säännöksiä ei noudateta sellaisinaan käytännön suojelutyössä vaan rauhoituksen ulottuvuuteen sovelletaan muuttuneita menettelyjä.

Muinaismuistolaissa säädetään **muinaisjäännöksiä koskevasta selville ottamisen velvollisuudesta** yleisissä työhankkeissa ja kaavoituksessa (13 §). Laissa tarkoitetaan tässä yhteydessä ennestään tunnettuja kiinteitä muinaisjäännöksiä. Ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten sisällyttämisestä tähän velvoitteeseen oli 1990-luvun lopulla ja osittain 2000-luvulla epätietoisuutta ja häilyvyyttäkin. Velvoite selvittää myös ennestään tuntemattomia, vielä löytymättä olevia kiinteitä muinaisjäännöksiä sisältyy maankäyttö- ja rakennuslain kaavoitusta koskevaan selvitysäännökseen (9 §). Ennestään tuntemattomien jäännösten osalta on myös oikeuskäytäntöä siitä, että ainakin yksityiskohtaisella suunnittelutasolla, joka mahdollistaa suoraan rakennusluvan saamisen, myös ennes-

tään tuntemattomat muinaisjäännökset tulee selvittää, jos on perusteltua olettaa niitä olevan alueella.⁷⁸⁵ Kaavahankkeiden ulkopuolelle jää kuitenkin vielä suuri joukko erilaisia yleisiä ja yksityisiä työhankeita, jotka saattavat tulla koskemaan sekä ennestään tunnettuja että vielä tuntemattomia muinaisjäännöksiä. Viime-mainittujen sisältyminen muinaismuistolakiin on epäselvää.

Epäselvyyttä aiheuttava asia on niin ikään 13 §:n säännöksen yleisen työhankeeseen käsite, johon sisältyy sekä julkisia että yksityisiä hankkeita. Epäselvyys on liittynyt hankkeen luonteeseen ja rajan vetämiseen eri suuruusluokkaa olevien yksityisten hankkeiden välille. Muinaismuistolakiin kirjattu hankkeiden luettelo ei ole tyhjentävä. Koska ohjaavaa oikeuskäytäntöä on vähän, yleisen työhankeeseen määrittely on Matleena Haapalan mukaan pitkälti sen varassa, miten Museovirasto kussakin tapauksessa ratkaisee oman toimivaltaisuutensa lain 13 §:n nojalla. Haapala käsitteli aihetta kajoamislupaa koskevassa ohjeessa eräiden oikeuden päätösten esimerkkien valossa.⁷⁸⁶

Ympäristössä toteutetaan huomattava määrä sellaisia yksityisiä työhankeita, jotka eivät lukeudu yleisiin työhankeisiin. Esimerkiksi vuosittain myönnetään lukuisia pientalojen, talousrakennusten ja loma-asuntojen rakennuslupia, poikkeamislupia tai suunnittelutarveratkaisuja yksityisille kiinteistönomistajille. Valtaosa niistä ei ole yleisiä työhankeita. Muinaismuistolaissa ei ole selvittämismuutoksen velvollisuutta koskevaa säännöstä muussa kuin yleisessä työhankeessa.

Kun pieni yksityinen työhanke (esimerkiksi omakotitalon rakentaminen) sijoittuu kiinteistölle, jolta tunnetaan ennestään kiinteä muinaisjäännös, hanketta koskeva suunnitelma tulee useimmiten etukäteen lausunnon museoviranomaiselle, vaikka poikkeuksista onkin esimerkkejä. Ongelmana ovat alustavasti rajattujen muinaisjäännösten viereen tai välittömään läheisyyteen (samalla tai eri kiinteistöllä) sijoittuvat rakennussuunnitelmat ja ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten löytymiseen potentiaaliset kiinteistöt, joihin rakentamista suunnitellaan. Näistä suunnitelmista vain osa tuli museoviranomaiselle lausuntoa varten lupakäsittelyn yhteydessä.

Pienistä yksityisistä lupahakemuksista päättäessään rakennusvalvontaviranomainen voi viitata muinaismuistolain 14 §:ään, mutta menettely oli käytännössä harvinainen. Museoviranomainen on itsekin viitannut vain harvoin lausunnoissaan tähän lainkohtaan. Lainkohdan soveltaminen ei ole osoittautunut toimivaksi tai tehokkaaksi estämään esimerkiksi vahingoittumista, kuten hankke-esimerkkejä koskevassa luvussa ilmeni.

Toisinaan museoviranomainen viittasi yksityisen pienehkön rakennussuunnitelman yhteydessä antamassaan lausunnossa muinaismuistolain 1 §:ään.

785 Haapala 2015, 7.

786 Haapala 2015, 6.

Säännökseen viittaaminen perustui siihen, että vaikka lain nojalla yksityistä hankkeen toteuttajaa ei voi velvoittaa ottamaan etukäteen selkoa, saattaako rakennusluvan saava hanke tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä, muinaisjäännöksen luvaton kajoaminen on kiellettyä. Se on kiellettyä myös silloin, kun työhanke sijoittuu alustavasti rajatun muinaisjäännöksen viereen tai hyvin lähelle sitä.

Pirkanmaan muinaisjäännösten vahingoittumistapaukset viittaavat siihen, että yksityiset pienehköt rakennushankkeet ovat yksi jäännösten uhanalaisuutta lisäävä ja vahinkoja aiheuttava alueidenkäytön osa. Käytäntö osoittaa, että yksityiset kiinteistönomistajat (joilla ei ole suoraan museoviranomaiselta saatua rauhoitusilmoitusta tai muulla tavoin saatua tietoa jäännöksestä) eivät lupamenettelyn yhteydessä kaikissa tapauksissa saa rakennusvalvontaviranomaiselta tietoa siitä, että suunniteltu rakentaminen sijoittuu muinaisjäännöksen alueelle tai viereen. Tietoa ei saa aina myöskään voimassa olevasta kaavasta, koska rakentamisen lupia haetaan sekä alueille, joissa ei ole maakuntakaavaa tarkempaa kaavallista tukea tai yksityiskohtaisempi kaava on muinaisjäännöstietojen ajantasaisuuden kannalta vanhentunut tai puutteellinen.

Muinaisjäännöksen luvallisen kajoamisen menettelyistä säännellään lain 13 §:ssä ja 11 §:ssä. Yleisissä työhankkeissa neuvottelumenettely on laissa selkeästi todettu. Luvallista kajoamista koskevien säännösten keskinäinen suhde ei kuitenkaan ole aivan selkeä. Joissakin hankkeissa aiheutti pohdintaa se, oliko kyse sellaisesta tapauksesta, jossa asiassa tuli edetä kajoamislupamenettelyä noudattaen. Käytännössä menettelyä sovellettiin hyvin harvoin, esimerkiksi Pirkanmaalla tutkimusajanjaksona vain kahdessa yksityisessä työhankkeessa.

Muinaismuistolain eräät säännökset ovat muodostuneet kuolleiksi lain kirjaimiksi jo varhain. Säännökset liittyvät sellaisiin toimintoihin, jotka vaikuttavat muinaisjäännösten säilymiseen ja joiden yhteydessä sääntely tuntuisi tarpeelliselta. Näistä aiheista olisi perusteltua olla laissa käytännössä toimivat säännökset. Muinaismuistolain voimassaolon aikana Pirkanmaalla on tehty lukuisia maanmittaustoimituksia, mutta havaintojen mukaan toimituksen yhteydessä muinaisjäännöksiä ei juuri ole merkitty kartalle lain 6 §:n edellyttämällä tavalla. ELY-keskuksen toimivaltaa erityisten muinaisjäännöksen arvoa turvaavien määräysten antamisesta lain 8 §:n mukaisella tavalla oletetaan sovelletun vain harvoin tai ei lainkaan.⁷⁸⁷ Säännös ja varsinkin siihen sisältyvä periaate määräysten ulottamisesta suoja-alueelle olisi joissakin tapauksissa ollut hyvin tarpeellinen.

Lausuntotyöhön liittyi lisäksi seuraavia muinaismuistolain säännöksiin liittyviä ongelmia, joista osaan on myös kiinnitetty huomiota muinaismuistolain soveltamisen ja uudistamisen osaamisringissä.⁷⁸⁸ Lain puutteena voi pitää sitä,

787 Maaranen 29.1.2016, 22, 31.

788 Maaranen 2016, 31.

että siinä ei määritellä lain tavoitetta. Erityisen pulmallista muinaisjäännösten säilymisen turvaamisessa on se, että museoviranomaista ei veloiteta ilmoittamaan maanomistajalle kiinteästä muinaisjäännöksestä. Toistuva piirre muinaisjäännöksiä koskevassa selvitysvelvollisuudessa oli, että maankäyttäjät tai maankäytön suunnittelijat olivat haluttomia teettämään arkeologisia selvityksiä tai tietoisesti viivyttelivät niiden tilaamisessa tai jättivät ne jopa kokonaan tilaamatta. Muinaismuistolain näkökulmasta oli huomionarvoista, että arkeologisen selvityksen laiminlyömisen johdosta tai muusta syystä osassa maankäyttöhankkeita osoitettiin kajoavaa uutta maankäyttöä muinaisjäännösalueelle, joitakin työhankkeita toteutettiin lausunnon vastaisesti ilman arkeologista valvontaa tai muinaisjäännöksiin kajottiin luvatta. Maankäyttö- ja rakennuslain näkökulmasta oli havaittavissa selvitysvelvollisuuden noudattamisen vastustelun tai hitaan noudattamisen lisäksi se, että muutamissa tapauksissa kunta myönsi suunnittelutarveratkaisun selkeästi MRL:n 137 §:n vastaisella tavalla.

4.5.4 MUINAISJÄÄNNÖKSEN TUHOUTUMINEN JA TURMELTUMINEN ALUEIDENKÄYTÖSSÄ

Tuhoutunut kiinteä muinaisjäännös tarkoittaa kokonaan hävinnyttä muinaisjäännöstä. Arkeologit ovat asiantuntijoina todenneet jäännöksen hävinneen (tai poistetun) kokonaan paikaltaan. Vahingoittunut tai turmeltunut jäännös on kohde, joka on kajoamisen vaikutuksesta muuttunut (toteamisensa jälkeen) menettäen muisto-, arvo- ja muuta sisältöpotentiaaliaan, mutta jossa muinaisjäännöstä on yhä olemassa. Tuhoutuminen ja vahingoittuminen voivat olla seurausta luvallisesta arkeologisesta kaivaustutkimuksesta, luvattomasta kajoamisesta, muinaisjäännöksellä pysyvästi vallitsevasta maankäytöstä tai muuttuvasta alueidenkäytöstä ja luonnon prosesseista kuten maan eroosiosta, tulvimisesta tai ilmastomuutoksen välillisistä vaikutuksista luonnossa.⁷⁸⁹ Vahingoittuminen ja tuhoutuminen voi olla tahatonta tai tahallista. Tahallisesti aiheutettu vahingoittuminen voi johtua piittaamattomuudesta, välinpitämättömyydestä, ymmärtämättömyydestä, suojeluarvojen väheksymisestä, tietämättömyydestä tai muusta syystä. Tässä tutkimuksessa tuhoutumista ja vahingoittumista analysoidaan alueidenkäytöstä johtuvana ilmiönä.

789 Euroopan arkeologikongressissa (European Association of Archaeologists, Annual Meeting) 1.9.2016 pidetyissä esitelmissä (sessio TH2-17) esimerkiksi Thomas McGovern ja Vibeke Vandrup Martens käsittelivät ilmastomuutoksesta suoranaisesti tai välillisesti johtuvia vaikutuksia Euroopan arkeologiseen perintöön (European Association of Archaeologists, Annual Meeting 2016, 304).

Vahingoittunut tai turmeltunut muinaisjäännös on rikkoutunut tai muutoin muuttunut siinä määrin, että sen tietosisällön ei arvioida olevan enää täysi tai eheä. Myös jäännöksen ulkoiset ominaisuudet ovat muuttuneet siten, että jäännöksen tieteellisen, esteettisen tai muun arvon katsotaan kärsineen ja kohteen historiallisen ymmärrettävyyden vaikeutuneen. Moni muinaisjäännös on rikkoutunut osittain, mutta osia siitä arvioidaan edelleen ehjäksi. Suojeluhallinnossa jäännöksessä todetaan olevan vielä jäljellä tietopotentiaalia, merkittävyyttä ja arvoja siinä määrin, että jäännöstä pidetään edelleen rauhoitettuna.

Muinaisjäännökset ovat ajan kuluessa muuttuneet ja muuttuvat yhä osana ympäristöä. Elinkaarensa aikana kiinteä muinaisjäännös on ympäristön muuttuessa tai paikan käytön myötä voinut kokea useita muutoksia. Siten ehjän muinaisjäännöksen määrittely on suhteellista ja ongelmallisempaa verrattuna tuhoutuneen jäännöksen selväpiirteiseen määrittelyyn.

Käsitykset muinaisjäännöksen tilasta tukeutuvat muinaismuistolakiin. Kiinteä muinaisjäännös lukeutuu johonkin laissa luetelluista jäännöskategorioista (2 §). Jäännöksen kajoaminen kaivamalla, peittämällä, poistamalla, muuttamalla tai muutoin kajoamalla ei ole ilman laissa säädettyä lupaa sallittua (1 §). Kajoaminen muinaisjäännökseen merkitsee siihen sisältyvän muisto- ja tutkimuspotentiaalinen heikkenemistä tai häviämistä.

Cornelius Holtorf toteaa, että kaikkina aikoina muinaisjäännökseen kerrotaan piirteitä kustakin ajasta kertovista ilmiöistä, ja että muinaisjäännöksen muutos on luonnollinen ilmiö.⁷⁹⁰ Ajatus noudattaa auktorisoituun perintödiskurssiin kriittisesti suhtautuvien arkeologien käsityksiä. Auktorisoidussa perintödiskurssissa vallitseva käsitys on, että kiinteä muinaisjäännös tulee pysyttää mahdollisimman muuttumattomana tarkemmin määrittelemättömään tulevaisuuteen. Käytännön suojelutyössä ja muinaisjäännöksen säilyttämisessä jäännöksen ajan kuluessa kokemassa muutoksessa on kyse sen luonteesta ja voimakkuudesta. Käsitys hyväksyttävästä tai kielletystä muutoksesta perustuu yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja kulloinkin vallalla olevaan suojelupolitiikkaan.

Tarkkoja tietoja muinaisjäännösten tilasta ja vahingoittumisen asteesta on vain osasta Suomen kiinteitä muinaisjäännöksiä. Arkeologisen perinnön suojelusta vastaava hallintoviranomainen saa tietoja turmeltumisesta ja tuhoutuneisuudesta pääasiassa arkeologisten inventointien välityksellä. Säilyneisyydestä saadaan tietoja myös kaivaustutkimuksissa ja yksittäisten kohteiden maastotarkastuksissa ja -katselmuksissa. Suojeluviranomaiset havaitsevat jäännösten tilassa muutoksia ja saavat yleisöltä ilmoituksia muinaisjäännösten rikkoutumisesta. Muinaisjäännösten säilyneisyydestä ja tilasta ei tutkimusajanjakson aikana tai sitä ennen ole ollut käytössä säännöllistä, systemaattisesti järjestettyä seuranta muutoin kuin edellä kerrotuilla tavoilla. Jäännösten turmeltumista, tuhoutu-

790 Holtorf 2014, 6129.

mista ja luvatonta kajoamista on toistaiseksi tutkittu vain vähän.⁷⁹¹ On oletettavaa, että haitallisesti kajoettuja jäännöksiä on enemmän kuin tutkimusraporttien tai muinaisjäännösten rekisteri- ja luettelotiedot tai kajoamistapauksia koskevat tiedot ilmaisevat.

KUVA TUHOUTUNEISUUDESTA MUINAISJÄÄNNÖSLUETTELOJEN JA REKISTERITIETOJEN PERUSTEELLA

Tietoja tuhoutumisesta kirjattiin jo Muinaistieteellisen toimikunnan aikana maastotarkastusten raportteihin.⁷⁹² Kokonaisvaltaisempi kuva muinaisjäännösten tuhoutuneisuudesta saatiin, kun kiinteitä muinaisjäännöksiä ryhdyttiin järjestelmällisesti inventoimaan kunnissa ja laatimaan muinaisjäännösluetteloita maankäytön suunnittelun tarpeisiin. Ensimmäinen Pirkanmaata koskeva virallinen muinaisjäännösluettelo julkaistiin vuonna 1973. Luetteloon saatiin tiedot yhteensä 23 kokonaan tuhoutuneeksi luokitellusta muinaisjäännösalueesta. Niistä suurin osa oli Tampereella (13) ja Vammalassa (6).⁷⁹³ Kun tuolloin oli tiedossa 452 muinaisjäännöstä, tuhoutuneiksi luokiteltujen osuus oli vähäinen (6 %).

Tuhoutuneiden joukossa oli tuolloin ennen kaikkea röykkiöitä, mutta myös rautakautisia kalmistoja ja muutamia kivikautisia asuinpaikkoja. Näitä olivat esimerkiksi Valkeakosken Itkon ja Tampereen Vuohenojan kivikautiset asuinpaikat, Vammalan keskustan Saikan tontin, Kävelykadun ja entisen Tyrvään apteekin tontin polttokenttäkalmistot sekä Tampereen Saunasaaren, Myllysaaren ja Lapinniemen lapinrauniot. Luettelossa olivat mukana esimerkiksi Tampereella Lassinlinnan luola ja Kalmon uhrilähde, joita ei myöhemmin enää luokiteltu muinaisjäännöksiksi.⁷⁹⁴ Vuonna 1983 kiinteitä muinaisjäännöksiä oli luuteloitu 538, joista 28 oli merkitty tuhoutuneeksi (5 %).⁷⁹⁵

Kokonaan tuhoutuneiksi luokiteltuja kiinteitä muinaisjäännöksiä oli 2000-luvulla edelleen suhteellisen vähän koko muinaisjäännöskannassa. Esimerkiksi vuonna 2005 tuhoutuneiksi luokiteltuja oli 6,32 % maakunnan kaikista muinaisjäännöksistä ja vastaava luku oli vuonna 2010 yhteensä 8,7 %.

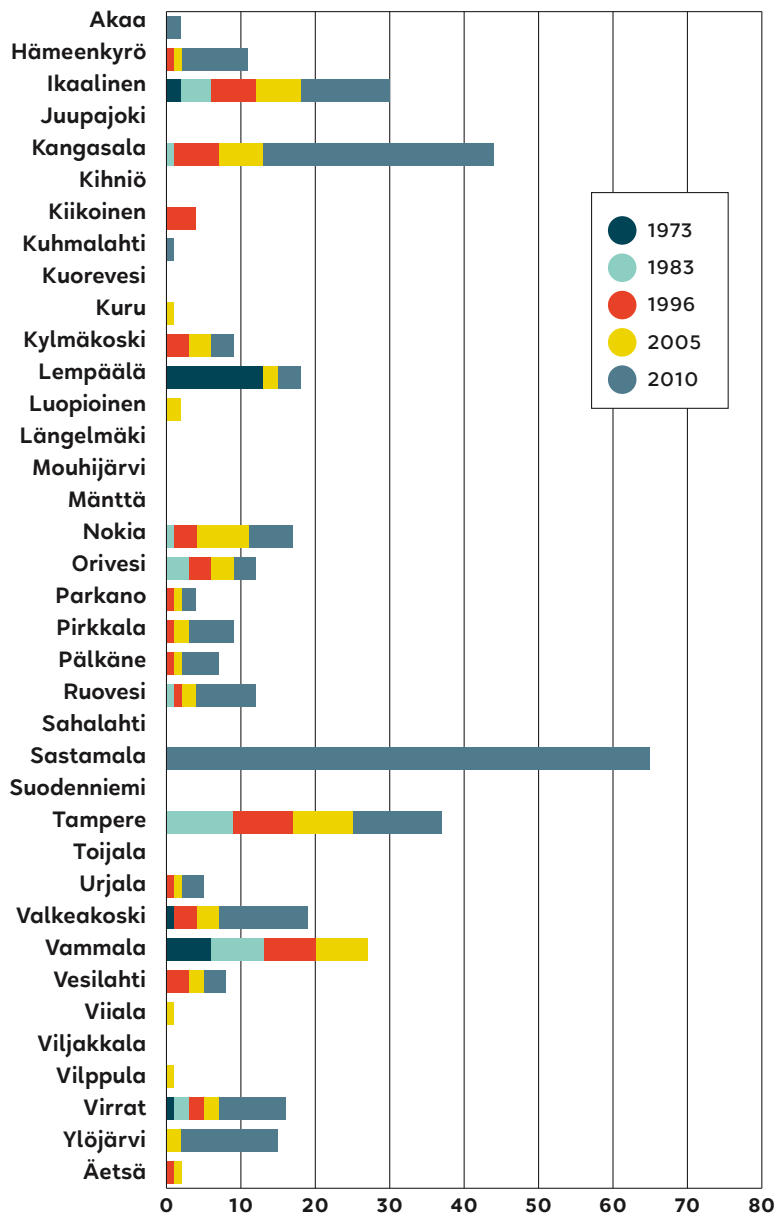
791 Seurannan tutkimuksesta ovat esimerkkejä Maija Rajakylän arkeologian laudaturtyö Helsingin yliopistossa ja Anu Lempiäisen oikeustieteen alan pro gradu -tutkimus Helsingin yliopistossa vuonna 2015. Päivi Maaranen laati Museovirastolle kiinteiden muinaisjäännösten luvattomasta kajoamisesta vuosina 2010–2015 seurantatutkimuksen.

792 Esimerkiksi maininnat tuhoutuneista jäännöksistä *Analecta Archaeologica Fennica* -sarjassa julkaistuissa Muinaistieteellisen toimikunnan toimintakertomuksissa.

793 Tampereen seutukaava-alueen esihistorialliset kohteet ja alueet 1973.

794 Tampereen seutukaava-alueen esihistorialliset kohteet ja alueet 1973.

795 Pirkanmaan esihistorialliset kohteet ja alueet 1983.

Kaavio 28 Tiedossa olevien tuhoutuneiden kiinteiden muinaisjäännösten (rauhoitussluokka 3) määrä kunnissa vuonna 1973, 1983, 1996, 2005 ja 2010.

Muinaisjäännösrekisterin ja Pirkanmaan maakuntamuseon ympäristötietokannan aineistojen analyysin mukaan maakunnasta tunnettiin vuonna 2010 yhteensä 137 kokonaan tuhoutuneeksi todettua, rauhoitusluokkaan 3 luokiteltua kiinteää muinaisjäännöstä tai muinaisjäännösaluetta. Vuonna 1973 vastaava luku oli 23.

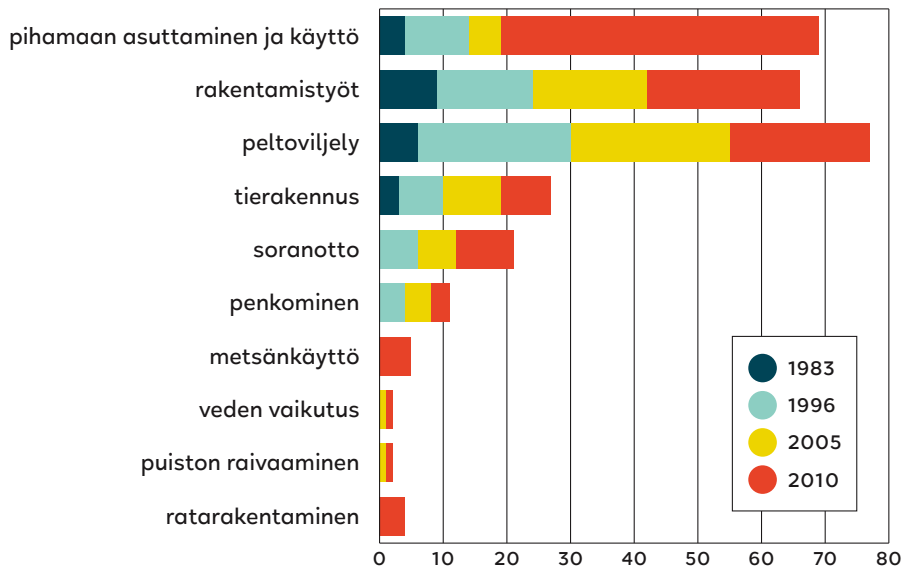
Vuonna 2010 tuhoutuneita muinaisjäännöksiä tunnettiin eniten Sastamalassa (yhdistetyt Vammala, Mouhijärvi, Suodenniemi ja Kiikka) eli 65 kohdetta.

Tampereelta niitä tunnettiin 12. Useita kohteita tunnettiin myös Kangasalta (31) ja Valkeakoskelta (12) muiden määrien ollessa pienempi: Akaassa (yhdistetyt Toijala ja Viiala) 1, Hämeenkyrössä 7 (6), Ikaalisissa 6, Kuhmalahdella 1, Kylmäkoskella 3, Lempäälässä 4, Nokialla 4, Orivedellä 3, Parkanossa 2, Pirkkalassa 6, Pälkäneellä 3, Ruovedellä 2, Urjalassa 2, Vesilahdella 3, Virroilla 4 ja Ylöjärvellä 3).

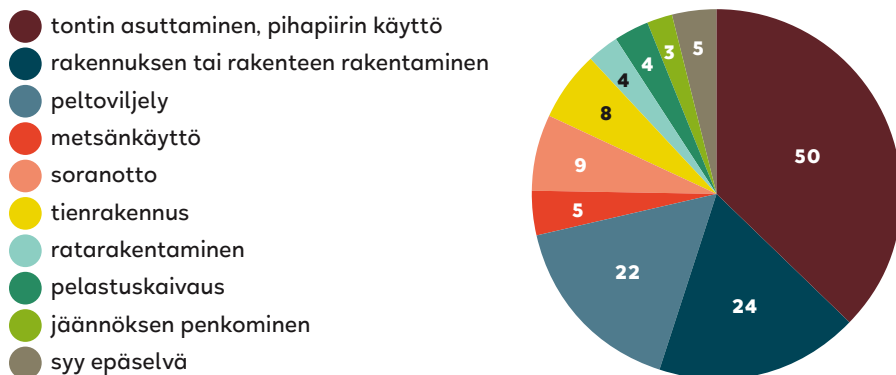
Vuonna 2010 tuhoutuneissa kiinteissä muinaisjäänöksissä oli eniten historiallisia kylätontteja (51 kpl, 36 %), joita oli tuolloin inventoitu jo muutamia vuosia vilkkaasti. Mukaan lukeutui silloisten suojeluohjeiden johdosta runsaasti edelleen rakennettuja kylätontteja.⁷⁹⁶ Osa niistä oli luokiteltu inventoinneissa suoraan 3. rauhoitusluokkaan kuuluviksi. Kivikautisia asuinpaikkoja tuhoutuneissa oli 29 (20 % tuhoutuneista) ja rautakautisia kalmistoja (polttokenttä- ja ruumiskalmistot, röykkiöt) 13 (9 %) muita muinaisjäänöstyyppejä ollessa vähemmän (torpanpaikkoja 7, muita muinaisjäänöstyyppejä 1–4; kiviaita, ajoittamaton kivirakenne tai röykkiö, historiallinen röykkiö, rautakautinen asuinpaikka, puolustusvarustus, lapinraunio, viljelyröykkiö). Rauhoitusluokkaan 3 oli tuolloin luokiteltu myös 1800-luvulla purettu Kuhmalahden kirkonpaikka.

Muutamista kunnista tuhoutuneita ei tunnettu vuoden 2010 lopussa lainkaan (Juupajoki, Kihniö, Mänttä-Vilppula, Punkalaidun). Näissä kunnissa muinaisjäänösten määrä oli muutoinkin vähäinen. Mänttä-Vilppulaa lukuun ottamatta kunnat olivat asukasluvultaan ja pinta-alaltaan pienehköjä maatalousvaltaisia kuntia, joissa kaavoitustoiminta ei ole ollut vilkasta ja alueidenkäyttöön liittyvä yhteydenpito museoviranomaiseen on ollut vähäistä. Näissä kunnissa on inventointeja ollut viime vuosikymmeninä vain vähän.

796 2010-luvulla rakennetut ja edelleen käytössä olevat kylätontit luokitellaan muuttuneiden suojeluohjeiden mukaisesti pääsääntöisesti muiksi kulttuuriperintökohteiksi.

Kaavio 29 Pirkanmaan muinaisjäännösten tuhoutumisen syitä muinaisjäännösluetteloiden perusteella (v. 1983, 1996 ja 2005) ja muinaisjäännösrekisterin tietojen perusteella (v. 2010). Mukana eivät ole muutamat tapaukset, joissa tuhoutumisen syy jäi epäselväksi eikä pelastuskaivauksista aiheutunut tuhoutuminen.

Kaavio 30 Muinaisjäännösten tuhoutumisen syitä vuoden 2010 rekisteritietojen ja maastohavaintojen perusteella.

Vuosina 1983–2010 tavallisin tuhoutumisen syy oli muinaisjäännösluetteloiden ja tietokantojen perusteella muinaisjäännösalueen (esimerkiksi historiallisen kylätontin) käyttö edelleen asuinpaikkana ja pihan käyttö asumiseen (50 kohdetta). Asuinrakennuksen, talousrakennuksen tai muun vastaavan rakentaminen (rakennus, urheilukenttä, maakaasuputki, hautausmaa) oli johtanut muinaisjäännöksen tuhoutumiseen 24 kohteessa. Alueen raivaaminen viljelymaaksi ja peltoviljelyn harjoittaminen oli tuhonnut muinaisjäännöksen 22 kohteessa ja

metsänkäytön toimenpiteet 5 kohteessa.

Tuhoutuminen ei niinkään liittynyt julkiseen ja yleiseen maankäyttötoimintaan kuin yksityisten kiinteistöjen alueella tapahtuvaan rakentamiseen tai pihojen käyttöön. Luvuissa korostuvat asutut kyläpaikat vinouttavat hieman kuvaa tuhoutumisen taustoista. Vuonna 2010 rauhoitusluokkaan 3 luokiteltujen muinaisjäännösalueiden maanomistajista yli puolet oli yksityishenkilöitä (82 kohdetta, 57 % tuhoutuneiden muinaisjäännösalueiden omistajista), mikä noudatti muinaisjäännösten omistustaustaa ylipäänsä. Kuntien omistamalla maalla tuhoutuneista oli 16 muinaisjäännösaluetta (11 %) ja valtion maalla 9. Muut omistustaustat olivat yksittäisiä.

Vuonna 2010 rauhoitusluokkaan 3 luokiteltujen jäännösten vallitseva maankäyttö oli maaseudulla ja taajamissa yleisimmin kylätonttien asuttaminen ja pihapiirien rakentaminen. Tuhoutuneiksi todettuja kyläpaikkoja oli harvemmin tielympäristöissä ja pelloiksi raivatulla alueella eikä niitä ollut todettu juuri lainkaan metsissä. Useimmat tuhoutuneet kivikautiset asuinpaikat olivat vuonna 2010 erilaisilla pelto- ja viljelyalueilla, usein myös tielympäristöissä ja asutuissa tai muutoin rakennetuissa pihapiireissä. Joitakin kohteita oli soranottopaikoilla ja metsissä. Valtaosa tuhoutuneista rautakautisista haudoista ja kalmistoista oli omakotitalojen, maatilojen tilakeskusten ja loma-asuntojen rakennetuissa pihapiireissä. Vähäisempi osa oli tielympäristöissä, metsissä, pellolla ja soranottopaikoilla.

TUTKIMUSAJANJAKSONA TIEToon TULLUT KIIINTEÄN MUINAISSJÄÄNNÖKSEN LUVATON KAJOAMINEN

Muinaisjäännösluetteloiden ja rekisterien tiedot viittaavat siihen, että kokonaan tuhoutuneiksi todettujen muinaisjäännösten osuus ei ole korkea verrattuna kaikkien kiinteiden muinaisjäännösten määrään. Muinaisjäännösluetteloiden, muinaisjäännösrekisterin ja arkeologisten tutkimusraporttien perusteella useiden muinaisjäännösten on todettu kuitenkin oleva eri tavoin vahingoittuneita, vaikka niitä ei ole luokiteltu tuhoutuneiksi. Fyysinen vahingoittuneisuus voi olla vähäistä tai mittavampaa. Vahingoittuminen on voinut tapahtua vastikään tai pidemmän aikaa sitten.

Vuosien 2000 ja 2010 välisenä aikana museoviranomainen sai Pirkanmaalla tietoonsa tai totesi 33 kiinteän muinaisjäännöksen tai sen suoja-alueen luvaton muinaismuistolain vastaista kajoamista. Valtaosassa tapauksista muinaisjäännös oli osittain vahingoittunut, mutta muutamassa kohteessa muinaisjäännöksen todettiin tuhoutuneen kokonaan. Kaikista vahingoittuneista kohteista seitsemän oli vahingoittunut selvästi ennen tutkimusajanjaksoa, arviolta 1970–1990-luvulla. Havainto rikkoutumisesta ja luvattomasta kajoamisesta tehtiin kuitenkin vasta 2000-luvulla. Vahingoista ja luvattomista kajoamisista 26 tapahtui siten

tutkimusajanjaksona ja ne kohdistuivat 24 eri muinaisjäännökseen. Kun vuonna 2010 maakunnasta tunnettiin 1494 edelleen rauhoituksen piirissä olevaa kohdetta, 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tietoon tullut vahingoittuminen ja luvaton kajoaminen koskivat alle kahta prosenttia kohteista (1,7 %). Määrä on vähäinen, mutta kiinnittää kuitenkin huomiota koskiessaan lailla rauhoitettua aineistoa.

Museoviranomaisen tietoon tuli 2000-luvun alussa myös muutamia hankkeita, joissa ei selvinnyt varmuudella, oliko luvaton kajoaminen aiheuttanut tosiasiallista vahinkoa jäännöksessä. Niitä ei ole otettu huomioon seuraavissa laskelmissa.

Seuraavassa tarkastellaan vahinkoja ja luvattonta kajoamista kaikkien 33 tapauksen pohjalta. Mukana tarkastelussa ovat tutkimusajanjaksona tapahtuneiden lisäksi myös tuolloin havaitut vanhemmat vahingot, koska jälkimmäisetkin ilmentävät modernin maankäytön vaikutuksia vaikka eivät olekaan aivan viimeaikaisia. Tarkastelun kohteena on vain muinaisjäännöksen fyysinen rikkoutuminen ja kajoaminen.⁷⁹⁷

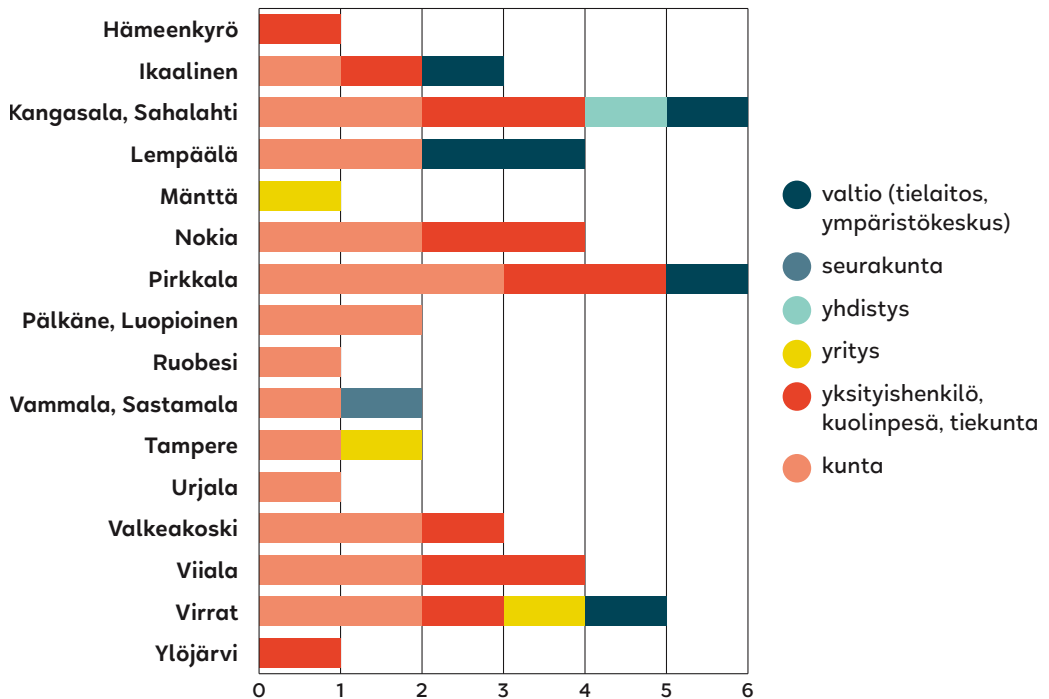
Todetut muinaisjäännöksen vahingoittumiset tapahtuivat 15 eri kunnan alueella eli yli puolessa maakunnan kunnista. Kuntien hajonta oli laaja, ja monissa kunnissa tiedossa olevia luvattomia kajoamisia oli vain muutamissa muinaisjäännöskohteissa. Eniten vahingoittumista ja luvattonta kajoamista havaittiin Pirkkalan (4) ja Kangasalan/Sahalahden (3-4) kuntien alueella.

Havaitut luvattomat kajoamistapaukset liittyivät julkisiin tai yksityisiin infrastruktuurin ja muun yleisen rakentamisen hankkeisiin 18 tapauksessa. Kyse oli vesihuollon runkolinjojen rakentamisesta, yleisten teiden rakentamisesta, pilaantuneen maa-aineksen puhdistamisesta, sähkökaapeloinnista, jäähallin rakentamisesta, polttoaineen jakeluaseman rakentamiseen liittyvästä ruoppauksesta sekä kunnan uimarannan rakentamisesta.

Tavallisin hanketyyppi oli omakotitalon tai muun julkisen tai yksityisen rakennuksen rakentaminen (10) ja seuraavaksi yleisimmät hanketyypit olivat teiden parantamisen erilaiset hankkeet (7) ja vesihuollon rakentaminen (6). Maa- ja metsätalouden harjoittamisessa (pellonraivaus, koneellinen hakkuu, äestys, auraus tai metsäpohjan laikutus) muinaisjäännös vahingoittui tietoon tulleiden tapausten perusteella 4 kohteessa. Energiarakentamisessa vahingoittui yksi muinaisjäännös.

Kokonaisuutena arvioiden tietoon tulleet 33 luvattonta kajoamista liittyivät hieman useammin yksityisiin pienehköihin työhankkeisiin kuin julkisiin ja yksityisten yleisiin työhankkeisiin, mutta määrät olivat lähellä toisiaan. Vedenalaisia luvattoman kajoamisen tapauksia tuli tietoon vain yksi (ruoppaus).

797 Sen lisäksi vahingot saattoivat kohdistua abstraktimpaan ilmiöön kuten kohteiden arvoihin ja ymmärrettävyyteen.

Kaavio 31 Vahinkoa tai tuhoutumista aiheuttaneen hankkeen toteuttajat eri kunnissa. Samassa hankkeessa oli yksi tai useita toimijoita (esim. kiinteistön omistaja ja luvan myöntänyt viranomainen). Tarkastelussa ovat mukana tutkimusajanjaksona tapahtuneet ja sinä aikana havaitut vahingot.

Yksityiset toimijat edustuvat monissa kunnissa, julkisissa toimijoissa eniten tapauksia oli Pirkkalassa.

Samaan muinaisjäännösalueeseen kohdistui luvatonta kajoamista tai vahinkoa harvoin useita kertoja. Näitä kohteita olivat vain Kangasalan (Sahalahden) Pappilan kivikautinen asuinpaikka (2) ja Nokian Liukuslahden kivikautinen asuinpaikka (2), kun otetaan mukaan myös aiemmat vahingot. Muutoin saman muinaisjäännöksen toistuvasta vahingoittumisesta ei ole havaintoja. Muinaisjäännöksistä Kangasalan Sarsaan kohdistui tutkimusajanjaksona eniten erilaisia maankäyttöhankkeita, mutta luvattomasta kajoamisesta johtunut vahinko tuli tietoon vain kerran. Sarsan asuinpaikoilla tehtiin tosin runsaasti maankäytöstä johtuvia arkeologisia kaivaustutkimuksia, mikä myös vahingoitti jäännöksiä.

Yleisin maankäytössä vahingoittunut kiinteä muinaisjäännös oli kivikautinen asuinpaikka. Muita tyyppisiä oli huomattavasti vähemmän (historiallinen kylänpaikka viidessä hankkeessa, kiviäitä kolmessa, rautakautinen kalmisto ja asuinpaikka kumpikin kahdessa hankkeessa, kirkkopiha ja hylky kumpikin yhdessä hankkeessa). Kivikautiset asuinpaikat edustuvat runsaasti koska kyse on maakunnan yleisimmästä muinaisjäännöstyyppistä. Näkyvien rakenteiden puuttuminen asuinpaikoilta on myös voinut vaikuttaa asiaan.

Kuudessa tapauksessa kyse oli tietoisesti tapahtuneesta luvattomasta kajoamisesta tai työhankkeessa löytyneen jäännöksen ilmoittamatta jättämisestä. Tapahtomasta luvattomasta kajoamisesta näyttää olleen kyse 14 hankkeessa. Kaikissa tapauksissa museoviranomaisella ei kuitenkaan ole varmaa tietoa siitä, kummasta oli kyse.

Museoviranomaisen arvion mukaan vahinko oli vain suppea-alainen tai pienehkö tai vahinkoa ei todennäköisesti päässyt juurikaan tapahtumaan 18 tapauksessa. Keskimääräistä laaja-alaisempi tai merkittävä vahingoittuminen oli kyse kahdeksassa muinaisjäännöskohteessa. Kokonaan tuhoutuneiksi todettuja muinaisjäännöksiä oli tutkimusajanjaksona vain kaksi: kiviaita Kangasalla ja kivikautinen asuinpaikka Viialassa.

Vahingoista ja luvattomasta kajoamisesta saatiin tieto museoviranomaisen omien tarkastusten ja maastomatkojen yhteydessä, sanomalehtiutuisoinnista, muiden ympäristöviranomaisten kautta tulleista tiedoista tai kansalaisten yhteydenoton kautta. Esimerkiksi Messukylän hautausmaata kunnostettaessa museoviranomaiselle tehtiin nimetön ilmoitus, jonka mukaan maata kaivettaessa löytyneitä aseita oli nostettu maan mukana kuljetusauton lavalle ja viety pois paikalta. Työmaalla toimineet henkilöt kielsivät tällaista tapahtuneen. Asiasta ilmoitettiin maakuntamuseoon vasta jälkikäteen eikä tarkkaa selvyyttä ja varmuutta asiasta enää saatu.⁷⁹⁸

Inventoinnit toimivat pääasiallisena tietolähteenä havaituista vahingoista. Tiedossa olevien jäännösten tapauksessa tämä edellytti sitä, että inventoinnissa tarkastettiin myös ennestään tunnetut muinaisjäännökset eikä kentällä etsitty pelkästään uusia kohteita.

Tieto muinaisjäännöksestä oli näissä hankkeissa useilla toimijoilla. Museoviranomaisen käsityksen mukaan useimmissa vahinkoa tuottaneissa luvattomissa kajoamistapauksissa hankkeeseen liittyvällä lupaviranomaisella, kaavoittajalla ja muulla vastuutaholla oli joko aiemmasta asiayhteydestä tieto muinaisjäännöksestä tai tieto oli heidän ulottuvillaan saatavilla (muinaisjäännösluettelo, museoviranomaisen antama lausunto, katselmuksessa saatu suullinen tieto, vuodesta 2009 lähtien avoin muinaisjäännösrekisteri). Lisäksi hankkeen toimijoihin kuuluneella maanomistajalla tai edellisellä maanomistajalla, jolta kiinteistö oli ostettu, oli ainakin puolessa tapauksista tieto jäännöksestä (rauhoitusilmoitus, lausunto, muulla tavoin suoraan omistajalle annettu tieto). Pirkanmaan muinaisjäännöksistä annettujen rauhoitusilmoitusten perusteella noin puolessa tapauksista ilmoituksen oli saanut joko hanketta toteuttava maanomistaja, edellinen omistaja tai maankäyttäjän lähisukulainen. Tieto oli annettu, mutta sitä ei muistettu, sitä ei käytetty tai se ei siirtynyt seuraavalle maanomistajalle.

798 Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Tampereen evankelisluterilaisille seurakunnille 14.12.2004.

Osa toimijoista kertoi, ettei tiennyt muinaisjäännöksestä. Tosiasiassa se tarkoittaa, että toimija ei ottanut tietolähteistä selvää asiasta tai ei ollut hankkeesta yhteydessä museoviranomaiseen ja selvittänyt, onko paikalla muinaisjäännöstä. Vain ne tapaukset, joissa kyse oli vasta löydetyistä jäännöksistä, jonka tietoja ei ollut vielä viety muinaisjäännösrekisteriin tai kohteeseen määrätty inventointi oli vasta tulossa, olivat sellaisia, joissa hankkeen toimijat eivät voineet tietää jäännöksestä. Sellaisia tapauksia oli vain kolme. Kahdessa näistä vahingon kohteena oli maanpinnalla havaittava kiviaita, muutoin kaivutyöt oli tehty kokonaan maanalaisen muinaisjäännöksen alueella ja jäännös saattoi kaivutyössä erottua muusta maa-aineksesta vain värjäytymien tai maanalaisten rakenteiden muodossa (kulttuurikerrokset, kivirakenteet, puurakenteiden jäännökset). Maallikoille sellaisten tunnistaminen ei ole selvää.

Hanketta toteuttavien toimijoiden määrä vaihteli ollen tutkimusajankohtana tapahtuneessa 26 hankkeessa 2–4. Usein toimijoita oli museoviranomaisen lisäksi vähintään kolme (kunta, ympäristökeskus, maanomistaja tai koneurakoitsija). Toimijoiden eri henkilöiden määrä myös vaihteli: usein samalla toimijalla työssä oli mukana useita henkilöitä, jotka osallistuivat ratkaisujen tekemiseen työmaalla, työn ohjaamiseen ja varsinaiseen toteutukseen. Hankkeissa oli ratkaisuja tekemässä ja toteuttamassa siten suojelua ohjaava museoviranomainen mukaan lukien tavallisesti useita toimijatahoja ja henkilöitä.

On vaikea luokitella tarkasti sitä, missä työhankkeen vaiheessa ja työprosessin osassa kajoaminen tapahtui. Vahingoittuminen näyttää olleen seurausta jo suunnitteluvaiheessa tapahtuneesta laiminlyönnistä, epähuomiosta tai virheestä lähes yhtä usein kuin suunnitelman vahvistumisen tai hanketta koskevien päätösten ja ratkaisujen teon jälkeen varsinaisen maastotoiminnan yhteydessä tapahtuneesta kajoamisesta. Jälkimmäinen oli hieman yleisempää vuosikymmenen aikana tapahtuneissa vahingoittumistapauksissa. Niissä saattoi suunnittelu- ja valmisteluvaiheessa siis olla tieto jäännöksestä tai käytettävissä oli museoviranomaisen lausunto. Jäännöksen tahaton tai tahallinen vahingoittaminen pääsi kuitenkin tapahtumaan kaivutyön aikana.

Vahingoittuminen liittyi esimerkkitapausten perusteella seuraaviin aiheisiin ja ilmiöihin. Käsitys perustuu lausuntoihin ja muistioihin kirjattuihin asioihin sekä tutkimuksen tekijän omakohtaisiin kokemuksiin. Samassa vahingoittumistapauksessa saattoi vaikuttaa useita syitä ja taustatekijöitä.

- muinaisjäännöksestä käytettävissä ollut tieto (museoviranomaisen antama lausunto, muinaisjäännösluettelo, rauhoitusilmoitus edelliselle tai tapahtuma-ajan omistajalle) ei siirtynyt hankkeen toimijoiden kesken tai aiemmalta maanomistajalta uudelle omistajalle (11 tapausta)
- julkisessa tai yksityisessä yleisessä työhankkeessa muinaismuistolain säännöstä ei noudatettu (13 §, 14 §, 9 tapausta)
- museoviranomaisen antamia ohjeita ei noudatettu (7 tapausta); esimerkiksi

kaivutyö tehtiin museoviranomaisen vaatimuksesta huolimatta ilman arkeologista seurantaa

- muinaisjäännöksen säilyttäminen ja suojeleminen kyseenalaistettiin (5 tapausta)
- rakentaminen tai sen konkreettinen valmistelu aloitettiin ennen tarvittavaa lupapäätöstä tai vastaavaa (hankkeen toteuttaja toimi omavaltaisesti) (4 tapausta)
- muinaisjäännöksestä informoivia tietolähteitä ei käytetty (4 tapausta)
- työmaalla työhankkeiden toteutusprosesseihin liittyneistä vakiintuneista käytännöistä ei oltu valmiita poikkeamaan (3 tapausta)
- uuden kiinteän muinaisjäännöksen tieto ei ollut vielä yleisesti käytettävissä (2 tapausta), selvä virhe hankkeen toteutusprosessissa (1 tapaus), museoviranomaisen tieto ei ollut suunnattu parhaalla tavalla (1 tapaus), muun viranomaisen huolimattomuus (2 tapausta), maankäyttäjän arvioi itse etukäteen, ettei työssä ollut kyse vahingoittavasta kajoamisesta (2 tapausta)

Pirkanmaalla on ilmennyt myös 2010-luvulla muinaisjäännöksen luvattoman kajoamisen tapauksia. Niiden taustalla ovat vaikuttaneet vastaavan kaltaiset syyt kuin edeltävällä vuosikymmenellä. Aiemmasta poikkeava syy liittyi Vesilahdella sijaitsevaan rautakautiseen kalmistoon, jossa kookas, muutamia metrejä korkea hakkutähteiden auma ja osa puutavarasta varastoitiin eräiden hautaröykkiöiden päälle. Hakkuun toteuttamisesta muinaisjäännösalueella oli saatu ohjeet museoviranomaiselta. Virheellinen varastointi pääsi tapahtumaan, koska työstä vastanneen yrityksen sähköisessä karttajärjestelmässä muinaisjäännös oli merkitty väärään kohtaan koordinaattijärjestelmään liittyneen virheen johdosta. Sähköiseen karttajärjestelmään tiedot hankittiin muinaisjäännösrekisteristä. Puunkorjuussa käytettiin virheellistä karttaa.⁷⁹⁹

TUOMIOISTUIMEN PÄÄTÖKSET KIIINTEÄN MUINAISJÄÄNNÖKSEN LUVATTOMASTA KAJOAMISESTA

Edeltävän tarkastelun perusteella rauhoitettua muinaisjäännöstä on viimeisten vuosikymmenten aikana kajottu Pirkanmaalla luvatta, ja luvattomia kajoamisia on tullut tietoon edelleen 2010-luvulla. Muinaisjäännöksiä kajotaan luvattomasti myös muissa maakunnissa.⁸⁰⁰ On myös selvää, että kaikki luvattomat kajoamiset eivät ole tulleet Museoviraston tai alueellisten museoviranomaisten tietoon.⁸⁰¹

799 Suullinen tiedonanto metsänhakuun teettäneen yhtiön yhteyshenkilöltä, S. L 3.2.2017.

800 Maaranen 25.1.2017.

801 Lempiäinen 2015, 54.

Tarkkaa tutkimustietoa luvattoman kajoamisen esiintymisestä ja sen seurauksista tai seurausten puuttumisesta on toistaiseksi vähän. Anu Lempiäinen tarkasteli Suomessa tehtyjä muinaisjäännöksiin kohdistuneita rikoksia Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan rikosoikeuden pro gradu -tutkielmaansa vuonna 2015. Hän analysoi kaikki rakennussuojelurikosta ja muinaisjäännösrikkomusta koskevat oikeustapaukset vuosilta 2010–2014. Lempiäisen mukaan kiinteisiin muinaisjäännöksiin liittyvien rikosten oikeuskäytäntö on alkanut vakiintua meillä vasta vuodesta 2010 lähtien. Syynä tähän on rikostyyppin harvinaisuus ja tyyppiin liittyvän piilorikollisuuden yleisyys. 2000-luvulla käytöön otettu avainsyyttäjäjärjestelmä on kuitenkin aktivoinut tapausten järjestelmällisempää tutkintaa. Lempiäinen tulkitsee juttujen eteenpäin viemisen edenneen ympäristöarvojen merkityksen kasvaessa.⁸⁰²

Muinaisjäännöksiin liittyvää oikeushyvää ei Lempiäisen mukaan osata tunnistaa riittävästi.⁸⁰³ Muinaisjäännöksiin sisältyvä oikeushyvä ei ole rikosoikeuden perinteiseen ytimeen kuuluvaa eikä oikeushyvää ole ehkä helppo tunnistaa. Muinaisjäännösrikoksia ei ehkä myöskään oteta tarpeeksi vakavasti eikä niitä osata käsitellä rikosprosessissa. Muinaisjäännösrikokset tulisikin tunnistaa selvemmin vakaviksi ympäristörikoksiksi. Lempiäisen mukaan lievä rangaistuskäytäntö ja suuri piilorikollisuuden osuus kokonaisrikollisuudesta antavat aiheen epäillä kriminalisointien preventiivistä tehokkuutta.⁸⁰⁴

Rakennussuojelurikosten määrä syyttäjillä ja tuomioistuimissa oli Lempiäisen tarkasteluajanjaksona vuosittain erittäin vähäinen.⁸⁰⁵ Tähän rikosnimikkeeseen sisältyvät myös muinaisjäännöksiin kohdistuvat teot. Lempiäisen tutkimuksen perusteella kuluneena vuosikymmenenä muinaisjäännösrikos tapahtui Suomessa tyypillisesti rakennustoiminnassa tai metsänkäytön yhteydessä. Syytä oli useita: kaavoja ei otettu kattavasti huomioon, harvinaisia kaavamerkintöjä ei tunnettu riittävän hyvin, kaavamerkintöjen merkitystä ei otettu selville, karttamateriaalia käytettiin vajavaisesti ja muinaisjäännösrekisteri sivuutettiin lupaharkinnassa tai suunnitelmia laadittaessa.⁸⁰⁶ Useimmiten tekijänä rikoksessa tai rikkomuksessa olivat kunnan rakennuslupaviranomaiset tai metsäsuunnitelman laatijat. Rangaistukset olivat pääasiassa sakkorangaistuksia. Rangaistuskäytäntöä Lempiäinen pitää huolestuttavan lievenä verrattuna muihin saman rangaistusasteikon omaaviin kriminalisointi-

802 Lempiäinen 2015, 1.

803 Oikeushyvän Lempiäinen määrittelee intressiksi, jota suojellaan. Oikeushyvä juontuu perusoikeuksista tai muusta painavasta yhteiskunnallisesta tarpeesta. Demokraattinen päätöksenteko määrittelee, mikä kulloinkin ymmärretään oikeushyväksi. (Lempiäinen 2015, 4.)

804 Lempiäinen 2015, 2, 5, 6.

805 Lempiäinen 2015, 51.

806 Lempiäinen 2015, 71–72, 87.

hin.⁸⁰⁷

Tässä tutkimuksessa ei ole selvitetty muinaismuistolain voimassaolon aikana vähintään tutkintavaiheeseen tai oikeuden käsittelyyn edenneiden kiinteän muinaisjäännöksen luvattomien kajoamistausten määrää koko maassa. Museovirastoon tallennetun arkistoaineiston perusteella voi muodostaa kuitenkin suuntaa-antavan kuvan asiasta: muinaismuistolain voimaan tulon jälkeen vuoteen 2015 mennessä Suomessa on edennyt vähintään tutkintavaiheeseen tai oikeuden käsittelyyn ainakin runsaat 30 kiinteän muinaisjäännöksen luvattonta kajoamista. Niistä 15 johtui suoranaudessa maankäytössä tapahtuneesta kajoamisesta muiden liittyessä urheilusukellustoimintaan, puolustusvoimien tykistön ammuttarjoitukseen, hautarauhan rikkomiseen, veropetokseen ja metallinilmaisimen harrastuskäyttöön.⁸⁰⁸ Tarkastellussa aineistossa maankäytössä tapahtuneet luvattomat kajoamiset koskivat maa- ja metsätaloutta (8 tapausta), soravarojen käyttöä (3 tapausta) sekä omakotitalon, loma-asunnon tai pihatien rakentamista (4 tapausta).⁸⁰⁹

Pirkanmaalla sijaitsevien kiinteiden muinaisjäännösten luvattomasta kajoamisesta ei ole annettu oikeuden päätöksiä eikä kajoamisesta ole tuomittu rangaistuksia viimeisten vuosikymmenten aikana.

Pirkanmaalla on aloitettu Museoviraston tai muun tahon tekemän tutkintapyyntönsä johdosta poliisitutkinta kuitenkin muutamassa tapauksessa: yksityishenkilöt tekivät vuonna 1998 tutkintapyyntönsä poliisille Tampereen Tahmelan lähteen koneellisesta ruoppaamisesta.⁸¹⁰ Museovirasto teki 2010-luvulla tutkintapyyntönsä kolmesta metallinilmaisimen käytössä tapahtuneesta kiinteän muinaisjäännöksen luvattomasta kajoamisesta, jotka koskivat Valkeakosken Rapo-

807 Lempiäinen 2015, 87.

808 Tutkintapyyntöistä ja esitutkinnan lopettamisesta ks. esimerkiksi Museoviraston kirje Hangon poliisilaitokselle tutkintapyyntönsä tekemiseksi 23.3.1988 nro 2190 (luvaton kajoaminen hylkyyn) ja Itä-Suomen syyttäjänviraston päätös esitutkinnan lopettamisesta 19.1.2015, päätös 15/65, asia nro E 14/7389 (mesoliittisen asuinpaikan ja pyyntijärjestelmän tuhoaminen soranotossa). Oikeuden päätöksistä ks. esimerkiksi Pieksämäen käräjäoikeuden tuomio 06/229, asia nro R 06/33 23.3.2006 (muinaismuistorikkomus Hanka-salmella, kesämökkien rakentaminen kivikautiselle asuinpaikalle ja kiinteän muinaisjäännöksen käyttäminen kauttakulkualueena), Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden tuomio 10/1918, asianro 10/858 29.10.2010 (rakennussuojelurikos Ilomantsissa, rakennuslupien myöntäminen lomarakennuksille kivikautiselle asuinpaikalle) ja Vaasan hovioikeuden tuomio Nro 394, Dnro R 11/1259, 25.3.2013 (rakennussuojelurikos Närpiössä, metsänhakkuussa kantojen nosto ja ajourat kivikautisella asuinpaikalla).

809 Metsänkäyttöä oli äestys, kantojen nosto, hakkuu, metsätien teko, koneellinen maan valmistelu. Loma-asunnon tien rakentamista olivat maan tasaus, kaivutyö ja koneiden kauttakulku. Uudis- tai muuta rakentamista olivat rakennuslupapäätöksen mukaiset toimenpiteet. Lisäksi oli soranottoa ja maa-alueen ottamista maatalouskäyttöön koskevat tapaukset.

810 Tampereen poliisilaitoksen lausuntopyyntö Museovirastolle 13.11.1998, 6750/S/47587/98; Museoviraston lausunto 25.11.1998, Dnro 29/008/1998.

lan eräitä kalmistoja, Sastamalan Kallialan kalmistoa ja Valkeakosken Jutikkalan Kokkomäen kalmistoa. Kaikissa tapauksissa poliisi keskeytti esitutinnan.⁸¹¹

Koko maassa kaikista tutkintaan edenneistä tai oikeuden päätöksen saaneista tarkastelluista tapauksista 19:ssä tehtiin syyttämättäjättämispäätös, tutkinta keskeytettiin tai syytteet hylättiin. Päätösten perusteina olivat rikoksen vanhentuminen tai rikoksesta ei ollut näyttöä taikka todennäköisiä syitä epäilyn syyllisyyden tueksi.⁸¹² Käräjäoikeus tai hovioikeus tuomitsi rangaistukset 11 tapauksessa, joista neljä liittyi maankäyttöhankkeeseen. Rangaistukset tuomittiin kajoamistapauksissa, jotka koskivat varsinkin kivikautisia asuinpaikkoja (kuusi tapausta) ja lisäksi hylkyjä (kaksi tapausta), röykkiöitä (kaksi tapausta) ja jätinkirkkoa (yksi tapaus). Rangaistuksista kaksi oli ehdollista vankeutta (1 v 8 kk sekä 30 päivää) Ahvenanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla tapahtuneissa luvattomissa kajoamisissa. Muutoin rangaistukset olivat sakkorangaistuksia (10-60 päiväsakkoa). Rangaistuksia tuomittiin yksityishenkilöille, rakennustarkastajalle, maankäyttöhankkeen projektipäällikölle, metsäyhtiön ostomiehelle, metsänhoitoyhdistyksen toimihenkilölle ja urheilusukeltajille.⁸¹³

VALITUKSET HALLINTO-OIKEUTEEN MAANKÄYTÖN HALLINTOPÄÄTÖKSISTÄ

Pirkanmaan muinaisjäännöksiin liittyneistä ympäristöviranomaisten hallintopäätöksistä on viime vuosikymmeninä harvoin valitettu hallinto-oikeuteen. Museovirasto laati esimerkiksi vuonna 1990 valituksen Vammalan Liekosaaren Ristimäen kalmistoa koskevasta Vammalan kaupungin rakennuslautakunnan rakennuslupapäätöksestä.⁸¹⁴

Tutkimusajanjaksona Pirkanmaan maakuntamuseo teki valituksen Hämeenlinnan hallinto-oikeuteen kolmesta viranomaisen tekemästä hallintopäätöksestä, joista kaksi koski kiinteää muinaisjäännöstä ja kolmas rakennuksen suojelua. Valituksia on laadittu 2010-luvulla vielä kolmessa tapauksessa: ensimmäinen valitus käsitteli yksityisen maankäyttäjän rakennushanketta koskevaa Pirkanmaan ELY-keskuksen poikkeamislupapäätöstä, jossa myönnettiin poikkeamislupa Nokialla sijaitsevan historiallisen kylänpaikan alueelle. Muut kaksi valitusta koskivat rakennusperintöön liittyvää hallintopäätöstä. Hallinnollisista päätöksistä valittamista on harkittu useammin, mutta viime kädessä museovi-

811 Ks. esimerkiksi Sisä-Suomen poliisilaitoksen tutkintailmoitus Museovirastolle 18.10.2014, 5680/R/49687/14.

812 Ks. syyttämättä jättämisestä esimerkiksi Pohjanmaan syyttäjäviraston päätös 09/5, asianro R 08/5398, 2.1.2009.

813 Ks. rangaistuksista esimerkiksi Ylivieskan-Raahen käräjäoikeuden tuomio 14/112054, asianro R 14/178, 7.4.2014.

814 Museoviraston valitus Turun ja Porin lääninoikeudelle 10.12.1990 (7/300/1990).

ranomainen on päätyneet harvoin valitusmenettelyyn. Maakuntamuseolla ei myöskään kaikissa lupapäätöksissä ole valitusoikeutta. Molemmista tutkimusajanjaksona tehdyissä valitusasioissa hallinto-oikeus kumosi valituksenalaisen päätöksen ja palautti asian uudelleen käsiteltäväksi.

Ensimmäinen Pirkanmaan maakuntamuseon vireille laittama valitusasia koski Kangasalan kunnan kaavoituslautakunnan vuonna 2010 tekemää päätöstä yksityisen kiinteistönomistajan suunnittelutarvehakemuksesta.⁸¹⁵ Asia koski rautakautista kalmistoa, jonka viereen ja osittain päälle oli rakennettu maatilana päärakennus 1910-luvulla. Tilan omistaja ryhtyi 2000-luvun lopulla suunnittelemaan rakennuksen purkamista ja uuden asuinrakennuksen rakentamista osittain kalmiston kohdalle. Asiaan liittyi vielä kunnan ilman lausuntonmenettelyä myöntämä purkamis- ja rakennuslupa. Neuvottelut suunnitelmien muuttamisesta maanomistajien kanssa eivät johtaneet tulokseen, jossa pihapiirissä olisi tehty koekaivauksia muinaisjäännöksen kannalta sopivan rakennuspaikan löytämiseksi. Valitus hallinto-oikeuteen jäi museoviranomaiselle ainoaksi vaihtoehdoksi. Hallinto-oikeus kumosi kunnan rakentamista koskevat päätökset sekä suunnittelutarveratkaisun ja palautti asian uudelleen kunnan käsiteltäväksi.⁸¹⁶ Maanomistajat luopuivat kuitenkin suunnitelmastaan rakentaa pihapiiriin, ja uudisrakennus on sittemmin rakennettu toisaalle.

Vuosikymmenen lopulla tuli ajankohtaiseksi valituksen laatiminen Liikenneviraston päätöksestä, joka koski Kylmäkoskella sijaitsevan Taipaleen Kirkkotien Myllysilän tiesuunnitelman hyväksymistä. Tiesuunnitelman laati Destia Oy Tiehallinnon Hämeen tiepiiriin toimeksiannosta vuonna 2009.⁸¹⁷ Valitus koski historiallisen Taipaleen kylänpaikan tonttimaata ja historiallisen tien jäännöstä. Tiesuunnitelman toteuttaminen, tien rakentaminen ja eräät muut siihen liittyvät toimenpiteet olisivat valituksen mukaan merkinneet muinaisjäännöksen ja suoja-alueeseen kajoamista muinaismuistolain vastaisella tavalla. Valituskirjelmän perusteella tiesuunnitelma ei perustunut muinaisjäännösten osalta riittäviin selvityksiin.⁸¹⁸ Hallinto-oikeuden päätöksen mukaan tiesuunnitelmaa ei olisi tullut hyväksyä ennen kiinteiden muinaisjäännösten selvittämistä museoviranomaisen hyväksymällä tavalla. Hallinto-oikeus kumosi valituksenalaisen päätöksen ja palautti asian Liikennevirastolle uudelleen käsiteltäväksi.⁸¹⁹

815 Pirkanmaan maakuntamuseon valituskirjelmä Hämeenlinnan hallinto-oikeudelle 16.2.2010 DIAR: 19/2010.

816 Hämeenlinnan hallinto-oikeuden päätös 19.1.2011, Diaarinumero 00416/10/4112, päätös 11/0036/2.

817 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 5.10.2009 DIAR: 366/2009 (liite 2); Liikenneviraston hyväksymispäätös 2568/0720/2010 24.6.2010.

818 Pirkanmaan maakuntamuseon valituskirjelmä Hämeenlinnan hallinto-oikeudelle 26.8.2010 DIAR: 312/2010.

819 Hämeenlinnan hallinto-oikeuden päätös 31.8.2011, Diaarinumero 02030/10/4201.

Alueelle ei ole sittemmin tehty uutta tiesuunnitelmaa eikä tien parantamista ole toteutettu.

MUINAISJÄÄNNÖSALUEILLA VALLITSEVA MAANKÄYTTÖ JA JÄÄNNÖKSEN VAHINGOITTUMINEN

Tutkimuksen luvussa 3.4.2. käsiteltiin Pirkanmaan muinaisjäännösten sijaintia erilaisissa ympäristöissä ja jäännöksillä vallitsevaa maankäyttöä. Rauhoitetuilla muinaisjäännöksillä vallitsee aina jokin maankäytöllinen olosuhde ja tila. Vallitsevan maankäytön kirjo on laaja. Rauhoitettu muinaisjäännös voi sijaita esimerkiksi viljelyssä olevalla pellolla, talousmetsässä, joutomaalla, puistossa, eri tavoin rakentuneissa pihossa ja muussa rakennetussa ympäristössä, tiealueilla ja niiden liepeillä tai vesistöissä. Vakiintunut käytäntö muinaismuistojen suojelussa on, että vallitseva maankäyttö on sallittua muinaisjäännösalueella.

Useat vallitsevan maankäytön muodot merkitsevät sitä, että jatkuva tai toistuva ihmistoiminta kajoaa muinaisjäännösalueita erilaisin tavoin. Muinaisjäännöksillä voi vallita useampia maankäytön muotoja. Kun maakunnan muinaisjäännösten vallitsevaa maankäyttöä luokiteltiin tätä tutkimusta tehtäessä, voitiin havaita että lähes puolessa muinaisjäännösalueista oli yksinomaan tai muiden maankäytön muotojen lisäksi peltoa tai metsää. Vajaalla puolella muinaisjäännösalueista oli vastaavasti yksinomaan tai muiden maankäytön muotojen lisäksi eri tavoin rakennettuja ympäristöjä kuten rakennuspaikkoja, pihoja, puistoja, liikennealueita ja soranottoaikoja. Muiden suojelualueiden kuten luonnonsuojelualueiden osuus on huomattavan vähäinen. Joutomaat eivät yleensä ole jatkuvasti kajottuja, mutta niitä voidaan käyttää esimerkiksi tilapäiseen varastointiin ja niistä voidaan ottaa vähäisiä määriä maa-aineksia. Vesialueita käytetään veneilyyn, laivaliikenteeseen, kalastukseen ja muuhun virkistyskäyttöön, sukellustoimintaan, rantarakenteiden tekemiseen ja järvien pohjaan voidaan laskea kaapeleita. Toimintojen seurauksena vesistöissä oleviin arkeologisiin vedenalaiskohteisiin voi kohdistua säännöllisesti tai toistuvasti erilaisia haitallisia vaikutuksia.

Vallitsevassa maankäytössä kajoavat ominaisuudet liittyvät esimerkiksi peltojen vuosittaiseen muokkaukseen, raskaiden metsäkoneiden ja kuljetuskaluston liikkumisen vaikutuksiin maapohjaan, puuntaimien istutukseen, puistoissa ja piholla monissa yhteyksissä tapahtuvaan maapohjan kaivamiseen ja muuhun muokkaamiseen. Osa vallitsevan maankäytön vaikutuksista on kohdistunut muinaisjäännöksiin huomattavan pitkään ja merkittävät kajoamiset ovat tapahtuneet jo kauan sitten. Osa vaikutuksista on tuoreempia ja viimeaikaisia. Vallitsevan maankäytön vaikutusten analyyttistä seuranta ei tietävästi ole.

Vaikka muinaisjäännökseen ei kohdistu uutta tai muuttuvaa maa- ja vesialueiden käyttöä, jäännöksiin kajoetaan jatkuvasti, säännöllisesti ja luvallisesti

vallitsevassa maankäytössä. Se on hyväksyttyä toimintaa asumisen, elinkeinojen, liikkumisen, vapaa-ajan vieton ja muun vastaavan yhteydessä eikä museoviranomaisilla ole ollut tarvetta puuttua siihen. Museovirasto on täsmentänyt tarpeen tullen ohjeita vallitsevan maankäytön harjoittamisessa, jolloin on tarkistettu jonkin maankäytön harjoittamisen tarpeellisuuden ja suojeluintressin suhdetta (esimerkiksi edelleen rakennettujen ja asuttujen historiallisten kyläpaikkojen suojelussa).

Nykyajan maankäytön kajoavuus on voimaperäisempää ja moninaisempaa kuin esimerkiksi 1900-luvun puolivälissä. Pitkällä aikavälillä vallitsevan maankäytön kajoava vaikutus muuttaa suojelukohteita. Ne menettävät konkreettisesti rakenteita ja tietoa aineesta. Muinaisjäännos paikkana hämärtyy ja vallitseva maankäyttö saa visuaalisesti ja merkitystasolla hallitsevan aseman. Moni muinaisjäännos on tällä tavoin marginalisoitunut ja epäsuorasti ”hävinnyt”, vaikka sitä olisi vielä jäljellä maanpinnan alapuolella tai näkyvissäkin. Vallitsevan maankäytön vaikutus ei ole vähämerkityksinen, vaikkei sitä ole tutkittu laajemmin. Se vaikuttaa muinaisjäännostien tieteelliseen arvoon ja laajemmin muinaisjäännostokannan arvottamiseen, kohteiden säilymiseen ja suojelun toteutumiseen. Ilmiön ongelmallisuus liittyy varsinkin sen laajamittaisuuteen, jatkuvuuteen ja pysyvyyteen. Tämä on yksi osa-alue, jolla muinaisjäännostin suojeluarvot kilpailevat muiden arvojen ja tarpeiden kanssa ympäristön käytössä.

4.5.5 ALUEIDENKÄYTTÖÖN LIITTYVÄ MUINAISJÄÄNNÖSTEN TUTKIMINEN

Arkeologiset kenttätutkimukset ovat merkittävä osa muinaisjäännostia koskevan tiedon hankkimisessa ja maankäyttöhankkeen vaikutusten selvittämisessä. Arkeologisia kohteita voidaan tutkia kajoamatta niihin, mutta tarkan tiedon hankkiminen edellyttää useimmiten kajoavien tutkimusmenetelmien käyttöä. Samalla kun kaivaukset tuottavat tietoa, ne vahingoittavat tai tuhoavat muinaisjäännostia. Siten maankäytöstä johtuvat kajoavat kenttätutkimukset ovat yksi alueidenkäyttöön liittyvä toiminta, joka vaikuttaa myös haitallisesti kiinteisiin muinaisjäännostisiin. Arkeologisia kohteita tutkitaan varsinkin tarkastuksin, inventoinnein, tarkkuusinventoinein, kartoituksin ja varsinaisin kaivauksin. Maankäytön yhteydessä tehtäviä kaivauksia ovat koekaivaukset, toimeksiantokaivaukset ja pelastuskaivaukset.⁸²⁰

Tutkimusajanjakson aikana maankäytöstä johtuvista muinaisjäännostista poistavista kaivauksista käytettiin yleisesti nimeä pelastuskaivaus. Suomalaiseen ar-

820 Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet 2016, 15–16, 21–22.

keologiaan 1970-luvulla levinnyt käsite tarkoitti vuosituhannen alussa varsinkin tutkimuksia, joissa muinaisjäännöstä poistettiin yleisen työhankkeen johdosta ja hankkeen toteuttajan kustantaessa kohtuulliset kustannukset (MML 13 §, 15 §). Museovirasto arvioi kussakin tapauksessa tutkimukset luvallisiksi ja mahdollisiksi. Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeissa käyttöön otettiin pelastuskaivauksen sijaan toimeksiantokaivauksen käsite.⁸²¹ Tässä tutkimuksessa käytetään aiempaa nimitystä 2000-luvun alun tapaan.

Pirkanmaan maankäytöstä johtuneita arkeologisia tutkimuksia analysoitiin Museoviraston muinaisjäännösten hankerekisterin, kulttuuriympäristön hankerekisterin ja Pirkanmaan maakuntamuseon yksityiskohtaisten lausuntojen avulla.

Kun alueidenkäyttö edellytti tutkimusajanjaksona arkeologista selvitystä, selvityksen lajin, tutkimuksen laajuuden ja tarkkuuden ratkaisi museoviranomainen, jonka katsottiin edustavan kulttuuriperinnön suojelun ja yhteiskunnan yleistä intressiä ja arkeologisten selvitysten asiantuntemusta. Ensi vaiheessa arkeologisessa inventoinnissa selvitettiin, liittyykö alueidenkäyttöhankeeseen rauhoitettuja muinaisjäännöksiä tai muita arkeologisoituneita jäännöksiä. Inventointivaihe tuotti alustavaa tietoa jäännösten sijainnista, tyypeistä, arvoista ja säilyneisyydestä. Muinaisjäännösten rauhoituksen vuoksi tarkoituksenmukaisinta on, että muinaisjäännöksiin kajotaan mahdollisimman vähän. Siksi selvittäminen etenee vaiheittain ja kajoavia menetelmiä käytetään vasta myöhemmin, mikäli jäännöksen säilyneisyydestä ja arvosta tarvitaan tarkkaa tietoa. Selvittämisen vaiheittaisuus säästää muinaisjäännöksiä, mutta merkitsee alueidenkäytön hankkeille yleensä lisää kustannuksia ja selvittäminen vaatii enemmän aikaa.

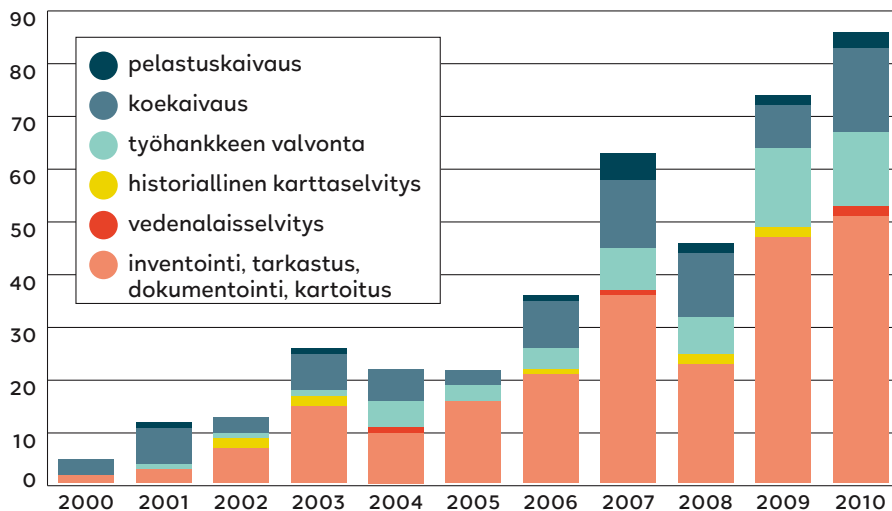
Yksityiskohtaisesti analysoiduissa 618 lausunnossa museoviranomainen edellytti arkeologisia kenttätutkimuksia 342 lausunnossa.⁸²² Eniten edellytettiin inventointeja, inventoinnin täydentämistä tai yhden kohteen arkeologista tarkastusta (yhteensä 122 hanketta), mutta lähes yhtä monessa alueidenkäyttöhankeessa museoviranomainen vaati tai piti välttämättömänä koekaivauksia (100 hanketta tai tutkimusta). Työhankkeitten kaivutöiden valvontaa vaadittiin 94 lausunnossa. Tutkimuksia edellytettiin enenevästi vuosikymmenen loppua kohti, mihin vaikuttivat vireä maankäyttö ja hankkeiden kasvava määrä sekä muinaisjäännösten määrän lisääntyminen. Tiukentuneet historiallisten jäännösten suojeluohjeet vaikuttivat osaltaan tutkimusten määrään.

Osaa maankäyttöhankeista muutettiin niiden vireilläolon aikana siten, että kajoavien tutkimusten tarvetta ei muutoksen jälkeen enää ollut. Muutok-

821 Åkerblom 2013, 10.

822 Museoviranomainen saattoi edellyttää samassa hankkeessa useampaa kuin yhtä tutkimuslajia. Samaa tutkimustarvetta voitiin edellyttää useammassa hanketta koskevassa lausunnossa.

seen vaikuttivat museoviranomaisen lausunnot tai muut hankkeeseen vaikuttaneet asiat. Koekaivausten tarve väheni n. 10 % ja valvonnan 30 % hankkeitten muuttamisen tai niistä luopumisen johdosta. Pelastuskaivauksia edellytettiin tai niihin varautumisesta informoitiin 15 hankkeessa. Lausuntojen ja Museoviraston hankerekisterin tietojen perusteella suunnitelmien muuttamisen, hankkeista luopumisen tai muun synn seurauksena tutkimusajanjaksona tehtiin lopulta 10 pelastuskaivausta. Museoviranomaisen edellyttämien kenttätutkimusten kokonaismäärään verrattuna pelastuskaivausten määrä oli vähäinen (3 %).

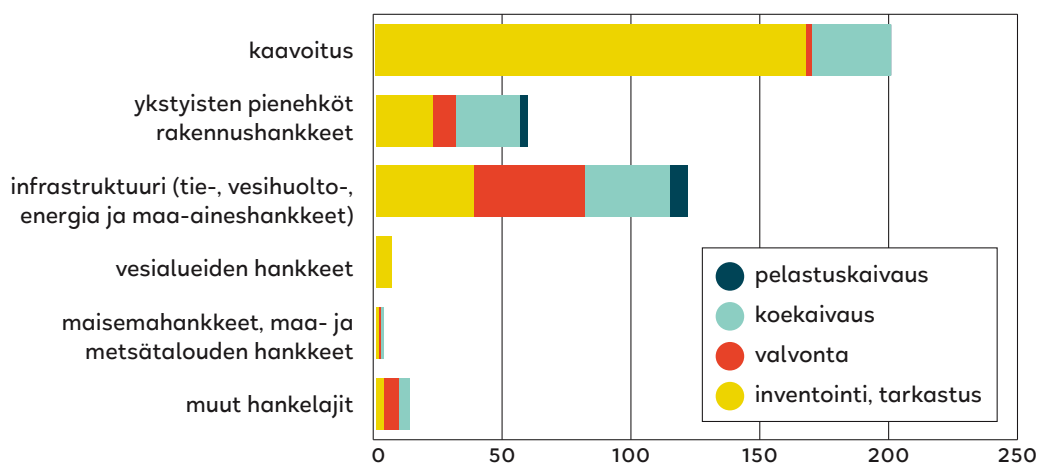
Kaavio 32 Arkeologisten kohteiden selvittäminen alueidenkäytön hankkeissa vuonna 2000–2010 Museoviraston hankerekisterin ja Pirkanmaan maakuntamuseon lausuntojen perusteella. Luvuissa ovat mukana myös inventointien täydentäminen ja museoviranomaisen virkatyönä tekemät tarkastukset, valvonnat ja koetutkimukset.

Inventointitoiminta oli vuosikymmenen puolivälistä lähtien ja varsinkin sen lopulla vilkasta. Historiallisten muinaisjäännösten tarkentuneet suojeluohjeet toivat nämä jäännökset aiempaa laajamittaisemmin mukaan hankkeitten vaikutusten arviointiin. Määrää kasvattivat myös jonkin verran lisääntyneet inventointien täydennysvaateet, kun laatutekijöihin alettiin kiinnittää korostetusti huomiota arkeologisten kenttätöiden laatuohjeyön vaikutuksesta.

Koekaivausten määrä lisääntyi selvästi vuodesta 2006 lähtien. Koekaivauksia tarvittiin lähes yhtä paljon kaavoituksen taustatiedoiksi, yksityisten rakennushankkeiden selvityksissä kuin infrastruktuurin rakentamisessa. Koekaivausten määrä lisääntyi olennaisesti 2000-luvun lopulla. Koska kaikissa koekaivauksissa ei löytynyt kiinteää muinaisjäännöstä, tutkimukset eivät aina rikkoneet ja tuhonneet muinaisjäännöstä, useissa tapauksissa kuitenkin. Tavallisesti koekaivaus koski vain osaa muinaisjäännöstä ja vain harvoin selvitettiin laajasti muinaisjäännöksen rajoja ja säilyneisyyttä.

Kaivutöiden arkeologisen valvonnan määrä kasvoi niin ikään vuosikymmenen lopulla ollen ajoittain koekaivauksia suurempi, mikä saattoi heijastaa suojelumenettelyjen muutosta. Vedenalaiselvitysten määrä oli koko tutkimusajanjaksona vähäinen ilmentäen arkeologian vedenalaisen osa-alueen asemaa koko toiminnassa.

Pelastuskaivausten määrä oli tutkimusajanjaksona kokonaisuutena tarkastellen melko vähäinen. Vuosittain poistettiin osia muutamista muinaisjäännöksistä maankäytön johdosta lukuun ottamatta vuotta 2007, jolloin tehtiin useita pelastuskaivauksia. Kivikautisia asuinpaikkoja tutkittiin ja poistettiin esimerkiksi Lempäälän Aimalankankaan moniperiodisessa kohteessa. Lempäälän Kuokkalankoskella tutkittiin rautakautisia röykkiöitä ja lisäksi kaivettiin kylänpaikkoja ja historiallisen ajan asuinpaikkoja Lempäälän Aimalankankaalla, Vammalan Tyrväänkylässä, Sastamalan Vehmaalla ja Pirkkalan Partolassa. Kartanonpaikkaan kuulunutta rakennetta tutkittiin vesihuollon johdosta Kangasalan Vääkysssä. Lempäälän Toritun kaskiraunioalueen röykkiö kaivettiin maakaasuhankkeen johdosta ja Tampereen Pispalassa poistettiin kaivauksin I maailmansodan aikainen betonirakenteinen suojahuone.

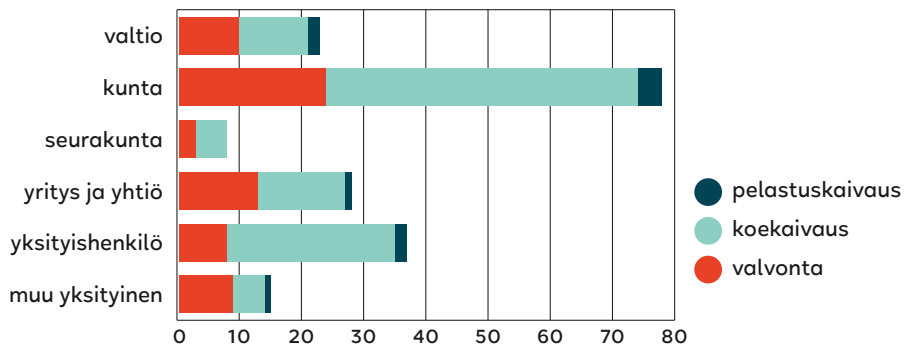

Kaavio 33 Erilaisten alueidenkäytön suunnitelmien ja hankkeiden edustuminen arkeologisissa kenttätutkimuksissa v. 2000–2010.

Maankäyttöön liittyvissä kajoavissa tutkimuksissa kaivettiin vuosina 2000–2010 varsinkin yleisimpiä muinaisjäännöstyyppisiä eli kivikautisia asuinpaikkoja ja kylänpaikkoja. Maankäyttöön liittyvän koekaivauksen tavoitteena oli aina selvittää jäännöksen laajuutta ja säilyneisyyttä. Tutkittuihin tyyppisiin sisältyi sekä maanpäällisiä että maanalaisia osia omaavia jäännöksiä. Tiedossa olevien rautakautisten kalmistojen ja asuinpaikkojen määrään nähden näitä muinaisjäännöstyyppisiä tutkittiin maankäytön johdosta myös suhteellisen paljon.

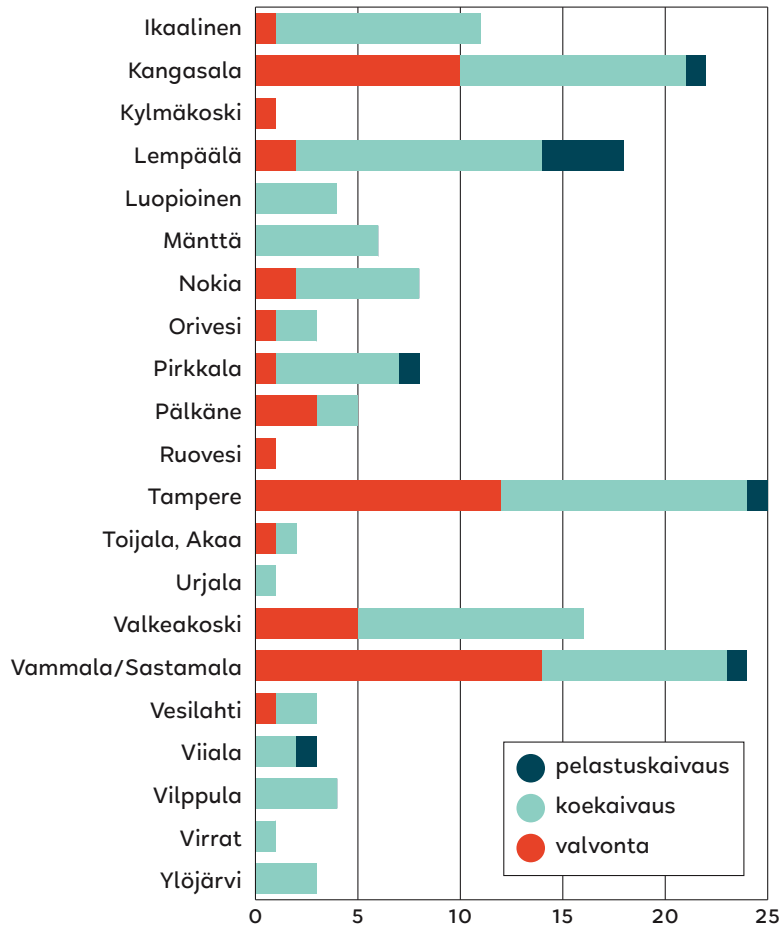
Kun muinaisjäännöksiin liittyi kajoavia kenttätutkimuksia, hankkeiden to-

teuttaja oli usein kunta (varsinkin vesihuollon runkolinjat ja kaavahankkeet). Seuraavaksi eniten tutkimuksia aiheuttivat yksityishenkilöiden, yhtiöiden ja yritysten sekä valtion toteuttamat hankkeet. Niitä olivat varsinkin yksityiset omakoti- ja lomarakennushankkeet, valtion tie- ja vesihuoltohankkeet sekä energia-yhtiöiden verkostonrakennus- ja muutoshankkeet.

Kaavio 34 Hankkeiden toteuttajat (kpl) kajoavia tutkimuksia aiheuttaneissa työhankeissa. Tiedot perustuvat yksityiskohtaisiin lausuntoihin. Luvut eivät ole aivan tarkkoja, koska kaikissa hankkeissa toteuttajataho ei ollut tiedossa. Srk = seurakunta, muita yksityisiä ovat kuolinpesät ja osakaskunnat.

Kajoavia tutkimuksia ja työhankeeseen valvontaa tehtiin eniten Vammalassa (myöhemmin Sastamala) ja Tampereella. Myös Valkeakoskella tehtiin lähes 20 arkeologista kenttätutkimusta tutkimusajanjaksona. Kaupungit olivat vireän ja vilkkaan maankäytön alueita ja niistä tunnettiin runsaasti kiinteitä muinaisjäänöksiä. Kangasalla, Lempäälässä ja Ikaalisissa tehtiin suhteellisen runsaasti kajoavia kenttätutkimuksia erilaisten maa- ja vesialueiden hankkeiden johdosta, mikä ei selity pelkästään muinaisjäänösten runsaudella.

Kaavio 35 Maankäytön aiheuttamien kajoavien kenttätutkimusten määrä (kpl) Pirkanmaan kunnissa yhteensä vuonna 2000–2010.

Eniten ja useimmin Pirkanmaalla kajottiin maankäytön yhteydessä koe- ja pelastuskaivauksissa tai valvontatutkimuksissa Kangasalan Sarsan kivikautisia asuinpaikkoja, Sastamalan Kaukolan rautakautista kalmistoa, Tampereen keskustan Frencckellin paperitehtaan jäännöksiä ja Pirkkalan Tursiannotkon-Pirkkalankylän rautakautista ja varhaishistoriallista asuinpaikkaa.

Vedenalaisen arkeologisen tutkimuksen tekeminen eroaa olennaisesti tekniikan, varusteiden ja olosuhteiden osalta muusta arkeologisesta kenttätutkimuksesta. Vedenalaisten kohteiden tarkastuksia tehtiin esimerkiksi ruuhan löytöilmoituksen johdosta Ikaalisten Ojajärvellä vuonna 2001 ja vuonna 2005 tehtiin lautan tarkastussukellus Längelmäen Ruutanajärvellä.⁸²³ Työhankeiden johdosta vedenalaisten tutkimusten tekeminen oli tutkimusajankohtana kuitenkin vähäistä. Ne liittyivät vuonna 2004 Tampereen Mustalahdessa tapahtuneeseen

823 Pellinen 2001; Paanasalo 2003.

seen polttoaineen jakeluaseman ruoppauksessa löytyneeseen alukseen, Kalvolan ja Lempäälän välisen maakaasulinjan rakentamiseen vuonna 2007, vesihuoltolinjan rakentamiseen Tyrvään Pyhän Olavin kirkon viereisessä salmessa vuonna 2010 sekä Sastamalan Rautaveden Sunttionlahden alueella toteutettuun vesihuoltolinjan rakentamiseen vuonna 2010.⁸²⁴

Maa-alueiden käyttöön liittyviä tutkimuksia Pirkanmaalla teki 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä varsinkin maakuntamuseo. Tilanne on muuttunut 2010-luvulla konsulttitoiminnan lisääntyttyä. Yksityisten pienehköissä työhankeissa toimijana oli useimmiten Museovirasto, mutta maakuntamuseo teki toimialueellaan virkatyönä tai museon kustantamana myös osan yksityisten rakennushankkeiden vaatimista koetutkimuksista, kaivutyön valvonnasta ja varsinkin tarkastuksista. Museovirasto teki kaikki tutkimusajankohtana toteutetut vedenalaiselvitykset.

4.5.6 KAJOAMISLUVAT

Muinaismuistolain 11 §:ssä säädetään menettelystä, joka mahdollistaa kajoamisen kiinteään muinaisjäännöksen tavalla, mikä muutoin lain 1 § 2 momentin mukaan on kielletty. Lupaan voidaan sisällyttää tarpeellisiksi katsottuja ehtoja. Lupaa haetaan alueelliselta ympäristökeskukselta vapaamuotoisella hakemuksella, johon on liitettävä muinaisjäännöstä koskeva tarkka selostus. Lupaa voidaan hakea milloin kiinteä muinaisjäännöksen tuottaa sen merkitykseen verraten kohtuuttoman suurta haittaa.⁸²⁵ Menettelyä sovelletaan yksityisiin työhankeisiin. Luvallinen kajoaminen vahingoittaa kiinteän muinaisjäännöksen osan tai tuhoaa sen kokonaisuudessaan.

Haettujen kajoamislupien määrä oli viime vuosikymmeninä vähäinen. Pirkanmaan ympäristökeskus ja sen jälkeen Pirkanmaan ELY-keskus ovat vastaanottaneet ja käsitelleet 1990-luvulta lähtien neljä muinaismuistolain mukaista kajoamislupahakemusta. Ne koskivat Tampereella (2 hakemusta) sekä Lempäälässä ja Nokiolla sijaitsevia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Hakemusten kohteina olivat kivikautinen asuinpaikka, muinaislinnan osa, I maailmansodan puolustusvarustus ja rautakautinen asuinpaikka. Kajoamislupaa hakivat osakeyhtiö, valtionyhtiö, yksityishenkilöt ja kuolinpesä.⁸²⁶

Nokiolla sijaitsevan muinaislinnan kajoamislupahakemuksen taustalla oli

824 Salminen 2007.

825 MML 295/1963, 11 §.

826 Pirkanmaan ympäristökeskuksen päätös 0396L0563; Pirkanmaan ympäristökeskuksen päätös 1999L0091; Pirkanmaan ympäristökeskuksen päätös 1999L3; PIR-2009-L-118; PIRELY/3003/2015.

muinaislinnan alueelle syntynyt teollinen toiminta. Alueelle oli rakennettu alun perin sota-aikana lentomoottorikorjaamo. Toiminnan ajan tasalla pitäminen edellytti 1970-luvun lopulla uuden tien ja eräiden muiden rakenteiden rakentamista lentokonetehtaan tarpeisiin. Asiasta oltiin suunnitteluvaiheessa yhteydessä Museovirastoon, mutta varsinainen rakentaminen tehtiin ilman muinaismuistolain nojalla saatua lupaa. 1990-luvun lopulla tuli ajankohtaiseksi rakentaa meluputken lisävaimennin, minkä johdosta tuli tarve poistaa muun muassa muinaislinnan vallien pohjakiveystä useiden metrien matkalta. Kirjeessään Museovirasto totesi, ettei yleistä työhanketta koskevaa asiaa voida käsitellä kajoamislupa-asiana vaan asiassa tuli edetä järjestämällä neuvottelu hakijan ja museoviranomaisen kesken. Neuvottelun jälkeen jatkotoimenpiteet määräytyivät muinaismuistolain tarjoamien vaihtoehtojen mukaisesti.⁸²⁷

Hämeen ympäristökeskus teki Lempäälän kiinteän muinaisjäännöksen kajoamislupahakemuksesta hylkävän päätöksen vuonna 1997, minkä jälkeen kuolinpesä valitti päätöksestä Hämeen lääninoikeuteen. Lääninoikeus hylkäsi valituksen, koska kajoamislupaa koskevassa hakemuksessa ei selvitetty, minkälaiseen kajoamiseen lupaa haetaan, jolloin samalla jäi selvittämättä, että kiinteä muinaisjäännös tuotti sen merkitykseen verraten kohtuuttoman suurta haittaa. Lääninoikeudessa esitetty hakemus uudistettiin korkeimmassa hallinto-oikeudessa vuonna 1998 ja vaadittiin lääninoikeuden ja ympäristökeskuksen päätösten kumoamista sekä muinaismuistolain 11 §:ssä tarkoitetun kajoamisluvan myöntämistä kyseisellä tilalla sijaitseviin muinaisjäännöksiin, mikäli aluetta tullaan käyttämään rakentamiseen. Tutkittuaan asian korkein hallinto-oikeus ratkaisi sen todeten, että lääninoikeuden päätöksen muuttamiseen ei ole syytä.⁸²⁸

Tampereella yksityishenkilöiden omistamalla kiinteistöllä sijaitsevan puolustusvarustuksen kajoamisen osalta Museovirasto puolsi vuonna 2009 kajoamisluvan myöntämistä sillä edellytyksellä, että Museovirastolle varataan mahdollisuus dokumentoida kohde ennen rakennustöiden aloittamista. Puolto-kirjeessä ei perusteltu asiaa tarkemmin.⁸²⁹ Pirkanmaan ympäristökeskus totesi päätöksessään, että luvan hakijan kiinteistöllä on ensimmäisen maailmansodan aikainen suojahuone, mikä haittaa tontin rakentamista. Hakemuksen johdosta Museovirasto dokumentoi suojahuoneen. Hakijan tuli varata vielä Museovirastolle tilaisuus olla paikalla suojahuoneen kattoa poistettaessa.⁸³⁰ Suunniteltua uudisrakentamista ei ole toteutettu vuoteen 2017 mennessä.

Vuonna 2015 pienehkö kiinteistöyhtiö haki Pirkanmaan ELY-keskukselta

827 Museoviraston lausunto 3.9.1999, Dnro 3/300/1999.

828 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös 9.6.1999, Diaarinumero 4390/3/98.

829 Museoviraston kirje J. H:lle 20.2.2009, Dnro 1/300/2009.

830 Pirkanmaan ympäristökeskuksen päätös 8.5.2009, Nro IR-2009-L-118-274.

Tampereella sijaitsevaa omakotitonttia koskevaa kajoamislupaa. Pienialaisella tontilla oli ollut vireillä useita vuosia asemakaavoitus, jonka aikana arkeologisessa inventoinnissa todettiin rautakautisia muinaisjäännöksiä.⁸³¹ Tontin omistaja tavoitteli asemakaavassa mittavampaa lisärakentamista kuin mitä museoviranomainen ja ympäristöviranomainen pitivät mahdollisena kiinteän muinaisjäännöksen säilymiselle. Omistaja haki lupaa kajota kiinteää muinaisjäännöstä.⁸³² Koska vireillä oli asemakaavahanke, ELY-keskuksen kanta oli, että kiinteän muinaisjäännöksen suojele sekä rakentamisen ja muinaisjäännöksen sovittaminen yhteen ratkaistaan asemakaavassa ja neuvotteluteitse eikä kajoamislupamenettelyssä.⁸³³

831 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.9.2013, Diar: 269/2013.

832 S. K:n kirje Pirkanmaan ELY-keskukselle 18.5.2015, PIRELY/3003/2015.

833 Pirkanmaan ympäristökeskuksen kirje J. M:lle 3.12.2015; Tampereen kaupungin Maankäytön suunnittelu, asemakaavan 8510 aloitusvaiheen viranomaisneuvottelun muistio 6.10.2015.

5 MODERNIN ALUEIDENKÄYTÖN HAITTOJA ALUEELLISEN MUSEOVIRANOMAISEN LAUSUNTOJEN VALOSSA

5.1 MUSEOVIRANOMAISEN LAUSUNNOT NÄKÖKULMANA ALUEIDENKÄYTTÖÖN

Alueidenkäytössä kulttuuriympäristön intresseistä huolehtivat varsinkin museoviranomaiset. Muinaismuistojen suojelutehtävät kuuluivat Suomessa 1880-luvun alusta lähtien pitkään valtion Muinaistieteelliselle toimikunnalle, josta muodostettiin Museovirasto vuonna 1972. Pirkanmaan maakunnassa käynnistyi alueellinen muinaismuistohallinto Museoviraston ja Tampereen kaupungin solmittua vuonna 1996 arkeologisen perinnön suojelun, hoidon ja tutkimuksen yhteistyösopimuksen. Sopimus korvattiin vuonna 2008 Pirkanmaan maakuntamuseon kanssa solmitulla kokonaisvaltaisella kulttuuriympäristön vaalimisen yhteistyön ja työnjaon sopimuksella.

Hallinnon hajauttaminen maakuntamuseoille 1990-luvun puolivälissä oli uusi askel suojeluhallinnossa, vaikka sellaista oli hahmoteltu valtion toteuttamana jo huomattavasti aiemmin ilman konkreettisia hallinnon rakenteen muutoksia. Vaikka suomalainen antikvaarinen hallinto oli suhteellisen pitkäikäinen, se toimi vielä 1990-luvun alussa yksinomaan pääkaupungista käsin. Hallinnon kehittämiseen vaikuttivat 1990-luvulla useat alue- ja suojelupoliittiset näkökannat. Muinaismuistojen suojelun hallinnollisten tehtävien hajauttaminen vuodesta 1996 lähtien maakuntien museoihin merkitsi uusien voimavarojen ohjautumista työhön, alueidenkäytön seurannan tehostumista ja aiempaa nopeampaa mahdollisuutta reagoida maankäytön muutosten haitallisiin vaikutuksiin. Hallinnon hajauttaminen merkitsi myös suojeluviranomaisen toimintaan sisältyvän vallankäytön jakautumista maakunnan tasolle. Pirkanmaalla alueellisten resurssien sitoutuminen suojelutyöhön merkitsi suojelutoiminnan vireytymistä, mikä aikaansai uuden kehitysvaiheen maakunnan arkeologisen ja muun kulttuuriympäristön hallinnassa. Vaikka tässä tutkimuksessa ei analysoida alueellisen museoviranomaisen ja muun hallinnon suojelutoimintaa ja sen vaikutusta arkeologisen ympäristön tilaan, voi havaita, että hallinnollisten tehtävien hajauttamissopimuksilla oli maakunnassa olennaista merkitystä alueidenkäytön seurannan lisääntymisessä, lausuntojen antamisessa sekä arkeologisten jäännösten ja maankäytön yhteen sovittamisessa. Sopimuksilla oli myönteistä vaikutusta muinaisjäännöksiin kohdistuneen maankäytön haittojen hallinnassa.

Arkeologisen ja rakennetun ympäristön hallinnollisista suojelutehtävistä kehittyi 1990- ja 2000-lukujen taitteessa Pirkanmaan maakuntamuseon ensisijainen työmuoto ja sen myötä museosta tuli pääasiallinen alueidenkäytön ohjauksesta huolehtiva museoviranomainen maakunnassa. Alusta lähtien työssä oli

keskeistä lausuntojen antaminen maa- ja vesialueiden käyttöä koskevista suunnitelmista ja työhankeista.

Tutkimuksessa analysoidaan alueidenkäytön hankkeisiin liittyviä haitallisia vaikutuksia arkeologisiin suojelukohteisiin maakunnan muodostaman hallinnollisen aluekokonaisuuden piirissä. Työn keskeisenä näkökulmana ovat alueellisen museoviranomaisen lausunnot, joiden avulla tarkastellaan suojelukohteisiin liittyneitä alueidenkäytön haitallisia vaikutuksia. Näkökulma valittiin museoviranomaisen lausuntotyön keskeisyyden vuoksi ja siksi, että lausunnoissa ilmenevät hallintoarkeologiassa vallitsevat perinnön säilyttämisen pääasialliset periaatteet. Lausunnot ovat osa suomalaista arkeologisen perinnön diskurssia. Lausunnoissa tulkitaan ja sovelletaan keskeisellä tavalla muinaismuistolakia. Normien ohella lausuntojen taustalla vaikuttavat muinaismuistohallinnossa pitkän ajan kuluessa muodostuneet käytännöt ja kirjoittamaton hiljainen tieto. Lausunnot ovat museoviranomaisten ja ympäristöviranomaisten merkittävä kommunikointiväline.

Tutkimustulokset perustuvat museoviranomaisen tietoon tulleeeseen, julkisen suunnittelu- ja valvontajärjestelmän piirissä olleeseen alueidenkäyttöön. Primaarisena lähdeaineistona ovat alueellisen museoviranomaisen antamat yksityiskohtaiset lausunnot maakunnan alueidenkäytön hankkeista. Lähteenä käytettiin siten tutkimuksen tekijän oman työyhteisön antamia lausuntoja, joista osa oli tutkimuksen tekijän itse laatimia. Itse tuotettuun lausuntoaineistoon liittyvää lähdekriittistä näkökohtaa hallittiin analysoimalla yksinomaan lausunnoissa käsiteltyjä aiheita ja jättämällä tekstin sisällöllinen diskursiivinen analyysi tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Museoviranomaisen itse tuottaman lähdeaineiston analysointia pidettiin kuitenkin hyödyllisenä, koska se mahdollisti hallintoarkeologian ja suojelutoiminnan tutkimisen alan sisältä käsin. Omaan hallinnonalaan liittyvän tutkimusaiheen analyttinen tarkastelu vahvistaa osaltaan museoviranomaisen toiminnan uskottavuutta.

Alueellinen museoviranomainen antoi tutkimusajanjakson aikana vuosina 2000–2010 yhteensä 2693 alueidenkäyttöön kantaa ottanutta lausuntoa. Valtaosa lausunnoista käsitteli sekä rakennettua että arkeologista ympäristöä, joko lyhyesti tai perusteellisemmin ja yksityiskohtaisesti. Primaarisesti tutkimusaineistoksi valikoitiin Pirkanmaan maakuntamuseon kaikista alueidenkäytön lausunnoista ne lausunnot, joissa museoviranomainen kommentoi hankkeiden haitallisia vaikutuksia yksityiskohtaisesti ja ohjeisti hankkeita arkeologisten suojelukohteiden huomioon ottamisessa. Näiden lausuntojen tulkittiin antavan tietoa siitä, minkälaista alueidenkäyttöä museoviranomaiset pitivät muinaisjäännöksille haitallisena. Muinaisjäännösten hyvää säilymistä edistäviä hankkeita lausunnoissa ei käsitelty vastaavalla tavalla seikkaperäisesti.

Tutkimuksen tavoitteena on saada aikaisempaa täsmällisempi käsitys siitä, minkälaiset asiat alueidenkäytössä lisäsivät muinaisjäännösten uhanalaisuutta

tai vahingoittivat niitä. Tutkimus tarkentaa käytännön suojelutyössä syntyneitä aiempaa käsitystä varsinkin kiinteiden muinaisjäännösten säilymiseen liittyvistä suojeluongelmista ja niiden taustoista.

Kaikista alueellisen museoviranomaisen tutkimusajanjaksona antamista arkeologista kulttuuriperintöä kommentoineista lausunnoista noin 2/3 koski sellaisia alueidenkäytön hankkeita ja suunnitelmia, joiden ei arvioitu uhkaavan muinaisjäännösten säilymistä tai hankkeet eivät lainkaan koskeneet muinaisjäännöksiä. Sen sijaan yksityiskohtaista kommentointia ja ohjausta edellytti noin 1/3 hankkeista. Niistä Pirkanmaan maakuntamuseo antoi 618 lausuntoa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Lausunnoissa otettiin kantaa hankkeiden sisältöön, toteuttamistapaan ja vaikutukseen tai toteuttamisen ehtoihin sekä annettiin ohjeita muinaisjäännösten muinaismuistolain mukaisesta huomioon ottamisesta. Yksityiskohtaisten lausuntojen osuuden tulkittiin osoittavan, että pääosa museoviranomaisen tietoon tulleesta alueidenkäytöstä oli muinaisjäännösten säilymisen näkökulmasta ongelmatonta tai suunnitelmissa oli jo otettu riittävästi huomioon muinaisjäännösten säilyminen. Yksityiskohtaisten lausuntojen määrä kasvoi vuosikymmenen aikana, mutta niiden suhteellinen osuus lausuntojen kokonaismäärästä säilyi lähes samansuuruisena koko tutkittuna aikana.

5.2 ALUEIDENKÄYTÖN HANKKEIDEN PIIRTEITÄ

Kunnat, valtio, seurakunnat ja lukuisat yksityiset toimijat harjoittivat hallinnollisesti ohjattua ja valvottua alueidenkäyttöä. Alueellisen museoviranomaisen lausuntoaineistossa maankäyttö korostui vesialueiden hankkeiden ollessa vain vähäinen osa kaikista hankkeista. Vaikka maa-alueiden käyttö rakentamiseen ja muihin hyötytarkoituksiin oli jo lähtökohtaisesti yleisempää, vesialueiden hankkeiden huomattava vähäisyys lausunnoissa kiinnittää huomiota. Suurten järvien ja lukuisien vesiväylien maakunnassa vesistöihin liittyviä hankkeita oli todennäköisesti enemmän, kuin niitä tuli museoviranomaisen tietoon ja lausunnolle. Osa hankkeista ei pienimuotoisina edellyttänyt ympäristöviranomaisen lupaa eikä lausuntoa. On myös mahdollista, että muinaismuistolain 13 §:n säännöstä muinaisjäännöstä koskevasta selville ottamisen velvollisuudesta ei noudatettu riittävästi sisävesialueiden yleisissä työhankeissa.

Kaikki maankäytön hankkeiksi katsottavat toimet eivät olleet hallinnollisen ohjauksen tai valvonnan piirissä. Esimerkiksi pienimuotoisista tai vaikutuksiltaan vähäisistä toimista ei tarvinnut ilmoittaa tai hakea niille lupaa ympäristöviranomaisilta. Maakunnassa oli myös yksittäisiä esimerkkejä luvattomasta maankäytöstä. Kaikki valvonnan ja ohjauksen piirissä olleet hankkeet eivät myöskään

aina tulleet museoviranomaisen tietoon. Lausunnon antaminen kaikista mahdollisista työhankeista ei ole tarkoituksenmukaista eikä museoviranomaisen tavoitteenakaan. Tutkimusajanjaksona huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että esimerkiksi kunnat myönsivät rakentamisen lupia yksityisten rakennushankkeissa moninkertaisesti enemmän kuin rakentamisen lupahakemuksia koskeita lausuntopyyntöjä lähetettiin museoviranomaiselle.

Muinaismuistolain 13 § sääntelee siitä, että yleisten työhankkeiden toteuttajien tulee selvittää, saattaako hanke tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Pienehköt yksityiset työhankkeet kuten yksityishenkilöiden talonrakennushankkeet eivät lukeudu näihin hankkeisiin eikä niille ole säädetty vastaavaa velvollisuutta. Useat Pirkanmaan kuntien rakennusvalvontaviranomaiset tai rakentamisen poikkeusluvasta päättävät viranomaiset lähettivät siitä huolimatta museoviranomaiselle vuosittain lausunnon joukon lupahakemuksia oman arviointinsa perusteella. Museoviranomainen piti käytäntöä hyvänä, koska se edisti mahdollisuutta ottaa huomioon kiinteät muinaisjäännökset siitä huolimatta, että muinaismuistolaki ei suoranaisesti edellytä yksityisten rakennushankkeiden toteuttajia selvittämään sitä, saattoiko hanke tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Käytäntöä ei noudatettu kuitenkaan kaikissa kunnissa. Rakennusvalvontaviranomainen myönsi joissakin tapauksissa museoviranomaista kuulematta ja ilman lausuntopyyntömenettelyä luvan rakentamiseen sellaisen kiinteän muinaisjäännöksen välittömään läheisyyteen, jonka tarkkaa maanalaista laajuutta ei tiedetty. Tutkimusaineistossa oli esimerkkejä myös siitä, että lupa myönnettiin ilman lausunntomenettelyä jopa kiinteän muinaisjäännöksen tai suoja-alueen kohdalle. Näistä oli esimerkkejä Kangasalan, Viialan ja Pirkkalan kunnista ja Vammalan kaupungista.

Lausuntopyyntöjen vähäisyys kiinnitti huomiota joissakin maatalouden harjoittamisen toimissa: Museoviranomaiselta tiedusteltiin mahdollisuutta pellon salaajittamiseen tutkimusajanjakson aikana ainoastaan yhdessä tapauksessa Orivedellä, missä pellolla sijaitsi useita kivikautisia asuinpaikkoja. Toinen maatalouden harjoittamiseen liittyvä työhanke koski lietesäiliön sijoittamista maan alle muinaisjäännösalueella. Lukuun ottamatta maatalouden rakennusten rakentamissuunnitelmia ja rakennuslupahakemuksia tutkimusajanjaksona ei oltu muutoin yhteydessä museoviranomaiseen maatalouden harjoittamisen erilaisista toimista ja hankkeista.

Muinaismuistohallinnon alkuvaiheessa 1800-luvun lopulla ja ennen 1900-luvun puoliväliä Pirkanmaalta tunnettuihin muinaisjäännöksiin kohdistui haitallisella tavalla maankäyttöä enimmäkseen pienehköissä yksityisissä hankkeissa talonrakennuksen, asuin- ja talouspihan muokkaamisen sekä viljelymaan raivaamisen tai muokkaamisen yhteydessä. Vielä 1800- ja 1900-luvun vaihteen aikaan yleisiä työhankkeita oli vähän ja esimerkiksi tienrakennus aiheutti harvoin vahinkoa tiedossa oleville muinaisjäännöksille. Muinaisjäännöksiä tunnet-

tiin nykyistä huomattavasti vähemmän, maankäyttöä oli oletettavasti murto-osa nykyisestä ja sen vaikutus maapohjaan oli monissa hankkeissa kevyempää työtekniikoiden ja koneiden poiketessa nykyisistä.

Yleinen ja yksityinen maankäyttö oli tutkimusajanjakson aikana monimuotoista. Alueellisen museoviranomaisen yksityiskohtaiset lausunnot liittyivät useimmiten yleisiin työhankkeisiin ja suunnitelmiin, joita toteuttivat varsinkin kunnat kaavojen laatijoina ja valtion tiehallinto tienrakentajana. Yksityisten toimijoiden osuus oli kyllä merkittävä, mutta yksityishenkilöiden pienehköjen lausunnolle tulleiden hankkeiden määrä oli huomattavan vähäinen verrattuna suurten yksityisten yritysten ja yhtiöiden lausunnolle lähetettyihin hankkeisiin. Modernin yhteiskunnan alueidenkäytön volyymi kasvoi 1900-luvun toisella puoliskolla ja 2000-luvun alussa kaikin tavoin: maankäyttö oli säännöllistä, jatkuvaa ja huomattavan säänneltyä toimintaa, sen määrä oli runsasta ja ympäristön käytön toimialat olivat kehittyneet monimuotoisiksi. Hankkeita toteuttivat lukuisat eri alojen toimijat. Hankkeiden kajoavuus oli aiempaa selvästi voimaperäisempää. Maankäytön tekniikat, työkoneet ja rakentamisen mittasuhteet tai sijoittuminen maastoon vaikuttivat maapohjaan ja maisemaan aiheuttaen merkittäviä visuaalisia ja maahan kohdistuvia muutoksia.

Yleisimmät Pirkanmaan maankäytön hankkeet koskivat alueidenkäytön suunnitteluvaihetta eli kaavoitusta, varsinkin asema- ja ranta-asemakaavoitusta. Kaavojen konkreettinen vaikutus ympäristössä saattoi olla nopeaa, mutta useissa tapauksissa kaavassa osoitettu maankäyttö muutti ympäristöä viiveellä. Muutokset tapahtuvat vasta tulevana vuosina, ja osa asemakaavoissa vahvistetusta maankäytön suunnitelmasta ei toteudu lainkaan. Vähäisiä visuaalisia mutta merkittäviä maanalaisia vaikutuksia oli vesihuoltojärjestelmien rakentamisella, joka oli yleisin yhdyskuntatekniikan rakentamisen aihe maakunnassa. Pirkanmaalla rakennettiin useissa kohteissa tiestöä, mikä muutti maapohjan lisäksi huomattavasti näkyvää maastoa ja maisemaa. Voimakkaasti ympäristöä muuttavia ja muinaisjäännöksiin vaikuttavia maa-aineshankkeita oli vain vähän museoviranomaiselle lausunnolle tulleissa hankkeissa. Mittasuhteiltaan edellisiä huomattavasti pienemmät yksityishenkilöiden talonrakennushankkeet koskivat ajoittain Pirkanmaan muinaisjäännöksiä, ja niiden toteuttaminen vaati yksityiskohtaista ohjausta ja kommentointia. Talonrakennushankkeet muuttivat maapohjaa, maastoa ja paikan luonnetta rakentamisen mitoituksen, rakennusten perustamisen ja rakennuspaikan maaston muotoilemisen johdosta sekä yhdyskuntahuollon maanalaisten rakenteiden vaikutuksesta.

5.3 ALUEIDENKÄYTÖN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Alueidenkäyttö on laaja ja monitahoinen ilmiö. Se on yhteiskunnallista, poliittista ja taloudellista toimintaa, jota harjoittaa laaja toimijajoukko. Kunnilla ja valtiolla on keskeisiä tehtäviä alueidenkäytön suunnittelussa, valvonnassa ja toteuttamisessa. Maa- ja vesialueiden käyttöön vaikuttavat monet yleisten ja yksityisten toimijoiden taloudelliset intressit. Alueidenkäyttöä ohjaavat ja kontrolloivat lukuisat hallinnolliset ja lakisäätöiset toimet erilaisissa hallinnollis-oikeudellisissa menettelyissä.

Museoviranomaiset osallistuvat alueidenkäytön prosesseihin museolaitoksesta käsin lakisäätöisin ja muin hallinnollisin menettelyin. 1880-luvulla käynnistynyt antikvaarinen hallinto-organisaatio on 1990- ja 2000-luvun aikana laajentunut alueellisella hallinnolla, joka perustuu Museoviraston ja alueellisten museoiden, etenkin maakuntamuseoiden, kahdenvälisiin sopimuksiin. Alueidenkäyttö on merkittävä yhteiskunnallinen konteksti, jossa museoviranomaiset toimivat vuorovaikutuksessa laajan ja monitahoisen alueidenkäytön toimijajoukon kanssa.

Alueidenkäytön hankkeet muodostivat monitahoisen toimintaympäristön. Hankkeiden suunnitteluun, ohjaukseen, valvontaan ja konkreettiseen toteutukseen kytkeytyi suoraan tai välillisesti lukuisia toimijoita, joiden kanssa museoviranomainen käsitteli hankkeita: ympäristöviranomaisia, eri alojen suunnittelijoita, konkreettisesta toteutuksesta vastaavia rakentajia, erilaisia alihankkijoita sekä kiinteistöjen omistajia. Omistajiin kuuluivat valtio, kunnat, muut julkisyhteisöt sekä yksityiset yritykset, yhteisöt ja yksityishenkilöt. Toimijoissa oli erityisasiantuntijoita, viranomaisia ja maanomistajia.

Keskeisin toimija oli kunta, minkä lisäksi merkittävä julkinen toimija ja museoviranomaisen kumppani oli Pirkanmaan alueellinen ympäristökeskus (myöhemmin Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus ELY). Kuntien kesken oli merkittäviäkin eroja muinaisjäännöksiä koskevassa tietoisuudessa ja ajoittain jäännösten huomioon ottamisen huolellisuudessa. Merkille pantavaa oli, että saman kunnan eri toimijoiden kesken oli selviä eroja, kun eri hallintokunnat hoitivat maankäytön suunnitteluun, rakentamisen valvontaan ja muuhun ympäristön käyttöön liittyviä tehtäviään. Tieto muinaisjäännöksestä ei aina siirtynyt eteenpäin kunnassa tai tiedostamisessa oli eroja muinaisjäännöksen rauhoituksen merkityksestä.

Yksityiskohtaisia lausuntoja annettiin eniten Sastamalan, Tampereen ja Kangasalan alueen hankkeista. Myös Valkeakosken, Pälkäneen ja Lempäälän alueen hankkeita ohjattiin usein. Yksityiskohtaisilla lausunnoilla ohjattiin melko harvoin hankkeita pienten kuntien alueella Juupajoella, Kihniössä, Kuhmalahdessa ja Punkalaitumella. Yksityiskohtaisia lausuntoja annettiin tutkimusajanjaksona vain noin 10–20 Hämeenkyrön, Nokian, Oriveden, Parkanon, Vesilah-

den, Virtain tai Ylöjärven alueen hankkeista.

Hankkeissa asioitiin useimmiten kunnan kaavoituksen asiantuntijoiden mutta myös rakennusvalvontaviranomaisen kanssa sekä vesihuolto-osuuskuntien edustajien ja tielaitoksen asiantuntijoiden kanssa. Asiointia oli hyvin harvoin vesialueiden hankkeiden ja maatalouden harjoittajien tai esimerkiksi salaojituksen rakentamishankkeiden toimijoiden kanssa. Yksityisten kiinteistönomistajien rakennushankkeiden toteutuneeseen määrään verrattuna museoviranomainen osallistui yksityisten rakennushankkeiden ohjaukseen vain murto-osassa hankkeista.

Alueidenkäytön laajaa toimialaa säänneltiin useilla ympäristölaeilla, joita on yhteiskunnan muuttuessa eriytetty ja uudistettu vilkkaasti 1980-luvulta lähtien. Yleisimmin museoviranomainen perehtyi ja sovelsi muinaismuistolain lisäksi maankäyttö- ja rakennuslakia, mutta muinaisjäännösten säilyttämisessä oli tarvetta paneutua yleistasoisesti muuhunkin ympäristölainsäädäntöön kuten tiestöä koskeviin säännöksiin, maa-aineslakiin, energialainsäädäntöön ja vesihuollon säännöksiin. Arkeologista kulttuuriperintöä hallittaessa museoviranomaiselle oli hyötyä vähintään yleispiirteisestä alueidenkäytön järjestelmien, ympäristön lupa- ja päätösmenettelyjen ja päätösten tekijöiden sekä päätösten valitusteiden tuntemisesta. Hallinnollis-oikeudellisten ohjauskeinojen ohella moniin alueidenkäytön toimintoihin vaikuttivat toimialakohtaiset käytännöt ja paikalliset menettelytavat. Ne kuten useat muut arkeologisen ympäristön hallinnan työssä tarvittavat tiedot ja taidot opittiin suureksi osaksi hoitamalla käytännön suojelutehtäviä ja tekemällä suojelun hallinnollista viranomaistyötä. Siihen sisältyi usein ohjauksen saaminen alalla toimivilta kokeneilta kollegoilta. Varsinaista koulutusta näistä aiheista oli niukasti. Museoviraston, ympäristöministeriön ja maakuntamuseon järjestämät koulutustilaisuudet täydensivät ohjauksen saamista.

Monialaisiin hankkeisiin perehtyminen, niiden vaikutusten arvioiminen ja muinaisjäännöksen säilymistä koskevan ratkaisun valmistelu merkitsi hallittavien aiheiden lisääntyvää pirstaleisuutta museoviranomaisen työssä. Työnkuvaan kuului perehtyminen samanaikaisesti useiden eri hankkeiden toisistaan eroaviin suunnitelma-aineistoihin, säännöllinen neuvottelemine moninaisten hankkeiden toteuttajien kanssa sekä maastokatselmusten ja -tarkastusten tekeminen. Viranomaiselta edellytettiin suojelun lainsäädännön hallinnan lisäksi viranomaismenettelyjen ja hyvän hallinnon periaatteiden hallintaa. Työhön liittyi enenevä tarve jäsentää ja priorisoida runsastuvia tehtäviä.

5.4 ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN SUOJELUN PERIAATTEITA ALUEIDENKÄYTÖN OHJAUKSESSA

Ajatus muinaisjäännösten säilyttämisestä normein säänneltynä hallintotoimintana on perua ajalta, jolloin Suomi oli osa Ruotsin kuningaskuntaa. Keskiajalla varhaisimmassa muinaismuistojen sääntelyssä järjesteltiin esinelöytöjen omistussuhteita. 1600-luvun suurvalta-ajalla aatelin mailla sijaitsevia muinaisjäännöksiä lukuun ottamatta kaikki muinaisaikaiset rakennelmat määrättiin kuninkaallisella julkistuksella kruunun suojeluun ja jäännösten kaikkinaisen turmeleminen kiellettiin, tosin säätämättä siitä seuraamuksia. Rauhoitusperiaate sai autonomian ajalla vuonna 1883 säädettyssä muinaismuistoasetuksessa täsmällisemmän ilmauksen ja tarkempia säännöksiä muinaisjäännösten säilyttämisestä. Tuolloin säänneltiin ensimmäisen kerran täsmällisesti maankäytön ja muinaisjäännöksen yhteen sovittamisesta. Asetus uudistettiin runsas neljä vuosikymmentä Suomen itsenäistymisen jälkeen, edelleen Ruotsin lainsäädännön mallia hyödyntäen, muinaismuistolaiaksi joka tuli voimaa vuonna 1963.

Ruotsiin 1600-luvulla muodostettu antikvaarinen hallinto hoiti muinaismuistoja koskevien asioiden lisäksi muita tehtäviä. Vasta pidemmän ajan kuluessa muotoutui tehokkaampi valtion antikvaarinen hallinto huolehtimaan laajenevista muinaismuistojen säilyttämisen tehtävistä. Suomeen ei tiettävästi vielä muodostunut omaa erillistä suojelusta vastaavaa hallintotoimintaa. Valtion Arkeologinen toimisto, myöhemmin Muinaistieteellinen toimikunta, perustettiin muinaismuistoasetuksen myötä vuonna 1884 Suomen tultua osaksi Venäjän keisarikuntaa. Keskeiset suojelun toteuttamisen tavat ja menetelmät kehittyivät toiminnan alkuvuosikymmeninä muodostaen pohjan myöhemmälle hallinnolliselle suojelutyölle.

Hallinto rakentui pitkään pääkaupungista käsin toimivan valtion suojeluviranomaisen varaan, vaikka 1930-luvulta lähtien oli ajoittain vireillä toteutumatta jääneitä pyrkimyksiä laajentaa valtion antikvaarista hallintoa maan suurimpien kaupunkien museoihin. Muinaistieteellisen toimikunnan ja sen seuraajan Museoviraston rakennetta muutettiin useita kertoja 1900-luvun aikana. Viraston rakenne muovautui monin tavoin tehtävien lisääntyessä ja hallinnon kehittyessä ja muuttuessa. Kulttuuriympäristön suojelua kehitettiin varsinkin tieteenalakohtaisten sektoreiden pohjalta.

Maakunnissa alkoi varsinaisten muinaisjäännösten suojelua tukevien arkeologisten tehtävien hoitaminen 1980-luvun puolivälissä. Keskusviraston oheen perustettiin asteittain 1990-luvulta lähtien muinaismuistojen suojelun alueellinen toimijaorganisaatio, joka perustui valtion ja kuntien maakunnallisten museoiden sopimukseen työnjaosta. Museoviraston suojeluun liittyviä hallinnollisia ja muita antikvaarisia tehtäviä alettiin vuonna 1996 hajauttaa maakuntamuseoille, joista Tampereen museot oli ensimmäisiä. Sen alainen Pirkanmaan maa-

kuntamuseo vastasi tutkimusajanjaksona ensisijaisena museoviranomaisena arkeologisen perinnön ja vuodesta 2008 lähtien koko kulttuuriympäristön hallinnollisesta suojelutoiminnasta maakunnassa. Museovirasto käynnisti 2000-luvun alussa myös omia aluetoimistoja, mutta järjestelmä supistui 2010-luvulle tultaessa taloudellisten resurssien puutteessa ja viraston organisaatiomuutoksissa yhteen aluetoimistoon.

Organisoidun suojelutoiminnan alkaessa 1880-luvulla arkeologian suojeluviranomaiset toimivat alueidenkäytön yhteydessä esimerkiksi maatilojen, rusthollien ja kartanoiden omistajien, maanviljelijöiden, uutismökkiläisten, torpparien ja tiloilla työskennelleiden henkilöiden kanssa. Valtion antikvaarisia tehtäviä hoitivat Muinaistieteellisestä toimikunnasta käsin vähittäin kasvava joukko historian, arkeologian, kansatieteen ja taidehistorian koulutuksen saaneita ammattilaisia, joista varsinkin J. R. Aspelin, A. O. Heikel, Juhani Rinne, Hj. Appelgren ja A. M. Tallgren tekivät suojeluhallinnon alkuvuosikymmeninä virkamatkvoja nykyiselle Pirkanmaalle muinaisjäännösten suojelutehtävissä. Toimikunnan virkamiesten lisäksi hallinnollisia tehtäviä hoitivat vaihtelevalla työpanoksella nimismiehet ja kuvernöörit.

Muinaismuistolain voimaan tulon jälkeen toimikunnan aikana omaksutut toimintaperiaatteet ja työmenetelmät vakiintuivat. Työn lisääntyessä vireän maankäytön maakunnassa suojelumenetelmät muuttuivat yhä monimuotoisemmiksi. Museoviraston ensisijaisena työnä oli lausunnonanto työhankkeista ja suunnitelmista, mutta näkyvän osan työpanoksesta veivät kenttätutkimukset. Jo vanhastaan omaksuttu intendenttien ja amanuenssien keskittyminen tiettyjen maakuntien asioihin jatkui myöhemmin kehittyneenä aluevalvojajärjestelmänä. Pitkäaikaisia Pirkanmaan aluevalvoja olivat Anna-Liisa Hirviluoto ja Tuula Heikkurinen-Montell.

Pirkanmaalla toimi 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä hajautettu muinaismuistohallinto. Se pyrki koko vuosikymmenen ajan vaalimaan ja suojelemaan kulttuuriympäristöä kokonaisvaltaisesti, rakennetun ja arkeologisen perinnön näkökulmia yhdistäen. Hallinto perustui Museoviraston ja kuntamuseon yhteistyöhön. Sopimuksen mukaisesti ensisijaisena museoviranomaisena toimi kuntamuseo, mutta tarvittaessa suojelun ratkaisusta ja maankäytölle asetetuista vaatimuksista neuvoteltiin Museoviraston kanssa. Tutkijoiden välinen yhteydenpito merkitsi keskustelua, neuvontaa ja varsinkin kokemusten ja näkemysten säännöllistä vaihtoa.

Museovirasto koordinoi alueellisen suojeluhallinnon työtä koko maassa. Toimintaan liittyi sopimusten, keskinäisten neuvottelujen ja tapaamisten lisäksi koulutus ajankohtaisista hallintoa ja suojelutehtäviä koskevista aiheista. Maakuntien ja eri museoiden hallinnollisen suojelutyön painotukset, toteutustavat ja -periaatteet saattoivat silti vaihdella jonkin verran. Eroja suojelutoiminnassa saattoi ilmetä esimerkiksi siten, että suojeluratkaisuissa oli eroja niiden tiukkuu-

dessa tai kenttätutkimusten laatuvaatimukset vaihtelivat jonkin verran. Museoviranomaisten keskuudessa niistä käyty keskustelu liittyi toimintaperiaatteiden ja käytäntöjen yhtenäisyyden tarpeeseen sekä kiinteistönomistajien ja maankäyttäjien yhtenäisen kohtelun vaatimukseen, mutta myös arkeologisen perinnön säilymisen turvaamiseen. Vaikka sopimusjärjestelmä mahdollisti vaihtelut alueellisessa toiminnassa, keskustelun voi tulkita jossain määrin heijastaneen sopimusjärjestelmään sisältyvää epäyhtenäisyyttä.

Suojelutoiminnan perustuminen kahden museoviranomaisen yhteistyöhön lisäsi resursseja ja nopeutti reagointia maakunnassa. Yhteistyömalli aiheutti vuosikymmenen alussa toisinaan alueidenkäytön toimijoissa epäselvyyttä siitä, mikä museoviranomaisten työjako oli ja mitä nimitystä työhanketta ohjaavasta museoviranomaisesta kulloinkin käytettiin. Selvää ei myöskään aina ollut, että Museovirasto ja maakuntamuseo ovat eri organisaatioita. Tämä ilmentää sitä, että alueidenkäytön runsaslukuisten toimijoiden keskuudessa kulttuuriympäristön suojelua museolaitoksessa hallinnoiva organisaatio oli osalle toimijoista jatkuvasti epäselvä. Käsitysten häilyvyyttä oli myös arkeologisen perinnön ja kulttuuriympäristön käsitteiden hallinnassa, mikä ilmeni ajoittain lausuntopyyntöissä, suunnitelma-aineistoissa ja neuvotteluissa. Käsitteiden moninaisuus ja niihin liittyvä epäselvyys tai häilyvyys saattoivat osaltaan heijastua haitallisesti arkeologisen perinnön asemaan hankkeissa, maankäyttäjien suhtautumiseen muinaisjäännösten säilyttämiseen tai jäännösten asemaan ympäristön muutoksessa.

Arkeologisen perinnön suojelun nykyisissä pääperiaatteissa voi havaita yhtäläisyyksiä hallinnon syntyä seuranneina vuosikymmeninä vallinneisiin periaatteisiin ja muinaismuistolain säätämistä seuranneessa vaiheessa muotoutuneisiin periaatteisiin. Eräät keskeiset toimintamuodot ja periaatteet saivat alkunsa ja varhaisen muotonsa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Ne vakiintuivat perustoimintoihin vaikuttaen edelleen 2010-luvulla: näitä olivat esimerkiksi tapa koota inventointitietoja, inventointien raportoinnin tapa ja kartoituksen periaate. Muinaisjäännösluettelon tarpeellisuus tunnustettiin jo 1880-luvulla ja niitä tehtiin painettuna julkaisuna vielä vuonna 2005. Myös suojelussa yhä vallalla oleva ajatus sivistysvaltioiden velvollisuudesta säilyttää arkeologista kulttuuriperintöä tulevia sukupolvia varten ilmeni 1880-luvulla. Vaikka periaatteet osittain modernisoituivat ja muotoutuivat yhteiskunnan muuttuessa ja kansainvälisen suojelutoiminnan vaikutteiden suodattuessa meille, hallinnollisen suojelutoiminnan perustana olivat yhä monet pitkään vallinneet periaatteet ja perinteiset käytännöt.

Tutkimusajanjakson aikana arkeologinen kulttuuriperintö miellettiin ennen muuta aineellisiksi objekteiksi. Suojelu- ja säilyttämistoimet kohdistuivat aineelliseen perintöön, josta hallitsevassa asemassa olivat esihistorialliset kiinteät muinaisjäännökset. Muutos perinteiseen suojelupolitiikkaan oli esihistoriallisten

jäännösten jääminen jossain määrin taka-alalle vuosikymmenen lopulla museoviranomaisten tehostaessa historiallisten jäännösten tunnistamista, määrittelyä ja säilyttämistä alueidenkäytössä. Muutosta totuttuihin perintökäsityksiin merkitsi aineettoman tai lähimenneisyyden perinnön arkeologisen tutkimuksen omaksuminen Suomessa.

Lausuntojen analysoinnin perusteella arkeologisten kohteiden arvo ja merkitys kiinnittyivät jäännösten ominaisuuksiin historiallisina muistoina ja niiden arvoon tieteellisen tutkimuksen lähteenä. Museoviranomaisen käsityksiin arvosta ja merkittävydestä vaikuttivat myös jäännösten yleisyys tai harvinaisuus, säilyneisyys, kertovuus ja monumentaalisuus. Lähes koko vuosikymmenen käytössä ollut, 1970-luvun alussa käyttöön otettu rauhoitusluokitus valtakunnallisesti merkittävistä kokonaan tuhoutuneisiin jäännöksiin toimi muinaisjäännöksen totuttuna luokittelutapana suojeluhallinnossa vielä tutkimusajanjakson aikana.

Muinaisjäännösten säilyttämisen periaatteissa ja käytännöissä heijastui luonnollisesti muinaismuistolain vaikutus. Se oli jatkumoa lain korostumiseen muinaismuistojen suojelutoiminnan alkuvaiheista lähtien. Muinaismuistolakia ei ole koettu 2000-luvulla yksinomaan hyvänä tai ongelmallisena ja huonosti toimivana, vaan siinä on ymmärretty olevan kaikkia näitä piirteitä. Lain uudistamisen kysymys oli suurimman osan tutkimusajanjaksosta syrjässä vireytyen kuitenkin vuosikymmenen lopulla ja varsinkin 2010-luvulla, jolloin 1970-luvulla alkaneeseen muinaismuistolain uudistamisen keskusteluun on tullut mukaan myös ajatus kokonaisvaltaisesta kulttuuriperinnön tai -ympäristön lain mahdollisuudesta.

Alueelliselle museoviranomaiselle välittyi ajoittain käsitys siitä, että monissa maankäytön hankkeissa ensisijainen syy ja peruste ottaa muinaisjäännös huomioon oli suojelun perustuminen lailla säädettyyn rauhoitukseen. Muinaisjäännös oli harvoin suunnitteluun sisällöllisesti vaikuttava paikan ominaispiirre. Se miellettiin harvoin sellaiseksi ympäristöä rikastavaksi ilmiöksi, joka lähtökohtaisesti vaikuttaisi paikalle suunniteltuun muutokseen. Muinaisjäännöksen säilyttäminen miellettiin yhä 2000-luvun alussa lain säännöksen noudattamisena. Vastaavaan lainsäädännön vaikutukseen kiinnitti John Carman huomiota 1990-luvun alussa Englannissa ja Cornelius Holtorf 2000-luvulla Ruotsissa.

Lain hallitsevaan asemaan säilyttämisessä kiinnitti tahollaan jo huomiota Ella Kivikoski muistuttaessaan Suomen Muinaismuistoyhdistyksen satavuotisjuhlan johdosta julkaistussa artikkelissa, että vaaliminen ei voi tapahtua vain lainsäädännön puitteissa, vaan sen tulee muodostua vapaaehtoisesti ja kansasta sisältäpäin. Muinaismuistoyhdistyksen perustamisaikana oli kansallista innostusta ja aktiivisuutta, ja samaa muinaisjäännöksiin sisältyvää aatteellista, säilyttämisen motiiveihin heijastuvaa merkitystä Kivikoski peräänkuulutti 1970-lu-

vulla.⁸³⁴

Muinaismuistolaisissa säädetty automaattinen rauhoitus on osaltaan vaikuttanut muinaisjäännösten säilyttämiseen, sen perustelemiseen ja motiiviin sekä arvon sisältöön. Argumentointi muinaisjäännösten säilyttämisestä ei ole kehittynyt vastaavalle tasolle kuin keskustelu rakennusperinnön suojelusta, missä säilyttämisen ja arvojen säännöllinen kyseenalaistaminen on edistänyt rakennus suojelusta käytävää keskustelua ja kehittänyt rakennetun perinnön arvojen erittelyä ja perustelua. Tutkimusajanjaksona muinaisjäännöksiä koskevassa keskustelussa tuotiin kyllä esille jäännösten merkitys muistoina ja tietolähteinä, mutta samalla argumentoinnissa korostettiin jäännösten asemaa lain nojalla rauhoitettuuina kohteina.

Länsimaissa arkeologisen perinnön säilyttämiseen on pitkään liittynyt käsitys suojelemisen ja arvojen itsestään selvydestä. Säilyttämisen julkinen motiivointi on ollut puutteellista. Yleinen käsitys on ollut, että muinaisjäännöksiin ei saa millään tavalla puuttua ja ne tulee säilyttää ”ikuisesti” sellaisena kuin ne olivat löydettyessä.⁸³⁵ Samaan aikaan ajatus muinaisjäännösten arvostuksesta ei kuitenkaan ole saanut laajaa ymmärtämystä yhteiskunnissa.⁸³⁶ Arkeologisen perinnön asiantuntijat ovat säilyttäneet muinaisjäännöksiä tulevia sukupolvia varten ja pitäneet itsestään selvänä sitä, että muinaisjäännöksillä oli menneisyydestä perittyä arvoa ja että tulevaisuuden sukupolvet tulisivat ajattelemaan niistä samalla tavalla kuin oman aikamme arkeologit. Tästä syystä muinaisjäännöksiä tuli säilyttää ikuisesti.⁸³⁷ Monissa länsimaissa on 1990-luvulta lähtien ja 2000-luvulla yleistynyt ajatus, jonka mukaan arkeologisilla kohteilla ei ole edeltäviltä ajanjaksoilta periytyvää arvoa vaan arvo perustuu kulloinkin yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja valintoihin.

Pirkanmaan maankäyttöhankkeiden lausuntoaineistosta välittyi hallintoarkeologiassa pitkään vallinnut käsitys arkeologisesta perinnöstä sukupolvelta toiselle siirrettävänä ilmiönä. Osa länsimaisista arkeologeista on 1990- ja 2000-luvulla arvostellut ajattelutapaa.⁸³⁸ Ajatus itsestään selvänä pidetyn arkeologisten jäännösten säilyttämisen ongelmallisuudesta oli herännyt monissa maissa jo 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla. Suomessa ja Pirkanmaalla arkeologisten kohteiden, varsinkin historiallisten jäännösten määrä ja tyyppi, karttuivat vuosituhannen alussa nopeasti lyhyessä ajassa, mikä kasvatti paineita hallita arkeologista kulttuuriperintöä. Tämä on lisännyt tarvetta keskustella laajasti perinnön sisällöstä, siihen liittyvistä käsityksistä sekä suojelun motiiveista ja tavoista. Hallintoarkeologiassa käytiin 2000-luvun alussa kuitenkin melko vähän julkista tai

834 Kivikoski 1970, 130.

835 Smith 2006, 54.

836 Byrne et al. 2003, 9.

837 Holtorf 2014, 6128.

838 Esimerkiksi Leone & Potter 1992, Smith 2006, Holtorf 2014.

alan sisäistä keskustelua siitä, mitkä motiivit perustelivat muinaisjäännösten säilyttämistä, mitä kulttuuriperintöön sisällytettiin ja mitä erilaisten arkeologisten kohteiden säilyttämisellä ymmärrettiin.

Antikvaarisen suojelun alkuvaiheesta lähtien muinaisjäännösten suojelu on rakentunut muinaismuistojen suojelusta kulloinkin säädetyin lain soveltamisen varaan. Suojeluviranomaisen rooli ja hallinnolliset toimet ovat olleet keskeisiä arkeologisen perinnön vaalimisessa. Muinaismuistojen säilyttäminen ja suojeleminen ovat näyttäytyneet ennen kaikkea museoviranomaisten hallinnollisena toimintana. Museoviranomaiset ratkaisivat asiantuntijoina suojelun piiriin otettujen kohteiden ja niiden arvojen kriteerit. Toimintatapa ilmeni myös tämän tutkimuksen lausuntoaineistossa. Alueidenkäytön ohjauksessa museoviranomainen jakoi maankäyttäjille ja -omistajille tietoa ja normeihin perustuvia ohjeita. Ylhäältä alaspäin suuntautuva toimintatapa oli muutoinkin hallinnossa luonnollinen menettely ja yhtenevä alueidenkäytön hallinnossa noudatetun toimintatavan kanssa. Viranomaisuuden korostuminen ja hallintomenettelyjen painottuminen ovat juontuneet luontevasti muinaismuistolaista. Viranomaisuutta korostavan hallinnollisen suojelutyön rinnalla Pirkanmaan maakuntamuseossa alettiin 2000-luvun aikana kiinnittää huomiota perinnön moniarvoisuuteen sekä yhteisöjen tai alueiden asukkaiden perinnölle antamiin merkityksiin.⁸³⁹ Lähestymistapa oli luonteva muun suojelutoiminnan kehittämässä ja kansalaisista lähtevän suojeluyönteisyyden vahvistumisessa.

Arkeologisten kohteiden säilyttämisen hallinnolliset toimet olivat Pirkanmaalla 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Suomessa vallitsevan auktorisoidun perintödiskurssiin mukaisia. Tämä oli luonnollinen toimintatapa, jota tukivat muinaismuistolain sisältö, museoviranomaisten vakiintuneet toimintatavat ja yhteydenpito kulttuuriympäristön vaalimista koskevine sopimuksineen.

5.5 HALLINNOLLISIN SUOJELUTOIMIN VAALITTU PIRKANMAAN MUINAISJÄÄNNÖSKANTA

Alueidenkäyttö muovaa ympäristöä muuttaen paikkojen fyysisiä ja abstrakteja kerrostumia ja merkityksiä. Yksi muutoksen kohteista on Pirkanmaan maakunnalle ominainen kulttuuriympäristö siihen sisältyvine arkeologisine suojelukohhteineen. Hallinnollisin toimin 2000-luvulla vaalittu muinaisjäännöskanta alkoi

839 Pirkanmaalla esimerkki tästä kehityksestä oli kansalaisosallistumista toteuttanut Ci-pech-projekti (Citizen Perspective on Cultural Heritage and Environment) vuonna 2004–2005 ja adoptoi monumentti-toiminnan käynnistäminen vuonna 2008.

muodostua 1880-luvulla, vaikka muutamat yksittäiset muinaisaikaiset paikat olivat yleisemmin tiedossa jo 1700-luvulla. Muinaisjäännöskanta karttui muinaismuistoasetuksen ja muinaismuistolain vaikutuksesta aluksi muinaismuistojen keruuta tehneiden maallikoiden ja sittemmin kasvavan arkeologikunnan työn tuloksena. Suojelluissa kohteissa ilmenevät hallintoarkeologian käsitykset ja kulttuuriperintöön vuosikymmenten kuluessa kiinnittyneet arvot. 2000-luvun alussa suojelun kohteena ollut muinaisjäännöskanta heijasti 1800-luvun lopussa muotoutuneita ja 1900-luvulla vakiintuneita käsityksiä arkeologisesta perinnöstä.

Aiemmasta poiketen alueidenkäytön ohjauksessa alettiin 2000-luvulla enenevästi ottaa huomioon esihistoriallisten muinaisjäännösten lisäksi eri-ikäisiä, jopa suhteellisen nuoria ja huomattavan yleisiä historiallisen ajan jäännöksiä. Kohteita ei luokiteltu muinaismuistolain nojalla rauhoitetuiksi, mutta niiden säilyminen pyrittiin turvaamaan maankäyttö- ja rakennuslain nojalla. Erityyppisiin historiallisiin jäännöksiin on kiinnitetty huomiota kiinteiksi muinaisjäännöksiksi luokiteltujen jäännösten ohella jo huomattavasti aikaisemmin: niitä mainittiin 1800-luvun lopulla kihlakunnankertomuksissa ja 1900-luvulla kuntien perusinventoinneissa. Tutkimusajanjakson aikana historiallisten jäännösten asema vahvistui suojelun hallinnollisissa toimissa, ja aiempaa suurempaa historiallisten jäännösten joukkoa alettiin arvottaa maankäyttöön vaikuttavina arkeologisina kohteita 2000-luvun puolivälistä lähtien. Monissa maankäyttöhankeissa ja suojelukysymyksissä ne olivat esihistoriallisia muinaisjäännöksiä useammin esillä historiallisten jäännösten määrän kasvaessa nopeasti.

Historiallisten jäännösten huomioon ottamista muinaisjäännösinä tai muina suojelukohteina häittäsi se, että suojelun tarkempien linjausten ja käytäntöjen kehittäminen oli alkuvaiheessa ja ohjeet muuttuivat tarkastelujakson aikana. Pitkäkestoisten työhankkeiden vireillä ollessa suojeluohjeet saattoivat tiukentua tai lieventyä samaa hanketta ohjattaessa.

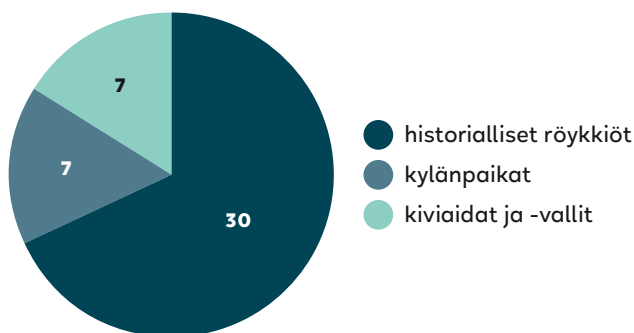
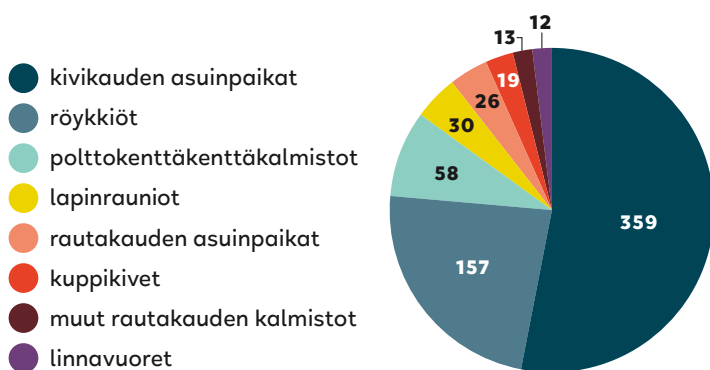
Maakunnan muinaisjäännöskanta alkoi muotoutua 1800-luvun puolivälin jälkeen alkaneen keruutoiminnan vaikutuksesta. Kantaa kartuttivat 1930-luvulta lähtien maankäytön tiedon tarvetta palvelleet kuntien perusinventoinnit, joita tehtiin 1970-luvulla seutukaavoituksen johdosta ja 1990-luvun alusta lähtien Pirkanmaan perusinventointiprojektin ohjelmassa. Useimmat kunnat oli inventoitu vähintään kahdesti 2000-luvun alkuun mennessä, jolloin kuntakohtaisten perusinventointien tekeminen pääosin lakkasi. Tutkimusajanjakson aikana valtaosa inventoinneista tehtiin kokonaisia kuntia suppeammilla, tietyn maankäyttöhankkeen rajaamalla alueella.

Vesialueiden arkeologisten jäännösten tiedot karttuivat hitaasti ja epäsystemaattisesti. Tiedot Pirkanmaan järvien hyljistä ovat karttuneet erityisesti urheilusukellustoiminnassa. Alueidenkäytön hankkeiden johdosta vedenalaiselivityksiä on edellytetty ja tehty murto-osa maa-alueisiin verrattuna. Selvittämiseen

kiinnitettiin enenevää huomiota 2010-luvulla.

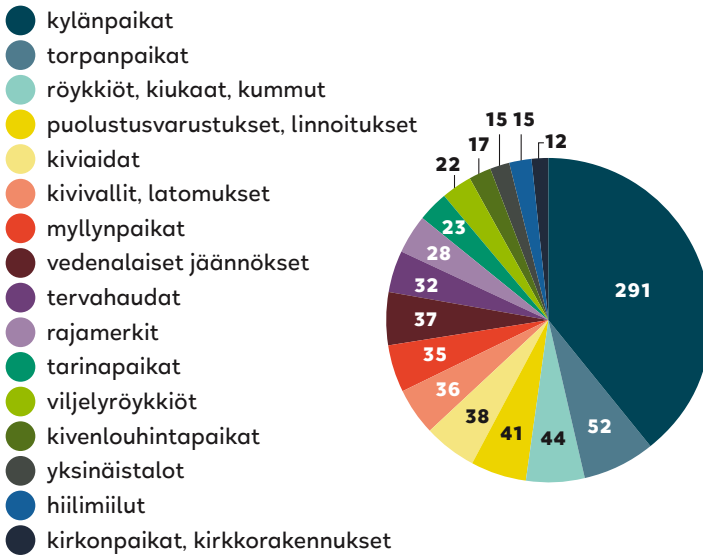
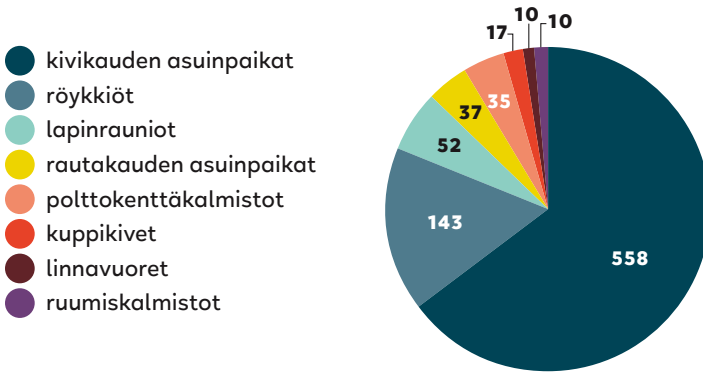
Maakunnan muinaisjäännöskantaan ovat vaikuttaneet lähes 150 vuoden aikana monet tekijät kuten yhdyskuntarakentamisen ja muun maankäytön määrä ja suuntautuminen, arkeologiassa vallinneet inventointiperiaatteet, -menetelmät ja inventoinnin laatuvaatimukset, muinaisjäännösten tutkimus, tulkinta ja arvottaminen sekä arkeologisten jäännösten etsinnän motiivit. Muinaisjäännöskantaan on aina vaikuttanut myös se, minkälaisista miljöistä jäännöksiä on totuttu etsimään.

Maakunnasta tunnettiin 2000 luvun alkaessa 841 muinaisjäännösalueita, joista jo tuhoutuneita oli 74 ja edelleen rauhoitettuja kohteita 767. Vuosikymmenen lopussa muinaisjäännöskohteita oli 1632, joista 1494 kohdetta oli rauhoitettuja ja vaikutti alueidenkäyttöön muiden ollessa tuhoutuneiksi luokiteltuja. Vuosikymmenen aikana muinaisjäännösten määrä lähes kaksinkertaistui. Nopeaan kasvuun vaikuttivat erityisesti Tampereen seutukunnan kehittyminen maan toiseksi vireimmäksi kasvukeskukseksi, uuden maankäyttö- ja rakennuslain vaikutus kulttuuriympäristön selvitysten lisääntymiseen ja historiallisten muinaisjäännösten suojelun tehostuminen. Muinaisjäännökset sijaitsivat tyypillisesti maa-alueilla. Maakunnassa sijaitsevien laajojen Kokemäenjoen ja Vanajaveden vesistöihin kuuluvien järvien alueilta muinaisjäännösrekisterissä oli tietoja vain 37 hylystä tai muusta vedenalaisesta kohteesta.

Kaaviot 36-37

Yleisimmät esihistorialliset (ylh.) ja historialliset muinaisjäännöstyypit vuonna 2000.

Kaavio 38–39 Yleisimmät esihistorialliset (ylhäällä) ja historialliset muinaisjäännöstyypit vuonna 2010.

Tutkimusajanjaksona lähes puolet kaikista arkeologisista kohteista oli kivikautisia asuinpaikkoja. Niiden määrä karttui inventointien vaikutuksesta lähes 200 kohteella vuosikymmenen aikana. Kun vuosikymmenen alussa arkeologisoituneita historiallisia kylänpaikkoja tunnettiin muutamia kymmeniä, vuonna 2010 ne olivat maakunnan toiseksi yleisin muinaisjäännöstyyppejä. Valtaosa kylänpaikoista oli jossain määrin rakennettuja ja edelleen asuttuja, mutta suojelukohteissa oli kokonaan tai osittain autioituneitakin kohteita. Rautakauden kalmistoja maakunnassa tunnettiin edellisiä muinaisjäännöstyyppejä huomattavasti vähemmän. Yleisin rautakautinen hautatyyppejä oli röykkiö. Vuosikymmenen alussa hautaröykkiöiksi luokiteltiin vielä joukko kohteita, joiden tulkinta muuttui myöhemmin historiallisen ajan rakenteeksi. Röykkiöitä vähälukuisemmin muinaisjäännöskannassa oli polttokenttäkalmistoja, lapinraunioiksi tulkittuja röykkiöitä ja ruumiskalmistoja, joiden määrät kasvoivat vain vähän tutkimusajanjaksona. Rautakauden kuppikiviä ja asuinpaikkoja tunnettiin niin ikään vähän. Vuosikymmenen aikana todettiin muutamia uusia rautakauden asuinpaikkoja.

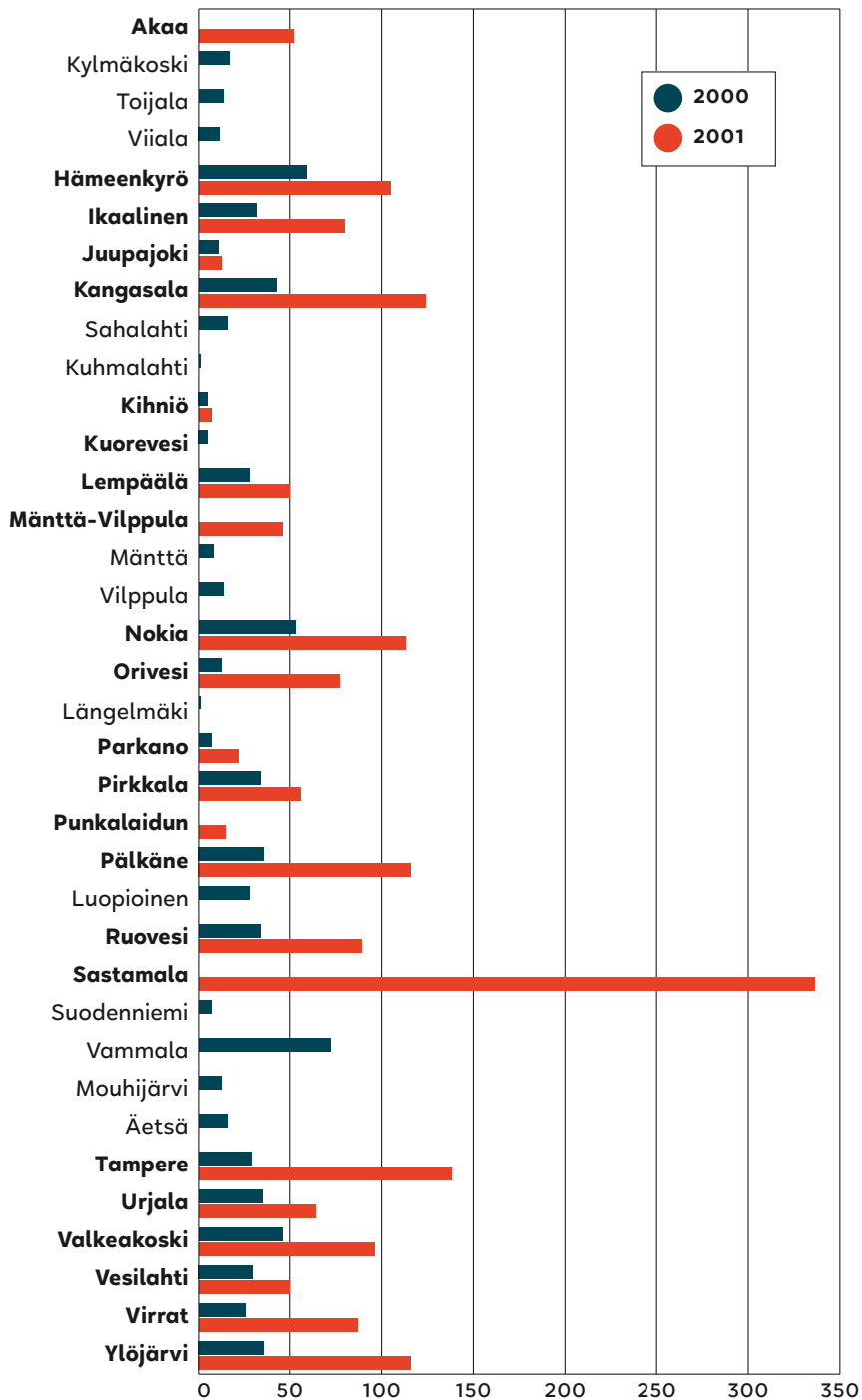
Kymmenen kunnan alueelta suojelurekisteriin oli kirjattu muinaislinnoja, joiden määrä pysyi 2000-luvulla ennallaan.

Historiallisten jäännösten määrän lisääntymistä ja tyyppien runsastumista voi luonnehtia miltei räjähdysmäiseksi vuosikymmenen aikana. 2000-luvun alussa historiallisten jäännösten tyyppejä tunnettiin vain muutamia erilaisten rökkiöiden muodostaessa valtaosan historiallisesta muinaisjäännöskannasta. Kyläpaikkoja oli jo tunnistettu ja muutamia paikannettukin, mutta useimpien historialliset jäännökset olivat yksittäisiä kohteita kuten kiviaitoja ja -valleja. Kyläpaikkoja lukuun ottamatta muiden historiallisten muinaisjäännöstyyppeiden määrä karttui hitaammin, mutta tyyppien kirjo runsastui nopeammin. Runsaaslukuisimpia olivat muut asutushistorialliset jäännökset kuten torppien jäännökset ja tarkemmin tyypittelemättömiin asuinpaikkoihin sisältyneet kiukaat, rökkiöt ja kummut. Ensimmäisen maailmansodan venäläisten rakennuttamien puolustusvarustusten määrä kasvoi vuosikymmenen aikana useisiin kymmeneen. Asutushistoria edustui historiallisissa jäännöksissä eniten, mutta myös teollisuus-, sota- ja liikennehistorian kohteita oli alettu paikantaa inventoinneissa. Muiden kuin asutushistoriallisten tyyppien määrä oli vuosikymmenen lopussa varsin samansuuruinen, muutamia kymmeniä.

Maakunnassa harvinaisia esihistoriallisia muinaisjäännöstyyppejä olivat kivikauden kvartsilouhokset, kivikauden väestön haudat ja rautakauden yhteisöjen asuinpaikat. Ainoa tyyppinsä esimerkki oli Luopioisten Salminkallion esihistoriallinen kalliomaalaus.

Maankäyttöhankkeet vaikuttivat muinaisjäännöskannan karttumiseen vuosikymmenen aikana tehtyjen inventointien liittyessä yksinomaan kaavoitus- ja muiden hankkeiden toteuttamiseen. Hankkeet ohjasivat sitä, millä alueilla ennestään tuntemattomia muinaisjäännöksiä paikannettiin. Toinen merkittävä kantaa kartuttanut asia oli historiallisten jäännösten määrittelyn sekä inventoinnin ja suojelun ohjeiden kehittäminen.

Vuosikymmenen aikana muinaisjäännöksiä tunnettiin eniten Vammalan, sittemmin kuntaliitosten myötä Sastamalan kaupungin alueelta. Määrä oli selvästi muita suurempi jo ennen vuonna 2009 tapahtunutta neljän kunnan liitosta. Runsaaseen määrään vaikuttivat lukuisat inventoinnit 1990-luvun alusta lähtien, vireä maankäyttö, mutta myös alueen ominaisuuksista johtuva otollisuus vahvan asutuksen kehittymiseen muinaisen Rautaveden ympäristössä ja Sastamalan ja Tyrvään alueilla.

Kaavio 40 Muinaisjäännösten määrä vuonna 2000 ja 2010. Luvuissa ovat mukana kaikki rauhoitusluokat.

Vuosikymmenen alussa useimmissa kunnissa suojelun piirissä oli alle 40 muinaisjäännöstä ja vain Vammalassa ja Hämeenkyrössä oli yli 50 suojeltua arkeo-

logista kohdetta. Vuonna 2010 yli puolessa kunnista suojeltuja muinaisjäännöksiä oli yli 50 ja lähes tai yli sadan muinaisjäännöksen kuntiakin oli kolmannes kunnista. Vuosikymmenen aikana maankäytön hankkeiden määrän runsastuessa ja monimuotoistuesssa rauhoituksen piirissä oli edelleen kasvava ja tyypeiltään runsastuva muinaisjäännösten joukko. Varsinkin historiallisten jäännösten joukko karttui moninkertaiseksi lyhyessä ajassa jäännösten suojeluluokittelun ollessa paikoin ongelmallinen.

Lähes kaksi kolmasosaa tiedossa olevista, edelleen rauhoitetuista muinaisjäännöksistä ja muista suojelluista arkeologisista kohteista sijaitsi haja-asutusalueilla. Vähäisempi osa tunnettiin kaupunkien keskustoista ja kuntien taajamista, missä oli luonnollisesti myös jo tuhoutuneita arkeologisia kohteita. Jäännökset sijaitsivat suureksi osaksi tavalla tai toisella rakennetuissa ympäristöissä. Rakennusten lisäksi muinaisjäännösten miljöitä leimasivat usein tiet ja muut liikenteen rakenteet. Tämä merkitsi monin tavoin kajoavia vallitsevia olosuhteita, joita rakentaminen, asuminen, metsätalouden toimenpiteet, peltoviljely, ojitus ja muu vastaava aiheutti. Tällaiset miljööt aiheuttivat jo lähtökohtaisesti muinaisjäännösten uhanalaisuutta.

Pirkanmaalainen muinaisjäännös oli vuonna 2010 tyyppillisesti yksityishenkilön omistaman kiinteistön osa. Yksityishenkilöt ja yksityishenkilöiden yhteisiin liittyvät kuten osakaskunnat ja kuolinpesät omistivat valtaosan kiinteistöistä, joilla muinaisjäännöksiä sijaitsi (1274 arkeologista kohdetta). Julkisyhteisöjen omistuksessa oli vain murto-osa muinaisjäännösten kiinteistöistä: kunnat olivat omistajia 194 kohteessa, valtio 62 kohteessa ja seurakunnat 55 kohteessa. Vähäisempi osa muinaisjäännöksistä oli yritysten (55), säätiöiden (22) tai yhdistysten (8) omistamilla kiinteistöillä. Kiinteän muinaisjäännöksen rauhoituksesta on informoitu rauhoitusilmoituksella noin 800 kiinteistön omistajaa, jolloin osa ilmoituksista on koskenut samaa muinaisjäännöstä useamman kerran.

Rapolan muinaislinna sitä ympäröivine kalmistoineen ja muine jäännöksineen, Lempäälän Päivääniemen kalmisto, Kangasalan Sarsan kivi- ja varhaismetallikautiset asuinpaikat ja Sastamalan Kallialan ja Kaukolan kalmistot omaavat merkittäviä tieteellisiä, maisemallisia, monumentaalisia ja historiallisia arvoja. Osassa kohteita on runsaasti maankäytön aiheuttamia rosoja ja vahingoittuneisuutta ja moni oli yhä asuttuina arkisen elämän toimintojen piirissä. Nämä ominaisuudet lisäävät kohteiden uhanalaisuutta, mutta samalla myös muinaisen ja nykyaikaisen ympäristön erilaisten kontrastien muodostumista ja ihmisten välitöntä kosketusta arkeologiseen kulttuuriperintöön.

Valtaosa maakunnan muinaisjäännöksistä oli yhden tai muutaman kiinteän jäännöksen muodostamia suppea-alaisia kohteita, mutta joissakin tapauksissa muinaisjäännösalue muodostui laajemmasta monimuotoisesta ja -periodisesta alueesta.

Vuosikymmenen aikana suhteellisesti eniten kasvoi kivikautisten asuinpaik-

kojen, lapinraunioiden ja rautakautisten asuinpaikkojen määrä. Uusia rautakauden kalmistoja ei juurikaan todettu. Niiden määrä lisääntyi metallinilmaisinharrastuksen vilkastuttua 2010-luvulla.

Historiallisten jäännösten määrä kasvoi vuosikymmenen aikana eniten Vammalassa/Sastamalassa, Nokiolla ja Pirkkalassa. Kannan ajallinen laajeneminen historialliselle ajalle toi helposti ymmärrettäviä, perinnön kokemista selvästi rikastavia kohteita suojelun piiriin. Alueidenkäytön hankkeissa museoviranomainen saattoi havaita, että näitä kohteita arvostettiin ja suojelun perusteita ymmärrettiin helpommin kuin esimerkiksi kivistä asuinpaikkojen suojelua.

Tutkimusajanjakson aikana olennainen suojeluhallinnossa käytetty arkeologisten kohteiden luokitteluväline oli rauhoitusluokitus. Arvottamisen kehittäminen on edennyt vaiheittain ja keskustelu ja aihetta koskeva selvittäminen on vilkastunut vasta 2000-luvun lopulta lähtien. Kohteiden ominaispiirteisiin ja ilmiöihin perustuvan tarkan arvoluokittelun sijasta arkeologisia jäännöksiä luokiteltiin ja niiden arvoon viitattiin käyttämällä rauhoitusluokitusta.

Muinaistieteellinen toimikunta otti kolmiportaisen rauhoitusastetta ilmaisevan luokituksen käyttöön vuonna 1971. Menettely jäi taka-alalle inventoinneissa ja alueidenkäytön ohjauksessa 2010-luvulla. Rauhoitusluokitus oli pitkäaikainen teknisluontoinen aineiston luokittelutapa ja suojeluväline, joka perustui erityisesti jäännösten säilyneisyyden tilaan, tyyppeihin ja niiden yleisyyteen tai harvinaisuuteen. Esimerkiksi 1. rauhoitusluokkaan sisältyivät kaikki maakunnasta tunnetut muinaislinnat ja kuppikivet. Eräissä kunnissa lähes kaikki rökkiöt luokiteltiin tähän luokkaan. Kokonaan tuhoutuneiksi luokiteltuja jäännöksiä oli 2000-luvun alussa 79 ja vuosikymmenen lopussa 137. Tuhoutuneiden määrän suhteellisen vähäinen osuus muinaisjäännöskannasta ei silti ilmaise koko totuutta säilyneisyyden tilasta. Tuhoutuneita oli 3. rauhoitusluokkaan merkityjä kohteita enemmän, ja eri tavoin vahingoittuneiden arkeologisten kohteiden määrä oli huomattavasti suurempi kuin tiedostettiin, ja vahingoittuminen oli moninaista.

Suurin osa maakunnan muinaisjäännöksistä oli 2. rauhoitusluokkaan kuuluvia; niiden arvot, säilyneisyys ja vaikutus maankäyttöön olivat suureksi osaksi toistaiseksi määrittämättä. Tarkempia tietoja tarvittaessa tehtiin huomattava määrä suppeita koekaivauksia, josta valtaosa tehtiin maankäytön hankkeiden suojeluratkaisuja varten. Muin kuin maankäytöllisin perustein maakunnassa tehtiin tutkimusajanjaksona muutamia kaivauksia, jotka kartuttivat yksittäisten kohteiden tietoainesta Nokiolla. Valtaosa muinaisjäännöksistä oli arvo-ominaisuuksiltaan jossain määrin epäselviä. Niiden arvoja harkittiin ja arvioitiin tapauskohtaisesti maankäytön hankkeiden yhteydessä. Sekä 1. ja 2. rauhoitusluokassa oli huomattavaa kirjavuutta, ja luokittelun perusteissa häilyvyyttä.

Lähes kaikki muinaisjäännökset olivat alustavasti rajattuja inventoinnissa

tehtyjen havaintojen, löytöjen levinnän tai topografian perusteella. Osassa kohteita tehtiin suhteellisen pienialaisia koetutkimuksia tarkempaa rajaamista ja säilyneisyyden määrittelyä varten. Alueidenkäytön ohjauksessa oli yleistä, että hanke edellytti jonkinlaisia arkeologisia tutkimuksia, ennen kuin museoviranomainen arvioi hankkeen vaikutuksen ja teki ratkaisunsa hankkeen toteuttamisesta.

Useat maankäytön toimijat ja työhankkeissa mukana olleet maanomistajat mielsivät muinaisjäännökset ensisijaisesti paikkoina, jotka oli rauhoitettu lain nojalla ja suojeltu siten, ettei niitä saanut kajota ilman lupaa. Vain noin 3 % maakunnan suojelun piirissä edelleen olevista muinaisjäännöksistä oli vuosikymmenen lopussa merkitty opasteilla tai kohteesta enemmän tietoa antavilla kylteillä siten, että ne voitiin ymmärtää maaston merkityksi suojelukohteiksi ja osa jopa nähtävyyksiksi. Muinaisjäännöksiä oli opastetun kulttuuri- tai luontopolun osina esimerkiksi Valkeakosken Rapolassa, joka on yksi monimuotoisimpia arkeologisen perinnön esimerkkejä maakunnassa. Huomattava enemmistö muinaisjäännöksistä oli puutteellisesti osoitettuja ja oletettavasti vähän tunnettuja. Tällaisten kohteiden säilyttäminen koettiin tutkimuksessa yksityiskohtaisesti analysoitujen hankkeiden perusteella lähinnä lain velvoitteeksi. Muinaisjäännösten yhteisölliset mahdollisuudet tai narratiivinen merkitys oli vuosituhannen alussa vasta hahmottumassa. Tieteellisen lähdeaineiston ja menneisyyden muiston merkitykset olivat jäännösten säilyttämisessä hallitsevia.

Pirkanmaan maakuntamuseo otti tutkimusajanjakson aikana alueidenkäytön ohjauksessa huomioon erityisesti kiinteät muinaisjäännökset. Arkeologisen esineistön talteen otto ja säilyttäminen menneisyyden muistoina alkoivat maakunnassa 1800-luvulla. Esineistä kiinteiden muinaisjäännösten suojeluun laajentunut, aineelliseen kulttuuriperintöön painottunut suojelun perinne jatkui 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Yhteiskunnallinen merkitys ja aineettoman perinnön ilmiön kiinnittyminen arkeologisiin kohteisiin tiedostettiin selvemmin vasta 2010-luvulla.

Tutkimusajanjakson lopussa muinaisjäännöskannassa edustuivat erilaisista tyypeistä varsinkin kivikauden ja historiallisen ajan asuinpaikat, mutta ominaista oli myös historiallisten jäännöstyyppeiden runsastuminen. Muinaisjäännöskannassa oli joukko huomattavia ja hyvin tiedossa olevia jäännöksiä, mutta valtaosa oli sellaisia, jotka olivat miljöössään heikosti hahmottuvia. Moni muinaisjäännös oli myös maankäytön vaikutuksesta muuttunut eri tavoin löytymissä jälkeen: noin kaksi kolmasosaa tiedossa olevista arkeologisista kohteista oli eri tavoin vahingoittuneita ja osa jopa kokonaan tuhoutuneita. Rekisteröidyistä muinaisjäännöksistä kuitenkin suhteellisen pieni osuus oli kokonaan tuhoutuneita.

Maakunnan muinaisjäännöskanta ilmensi menneisyyden asutuksen ja ihmistoiminnan lisäksi suojelutoiminnan historiaa sekä tietojen keruun ja ammat-

timaisen inventoinnin metodisia ja tavoitteellisia painopisteitä. Muinaisjäännöskannassa heijastuivat välillisesti myös maankäytön alueelliset piirteet ja viireys. Muinaisjäännöskannassa ilmeni maakunnalle ominainen historia sekä menneisyyden muistoihin liittyvä arvo ja merkitys arkeologiselle tutkimukselle. Osassa kohteita ilmeni vahingoittuneisuuden ja marginaalisuuden vaikutuksesta myös moninainen arvottomuus. Muinaisjäännöskannan monimuotoisuuteen nähden sen sisältämä kulttuurinen ja ympäristöhistoriallinen varanto olivat suureksi osaksi hyödyntämätöntä.

5.6 ALUEIDENKÄYTÖN HAITALLISET VAIKUTUKSET MUINAISJÄÄNNÖKSIIN

Uuden vuosituhannen alussa alueidenkäytön haitalliset vaikutukset kohdistuivat pääasiassa kiinteisiin muinaisjäännöksiin muiden arkeologisten suojelukohteiden määrän ollessa vielä vähäinen. Pirkanmaan maakuntamuseon kaikista tutkimusajanjakson aikana antamista alueidenkäytön lausunnoista välittyy kuva siitä, että alueellinen museoviranomainen ei pitänyt pääosaa tietoon tulleesta alueidenkäytöstä muinaisjäännösten säilymiselle erityisen ongelmallisena. Maankäyttöhankeita ohjatesaan museoviranomainen havaitsi kuitenkin noin kolmanneksessa lausunnoille tulleista hankkeista sellaisia ominaisuuksia, joita viranomainen piti arkeologisille kohteille eri tavoin haitallisina. Hankkeita ohjatesaan maakuntamuseo havaitsi sekä vanhoja maankäytön aiheuttamia vahinkoja että tutkimusajanjakson aikana syntyneitä tuoreita haittavaikutuksia.

Alueidenkäytön hankkeiden haitallisilla vaikutuksilla tarkoitetaan muinaisjäännöksen turmeltumista tai tuhoutumista kokonaan. Haitta tarkoittaa myös muuta kuin suoranaista fyysistä vahingoittumista: se voi merkitä sitä, että suojeltu arkeologinen kohde muuttuu ympäristössään uhanalaiseksi eli vahingoittumiselle alttiiksi tai sen kertovuus historiallisena muistona heikentyy, jäännöksen arvokkaina pidetyt ominaisuudet heikkenevät tai häviävät taikka jäännökseen liitetyt merkitykset muuttuvat epäselviksi tai häviävät. Uhanalaiseksi muuttunut muinaisjäännös voi tarkoittaa arkeologista kohdetta, jossa vahingoittumisen riski kasvaa. Haitat voivat olla välittömiä tai ne vaikuttavat epäsuorasti ja viiveellä. Haitat johtuvat eri tavoin tapahtuvasta luvattomasta tai luvallisesta muinaisjäännökseen kajoamisesta.

ALUEIDENKÄYTTÖ KAJOAA ARKEOLOGISEN JÄÄNNÖKSEN FYYSISIIN OMINAISUUKSIIN

- jäännöksiin kajotaan luvattomasti
- kohteita tutkitaan arkeologisin kaivauksin maankäyttöhankkeen takia
- jäännöstä kajotaan säännöllisesti ja toistuvasti paikan vallitsevassa maankäytössä
 - kohde tuhoutuu kokonaan
 - osa kohteesta vahingoittuu

ARKEOLOGISEN KOHTEEN MILJÖÖ JA VIERIALUE RAKENTUVAT TAI MUUTTUVAT MUUTOIN ALUEIDENKÄYTÖSSÄ

- fyysisen vahingoittumisen ja luvattoman/luvallisen kajoamisen riski lisääntyy
- arkeologinen kohde muuttuu paikassaan ja miljöössään toissijaiseen ja syrjäytyneeseen asemaan
- arkeologisen jäännöksen kertovuus ja arvoihin vaikuttavat ominaisuudet muuttuvat, kohteen merkityssisällöt heikkenevät tai häviävät

Tutkimusajanjaksona annettujen yksityiskohtaisten lausuntojen perusteella hankkeiden haitalliset vaikutukset ilmenivät monin tavoin arkeologisissa kohteissa. Samassa työhankkeessa arkeologiseen kohteeseen saattoi kohdistua erilaisia haittavaikutuksia. Luvaton kajoaminen (tai koe- ja pelastuskaivaustutkimusten aiheuttama kajoaminen) aiheutti muinaisjäännöksen vahingoittumista ja tuhoutumista, millä on vaikutusta jäännöksen ominaisuuksiin tieteellisen tutkimuksen lähteenä ja menneisyyden tietovarantona. Haitat konkretisoituivat muillakin tavoilla. Osa niistä liittyi muinaisjäännöksen paikan ja miljöön ilmeeseen ja näkymiin. Vaikka työhanketta siirrettiin etäämmälle, lähiympäristön maankäytön muuttuminen saattoi muovata muinaisjäännöksen ympäristössä maastoa muuttaen voimakkaasti aiemmin luonnontilaista muistuttavan maaston muotoja. Paikan muuttuneet, uudet merkitykset vaikuttivat muinaisjäännöksellä vallitsevaan tunnelmaan ja paikan ilmeeseen. Uudisrakentaminen tai muu näkyvä muutos muutti paikan merkityksiä ja näkymiä muinaisjäännöksen ympäristössä, jolloin jäännöksen tunnistettavuus heikkeni ja jäännöksen asema miljöössään saattoi muuttua yhä epäselvemmäksi. Muinaisjäännös saattoi myös rajautua uuden maankäytön vaikutuksesta hoidetun, käytössä olevan elinpiirin ulkopuolelle jääden kasvillisuuden peittoon tai alttiiksi ympäristön laiminlyönnille.

Osa muutoksista vaikutti arkeologisen kohteen merkityssisältöön, arvo-ominaisuuksiin, kertovuuteen ja kykyyn välittää tietoa ja elämyksiä. Muinaisjäännöksen ympäristön käyttötarkoituksen olennainen muuttuminen toi muinaisjäännöksen yhteyteen ja lähiympäristöön uusia maankäytön toimintoja ja miljöön käyttötarkoituksiin uusia merkityksiä. Muinaisjäännöksen vaikutus paikan merkityssisältöön syrjäytyi uudisrakentamisen seurauksena ja jäännös saattoi marginalisoitua. Muinaisjäännöksen hahmottuminen ja sen alkuperäisen käyttötarkoituksen mieltäminen saattoi vaikeutua uuden rakennuskannan hallitessa alueen ilmettä. Ympäristön ajallisen kerrostuneisuuden ymmärtäminen vaikeutui tai estyi. Toiminnallisesti moniosaisissa laajoissa muinaisjäännöskokonaisuuksissa yksittäisten rakenteiden ja toiminnallisten osien keskinäisen suhteen hahmottuminen saattoi vaikeutua ja kokonaisuus hämärtyä, kun suojeluratkaisussa keskityttiin kokonaisuuksien sijaan yksittäisten rakenneosien säilyttämiseen.

Haitalliset alueidenkäytön vaikutukset olivat sekä fyysisiä että aineettomia: Haitta vaikutti muinaisjäännökseen näkyvällä tavalla rikkoutumisena, jäännöksen häviämisenä maastosta tai kasvillisuuden peittäessä vähitellen jäännöksen. Abstrakteja muutoksia olivat esimerkiksi muinaisjäännöksen tietosisällön väheneminen tai menettäminen, jäännöksen muuttuminen miljöössään marginaaliseksi ja arvottomaksi ja kohteen merkitysten oheneminen tai häviäminen. Vaikka marginaaliseksi muuttunut arkeologinen jäännös säilyi tieteellistä tutkimusta tekevien arkeologien, museoviranomaisten ja alueidenkäytön viranomaisien tiedossa, jäännös syrjäytyi tai unohtui ympäristön asukkaiden ja muiden alueen käyttäjien jokapäiväisessä elinpiirissä.

Uuden maankäytön toteuttaminen muinaisjäännöksen läheisyyteen ei ole lähtökohtaisesti yksinomaan haitallista. Haitoista huolimatta maankäyttö voi yhdistää toiminnallisen elinpiirin arkeologiseen muistoon erilaisine visuaalisine, aineettomine ja maisemallisine ominaisuuksineen. Koska maankäytön ja suojeluarvojen yhdistämiseen liittyvä ristiriita ei ole kokonaan poistettavissa, tätä lähtökohtaa tulisi pyrkiä kehittämään mahdollisuutena eikä nähdä asiaa vain haitallisena.

Tutkimusaineiston perusteella alueidenkäytön haitalliset vaikutukset koskivat eniten maakunnan yleisintä muinaisjäännöstyyppiä kivikautista asuinpaikkaa. Laajasti maakunnasta tunnetun muinaisjäännöstyyppin edustajat sijaitsivat tavallisesti aktiivisesti viljellyillä pelloilla, jolloin asuinpaikkojen maanalaiset kerrostumat ja topografiset piirteet olivat säännöllisen maanmuokkauksen kohteena. Kivikautiset asuinpaikat olivat pääsääntöisesti vailla selviä maanpinnalla näkyviä merkkejä, ja niiden tunnistaminen maata kaivettaessa edellytti asiantuntemusta. Maakuntamuseoon ei tullut tutkimusajanjaksona yhtään yhteydenottoa työhankkeen toteuttajalta, joka olisi pysäyttänyt oma-aloitteisesti kaivutyöt tavattuun mahdollisen kivikautisen asuinpaikan. Sen sijaan museoviranomai-

nen havaitsi kaivutyön jo tapahduttua 11 kivikautisen asuinpaikan luvatonta kajoamista erilaisissa työhankkeissa.

Peltoalueiden lisäksi maankäytön hankkeet kohdistuivat kivikautisiin asuinpaikkoihin myös metsämaastoissa, esimerkiksi suunniteltaessa ja rakennettaessa loma-asuntoja. Usein uudisrakentamisen ja muinaisjäännöksen yhteen sovittamista hankaloitti se, että lomarakentamisen tontit olivat suhteellisen pieniä ja maaston rakennettavuus rajoitettua, jolloin rakennuspaikan siirtäminen muinaisjäännöksen säilyttämisen keinona vaikeutui. Kivikautisiin asuinpaikkoihin usein liittyvä maastossa erottuva muinainen rantapenger saatettiin myös tasoittaa tunnistamattomaksi, vaikka itse asuinpaikkaan ei kajottukaan. Metsänhoitotoimissa kivikautinen asuinpaikka tai muu muinaisjäännös muuttui vähintään uhanalaiseksi, kun joissakin tapauksissa metsänhoidon toimijoiden muinaisjäännösten sijaintia ilmaiseksi karttatietokannoissa ilmeni puutteita esimerkiksi siten, että kaksiosaista muinaisjäännöstä ilmaisi yksi kohdemerkki. Eräässä tapauksessa ilmeni myös, että metsäyhtiön sähköisessä kartta-aineistossa muinaisjäännösrekisteristä saadut suojelukohteiden paikkatiedot sijoittuivat kartalla yhtiön tekemään tietokannan päivitykseen liittyneen systemaattisen virheen johdosta useita kymmeniä metrejä väärään kohtaan.

Milloin työhankkeessa sovellettiin muinaismuistolaissa säädettyä kahden metrin suoja-alueita, se oli lähes aina riittämätön muinaisjäännöksen ymmärrettävyyden kannalta. Useammin käytetyt laajemmatkaan suoja-alueet eivät aina kyenneet varmistamaan häiriintymätöntä vyöhykettä jäännöksen ympärille. Suoja-alueiden rajojen osalta Pirkanmaalla vallitsi muun maan tapaan tilanne, että suoja-alueiden rajoja ei ollut määrätty muinaismuistolaissa säädettyin menettelyin kuin muutamissa tapauksissa.

Myös historiallinen kylänpaikka oli yleinen maankäytön haitallisen vaikutuksen kohde. Niiden määrä runsastui vuosikymmenen lopulla huomattavasti lyhyessä ajassa aiempaa tarkempien ja tiukempien historiallisen ajan muinaisjäännösten suojeluohjeiden tultua käyttöön ja inventoinnin tehostuttua. Ohjeiden soveltamista kehitettiin tutkimusajanjakson aikana ja sen jälkeenkin 2010-luvulla, jolloin osa aiemmista ohjeista muuttui ja osittain lieventyi. Museoviranomaisen käytössä oli maakunnan kylätonteista vielä niukasti tutkimustietoa, ja niiden arvottaminen oli vaativaa. Myös valtakunnallisella tasolla kylänpaikoista oli vasta vähän kaivaus- ja muuhun lähdeaineistoon perustuvaa tutkimustietoa, jota suojelun kehittämiseksi olisi voitu hyödyntää. Kylänpaikkojen suojelun ongelmat liittyivät osittain vielä siihen, että määrittely- ja suojeluohjeiden soveltamisessa oli jonkin verran vaihtelua koko maata ajatellen.

Haittoja syntyi varsinkin siksi, että useat kylänpaikat olivat edelleen asutus- tai muussa aktiivisessa käytössä, mikä saattoi aiheuttaa jatkuvasti kajoamista kylätontin rakenteisiin ja kulttuurikerroksiin. 2000-luvun lopulla käyttöön otetuissa suojeluohjeissa useimmat edelleen asutut ja rakennetut kylätontit

luokiteltiin kiinteiksi muinaisjäännöksiksi (2. rauhoitusluokkaa). Kylätonttien eri-ikäisten asutusjäännösten erottaminen toisistaan tuotti myös hankaluutta suojelutyössä. Kylätonttien inventointien laadulla ja käytettävissä olleen arkitoineiston saatavuudella ja käytöllä oli olennainen merkitys ongelmien hallinnassa.

Maakunnasta tunnettiin edellisiä muinaisjäännöstyyppejä huomattavasti vähemmän rautakautisia kalmistoja ja hautoja, mutta niiden suhteellinen osuus alueidenkäytön hättävaikeuksissa oli merkillepantavaa. Kalmistot olivat kiistatta uhanalaisia sijaitessaan monin paikoin nykyasutuksen yhteydessä tai välitömässä läheisyydessä. Museoviranomainen jätti puoltamatta eniten juuri rautakauden kalmistoihin liittyneitä hankkeita ja edellytti myös usein näiden hankkeiden siirtämistä.

Vedenalaisen perinnön uhanalaisuuteen ja hankkeiden aiheuttamien haittojen hallintaan vaikutti se, että sisävesien perinnön tutkimus on ollut vähäistä sekä maakunnassa että koko maassa. Sisämaan vedenalaisten jäännösten suojelussa ei myöskään ole ollut vastaavaa viranomaistoiminnan perinnettä kuin maa-alueiden arkeologisen perinnön suojelussa. Isojen järvien ja merkittävien vesireittien maakunnassa voi olettaa olevan vedenalaista kulttuuriperintöä enemmän kuin nykyisin tiedetään. Muinaismuistolain tarkoittama vedenalainen kulttuuriperintö on alueidenkäytön näkökulmasta katveessa ja yksi uhanalaisia perinnön osa-alueita.

Varsinaisia vesialueiden hankkeita museoviranomainen sai vain harvoin lausunnolle ja siten niiden vaikutuksia vedenalaiseen arkeologiseen kulttuuriperintöön arvioitiin huomattavan vähän. Lausunnolle tulleet hankkeet koskivat etupäässä jokien koskialueita. Järvien ruoppaushankkeita tuli tietoon vain kahdessa kunnassa tutkimusajanjaksona. Vedenalaisen perinnön suojelussa Museovirasto toimi ensisijaisena suojeluviranomaisena, mutta Museovirastokaan ei antanut tuolloin muutamia hankkeita lukuun ottamatta lausuntoja Pirkanmaan vedenalaisen perinnön johdosta. Lausunnolle tulleiden hankkeiden vähäisyys saattoi olla merkki siitä, että lausuntopyyntömenettely ei ollut erityisen vakiintunut sisävesialueiden toimijoiden keskuudessa. Esimerkiksi pienimuotoiset ruoppaustyöt, joita toteuttivat useat eri toimijat, eivät myöskään olleet luvanvaraisia. Lausuntomenettelyn vähäisyys oletettavasti lisäsi vedenalaisen perinnön uhanalaisuutta.

Valtakunnallisessa muinaisjäännösrekisterissä oli Pirkanmaalta tietoja 37 hylystä tai muusta vedenalaisesta kohteesta. Useiden kohteiden tiedot olivat tutkimusajanjaksona melko niukkoja ja epätarkkoja. Tarkempia sukellustutkimuksia oli tehty 1990-luvulla harrastajayhdistysten voimin ja muutamissa kohteissa 1990- ja 2000-luvulla Museoviraston tekemissä vedenalaisissa tarkastuksissa. Vesialueiden selvityksiä tehtiin työhankeiden suunnitelmiin liittyen vain harvoin; niiden edellyttäminen ja tekeminen yleistyi jonkin verran 2010-luvulla.

Museoviranomaisella ei ole tarkkaa tietoa siitä, minkälaiset tiedot työhankkeiden toteuttajilla on muinaismuistolain velvoitteista hylkyjen ja muun vedenalaisen perinnön osalta hankkeita toteutettaessa. Koskialueiden hankkeissa selvittäminen ja perinnön huomioon ottaminen koheni vuosikymmenen aikana ja oli asianmukaisella tasolla tutkimusajanjakson lopulla. Merkilläpantavaa kuitenkin oli, että ensimmäisissä 2000-luvun alussa museoviranomaisen tietoon tulleissa koskien kalataloudellisissa kunnostushankkeissa arkeologisen tai rakennetun perinnön säilymisen kysymykset ja sekä hankkeiden vaikutusten arviointi kulttuuriperintöön ei sisällynyt hankkeisiin. Myöskään Tampereen Mustalahden ruoppauksessa ei selvitetty etukäteen, saattoiko hanke tulla koskemaan muinaisjäännöstä, vaikka lahdessa tiedettiin olevan alusten jäännöksiä.

Erityisen uhanalaisia ja haitallisille vaikutuksille alttiita olivat eräät valtakunnallisesti arvokkaiksi, rauhoitusluokkaan 1 luokitellut muinaisjäännösalueet. Ne olivat laaja-alaisia ja useat pysyvän asutus- ja jopa elinkeinotoiminnan piirissä. Monet niistä sijaitsivat tiestön ja elinvoimaisen tiiviin haja-asutuksen alueella. Alueidenkäytön hankkeita kohdistui tutkimusajanjaksona poikkeuksellisen usein ja säännöllisesti Sarsan kivi- ja varhaismetallikautisiin asuinpaikkoihin Kangasalla sekä Sastamalassa sijaitseviin Kaukolan ja Kallialan rautakautisiin röykkiökalmistoihin, joista Kaukolassa oli myös polttokenttäkalmisto, rautakautinen asuinpaikka ja historialliset kylätontit. Valkeakosken monumentaalilla Rapolanharjulla sijaitseva muinaislinna säilyi 2000-luvun alun maankäytön vaikutuksilta, mutta muinaislinnaa ympäröivien kalmistojen ja historiallisten asuinpaikkojen miljööseen kohdistui toistuvasti erilaisten työhankkeiden suunnitelmia. Maantien parantamisen lisäksi Pirkkalassa sijaitsevaan Tursiannotkon-Pirkkalankylän rautakautisesta asuinpaikasta ja historiallisesta kylätontista muodostuvaan laajaan muinaisjäännösalueeseen kohdistui säännöllisesti varsinkin pieniä yksityisiä rakennushankkeita, mutta myös monivuotisia ja laajoja vesihuolto- ja tienparannustöitä. Silti kevyen liikenteen väylän rakentamisen johdosta tehdyissä arkeologisissa tutkimuksissa pystyttiin löytämään modernin infrastruktuurin rakenteiden yhteydestä tieteellisesti huomattavia rautakauden rakennusjäännöksiä ja harvinaista, hyväkuntoista luuesineistöä. Lähes kaikissa edellä mainituissa kohteissa työhankkeita toteutettiin myös 2010-luvulla. Kohteisiin on liittynyt korkea tieteellinen ja maisemallinen arvo, mutta samanaikaisesti ne olivat Rapolaa lukuun ottamatta maakunnan uhanalaisimpia ja kajoituimpia muinaisjäännöksiä.

Keskeisin alueidenkäytön suunnittelun muoto oli alueiden kaavoittaminen yleis- ja asemakaavatasoisesti. Museoviranomainen antoi tutkimusajanjaksona eniten lausuntoja juuri kaavoitushankkeista. Muinaisjäännösten suojelussa kaavoitusta on luonnehdittu yhdeksi tärkeimmistä suojelun välineistä. Vain murto-osa yleis- ja asemakaavahankkeita kommentoineista lausunnoista otti kantaa hankkeeseen yksityiskohtaisesti. Siten pääosa alueellisen museoviranomaisen

tietoon tulleista kaavahankkeista oli muinaisjäännösten säilymisen kannalta ongelmattomia tai hyväksyttäviä, ja suuri osa niitä koskevia lausuntoja oli minimilausuntoja tai otti suunnitelmiin vain lyhyesti kantaa. Museoviranomainen pystyi lausuntoanalyysin perusteella vaikuttamaan melko hyvin siihen, minkälaista pääasiallista maankäyttöä muinaisjäännösalueille ja niiden ympärille osoitettiin. Useimmissa hankkeissa haitallisia vaikutuksia pystyttiin hallitsemaan silloin, kun haittoja tunnistettiin. Kaavoituksen koko määrään nähden haittoja ei ollut huomattavasti. Yleis- ja asemakaavahankkeisiin sisältyi siten vain vähän muinaisjäännösten säilymistä haittaavia piirteitä. Kaavahankkeisiin osallistuttaessa oli merkillepantavaa, että valtaosassa hankkeita kuntien kaavoittajat ja konsulttiyritysten suunnittelijat tunsivat hyvin muinaismuistolain velvoitteet ja pyrkivät omalta osaltaan edistämään muinaisjäännösten lain mukaista huomioon ottamista.

Kun kaavahankkeessa oli muinaisjäännösten säilymisessä huomautettavaa tai ongelmia, kyse oli varsinkin puutteellisista tai virheellisistä kaavamerkinnöistä ja -määräyksistä kaavakartalla ja -selostuksessa. Osassa hankkeista museoviranomainen huomautti useita kertoja samojen puutteiden korjaamistarpeesta, minkä voi tulkita huolimattomuudeksi tai asian merkityksen vähäisyydeksi työlämpiin suunnittelutehtäviin verrattuna. Kaavaselostuksessa muinaisjäännöksiä koskevat tiedot olivat usein hyvin suppeita eikä hankkeen vaikutuksen arviointi useimmiten ollut osuvaa tai riittävää. Arvioinneissa todettiin esimerkiksi lyhyesti, että muinaisjäännökset oli otettu suunnitelmassa huomioon, mikä tarkoitti sitä, että ne oli osoitettu kaavaan vaadittavalla suojelumerkinnällä. Arviointi vaikutti usein muodolliselta ja se oli toisinaan myös harhaanjohtava: arvioinnissa saatettiin todeta, ettei hankkeella ole vaikutuksia muinaisjäännökseen, vaikka kaavasuunnitelmalla selvästi heikennettiin muinaisjäännöksen ymmärrettävyyttä tai lisättiin kajoamisen riskiä uudisrakentamisen johdosta. Toisinaan vaikutusten arvioinnissa tarkasteltiin vaikutuksia yksinomaan rakennettuun ympäristöön vaikka hankealueella oli muinaisjäännöksiäkin. Muinaisjäännöksiin liittyvä hankkeen vaikutuksen arviointi on jossain määrin epätäsmällistä ja häilyvää. Vaikutuksen arviointi on muinaisjäännösten osalta vaativaa eikä siitä ole riittävää ohjeistusta. Kaavamerkintöjen, määräysten ja arvioinnin puutteellisuutta voi pitää uhanalaisuuteen vaikuttavana asiana.

Uhanalaisuutta vahvisti varsinkin se, että osassa kaavoitushankkeista osoitettiin kajoavaa muuttuvaa maankäyttöä muinaisjäännöksen alueelle tai aivan tarkemmin rajaamattoman jäännöksen viereen. Paikoitellen kaavasuunnittelijat arvioivat itse riittävää etäisyyttä. Pyrkimys käyttää vanhentuneita muinaisjäännöselvityksiä kaavoja laadittaessa vaikutti myös jäännösten uhanalaisuuteen.

Tutkimusajanjaksona lähes 70 hankkeessa osoitettiin muinaismuistolain rauhoitussäännöksen vastaisesti kajoamista merkitsevän muuttuvan maankäytön aluevarauksia muinaisjäännöksen kohdalle. Menettely koski ennestään tie-

dossa olevien muinaisjäännösten lisäksi niitä jäännöksiä, jotka oli todettu hankkeen johdosta tehdyssä inventoinnissa. Määrä ei ole huomattava, mutta kertoo siitä, että inventointeja ei aina tehty riittävän ajoissa tai että ennestään tiedossa olevien suojelukohteiden rauhoitusta ei otettu aina huomioon riittävällä vakavuudella ja huolellisuudella.

Arkeologisia selvityksiä tehtiin kaavahankkeissa vuosikymmenen aikana säännöllisesti ja niiden määrä kasvoi tutkimusajanjaksona. Joissakin kaavahankkeissa inventointi jätettiin kuitenkin tekemättä kaavoittajan harkittua itse sen tarpeellisuuden museoviranomaisen lausunnoista huolimatta. Näissä hankkeissa otettiin huomioon ennestään tunnettujen muinaisjäännösten vanhat tiedot, mutta niiden ajantasaisuutta ja ennestään tuntemattomien jäännösten paikantamista ei oltu lähtökohtaisesti valmiita tekemään. Yleiskaavaan voitiin jopa tehdä sm-suojelumerkintä ilman muinaisjäännöksen maastotarkastukseen perustuvaa tietoa. Kielteinen suhtautuminen arkeologisten kohteiden inventointiin kustannuksiin ja ajankäyttöön liittyvistä syistä oli jäännösten uhanalaisuutta lisäävä asia.

Arkeologisten jäännösten uhanalaisuuteen vaikutti joissakin tapauksissa myös se, tulivatko yleiset työhankkeet museoviranomaisen tietoon ja lausunnonle vai toteutettiin niitä ilman museoviranomaisen antamaa ohjausta. Tämä ei ollut yleistä, mutta ilmeni aika ajoin tutkimusajanjakson aikana. Toimintatapa liittyi erilaisiin työhankkeisiin, ja taustalla vaikuttivat useat syyt kuten huolimattomuus hanketta koskevien velvoitteiden tuntemuksessa tai noudattamisessa.

Muinaisjäännösten vahingoittumisessa ja jäännösten tuhoutumisessa huomio kiinnittyy erityisesti yksityishenkilöiden kiinteistöillä toteutettuihin pienehköihin rakennushankkeisiin. Niitä koskevat rakennus-, purkulupa- ja poikkeuslupa-asiat, suunnittelutarvehakemukset tai vasta alustavassa vaiheessa olleet rakennussuunnitelmat liittyvät selvästi muinaisjäännöksen vahingoittumiseen tai tuhoutumiseen. Näitä hankkeita suunniteltiin aika ajoin suoraan muinaisjäännöksen kohdalle. Maakunnassa liikkueensa museoviranomainen havaitsi muutamia kertoja muinaisjäännöksen alueelle tai liian lähelle tapahtuneen rakentamisen, josta ei ollut otettu etukäteen yhteyttä museoviranomaiseen. Rakennuslupahakemuksista ei pyydetty museoviranomaisen lausuntoa läheskään samassa suhteessa, kuin kunnissa myönnettiin rakentamisen lupia. Kaikki suunnitelmat eivät luonnollisestikaan koskeneet ennestään tiedossa olevaa (tai potentiaalista, ennestään tuntematonta) muinaisjäännöstä, mutta pyytämällä lupahakemuksista useammin lausuntoja olisi voitu välttää joidenkin muinaisjäännösten vahingoittuminen. Useimmissa kunnissa rakennusvalvontaviranomainen kuitenkin lähetti lupahakemuksia lausunnonle maakuntamuseoon melko säännöllisesti. Rakentamisen lupamenettelyyn ja ongelmallisiin suojelutapauksiin liittyviä hankkeita oli esimerkiksi Kangasalan, Viialan ja Pirkkalan kunnissa.

Osa rakennusvalvontaviranomaisista ratkaisi lupahakemusten käsittelyssä

muinaisjäännöstä koskevan näkökohdan soveltamalla asiaan muinaismuistolain 14 §:n mukaista menettelyä: luvan ehdoksi asetettiin yhteydenotto museoviranomaiseen, mikäli kaivutyössä löytyy kiinteä muinaisjäännös. Käytäntö osoitti, ettei yhteydenottoja kuitenkaan tullut. Samaan aikaan voitiin havaita, että yksityisten rakennushankkeita oli toteutettu luvatta jopa kokonaan muinaisjäännöksen kohdalla. Muinaisjäännöksen havaitseminen ja tunnistaminen voi edellyttää sellaista asiantuntemusta, jota hankkeen toteuttajalla ei tavallisesti ole. Mikäli löytöjä oli, niihin ei osattu kiinnittää huomiota tai työn pysäyttäminen ja yhteydenotto museoviranomaiseen jäi muusta syystä tekemättä.

Selvityksiä koskevien tietojen osalta vanhentuneen, 1980- tai 1990-luvulla vahvistetun asemakaavan käyttö rakennuslupien myöntämisessä aiheutti joissakin tapauksissa muinaisjäännöksen uhanalaisuutta ja jopa vahingoittumisen.

Yksityisten pienissä rakennushankkeissa maankäyttäjät arvioi toisinaan itse riittävän etäisyyden muinaisjäännökseen eikä ottanut hyvissä ajoin etukäteen yhteyttä museoviranomaiseen. Osassa näistä tapauksista toimittiin epähuomiossa, mutta osa oli tietoisesti tehtyjä ratkaisuja. Tutkimuksen tekijän tulkinnan mukaan yksityinen maanomistaja koki niissä tapauksissa, että omalla kiinteistöllä toimiminen ja rakentamisen kiireellisyys oikeuttivat sivuuttamaan muinaisjäännöksen säilyttämisen. Aikatauluihin ja rakentamisen kustannuksiin liittyvät paineet koettiin vahvempina toiminnan perusteina kuin suojelusäännöksen noudattaminen tai valmius säilyttää arkeologista kulttuuriperintöä. Haittojen vähentämisen kannalta oli ongelmallista, että näissä tapauksissa muinaisjäännöksen luvattomasta kajoamisesta oli seurauksena vain museoviranomaisen antamat moitteet.

Muinaisjäännöksiä vahingoittui ja jopa tuhoutui 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana suojeluhallinnon toimista ja muinaismuistolaissa säädetystä rauhoituksesta huolimatta. Museoviranomainen havaitsi 26 tutkimusajanjakson aikana tapahtunutta muinaisjäännöksen luvattomassa kajoamisessa tapahtunutta vahingoittumista, joista muutamat merkitsivät jopa jäännöksen tuhoutumista kokonaan. Määrä on huomion arvoinen, vaikka se ei ole suuri. Tuhoutumisen tai fyysisen vahingoittumisen taustalla olevat syyt olivat samoja kuin muissakin haittavaikutuksissa.

Muinaisjäännöksiin pysyvästi tai pitkään vaikuttavat olosuhteet kuten paikan maanomistus, sijaintimiljöö, vallitseva maankäyttö ja muinaisjäännöksen tyyppi vaikuttivat suoraan tai välillisesti jäännöksen säilymiseen ja sen olosuhteiden haittalliseen muuttumiseen alueidenkäytössä.

Useimmat muinaisjäännökset sijaitsivat yksityishenkilöiden omistamilla kiinteistöillä. Osa maanomistajista on saanut muinaisjäännöstä koskevan rauhoitusilmoituksen, mutta yli puolta omistajista ei ole vuosikymmenen loppuun mennessä informoitu rauhoituksen merkityksestä oman kiinteistön käytössä. Yhteys yksityiseen maanomistukseen on huomionarvoinen myös siksi, että yk-

sityishenkilöiden tyypillisiä työhankkeita olivat rakentamisen erilaiset lupahakemukset, joista muinaismuistolaissa ei ole erikseen säännelty ja joista vain osa tuli museoviranomaiselle lausuntoa varten hankkeita toteutettaessa.

Kuntien ja muiden julkisyhteisöjen omistamilla kiinteistöillä sijaitsevia muinaisjäännöksiä voi pitää monessa tapauksessa paikallisen kulttuuriperinnön hyödyntämättömänä potentiaalina. Julkisen maanomistajana, alueidenkäytön suunnitteluun keskeisesti osallistuvana ja rakentamista valvovana toimijana kunnalla voi ajatella jopa olevan yksityistä maanomistajaa laajempi vastuu kulttuuriympäristön tilasta. Julkisessa, kunnallisessa omistuksessa olevien muinaisjäännösten tila ei kuitenkaan erityisesti poikennut edukseen yksityisomistuksessa olevien kiinteistöjen muinaisjäännösten tilanteesta. Kunnilla ja muilla julkisilla yhteisöillä voi myös ajatella olevan merkitystä hyvän esimerkin antamisessa paikallisen tai laajemmin tunnustetun arkeologisen perinnön hoidossa.

Useat vallitsevan maankäytön muodot merkitsivät jatkuvaa, usein toistuvaa muinaisjäännökseen kajoamista eri tavoin. Vallitsevan maankäytön ohjeita määriteltiin usein tapauskohtaisesti, erilaisten olosuhteiden tullessa pohdittaviksi. Vallitsevana maankäyttönä pidetty toiminta oli sallittua, koska aluetta oli voitava käyttää esimerkiksi asunnon pihapiirinä tai muokattavana peltona. Vallitsevan käytön arvioitiin jo aiemmin muokanneen muinaisjäännöstä siten, että toiminnan katsottiin voivan jatkua edelleen samaan tapaan eikä toiminnasta seuraavan kajoamisen katsottu edellyttävän erikseen annettavaa lupaa.

Erilaisten alueidenkäytön haitallisten vaikutusten ja arkeologisiin jäännöksiin kohdistuneiden muutosten taustatekijät voi luokitella aihepiireittäin seuraaviin ryhmiin (katso tarkempi erittely liitteessä 10).

- a. **Hankesuunnitelmien sisältö, alueidenkäytön menettelyt ja käytännöt**
- b. **Hankkeen toteuttajien tiedot arkeologisista kohteista ja suhtautuminen niiden suojeluun**
- c. **Arkeologista kulttuuriperintöä ja suojelua koskevan informaation saanti ja laatu**
- d. **Museoviranomaisen toiminta**
- e. **Muinaismuistolaki**
- f. **Muinaisjäännöksen ominaisuudet**

Haitallisten vaikutusten ilmenemistä ja niiden taustalla vaikuttaneita ilmiöitä voi pohtia erilaisten hanketyyppien näkökulmasta. Tutkimusaineistossa yleisimmissä hankkeissa uhanalaisuuden ja vahingoittumisen taustalla vaikuttivat monet ilmiöt ja asiat:

Kaavoitus

- alueen käyttötavan muuttuminen; esimerkiksi aikaisemmin rakentamaton

tai vähäisessä käytössä ollut muinaisjäännöksen ympäristö muuttuu jatkuvan säännöllisen toiminnan alueeksi

- alueidenkäytön suunnittelun käytännöt
- eri alojen asiantuntijoiden toimintatavat
- kaavamerkintöjen laatimisen huolellisuus, kyky ennakoida ja arvioida merkintöjen vaikutukset
- muinaisjäännösten suojelun asema muussa ympäristöön liittyvässä toiminnassa
- museoviranomaisen tiedot ja tuntemus alueidenkäytön toimintakentästä, alueidenkäytön erilaisten toimialojen vieraus museoviranomaiselle
- museoviranomaisten suojeluun soveltamat linjaukset ja suojelupoliittiset ratkaisut (historiallisten jäännösten suojeluohjeiden muuttuminen kaavahankkeen aikana, kajoavien tutkimusten käyttö muinaisjäännösten laajuuden selvittämisessä)

Infrastruktuurin hankkeet

- suojeluviranomaisen tiedot infrastruktuurihankkeiden vaikutuksista ja kyvykkyys arvioida niitä
- museoviranomaisen suojelutoimien muodostama kokonaisuus toimintaprosessina
- hankkeen toteuttajan laatiman vaikutusten arvioinnin puutteellisuus
- hankkeen toteuttajan suhtautuminen suojeluun, eri työosuuksien priorisointi
- olennaisen tiedon erottuminen museoviranomaisen lausunnoista
- suojeluviranomaisen kommunikointitapa hankkeen toteuttajien kanssa ja suojelunäkökohtien työstämisen tapa
- hankkeen toteuttajien tiedon taso
- muinaismuistolain toimivuus
- rakentajien muinaismuistolain tuntemus ja lain asema hankkeiden toteuttamisessa
- museoviranomaisen tiedot kunnan toimijoiden eri osa-alueisiin jakautuneesta työnjaosta ja vastuista hankkeen hallinnassa
- museoviranomaisen reagoinnin oikea-aikaisuus
- luvattomassa kajoamisessa sanktioiden lievyys tai puuttuminen
- hankkeiden toteuttajien aiemmat kokemukset muissa maakunnissa muinaisjäännösten suojelusta; samanlaisissa hankkeissa ei oltu jouduttu vastaavalla tavalla tekemisiin muinaisjäännösten suojelun normien ja ehtojen kanssa
- hankkeiden luonne ja rakenne
- muinaismuistolain sisältö ja tulkinta, lain puutteet (säännelemättä olevat aiheet)

- eräät museoviranomaisten vakiintuneet muinaisjäännösten suojelun menettelyt (vaiheittainen rajaaminen, rajoja ei määrätä laissa säädetyllä tavalla)
- työhankkeen pitkä kesto
- säilyttämisen, suojelemisen ja suojelukäytäntöjen perustelemisen puuttuminen
- tarjolla olevan informaation käyttämättä jättäminen
- hankkeen toteutuksessa työn koordinoinnin kehittäminen, kulttuuriympäristön arvot puuttuivat hankkeille suunnitellusta tehtävien tarkastuslistasta
- alueen vallitseva maankäyttö, joutomaan tai muun alueen pusikkoisuus
- toimijoiden määrä ja se, missä tietoa oli ja missä se vaikutti
- maanomistaja ei saanut suoraan tietoa muinaisjäännöksestä
- kaivutöiden tekijöiden taidot ja tiedot, kyky ja mahdollisuus tunnistaa muinaisjäännös-kaivutyössä
- seurausten puuttuminen luvattomasta kajoamisesta tai seurausten lievyys
- muinaisjäännöksen luonne ja asu epäselvät, paikka vaikeaselkoinen, jäännös vaikeasti hallittava
- hankkeen toteuttajan omatoiminen eteneminen (menettely, toimintatapa)
- tietoaineksen ja lupien hajautuminen kunnassa eri tahoille ja hallintokunnille; missä tieto muinaisjäännöksestä oli kunnassa
- sisävesien vedenalaisen arkeologisen aineiston heikko asema suojeluhallinnossa ja alueidenkäyttäjien tietoisuudessa
- muinaismuistolain säännösten laiminlyöminen
- paikan hyvät elinkeinolliset resurssit
- muinaismuistoasetuksen suojeluratkaisujen heijastuminen vielä muinaismuistolain voimaantulon jälkeen maankäyttäjien keskuudessa (jäännös tutkitaan pois työhankkeen tieltä)
- vuosikymmeniä sitten tehty suojelun ratkaisu muinaisjäännöksen ennallistamisesta
- piittaamattomuus, tietämättömyys, suhtautumistapa
- maankäytön suunnittelijan toimintatavat ja -käytännöt
- muinaisjäännös ei saa suunnittelussa ja muutoksen toteuttamisessa merkittävää asemaa
- suojellaan lain velvoittavuuden takia
- suunnittelussa ennakkoon lukkoon lyötyjä ajatuksia ja odotuksia
- arvovalta suunnittelijoiden ja suojeluviranomaisten kesken

Pienehköt yksityiset rakennushankkeet

- uudisrakentamisen massiivisuus, mittasuhteet, sijainti marginalisoivaa; ympäristön muutoksen toteutustapa
- rakentajan asenne, lausunnon sisällöstä ja laista piittaamaton toiminta
- rakennusvalvontaviranomainen ei puuttunut asiaan; suojelun vähättely

- luvattoman toiminnan jatkaminen
- museoviranomainen ei aina varmistunut ennen asemakaavan hyväksymistä, että muinaisjäännöstä koskevat asianmukaiset tiedot ja tietoja koskevat ehdot ovat kaava-aineistossa
- rakennusvalvontaviranomainen ei reagoi rakennuspaikan välittömässä läheisyydessä sijaitsevaan alustavasti rajattuun muinaisjäännökseen
- toimiminen lausunnon ehtojen ja museoviranomaisen kiellon vastaisesti; menettelytapa, myös rakennusvalvontaviranomaisen osalta, ei vain rakentajan
- seuraamusten puute luvattomasta kajoamisesta
- maanomistaja ei saanut tietoa tontilla löytyneestä muinaisjäännöksestä

Vesialueiden hankkeet

- museoviranomaisen ohjauksen piirissä olleiden hankkeiden vähäisyys
- yleisissä työhankkeissa ei mahdollisesti toimittu aina MML:n 13 §:n edellyttämällä tavalla ja otettu etukäteen selkoa muinaisjäännöksiin liittyvistä asioista
- vähäisemmiksi luokiteltavat ruoppaustyöt eivät edellyttäneet ympäristöviranomaisen myöntämää lupaa
- sisämaan vedenalainen kulttuuriperintö oli oletettavasti maalla oleviin kiinteisiin muinaisjäännöksiin verrattuna tutkimuksellisesti ja suojelun kannalta muutoinkin marginaalisemmassa asemassa
- yleinen tietämys vedenalaisesta kulttuuriperinnöstä saattaa olla heikompi kuin muun arkeologisen perinnön tuntemus

Kunnat muodostavat kiinnostavan tarkastelunäkökulman alueidenkäytön haittoihin. Tutkimusajanjaksona Pirkanmaan kunnista Vammalasta, kuntaliitosten jälkeisestä Sastamalasta, tunnettiin eniten kiinteitä muinaisjäännöksiä ja muita suojeltuja arkeologisia kohteita. Määrä oli runsas myös Tampereella, Nokialla ja Kangasalla. Tampereella suhteellisen suuri osa arkeologisista kohteista sijaitsi kaupungin omistamilla kiinteistöillä, mikä poikkesi selvästi muista kunnista, joissa arkeologiset suojelukohteet sijaitsivat pääosin yksityishenkilöiden tai muiden yksityisten omistamilla kiinteistöillä.

Tutkimusajanjaksona alueidenkäytön hankkeita tuli kaiken kaikkiaan eniten lausunnonle Tampereen, Sastamalan ja Kangasalan ympäristöä koskevista hankkeista. Myös sellaisista vireän maankäytön kunnista kuten Ylöjärveltä, Vesilahdelta, Pälkäneeltä ja Lempäälästä tuli runsaasti hankkeita lausunnonle. Vähiten niitä lähetettiin Kihniön, Juupajoen ja Punkalaitumen alueen hankkeista, missä kuntien koko ja asukasluku olivat pienet ja maankäytön määrä oletettavasti muita kuntia vähäisempää. Yksityiskohtaisia arkeologiaa koskevia lausuntoja annettiin eniten Vammalan, sittemmin Sastamalan kaupungin alueella suunnit-

tellusta ja toteutetusta alueidenkäytöstä. Yksityiskohtaisia lausuntoja oli muita enemmän myös Tampereen, Pälkäneen ja Valkeakosken alueen hankkeissa. Pienet kunnat erottuivat muista yksityiskohtaisten lausuntojenkin vähäisessä määrässä.

Useimmat niistä hankkeista, joita museoviranomainen ei puoltanut tai joihin sisällytettiin muinaisjäännökseen liittyviä ehtoja, toteutettiin Vammalassa/Sastamalassa, Kangasalla ja Lempäälässä. Muiden kuntien alueella kyse oli yksittäisistä puoltamatta jääneistä hankkeista. Tällaiset hankkeet liittyivät varsinkin infrastruktuurin rakentamiseen ja asemakaavoitukseen.

Hankkeita suunniteltiin ja osaksi toteutettiin muinaisjäännöksen kohdalla eniten Sastamalassa, Kangasalla, Pälkäneellä, Tampereella, Valkeakoskella, Pirkkalassa, Lempäälässä, Toijalassa, Hämeenkyrössä ja Ylöjärvellä. Vaikka määrät eivät kunnissa olleet suuria, asia kiinnittää huomiota. Vuonna 2010 kokonaan tuhoutuneita muinaisjäännöksiä tunnettiin eniten Sastamalasta (65). Luvussa ovat mukana myös ennen 2000-lukua tuhoutuneet kohteet. Muissa kunnissa tuhoutuneita muinaisjäännöksiä oli museoviranomaisten tiedossa huomattavasti vähemmän: esimerkiksi Ylöjärvellä 13, Tampereella 12, Valkeakoskella 12, Kangasalla 11, Valkeakoskella 8, Hämeenkyrössä 9, Pirkkalassa 6, Ikaalisissa 6 ja Nokialla 6.

Tutkimusajanjaksona tehtiin muinaisjäännöksiin kajoavia arkeologisia koe- ja pelastuskaivauksia alueidenkäytön hankkeiden johdosta eniten Tampereella, Vammalassa/Sastamalassa ja Kangasalla. Useat alueidenkäyttöön liittyvät luvanvaraiset kenttätutkimukset merkitsivät kiinteiden muinaisjäännösten säännöllistä kajoamista. Kenttätutkimuksiin liittyvinä haittoina voi pitää sitä, että arkeologisia koetutkimuksia tehtiin tavallisesti suhteellisen pienin tutkimusaloin, maankäyttöhankkeen lähtökohdista ja tarpeista käsin. Samaa kohdetta voitiin tutkia vuosien aikana pala kerrallaan. Tutkimus tehtiin kulloinkin kaivutyön, rakentamisen tai muun hankkeesta johtuvan syyn määrittämässä kohdassa.

Yleisin kenttätutkimus kaavahankkeissa oli inventointi. Syynä olivat varsinkin vanhentuneet tai puutteelliset tiedot, suojeluohjeiden kehittyminen ja selvitysten laatuvaatimusten kehittäminen. Kaavahankkeet johtivat usein ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten löytymiseen hankealueelta. Kaikista kaavoitushankkeista 33 %:ssa hankkeista tehtiin koekaivauksia ennen kaavan hyväksymistä. Syynä oli kajoavan maankäytön varauksen osoittaminen muinaisjäännöksen lähelle ja se, ettei kaavasunnitelmaan tehty muutoksia suoralta kädeltä.

Eräs epäsuora haitallinen alueidenkäytön piirre on muinaisjäännösten luvaton kajoaminen, joka ei johda tutkintaan ja josta ei ole kajoamisen tekijälle mitään seurauksia. Muinaismuistorikkomuksia ja muinaisjäännöksiin kohdistuvia rakennussuojelurikoksia saatetaan tehdä saamatta niistä rangaistusta. Piilorikkollisuudeksi luonnehdittu ilmiö vaikuttaa epäsuoralla tavalla kiinteiden muinaisjäännösten uhanalaisuuteen. Vastaavalla tavalla tutkinnan vähäisyyden,

korkean syytekynnyksen ja luvattomasta kajoamisesta annettujen rangaistusten lievyyden voi olettaa toimivan luvattomissa kajoamistapauksissa. Koko maan tilannetta ajatellen kriminalisoinnin tehottomuuden voi tulkita välillisesti vaikuttaneen uhanalaisuuteen. Pirkanmaan luvattoman kajoamisen tapauksissa ei ollut oikeuskäsittelyyn edenneitä tapauksia tutkimusajanjakson aikana.

Arkeologisen perinnön suojelussa lainkäyttö ja hallinnolliset toimet ovat keskeisessä asemassa. Ne ovat välttämättömiä alueidenkäytön yhteydessä. Normien korostuminen ja hallintotoimien keskeisyys ovat muodostaneet arkeologisen perinnön hallintaan vahvasti viranomaisuuden leimaaman osa-alueen, mikä on kehittynyt muita lähestymis- ja toimintatapoja korostuneemmaksi. Tämä on osaltaan voinut vaikuttaa muinaisjäännösten huomioon ottamisessa ja jäännösten merkittävyyden hahmottumisessa laajemminkin yhteiskunnassa. Muinaisjäännöksiä on myös opittu pitämään arvokkaina siksi, että suojelu on vahvasti lakisäateistä. Viranomaisuus ja lainkäyttö ovat tarpeellisia, mutta eivät saisi muodostua hallitseviksi suhteessamme arkeologiseen kulttuuriperintöön ja tavoissamme hallita sitä.

Vaikka yksityiskohtaisissa lausunnoissa museoviranomaisen kannanotoissa korostuivat alueidenkäyttöön liittyneet haittavaikutukset, monilla hankkeilla voi havaita olleen samanaikaisesti myös arkeologisten kohteiden säilymistä suoraan tai välillisesti edistäviä vaikutuksia. Ne ilmenivät muinaisjäännöksen asemassa tai maankäyttäjien ja museoviranomaisen toiminnassa fyysisinä ja aineettomina asioina. Suotuisia vaikutuksia voi luonnehtia seuraavaan tapaan.

Muinaisjäännös osana ympäristön muutosta

- Muinaisjäännös muuttui merkityksettömästä asiasta aiempaa jonkin verran tiedostetummaksi ympäristön elementiksi. Maankäytön ratkaisujen työstäminen lisäsi maankäytön suunnittelijoiden ja maankäyttäjien tietoisuutta ja tietoa arkeologisesta perinnöstä. Myös laajempi tietoisuus ja tiedon taso arkeologisesta perinnöstä vahvistui (maanomistaja, hankkeen toteuttaja, muut viranomaiset).
- Hankkeiden vaikutuksista muinaisjäännösten sinänsä tärkeän tieteellisen arvon ja historiallisen muiston merkitysten rinnalle virisi joissakin tapauksissa uusia merkityksiä kuten yhteisöllinen merkitys. Muinaisjäännös muuttui uudella asutusalueella asukkaiden tiedostamaksi ja jopa hyödyntämäksi kohteeksi, jolle asukkaat antoivat omia merkityksiään ja itse mieltämiään arvoja.
- Muinaisjäännöksestä voi muodostua osa uuden asuinalueen kerroksellisuutta tai yksi alueen visuaalisista ja historiallista syvyyttä omaavista kiintopisteistä.
- Säännöllinen peltoviljely tai paikan käyttö joutomaana päättyi muinaisjäännöksen alueella ja jäännös muuttui hankkeen vaikutuksesta hoidetuksi vir-

kistysalueeksi, viheralueeksi tai puistoksi.

- Hankkeen toteuttamista seuraava maaston maisemointi saattaa myöhemmin parhaassa tapauksessa siistiä miljöötä ja edistää hyvällä tavalla muinaisjäännöksen hahmottumista.

Yhteisöllisten merkitysten kiinnittyminen muinaisjäännökseen

- Paikan muuttunut käyttö toi asukkaita/paikan käyttäjiä muinaisjäännösten yhteyteen
- Muinaisjäännöksen hoidon ja vaalimisen tiedostaminen vahvistui
- Muinaisjäännöksen osia otettiin uudella asuinalueella adoptio-toiminnan kohteiksi, mikä vaikutti jäännöksen siistiytymiseen, jäännöksen tilan aiempaa säännöllisempään seurantaan sekä muinaisjäännöksen merkityksen ja historian ymmärryksen syvenemiseen.
- Adoptiotoiminnan myötä arkeologinen kohde toimii linkkinä omaan asuinympäristöön, sen ominaisuuksiin ja ilmiöihin.
- Adoptiotoiminta mahdollisti aktiivisen kannanoton ympäristön arkeologisten arvojen säilyttämiseen.
- Muinaisjäännös vaikutti yhteisöllisten arvojen ja merkitysten syntymiseen ja syvenemiseen.

Ennestään tuntemattoman arkeologisen kohteen löytyminen, sen arvojen ja säilyttämisen pohdinta

- Hanke käynnisti arkeologisen inventoinnin, jossa löydettiin ennestään tuntemattomia jäännöksiä
- Hankealueen historialle luonteenomaisen uuden muinaisjäännöstyyppin löytyminen (esimerkiksi eräsijoja Pohjois-Pirkanmaalta)
- Hankkeen johdosta tehdyssä tutkimuksessa pystyttiin täsmentämään muinaisjäännöksen ominaisuuksia, tarkkoja rajoja, säilyneisyyttä ja arvoa
- Hanke edisti/mahdollisti muinaisjäännöksen tyyppin ja arvon pohtimisen viranomaisten kesken ja laajemmin arkeologikunnassa (esimerkiksi nuoret tai yleiset historialliset jäännökset)

Maankäytön toimintatavat ja hankkeiden toteuttaminen

- Suojelutyö kannusti suunnittelijaa/hankkeen toteuttajaa vaihtoehtoisten maankäytön ratkaisujen, toimintatapojen ja käytäntöjen kehittämiseen
- Maanomistajan valmius hankesuunnitelman muuttamiseen vahvistui
- Rakennusvalvontaviranomaisen kanssa selvitettiin muinaisjäännöksen tilanne voimassa olevassa kaavassa, jolloin kunnassa tarkentui tieto vanhoihin kaavoihin sisältyvistä muinaisjäännöksen kajoamisen riskeistä
- Rakentajien/hankkeiden toteuttajien kokemukset muinaisjäännöksen huomioon ottamisesta kasvoivat

- Hankkeen toimijat tarkistavat menettelyjään ja totuttuja käytäntöjään, hankkeen toteuttajan asenne muinaisjäänöksiin avartui
- Kunta ehdotti maanomistajalle tontinvaihtoa muinaisjäänöksen säästämissä
- Hankkeen siirtäminen varteenotettavana vaihtoehtona vahvistui

Museoviranomaisten toiminnan periaatteet ja käytännöt

- Museoviranomainen pohti ja arvioi omia suojeluperiaatteitaan ja käytäntöjään
- Museoviranomainen punnitsi jäänöksen tulkintaa ja perusteli säilyttämistä
- Hanke vaati museoviranomaisia kehittämään arkeologisen kohteen ja sen suojelustatuksen määrittelyä
- Hankkeen ohjaus vaati museoviranomaista perehtymään perusteellisesti työhankkeen sisältöön ja toteutukseen ja saamaan selkeämmän käsityksen hankkeen ja maankäyttäjän näkökulmista
- Muinaismuistolain soveltamisen, tulkinnan ja toimivuuden pohdinta lisääntyi ja sääntelyn nykymaankäyttöön liittyvien epäkohtien määrittely tarkentui

5.7 ARKEOLOGISTEN SUOJELUKOHTEIDEN JA ALUEIDENKÄYTÖN SUHTEEN POHDINTAA

Muinaisjäänösalueella tai sen välittömässä ympäristössä alueidenkäyttö vaikutti tutkimusajanjaksona jäänöksiin erilaisin tavoin. Arkeologiset kohteet voivat säilyä alueidenkäytössä kajoamattomina, mutta osa työhankkeista haittasi kohteiden säilymistä tuodessaan niiden yhteyteen uusia käyttötarkoituksia ja paikan merkityksiä. Lähdeaineiston perusteella noin kolmannes alueellisen museoviranomaisen tietoon tulleesta Pirkanmaan alueidenkäytön hankkeista oli arkeologisille suojelukohteille haitallisia. Alueidenkäytön suunnitelmiin ja hankkeiden toteuttamiseen saattoi sisältyä jo lähtökohtaisesti suojelun kanssa ristiriitaisia piirteitä. Toisinaan alueidenkäyttöhanke saattoi myös edistää arkeologisen perinnön säilymistä. Suotuisan maankäytön analysoiminen tässä työssä käytettyä lausuntoaineistoa laajemman tutkimusaineiston avulla on jatkossa tarpeellista hyvään säilymiseen liittyvien tekijöiden määrittelemiseksi. Tutkimus tuottaisi kiinnostavaa tietoa siitä, mitkä alueidenkäytön suunnittelun ja toteuttamisen piirteet tukevat eri hanketyypeissä arkeologisen perinnön suotuisia säilymisolosuhteita.

Edeltävissä luvuissa analysoitiin maakunnan alueidenkäytön ja muinaisjäänösten yhdistämistä ja muodostettiin synteesi alueidenkäytön haittavaiku-

tuksista suojelukohteisiin. Tutkimuksen päätteeksi nostetaan esille jatkossa pohdittavaksi oleellisia alueidenkäytön ja arkeologisten suojelukohteiden yhdistämisen aiheita.

KIINTEÄ MUINAISJÄÄNNÖS KULTTUURIPERINTÖNÄ

Kiinteät muinaisjäännökset ovat hallinnollisen suojelutoiminnan ja alueidenkäytön ohjaustyön keskiössä jatkossakin. Ne ovat monimuotoiseen kulttuuriperintöön sisältyvää, runsastuvaa arkeologista aineistoa. Perinnön suojelusta vastaavilla ammattilaisilla ja osaksi myös suurella yleisöllä on melko selvä käsitys siitä, mitä kohteita muinaisjäännöksiin luetaan kuuluvaksi. Määrittelyssä voidaan käyttää uutta *Arkeologisen kulttuuriperinnön opasta*, muinaismuistolakia, kansainvälisiä sopimustekstejä sekä suojeluhallinnon laatimia ohjeita. On myös oletettavaa, että julkisten ja virallisten määritelmien rinnalle kehittyy vähitellen yksityisempiä, yhteisöllisiin ja yksilöllisiin kokemuksiin perustuvia määritelmiä, missä heijastuu kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen vaikutus. Sellaisissa määritelmissä voivat edustua aiempaa useammin nykyajan arkeologiset ilmiöt tai muutoin perinteisestä arkeologisesta ajattelusta poikkeavat näkemykset.

Alkuperäisestä käytöstä jäätyään kiinteä muinaisjäännös tai muu arkeologinen suojelukohde on jokin paikka ympäristössä. Moni muinaisjäännös on ollut syntyessään aikansa ”rakennettua ympäristöä” - se on ollut toiminnallinen, käytössä oleva fyysinen objekti, jolla oli merkityksiä yhteisölleen oman aikansa maailmassa. Jäätyään käytöstä alkuperäisen merkityksensä menettänyt objekti on myöhemmin saanut uusia merkityksiä ja toisen nimityksen. Siitä on muodostunut kiinteä muinaisjäännös (tai muu kulttuuriperintökohde), joka on saanut uuden merkityksen menneen elämän tietolähteen ja muiston konkretisoitumana.

Kiinteä muinaisjäännös on paikkana ja tilana kuitenkin tietolähdettä ja muistoa monimerkityksisempi kulttuurinen, yhteiskunnallinen ja jopa ympäristöpoliittinen elementti. Kiinteät muinaisjäännökset ovat ensinnäkin todellisia jäännöksiä menneestä maailmasta. Samalla yksittäisistä arkeologisista kohteista koostuva muinaisjäännöskanta on arkeologian asiantuntijoiden käsityksistä ja ratkaisuihin muodostuva kokonaisuus siitä, mitä säilytetään menneisyyden muistoina ja varjellaan haitallisilta muutoksilta. Kiinteät muinaisjäännökset ovat kulttuuriperinnön määrittelyssä laajemmasta arkeologisesta aineistosta valittuja kohteita. Rauhoitettuna ympäristön arvokohteena muinaisjäännös on niin ikään hallintoarkeologinen objekti ja antikvaarisen suojelutoiminnan synnyttämä ilmiö. Samanaikaisesti muinaisjäännös voi olla myös erilaisten kokemusten ja merkitysten muodostama tila, jossa kokemukset liittyvät arkeologien, maanomistajan, maankäytön ammattilaisten, arkeologian harrastajien tai muiden ih-

misten toimimiseen muinaisjäännöksen yhteydessä.

Muinaisjäännöksen ensisijaisena funktiona pidetään sen säilymistä menneisyyden konkreettisena muistona ja tietolähteenä. Toisilla muinaisjäännöksillä voi olla myös spesifimpi julkinen käyttötarkoitus nähtävyytenä. Jotkin muinaisjäännökset ovat valikoituneet yhteisöllisiksi adoptiokohteiksi. Historialliset rakennukset ovat muiston ilmentymän ja tietolähteen lisäksi monin tavoin elettyjä ja koettuja tiloja. Rakennuksilla on taloudellisia ja muita merkityksiä omaisuutena ja käyttökohteina. Rakennuksiin verrattuna useimpien kiinteiden muinaisjäännösten mieltäminen koettuna tilana ja merkityksellisenä paikkana on vaikeampaa ja harvinaista – voi jopa kysyä, voiko muinaisjäännös olla muuttunut eräänlaisiksi epätilaksi tai epäpaikaksi siitä syystä, että jäännös on eri syistä rajautunut merkityksellisen elinpiirin ulkopuolelle. Kun muinaisjäännöksen säilyttämisen keinoja kehitetään antikvaarisessa hallinnossa, on syytä pohtia muinaisjäännöstä myös tilana ja nykyihmisille merkitykselliseen elinpiiriin sisältyvänä paikkana.

Muinaisjäännösten suojelun historiaa tutkittaessa voi havaita, ettei suojelu ole itsestään selvää eivätkä suojelun motiivit ja jäännösten merkitykset ole pysyneet samoina eri aikoina. Antikvaarisen suojelutoiminnan ja siihen sisältyvien ideologisten ja yhteiskuntapoliittisten yhteyksien syvälinen tutkimus ja tuntemus ovatkin yksi arkeologisen perinnön vahvan hallintakyvyn edellytyksistä. Antikvaaristen viranomaisten velvollisuus on myös määritellä omalta osaltaan ja yhdessä yhteiskunnan muiden toimijoiden kanssa nyky-yhteiskunnan käsitys siitä, miksi säilytämme arkeologista kulttuuriperintöä ja mikä asema muinaisjäännöksillä on kulttuuriperinnön kokonaisuudessa. Määrittely on luonteva toteuttaa esimerkiksi valmisteltaessa muinaismuistoja koskevan lainsäädännön uudistamista.

MUUTOS

Arkeologisen kohteen ja alueidenkäytön yhteensovittamisen kokonaisuudessa muutos on keskeinen ilmiö. Muutos on luontoon ja yhteiskunnan toimintoihin kuuluva luonnollinen piirre, joka ilmenee monin tavoin ympäristössä. Muinaisjäännösten suojelussa alueidenkäyttöön yhdistyvään muutokseen saatetaan aiempien negatiivisten kokemusten johdosta suhtautua lähtökohtaisesti kielteisenä ilmiönä. Muinaisjäännöksen säilyminen muutoksessa on kuitenkin monimutkaisempi ja monimuotoisempi asia, kuin jäännöksen säilyttäminen mahdollisimman muuttomattomassa tilassa. Tämä suojeluperiaate jättää huomiotta sen, että samalla kun muinaisjäännös säilyy mahdollisimman muuttomattomana ja erossa maankäytöstä, jäännös saattaa ympäristössään syrjäytyä jääden nykyihmisille merkityksellisen elinpiirin ulkopuolelle.

Miten arvioidaan ja määritellään muinaisjäännöksen kannalta hyväksyt-

tävä muutos? Yksittäisessä suojelukohteessa ja maankäyttöhankkeessa vastaus on aina tapauskohtainen, mutta muutoksen ilmiötä tulee tarkastella myös yleisellä tasolla. Jo muinaisjäännöksen muodostumisprosessi koostuu useista muutoksista. Kun arkeologinen jäännös saa rauhoitetun muinaisjäännöksen aseman, muutokset eivät ole ohi vaan ajan kuluessa niitä ilmenee erilaisin tavoin: osa on paikan ja maaston luontaista muutosta, osa on seurausta itse muinaisjäännöksen ominaisuuksista ja rakenteesta. Merkittävä osa on kuitenkin seurausta maa- ja vesialueiden käytöstä yhteiskunnan tarpeisiin, julkisten tai yksityisten intressien johdosta.

Tutkimusaineisto havainnollisti moninaisen kirjon tapauksia, joissa alueidenkäyttö muutti yhden vuosikymmenen kuluessa muinaisjäännöksiä ja niiden miljöötä. Arkeologisia jäännöksiä kajottiin luvatta ja luvallisesti. Jäännöksen visuaalinen ja sisällöllinen ilmeikkyyden ja kertovuus heikkenivät tai tyrehtyivät, jäännöksen merkitysten ja arvojen muodostuminen häiriintyi tai estyi. Muutos saattoi merkitä esimerkiksi joutomaan, metsämiljöön tai peltomaiseman häviämistä ja alueella sijaitsevan kivilautaisen asuinpaikan tai historiallisen kylätontin lähiympäristön tiivistä rakentamista asutuskäyttöön.

Maankäytön muutos aiheuttaa usein kontrastin ympäristön erilaisten elementtien ja merkitysten välille. Kontrasti voi olla muinaisjäännökselle haitallinen, mutta joissakin tapauksissa kontrasti voi korostaa ympäristön merkityssäilytöjen ja ominaisuuksien kerroksisuutta ja eri-ikäisyyttä. Kontrasti voi myös edistää ympäristön elementtien erilaisuuden hahmottamista rikastaen ympäristöä ja vahvistaen sen ilmaisuvoimaa.

Onnistuneilla suojelutoimilla muinaisjäännös voi olla aiempaa tiiviimmin osa käytössä olevaa elettyä ympäristöä. Maankäytön muutos voi tuoda uusia asukkaita ja yhteisöjä muinaisjäännöksen yhteyteen ja vahvistaa yleistä tietoisuutta arkeologisesta perinnöstä. Muinaisjäännöksestä voi tulla muuttuneessa miljöössä huolenpidon ja huomion kohde sen sijaan, että se säilyy rakentamattomassa ympäristössä, mutta käytännössä unohtuneena ja umpeen kasvaneena.

Alueidenkäytön tuoma muutos ei ole yksinkertainen tai yksiselitteinen ilmiö, jolloin sen hallintakaan ei lähtökohtaisesti ole yksinkertaista. Alueidenkäytön muutoksen suunta, voimakkuus ja kulttuuriympäristön muutoskestävyys on ymmärretty antikvaarisessa suojeluhallinnossa oleellisiksi tekijöiksi muutoksen hallinnassa. Muutokseen sisältyy konkreettisten ja abstraktien ilmiöiden lisäksi huomattavaa suhteellisuutta ja jopa epäselvyyttä. Ympäristön muutoksessa muinaisjäännösten suotuisan aseman määrittelyn tueksi tarvitaan nykyistä enemmän tutkimusta, jossa saadaan täsmällistä tietoa muutoksen hallinnan kehittämiseen. Suojeluhallinnossa on myös syytä pohtia nykyistä analyyttisemmin sitä, mitä tarkoitamme muinaisjäännöksen hyvällä säilymisellä.

Arkeologinen jäännös on ollut menneinä aikoina alun perin käytössä ollessaan läheisessä yhteydessä ympäristöönsä. Suojeltuna muinaisjäännöksenä-

kin kohteella on yhteys ympäristöönsä, se on edelleen osa sitä. Muutokset muinaisjäännöksellä tai sen miljöössä kertovat paikan merkitysten muuttumisesta, yksilöiden ja yhteiskunnan suhtautumisesta menneisyyden aineelliseen jäännökseen. Muinaisjäännöksen muutokset voidaan tulkita myös osaksi jäännöksen eriaikaisia kerrostumia, kuten eräät arkeologisen perinnön teoreetikot ovat muistuttaneet.

Muinaisjäännöksen ja sen sijaintipaikan tila ilmentävät sitä, mitä merkityksiä arkeologisella perinnöllä on yhteiskunnassa. Tila heijastaa osittain myös tietoisuutta tai epätietoisuutta siitä, miksi säilytämme arkeologista kulttuuriperintöä.

ARKEOLOGISTEN KOHTEIDEN SUOJELUPERIAATTEET JA KÄYTÄNNÖT

Suojelupolitiikka, museoviranomaisten kehittämät toimintaperiaatteet ja suojelutyön käytännöt ovat oleellinen osa alueidenkäytön ja muinaisjäännöksen muutoksen hallintaa. Seuraavassa tarkastellaan eräitä antikvaarisen suojelun piirteisiin liittyviä pohdinnan aiheita.

Suojeluhallinnon periaatteet ja käytännöt vaikuttavat osaltaan suoranaisesti tai välillisesti siihen, minkälainen asema arkeologisilla kohteilla on ympäristössä. Pirkanmaan näkökulmasta arvioituna muinaismuistohallinnon tehtävien hajauttaminen Museovirastoa laajemmaksi maakunnalliseksi toimijaverkostoksi on merkinnyt arkeologisten jäännösten suojelun tehostumista: maakunnasta käsin on aiempaa säännöllisemmin mahdollisuus seurata kohteiden tilaa ja puuttua säilymisuhkiin ja ongelmiin. Alueellinen suojeluviranomainen voi reagoida nopeasti siellä, missä muinaisjäännökset viime kädessä vahingoittuvat. Pirkanmaan maankäytön ohjauksen kokemukset ja tässä tutkimuksessa tehdyt havainnot vahvistavat myös käsitystä siitä, että maakuntamuseon toiminnasta vastaava kunta ei ole pyrkinyt puuttumaan haitallisella tavalla maakuntamuseon suojeluratkaisuihin kunnan kannalta tärkeissä alueidenkäytön hankkeissa. Alueellisen toimijan vahvuuksiin kuuluvat lisäksi hyvä paikallistuntemus ja laaja alueellinen toimintaverkosto.

Valtion ja maakuntamuseon työnjako on monella tavalla suojeluun vaikuttava asia. Kysymys työnjaosta ja rooleista liittyy ennen kaikkea suojelupolitiikkaan ja resursseihin. Tehtävien jakautuminen ja toimijoiden roolit voivat myös olla herkkiä, koska hallintoon liittyy väistämättä vallankäyttöä ja siihen liittyvää vaikutusvaltaa. Valta voi sisältyä eri tavoin kulloinkin ajankohtaisiin hallinnon kehittämisen aiheisiin, mutta se on usein enemmän piilossa kuin julkisesti keskusteltuna. Hallintotehtäviin liittyvästä vallan jakautumisesta tulisi myös voida keskustella avoimesti ilmiönä ja pohtia suojeluun liittyvän vallan hyvyttä ja heikkouksia.

Viime vuosina vireillä olleen aluehallinnon laajan uudistushankkeen yhteydessä ELY-keskuksen ja Museoviraston väliseen työnjakoon on esitetty muutosta

ja asiaa koskeva muinaismuistolain tekninen uudistus oli vireillä vuonna 2017. Toteutuessaan muutosesitykset laajentavat Museoviraston päätöksentekovaltaa kajoamislupien käsittelyssä ja suoja-alueen rajojen määrittämisessä. Kun muinaisjäännösten suojelun lainsäädäntöä jatkossa uudistetaan perusteellisemmin, valtion ja alueellisen suojeluviranomaisen eli maakuntamuseon tai muun museon työnjako tulisi määrittellä selkeästi ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Nykyisen antikvaarisen suojeluhallinnon rakennetta ja toiminnan tuloksia tulisi myös nykyistä enemmän tutkia tieteellisin menetelmin. Jo kaksi vuosikymmentä käytössä ollut osittain hajautettu hallintomalli tarjoaa objektiiviselle hallinnon tutkimukselle hyvät lähtökohdat ja riittävästi lähdeaineistoa.

Antikvaarisessa hallinnossa on vuosikymmenten ajan vallinnut erillisiin tieteenaloihin, suojelun lainsäädäntöön ja pitkäaikaisiin käytäntöihin perustuva jako arkeologisen ja rakennetun perinnön osa-alueisiin. Jaottelu vaikuttaa suojelumenettelyihin ja osittain myös arkeologisen perinnön asemaan ympäristössä. Vaikka periaate kulttuuriympäristön hallinnasta kokonaisvaltaisena ilmiönä on vahvistunut 2000-luvulla, suojelutoiminnan käytännöissä on vielä huomattavan paljon kehitettävää kokonaisvaltaisen suojeluperiaatteen siirtämisessä käytännön tekoihin. Tämä ilmenee esimerkiksi kulttuuriympäristön arvottamisen osa-alueella.

Muinaismuistojen suojelun lainsäädännön uudistaminen on tullut vaiheittain valmisteille 2000-luvun loppupuolelta lähtien. Tässä tutkimuksessa on analysoitu eräitä muinaismuistolain säännöksistä johtuvia, alueidenkäytön ohjaukseen ja kiinteiden muinaisjäännösten suojeluun vaikuttavia aiheita. Tutkimustuloksia on syytä tarkastella muinaismuistojen suojelun sääntelyä uudistettaessa. Lainlaadinnan yhteydessä on tarpeellista ottaa kantaa muun muassa säilyttämisen tarkoitukseen, rauhoituksen kattavuuteen ja rauhoitusmenettelyyn sekä nykyistä toimivampiin rauhoitetun alueen rajaamisen menettelyihin. Säädytyössä tulee ottaa kantaa jatkuvasti karttuvan jäännöskannan määrän ja luokittelun hallintaan. Suojelukohteiden rekisteröinti, rauhoitusta koskevan tiedon antaminen maanomistajalle sekä osallisuuden ja vuorovaikutuksen periaatteiden toteutuminen arkeologisen perinnön säilyttämisessä tulee ratkaista uudistuvassa lainsäädännössä. Kansalaisten osallistumisen periaate kulttuuriperinnön määrittelyyn on syytä avata selkeästi säädytyksen yhteydessä arkeologisen aineiston osalta. Maakunnalliseen aluehallintoon suunnitelluista muutoksista seuraa tehtäviin ja työnjakoon liittyviä kysymyksiä, jotka on otettava huomioon lainlaadinnassa.

Suojeluhallinnossa on selvästi tiedostettu muinaismuistolain uudistamis-tarve 2000-luvun kuluessa. Valmisteltaessa uudistamista on perusteltua ottaa laajempaan keskusteluun myös kysymys laaja-alaisen kulttuuriperinnön suojelulain säätämismahdollisuudesta. Kysymys olisi aiempaa perusteellisemmasta lainsäädännön uudistamisesta, mikä tapahtuisi laatimalla esimerkiksi kulttuu-

riperinnön puitelaki, jolla säädettäisiin kokoavasti perinnön erilaisista osa-alueista ja niitä koskevista pääasiallisista suojeluperiaatteista ja -menettelyistä. Tämä menettelymalli oletettavasti vahvistaisi arkeologisen perinnön tiiviimpää integroitumista muuhun kulttuuriperintöön. Tämän tutkimuksen havainnot maankäyttöön liittyvästä muinaisjäännösten marginalisoitumisesta painottavat sitä, että arkeologisten kohteiden asema kulttuuriperinnön osana tulisi olla selkeämpi ja muinaisjäännösten kiinnittymisen nykykulttuuriin tulisi olla vahvempaa. Kokonaisvaltainen säädös todennäköisesti tukisi tähän tavoitteeseen pyrkimistä. Kokonaisvaltaisen kulttuuriperintölain ohessa tarvitaan kuitenkin muun muassa arkeologisen perinnön suojelumenettelyt, maanomistajan oikeudet ja maankäyttäjän vastuut yksityiskohtaisesti määrittelevät säännökset. Jatkettaessa muinaismuistolainsäädännön uudistamisen valmistelua olisi perusteltua selvittää laaja-alaisen kulttuuriperintölain toimivuutta muinaismuistojen säilyttämisen näkökulmasta. Tätä pohdintaa edistäisi kulttuuriperintölain ja muinaismuistolain kaltaisen arkeologisen perinnön erityislain etujen ja ongelmakohtien arviointi ja vertailu. Säädytön yhteydessä tulee lisäksi pohtia filosofis-yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, jotka liittyvät arkeologisen perinnön säilyttämiseen. Lainlaadinnan yhteydessä on tarpeellista määritellä, mistä arkeologisten jäännösten säilyttämisessä on kysymys ja miten muinaisjäännös nivoutuu aikansa yhteiskuntaan.

Valtaosa tunnetuista muinaisjäännöksistä on yksityishenkilöiden omistamien kiinteistöjen osia. Yksityinen omistustausta on näyttäytynyt tässä tutkimuksessa osittain ongelmallisena. Osa suojeluongelmista seuraa siitä, että nykyisessä muinaismuistolaissa ei veloiteta suojeluviranomaista informoimaan maanomistajaa muinaisjäännöksen rauhoituksesta. Tiedonsaannin ongelma ei ole poistunut sillä, että valtakunnallinen muinaisjäännösrekisteri on ollut avoimesti selailtavissa vuodesta 2009 lähtien. Myös alueidenkäyttäjien keskuudessa on edeltävästä huolimatta puutteita avoimen tiedon hankkimisessa muinaisjäännöksistä. Yksityiseen omistustaustaan liittyy toinenkin selvä ongelma: muinaismuistolaissa ei säädetä yleisten työhankkeiden ulkopuolelle jäävistä hankkeista vastaavaan tapaan kuin 13 §:n säännöksessä, jossa veloitetaan yleisen työhankkeen toteuttajaa selvittämään, saattaako hanke tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Tutkimusaineiston valossa erityisesti yksityisten luvanvaraisiin pienehköihin työhankkeisiin liittyy useita muinaisjäännöksen uhanalaisuutta ja vahinkoa aiheuttavia alueidenkäytön haittoja.

Muinaisjäännöksiin kajotaan aika ajoin luvattomasti muinaismuistolain nojalla säädetyistä rauhoituksesta huolimatta. Tämä maankäyttöön liittyvä piirre on jatkunut 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen jälkeenkin. Pirkanmaalla kajoamistapaukset ovat eri syistä harvoin johtaneet tutkintapyyntöön tekemiseen, tutkinnan valmistumiseen ja syytteen nostamiseen eikä maakunnassa tapahtuneesta luvattomasta kajoamisesta ole annettu oikeuden tuomioita. Mu-

seovirasto on selkeyttänyt luvattomasti kajoetun muinaisjäännöksen tarkastusmenettelyn ohjeita 2010-luvulla, mikä on kohentanut lähtökohtia luvattomaan kajoamiseen reagoimisessa. Moitteiden lisäksi muiden seurausten puuttuminen muinaisjäännöksen luvattomasta vahingoittamisesta tai tuhoamisesta on kuitenkin ongelmallista eikä edistä suojelun vakuuttavuutta.

Arkeologisen perinnön suojelutyössä vaikuttaa monin paikoin auktorisoitu perintödiskurssi, minkä tunnistaminen ja tiedostaminen on ajankohtainen aihe. Ilmiön tunnistaminen herättää myös ristiriitaisia ajatuksia perinnön hallinnan ammattilaisissa. Arkeologien piirissä tarvitaan aiheen laajempaa käsittelyä ja julkista keskustelua antikvaariselle hallinnolle ominaisesta auktorisoidusta diskurssista, sen vaikutuksista ja hallittavuudesta. Aiheesta käytettävissä olevat tuoreet tutkimustulokset antavat ilmiön käsittelyyn hyvän lähtökohdan.

Perinnön hallinnan käsitteistö on arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämisessä olennaisen tärkeä. Museoviranomaisten pitkään käyttämiä käsitteitä ovat arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu ja säilyttäminen. Länsimaisen perinnön hallinnan *heritage management* -käsitteestä juontuva suomenkielinen käsite perinnön *hallinta* on juurtunut käyttöön toistaiseksi heikosti. Sen vastineena on käytetty perinnön hallinnointia, hoitoa, joskus jopa managerointia. Hallinnan käsitteen lisäksi itse kulttuuriperinnön käsite on monimerkityksinen ja osittain epäselvä, varsinkin maankäytön toimijoiden keskuudessa. Keskeisimmän käsitteistön tulisi olla merkityksiltään ymmärrettävää, yhdenmukaista ja sisällöltään selkeätä arkeologien työskennellessä alueidenkäytön toimijoiden kanssa. Käsitteet ovat tärkeä osa arkeologien yhteiskunnassa käyttämän kielen selkeyttä tai epäselvyyttä.

Arkeologisten kohteiden suojelussa on tarvetta pohtia periaatteellisten kehittämisaikojen lisäksi alueidenkäyttöön liittyviä käytännöllisiä menettelytapoja ja kehittämistoimia. Muinaisjäännösten tilan seuranta ja alueidenkäytön vaikutusten arviointi on pitkään perustunut inventoinneissa suhteellisen hitaasti päivittyviin tietoihin ennestään tunnettujen muinaisjäännösten tilasta. Verrattuna luonnonympäristön tilan muutosten tarkkaan mitattavuuteen ja säännölliseen seurantaan arkeologisten kohteiden seuranta on yleisemmällä tasolla ja se on ollut vähäisempää ja epäsäännöllistä. Seuranta on viime vuosina tehty muun muassa Museoviraston analysoitua luvattomien kajoamisten määrää ja jakautumista. Alueellinen suojeluviranomainen on myös pystynyt havainnoimaan omalla tahollaan muinaisjäännösten tilaa. Tämä tutkimus osoittaa kuitenkin, että toteutuneiden maankäyttöhankkeiden vaikutus on vailla riittävää seuranta ja vahingot jäävät pimentoon tai lisääntynyt uhanalaisuus voi jäädä useiksi vuosiksi katveeseen. Muinaisjäännösten vahingoittuminen on moninaisempaa ja yleisempää kuin museoviranomaisten tiedossa on pääasiassa inventointeihin pohjautuvan seurannan perusteella. Työhankkeiden toteutumiseen liittyen tarvitaan muinaisjäännösten tilan säännönmukaisempaa arviointia. Se tuottaa täs-

mällistä tietoa hankkeen todellisesta konkreettisesta vaikutuksesta ja lisää tietoa haitallisen maankäytön ominaisuuksista ja suotuisan maankäytön edellytyksistä. Seuranta valaisee myös viranomaisten ohjeiden ja hankkeille asettamien ehtojen noudattamista. Seurannan avulla voidaan kehittää yhteistyössä alueidenkäytön toimijoiden kanssa hankkeiden ja suunnitelmien vaikutusarvioinnin laatua ja osuvuutta. Seurannalla on yhteys antikvaarisen suojelun uskottavuuteen antaessaan todenmukaisen kuvan muinaisjäännöksiin alueidenkäytössä kohdistuneista vaikutuksista.

Erityisen vaativissa pitkäkestoisissa ja useita maankäytön toimijoita käsittävissä, merkittäviä kulttuuriperinnön arvoja koskevissa hankkeissa olisi hyötyä siitä, että nykyistä useammin museoviranomainen ja hankkeen toteuttaja muodostaisivat yhdessä seurantaryhmän, jonka toiminta edistäisi työmaan ja suojelutoimintojen koordinoitua ja ennaltaehkäisiviä hankkeen toteuttamisen aikana tiedon katkoja tai katveeseen jäämistä sekä epähuomiossa tai kiireessä tapahtuvaa muinaisjäännöksen luvaton kajoamista.

ALUEIDENKÄYTÖN TOIMIJOIDEN VASTUUN MENETTELYJEN KEHITTÄMISESSÄ

Museoviranomaisten omat suojelutoiminnan periaatteet ja käytännön menettelyt ovat osa suojelun onnistumista ja ympäristön muutoksen hallintaa. Maanomistajien ja moninaisen alueidenkäyttäjäkunnan menettelyillä ja toimintatavoilla on sen lisäksi aivan olennainen merkitys arkeologisten kohteiden säilymisessä. Eräissä rakentamishankkeissa ja maa-ainesten puhdistamisessa ympäristöviranomaiset ovat kehittäneet hankkeille myönnettyihin lupiin liittyviä tarkastus- tai seurantalomakkeita, joilla kontrolloidaan toiminnassa noudatettavan vaadittuja menettelyjä. Hyvä käytäntö olisi sisällyttää seuranta- ja tarkastuslomakkeisiin lyhyt kulttuuriympäristöä, muun muassa kiinteää muinaisjäännöstä koskeva osio. Menettely oletettavasti edistäisi hankealueella sijaitsevan muinaisjäännöksen tiedostamista ja asianmukaista kohtelua hankkeen aikana.

Museoviranomaisen lausunnonantomenettely yksityisten pienehköjen rakennushankkeiden rakennuslupahakemuksissa ei ole osoittautunut aivan riittäväksi menettelyksi varmistettaessa suojelun reunaehtojuhuomioon ottamista. Rakentamisen lupahakemuslomakkeissa oleva suojelukohteita koskeva osio varmistaisi sen, että kiinteistöllä todettu muinaisjäännös on kaikkien osapuolten tiedossa tulevassa rakentamisessa. Edellä ehdotetut menettelyt liittyvät muinaisjäännöksen säilymisen turvaamisen lisäksi maanomistajan ja rakentajan oikeusturvan toteutumisesta huolehtimiseen. Ongelmallista on myös se, että maanmittauslaitoksen kiinteistötietojärjestelmästä puuttuu edelleenkin merkintä rauhoitetusta muinaisjäännöksestä niillä kiinteistöillä, joilla sellainen on todettu.

Kiinteistön omistukseen ja käyttöä koskeviin rajoituksiin oleellisesti liittyvän tiedon lisäämistä koskevat esteet tulisi viipymättä poistaa ja huolehtia tarvittavista lainsäädännön muutoksista, mikäli asian järjestäminen vaatii sitä.

Valtaosa muinaisjäännöksistä sijaitsee yksityisten omistamilla kiinteistöillä. Tutkimuksen perusteella muinaisjäännösten säilymiselle haitallista maankäyttöä liittyi varsinkin yksityisten pieniin rakennushankkeisiin ja niitä koskeviin lupakäytäntöihin. Tälle osa-alueelle on tarpeellista suunnata koulutusta. Pienimuotoisissa asuinpienalojen ja lomarakennusten rakennushankkeissa muinaisjäännöksen ja talonrakennuksen yhdistäminen samalla kiinteistöllä on tavanomaista rakentamistilannetta hankalampi tehtävä. Muinaisjäännöksen ja rakentamisen yhdistämisessä olisi hyötyä esimerkiksi lupaviranomaisten ja suunnittelijoiden käyttöön tuotetusta materiaalista, jolla havainnollistetaan esimerkiksi rakentamisessa sovellettavista ratkaisumalleista ja tontin käytöstä silloin, kun rakennettavalla tontilla on kiinteä muinaisjäännös. Maankäytön asiantuntijoiden kanssa yhteistyössä suunnittelun avuksi kehitetty havainneaineisto hyvistä uudisrakentamisen ja muinaisjäännöksen yhdistämisen malleista ja vaihtoehdoista olisi tarpeen maankäytön ohjauksessa ja koulutusmateriaalina. Kehittämistyö voitaisiin toteuttaa hankkeena, jossa tuotetaan koulutus- ja oppimateriaalia aiheesta. Eräs vaihtoehto on kehittää suunnitteluohjelma, jonka avulla voidaan mallintaa rakennettavan tontin ominaisuuksien, uudisrakentamisen ja tontilla sijaitsevan suojelukohteen yhteen sovittamista.

Tutkimuksen toteutuneissa maankäyttöhankkeissa muinaisjäännöksillä oli harvoin vahva merkitys paikan karakteriin vaikuttavana ympäristön piirteenä. Tutkimusajanjaksona muinaisjäännöksiä käytettiin vain muutamissa tapauksissa suunnitelmallisesti ilmentämään kaupunkitilassa miljöön ajallista kerroksellisuutta ja moni-ilmeisyyttä. Muinaisjäännöksen esille tuomisesta ja suunnitelmallisesta nivomisesta kaupunkirakenteeseen on muutoinkin vähän kiinnostavia esimerkkejä Suomesta, mikä johtuu osittain vaativista ilmasto-olosuhteista ulkotiloissa. Suomesta puuttuu käyttökelpoisia esimerkkejä täkäläisiin olosuhteisiin soveltuvista toteutusratkaisuista, joilla arkeologisia rakenteita voidaan tuoda mielekkästä esille kaupunkitilassa. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitysten ja arvojen hyödyntäminen kaupunkitilaa rikastavina konkreettisina elementteinä on suunnitteluhaaste yhdyskuntarakentamisen ammattilaisille. Aihe voi olla myös hyödyllinen tutkimus- ja koulutusyhteistyön kohde.

TUTKIMUS JA KOULUTUS

Tieteellisin perustein tehty tutkimus on osa arkeologisen perinnön hallintaa. Tutkimuksen tekeminen liittyy uuden tiedon tuottamisen lisäksi antikvaarisen hallinnon itseymmärrykseen, vaikuttavuuteen ja yhteiskunnalliseen uskottavuuteen. Esihistorian ja historiallisen ajan tutkimuksella on ollut läheinen

suhde suojeluhallintoon koko arkeologisen toiminnan ajan Suomessa. Suhteen ongelmallisuus on tosin heijastunut molemmille osa-alueille. Arkeologisen perinnön säilyttämisen ja hallinnan aihepiiri tarjoaa monipuolisia, vielä suureksi osaksi hyödyntämättömiä tutkimusmahdollisuuksia. Tutkimuksessa on syytä soveltaa myös perinteisen kulttuuriperinnön tutkimuksen rinnalle kehittynyttä kriittistä tutkimussuuntausta.

Analyttinen arkeologisen perinnön hallinnan tutkimus on 2010-luvulla vilkastunut oltuaan aikaisemmin huomattavan vähäistä. Oleellinen kysymys on, miten tieteellisin perustein totutettu tutkimus nivotaan arkeologisen perinnön hallinnan toimijoiden työhön ja minkälaista tieteellistä yhteistyötä suojeluhallinto ja tutkimuslaitokset – mukaan lukien teknilliset yliopistot ja muut maankäytön alan tutkimusta tekevät laitokset – pystyvät luomaan.

Alueidenkäytön ohjaus ja osallisuus kaavoituksen ja työhankkeiden toteuttamisessa vaatii museoviranomaiselta kulttuuriperinnön substanssialojen hallinnan lisäksi muita valmiuksia, joiden määrä on jatkuvasti kasvanut 2000-luvulla. Kulttuuriympäristön ja muun perinnön koulutuksen merkitys on keskeinen, mikä on myös hyvin tiedostettu: perinnön hallinnan koulutustarpeista on keskusteltu Suomessa enenevästi. Merkittävä koulutuksellinen haaste on myös muinaisjäännöksen näkyväksi tekeminen ympäristösuunnittelussa.

LOPUKSI

Maankäyttö kohdistuu muinaisjäännöksiin monin tavoin ja muovaa niitä. Samaan aikaan arkeologinen kulttuuriperintö karttuu jatkuvasti, suureksi osaksi maankäytön ansiosta. Kaavoituksen ja muiden työhankkeiden yhteydessä ennestään tuntemattomia esihistoriallisia jäännöksiä löytyy säännöllisesti, ja ajan kuluessa käytöstä jäänyttä fyysistä kulttuuriympäristön materiaalia muodostuu jatkuvasti sille rajoiltaan häilyvälle vyöhykkeelle, joka erottaa toisistaan historiallisen ajan arkeologiset jäännökset ja rakennetun ympäristön.

Suojeluhallinnossa arkeologisille kohteille annetut merkitykset, suojelussa noudatetut periaatteet ja käytännöt vaikuttavat osaltaan siihen, minkälainen muinaisjäännösten tila on ja mikä asema niillä on alueidenkäytön hankkeissa. Arkeologisten suojelukohteiden runsastuessa niiden hallinnan tehtävät kasvavat ja muuttuvat yhä moninaisemmiksi. Arkeologisen perinnön hallinnan tehtäviä ja kehittämisen aiheita on enemmän kuin niitä on mahdollista hoitaa hyvin nykyisin hallinnossa käytettävissä olevin resurssein. Suojelupoliittiset valinnat ratkaisevat kunakin aikana, mihin antikvaarinen mielenkiinto kohdistetaan alueidenkäytön ohjauksessa ja miten voimavarat käytetään.

Muinaisjäännösten säilyminen alueidenkäytössä on enemmän kuin kiinteän muinaisjäännöksen ja suoja-alueen kajoamisen kieltäminen ja jäännöksen ja sen välittömän ympäristön säilyttäminen muuttumattomana. Se on enemmän kuin

mahdollisimman monen ennestään tuntemattoman arkeologisen kohteen paikantaminen. Muinajäännösten hyvä säilyminen tai epäsuotuisa ympäristö ja haitallinen alueidenkäyttö ovat monitahoisia ilmiöitä. Näiden ilmiöiden hallinnassa muinajäännösten merkityksillä ja asemalla kulttuuriperintönä on olennainen osuus. Antikvaarisessa hallinnossa on välttämätöntä pohtia suojelumenetelmien ja käytäntöjen kehittämisen rinnalla myös muinajäännöksen ja sen ympäristön muutosta filosofisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä.

LÄHDELUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

MUSEOVIRASTON ARKISTO

Kenttätyökertomukset ja muut käsikirjoitukset

Ailio, Julius 1903. Tutkimuksia Arasalon muinaislinnalla Ikaalisissa.

Ailio, Julius 1911. Kiviraunioita Ruovedellä.

Ailio, Julius 1918. Rautakautinen Vaihmalan kalmisto Lempäälässä.

Ailio, Julius 1920. Rapolan muinaislinnan tutkimus Sääksmäellä.

Ailio, Julius 1920. Hautaraunioita Valkeakosken Linnosaarella Sääksmäellä.

Ailio, Julius 1924. Rautakauden kalmistoja Pirkkalassa Korvolan kylässä.

Appelgren, Hjalmar. Luettelo muinaiskaluista, kerätyt tutkimusretkellä v. 1885 ja 1886.

Cleve, Nils 1927. Selostus virkamatkasta Ikaalisten pitäjän Höytölän kylään.

Cleve, Nils 1933. Sääksmäki, Ritvala, Moijanen.

Cleve, Nils 1934. Kertomus viimeisistä löydöistä parturi Johan Meriluodon omistamalta Louhilinna-nimiseltä huvila-alueelta Karkun pitäjän Palvialan kylässä.

Cleve, Nils 1935. Pohjois-Pirkkala. Keihäänkärjen löytöpaikka Kalmaanmäellä, Mattilan tl:n maalla.

Europaeus, Aarne 1922. Kaivaukseni Pirkkalan pitäjän Tyrkkölän kylän Hakamäen luurankohautakalmistossa v. 1922.

Finne, Jalmari 1920. Liuksialan kivisakasti, kiviperustusten ”koekaivaus”.

Hackman, Alfred 1896. Undersökning af två stenrösen på Päiväniemi udde i Lempäälä s:n.

Hackman, Alfred 1911. Kangasala Socken. Ett brandgraffält från yngre järnåldern på Uotila hemmans mark i Tiihala by.

Hackman, Alfred 1912. Pälkäne. Undersökning af ett fyndställe från folkvandrings-tiden på Wäirilä hemmans mark i Harhala by.

Hackman, Alfred 1913. Sääksmäki socken. Undersökning af ett brandgraffält från järnåldern på torparen K. Rauhas parcell på Kiiliä gårds mark i Huit-tula by af Sääksmäki socken i juni 1913.

Hackman, Alfred 1921. Pirkkala socken. Yngre järnåldersfynd på Hakamäki i Tyrkkölä by.

Hackman, Alfred 1925. Fyndstället för mejseln HM 8587 i Penttilä by.

Hackman, Alfred 1928. Pohjois-Pirkkala socken. Emaljispännets HM 8897 fyndställe, undersökning av två gravrösen från romerska järnåldern på Knuuttila hemmans mark i Penttilä by.

Hassinen, Benjamin 1885. Muinaisjäännöksiä Ruoveden kihlakunnasta kesällä

1885. Suomen Muinaismuisto Yhdistyksen lähettämänä keräilijänä kertonut Benj. Hassinen.
- Heikel, A. O. 27.11.1896. Kirje Arkeologiselle Toimistolle Pohjois-Pirkkalan Ylöjärven Mikkolan tarkastuksesta.
- Heikel, A. O. 27.9.1896. Kirje ja kertomus Lempäälän Päivääniemestä.
- Heikel, Axel O. 11.9.1898. Pälkäne. Berättelse till Arkeologisk Kommission.
- Heikel, Axel O. 11.9.1898. Sääksmäki. Berättelse till A.K. (Arkeologisk kommission)
- Heikel, Axel O. 11.9.1898. Tyrvis. Berättelse till A.K.
- Heikkurinen-Montell, Tuula, Kankkunen, Päivi & Lähdesmäki, Ulla 2009. Arkeologisen kohteen tarkastus 23.4.2009. Ylöjärvi Keijärvi, kylänpaikka
- Heino, Satu 1998. Raportti Längelmäen Ruutanajärven lauttalöydön tutkimuksista 27.11.1998.
- Hildén, Karin 1932. Hämeenkyrön Osaran Raunamäen kaivaus.
- Hukkinen, Eino 1950. Kertomus Sääksmäen Itkon vasarakirveshaudan kaivauksesta.
- Jussila, Timo 2004. Virrat, Liedenpohja Syvälahti. Kivikautisen asuinpaikan raja-tilan 2:46 Rieskaniemi alueella.
- Jussila, Timo 2014. Sotkanvirta Viinikanniemi. Kivikautisen asuinpaikan tarkkuusinventointi.
- Kivikoski, Ella 1935. Kertomus koekaivauksesta Sääksmäen Uttamon tilan maalla.
- Laitinen, Matias 1998. Helsingin Särkäsalmen vedenalaisen inventoinnin raportti. Museovirasto, Suomen Merimuseo.
- Leppäaho, Jorma 1936. Sääksmäki Ritvala, Toppolan tai Hakalanmäen kalmisto.
- Lindén, Fabian 1911. Kuhmoinen, F. Lindénin tiedonannot muinaisjäännöksistä.
- Maukonen, J. 1882. Muinaisjäännöksiä Tyrvään kihlakunnassa.
- Miettinen, Timo 1967. Luopioisten Hietaniemen kivikautisen asuinpaikan kaivauskertomus vv. 1964-1967.
- Paanasalo, Pekka 2003. Vedenalaisen löydön tarkastus, Längelmäki Ruutanajärvi.
- Paanasalo, Pekka 2004. Kortelahden venesataman polttoainejakelulaiturin rakennustyömaa. Tarkastuskertomus.
- Pälsi, Sakari 1937. Tottijärven Pelttarinmäen kivikautinen kalmisto.
- Pälsi, Sakari 1942. Ikaalinen, Sipsiö, Vähä-Eskeli.
- Reinholm, H. A., Finlands fornborgar. 8. Kumo vattensystem. (päiväämätön käsikirjoitus)
- Rinne, Juhani 1904. Muinaistieteelliselle Toimikunnalle. Nokia Keho, Karkku Arve.
- Rinne, Juhani 1905. Ristimäen kivirauniot Hukarin talon maalla Karkun kylässä Karkun pitäjässä.

- Rinne, Juhani 1905. Kylä-Tiitolan löytöpaikka Vehoniemen kylässä Kangasalla.
- Rinne, Juhani 1905. Hallamäki Akaan Toijalasta.
- Rinne, Juhani 1905. Kehon kalmisto Pirkkalassa.
- Salminen, Mari 2007. Akaa-Valkeakoski. Kaasuputkilinjan arkeologinen vedenalaisinventointi Vanajaveden Makkara- ja Rauttunselällä 7.5.–11.5.2007.
- Salo, Eveliina 2011. Ranta-Tampellan täyttöalueen arkeologinen vedenalaisinventointi 25. – 26.8.2011.
- Salo, Eveliina & Huttunen, Maija 2015. Tampere, Hiedanranta kaavamuutoshanke. Arkeologinen vedenalaisinventointi 21.9.2015.
- Sarasmö, Esko 1946. Sääksmäen muinaisjäännösten luettelointi 5.7.1946.
- Tallgren, A. M. 1916. Hennerin Kirjakan polttokalmisto.
- Tallgren, A. M. 1916. Vaihmalan kalmisto.
- Tallgren, A. M. 1917. Kertomus allekirjoittaneen kaivauksesta Karkun Palvialan kylässä kesällä.
- Talvinen, K. K. Muinaisjäännöksiä Jämsän kihlakunnassa. (päiväämätön kertomus)
- Voionmaa, Jouko 1935. Kertomus tarkastusmatkasta Lempäälän Aimalan kylän Littusen talon maalla olevalle venekirveshautapaikalle 25.5.1935.
- Voionmaa, Jouko 1935. Kertomus virkamatkoista. Muinaistieteellisen toimikunnan määräyksen 2509 nojalla teki Sääksmäen Huittulan kylässä olevaa ”Kiiliän kalmistoa” tutkimaan, 1935.
- Äyräpää, Aarne 1930. Kivikautinen asuinpaikka Ruoveden pitäjän Visuveden kylän Ylistalon puutarhassa.
- Äyräpää, Aarne 1930. ”Munkkien raunioita” Tarjanteen rannoilla Ruoveden pitäjässä.
- Äyräpää, Aarne 1933. Taipaleen Mattilan kansainvaellusajan kalmisto Pohjois-Pirkkalassa, 1933.

Muinaistieteellisen toimikunnan ja Museoviraston

kirjeet, lausunnot ja pöytäkirjat

- Muinaistieteellisen toimikunnan esihistoriallisen osaston kokouksen pöytäkirja 12.1.1971.
- Muinaistieteellisen toimikunnan ja Museoviraston kirjeet maanomistajille kiinteiden muinaisjäännösten rauhoituksen johdosta vuosina 1947–2011.
- Muinaistieteellisen toimikunnan kirjediaari 1884–1899.
- Muinaistieteellisen toimikunnan kirje 1897. Kirjekopio N:o 1806, 5.6.1897. Kirje Lempäälän piirin Kruunun nimismiehelle A. Bergiukselle. Kirjekopiot vuosilta 1891-1897.
- Muinaistieteellisen toimikunnan kirjeen luonnos toimittaja Lauri Merisalolle. Liittyy rauhoitusilmoitukseen Dnro 1852.

Museoviraston kirje asianajaja K. K:lle 29.5.1992, dnro 21/300/1992. Vammalan kaupungin Tyrväänkylän Liekosaaren Ristimäen tilan kiinteän muinaisjään­nöksen suoja-alueen rajat.

Museoviraston kirje A. T:lle, Dnro 160/304/2006. Muinaisjäännökseen kajoa­minen Viialassa.

Museoviraston kirje A. T:lle 19.4.2007, Dnro 10/312/2007. Muinaisjäännöksen tutkiminen Viialassa.

Museoviraston kirje Hangon poliisilaitokselle tutkintapyynnön tekemiseksi 23.3.1988 nro 2190. Luvaton kajoaminen hylkyy.

Museoviraston kirje Hämeen ympäristökeskukselle 17.1.2000, Dnro 6/300/2000. Muinaismuistolain mukaisen neuvottelun järjestäminen Tampereen Reuha­rinniemen lapinraunioalueen kiinteiden muinaisjäännösten ja niiden suo­ja-alueen rajoista sopimiseksi.

Museoviraston kirje Ikaalinen-Seura ry:lle 10.5.1982, Dnro 2659. Arasalon lin­navuoren kunnostus.

Museoviraston kirje Ikaalisten maanmittaustoimistolle 8.12.1980, Dnro 3909. Arasalon linnavuori.

Museoviraston kirje J. H:lle 20.2.2009, Dnro1/300/2009. Muinaisjäännöksen ka­joamislupahakemus.

Museoviraston kirje J. ja E. S:lle 18.11.2005, Dnro 101/301/2005. Rauhoitusil­moitus.

Museoviraston kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 30.6.2016. Diarioimaton sähköpostiviesti M. Matikka – U. Lähdesmäki. Vedenalaisen kulttuuripe­rinnön selvityksistä rakennushankkeiden yhteydessä.

Museoviraston kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 21.11.2016. Diarioimaton sähköpostiviesti S-L. Seppälä-V. Adel. Kiinteä muinaisjäännös ja kiinteis­töre­kisteri.

Museoviraston kirje Suodenniemen kunnalle 13.2.1975, Dnro 4776. Rauhoitetut muinaisjäännökset Suodenniemen kunnan alueella.

Museoviraston kirje Turun ja Porin lääninhallitukselle 29.5.1992, Dnro 21/300/1992. Esitys kiinteän muinaisjäännöksen suoja-alueen rajojen mää­rä­miseksi, Vammala Tyrväänkylä Liekosaari.

Museoviraston lausunto 13.2.1997 11/ME/1997. Helsingin Vuosaaren sataman vedenalais­selvitys.

Museoviraston lausunto 25.11.1998, Dnro 29/008/1998. Tampere, Tahmelan läh­teen ruoppauksen vaikutukset kiinteään muinaisjäännökseen.

Museoviraston lausunto Pirkanmaan maakuntamuseolle 24.6.2010, Dnro 251/304/2010. Kirjastonpuiston kenttäkiveyksen suojeluarvo.

Museoviraston lausunto Pirkanmaan ympäristökeskukselle 3.9.1999, Dnro 3/300/1999. Kuuleminen kajoamislupahakemuksessa, Nokian Siuron Lin­namäki.

Museoviraston lausunto Ympäristöministeriölle 30.8.1985, No 3106. Nokian Viikin kaupunginosan asemakaavan muutos.

Museoviraston valitus Turun ja Porin lääninoikeudelle 10.12.1990, Dnro 7/300/1990.

Muu arkistoaineisto (Muinaistieteelliselle toimikunnalle ja Museovirastolle lähetetyt kirjeet, lupahakemukset, päätökset, tuomioistuimen päätökset)

Asianajaja K. K:n kirje Museovirastolle 30.4.1992, Dnro 21/300/1992.

E. S:n kirje Museovirastolle. Lisäaineisto rauhoitusilmoituskirjeeseen 16.11.2005, Dnro 93/301/2005.

H. P:n ja S. Y:n kirje Museovirastolle 5.5.1992, Diar. 2/300/1990. Pälkäneen Huntilan muinaislinnan rajojen määrittäminen.

Hämeen lääninhallituksen kirje ympäristöministeriölle 27.6.1990, Nro 514/B232. Kopio Museoviraston arkistossa, 28.6.1990, Dnro 3/300/1990.

Hämeen lääninhallituksen päätös Rapolan luonnonsuojelualueen perustamisesta 141/A231, Diar.nro 11983/3461 89 127, 13.7.1990.

Hämeen lääninhallituksen päätös Rapolan luonnonsuojelualueen vahvistamisesta, Diar.nro 95/VI, 18057/833 G 57.

Itä-Suomen syyttäjänviraston päätös esitutkinnan lopettamisesta 19.1.2015, päätös 15/65, asia nro E 14/7389.

K. L:n kirje Museovirastolle 15.9.2000, vastauskirje rauhoitusilmoitukseen 28.8.2000, 367/301/2000.

Korkeimman hallinto-oikeuden päätös 9.6.1999, Diaarinumero 4390/3/98. Lemppälä Mottinen, kajoamislupa-asia.

Nokian kaupungin kirje Museovirastolle 13.-14.12.2006. Selvityksen antaminen Nokian kaupungin VI kaupunginosan kiinteistä muinaisjäännöksistä.

O. M:n vastauskirje Muinaistieteellisen toimikunnan rauhoitusilmoitukseen 24.3.1971, nro 2009.

O. R:n kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Liittyy rauhoitusilmoitukseen 15.2.1948/2434.

Pieksämäen käräjäoikeuden tuomio 06/229, asianro R 06/33 23.3.2006.

Pirkanmaan ympäristökeskuksen päätös 8.5.2009, Nro =IR-2009-L-118-274. Tampere Mäkikatu, kajoamislupapäätös.

Pohjanmaan syyttäjänviraston päätös 09/5, asianro R 08/5398, 2.1.2009. Päätös syyttämättä jättämisestä, Laihia Rautakallio.

Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden tuomio 10/1918, asianro 10/858 29.10.2010. Rakennussuojelurikos, Ilomantsi.

Pöytäkirja Ikaalisten Arasalon linnavuoren suoja-alueen kartoitus- ja selvitysoikeudesta 20.5.1976. Ikaalisten maanmittaustoimisto. Toimitus n:o 600 477.

- Sisä-Suomen poliisilaitoksen tutkintailmoitus Museovirastolle 18.10.2014, 5680/R/49687/14. Esitutkinnan keskeyttäminen, Valkeakoski Kokkomäki. Tampereen kaupunginhallituksen kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 22.4.1947 N:o 1622.
- Tampereen poliisilaitoksen lausuntopyyntö Museovirastolle 12.11.1998, 6750/S/47587/98.
- Tahmelan lähteen tutkintapyyntöä koskeva asia.
- Turun ja Porin lääninhallituksen päätös n:o 691. 1179 H 833 66, 21.12.1966. Ikaalisten Arasalon linnavuoren rajojen määrääminen.
- Turun ja Porin lääninoikeuden päätös 20.5.1994, päätös numero 332/1, Di-aarinumero 5/3010/93/C. Kopio Museoviraston arkistossa, Fda:1, Dnro 7/300/1990.
- U. H:n kirje 7.12.1992 Hämeen lääninhallitukselle. Kopio Museoviraston arkistossa.
- Vaasan hovioikeuden tuomio Nro 394, Dnro R 11/1259, 25.3.2013. Rakennus-suojelurikos, Närpiö Pirttikylä.
- Vammalan kaupungin neuvottelumuistio 4.5.1992, liite Museoviraston kirjeeseen Drno 21/300/1992.
- Ylivieskan-Raahen käräjäoikeuden tuomio 14/112054, asianro R 14/178, 7.4.2014. Jätinkirkkoon kohdistunut rakennusuojelurikos.

Kansallismuseon arkeologisen kokoelman pääluetelot

Luettelokirja KM 1–1400:79.

TAMPEREEN MUSEOT/ PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEON ARKISTO

Tampereen museoiden/Pirkanmaan maakuntamuseon arkeologiset kenttätöytäkirjat ja hallinnolliset tarkastuskertomukset

- Adel Vadim 2007a. Vammala Tyrväänkylä (Törfues) ja Kaukola. Vesihuoltolinjan arkeologinen valvonta rautakauden ja historiallisen ajan muinaisjäännös-alueella.
- Adel Vadim 2007b. Vammala Tyrväänkylä (Törfues) ja Kaukola. Koekaivaus rautakauden ja historiallisen ajan muinaisjäännösalueella.
- Kaivanto, Kirsi 2004. Tampere, Mustalahti - satama-alueen muuttuminen.
- Luoto, Kalle 2006, Arkeologinen inventointi Tampereen Lielahden-Niemen osayleiskaava-alueella.
- Luoto, Kalle 2008a. Virrat, Majasaaren eteläisen niemen muinaisjäännösten inventointi 11. –12.6.2008.
- Luoto, Kalle 2008b. Tampereen kirjastonpuisto. Arkeologinen inventointi 2008.

- Luoto, Kalle 2010. Kangasala, Apajapohjan muinaisen verkkolöydön ja sen ympäristön tarkastelua arkistotietojen ja kirjallisuuden avulla.
- Luoto, Kalle 2011. Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tiet. Karttaselvitys.
- Lähdesmäki, Ulla 2003. Lempäälä, Laasonportti (Vatsoila). Historiallisen ajan kiivaan ja fossiloituneen pellon tarkastus.
- Lähdesmäki, Ulla 2004a. Tampere Mustalahti, vedenalainen löytö. Tarkastuskertomus.
- Lähdesmäki, Ulla 2004b. Tampere, Ristinarkku, Loimalankatu. Työhankkeen valvonta.
- Lähdesmäki, Ulla 2006. Virtain Rieskaniemen Syvälahden arkeologisen valvonnan raportti.
- Lähdesmäki, Ulla 2012. Pälkäne, Ruokola (Ruokola). Rautakautisen kalmiston ja historiallisen kylänpaikan tarkastus.
- Lähdesmäki, Ulla 2014. Valkeakoski Vähä-Kantala, tarkastusraportti 20.10.2014.
- Pirkanmaan maakuntamuseon tarkastuskertomus muinaisjäännöksen luvattomasta kajoamisesta Pirkkalan Anian Rantatiellä (mt 3022) Tursiannotkon ja Pirkkalankylän kiinteiden muinaisjäännösten alueella 25.4.2014.
- Moilanen, Ulla 2014. Sastamala Kaukola. Rautakautisen ja historiallisen ajan muinaisjäännöksen koekaivaus ja valvonta vesihuoltoalueella 30.4.–3.6.2014.
- Pellinen, Hanna-Maria 2001. Ikaalinen Ojajärvi.
- Pirkanmaan maakuntamuseo & Mikroliitti Oy 2002. Pirkanmaan historiallisen ajan muinaisjäännökset I–II.
- Raninen, Sami 2014. Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi.
- Salminen, Hanna-Leena 2008. Pirkkala, Pirkkalankylä. Arkeologinen koekairaus.
- Salminen, Hanna-Leena 2009. Tampere, Niemen kylä (Niemis). Kylätontin koekaivaus.
- Soininen, Tuija-Liisa 1998. Mäntän arkeologinen perusinventointi 1998.
- Tirkkonen, Erik 2005. Selvitys Ahti-laivan loppuvaiheista. Tampere 6.5.2005.
- Tupala, Ulla 2010. Tampereen Niemenrannan arkeologinen valvonta.
- Zetterberg, Pentti 2004. Tampereen Mustanlahden löytöjen iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIH2501-FIH2503. Dendrokronologian laboratorion ajoitusseloste 245. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio.

Kivikauden ja rautakauden lappuluettelot

Kopiot Museoviraston kivikauden ja rautakauden irtolöytöjä koskevista ilmoituksista Muinaistieteelliselle toimikunnalle (ns. lappuluettelot). Kopiot ilmoituksista Pirkanmaan maakuntamuseon arkistossa.

**Pirkanmaan maakuntamuseon antamien
viranomaislausuntojen kopiot vuosina 1996–2010**

Pirkanmaan maakuntamuseon lausuntojen diaariluettelot v. 1995–2010.

**Tampereen museoiden/Pirkanmaan maakuntamuseon
antamien yksityiskohtaisten lausuntojen kopiot
alueidenkäytön hankkeista vuosina 2000–2010**

Luettelo analysoiduista yksityiskohtaisista lausunnoista liitteessä 2.

**Tampereen museoiden ja Pirkanmaan maakuntamuseon
muut lausunnot, kirjeet ja muistiot**

Pirkanmaan maakuntamuseon kirje maisema-arkkitehti AB:lle 3.4.2014, Diar.
134/2014. Tampereen Niemenrannan maisemapelto.

Pirkanmaan maakuntamuseon kirje MP:lle 30.10.2006. Diarioimaton sähköpos-
tiviesti U. Lähdesmäki – M. P. Nokian Kattilaisen alueen maankäyttö.

Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Museovirastolle 3.11.2008. Ylöjärven Kei-
järven kyläpaikka. Diarioimaton sähköpostiviestiviesti V. Adel-M. Niuk-
kanen.

Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Pirkkalan vesiosuuskunnalle 6.7.2011,
DIAR: 275/2011.

Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Pirkkalan vesiosuuskunnalle 7.9.2011,
DIAR: 357/2011.

Pirkanmaan maakuntamuseon kirje Tampereen evankelis-luterilaisille seurakun-
nille 14.12.2004. Diarioimaton sähköpostiviesti U. Lähdesmäki – T. H. Mes-
sukylän hautausmaata koskeva ilmoitus.

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 25.7.2011, DIAR: 303/2011. Pirkkalan
vesihuoltohanke.

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 5.10.2011, DIAR: 407/2011. Anian Ran-
tatie parantaminen.

Pirkanmaan maakuntamuseo lausunto 12.3.2013, DIAR: 117/2013. Anian Ran-
tatie parantaminen.

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.9.2013, Diar: 269/2013.

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 30.10.2014 Diar. 415/2014 I. ja P. P:lle.

Pirkanmaan maakuntamuseon valituskirjelmä Hämeenlinnan hallinto-oikeu-
delle 16.2.2010, DIAR: 19/2010. Valitus Hämeenlinnan hallinto-oikeudelle
Kangasalan kunnan myöntämästä suunnittelutarveratkaisusta.

Pirkanmaan maakuntamuseon valituskirjelmä Hämeenlinnan hallinto-oikeu-
delle 26.8.2010 DIAR: 312/2010. Valitus Hämeenlinnan hallinto-oikeudelle
liikenneviraston päätöksestä 2658/0720/2010 koskien Kylmäkosken kunnan
Kirkkotien (mt 13716) tiesuunnitelmaa Taipaleen Myllysillassa (H-850) koh-

dalla.

Tampereen museoiden lausunto 17.2.1998, diar. 14/5423/1998. Tampereen Kalkun yleissuunnitelma.

Alueidenkäytön hankkeiden suunnitelmat, lupahakemukset, päätökset, hankkeisiin liittyneet muistiot, pöytäkirjat, sopimukset ja selvitykset

Hämeenlinnan hallinto-oikeuden päätös 19.1.2011, Diaarinumero 00416/10/4112, päätös 11/0036/2. Kangasala, rakentamisen suunnittelutarveratkaisua koskeva valitus.

Hämeenlinnan hallinto-oikeuden päätös 31.8.2011, Diaarinumero 02030/10/4201. Kylmäkoski, maantietä koskeva valitus.

J. P:n rakennuslupahakemus Ylöjärven kaupungille 16.7.2008, nro 08-285.

Kangasalan kunnan kaavoituslautakunnan pöytäkirja 16.3.2010. Dnro TE/1064/2009.

Laukkanen, Rauni 2004. Valkeakosken vanhan kanavan rakenteet ja patolaitteet. Selvitys rakenteista. Karttaprojektiot Leena Roppola.

Lempäälän Lastusten saastuneiden maiden kunnostuksen yleissuunnitelma 5.9.2003, SCC Viatek.

Liikenneviraston hyväksymispäätös 2568/0720/2010 24.6.2010. Kylmäkoski Kirkkotie, tiesuunnitelma.

Liikennevirasto, tiesuunnitelman hyväksymispäätös 16.8.2011, 6988/0720/2010. Maantien 3022 parantaminen välillä Reipintie – Korteniityntie, Pirkkala.

Mikroliitti Oy:n kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 26.10.2005. Diariomaton sähköpostiviesti T. Jussila – U. Lähdesmäki. Ruovesi, Värkkiniemen muinaisjäänös.

Myllysaaren sillan ja kanavapuiston yleissuunnitelma 23.2.2005. Maisema-arkkitehtitoimisto Helena Saatsi.

Nokian kaupunki, rakennuslupahakemus 22.3.2006, nro 06–75.

Pirkanmaan ELY-keskuksen lähetekirje Pirkkalan kunnalle 22.6.2010, 2238/2010/PIR/1. Maantien 3022 parantaminen välillä Reipintie – Korteniityntie, tie ja rakennussuunnitelma.

Pirkanmaan ELY-keskuksen kirje J. M:lle 3.12.2015. Sähköpostiviesti P. Kinanen-J. M. Kopio Pirkanmaan maakuntamuseon arkistossa.

Pirkanmaan ympäristökeskuksen ympäristölupapäätös 14.12.2000, Diaarinumero 1900Y0212-111. Metsä-Serla Oyj:n Lielahden kemihierretehtaan kaatopaikan lopputäyttö, sulkeminen ja tilapäinen puhdistamolietteen kompostointi.

Pirkanmaan ympäristökeskuksen muistio 27.9.2007. Lempäälän Lastusten ampumaradan kunnostus.

Pirkkalan kunta, Ramboll Oy, tiesuunnitelmaselostus 26.2.2010. Mt 3022 parantaminen rakentamalla kevyen liikenteen väylä välillä Reipintie – Korteniityntie.

tyntie, Pirkkala.

Ramboll Oy:n raportti Tampereen Niemen tankkauspaikan öljysäiliöiden maanäytteiden tuloksista 18.9.2009.

Raportti Nokian Keetteenniemen-Lahdenpohjanlahden voimajohtolinjan kartoittamisesta 2004 (voimajohtohankkeen toteuttamisen selvitysaineisto, ilman tekijänimeä).

Ruovesi, Visuvesi, Värkkiniemen ranta-asemakaavan muutoksen kaavaselostus 19.4.2006.

Saatsi, Helena 2003a. Myllysaaren museoalueen, kanavakasöörin talon pihalle ja kanava-alueen suunnittelu 2.10.2003.

Saatsi, Helena 2003b. Myllysaaren Vanhan kanavan alueen kulttuurihistoriallinen selvitys. Alustava luonnos 4.12.2003.

Sirén, Ari 2003. Kanava-alueen vaiheet ja projektin tavoite. Myllysaaren miljööprojekti.

S. K:n kirje Pirkanmaan ELY-keskukselle 18.5.2015, PIRELY/3003/2015.

Tampereen kaupungin Kalkun yleissuunnitelma nro 7525, 10.9.1998.

Tampereen kaupungin Kalkun yleissuunnitelmaluonnos 21.11.2001.

Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen, lausuntopyyntö 14.3.2008 koskien Kirjastonpuiston yleissuunnitelmaa.

Tampereen kaupungin Maankäytön suunnittelu, asemakaavan 8510 aloitusvaiheen viranomaisneuvottelun muistio 6.10.2015.

Tampereen kaupungin yhdyskuntalautakunnan kokous 20.5.2008, Dnro YPA: 9125/670/2007, 171 §. Kirjastonpuiston yleissuunnitelma.

Tampereen Niemenrannan osayleiskaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelma 28.3.2006. Tampereen kaupunki, Suunnittelupalvelut.

Tampereen Niemenrannan osayleiskaava, kooste palautteesta ja vastineet 27.4.2008. Tampereen kaupunki, Suunnittelupalvelut.

Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnoksen kaavaselostus ja -kartat 26.11.2007. Tampereen kaupunki, Suunnittelupalvelut.

Tampereen Niemenrannan osayleiskaavahanke, kooste palautteista ja vastineet 27.4.2008.

Tampereen Niemenrannan osayleiskaavaluonnosten vaikutusten arviointi 20.12.2007. YIT Rakennus Oy, Tampere.

Virrat, Liedenpohja, Rieskaniemen tilan ranta-asemakaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelma 2004. Kiinteistö- ja insinööritoimisto Havanka Oy, Parkano.

Virrat Jähdyspohja, J. K:n kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 21.11.2007. Muinaisjäännös- tiedustelu.

Virtain kaupunki, poikkeamislupahakemus 14.11.2007, Diar. 805/07.04/2007.

Virtain kaupunki, H. H:n kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 25.3.2008. J. K:n poikkeuslupa-asia.

Virtain kaupunki, lausuntopyyntö 25.9.2008. Virrat Majasaari, loma-asunnon rakentaminen.

Ylöjärven kaupungin rakennusvalvonnan kirje 24.7.2008. Lausuntopyyntö J. P:n rakennuslupahakemuksesta.

Ympäristöministeriön kirje Pirkanmaan maakuntamuseolle 11.5.2017. Muinaisjäännöksen ja suoja-alueen kaavamerkinnän suhde muinaismuistolain mukaiseen rajojen määrittämiseen. Diarioimaton sähköpostiviesti M. Haapala – U. Lähdesmäki.

TAMPEREEN MUSEOT/KOKOELMAKESKUKSEN ARKISTO

Hämeen museon päälueetelo vuosina 1904–1931, numerot 1–61 A.

PIRKANMAAN ELINKEINO-, LIIKENNE- JA YMPÄRISTÖKESKUKSEN ARKISTO

Pirkanmaan ympäristökeskuksen kirje 4.7.1996, Nro 1999L0091. Kajoamislupa-
asia, Lempäälä.

Pirkanmaan ympäristökeskuksen päätös 30.9.1998, Nro 0396L056. Kajoamislupa-
päätös, Lempäälä.

Pirkanmaan ympäristökeskuksen kirje 8.5.2009, Nro =IR-2009-L-118-274. Ka-
joamislupapäätös, Tampere.

Pirkanmaan ympäristökeskuksen kirje PIRELY/3003/2015. Kajoamislupa-
asia, Tampere.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Adoptoi monumentti -toiminta 2011. Sopimus Tampereen Kalkun Mustavuoren puolustusvarustusalue C:n adoptoinnista Pirkanmaan maakuntamuseon ja omakotiyhdistyksen kesken 18. ja 20.5.2011.

Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus. Ohjeita kulttuuriympäristön viranomaistehtäviä hoitavien käyttöön. Museovirasto. Kulttuuriympäristön suo-
jelu, 2.9.2013.

Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus. Ohjeita kulttuuriympäristön viranomaistehtäviä hoitavien käyttöön. Museovirasto. Kulttuuriympäristön suo-
jelu, 8.2.2016.

Berghäll, J. & Pesu, M. 2008. Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö – tunnistetut vaikutukset ja haasteet. Luonnos 5.9.2008. Museovirasto, Ympäristöministeriö, Metsähallitus.

- Haapala, Matleena 2008. Muinaismuistolain 11 §:n mukainen kajoamislupa. Museovirasto, ohje 30.10.2008.
- Haapala, Matleena 2015. Museoviraston soveltamisohje: Muinaismuistolain mukaiset kajoamisluvat, 30.3.2015.
- Harjula, Janne 1997. Arkeologisen aineiston historiallisesta muodostumisprosessista. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Arkeologia 1997.
- Heikkilä, Maria 2001. Arvot ja arvottaminen muinaisjäännösten suojelussa. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia 2001.
- Herva, Vesa-Pekka 2014. Tulevaisuuden kulttuuriperintö. Esitelmä Museoviraston 130-vuotisjuhlaseminaarissa 6.11.2014. Esitelmän käsikirjoitus.
- Järvinen, Tähtitalvikki 2000. Arkeologisen kulttuuriperinnön hoito Suomessa. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Arkeologia 2000.
- Kangasalan kunta, toimintakertomus 2000. Painamaton kertomus Pirkanmaan maakuntakirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa.
- Kiinteät muinaisjäännökset ja kaavoitus. Museoviraston ohje 9.2.2009.
- Kojamo, Lilli 2008. Muinaismuistovalvonta Viipurissa – Otto-Iivari Meurman valvojana 1927–1937. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia 2008.
- Lempiäinen, Anu 2015. Muinaisjäännösrikokset. Rikosoikeuden pro gradu -tutkielma 27.4.2015, Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta.
- Luoto, Kalle 2011. Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tiet. Karttaselvitys. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.
- Lähdesmäki, Ulla 2008. Pirkanmaan maakuntamuseo arkeologisen suojeluviranomaisena. Lausuntojen ja kenttätutkimusten tarkastelu 1996–2008. Strategiaraportti 1/2008. Pirkanmaan maakuntamuseo.
- Maaperä, Juha 2017. Muinaismuistolain muinaisjäännöskäsite. Esitys Museovirastossa Muinaismuistolain soveltaminen ja uudistaminen -osaamisringissä 25.1.2017.
- Maaranen, Päivi 2016. Katsaus muinaismuistolainsäädännön kehitykseen ja muutoshankkeisiin keskiajalta nykyaikaan. Museovirasto, Kulttuuriympäristöpalvelut, Ohjaus ja tuki.
- Maaranen, Päivi 29.1.2016. Muinaismuistolain soveltamisen ja kehittämisen osaamisrinki. Koosteraportti vuosien 2011–2015 toiminnasta. Museovirasto, Suojelun ohjaus ja tuki.
- Maaranen, Päivi 3.8.2016. Tiedonkeruu luvattomista muinaisjäännöskohteisiin kohdistuneista kajoamisista 2010–2015. Raportointitaulukon tiivistelmä. Museovirasto.
- Maaranen, Päivi 2.11.2016. Kulttuuriympäristön tilan seuranta: luvattomat kajoamiset kiinteisiin muinaisjäännöksiin 2010–2015. Museovirasto.
- Maaranen, Päivi 25.1.2017. Arkeologisen kulttuuriperinnön käsitteet ja kiinteän

- muinaisjäännöksen valitseminen. Kooste muinaismuistolain soveltamisen ja uudistamisen osaamisringin tapaamisesta. Museovirasto.
- Muinaisjäännökset ja metallinetsin: harrastajan opas. Museoviraston oppaita ja ohjeita 11. Käsikirjoitus ja toimitus Päivi Maaranen. Museovirasto 2015.
- Muinaisjäännösten merkittävyuden arviointi ja arvottaminen. Työryhmän raportti 27.8.2008. Museovirasto.
- Museovirasto, Kulttuuriympäristön suojelu. Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus. Ohjeita kulttuuriympäristön viranomaistehtäviä hoitavien käyttöön. 8.2.2016.
- Nokian kaupungin toimintakertomus 2010. Painamaton kertomus Pirkanmaan maakuntakirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa.
- Nokian kaupungin tilinpäätös 2000. Painamaton tilinpäätöskertomus Pirkanmaan maakuntakirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa.
- Pappila, Minna 2011. Ympäristönsuojelun hallinto ja lainsäädäntö -luentosarjan opintomoniste. Turun yliopisto. Ympäristönsuojelu.
- Pirkkalan kunta. Toimintakertomus ja tilinpäätös 2000. Painamaton tilinpäätöskertomus Pirkanmaan maakuntakirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa.
- Pirkkalan kunta, tilinpäätös 2010. Painamaton tilinpäätöskertomus Pirkanmaan maakuntakirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa.
- Parkanon kaupungin toimintakertomus 2010. Painamaton kertomus Pirkanmaan maakuntakirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa.
- Rajakylä, Maija 2011, Muinaismuistolaki kypsässä keski-iässä – miksi? Selvitys lain uudistamistyön pysähtymisestä. Seminaariesitelmä, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Schofield, John 2015. What is Heritage? Opintomoniste arkeologian oppiaineen hallintoarkeologian kurssilla 12.4.2015, Turun yliopisto.
- Seppänen, Samuli 2009, Kajaanin linnan varhainen kaivaus- ja restaurointihistoria sekä linnan viimeiset hetket arkeologisten löytöjen perusteella. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Arkeologia.
- Sopimus Museoviraston ja Pirkanmaan maakuntamuseon yhteistyöstä ja työnjaosta kulttuuriympäristön vaalimisessa. Helsinki 28.2.2008, Tampere 4.3.2008.
- Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet. Museovirasto 2016.
- Yhteistyösopimus. Tampereen museoiden-Pirkanmaan maakuntamuseon ja Museoviraston sopimus yhteistyöstä ja työnjaosta arkeologisen kulttuuriperinnön suojelussa, tutkimuksessa ja hoidossa maakuntamuseon toiminta-alueella. Helsinki 24.10.1996.
- Åkerblom, Rasmus 2013. ”Uppdrag så in i Norden”. Finsk och svensk uppdragssarkeologi i ljuset av offentligt tryck. Pro gradu-avhandling, Helsingfors Universitet, Humanistiska fakulteten, Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konstforskning. Ämnesgruppen för kulturforskning, Arkeologi.

PAINETUT LÄHTEET

- Aarnipuu, Petja 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1162. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Adel, Vadim 2007. Ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoitukset Tampereen Mustavuorella. *Pirkan maan alta*. Arkeologisia tutkimuksia 8. Tampereen museoiden julkaisuja 97. Tampere: Kirjapaino Hermes, 64-71.
- Adoptoi monumentti 2016. Adoptoi monumentti. Parhaita käytäntöjä. Toimitus Miia Hinnerichsen & Tuija-Liisa Soininen. Pirkanmaan maakuntamuseo. *Tampereen museoiden julkaisuja 140*. Eräsalon kirjapaino.
- Ailio, Julius 1921. Rapolan muinaislinna Sääksmäellä. (Alustavien tutkimusten mukaan). *Suomen Museo* 1920-1921, 28-47.
- Alasuutari, Pertti 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunta 1993. *Alueellisen muinaismuistohallinnon kehittämistoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1993:5*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Analecta Archaeologica Fennica 1891. *Analecta Archaeologica Fennica I. Arkeologiska kommissionens årsberättelser för åren 1884-87*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino.
- Analecta Archaeologica Fennica 1895. *Analecta Archaeologica Fennica II,1. Arkeologiska kommissionens årsberättelser för åren 1888-94*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino.
- Analecta Archaeologica Fennica 1899. *Analecta Archaeologica Fennica III. Arkeologiska kommissionens årsberättelser för åren 1895-1898*. Helsingfors: Finska Litteratursällskapet Tryckeri.
- Anttila, Rauno 2009. Museoviraston osatoimintojen alueellistamisselvitys 2009. *Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:32*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Appelgren, Hjalmar 1891. Suomen muinaislinnat. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. XII*. Helsinki, SKS:n kirjapaino.
- Appelgren, Hj. 1895. Virkamiehet ja muinaisjäänökset. *SM II*, 58-61.
- Arkeologia 2000 -toimikunnan mietintö 1984. *Komiteamietintö 1984:48*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Autio, Sari 2001. Menneisyys pinnan alla - Sisävesien meriarkeologiasta. Teoksessa: Tapio Salminen (toim.) *Tampere, Tutkimuksia ja kuvauksia XI*. Tampereen Historiallisen Seuran Julkaisuja XVI. Tampere: Kirjapaino Juvenes Oy, 22-31.
- Bomansson, K. A. 1859. Bidrag till Finlands historia. *Suomi, Tidskrift I fosterländska ämnen*. 1858. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.

- The Burra Charter 1999. *The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. Australia: ICOMOS Incorporated.
- Burström Mats, Winberg Björn, Zachrisson Torun 1996. *Fornlämningar och folkminnen*. Riksantikvarieämbetet. Helsingborg: NP-Tryck Ab.
- Byrne, Denise, Brayshaw, Helen & Ireland, Tracy 2003 (2001). *Social Significance: a discussion paper*. Hurstville: New South Wales National Parks and Wildlife Service (2nd Edition).
- Carlsson, Wilh. 1869. Historiallinen ja maantieteellinen kertomus Pirkkalan pitäjistä. *Pitäjänskertomuksia I*. Helsinki: SKS:n toimituksia.
- Carlsson, Wilh. 1871. Entinen Ikaalinen. Historiallinen kertomus Ikaalisten, Parkanon ja Kankaanpään pitäjistä. *Pitäjänskertomuksia IV*. Helsinki: SKS:n toimituksia.
- Carman, John 1991. Beating the Bounds: Archaeological Heritage Management as Archaeology, Archaeology as Social Science. *Archaeological Review from Cambridge* Vol. 10:2, 175–184.
- Carman, John 1995. *Valuing Ancient Things. Archaeology and Law*. Leicester University Press.
- Carman, John 2000. Theorising a realm of practice: introducing archaeological heritage management as a research field. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 6, No. 4, 303–308.
- Carman 2002. *Archaeology and Heritage. An Introduction*. London: Continuum.
- Carman, John 2015. *Archaeological Resource Management. An International Perspective*. New York: Cambridge University Press. Saatavilla verkossa; <https://www.cambridge.org/core/books/archaeological-resource-management/E31DF0939417386C046373F4E9304258> [Viitattu 22.12.2017].
- Carman, John, Cooper, Malcolm, Firth, Antony & Wheatley, David 1995. *Managing Archaeology*. Routledge.
- Carpelan, Christian 1983. Suomen arkeologinen seura perustettu. Lähtökohtia ja toimintalinjoja. *Museopoliittikka* n:o 1, 1983. Museopoliittinen yhdistys, 1–3.
- Cleere, Henry 1984a. Preface. Teoksessa: Henry Cleere (toim.) *Approaches to the Archaeological heritage*. New Directions in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press, ix-x.
- Cleere, Henry 1984b. World cultural recourse management: problems and perspectives. Teoksessa: Henry Cleere (toim.) *Approaches to the Archaeological heritage*. New Directions in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press, 125–131.
- Cleere, Henry 1989. Introduction: the rationale of archaeological heritage management. Teoksessa: Henry Cleere (toim.) *Archaeological Heritage Management in the Modern World*. One World Archaeology 9. London: Unwin Hyman, 1–19.
- Cleve, Nils 1944. Nytt i svensk fornminneslagstiftning. *Finsk Tidskrift* T. CXXXV,

1944. Åbo Tidnings och Tryckeri Aktiebolag, 166–171.
- Darwill, Timothy 2001. Value systems in archaeology and heritage management. *Archäologisches Nachrichtenblatt*, Band 6, 2/2001. Berlin: Akademie Verlag, 183–194.
- Drake, Knut 1982. Keskiajan arkeologia. Aboa 48/1984. *Turun maakuntamuseo, vuosikirja*, 13–17.
- Edgren, Torsten 1973. Museoviraston toiminta ja tutkimussuunnitelmat. Teoksessa: Mirja Kanerva & Kaarina Rissanen (toim.) *Arkeologian lähitavoitteet*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab, 29–37.
- Ehdotus Hallituksen Esitykseksi Eduskunnalle Muinaismuistoja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (Tarkistettu ehdotus). *Lainvalmistelukunnan julkaisu N:o 5, 1961*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino 1961.
- Ekroos, Ari 1995. Kauneus ja rumuus ympäristöoikeudessa. Ympäristöoikeudellinen tutkimus maisemaa ja kaupunkikuvaa koskevasta lainsäädännöstä. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja*. A-sarja N:o 206. Helsinki.
- Ekroos, Ari & Majamaa, Vesa 2000. *Maankäyttö- ja rakennuslaki*. Edita Oy Helsinki.
- Ekroos, Ari, Kumpula, Anne, Kuusniemi, Kari & Vihervuori, Pekka 2014 (2002). *Ympäristöoikeuden pääpiirteet*. Saatavilla verkossa: https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAIBIXBTXFBGA#avaa_asiyahakemisto [Viitattu: 3.4.2015].
- Enqvist, Johanna 2011. Semanttinen web, ontologiat ja avoin tieto – talkoot avoimen yhteiskunnan puolesta. Teoksessa: Eeva-Maria Viitanen (toim.) *Arkeologipäivät 2011. Arkeologian asema muuttuvassa yhteiskunnassa, Nuoret muinaisjäännökset ja nykyisyyden arkeologia*. Suomen arkeologinen seura ry, 44–53.
- Enqvist, Johanna 2012. Muinaismuistolain uudistaminen – kuka, mitä, häh? Teoksessa: Johanna Enqvist, Juha Ruohonen & Mervi Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihnainen vanhus*. Suomen arkeologinen seura, 5–15.
- Enqvist, Johanna 2014. The New Heritage: A Missing Link between Finnish Archaeology and Contemporary Society? *Fennoscandia archaeologica XXXI*, 101–123.
- Enqvist, Johanna 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsingin yliopisto. Helsinki: Unigrafia.
- Enqvist, Johanna & Niukkanen, Marianna 2007. Historiallisen ajan muinaisjäännökset – teoriassa ja käytännössä. Teoksessa: Teemu Mökkönen & Sirkka-Liisa Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media, Mikä on muinaisjäännös?* Suomen arkeologinen seura ry, 7–14.
- Ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoitukset Helsingissä 1979. Suojelu-luettelo. Toimittanut Lasse Laaksonen. *Museovirasto, Rakennushistorian*

- osasto, julkaisu N:o 9. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.
- European Association of Archaeologists, Annual Meeting 2016. *Abstract Book*. Saatavilla verkossa: <http://eaavilnus2016.lt/abstract-book-2> [Viitattu 25.11.2016].
- Fairclough, Graham 2008. *New Heritage, an Introductory Essay – People, Landscape and Change*. Teoksessa: Graham Fairclough, Rodney Harrison, John H. Jameson & John Schofield (toim.) *The Heritage Reader*. London & New York: Routledge, 297–312.
- Fast, Maija 1999. *The Protection of Underwater Ancient Monuments. Monuments and Sites in Finland 1999*. Icomos 12th General Assembly Mexico. The Finnish National Committee of ICOMOS. Helsinki: Yliopistopaino, 187–188.
- Fewster, Derek 2006. *Visions of the Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica. Tampere. Finnish Literature Society.
- Fewster, Derek 2008. Arkeologisen tutkimuksen historia Suomessa. Teoksessa: Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 97–108.
- Forssell, Henry 1984. Keskiaikainen venelöytö Turun linnan luona. Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. *Den historiska tidens arkeologi i Finland. Turun maakuntamuseo, Raportteja 6*, 127–130.
- Gottlund, C. A. 1831. *Otawa eli Suomalaisia huvituksia*, I osa. Saatavilla verkossa: <http://www.doria.fi/handle/10024/58996> [Viitattu 13.3.2015].
- Haapala, Matleena 2012. Muinaismuistolaki ja perusoikeussäännösten huomioon ottaminen lainuudistusprosesseissa. Teoksessa: Johanna Enqvist, Juha Ruohonen & Mervi Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta. Vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus? Arkeopeda – opetusta, opastusta, oppimista*. Suomen arkeologinen seura ry, 16–19.
- Haggrén, Georg 2006. Arkeologia ja media. *SKAS 4/2006*, 2.
- Haggrén, Georg 2015. Historiallinen arkeologia Suomessa. Keskiajan arkeologia. Teoksessa: Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman (toim.) *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudesta varhaiskeskiajalle*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 368–598.
- Haggrén, Georg, Mika Lavento, Marianna Niukkanen, Kaupunkiarkeologisen tutkimuksen edistysaskelia. *Muinaistutkija 2/1999*, 59–62.
- Haila, Yrjö 2001. Johdanto: mikä ympäristö? Teoksessa: Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 9–46.
- Haimila, Miikka 2012. Muinaisjäännösrekisteri 20 vuotta myöhemmin – muinaisjäännösrekisterin lyhyt historia. Teoksessa: Helena Ranta, Teija Nur-

- minen, Tanja Tenhunen & Marianna Niukkanen (toim.) *Arkeologia Suomessa 2007–2008*. Museovirasto, 25–34.
- Hakala, Tuula 2012. *Suvorovin kanavat. Venäjän Saimaan laivaston sotakanavien restaurointihanke 2002–2008*. Restaurointiraportti. Helsinki: Museovirasto.
- Halinen, Petri 1999. Muinaisjäännökset järjestykseen. *Muinaistutkija* 2/1999, 1.
- Halinen, Petri 2006. Arkeologisten kohteiden arvottamisesta. Teoksessa: Teemu Mökkönen & Sirkka-Liisa Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006*. Arkeologi(a) ja media, Mikä on muinaisjäännös? Suomen arkeologinen seura ry, 58–61.
- Halinen, Petri 2012. Muinaismuistolain epämääräisiä ilmaisuja. Teoksessa: Johanna Enqvist, Juha Ruohonen & Mervi Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus & Arkeopeda – opetusta, opastusta, oppimista*. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 21–25.
- Hall, Daniel 1783. *Geographisk, Physico-Economisk Och Historisk Beskrifning Öfer Pirckala Socken Ut i Åbo Höfdingedöme*. Stockholm 1783.
- Hallituksen esitys 1962 (1980). Hallituksen esitys Eduskunnalle muinaismuistoja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Vuoden 1962 valtiopäivät, N:o 100. *HYAL moniste n:o 23*, 1980, 16–22.
- Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntauudistukseksi 2016. *Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntauudistukseksi ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisuudistukseksi sekä niihin liittyviksi laeiksi. Hallituksen esityksen yleisperustelut 31.8.2016*. Saatavilla verkossa: <http://alueuudistus.fi/documents/1477425/3118184/HE+Yleisperustelut+31.8.2016.pdf/836325d8-6a5f-4446-94b7-166206335d14>. [Viitattu 3.6.2017].
- Hallituksen esitys laiksi muinaismuistolain muuttamisesta 2017*. Valtioneuvoston kanslia 26.1.2017. Verkkosivusto: www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaaisuMeta-tieto/Documents/EDK-2017-AK-103509.pdf. [Viitattu 6.8.2017].
- Halme, Risto 1984. Meriarkeologia. Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. Den historiska tidens arkeologi i Finland. *Turun maakuntamuseo. Raportteja* 6, 131–138.
- Halme, Jukka-Pekka 2005. *Kunnanhallituksen ohjaus- ja johtovalta kunnan hallinnossa*. Suomalaiset oikeusjulkaisut Soj Oy, Jyväskylä.
- Halttunen, Heikki 1990. Sotahistoriallisten muistomerkkien suojelu muinaismuistolain näkökulmasta. *Kainuun museo. Tiedotteita* 2/1990. Kajaani.
- Halttunen, Heikki 1995. Muinaismuistot, rakennusten suojelu, kulttuuriesi-
neiden maastavienti. *Lakitieto* 2, 752–759.
- Hamari, Pirjo 2003. Muinaisjäännösrekisterin uudistuksia Museovirastolla. *Muinaistutkija* 3/2003. Suomen arkeologinen seura, 25–36.
- Harrison, Rodney 2010. What is Heritage? Teoksessa: Rodney Harrison (toim.) *Understanding the Politic of Heritage*. Manchester: Manchester University

Press, 5–42.

- Harrison, Rodney 2013. Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the “crisis” of accumulation of the past. *International Journal of Heritage Studies*. vol 19 (6), 579–595.
- Heikel, A. O. 1882. Kertomus Pirkkalan kihlakunnan muinaisjäännöksistä. *Bidrag till Kännedom af Finlands natur och folk utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten*. Helsingfors, Finska Litteratur-sällskapets tryckeri.
- Heikel, A. O. 1894a. Muinaistieteellisiä tutkimuksia Arkeologisen Kommissioonin toimesta kesällä 1894, suorittanut A.O. Heikel. *Suomen Museo I*, N:o 8-9, 113–126.
- Heikel, A. O., 1894b. Kiinteiden muinaisjäännösten hävittämisestä Lempäälässä ja Vesilahdella. *Suomen Museo N:o 1*, 161–168.
- Heikel, H. J. 1899. Päiväniemen, Säijoen ja Kirmukarmun polttokalmistot. Die Brandgräber von Päiväniemi, Säijoki und Kirmukarmu in Satakunta. Arkeologisen Toimiston toimituksia. *Analecta Archaeologica Fennica IV*. Helsingin Sentraalikirjapaino, Helsinki.
- Heikkurinen-Montell, Tuula 1987. Maakaasu ja arkeologia. Teoksessa: Paula Purhonen (toim.) *Arkeologia Suomessa 1985*. Museovirasto. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 45–48.
- Heikkurinen-Montell, Tuula 1993. Muinaisjäännösten merkitseminen. *Muinaistutkija 3/1993*, 14–15.
- Heikkurinen-Montell, Tuula & Taskinen, Helena 2008; 432. Museovirasto ja muinaismuistolaki. Arkeologia nykyhetkessä. *Johdatus arkeologiaan*. Toimittaneet Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen, Pirjo Uino. Gaudeamus, Helsinki University Press, Tampere, 432–437.
- Heinonen, Jouko 1985. Arkeologia kunnallisessa museossa. *Museopoliittikka 2*, 1985. Museopoliittinen yhdistys ry, 22–23.
- Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001. *Museologian perusteet*. Suomen Museo-liitto. Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy.
- Hellervik, Karl 2000. Varför bör kulturarvet bevaras? 1900-talets svenska bevarandeargumentation. Teoksessa: Fredrik Fahlander, Kristian Kristianssen, Jarl Nordbladh (toim.) *Texter on arkeologisk kulturmiljövård*. *Historia, praktik och identitetspolitik*. Cotarc Serie C, Arkeologiska skrifter no. 41. Sol-lentuna: Göteborgs universitet, 99–112.
- Helminen, Mikko & Lucenius, Jenni 2014. Opportunisteja hiekkakankaalla. Uusia tutkimustuloksia Ahvenanmaan Saltvikin Västra Jansmyran kampa-keräämiseltä pyyntiasuinpaikalta. *Muinaistutkija 1/2014*, 2–16.
- Herva, Vesa-Pekka 2009. Mitä, tutkimusta? Mitä tutkimusta? *Muinaistutkija 2/2009*. Suomen arkeologinen seura ry, 45–49.
- Herva, Vesa-Pekka 2014. Haunting Heritage in an Enchanted Land: Magic, Ma-

- teriality and Second World War German Material Heritage in Finnish Lapland. *Journal of Contemporary Archaeology*, vol. 1, n:o 2 (2014), 297-321. Saatavilla verkossa: <https://journals.equinoxpub.com/index.php/jca/article/view/18639> [Viitattu 20.8.2017]).
- Herva, Vesa-Pekka & Anu 2011. Menninkäisen kuolema. Teoksessa: Janne Ikäheimo, Risto Nurmi & Reija Satokangas (toim.) *Harmaata näkyvissä. Kirsti Paavolan juhlaKirja*. Oulu: Waasa Graphi Graphics, 309–317.
- Herva, Vesa-Pekka & Ylimaunu, Timo 2006. Kaupunki prosessina ja muinaisjäännöksenä. Teoksessa: Teemu Mökkönen & Sirkka-Liisa Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjäännös?* Suomen arkeologinen seura, Hamina 2007, s. 8–90.
- Hirsjärvi, J. V. 1949 (1882). Muinaisjäännöksiä Tammelan kihlakunnassa. *Eripainos Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen Vuosikirjasta XVIII 1949*. Forssa: Forssan Kirjapaino.
- Hirviluoto, Anna-Liisa 1964. Yhteiskuntasuunnittelu ja maamme esihistoriallisten muinaisjäännösten hoito. *Kotiseutu* 2-3 1964, 33–36.
- Hirviluoto, Anna-Liisa 1973. Maankäytön suunnittelu ja sen organisaatio. Teoksessa: Paula Purhonen & Leena Söyrinki (toim.) *Arkeologin kenttätöyt*. Oy Lahti: Gaudeamus Ab, 15–26.
- Hirviluoto, Anna-Liisa 1986. Rapola. Erään maiseman historia. *Suomen Museo* 1986, 19–31.
- Hirviluoto, Anna-Liisa 1988. Kokemuksia yhteistyöstä tieviranomaisten ja kaavasuunnittelijoiden kanssa kolmen vuosikymmenen pituiselta kaudelta. Teoksessa: Torsten Edgren, Paula Purhonen & Helena Ranta (toim.) *Arkeologia Suomessa 1988–1989*. Museovirasto, 71–80.
- Hirviluoto, Anna-Liisa 1999. Rapola – Ajatuksia kulttuurimaiseman kerroksellisuudesta. Teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Mrjo meriluoto-Jaakkola & Tuija-Liisa Soininen (toim.) *Masunni*. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta. 3. Tampereen museoiden julkaisuja 48, 177–184.
- Hollo, Erkki 1996. Puheenjohtajan palsta. *Ympäristöjuridiikka* 2–3/1996, 1–2.
- Hollo, Erkki J. 2004. *Ympäristöoikeuden perusteet*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki.
- Holtorf, Cornelius 2005. *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as Popular Culture*. Walnut Creek, Altamira.
- Holtorf, Cornelius 2007. What does Not Move Any Harts – Why Should It Be Saved? The Denkmalpflegediskussion in Germany. *International Journal of Cultural Property* 2007, 14, 33–55.
- Holtors, Cornelius 2010. *Search the Past – Find the Present. The Value of Archaeology for Present-day-Society*. Amsterdam: Erfgoed Nederland. Saatavilla verkossa: http://www.academia.edu/9088361/Search_the_Past_Find

- the_Present_The_Value_of_Archaeology_for_Present-day_Society_Ams-
terdam_Erfgoed_Nederland_2010_28_pp [Viitattu 5.3.2016].
- Holtorf, Cornelius 2014. Preservation Paradigm in Heritage Management. *En-
cyclopedia of Global Archaeology*, 6128–6130. Verkkojulkaisu: www.link.
springer.com [Viitattu 12.3.2015].
- Honka-Hallila, Helena 1996. *Ylöjärvi 1869–1994*. Jyväskylä: Ylöjärven kunta.
- Huurre, Matti 1970. Esihistorialliset muinaisjäännökset ja niiden suojelu.
Suomen kunnat 10. Helsinki: Suomen kunnallisliitto, 530–537.
- Huurre, Matti 1973. Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. Teoksessa:
Paula Purhonen & Leena Söyrinki (toim.) *Arkeologin kenttätyöt*. Gaude-
amus Oy, Lahti, 27–56.
- Huurre, Matti 1976. Muinaislöydöistä, museoista ja museovirastosta. *Kotiseutu*
1–2. Suomen Kotiseutuliitto, 4–9.
- Huurre, Matti 1987. Esihistorialliset tutkimukset Kainuussa 1980-luvulla. Teok-
sessa: Paula Purhonen (toim.) *Arkeologia Suomessa* 1985. Helsinki: Valtion
Painatuskeskus, Museovirasto, 23–30.
- Huurre, Matti 1989. Alue-arkeologin toiminta museovirastosta nähtynä. Teok-
sessa: Paula Purhonen (toim.) *Arkeologia Suomessa* 1986–1987. Vammalan
Kirjapaino Oy, 67–70.
- Huurre, Matti 1994. Kainuun työllistämiskaivaukset 1980-luvulla. Teoksessa:
Torsten Edgren, Paula Purhonen & Helena Ranta (toim.) *Arkeologia Suo-
messä* 1988–1989. Museovirasto. Yliopistopaino. Helsinki, 59–64.
- Huvila, Isto 2006. *The Ecology of Information Work. A Case Study of Bridging Ar-
chaeological Work and Virtual Reality Based Knowledge Organisation*. Åbo:
Åbo Akademis Förlag.
- Härö, Mikko 1981. Suomen muinaismuistohallinnon synty. *Helsingin yliopiston
arkeologian laitos, Moniste* No 28. Suomen historian pro gradu -tutkielma.
Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Härö, Mikko 1984. *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus.
Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917*. Helsinki: Museovirasto.
- Härö, Mikko 1985. Kulttuurimuistojen suojelu ja yhteiskunta – esimerkkinä
1600- ja 1800-lukujen säädökset. *Fennoscandia Archaeologica* II. Helsinki,
11–19.
- Härö, Mikko 2007. Museovirasto ja kirkkoarkeologia. *SKAS* 1, 2007. Suomen ar-
keologinen seura ry, 19–22.
- Härö, Mikko & Santaholma, Kaija 1999. The administration of Building conser-
vation. *Monuments and Sites in Finland*. ICOMOS, 29–34.
- Immonen, Visa 2008. Johdatus arkeologiaan. Teoksessa: Petri Halinen, Visa Im-
monen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.)
Johdatus arkeologiaan. Helsinki: Gaudeamus, 54–58.
- Immonen, Visa 2012. Heritagesation as a material process: the bishop's crosier of

- Turku Cathedral, Finland. *International Journal of Heritage Studies* 18 (2), 144–159.
- Immonen, Visa 2016. Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa. Muinaistieteellinen toimikunta 2/1917–1972. *Museoviraston julkaisuja* 3.
- Immonen, Visa & Kinnunen, Joonas 2014. Metallinilmaisain, harrastajat ja kulttuuriperintö – kärjistyksistä yleiskuvaan. *Suomen kotiseutuliiton vuosikirja* 2014, 106–113.
- Immonen & Taavitsainen 2011b. *Oscillating Between National and International: The Case of Finnish Archaeology*. Saatavilla verkossa: http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4419-8225-4_6#page-1 [Viitattu 23.6.201].
- Johdatus arkeologiaan 2008. Toimittanut Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino. Helsinki: Gaudeamus.
- Jones, Sian & Leech, Steven 2015. *Valuing the Historic Environment: a critical review of existing approaches to social value*. Manchester: University of Manchester.
- Juvonen, Kirsti 2007. *Hämeen Museoseura ry:n vuodet 1907-1997*. Tampere: Hämeen Museoseura, 4–26.
- Kajanto, Iiro 1982. De Bircarlis, I–II, 1786 ja 1789, Pirkkalaisista. Henrik Gabriel Porthan, Valitut teokset. Suomenos Iiro Kajanto. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia*, 373, Helsinki 1982.
- Kallio-Seppä, Titta 2015. Kaupunkiarkeologista kenttätutkimusta Oulussa. Teoksessa: Helena Ranta, Teija Nurminen, Tanja Tenhunen ja Marianna Niukkanen (toim.) *Arkeologia Suomessa 2007–2008*. Helsinki: Museovirasto, 45–55.
- Karjalainen, Taisto 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta – käytännön toteutusta metsätalousalueilla. Teoksessa: Johanna Enqvist, Juha Ruohonen & Mervi Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta. Vetreä keski-ikäinen vai raihnainen vanhus? Arkeopeda – opetusta, opastusta, oppimista*. Suomen arkeologinen seura ry, 29–31.
- Kauppi, Ulla-Riitta 2002. The Salpa Line: a monument of the future and the traces of war in the Finnish cultural landscape. Teoksessa: John Schofield, Gray Johnson & C. Beck. *Material Culture. The archaeology of twentieth century conflict*. *One World Archaeology* 44, 49–57.
- Kivalo, Hj. 1907. Eräpyhä. *Aika* 1907, 859–864.
- Kivikoski, Ella 1951. Arkeologisk forskning i Finland. Nordiska Arkeologmötet I Helsingfors 1951. Berättelse över motet och dess förhandlingar sammantälld av C.F. Meinander. *SMYA LII*. Helsinki, 23–27.
- Kivikoski, Ella 1961. Suomen esihistoria. *Suomen historia* I. Porvoo: WSOY.
- Kivikoski, Ella 1963. Uusi muinaismuistolaki. *Kotiseutu* 5, 1963. Forssa, 105–107.
- Kivikoski, Ella 1970. Suomen Muinaismuistoyhdistys. *Historiallinen Aikakauskirja* 1970, N:o 2. Sanomapaino, Helsinki, 128–130.

- Koivisto, Leena 2013. 25 Years of Site Management in Finland. What Next? Teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Sami Raninen & Kerkko Nordqvist (toim.) *Archaeology in Society and Daily life. Challenges and Co-operation in the 21th Century*. Tampereen Museoiden julkaisuja 133, 21–25.
- Koivisto, Leena 2014. Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla. Teoksessa: Piritä Häkälä & Johanna Enqvist (toim.) *Arkeologipäivät 2014. Eettiset kysymykset arkeologiassa, Yhteisöarkeologiaa*. Suomen arkeologinen seura ry., 48–55.
- Koskinen, Helinä 1999. Rapolan kartanon kulttuurihistoriallinen merkitys. Teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Marjo Meriluoto-Jaakkola & Tuija-Liisa Soininen (toim.) *Masunni. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta* 3. Tampereen museoiden julkaisuja 48, 9–20.
- Kotivuori, Hannu 2008. Kulttuuriperinnön suojelun onnistuminen. Teoksessa: Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 464–471.
- Kostet, Juhani 1985. Varsinais-Suomen 1600-luvun muinaisjäännökset. *Aboa* 49/1985, 87–98.
- Kristiansen, Kristian 1989. Perspectives on the archaeological heritage: history and future. Teoksessa: Henry Cleere (toim.) *Archaeological Heritage Management in the Modern World*. One World Archaeology 9. London: Unwin Hyman, 23–29.
- Kulttuurimuistoja ja museoita koskeva lainsäädäntö 1980. Asetus muinaisai-
kaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta, 2 p:nä huhti-
kuuta 1883. *HYAL, Moniste n:o 23*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 5–10.
- Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa 2013. Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa. *Suomen ympäristö* 14/2013. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana 2015. *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014–2020*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Kykyri, Marita 2015. Muinaisjäännösten suojelua Kotkansaarella. Teoksessa: Helena Ranta & Tanja Tenhunen (toim.) *Arkeologia Suomessa 2009-2010*. Helsinki: Museovirasto, 33–45.
- Kähtävä-Marttinen, Minna 2000. *Matka menneisyyteen – Etelä-Karjalan muinaisjäännöskohteita kulttuurimatkailijalle*. Etelä-Karjalan Museo.
- Kärki, Pekka 1994. Kulttuuriperinnön suojelua koskevat kansainväliset sopimukset ja suositukset. Teoksessa: Erkki J. Hollo & Juhani K. Parkkari (toim.) *Kansainvälinen ympäristöoikeus*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 137–145.
- Laakkonen, Simo 1999. Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. *His-*

- toriallinen Arkisto* 113, osa III. Vammalan Kirjapaino Oy, 209–227.
- Laakso, Veikko 1987. Vuoden 1666 ”Placati Ja Käsky Wanhoist Monumendeist Eli Erinomaisist Asioist Ia Jälken Muistettawist Menoist”. Teoksessa: Juhani Kostet (toim.) *Tutkimustyö ja museotoimi. Juhlakirja Knut Draken täyttäessä 60 vuotta* 6.3.1987, 117–23.
- Laine, Ritva, Hurmerinta, Ulla, Toukola, Maija & Mynttinen, Marjut 2006. *Museoviranomaisten ja kuntien yhteistyö kaavoituksessa*. Kuntaliiton selvitys. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Lakivaliokunnan mietintö 1883. *Lakivaliokunnan mietintö N:o 7 Keisarillisen majesteetin armollisesta esityksestä, joka koskee asetuksen hyväksymistä muinaisaikaisen muistomerkkien rauhoittamista*. Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1882. Ensimmäinen osa. Helsinki: J. C. Frenckellin ja Pojan kirjapaino.
- Lashua, Brett, Cohen, Sara & Schofield, John 2010. *Popular music, mapping, and the characterization of Liverpool*. Saatavilla verkossa: https://urbanheritages.files.wordpress.com/2011/11/pmh_article-lashua-cohen-schofield-1.pdf [Viitattu 4.4.2015].
- Laureates 2016. *European Union Prize for Cultural Heritage. Europa Nostra Awards*. Europa Nostra: De Swart.
- Lavento, Mika 2005. Muinaismuistolaki 40 vuotta – tutkimuksen näkökulma. *Muinaistutkija* 1/2005, Suomen arkeologinen seura ry, 26–35.
- Lavento, Mika, 2008. Arkeologian määritelmät. Teoksessa: Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 13–39.
- Lavento, Mika & Haggrén, Georg 1999. Keskiajan tutkimista ja tuhoamista Turussa. *Muinaistutkija* 1/1999, 59–62.
- Lehtinen, Juhana 1883. Muinaisjäänöksiä Ikaalisten kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen Aikakauskirja*. VI. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, 81–142.
- Lehtinen, Leena 1993. Kuusi vuotta museoarkeologiaa Etelä-Savossa. *Osma. Suomen museoliiton juhlakirja* 1993. Vammalan kirjapaino Oy, 61–85.
- Lehtinen, Leena 1995. Sopimuksin arkeologian aluehallinnon ”aitoon delegointiin”. *Muinaistutkija* 1/1995, Suomen arkeologinen seura ry, 6–9.
- Lehtinen, Leena, Ylikangas, Mikko & Linnasalo, Kaisa 1997. *Maaseutumaiseman kerroksisuus ja vetovoima*. Helsingin yliopisto, maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli.
- Leino, Minna & Vakkari, Eeva 2010. Ilmastonmuutoksen vaikutukset vedenalaisen kulttuuriperintöön Itämeressä – Esimerkkitaipauksena Suomenlinna. *Muinaistutkija* 1/2010, 37–46.

- Leone, Mark & Potter, Parker 1992. Legitimation and the Classification of Archaeological Sites. *American Antiquity* 57 (1), 1992, 137-145. Saatavilla verkossa:
http://www.jstor.org/stable/2694840?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents [Viitattu: 14.6.2016].
- Lesell 2007. Rauma Hevossuonmäki – missä ovat rökkiön rajat? Teoksessa: Mökkönen, Teemu & Seppälä, Sirkka-Liisa (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjäännös?* Suomen arkeologinen seura ry., 63-75.
- Lesell 2015. Pirkanmaan maakuntamuseon Adoptoi monumentti -toiminta. Kansalaiset hoitamaan muinaisjäännöksiä. Teoksessa: Piritta Häkälä & Johanna Enqvist (toim.) *Arkeologipäivät 2014. Eettiset kysymykset arkeologiassa & Yhteisöarkeologia*. Suomen arkeologinen seura ry., 31-39.
- Lex archaeologica -työryhmä 1994. Lex archaeologica -työryhmän muistio. *Opetusministeriön työryhmien muistioita* 7:1994. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lilius, Henrik 1997. Miksi vaalimme kulttuuriperintöämme? *Hiidenkivi* 5/1997, 10-12.
- Lilius, Henrik 1998. Aineellinen kulttuuriperintö ja yhteiskunta. *Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskunta-neuvottelukunnan keskustelumuis-tioita* N:o 3. Helsinki: Opetusministeriö.
- Lilius, Martin 2000. Frenckellin paperit. Tampereen paperitehdas kuvina. *Tampereen museoiden julkaisuja* 53. Tampere: Tampereen museot.
- Linnat ja linnoitukset. *Museovirasto, Rakennushistorian osasto*, 1/1975.
- Lipe, William D. 1984. Value and meaning in cultural resources. Teoksessa: Henry Cleere (toim.) *Approaches to the Archaeological heritage*. New Directions in Archaeology. Cambridge University Press, 1-11.
- Lipponen, Sanna 2009. Rikottiinko muinaismuistolakia? *Muinaistutkija* 4/2009, Suomen arkeologinen seura ry, 65-66.
- Lowenthal, David 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luoto, Kalle 2007. Arkeologinen inventointi Lielahden Niemen osayleiskaava-alueella toukokuussa 2006. *Pirkan maan alta* 8. Arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museoiden julkaisuja 97, 25-31.
- Luoto, Kalle I. 2011. Viherrakentamista ja muinaistiedettä entisellä Frenckellin teollisuuspihalla – Kirjastonpuisto kunnostustöiden kohteena. *Pirkan maan alta* 12. *Arkeologisia tutkimuksia*. Tampereen museoiden julkaisuja 123, 13-20.
- Lyyra-Seppänen, Anna & Soinen, Tuija-Liisa 2016. Kulttuuriympäristö työpöydällä. Pyrkimyksiä parhaisiin käytäntöihin. *Tampereen museoiden julkaisuja* 139. Pirkanmaan maakuntamuseo.
- Lähdesmäki, Ulla 2001. Muinaismuistoja ja Ukonnua – Arkeologisen kenttä-

- tutkimuksen varhaisia vaiheita Pirkanmaalla. Tampere. *Tutkimuksia ja kuvauksia XI. Tampereen Historiallisen Seuran julkaisu 16*. Tampere, s. 9-21.
- Lähdesmäki, Ulla 2005. Muinaismuistolaki maakuntamuseon näkökulmasta. *Muinaistutkija* 1/2005, Suomen arkeologinen seura ry, 22-25.
- Lähdesmäki, Ulla 2008. Maakuntamuseot. Arkeologia nykyhetkessä. Teoksessa: Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 437-441.
- Lähdesmäki, Ulla 2011. Kiukaita, keramiikkaa ja muuta arkeologista vesihuolto-työmailla. *Pirkan maan alta. Arkeologisia tutkimuksia 12*. Tampereen museoiden julkaisuja 123, 61-66.
- Lähdesmäki 2012, Teollisuushistorialliset muinaisjäännökset Pirkanmaalla. *Tekniikan Waiheita* 4/2012. Tekniikan Historian Seura THS ry., 35-47.
- Lähdesmäki, Ulla 2013. There's no Place like Home: The Medieval Village as an archaeological Site and a Modern Farm. Teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Sami Raninen & Kerkko Nordqvist (toim.) *Archaeology in Society and Daily Life. Challenges and Co-operation in the 21th Century*. Tampereen museoiden julkaisuja 133. Eräsalon Kirjapaino Oy, 83-90.
- Lähdesmäki, Ulla & Adel, Vadim 2011. An Archaeological Approach to Reusing Industrial Past. Archaeological Remains in the Frenckell Paper Factory Area in Tampere, Finland. Teoksessa Miia Hinnerichsen (toim.) *Reusing the Industrial Past by the Tammerkoski Rapids*. City of Tampere, Museum Services, Pirkanmaa Provincial Museum, 46-52.
- Lähdesmäki, Ulla, Raninen, Sami & Nordqvist, Kerkko (toim.) 2012. *Archaeology in Society and Daily Life. Challenges and Co-operation in the 21th Century*. Tampereen museoiden julkaisuja 133. Tampere: Pirkanmaa Provincial Museum.
- Lähdesmäki, Ulla & Tirkkonen, Erik 2006. Vedenalaisen löydön tunnistaminen. Tampereen Mustalahden tapaus. Ahtia arkistossa etsimässä. *Pirkan maan alta 7. Arkeologisia tutkimuksia*. Tampereen museoiden julkaisuja 93, 5-11.
- Maaranen, Päivi 2007. Kansallista kulttuuriperintöä konstruimassa: organisaati-orakenne ja sen muutokset antikvaarisen alan merkityksen heijastajina. *Arkeologipäivät 2007*, 37-48.
- Maaranen, Päivi 2010. Muinaisjäännökseen hyvän hoidon periaatteet ja muutoksen seuranta. *Muinaistutkija* 3/2010, 6-11.
- Maaranen, Päivi 2013. Social and Political Dimensions of Preservation of Archaeological Cultural Heritage: Some Notes Concerning Citizens' and Politicians' Points of Views in Finland. Teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Sami Raninen & Kerkko Nordqvist (toim.) *Archaeology in Society and Daily Life. Challenges and Co-operation in the 21th Century*. Tampereen museoiden julkaisuja 133. Tampere: Tampereen Museot, 5-14.

- Maaranen, Päivi 2017. *Neljä näkökulmaa maisemaan. Havaintoja menneisyyden ihmisen ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta eteläisimmän Suomen alueella*. Helsingin yliopisto, Unigrafia Oy 2017.
- Manner, E. J. & Alonen, L. H. 1958. Muinaismuistoasetuksen tulkitseminen. *Kotiseutu* N:o 5 1958, Forssan Kirjapaino Oy, 111-113.
- Matiskainen, Heikki 1998. Johannislundin lasitehdas teollisuusarkeologisen tutkimuksen valossa. *Lasitutkimuksia – Glass Research XI* (1988). Vammalan Kirjapaino Oy, 20-23.
- Matsuda, Akira 2004. The Concept of "the Public" and the Aims of Public Archaeology. *Papers from the Institute of Archaeology* 15 (2004), University College of London, 66-76.
- McAtackney, Laura & Palus, Matthew 2007. Introduction. Teoksessa: Laura McAtackney, Matthew Paulus, Angela Piccini (toim.) *Contemporary and Historical Archaeology in Theory. Papers from the 2003 and 2004 CHAT conferences*. Studies in Contemporary and Historical Archaeology 4. BAR International Series 1677, 5-9.
- Meinander, C.F. 1964. Ny finsk lag om fornminnen. *Tor* 1964, vol. X. Institutionen för Nordisk fornkonst vid Uppsala Universitet, 245-254.
- Meinander, C.F. 1968. Rannsakning med arkeologin. *Nya Argus* 1968. Helsingfors, 62-68.
- Meinander, C.F. 1973. Arkeologia humanistisena tieteenä. Teoksessa: Mirja Kanerva & Kaarina Rissanen (toim.) *Arkeologian lähtötavoitteet*. Oy Gaudeamus Ab, 9-18.
- Meinander, C.F. 1991. *Carl Axel Nordman*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Merriman, Nick 2004. Introduction. Diversity and dissonance in public archaeology. Teoksessa: Nick Merriman (toim.) *Public Archaeology*. Painopaikka: Routledge.
- Metsämuuronen, Jari 2002. *Tilastollisen kuvauksen perusteet*. Metodologia-sarja 2. International Methelp Ky. Sridevi Printers (Pvt) Ltd.
- Miettinen, Timo 1999. Mitä Susikopinharjulla tapahtui? *Muinaistutkija* 2/1999, 35-38.
- Mikkola, Esa 2006. Muinaisjännökset, kaavoittaminen ja arvottaminen. Teoksessa: Mökkönen, Teemu & Seppälä, Sirkka-Liisa (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjännös?* Suomen arkeologinen seura. Hamina 2007, 15-19.
- Modarress, Mirette 2010. Muinaisesine valokeilassa – Näkökulmia ja asenteita muinaisjännösten arvottamiseen ja kauppaan. *Muinaistutkija* 2/2010, 2-9.
- Modeen, Tore 1965. Skyddet för fasta forn lämningar och kulturhistoriskt märkliga byggnader i Finland. *Finsk Tidskrift* 1965, H.8. Åbo, 352-367.
- Moilanen, Ulla 2015. Piipparojat koulunpenkille? Yksi kokemus metallinetsi-

- jöiden kurssittamisesta. *Muinaistutkija* 2/2015, 2-7.
- Moisanen, Jukka 2000. Museoviraston muinaisjäännösrekisteri. Teoksessa: Päivi Maaranen & Tuija Kirkinen (toim.) Arkeologinen inventointi. *Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Museovirasto, 86-88.
- Muhonen, Timo 2009. Eräpyhän monet kasvot. *SM* 2008, 5-20.
- Muinaismuistolainsäädännön uusiminen 1954. *Komiteanmietintö 22.IV.1950*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Muinaismuistolakityöryhmän mietintö 1979. *Komiteanmietintö 1979:12*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Museotoimen aluehallintokomitean mietintö 1973. *Komiteanmietintö 1973:13*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Museo 2000 -toimikunnan mietintö 2000. Museo 2000. Museopoliittinen ohjelma. *Komiteanmietintö 31: 1999*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Museovirasto 1995. *Museoviraston toimintakertomus vuodelta 1995*. Helsinki: Museovirasto.
- Museovirasto 2001. *Museoviraston toimintakertomus 2000*. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Museovirasto 2010. *Museoviraston toimintakertomus 2010*. Saatavilla verkossa: <http://www.nba.fi/fi/File/1125/mv-tilinpaatos-2010.pdf> [Viitattu 5.3.2015].
- Mykkänen, Jouni 2007. Museovirasto aktiiviseksi kansallisen identiteetin rakentajaksi. Selvitys museoviraston asemasta ja kulttuuriperinnön arvostuksesta suomalaisessa yhteiskunnassa. *Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007: 33*.
- Naskali, Eero 1979. Rääkkylän vene. The Maritime Museum of Finland. *Annual Report* 1979. Museovirasto, 2-7.
- Nissinaho, Aino 2013. Experiences of the Adopt-a-Monument Programme in Finland. teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Sami Raninen & Kerkko Nordqvist (toim.) *Archaeology in Society and Daily Life. Challenges and Co-operation in the 21st Century*. Tampereen museoiden julkaisuja 133. Eräsalon Kirjapaino Oy, 65-73.
- Nissinaho, Aino & Soininen, Tuija-Liisa 2014. ”Adopt a Monument: Social Meaning from Community Archaeology” Teoksessa: Suzie Thomas & Joanne Lea (toim.) *Public Participation in Archaeology*. Woodridge: The Boydell Press, 175-181.
- Niukkanen, Marianna 2004. Kaupungit muinaisjäännöksinä. Kaupunkiarkeologia Suomessa. Städerna som fornlämningar. Stadsarkeologi i Finland. *Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja* 25. Museovirasto.
- Niukkanen, Marianna 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojeleminen. *Museoviraston Rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita* 3. Helsinki: Museovirasto.
- Niukkanen, Marianna 2010. Unohdettu kylätontti päivänvaloon. Teoksessa: Koi-

- visto, Andreas, Koivisto, Riina & Hako, Jukka (toim.) Gubbacka - Keskiajan arkea Vantaalla. *Medeltida vardag i Vanda. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja* 34, 15-23.
- Nordman, C.A. 1956. Maakunta-arkeologin virkoja koskeva suunnitelma. *Osma 1956. Suomen Museoliiton vuosikirja*, 132-137.
- Nordman, C.A. 1958. Muinaistieteellinen toimikunta ja Rapolan harju. *Kotiseutu* N:o 1 1958. Forssan Kirjapaino Oy, 1-2.
- Nordman, C.A. 1968. *Archaeology in Finland before 1920*. Societas Scientiarum Fennica. The History of Learning and Science in Finland 1828-1918, 14 a. Helsinki.
- Nykänen, Panu 1999. Arkeologia vuosituhaten vaihteessa. *Muinaistutkija* 2/1999. 21-28.
- Oksala, Markku 2000. Johdanto. Teoksessa: Arto Haapala & Markku Oksanen (toim.) *Arvot ja luonnon arvottaminen*. Tampere: Yhteiskunnallinen Ympäristöntutkimuksen Seura, 9-22.
- Palang, Hannes & Paal, Piret 2002: Places Gained and Lost. In: Koht ja Paik II. Teoksessa: V. Sarapik, K. Tüür, M. Laanemets (toim.) *Place and Location. Eesti Kunstiakadeemia Toimetised*, 93-111.
- Palo-oja, Ritva & Tirkkonen, Erik 2016. Mitä olisi tehtävä museoiden toiminnan tehostamiseksi? – Kunnallisen museotoiminnan aika. Teoksessa: Ritva Palo-oja, (toim.) *Hämeen museon historia. Tampereen museoiden julkaisuja* 137. Helsinki: Premedia, 129-169.
- Patoharju, Ora 1962. Meriarkeologiaa meillä ja muualla. *Valvoja* 1962, 263-272.
- Peltonen, Juhani 1964. Vedenalaista arkeologiaamme. *Osma. Suomen Museoliiton vuosikirja* 1962-63, 84-99.
- Pihlman, Aki 1999. Kaupunkiarkeologisista pelastuskaivauksista. *Muinaistutkija* 2/1999, 40-42.
- Pihlström, Sami 2000. Luonnon arvo, inhimillinen toiminta ja ihmettely. Teoksessa: Arto Haapala & Markku Oksanen (toim.) *Arvot ja luonnon arvottaminen*. Tampere: Yhteiskunnallinen Ympäristöntutkimuksen Seura, 23-30.
- Pirkanmaan esihistorialliset kohteet ja alueet 1983. *Pirkanmaan seutukaavoitus. B 121*. Tampere: Tampereen seutukaavaliitto.
- Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset 2005. Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset II. Ulla Lähdesmäki & Marita Palokoski (toim.). *Pirkanmaan liiton julkaisu B 93, Tampereen museoiden julkaisuja* 86. Vammala: Tampereen museot, Pirkanmaan liitto.
- Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi 2013. *Ehdotus maakunnallisiksi maisema-alueiksi. Pirkanmaan maakunta-kaava 2040*. Pirkanmaan liitto.
- Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt 2006. *Pirkanmaan liiton julkaisu B 97*, Tampere 2006.

- Purhonen, Paula 1987. Esihistoriallisten kiinteiden muinaisjäännösten suojelu. Teoksessa: Paula Purhonen (toim.) *Arkeologia Suomessa* 1985, 7-12.
- Purhonen, Paula 1993. Muinaisjäännösten suojelu ja hoito. Teoksessa: Tuija-Liisa Soininen (toim.) *Masunni 1. Näkökulmia Pirkanmaan esihistoriaan*. Tampere: Tampereen museot, 83-90.
- Purhonen, Paula 2000. Esipuhe. Teoksessa: Päivi Maaranen, Museovirasto & Tuija Kirkinen, Helsingin yliopisto (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto, 8-10.
- Purhonen, Paula 2005. Kokemuksia muinaismuistolaista 30 vuoden ajalta. *Muinaistutkija* 1/2005, s. 12-16.
- Purhonen, Paula, Hamari, Pirjo & Ranta, Helena (toim.) 2001. *Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset*. Helsinki: Museovirasto.
- Pälsi, Sakari 1939. *Esihistorian tutkimuskentiltä*. Helsinki.
- Raike, Eeva 2014. Yhteisöllistä arkeologiaa kalliohakkausten äärellä. *Arkeologipäivät 2014. Eettiset kysymykset arkeologiassa, Yhteisarkeologiaa*. Suomen arkeologinen seura ry., 41-47.
- Rajala, Pasi 2009. *Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet kaavoitusprosessin osana. Esimerkkejä ja kokemuksia*. Ympäristöministeriön raportteja 23. Helsinki. Saatavilla verkossa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/41370/YMra23_2009_sisus.pdf?seque. [Viitattu 28.5.2017].
- Rakennettu kulttuuriympäristö 1993. Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Ympäristöministeriö, Museovirasto 1993. Museovirasto, *Rakennushistorian osaston julkaisuja* 16. Karttakeskus, Helsinki.
- Rakennushistoriallisen osaston julkaisu 1975. *Rakennushistoriallisen osaston julkaisu* 1/1975. Helsinki: Museovirasto.
- Raninen, Sami 2011. Arkeologinen valvonta Kirjastonpuistossa ja Frenckellin peritehtaan alueella. *Pirkan maan alta* 12. Tampereen museoiden julkaisuja 123, 6-12.
- Raninen, Sami 2015a. Pirkkalan Tursiannotkon kaivaukset 2012-2013. *Pirkan maan alta* 14. Tampereen museoiden julkaisuja 138, 6-14.
- Raninen, Sami 2015b. Teollisuusarkeologisia arvottamiskysymyksiä Tampereella. Teoksessa: Häkälä, Piritta (toim.) *Arkeologipäivät 2015. Teollisuusperintö & Teknologiat ja niiden tutkimus*, 56-64.
- Rapola, Martti 1957. Muinaismaiseman puolesta. *Suomalainen Suomi* N:o 8, 457-461.
- Rasila 1988. Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. *Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua*. Tampere: Kirjapaino Hermes, 317-735.
- Rasila, Viljo 1993. Pirkanmaan historia. Pirkanmaan kotiseutusarjan 4. osa. *Pirkanmaan liiton julkaisuja B* 12. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Rautiainen, Pirjo, Jansson, Henrik, Taivainen, Jouni & Vauramo, Anu 2012. Ar-

- keologina Metsähallituksen luontopalveluissa ja metsätaloudessa. Teoksessa: Helena Ranta, Teija Nurminen, Tanja Tenhunen ja Marianna Niukkanen (toim.) *Arkeologia Suomessa 2007-2008*. Helsinki: Museovirasto, 35-43.
- Reichstein, Joachim 1984. Federal Republic of Germany. Teoksessa: Henry Cleere (yoim.) *Approaches to the Archaeological heritage*. New Directions in Archaeology. Cambridge University Press, 37-47.
- Riionheimo, Anna & Ehrsröm, Margaretha 2013. *Kulttuuriympäristön analyysi – opas DIVE-menetelmän käyttöön*. Helsinki: Museovirasto.
- Rinne, Juhani 1915. Kysymys muinaistieteellisestä virastostamme. *Suomen Museo* 1915, 79-90.
- Risla, Pentti 2010. Lailla suojatut lainsuojattomat. *Museo* 2/2010, 16-17.
- Rohiola, Ville 2014. Metallinilmaisnlöydöt ja -harrastajat. Katsaus kansallismuseon kokoelmien metallinilmaisnlöytöihin vv. 2011-2014. *SKAS* 2014, 17-25.
- Rosenius, Henrik 1983. Meriarkeologian alkuvaiheista Suomessa. *Nautica Fennica* 2. Suomen Merihistoriallinen Yhdistys ry, 16-22.
- Saarenheimo, Juhani 1974. *Vanhan Pirkkalan historia*. Tampere: Vanhan Pirkkalan historiatoimikunta.
- Salmo, Helmer 1964. Uusi muinaismuistolaki. *Osmo* 1962-63. *Suomen Museo-liiton vuosikirja*, 63-70.
- Salo, Unto 1956. Vaikutelmia Ruotsin museolaitoksesta. *Osmo* 1956, *Suomen Museo-liiton vuosikirja*, 138-150.
- Salo, Unto 1969. Muinaissuojelu ja kiinteät muinaisjännökset. *Eripainos teoksesta Satakunnan Seutukaava. Runkokaava 2000*. Lauttakylä: Satakunnan seutukaavaliitto.
- Salo, Unto 1988a. Ihmisen identiteetistä. *Länsi-Suomen korkeakouluyhdistyksen julkaisuja*, sarja B/7, Pori.
- Salo, Unto 1988b. Tampereen esihistoria. *Tampereen historia* I. Vaiheet ennen 1840-lukua. Tampere: Kirjapaino Hermes, 51-160.
- Sarkkinen, Mika 2007. Muinaisuus maisemassa. Arkeologiset kohteet ja niiden suojelu. Peurakuopista kirkkokenttiin. *Publication SOFGIELLAGAS Institute Nr 9*, 20-28.
- Sarvas, Pekka 1977. Om historisk arkeologi. *Historisk Tidskrift för Finland* 4/1977, 353-376.
- Schadla-Hall, Tim 1999. Public archaeology. *European Journal of Archaeology*, 2:2, 147-158. Saavavilla verkossa: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.utu.fi/doi/pdf/10.1179/eja.1999.2.2.147?needAccess=true> [Viitattu 23.3.2015].
- Schauman-Lönnqvist, Marianne 2005. Muinaismuistolain käytännön soveltamista. *Muinaistutkija* 1/2005, 17-21.
- Seitsonen, Oula & Herva, Vesa-Pekka 2011. Forgotten in the Wilderness: WWII PoW Camps in Finnish Lapland. Teoksessa: A. Myers & G. Moshenska

- (toim.) *Archaeologies of Internment*. New York: Springer, 171–190. Saatavilla verkossa: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4419-9666-4_10 [Viitattu 2.3.2017].
- Selkirk, Andrew 1997. *Who Owns the Past? A Grass Roots Critique of Heritage Policy*. London: Adam Smith Institute.
- Seppälä, Mika 1996. Kiinteään muinaisjäänökseen kajoaminen. *Ympäristöjuriidikka* 2-3/1996. Suomen Ympäristöoikeustieteen Seuran Aikakauslehti n:o 51, 28-53.
- Seppälä, Sirkka-Liisa 1999. Rapolan esihistoriaa. Teoksessa: Ulla Lähdesmäki, Marjo Meriluoto-Jaakkola & Tuija-Liisa Soinen (toim.) *Masunni. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta 2*. Tampereen museoiden julkaisuja 48, 89-108.
- Seppälä, Sirkka-Liisa 2006. Onko muinaisjäänöksellä tilaa tulevaisuudessa – pisteistä alueita. Teoksessa: Teemu Mökkönen & Sirkka-Liisa Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media & Mikä on muinaisjäänös?* Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry, 47-53.
- Siiriäinen, Ari 1982. Ympäristöministeriö vai Museovirasto. Arkeologian näkökulma kiinteiden muinaisjäänösten suojeluun. *Museopoliittikka* 2/1982 Museopoliittinen yhdistys ry., 34-35.
- Siiriäinen, Ari 1983. Suomalaisen arkeologian haasteita 1980-luvulla. *Museopoliittikka* n:o 2/3 1983. Museopoliittinen yhdistys ry., 31-34.
- Siitari-Vanne, Eija 1994. *Rakennetun ympäristön suojelusta*. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.
- Siltainsuu, Jenni & Wessman, Anna 2014. Keskustelua. Yhteistapahtumia ja esineiden tunnistusta. Espoon kaupunginmuseon metallinilmaisinyhteistyö vuonna 2014. *Muinaistutkija* 3/2014, 34-4.
- Simanainen, Jarkko & Heiskanen, Heikki 1997. Tavastia Navalis tutkii hylkyjä. *Sukeltaja* 2/97, 8-9. Saatavilla verkossa: https://issuu.com/sukeltaja/docs/sukeltaja_1997_2 [Viitattu: 12.4.2015].
- Sisäasiainministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto 1976. *Asuin ympäristön suunnitteluperiaatteet. Kaavoitusohjeita* 2/1975. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Skogman, David 1864. Kertomus matkoiltani Satakunnassa muisto-juttuja keräämässä. *Suomi II. Kirjoituksia isän-maallisista aineista*. Toimittanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. SKS:n kirjapaino.
- Smith, Laurajane 1993; Towards a Theoretical Framework for Archaeological Heritage Management. *Archaeological Review from Cambridge*, Vol. 12:1, 55-75.
- Smith, Laurajane 2006. *The Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Smith, Laurajane & Waterton, Emma 2009. *Heritage, Communities and Archaeology*. Duckworth Debates in Archaeology.

- Soininen, Olli 2005. Muinaisjäännösten hoito. Teoksessa: Ulla Lähdesmäki & Marita Palokoski (toim.) *Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset I*. Tampereen museoiden julkaisuja 86. Vammalan Kirjapaino Oy, 24-27.
- Soininen, Tuija-Liisa 2000. Arkeologisen toiminnan kehitys Pirkanmaalla 1991-1999. Teoksessa: Jukka Moisanen, & Pirjo Hamari (toim.) *Arkeologia Suomessa 1997--1998*. Vammala: Vammalan Kirjapaino, 22-40.
- Soininen, Tuija-Liisa 2015. Monumentteja adoptoimaan Pirkanmaalla. Teoksessa: Helena Ranta & Tanja Tenhunen (toim.) *Arkeologia Suomessa-2010*. Museovirasto, 19-23.
- Startin, Bill 1995. The Monuments Protection Programme. Protecting what, how, and for whom? Teoksessa: Malcom A. Cooper, Anthony Firth, John Carman and David Wheatley (toim.) *Managing archaeology*. Padstow: Routledge, 138-145.
- Suhonen, Mervi 2007. Medieval cultural layers in dialogue with modern society – Challenges for urban archaeology in Finland (Turku) and Karelia (Vyborg). Teoksessa: Visa Immonen, Mia Lempiäinen, Ulrika Rosendahl (toim.) *Hortus novus. Fresh approaches to medieval archaeology in Finland*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XIV. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura, 152-164.
- Suhonen, V-P 2006. Keskustelua: Muinaismuistolain juurilla – Vuoden 1429 suuri pohjalöytötapaus. *Muinaistutkija 3/2006*, 57-59.
- Suomen hoidetut muinaisjäännökset 1995*. Vårdade fornlämningar i Finland. Toimittajat Torsten Edgren, Jukka Moisanen, Helena Taskinen. Museovirasto. Helsinki: Yliopistopaino.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2000*. Tilastokeskus. Edita Prima Oy, Keuruu.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2011*. Tilastokeskus. Edita Prima Oy, Keuruu.
- Suominen, Esa 1989. Kokemuksia maakunnallisen arkeologin työstä. Teoksessa: Paula Purhonen (toim.) *Arkeologia Suomessa 1986-1987*. Museovirasto, 61-65.
- Suominen, Esa 1994. Maakunnallista arkeologista toimintaa Kainuussa. Teoksessa: Torsten Edgren, Paula Purhonen & Helena Ranta (toim.) *Arkeologia Suomessa 1988-1989*. Museovirasto, 65-69.
- Suvanto, Seppo 1949. Keskiaika. *Längelmäveden Seudun historia I. Oriveden historia I*. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.
- Suvanto, Seppo 1988. Talonpoikainen Tampere Keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. *Tampereen historia I*. Vaiheet ennen 1840-lukua. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Synnestvedt, Anita, 2008. Fornlämningsplatsen – Kärleksaffär eller trist historia. Series B. *Gothenburg Archaeological Theses* No. 51.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1986. Museovirasto ja arkeologinen tutkimus. *Museopolitiikka 3-4*, 1986. Museopoliittinen yhdistys ry., 34-40.

- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1996. Onko menneisyydellä tulevaisuutta? *Kanava* 3/1996, 167-169.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1999a. Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. Museovirasto, *RHO:n julkaisuja* 20, 6-16.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 1999b. Kun nuoruus on ongelma – Rapolan muinaislinnan keskuslinna-ajatuksen purkuyritys. *Tampereen museoiden julkaisuja* 48, 131-166.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 2000. Esine- ja maalöydöt – arkistokaivausten paljastamaa keskiajan arkeologian varhaishistoriaa. *SKAS* 2/2000, 16-23.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 2008. Muinaisuuden tutkimus ennen tieteellisen arkeologian syntyä. Teoksessa: Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 66-77.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka 2009. Arkeologiaa manageroinnin ja tutkimuksen puristuksessa – suomalaisesta muinaistutkimuksesta vuosituhannen vaihteessa. Teoksessa: Sini Kangas, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas (toim.) *Historia eilen ja tänään. Historian tutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908-2008*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 8-29.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka & Immonen, Visa 2013. Looking at archaeology through 30 years of Fennoscandia Archaeologica – an interview, *Fennoscandia Archaeologica* XXX, 3-11.
- Tallgren, A.M. 1916. Suomen arkeologinen bibliografia. Lisiä Suomen historialliseen bibliografiaan. Ulkomailla julkaistu Suomea koskeva ja Suomessa ilmestynyt esihistoriaan ja keskiaikaan liittyvä kirjallisuus, ilmestynyt ennen vuotta 1914. *SMYA* XX.
- Tallgren, A.M. 1920. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen 50-vuotiskertomus. *SMYA* XXX. K.F. Helsinki: Puromiehen kirjapaino O.Y., 1-271.
- Tallgren, A.M 1924. *Museomiehen työpöydältä. Kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaarisen harrastusten historiasta Suomessa*. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. *Tampereen kaupungin kaa-voitusyksikön julkaisuja* 2/98. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Tampereen Kalkun alueraportti 1990*. Maankäytön suunnittelu. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Tampereen kaupungin museotoimen toiminta- ja tilikertomus 2002*. Tampere: Museotoimi.
- Tampereen kaupungin museotoimen toiminta- ja tilikertomus 2004*. Tampere: Museotoimi.
- Tampereen kaupungin museotoimen toimintakertomus 2010*. Tampere: Museotoimi.

- Tampereen seutukaava-alueen esihistorialliset kohteet ja alueet 1973*. Tampereen seutukaavaliitto, Julkaisu B 47, Tampere: Tampereen Seutukaavaliitto.
- Taskinen, Helena 1991. Esihistorian toimiston koekaivausryhmän toiminnasta 1982-1987. Teoksessa: (toim.) *Arkeologia Suomessa 1986-1987*. Vammala: Museovirasto, 17-20.
- Taskinen, Helena 1995. Muinaisjäännösten hoito vuosina 1988-1994. Teoksessa: Torsten Edgren, Jukka Moisanen & Helena Taskinen (toim.) *Suomen hoidetut muinaisjäännökset*. Helsinki: Museovirasto, 6-10.
- Taskinen, Helena, Heikkurinen-Montell, Tuula & Moisanen, Jukka 1994. Muinaisjäännösten hoito ja merkitseminen. Teoksessa: Paula Purhonen & Helena Ranta (toim.) *Arkeologia Suomessa – Arkeologi i Finland 1988-1989*. Museovirasto. Helsinki: Yliopistopaino, 21-28.
- Teivas, Eija & Tulonen, Annu 2001. *Nokian kulttuuriympäristöohjelma*. Alueelliset ympäristöohjelmat 225. Tampere: Pirkanmaan ympäristökeskus.
- Teivas, Eija 2004. *Huviloita pyyntimailla, ketoja kaupungin kupeessa. Ylöjärven kulttuuriympäristöohjelma*. Tampere: Ylöjärven kaupunki.
- Tiitinen, Teija, Koivisto, Leena, Maaranen, Päivi, Mikkonen-Hirvonen, Satu, Moisanen, Jukka, Pajunen, Heimo & Soininen, Olli 1999. *Hiidenkiuas ja Tulikukka. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon*. Jyväskylä: Museovirasto.
- Tikkanen, Sallamaria 1999. Underwater cultural heritage and underwater parks. *Monuments and Sites in Finland 1999*. Icomos 12th General Assembly Mexico. Helsinki: The Finnish National Committee of ICOMOS, 188-190.
- Tikkanen, Sallamaria 2013. The Vrouw Maria Underwater Project 2009-2012 - Preserving a shipwreck *in situ*. Teoksessa: Maili Roio (toim.), *The Changing Coastal and Maritime Culture. The 5th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum in Tallinn 18 - 20 September 2013*. Tallinn: OÜ Print Best, 92-96.
- Tirkkonen, Erik 2006. Ahtia arkistossa etsimässä. Pirkan maan alta 7. *Tampereen museoiden julkaisuja* 93, 11.
- Tirkkonen, Erik 2016. Kasvakoon, nouskoon Hämeen museo! Hämeen museon historia. Toimittaja Ritva Palo-oja. *Tampereen museoiden julkaisuja* 137.
- Tommila, Päiviö 1982. Paikalliskuvauksista paikallishistoriaan – paikallistutkimuksen vaiheita ennen Paikallishistoriallisen Toimiston perustamista. *Historiallinen Aikakauskirja* 1982, 291-311.
- Townend, Stephen & Whittaker, Ken 2011. Being Accounted for: Qualitative Data Analysis in Assessing 'Place' and 'Value'. Teoksessa: Schofield, John and Szymanski, Rozy (toim.) *Local heritage, global context: cultural perspectives on a sense of place*. Padstow: Ashgate Publishing Ltd, 65-78.
- Trotzig, Gustaf 1989. The cultural dimension of development – an archaeological approach. Teoksessa: Henry Cleere (toim.) *Archaeological Heritage Management in the Modern World*. One World Archaeology 9.

- Trotzig, Gustaf, 2003. Ten years of protection of the archaeological heritage. Teoksessa: *Memory of the heritage. Naturopa* No. 99/2003. Council of Europe, 20.
- Tulonen, Annu, Lusa, Leena & Palokoski, Marita 2002. Pirkanmaan alueellinen kulttuuriympäristöohjelma. *Alueelliset ympäristöjulkaisut* 275. Tampere: Pirkanmaan Ympäristökeskus.
- Tuomi-Nikula, Outi, Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa: Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö? Tietolipas* 243. Vantaa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12-27.
- Tuovinen, Tapani 2000. Löytö toteuttaa etsijän tahtoa. Teoksessa: Päivi Maaranen & Tuija Kirkinen (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto, 33-41.
- Uotila Kari 2006. Kirkot rakennusarkeologisina tutkimuskohteina, *SKAS* 4/2006, 5-7.
- Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelukokonaisuudet 1983*. Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983.
- Wessman, Stefan 2006. Mikä on muinaisjäänös – ongelmia veden alta. *Arkeologipäivät* 2006. Suomen arkeologinen seura, 54-57.
- Wienberg, Jes 1999. The Perishable Past. On the Advantage and Disadvantage of Archaeology for Life. *Current Swedish Archaeology* 7, 183-202.
- Vikkula, Anne & Seger, Tapio 1991. Muinaisjäänökset vihdoinkin ATK-rekisteriin. Teoksessa: Paula Purhonen (toim.) *Arkeologia Suomessa* 1986-1987. Vammala, 79-84.
- Vilkuna, Janne 1998. 75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923-1998. *Suomen museoliiton julkaisuja* 45. Vammalan Kirjapaino Oy.
- Vilkuna, Kustaa 1961. Maakunta-arkeologin virat. *Kotiseutu* 1961, 53-54.
- Willems, Willem J. H. 1998. Archaeology and Heritage Management in Europe: Trends and Developments. *European Journal of Archaeology* Vol. 1 (3), 293-311.
- Willems, Willem J. H. & van den Dries, Monique H. 2007. The origins and development of quality assurance in Archaeology. Teoksessa: Willem J. Willems & Monique van den Dries (toim.) *Quality Management in Archaeology*. Southampton: Oxbow Books.
- von Bonsdorff, Pauline & Haapala, Arto 1999. Introduction. Teoksessa: Pauline von Bonsdorff & Arto Haapala (toim.) *Aesthetics in the Human Environment. International Institute of Applied Aesthetics Series vol. 6*. Lahti: International Institute of Applied Aesthetics, 5-11.
- Ylikangas, Heikki 1978. *Nuijasota*. Helsinki: Otava.
- Ympäristö 2015. *Pirkanmaan ympäristön tila 2008*. Pirkanmaan Ympäristökeskus. Saatavilla verkossa: www.ymparisto.fi/pir [Viitattu 14.2.2015].

SÄHKÖISET LÄHTEET

MUSEOVIRASTO

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas 2017. Verkkosivusto: <http://akp.nba.fi/start> [Viitattu: 6.2.2017].

Haimila, Miikka 2009. Metakuvaus, Muinaisjäännösrekisterin paikkatiedot. Verkkosivusto: www.Documents\muinaisjaannokset_kuvaus.pdf [Viitattu 27.12.2016].

Kulttuuriympäristö 2016. Verkkosivusto: <http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto> [Viitattu: 2.3. 2016].

Muinaisjäännösrekisteri, Tampere Reuharinniemi. Verkkosivusto: https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/rr_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=837010003 [Viitattu 21.5.2017].

Museoviranomainen 2017. Verkkosivusto: (http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/arkeologisen_kulttuuriperinnon_suojelu/kaavoitus) [Viitattu 2.6.2017].

Museoviraston yhteistyösopimukset. Verkkosivusto: http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/viranomaistoiminta/maakuntamuseoiden_yhteistyosopimukset_ja

<http://www.nba.fi/fi/Image/16646/yhteistyosopimukset-2015.jpg>.

Museoviraston kulttuuriympäristön rekisteriportaali/Muinaisjäännösrekisteri; Muinaisjäännösten hankerekisteri; Muinaisjäännösten hoitorekisteri; Kulttuuriympäristön arkeologiset tutkimusraportit. Verkkosivusto: <https://www.museoverkko.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>.

Museovirasto, Muinaiskalupäiväkirja. Verkkosivusto: http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/kmloyto/read/asp/r_default.aspx

Museovirasto, Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt/Tammerkosken kansallismaisema. Verkkosivusto: https://www.museoverkko.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx?sovellus=rky2000&taulu=T_KOHDE&tunnus=5021

Rauhoituksesta poistettu kiinteä muinaisjäännös 2016. Verkkosivusto: https://www.museoverkko.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx?sovellus=mjreki&taulu=T_KOHDE&tunnus=928010005 [Viitattu 16.3.2016].

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

Pirkanmaan maakuntamuseon muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden access-tietojärjestelmä (luotu 2003, pidetty yllä ja päivitetty vuoden

2007 puoliväliin saakka, korvattu SIIRI-tietokannalla).
Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristön SIIRI-tietokanta. Verkkosivusto: <https://www.profium.com/fi/referenssit/tampereen-kaupunki>.

SANOMALEHDET

Saatavilla verkossa: <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti>

Aamulehti 24.4.2008

Borgå Tidning N:o 43, 1.6.1839. Relation om Lempälä Socken.

Morgonbladet N:o 217, 19.9.1879. Arkeologisk forskningsresa.

Tampereen Sanomat N:ro 83, 18.10.1879. Muinaistutkimuksia Pirkkalan kihlakunnassa.

Tampereen sanomien lisälehti 18.10.1879.

Uusi Suometar N:o 104, 31.8.1878. Muinaistietoja Akaasta. Nro 112, 20.9.1879

Uusi Suometar N:o 78, Keskiviikkona 30 p:nä kesäkuuta 1880. Muinaislöytöjä ja jäännöksiä Hämeenkyröstä.

Åbo Tidningar den 15 April 1775, N:o 7. Utdrag af et Bref daterade den 24 Martii 1775.

Åbo Tidningar Den 30 Septemb. 1778, N:o 18. Om Lapparnes fordna hemvister I Finland.

Åbo Tidningar den 23 Maji 1791. Anmärkningar om Lempelä Socken i Tavastehus Län.

Åbo Tidningar Måndagen, den 30 Maji 1791. N:o 22. Anmärkningar om Lempelä Socken i Tavastehus Län. Fortsättning.

Sydän-Hämeen Sanomat 11.11.2015, Lasikatto ehkä sittenkin; 9.2.2016; 24.1.2017, Häpeätahrasta merkkipaalu; Verkkolähde: <http://www.lehti-luukku.fi/esikatselu/sydan-hameen-lehti-11.11.2015/94332.html> [Viitattu 14.4.2016].

SÄÄDÖKSET JA SÄÄNTELY

Valtion säädöstietopankki. Saatavilla verkossa: www.finlex.fi.

Asetus alueellisista ympäristökeskuksista 57/1995

Hallintolaki 434/2003

Kaivoslaki 503/1965

Kaivoslaki 621/2011

Kuntalaki 365/1995

Laki Museovirastosta 31/1971

Laki Museovirastosta 282/2004

Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010
Luonnonsuojelulaki 1096/1996
Maa-aineslaki 555/1981
Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999 (MRL)
Maankäyttö- ja rakennusasetus 895/1999
Maantielaki 503/2005
Metsälaki 1096/1996
Muinaismuistolaki 295/1963 (MML) ja siihen tehdyt muutokset 15.11.2002/941
Museolaki 729/1992
Rakennussuojelulaki 86/1985
Rikoslaki 39/1889
Suomen perustuslaki 731/1999
Valtioneuvoston asetus Museovirastosta 407/2004
Valtioneuvoston asetus talousjätevesien käsittelystä vesihuoltolaitosten viemäri-
verkostojen ulkopuolisilla alueilla 542/2003
Vesihuoltolaki 119/2001
Ympäristönsuojelulaki 86/2000
Ympäristönsuojelulaki 527/2017

Kulturmiljölag 1988:950. Saatavilla verkossa: http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950 [Viitattu 4.7.2017].

Landskapslag (1965:9) för fornminnen. Ahvenanmaan maakunnan muinaismuistolaki.

http://old.regeringen.ax/.composer/upload/modules/lagar/_innehallsforteckning_2012.pdf [Viitattu 13.4.2015].

Maankäyttö- ja rakennuslain muutos 2017. Saatavilla verkossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2016/20160028> [Viitattu 5.6.2017].

Maankäyttö- ja rakennuslain muutos 2008. Verkkosivusto: <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/mal/maankautto/mrl-muutos/Sivut/default.aspx> [Viitattu: 24.3.2016].

Muinaismuistoja koskeva lainsäädäntö Ahvenanmaan maakunnassa 2017. Verkkosivusto: <http://www.regeringen.ax/kulturarv/ärkeologi-fornlamningar/lagstiftning> [Viitattu 9.5.2017].

Perustuslain säätämisyjärjestys 2016. Verkkosivusto: https://www.eduskunta.fi/FI/lakiensaataminen/lainvalmistelu_vaiheet/ [Viitattu 27.12.2016].

Regeringens prpoportion 2017. *Regeringens prpoportion 2016/17:116*. Saatavilla verkossa: <http://www.regeringen.se/4933fd/contentassets/127b80d-33b084194a415d72b85721874/161711600web.pdf> [Viitattu 4.7.2017].

VALTIOSOPIMUKSET JA MUUT KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET

- Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus Suomessa 2017. Saatavilla verkossa: http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/kansainvalinen_toiminta/kansainvalisia_sopimuksia/aineeton-kulttuuriperinto [Viitattu 3.4.2017].
- Euroopan neuvosto 2016. Verkkosivusto: http://www.stm.fi/stm/kansainvaliset_asiat/en [Viitattu 2.5.2016].
- Faron sopimus 2017. Saatavilla verkossa: http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/kansainvalinen_toiminta/kansainvalisia_sopimuksia/faron-puiteyleissopimus [Viitattu 3.4.2017].
- Finlex 2015. *Tarkistettu Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suoje-
lusta 26/1995*. Saatavilla verkossa: http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1995/19950026/19950026_2. [Viitattu 3.5.2015].
- ICOMOS Suomi Finland 2016. *Rakennusmuistomerkkien suojeleminen*. Verkkosivusto: <http://www.icomos.fi/sivut/kansainvalinen/julistukset-ja-suositukset/--venetsian-julistus.php> [Viitattu 4.3.2016].
- Maltan sopimus 2016. Saatavilla verkossa: http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/kansainvalinen_toiminta/kansainvalisia_sopimuksia/arkeologisen-perinnon-suojaelu [Viitattu 3.5.2016].
- Suomen hyväksymät kansainväliset sopimukset 2016. Verkkosivusto: http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/kansainvalinen_toiminta/kansainvalisia_sopimuksia/ [Viitattu 2.5.2016].
- UNESCO 2016. Verkkosivusto: <http://www.yk.fi/node/463>. [Viitattu 5.5.2016].

MUU VERKKOAINEISTO

- Eduskunta 2017. *Kevätistuntokaudella 2017 eduskunnalle annettavat hallituksen esitykset*. ID 50, HE laiksi muinaismuistolain muuttamisesta. Valtioneuvoston kanslia 26.1.2017. Verkkosivusto: www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-103509.pdf [Viitattu 3.5.2017].
- Global Britannica 2015. *Royal fifth*. Verkkosivusto: <http://global.britannica.com/topic/quinto-real> <http://global.britannica.com/topic/quinto-real> [Viitattu 24.4.2015].
- Helsingin yliopisto 2016. *Arkeologian opinnäytetyöt*. Verkkosivusto: http://www.helsinki.fi/arkeologia/kirjasto_arkisto/opinnaytetyot.html. [Viitattu 3.3.2016].
- Maanmittauslaitos 2014. *Kiinteistötietojärjestelmä*. Verkkosivusto: www.ktj.fi. [Viitattu 2014-2015]. Maanomistajia koskevat tiedot niistä kiinteistöistä, joilla muinaisjäänöksiä oli tutkimusajanjaksona.

- Metsäntutkimuslaitos 2011. *Metsäntutkimuslaitoksen metsätilastot 1.1.2011*.
Verkkosivusto: <http://www.metla.fi/metinfo> [Viitattu 13.4.2015].
- Nationalmuseet 2017. *Danefæ, Tanskan muinaisesinelöytöjä koskeva keskiaikaan palautuva säännös*. Verkkosivusto: <http://natmus.dk/salg-og-ydelser/museumsfaglige-ydelser/danefae/> [Viitattu 4.5.2017].
- Oulun yliopisto 2017. *Arkeologian oppiaineen opinnäytetyöt*. Verkkosivusto: <http://www oulu.fi/ arkeologia/node/8844>. [Viitattu 3.4.2017].
- Pirkanmaan liitto 2015. *Pirkanmaan väkiluku*. Verkkosivusto: <http://www.pirkanmaa.fi/tuki/avoin-data/tietopalvelut/vaestonkehitys/> [Viitattu 4.4.2015].
- Pirkanmaan liitto 2017. *Suunnittelun suunnat 70 vuotta. Seutukaavasta maakuntakaavaan*. Pirkanmaan liitto, Seutusunnittelun historian verkkonäyttely. Verkkosivusto: <http://tieto.pirkanmaa.fi/70v/> [Viitattu 2017].
- Pälkäneen Rauniokirkko 2016. Verkkosivusto: https://fi.wikipedia.org/wiki/P%C3%A4lk%C3%A4neen_rauniokirkko [Viitattu 3.2.2016].
- Pälkäneen Vanhankirkon Suojeluyhdistys 2016. Verkkosivusto: <http://www.rauniokirkko.net/> [Viitattu 3.2.2016].
- Riksantikvarieämbetet 2017. *Lagen om kulturminnen 1988:950*. Verkkosivusto: <http://www.fmis.raa.se/help/WebHelp/Kulturminneslagen.htm> [Viitattu 6.6.2017].
- Studio55 2016. *Suomen vedenalaisten aarteiden sijainnit paljastettiin kaikille*. Verkkosivusto: <http://www.studio55.fi/matkailu> [27.12.2016].
- Tilastokeskus 2015. *Kuntien avainluvut*. Verkkosivusto: http://pxnet2.stat.fi/explorer/Kuntien_avainluvut_2015/maakuntapylvaat.html [Viitattu 4.4.2015].
- Vanhakartta 2015. *Rapolan maakirjakartta 1641*. Verkkosivusto: http://www.vanhakartta.fi/historialliset-kartat/maakirjakartat/@@mapview?handle=hdl_123456789_16472 [Viitattu 2.8.2015].

HAASTATELUT

Tampereen kaupungin museopalvelujen tuotantojohtaja Toimi Jaatinen 14.7.2016
Museoviraston erikoistutkija Olli Soininen 17.1.2017

SUULLISET TIEDONANNOT

Suullinen tiedonanto, Maija Matikka 25.1.2017. Museoviraston vedenalaisten jäännösten rekisterin avaaminen julkisesti selattavaksi.
Suullinen tiedonanto, Sirkka-Liisa Seppälä 25.1.2017. Rauhoitusluokkien merkitseminen muinaisjäännösrekisteriin.
Suullinen tiedonanto metsänhakkuun teettäneen yhtiön metsäyhteyshenkilöltä,

LYHENTEET

AAF Analecta Archaeologica Fennica

EAA European Association of Archaeologists

FM Finskt Museum

FT Finsk Tidskrift

HA Historiallinen Aikakauskirja

HE Hallituksen esitys Eduskunnalle

HT Historisk Tidskrift för Finland

HYAL Helsingin yliopiston arkeologian laitos

RHO Rakennushistorian osasto, Museovirasto

SKAS Suomen keskiajan arkeologian seura

SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

SM Suomen Museo

LIITTEET

LIITE 1

PIRKANMAAN KUNNAT JA KUNTALIITOKSET TUTKIMUSAJANJAKSON AIKANA

Vuonna 2000 Pirkanmaan maakuntaan kuului 33 kuntaa ja vuonna 2010 itsenäisiä kuntia oli 23. Kuntien määrä on vähentynyt 2010-luvulla ollen 19 kuntaa vuonna 2017.

Akaan kaupunki (Toijalan ja Viialan kuntaliitos v. 2007)
Hämeenkyrön kunta
Ikaalisten kaupunki
Juupajoen kunta
Kangasalan kunta (kuntaliitos Sahalahden kanssa v. 2005)
Kuhmalahden kunta
Kuoreveden kunta (kunta liitettiin v.2001 Pirkanmaan maakunnasta Keski-Suomen maakuntaan Jämsän kaupunkiin)
Kurun kunta (kuntaliitos Ylöjärven kanssa v. 2009)
Kylmäkosken kunta
Lempäälän kunta
Luopioisten kunta (kuntaliitos v. 2007 Pälkäneen kanssa)
Längelmäen kunta (kunta liitettiin v. 2007 Oriveden ja Jämsän kaupunkiin)
Mouhijärven kunta (kuntaliitos v. 2009 Sastamalan kaupunkiin)
Mäntän kunta (kuntaliitos v. 2009 Mänttä-Vilppulan kaupunkiin)
Nokian kaupunki
Oriveden kaupunki (kuntaliitos v.2007 Längelmäen osan kanssa)
Parkanon kaupunki
Pirkkalan kunta
Punkalaitumen kunta (kunta siirtyi Pirkanmaan maakuntaan v. 2005 Satakunnan maakunnasta)
Pälkäneen kunta (kuntaliitos v. 2007 Luopioisten kanssa)
Ruoveden kunta
Sahalahden kunta (kuntaliitos Kangasalan kanssa v. 2005)
Sastamalan kaupunki (muodostettu kuntaliitoksessa v. 2009 Vammalasta, Mouhijärvestä, Suodenniemestä ja Äetsästä)
Suodenniemen kunta (kuntaliitos v. 2009 Sastamalaan)
Tampereen kaupunki

Toijalan kaupunki (kuntaliitos v. 2007 Viialan kanssa, v. 2011 kaupunkiin liitettiin Kylmäkoski)

Urjalan kunta

Vammalan kaupunki (kuntaliitos v. 2009 Mouhijärven, Suodenniemen ja Äetsän kanssa)

Vesilahden kunta

Viialan kunta (kuntaliitos v. 2007 Toijalan kanssa Akaan kaupungiksi)

Viljakkalan kunta (kuntaliitos v. 2009 Ylöjärven kanssa)

Vilppulan kunta (kuntaliitos v. 2009 Mäntän kanssa Mänttä-Vilppulan kaupungiksi)

Virtain kaupunki

Ylöjärven kaupunki (kuntaliitos v. 2009 Kurun ja Viljakkalan kanssa)

Äetsän kunta (kuntaliitos v. 2009 Vammalan, Mouhijärven ja Suodenniemen kanssa Sastamalan kaupungiksi)

Pirkanmaan kunnat kartalla vuonna 2010.

LIITE 2

LUETTELO PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEON ALUEIDENKÄYTÖN HANKKEISTA VUONNA 2000–2010 ANTAMISTA YKSITYISKOHTAISISTA LAUSUNNOISTA

V. 2000

lausunnon diaarinumero /5423/2000

- 52 Kangasala, osayleiskaavahank
- 64 Kangasala, asemakaavahanke
- 30 Vammala, maisemaselvitys
- 17 Pirkkala, asemakaavan muutoshanke
- 50 Pälkäne, ranta-asemakaavan muutoshanke
- 19 Sahalahti, viemäröintihanke
- 4 Sahalahti, viemäröintihanke
- 39 Tampere, osayleiskaavahanke
- 21 Valkeakoski, vesihuoltosuunnitelma
- 16 Valkeakoski, asemakaavahanke
- 8 Valkeakoski, vesihuollon yleissuunnitelman muutos
- 3 Valkeakoski, vesihuollon yleissuunnitelma
- 59 Metsäsertifiointi
- 57 Ylöjärvi, ranta-asemakaavahanke
- 62 Valkeakoski, asemakaavahanke

V. 2001

lausunnon diaarinumero /5423/2001

- 185 b Hämeenkyrö, maantien parannussuunnitelma
- 8 Kangasala, Sahalahti, kevyen liikenteen väylän ja vesihuollon suunnitelma
- 33 Hämeenkyrö, kevyen liikenteen väylän suunnitelma
- 188 Ikaalinen, asemakaavahanke
- 162 Ikaalinen, asemakaavahanke
- 186 Kangasala, suunnittelualueen kulttuurihistorialliset arvot
- 120 Kangasala, kevyen liikenteen väylän ja vesijohdon rakentamisen suunnitelma
- 62 Kangasala, asemakaavahanke

22	Kangasala, osayleiskaavahanke
4	Kangasala, Sarsa-työryhmän raportti
189	Kihniö, ranta-asemakaavahanke
143	Kylmäkoski, osayleiskaavahanke
14	Kylmäkoski, osayleiskaavahanke
132	Mouhijärvi, osayleiskaavahanke
96	Mänttä, rakennussuunnitelma
105	Lempäälä, rakennussuunnitelma
5	Pirkkala, ranta-asemakaavahanke
167	Pirkkala, ranta-asemakaavahanke
160	Pälkäne, vesihuoltohanke
129	Pälkäne, poikkeuslupahakemus
45	Pälkäne, rantayleiskaavahanke
103	Sahalahti, vesihuolto- ja kevyen liikenteen väylähanke
139	Urjala, poikkeuslupahakemus
138	Urjala, poikkeuslupahakemus
128	Sääksmäki, vesihuoltohanke
119	Vilppula, asemakaavahanke
174	Ylöjärvi, asemakaavahanke
156	Ylöjärvi, tiesuunnitelma
155	Tampere, yleiskaavahanke
151	Urjala, osayleiskaavahanke
144	Ylöjärvi, osayleiskaavahanke
27	Pälkäne, asemakaavahanke
26	Ylöjärvi, ranta-asemakaavahanke
51	Sahalahti, vesihuoltohanke
65	Valkeakoski, karavaanialuehanke
21	Valkeakoski, asemakaavahanke
9	Toijala, Valkeakoski, maakaasuputkihanke
61	Vammala, ranta-asemakaavahanke
28	Vammala, rakennussuunnitelma
1	Vammala, poikkeuslupahanke
119	Vilppula, asemakaavahanke

V. 2002

lausunnon diaarinumero /5423/2002

1	Toijala, rakennuslupahakemus
4	Kangasala, ruoppaussuunnitelma
13	Vammala, osayleiskaavahanke

19	Toijala, keskustan kehittämishanke
21	Tampere, kirkkokuiston hautausmaata koskeva suunnitelma
30	Pälkäne, vesijohtohanke
31	Äetsä, asemakaavan muutoshanke
35	Hämeenkyrö-Nokia, maantien parannussuunnitelma
59	Luopioinen, ranta-asemakaavahanke
65	Ikaalinen, asemakaavahanke
70	Pälkäne, vesijohdon rakennussuunnitelma
73	Kangasala, Pälkäne, tekopohjavesihanke
76	Äetsä, asemakaavahanke
79	Ruovesi, asemakaavahanke
87	Mouhijärvi, osayleiskaavahanke
91	Viiala, asemakaavahanke, koekaivauksen tulos
96	Vammala, kiinteän muinaisjäännöksen vaikutus
99	Kangasala, tienparannushanke
106	Toijala, torin muutossuunnitelma
114	Luopioinen, ranta-asemakaavahanke
121	Kangasala, kevyen liikenteen väylän suunnitelma
125	Kangasala, kevyen liikenteen väylän suunnitelma
126	Mouhijärvi, asemakaavahanke
138	Parkano, ranta-asemakaavahanke
158	Ylöjärvi, tienrakennussuunnitelma
159	Luopioinen, ranta-asemakaavahanke
162	Vesilahti, asemakaavahanke
166	Parkano, osayleiskaavahanke
167	Ikaalinen, asemakaavahanke
194	Luopioinen, ranta-asemakaavahanke
200	Vammala, suunnittelutarveratkaisuhakemus
201	Pälkäne, tekopohjavesihanke
202	Ruovesi, ranta-asemakaavahanke, inventoinnin tulos
205	Virrat, asemakaavahanke
214	Vammala, sähkökaapelointisuunnitelma
216	Lempäälä, camping-toiminnan suunnitelma
217	Vammala, asemakaavahanke
220	Tampere, kaupunkiseudun kehätiehanke
221	Längelmäki, ruoppaussuunnitelma
228	Mänttä, ranta-asemakaavahanke
239	Nokia-Hämeenkyrö, maantien parantamissuunnitelma
242	Ylöjärvi, asemakaavahanke
244	Hämeenkyrö, tiesuunnitelma

lausunnon diaarinumero /5423/2003

- 272 Valkeakoski, ympäristön kunnostushanke
- 259 Kangasala, huoltorakennuksen rakennussuunnitelma
- 258 Urjala, omakotitalon rakennushanke
- 254 Lempäälä, tievalaistuksen uusiminen
- 251 Ruovesi, matkapuhelinaseman rakentaminen
- 247 Ylöjärvi, vesihuoltohanke
- 246 Tampere, ilmoitus muinaisjäännöksestä
- 243 Sahalahti, moottorikelkkareitin suunnitelma
- 238 Orivesi, muinaisjäännösalueen laajuus
- 228 Virrat, rantaosayleiskaavahanke
- 219 Suodenniemi, vesijohtolinjan rakentaminen
- 201 Mouhijärvi-Vammala, vesijohtohanke
- 200 Pälkäne, vesijohtohanke
- 195 Urjala, osayleiskaavahanke
- 184 Toijala, kirkkomaan aidan korjaus
- 179 Valkeakoski, vapaa-ajanasunnon rakennushanke
- 177 Urjala, ranta-asemakaavahanke
- 159 Pirkkala, asemakaavahanke
- 158 Mänttä, ranta-asemakaavahanke
- 154 Kangasala, maakaasuputkihanke
- 153 Vammala, omakotitalon rakennushanke
- 152 Urjala, omakotitalon rakennushanke
- 87 Kangasala ja Pälkäne, tekopohjavesilaitoshanke
- 146 Viiala, kosken kalataloudellinen kunnostushanke
- 136 Lempäälä, tiekunnan katuvalojen suunnitelma
- 121 Vammala, pysäköintialueen rakentaminen
- 119 Valkeakoski, osayleiskaavahanke
- 112 Lempäälä, leirintäalueilmoitus
- 110 Lempäälä, vesihuoltosuunnitelma
- 109 Ylöjärvi, osayleiskaavan laajennushanke
- 106 Valkeakoski, omakotitalon rakentaminen
- 96 Tampere, osayleiskaavahanke
- 94 Virrat, kallioaineksen louhinta
- 93 Urjala, osayleiskaavahanke
- 92 Ikaalinen, asemakaavahanke
- 90 Viljakkala, asemakaavahanke
- 87 Kangasala ja Pälkäne, tekopohjavesihanke
- 86 Hämeenkyrö, ympäristönhoitohanke

- 82 Toijala, maa-aineksen ottosuunnitelma
- 43 Ruovesi, ranta-asemakaavahanke
- 41 Vammala, omakotitalon rakennushanke
- 31 Lempäälä, asemakaavahanke
- 25 Mänttä, muistio muinaisjäännöksen rikkomisesta
- 24 Virrat, asemakaavahanke
- 22 Vammala, suunnittelutarvehakemus
- 20 Vesilahti, rakennusjärjestyksen muutos
- 12 Kuru, rantaosayleiskaavahanke
- 9 Parkano, osayleiskaavahanke
- 3 Viljakkala, asemakaavahanke

V. 2004

lausunnon diaarinumero /5423/2004

- 335 Lempäälä, kosken kalataloudellinen kunnostus
- 321 Kangasala, tien oikaisu
- 319 Virrat, yhdysvesijohtohanke
- 318 Ruovesi, asemakaavahanke
- 317 Ikaalinen, asemakaavoitushanke
- 306 Vammala, omakotitalon pihasuunnitelma
- 305 Äetsä, asemakaavahanke
- 298 Virrat, ranta-asemakaavahanke
- 292 Vilppula, maakuntakaavan muistutus
- 291 Vesilahti-Lempäälä, maantien parantaminen
- 284 Ikaalinen, viemäröintisuunnitelma
- 281 Orivesi, pellon salaojitussuunnitelma
- 268 Vilppula, vesihuoltohanke
- 267 Vammala, suunnittelutarvehakemus
- 261 Tampere, rakennuslupahakemus
- 249 Valkeakoski, sähköliittymän rakentaminen
- 233 Lempäälä, sähköpylväiden vaihtaminen
- 232 Lempäälä, kalataloudellinen kunnostussuunnitelma
- 229 Lempäälä, siirtoviemärihanke
- 228 Luopioinen, asemakaavahanke
- 227 Ikaalinen, osayleiskaavahanke
- 220 Ruovesi, poikkeamislupahakemus
- 219 Valkeakoski, osayleiskaavahanke
- 204 Äetsä, asemakaavahanke
- 201 Nokia, keskustaajama osayleiskaavahanke

196	Valkeakoski, sähkölinjan rakennushanke
191	Vesilahti, asemakaavahanke
181	Urjala, asemakaavahanke
160	Ruovesi, asemakaavahanke
147	Tampere, muistolehtohanke
124	Kangasala, asemakaavahanke
108	Ruovesi, asemakaavahanke
100	Tampere, vedenalainen löytö
49	Kylmäkoski, radan parannushanke
33	Vammala, osayleiskaavahanke
28	Kangasala, vesihuoltohanke
27	Virrat, vesihuoltohanke
26	Nokia, osayleiskaavahanke
23	Ruovesi, pienvesien kunnostushanke
21	Vilppula, vesihuoltohanke
14	Sahalahti, vesihuoltohankkeet

V. 2005

lausunnon diaarinumero /5423/2005

253	Ruovesi, rakennuslupa
252	Lempäälä, Nuorisoseurantalons kuppi
238	Pälkäne, sadeveden poistamissuunnitelma
228	Kangasala, asemakaavaluonnos
227	Kangasala, tiestön parantaminen
226	Pirkkala, maantien parantaminen
225	Pirkkala, omakotitalon rakentaminen
224	Tampere, muinaisjäännösalueen vaikutus maankäyttöön
213	Kangasala, asemakaavahanke
212	Vammala, asemakaavahanke
197	Nokia, maantien parantaminen
193	Vammala, poikkeuslupahakemus
185	Virrat, ranta-asemakaavahanke
180	Viljakkala, asemakaavahanke
179	Nokia, sadevesiviemäröinti
166	Virrat, ranta-asemakaavahanke
149	Vesilahti, jätevesisuunnitelma
148	Äetsä, osayleiskaavahanke
141	Urjala, asemakaavahanke
139	Ruovesi, asemakaavahanke

- 138 Ruovesi, osayleiskaavahanke
- 125 Kangasala, puutarhan uudisrakennushanke
- 119 Orivesi, ranta-asemakaavahanke
- 116 Kangasala, suunnittelutarvehakemus
- 115 Kangasala, asemakaavahanke
- 114 Kangasala, asemakaavahanke
- 113 Kuhmalahti, rantaosayleiskaavahanke
- 112 Luopioinen, asemakaavahanke
- 104 Nokia, asemakaavahanke
- 103 Vammala, uimarannan kehittäminen
- 91 Pälkäne, omakotitalon rakennussuunnitelma
- 89 Pälkäne, omakotitalon rakennuslupahakemus
- 82 Virrat, ranta-asemakaavaehdotus
- 80 Vammala, poikkeuslupahakemus
- 65 Vesilahti, asemakaavan muutosehdotus
- 59 Kangasala, paikallistien parantaminen
- 54 Valkeakoski, Myllysaaren ympäristösuunnitelma
- 17 Vammala, osayleiskaavahanke
- 15 Vilppula, metsänhakuusuunnitelma
- 13 Lempäälä, maa-aineshanke
- 10 Ikaalinen, asemakaavahanke
- 5 Pälkäne, uudisrakennushanke
- 2 Kangasala, uudisrakennushanke

V. 2006

lausunnon diaarinumero /5423/2006

- 284 Nokia, omakotitalon rakentamishanke
- 297 Nokia, tievalaistussuunnitelma
- 276 Toijala, osayleiskaavahanke
- 272 Nokia, pellon vuokraaminen
- 267 Orivesi, asemakaavahanke
- 259 Kangasala, osayleiskaavahanke
- 238 Virrat, inventointitulos
- 236 Nokia, maakaapelointihanke
- 235 Lempäälä, asemakaavahanke
- 232 Valkeakoski, pienpuhdistamon rakennushanke
- 231 Hämeenkyrö, asemakaavahanke
- 230 Luopioinen, metsänhakuusuunnitelma
- 229 Pälkäne, metsänhakuusuunnitelma

225	Lempäälä, siirtoviemärihanke
222	Vesilahti, maantien parantamishanke
212	Tre, yleiskaavahanke
211	Kangasala, asemakaavahanke
210	Valkeakoski, koekaivauksen tulos
202	Vammala, vesihuoltohanke
197	Pirkkala, yleiskaavahanke
196	Toijala, torialueen saneeraus
191	Vammala, suunnittelutarvehakemus
183	Juupajoki-Orivesi, siirtoviemärihanke
180	Viiala, rakennusluvan myöntäminen
176	Pälkäne, suunnittelutarvehakemus
175	Valkeakoski, kirkon ympäristön kaivutyöt
168	Valkeakoski, asemakaavahanke
164	Toijala, Viiala, yleiskaavahanke
159	Vammala, vesihuoltohanke
149	Vesilahti, osayleiskaavahanke
142	Ruovesi, ranta-asemakaavahanke
135	Mänttä, asemakaava- ja osayleiskaavahanke
129	Pirkkala, omakotitalon rakennushanke
123	Urjala, asemakaavan muutoshanke
122	Ylöjärvi, ranta-asemakaavahanke
115	Vammala, asuntoyhtiön rakennushanke
114	Kangasala, asemakaavahanke
113	Vilppula, vesihuoltohanke
107	Orivesi, asemakaavahanke
100	Lempäälä, kalataloudellinen kunnostus
97	Ikaalinen, golfkenttähanke
88	Parkano, tiesuunnitelma
84	Virrat, ranta-asemakaavahanke
77	Pälkäne, poikkeamishakemus
72	Ikaalinen, golfkenttähanke
69	Pirkkala, asemakaavahanke
68	Vammala, poikkeamishakemus
65	Ikaalinen, katusuunnitelma
61	Lempäälä, omakotitalon rakennussuunnitelma
43	Pälkäne, vapaa-ajan asunnon rakennussuunnitelma
41	Hämeenkyrö, osayleiskaavahanke
40	Kangasala, vesihuoltolinjan rakennussuunnitelma
38	Vammala, vesihuoltolinjan suunnitelma
26	Vesilahti, osayleiskaavahanke

- 25 Parkano, maantien parantamishanke
- 19 Pirkkala, maantien parantaminen
- 18 Valkeakoski, asemakaavahanke
- 17 Tampere, katusuunnitelma
- 12 Nokia, omakotitalon rakennushanke
- 10 Valkeakoski, hautausmaan asemakaavahanke
- 9 Ruovesi, ranta-asemakaavahanke
- 8 Valkeakoski, hautausmaan maisematyöluupa
- 7 Ikaalinen, ranta-asemakaavahanke
- 6 Toijala, osayleiskaavahanke

V. 2007

lausunnon diaarinumero /5423/2007

- 11536 Urjala, muinaisjäänneksen vaikutus
- 11036 Pälkäne, Puutikkala löydöt
- 11030 Tampere, ympäristö- ja maisemaselvitys
- 11028 Virrat, loma-asunnon rakentaminen
- 10872 Kihniö-Parkano, siirtoviemäri
- 10869 Vammala, vesihuoltosuunnitelma
- 10646 Pirkanmaan keskuspuhdistamo
- 10591 Kulttuuriympäristö ympäristövaikutusten arvioinnissa -opas
- 10518 Kangasala, kevyen liikenteen väylä ja vesihuoltosuunnitelma
- 10351 Nokia, asemakaavahanke
- 9475 Pirkkala, mahdolliset muinaislöydöt
- 9471 Ylöjärvi, osayleiskaavahanke
- 9391 Tampere, yleiskaavahanke
- 9182 Mänttä, asemakaavahanke
- 9080 Tampere, osayleiskaavahanke
- 8970 Kuhmalahti, osayleiskaavahanke
- 8968 Vammala, kosken kalataloudellinen kunnostushanke
- 8967 Hämeenkyrö, maantien parantamishanke
- 8904 Virrat, poikkeamishakemus
- 8811 Tampere, osayleiskaavahanke
- 8810 Valkeakoski, asemakaavahanke
- 8801 Tampere, rakennussuunnitelma
- 8629 Urjala, kevyen liikenteen suunnitelma
- 8338 Orivesi, kalataloudellinen kunnostus
- 8214 Urjala, maa-aineshanke
- 8137 Ylöjärvi, omakotitalon rakennussuunnitelma

8024	Kuhmalahti, siirtoviemärihanke
8021	Urjala, järvenlaskuhanke
7830	Tampere, osayleiskaavahanke
7322	Pälkäne, omakotitalon rakennushanke
7233	Vammala, vesihuoltohanke
7083	Ylöjärvi, asemakaavahanke
6641	Orivesi, rakennusjärjestys
6621	Orivesi, rakennussuunnitelma
6570	Tampere, katusuunnitelma
6459	Vesilahti, vesihuoltohanke
6457	Ruovesi, ranta-asemakaavahanke
6455	Lempäälä, suunnittelitarvehakemus
6454	Pirkkala, Sikojoen kunnostaminen
6091	Virrat, siirtoviemäri- ja yhdysvesijohtosuunnitelma
6056	Kangasala, tiesuunnitelma
6053	Kangasala, kevyen liikenteen väylän rakennussuunnitelma
5855	Vammala, vesihuoltohanke
5854	Valkeakoski, vesihuoltosuunnitelma
5786	Virrat, asemakaavahanke
5319	Lempäälä, sähkölinjan rakennushanke
5055	Vesilahti, loma-asunnon rakennussuunnitelma
4776	Lempäälä, vesihuoltohanke
4691	Virrat, ranta-asemakaavahanke
4490	Orivesi, maantien parantamishanke
4252	Ylöjärvi, hautausmaan laajennushanke
4249	Ikaalinen, navetan laajentamissuunnitelma
4146	Ikaalinen, omakotitalon rakennussuunnitelma
3892	Orivesi, rakennusjärjestys
3891	Pälkäne, rauniokirkon pihan hoito
3890	Lempäälä, rakennuksen korjaushanke
3723	Ylöjärvi, asemakaavahanke
73	Vesilahti, asemakaavahanke
72	Vammala, rakennussuunnitelma
68	Kylmäkoski, kaapelointihanke
65	Vesilahti, asemakaavahanke

- 389 Tampere, osayleiskaavahanke
- 505 Lempäälä, ampumaradan kunnostus, katselmus
- 862 Pirkkala, muinaisjäännöksen rikkoutuminen
- 1129 Vesilahti, aluetta koskeva tiedustelu
- 1398 Kangasala, yhdysvesijohdon rakentaminen
- 1564 Pirkkala, ojan kaivaminen, katselmus
- 1990 Pirkkala, suunnittelutarveratkaisuhakemus
- 2001 Kangasala, vesihuoltohanke
- 2006 Pirkkala, suunnittelutarveratkaisuhakemus
- 2007 Valkeakoski, kevyen liikenteen väylän ja vesihuoltolinjan suunnitelma
- 2688 Vammala, yksityistien parantaminen
- 2776 Valkeakoski, vesihuoltosuunnitelma
- 2759 Nokia, sairaalapuiston kunnostushanke ja hoitosuunnitelma
- 2885 Lempäälä, Rikalan kanavan avaushankeen suunnitelma
- 2965 Virrat, Marttisensaaren pilottiprojektin loppuraportin luonnos
- 3088 Kangasala, vesihuoltohanke
- 3089 Vesilahti, maisematyölupahakemus
- 3099 Tampere, Kirjastonpuiston kunnostuksen yleissuunnitelman luonnos
- 3556 Valkeakoski, asemakaavaluonnos
- 3760 Virrat, asemakaavaehdotus
- 4303 Tampere, muinaisjäännöstä koskeva maanomistajan tiedustelu
- 4309 Pälkäne, tilan rakennushanke
- 4310 Orivesi, maa-aineslupahakemus
- 4313 Kangasala, asemakaavaehdotus
- 4448 Orivesi, kalataloudellinen kunnostussuunnitelma
- 4449 Tampere, katselmus maa-aineksen kuljetuksen johdosta
- 4517 Pirkkala, tilan rakennushanke
- 4688 Urjala, Urjalanjoen ja Honkolanjoen perkaaminen
- 4694 Tampere, Kalkepuiston suunnitelma
- 4695 Pirkkala, osayleiskaavahanke
- 4697 Hämeenkyrö, suunnittelutarveratkaisuhakemus
- 4971 Tampere, väliaikaisen sähkölinjan rakentaminen työmaalle
- 4972 Vesilahti, asemakaavahanke
- 4973 Kangasala, ampumaradan jäännökset pohjavesihankealueella
- 5041 Valkeakoski, suunnittelutarveratkaisuhakemus
- 5043 Tampere, kellarin korjaustyöt
- 5338 Kangasala, Maaseutalueiden osayleiskaavaehdotus
- 5498 Vammala, umpikaivon rakentaminen

- 5502 Tampere, tilan rakennussuunnitelma
- 5753 Vammala, asemakaavahanke
- 5912 Kihniön-Parkanon siirtoviemärilinjan muutettu suunnitelma
- 6046 Pälkäne, asemakaavahanke
- 6049 Kangasala, osayleiskaavahanke
- 6480 Kylmäkoski, asemakaavahanke
- 6635 Orivesi, yksityistien kunnostaminen
- 6637 Nokia, asemakaavahanke
- 6941 Pälkäne, tilan maankäyttösuunnitelmat
- 6959 Tampere, Kirjastonpiston inventoinnin tuloksen vaikutus puiston kunnostukseen
- 6961 Kangasala, koekaivauksen tuloksen vaikutus vesihuoltohankkeeseen
- 7229 Vammala, valtaushakemus
- 7304 Pirkanmaan 1. vaihemaakuntakaavahanke
- 7307 Kangasala, poikkeamislupahakemus
- 7310 Ylöjärvi, rakennuslupahakemus
- 7478 Mänttä, rakennuslupahakemus
- 7479 Vammala, saunan rakentaminen
- 7811 Lempäälä, autokatoksen rakentaminen
- 7815 Lempäälä, kiviaineksen ottolupahakemus
- 7817 Lempäälä, kiviaineksen ottihakemus
- 8263 Nokia, maakunnan vaikutus maankäyttöön
- 8349 Tampere, asemakaavahanke
- 8357 Tampere, muinaisjännöstä koskevat toimintaohjeet
- 8756 Pälkäne, asemakaavahanke
- 8758 Pälkäne, tilan uudisrakennussuunnitelma
- 8759 Hämeenkyrö ja Ylöjärvi, valtaushakemus
- 8981 Virrat, loma-asunnon rakennussuunnitelma
- 9179 Valkeakoski, sähköjohtojen muutostyö
- 9181 Kangasala, tien risteysmuutos
- 9669 Virrat, vesihuoltolinjasuunnitelma
- 9672 Ikaalinen, viemäröintisuunnitelma
- 9674 Urjala, asemakaavahanke
- 9680 Punkalaidun, asemakaavahanke
- 9681 Tampere, asemakaavan muutos
- 10000 Vammala, vesihuoltosuunnitelma
- 10280 Ylöjärvi, rakennushanke
- 10412 Valkeakoski, asuinrakennuksen purkamismahdollisuus
- 10529 Maantien parantaminen Yläjärven ja Hämeenkyrön välillä, YVA-ohjelman luonnos
- 10552 Virrat, muinaisjännöksen vaikutus maankäyttöön

- 11489 Nokia, piipun purkaminen Linnavuorella
11494 Tampere, asemakaavahanke

V. 2009

lausunnon diaarinumero /TRE nro/12.03.02/2009

- 2 Nokia, koekaivauksen tulos asemakaavoituksessa
11 Ikaalinen, tiesuunnitelma, maantien parantaminen
12 Kylmäkoski, sähkövalojen asentaminen
23 Orivesi, asemakaavahanke
25 Tampere, asemakaavahanke
30 Sastamala, kevyen liikenteen väylän suunnitelma
31 Pirkkala, suunnittelutarveratkaisuhakemus
48 Lempäälä-Kangasala, maakaasuputken esiselvitys
49 Sastamala, Mouhijärvi, paineviemäriverkostosuunnitelma
53 Sastamala, vesihuoltosuunnitelma
74 Tampere, Pirkanmaan keskuspuhdistamon YVA-selostus
77 Lempäälä, maa-aineslupahakemus
95 Ylöjärvi, myllypadon korjaus
109 Nokia, asemakaavan muutos
111 Sastamala, tilan navettahanke
117 Tampere, tavara-aseman makasiinien purkaminen
118 Sastamala, asemakaavan muutos, kehityskuvat
119 Sastamala, asemakaavan kehityskuvat
122 Valkeakoski, tilan rakennushanke
123 Sastamala, rakenneosayleiskaavahanke
127 Sastamala, vesihuoltohanke
130 Akaa, katusuunnitelmaehdotus
132 Tampere, asemakaavahanke
135 Urjala, maa-aineksen ottolupahakemus
148 Nokia, autotallin rakennushanke
151 Hämeenkyrö, omakotitalon rakennushanke
152 Tampere, asemakaavahanke
153 Tampere, Ylä- ja Ala-Pispalan asemakaavahanke
161 Kangasala, osayleiskaavahanke
167 Sastamala, poikkeamislupahakemus
173 Pirkanmaan 2. vaihemaakuntakaavahanke, turvetuotanto, valmisteluaineisto
177 Orivesi, liuskekiven ottamissuunnitelma
178 Ikaalinen, vesihuoltohanke

192	Urjala, maa-aineshanke
194	Pälkäne, vesihuoltosuunnitelma
196	Mänttä-Vilppula, ranta-asemakaavahanke
205	Tampere, osayleiskaavahanke
209	Valkeakoski, kiinteistön mahdollinen myyminen
216	Sastamala, saunan rakennussuunnitelma
219	Tampere, asemakaavoitushanke
221	Akaa, vesihuolto- ja katusuunnitelma, katselmus
229	Pälkäne, vesihuollon runkolinjan muutos
234	Kangasala-Pälkäne, maantien parantaminen, tiesuunnitelma
235	Lempäälä, poikkeamishakemus
252	Lempäälä, louhinta- ja murskaussuunnitelma
253	Lempäälä-maakunnan raja, pääradan lisäraideselvitys
265	Ruovesi, ranta-asemakaavaehdotus
281	Sastamala, tilan ulkorakennuksen siirtäminen
282	Kangasala, rakennuksen purkaminen ja uudisrakennus,
291	Tampere, pulteriaidan korjaaminen
294	Kangasala, vesiesteen rakentaminen
295	Tampere, Pispalan uittotunnelin venetunnelisuunnitelma
297	Ikaalinen, lomarakennuksen rakennuslupahakemus
300	Kangasala, tiesuunnitelma
314	Pälkäne, poikkeamislupahakemus
318	Urjala, maa-aineslupahakemus
326	Tampere, asemakaavahanke
327	Pirkkala, maantien parantaminen, suunnitelmaluonnokset
335	Tampere, puistosuunnitelma
339	Vesilahti, asemakaavahanke
344	Sastamala, ranta-asemakaavan muutos
346	Ikaalinen, asemakaavan valmisteluaineisto
347	Ruovesi, Laivarannan rakennussuunnitelmat
351	Tampere, asemakaavahanke
352	Nokia, Siuron linnavuoren savupiipun purkaminen
356	Orivesi, asemakaava- alueen inventointitulos
357	Orivesi, asemakaavahanke
358	Ruovesi, asemakaavahanke
364	Valkeakoski, rakennuslupahakemus
366	Kylmäkoski, Taipaleen Myllysilta
373	Pälkäne, poikkeamishakemus
375	Pälkäne, runkovesijohtolinjan suunnitelma
380	Kangasala-Lempäälä, maakaasuputkilinjan ennakkolausunto
384	Urjala, rakennuksen purkusuunnitelma

- 385 Sastamala, asemakaavahanke
- 389 Tampere, kadun yleissuunnitelma
- 390 Parkano, asemakaavan muutos ja laajennus
- 393 Pälkäne, vesihuollon runkolinja
- 396 Ruovesi, rantaosayleiskaavan perusselvitysanalyysi
- 402 Pälkäne, ojan kaivaminen
- 426 Punkalaidun, asemakaavahanke
- 430 Sastamala, kesämökkihanke
- 432 Tampere, Frenckellin hioketehtaan rakenteen peittämistyö
- 436 Pirkkala, kevyen liikenteen väylän suunnitelma
- 446 Lempäälä-Kangasala, Gasum Oy:n tutkimuslupahakemus
- 450 Pirkkala, jätevesi- ja viemärisuunnitelma
- 463 Sastamala, asemakaavahanke
- 471 Pirkkala, asemakaavahanke

V. 2010

lausunnon diaarinumero /2009 ja /2010

- 403 Sastamala, navetan uusiokäyttö
- 427 Ylöjärvi-Hämeenkyrö, tiesuunnitelman YVA-selostus
- 428 Sastamala, rantaosayleiskaavahanke
- 438 Nokia, asemakaavan muutoshanke
- 445 Valkeakoski, osayleiskaavahanke
- 455 Virrat, asemakaavahanke
- 460 Sastamala, kuivurin muuttaminen asunnoksi
- 469 Valkeakoski, osayleiskaavahankkeen kehityskuvat
- 472 Tampere, osayleiskaavahanke
- 2 Nokia, asemakaavahanke
- 4 Tampere, asemakaavahanke
- 10 Sastamala, lomarakennussuunnitelma, ennakkokysely
- 11 Sastamala, vesihuoltosuunnitelma
- 12 Tampere, puistosuunnitelma
- 14 Hämeenkyrö, osayleiskaavaluonnos
- 19 Kangasala, valitus hallinto-oikeuteen
- 23 Lempäälä, asemakaavahanke
- 28 Lempäälä, osayleiskaavan valmisteluaineisto
- 29 Pälkäne, rakennusjärjestyshdotus
- 32 Sastamala, vesihuoltosuunnitelma
- 35 Tampere, esiintymislavan poikkeamishakemus
- 37 Sastamala, viemäriinhanke

38	Kylmäkoski, Myllysellan tiesuunnitelma
47	Nokia, asemakaavan muutoshanke
48	Sastamala, vesihuoltosuunnitelma
49	Kangasala, vesihuoltolinjan rakentaminen
54	Kangasala, purkamislupahakemus
55	Valkeakoski, kesäteatterin poikkeamishakemus
56	Tampere, Kirjastonpuiston kunnostustyöt
57	Sastamala, vesihuoltolinjahanke
63	Parkano, kiinteän muinaisjäännöksen vaikutus maankäyttösuunnitelmiin
88	Kangasala, rakennuslupahakemus
96	Ylöjärvi ja Hämeenkyrö, valtaushakemus
97	Lempäälä, sähkökaapelilinjan rakentaminen
99	Sastamala, vesihuoltohanke
110	Pirkkala, taajamayleiskaavahanke
114	Tampere, puiston vihersuunnitteluluonnos
115	Sastamala, vesihuoltohanke
116	Ruovesi, viemäriverkostosuunnitelma
117	Juupajoki-Orivesi, siirtoviemärisuunnitelma
122	Urjala, keyyen liikenteen väylän tiesuunnitelma
132	Sastamala, viemärisuunnitelman muutos
133	Kangasala, hallinto-oikeuden selvityspyyntö
139	Lempäälä, maakaapelointi
175	Ikaalinen, osayleiskaavaluonnos
188	Pirkkala, tienparannussuunnitelma
200	Ruovesi, ranta-asemakaavahanke
208	Ikaalinen, asemakaavan muutosluonnos
209	Tampere, Pispalan suojelu- ja rakennusoikeusperiaatteet
219	Pirkkala, kaukolämpölinjan kaivaminen
236	Sastamala, Pyhän Olavin kirkon kaapelointityöt
239	Ruovesi, asemakaavaluonnos
242	Virrat, golf-alueen asemakaavaluonnos
243	Virrat, asemakaavaehdotus
252	Pirkkala, tiesuunnitelma
255	Mänttä-Vilppula, kyläosayleiskaavahanke
258	Tampere, poikkeamislupaan liittyvä selvitys
263	Kangasala ja Pälkäne, tiesuunnitelma
265	Ylöjärvi, rakennussuunnitelma
269	Sastamala, rakennusten purkaminen
280	Ruovesi, rantaosayleiskaavaluonnos
286	Hämeenkyrö, tilan pihapiirin jakaminen

- 302 Sastamala, kalataloudellinen kunnostushanke
307 Ruovesi, vesihuoltohanke
312 Kylmäkoski, valitus hallinto-oikeuteen tiesuunnitelmasta
313 Sastamala, maakaapelointihanke
320 Hämeenkyrö, asemakaavaehdotus
326 Sastamala, maakaapelointisuunnitelma
332 Sastamala, vesihuoltosuunnitelma
337 Tampere, puistosuunnitelma
343 Urjala, ranta-asemakaavahanke
344 Hämeenkyrö, yksityistien parantaminen
349 Ruovesi, yksityistien parantaminen
350 Pälkäne, asemakaavahanke
361 Valkeakoski, asemakaavan muutoshanke
364 Tampere, asemakaavan muutoshanke
365 Nokia, asemakaavahanke
366 Kangasala, maakaasuputkihanke
378 Tampere, asemakaavan muutoshanke
382 Pirkkala, asemakaavahanke
387 Kangasala, vesihuoltohanke
389 Kylmäkoski, tiesuunnitelma, valitus hallinto-oikeuteen
395 Pälkäne, osayleiskaavaluonnos
397 Sastamala, asemakaavan muutoshanke
400 Parkano, asemakaavahanke
406 Nokia, Pajulahti, vesihuoltosuunnitelma
408 Mänttä-Vilppula, asemakaavahanke ja museon laajennus
410 Tampere, asemakaavaluonnos
415 Pälkäne, maakaapelointisuunnitelma
420 Tampere, vesihuollon ja kadun saneeraussuunnitelma
426 Tampere, asemakaavaehdotus
427 Kuhmalahti, asemakaavahanke
431 Sastamala, vesihuoltohanke
436 Sastamala, maapohjan pilaantumisen selvittäminen
438 Kangasala, vanhan kaivon täyttäminen maantien varressa

LIITE 3

KESKEISTEN ALUEIDENKÄYTÖN HANKKEIDEN PÄÄTÖKSET, LUVAT, TOIMIVALTAISET VIRANOMAISET JA SISÄLTÖ VUONNA 2000- 2010

MAA- JA VESIALUEEN KÄYTÖN SUUNNITTELU JA SUUNNITTELMIEN TOTEUTTAMINEN, SÄÄDÖS	HALLINTOPÄÄTÖKSET, LUVAT JA VIRANOMAISET	ALUEIDENKÄYTÖN SISÄLTÖ JA VAIKUTUS ARKEOLOGISIIN KOHTEISIIN
<p>Kaavoitus MRL 132/1999</p>	<p>Maakuntakaava, yleis- ja osayleiskaava, rakenneyleis- ja osayleiskaava, asemakaava, rantayleis- ja ranta-asemakaava Kaavoitusprosessissa laaditaan osallistumis- ja arviointisuunnitelma, kaavaluonnos ja -ehdotus. Kaavan voi laittaa vireille yksityinen taho tai kunta, kaavan laatijana voi olla kunta tai suunnittelukonsultti. Maakuntakaava tulee vireille maakunnan liiton päätöksellä ja sen laatijana on maakunnan liitto. Työhön voi osallistua myös suunnittelukonsultteja. Maakuntakaavan hyväksymispäätöksen tekee maakunnan liitto, kaavan vahvistaa ympäristöministeriö.⁸⁴⁰ Yleis- ja asemakaavat sekä rantayleiskaavat ja ranta-asemakaavat vahvistaa kunnanvaltuusto. Kaavaprosessin aikana eri kaavavaiheista tekee päätökset kunnan ympäristönsuojeluviranomainen (rakennuslautakunta, kaavoituslautakunta tai muu vastaava lautakunta).</p>	<p>Kaava on hyväksytty ja vahvistettu suunnitelma, jonka vastaista maankäyttö ei lähtökohtaisesti saa olla. Kaavasta poikkeamisen mahdollisuus on järjestetty erikseen. Kaavaan merkitään oleva ja suunniteltu maankäyttö ja kaavamerkinnöillä ja määräyksillä osoitetaan maankäytön varaukset. Arkeologiset rauhoituskohteet ja muut suojeluarvot merkitään ns. kohde- ja aluevarausmerkinnöillä, jotka varustetaan asianmuksilla selityksillä ja määräyksillä. Muinaismuistolaki toteaa, että kaavoitus on sellainen yleinen työhanke, jossa hankkeen toteuttajan tulee ottaa selkoa muinaisjäännöksistä. Lainkohdassa todetaan myös neuvottelovelvollisuus, mikäli hanke koskee niitä eikä intressiristiriita selviä muutoin. Mikäli kaavan laatiminen edellyttää arkeologisia selvityksiä, hankkeen toteuttaja on velvollinen kustantamaan kohtuulliset selvityskustannukset.⁸⁴¹ Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää, että suunnittelussa otetaan huomioon kulttuuriset arvot ja että kaava perustuu riittäviin selvityksiin. Arkeologiaa koskevat riittävät selvitykset ovat inventoinnit, koetutkimukset tai muut arkeologin tekemät tutkimukset.⁸⁴²</p>

840 Hollo 2004; 32.

841 MML 13 §, 15 §.

842 MRL 5 §, 9 §.

<p>Rakentaminen suunnittelu- tarvealueella MRL 132/1999</p>	<p>Suunnittelutarveratkaisu Rakentamishanke saattaa koskea suunnittelutarvealuetta. Suunnittelutarveratkaisun tekee kunnan päättämä viranomainen.⁸⁴³ Sellainen on kunnasta riippuen rakennuslautakunta, kaavoitusarkkitehti tai muu ympäristönsuojelun viranomaisen.</p>	<p>Koska kaavajärjestelmä ei ole Suomessa kattava, maankäyttö- ja rakennuslaissa otettiin käyttöön suunnittelutarvealueen käsite ja luotiin kaavoituksen apuvälineeksi suunnittelutarvealuejärjestelmä. Se ohjaa kaavan puuttuessa rakentamista ja muuta maankäyttöä maankäyttöpaineen kohteena olevilla alueilla.⁸⁴⁴ Myönteisen suunnittelutarveratkaisun seurauksena haja-asutusalueelle rakennetaan uudisrakennuksia niihin liittyvine vesihuoltojärjestelmineen sekä rakentamiseen liittyvät pihatiet ja kaapeloinnit. Myös piha-aluetta muokataan ja rakennetaan. Ratkaisu vaikuttaa sekä maapohjaan kajoavasti että maisemallisesti. Ratkaisu koskee tavallisesti yksityisen maankäyttäjän pienehköä rakennushanketta kuten pientalon rakentamista. Maankäyttö- ja rakennuslaki säättää, että ratkaisu ei saa vaarantaa kulttuuriarvoja eikä olla voimassa olevan maakunta- tai yleiskaavan vastainen.⁸⁴⁵</p>
<p>Luvanvarainen rakentaminen ja rakennuksen purkaminen MRL 132/1999</p>	<p>Rakennuslupa, toimenpidelupa, maisematyölupa, purkamislupa ja -ilmoitus, poikkeamislupa, toimenpidelupa, ilmoitus Rakentamislupajärjestelmä kattaa rakennusluvan, toimenpideluvan, maisematyöluvan, purkamisluvan sekä poikkeusluvan. Lupajärjestelmän tarkoitus ei ole estää tai rajoittaa rakentamishankkeiden toteuttamista, vaan varmistaa tiettyjen edellytysten täyttymistä. Lupaviranomaisena toimii kunnan rakennusvalvontaviranomainen.⁸⁴⁶</p>	

843 Pappila.2011.

844 Hollo 2004; 84.

845 MRL 137 §.

846 Hollo 2004, 43.

	<p>Rakennuslupa tarvitaan rakennuksen rakentamiseen ja siihen verrattavaan korjaus- tai muutostyöhön ja rakennuksen laajentamiseen sekä käyttötarkoituksen muuttamiseen. Toimenpidelupa (MRL 126 §) vaaditaan lievemmissä rakentamistoimenpiteissä. Maisematyölupa tarvitaan maisemaa muuttavasta toimenpiteestä asemakaava- ja yleiskaava-alueella ja alueella, jolla on voimassa rakennuskielto kaavan laatimiseksi. Purkamislupa (MRL 127 §) tarvitaan ryhdyttäessä purkamaan rakennusta tai sen osaa asemakaava-alueella. Lupaa ei tarvita, jos esimerkiksi rakennuslupa, tie- tai katusuunnitelma edellyttää purkamista. Mikäli lupaa ei tarvita, purkamisesta on tehtävä purkamisilmoitus. Tämä koskee myös asemakaavan ulkopuolisia alueita. Tänä aikana rakennusvalvontaviranomainen voi vaatia luvan hakemista.⁸⁴⁷</p> <p>Kunnalla on oikeus erityisistä syistä myöntää poikkeuksia lain säännöksistä, määräyksistä, kielloista ja muista rajoituksista. Alueellinen ympäristökeskus/Elinkeino- liikenne- ja ympäristökeskus (ELY) myöntää poikkeamiset, jotka koskevat uuden rakennuksen rakentamista ranta-alueelle (ellei alue osoitettu kaavassa tähän) sekä vähäistä suurempaa asemakaavan rakennusoikeuden lisäystä. Tietyissä tilanteissa (vähäiset rakennus- tai muut hankkeet) riittää ilmoituksen tekeminen eikä lupamennettelyä tarvita. Ilmoitus tulee tehdä 14 päivää ennen toimenpiteeseen ryhtymistä, minä aikana kunnan rakennusvalvontaviranomainen voi vaatia luvan hakemista.⁸⁴⁸</p>	<p>Taajamissa ja haja-asutusalueilla rakennetaan voimassa olevien kaavojen pohjalta tai poikkeusluvilla. Rakentaminen ja maiseman muuttaminen on yleensä luvanvaraista. Valtaosa rakentamistoiminnasta koskee käyttötarkoituksiltaan erilaisia rakennuksia tai rakenteita. Rakentaminen aiheuttaa usein merkittäviä muutoksia maapohjaan ja maisemaan sekä kaupunkikuvaan. Se voi merkitä rakennuksen muuttamista, laajentamista, uudisrakentamista aiemman rakennuksen paikalle tai ennestään rakentamattomaan paikkaan, rakennuksen välittömän ympäristön käsittelyä, rakennuksen liittämistä yhdyskuntahuollon verkostoihin ja tiestöön. Myös rakennuksen purkaminen kajoaa yleensä maapohjaan perustusten osalta ja liikuttaessa purkualueella raskailla työkoneilla. Purkaminen samoin kuin uudisrakentaminen voivat merkitä huomattaviakin muutoksia kulttuuriympäristön tilaan ja paikan arvoihin. Osa rakenteista kuuluu toimenpidetäi maisematyöluvan piiriin ja niillä on vaikutusta ympäröivän alueen maankäyttöön, maisemakuvaan ja luonnoloihin samoin kuin maapohjaan. Kun rakentaminen katsotaan yleiseksi työhankkeeksi, se edellyttää hyvissä ajoin etukäteen muinaisjäännösten selvittämistä ja tarvittaessa kajoavia arkeologisia tutkimuksia.⁸⁴⁹</p> <p>Maankäyttö- ja rakennuslaissa on useita säännöksiä rakennetun ympäristön vaalimiseksi rakennustoiminnassa. Rakentamistointa linkittyy kiinteästi kaavoitukseen, jossa kulttuuriympäristön arvoja otetaan myös huomioon.</p>
--	---	--

847 Pappila 2011.

848 Pappila 2011.

849 MML 295/1963 13 §, 15 §.

<p>Maa-aineksen ottaminen MAL 555/1981</p>	<p>Maa-aineslupa, joissakin hankkeissa myös ympäristölupa Alueellinen ympäristökeskus/ELY-keskus ohjaa ja valvoo ottamistoimintaa alueellaan. Kunta valvoo ja ohjaa ottamista kunnan alueella. Maa-aineksen ottamista koskevaan lupahakemukseen sisällytetään ottamissuunnitelma. Kunnassa toimiva valvontaviranomainen (ympäristönsuojelun viranomainen) päättää maa-ainesluvasta. Milloin alueella on valtakunnallista tai muutoin huomattavaa merkitystä luonnonsuojelun kannalta tai vesiensuojelun kannalta taikka ottaminen vaikuttaa välittömästi toisen kunnan alueeseen, lupaviranomaisen on pyydettävä ELY-keskuksen lausunto.⁸⁵⁰ Ottamislupaan sisältyy myös alueen jälkihoito. Maa-ainesten ottamisessa on otettava huomioon myös luonnonsuojelulaki ja vesilaki. Ottaminen edellyttää ympäristölupaa mm. milloin se saattaa aiheuttaa haittaa naapureille ja voi vahingoittaa pohjavesiä. Ympäristöluvasta päättää Aluehallintovirasto (AVI).⁸⁵¹</p>	<p>Soraa ja kallioainesta käytetään monessa rakennustoiminnassa muun muassa tie- ja yhdyskuntarakentamisessa. Laajamittainen maa-ainesten ottaminen erotetaan pienimuotoisesta kotitarveotosta, joka ei edellytä ympäristöviranomaisen myöntämää lupaa. Maa-aineksen ottaminen merkitsee kallioaineksen louhintaa ja murskaamista tai soranottoa ja ottamisen päätyttyä tapahtuvaa alueen maisemointia. Toiminta kajoaa ja muuttaa maapohjaa ja kallioalueita olennaisesti ja muuttaa yleensä merkittäväällä tavalla sekä lähi- että kaukomaisemaa. Ottamistoimintaan kuuluu usein murskausaseman rakennuksia ja koneita, maastossa liikutaan raskailla työkoneilla, alueelle tehdään aputiestä ja varsinaisia maanteitä parannetaan tai levennetään. Maa-aineshanke katsotaan muinaismuistolain tarkoittamaksi yleiseksi työhankkeeksi, jota suunniteltaessa tulee ottaa selko siitä, saattaako hanke tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Yleisessä työhankkeessa tehtävien arkeologisten tutkimusten kohtuulliset kustannukset kustantaa hankkeen toteuttaja.⁸⁵² Maa-aineslaissa on säädetty kauniin maisemakuvan turmelemiskiello.⁸⁵³</p>
---	--	---

850 MAL 555/1981 4 §, 7 §.

851 Pappila 2011.

852 MML 13 §, 15 §.

853 MAL 3 §.

<p>Tierakentaminen ja teiden parantaminen Maantielaki 503/2005 Yksityistieasetus 1267/2000, katujen osalta MRL 132/1999</p>	<p>Yleissuunnitelma ja tiesuunnitelma Yleisten teiden suunnittelusta ja hoidosta vastaa tiehallinto. Yleisten teiden tiehankkeiden suunnittelu jakautuu esiselvitysvaiheeseen, yleissuunnitteluun, tiesuunnitelman laatimiseen ja rakennussuunnitteluun. Tien yleissuunnitelma on maantielakiin ja -asetukseen perustuva asiakirja, jossa selvitetään hankkeen vaihtoehdot, määrätään tien likimääräinen sijainti ja kytkennät maankäyttöön, liikenteelliset ja tekniset perusratkaisut, hankkeen vaikutukset sekä alustava kustannusarvio. Yleissuunnitteluvaiheessa vaikutetaan hankkeen periaateratkaisuihin eikä yleissuunnitelmassa päätettyjä periaatteellisia asioita yleensä käsitellä enää myöhemmässä suunnittelussa. Yksityiskohtaista tie- ja liikenneteknistä suunnittelua varten laaditaan tiesuunnitelma. Sen laatii ELY-keskusten liikenne-vastuualue (tai yhdessä suunnittelukonsulttien kanssa). Suunnitelman hyväksyy Liikennevirasto (Liikenne- ja viestintäministeriön alainen, vastaa Suomen liikenneväylistä ja liikennejärjestelmän kokonaisvaltaisesta kehittämisestä). Tiesuunnitelma vastaa asemakaavan tarkkuustasoa.</p>	<p>Suomessa on valtion tai kunnan ylläpitämiä yleisiä teitä, yksityisteitä ja asemakaava-alueen katuja. Yleisten teiden tiesuunnitelmat perustuvat oikeusvaikutteiseen kaavaan. Kaavassa määritellään maantien sijainti ja suhde muuhun alueiden käyttöön.⁸⁵⁴ Tiehankkeet merkitsevät esimerkiksi olevan tien muuttamista tai uuden tien rakentamista. Rakentaminen käsittää eritasoisia rakenteita kuten teitä, kevyen liikenteen väyliä, siltoja, tievalaistusta, tienvarren maisemointia ja vastaavia. Tiestöön kuuluvien vanhojen siltojen parantaminen tai purkaminen sisältyy tierakentamiseen. Yleisten teiden rakentaminen on kajoavuudeltaan ja maisemallisilta vaikutuksiltaan usein massiivista. Rakentamiseen sisältyy kaivutyötä, maa-ainesten vaihtamista, uusien rakennekerrosten tekemistä, tie-linjojen pinnoittamista, reunavyöhykkeiden rakentamista ja maisemointia. Työmaa-alueella liikutaan raskailla työkoneilla ja tarvittavia maa-aineksia läjitetään rakennettavien alueiden läheisyyteen. Yksityisteiden tekeminen ja korjaukset ovat tavallisesti pienimuotoisempia ja käsittävät esimerkiksi ojien leventämistä tai uusien ojien kaivamista, tien leventämistä, oikaisua ja pinnoitusta. Yleisen tien tekeminen edellyttää muinaisjäännösnäkökohtien selvittämistä etukäteen. Suunnitelman johdosta voidaan tehdä tarpeellisia arkeologisia tutkimuksia hankkeen toteuttajan kustantaessa kohtuulliset kulut.⁸⁵⁵ Yksityisteiden hankkeet eivät päinvastoin kuinleisten teiden hankkeet tule kattavasti museoviranomaisen tietoon ja voivat jäädä vaille ohjausta.</p>
--	--	---

854 Hollo 2004; 93.

855 MML 295/1963 13 §, 15 §.

<p>Vesihuoltora- kentäminen Vesihuoltolaki (119/2001) Asetus ta- lousvesien käsittelystä vesihuoltolai- tosten viemä- ri-verkostojen ulkopuoli- silla alueilla (542/2003)</p>	<p>Vesihuoltosuunnitelma Vesihuolto on vedenhankintaa eli veden johtamista, käsittelyä ja toimitamista talousvetenä käytettäväksi sekä viemärointiä eli jäteveden, huleveden ja perustusten kuivatusveden poisjohtamista ja käsittelyä.⁸⁵⁶ Vesihuolto kattaa laajat runkojärjestelmät, joihin haja-asutusalueilla yhdistyy (haarautuu) yksityisten kiinteistönomistajien osuuskuntien vesihuoltolinjoja. Runkojärjestelmiä rakentavat valtio, kunnat ja osuuskunnat. Yksittäiset kiinteistönomistajat vastaavat kiinteistöliittymänsä rakentamisesta. Kunta vastaa alueensa vesihuollon kehittämisestä. Vesihuoltolain mukaisia valvontaviranomaisia ovat aluetasolla ELY-keskus, joka päättää valtion avustuksista osuuskunnille. Kunnan ympäristönsuojeluviranomainen hyväksyy vesiosuuskunnan vesihuoltosuunnitelman. Haja-asutusalueilla toimii vesiosuuskuntia, jotka ovat kiinteistönomistajien muodostamia osakaskuntia.</p>	<p>Kunta ja vesiosuuskunta rakentavat vesi- ja viemäriverkoston runkolinjat, pumppaamot ja erilaiset kaivot. Myös valtio harjoittaa vesihuollon runkoverkostojen rakentamista. Haja-asutusalueilla yksittäiset kiinteistöt vastaavat kiinteistöliittymän putkiston ja kaivojen rakentamisesta tontillaan ja kustantavat sen rakentamisen. Kuntien vedenpuhdistamot voivat olla mittavia laitoksia. Maanalaiset verkostot rakennetaan pääsääntöisesti kahden metrin syvyyteen. Myös kaivoja ja pumppaamoja rakennettaessa maapohjaan kajotaan syvältä ja tarvittaessa louhitaan/räjäytetään kallioainesta. Pumppaamot ja kaivot ovat näkyviä rakenteita ja niillä on maisemallista vaikutusta kuten myös vedenpuhdistamoilla. Osa vesihuoltohankkeista on yleisiä, osa yksityisiä ja niiden laajuus ja suuruusluokka vaihtelee. Hankkeisiin sovelletaan muinaismuistolain 13 ja 15 §:ää. Yksityisten toimijoiden pienten hankkeiden yhteydessä tehdään arkeologisia selvityksiä museoviranomaisen kustantamana.</p>
--	--	--

856 Vesihuoltolaki 119/2001, 3 §.

<p>Metsätalouden toimenpiteet Metsälaki Metsäl(1093/1996)</p>	<p>Metsänkäyttöilmoitus Metsäkeskukset⁸⁵⁷ valvovat metsälain toteutusta. Paikallistasolla toimivat metsänhoitoyhdistykset⁸⁵⁸ ovat metsänomistajien muodostamia neuvontaorganisaatioita. Tilakohtaiset metsäsuunnitelmat muodostavat käytännössä hyvin kattavan järjestelmän metsätaloudellisten toimenpiteiden pohjaksi, vaikka ne eivät olekaan pakollisia. Taloudellisin perustein harjoitettavassa metsänhoidossa metsää uudistetaan ja hakataan tiettyjen periaatteiden mukaisesti, joista säädetään metsälaissa. Suunnitellusta hakkuusta tulee tehdä metsäkeskuskelle vähintään 14 päivää aikaisemmin metsänkäyttöilmoitus.⁸⁵⁹ Alalla pätee sekä ennako- että jälkivalvonta.</p>	<p>Metsätalouteen luetaan metsän käyttö eli puuston ottaminen ja metsän hoito eli hakkuun jälkeen tai muutoin tehtävät toimet metsäympäristön ylläpitämiseksi. Metsät ovat suureksi osaksi yksityisomistuksessa ja talouskäytössä eli niitä hakataan ja uudistetaan tietyn kierron sykleissä. Metsänhoito on nykyisin suureksi osaksi koneellista.⁸⁶⁰ Metsätalouden toimenpiteet käsittävät hakkuita ja metsän istutusta sekä puuston korjuuta pääasiassa koneellisesti. Edullinen toiminta-aika on talvi, mutta myös sulan maan aikana raskaat koneet työskentelevät maastossa. Maastoon muodostuu koneiden ajouria, istutus voi merkitä maapohjan koneellista laikutusta, korjuuseen voi sisältyä kantojen nosto energiakäyttöön ja muita maapohjaa rikkovia toimia. Osa hakkuutähteistä korjataan pois, mutta osa jätetään maastoon maapohjan lannoittamiseksi. Hakkuit merkitsevät yleensä tilapäisiä maisemallisia muutoksia. Metsän uusiutuminen on kuitenkin jatkuva prosessi ja maisemalliset vaikutukset vaihtelevat uudistuskierron vaiheen mukaan. Metsän luontainen uudistuminen merkitsee aina myös jonkin verran muutoksia maisemassa ja maapohjassa. Metsäalan organisaatioilla (metsäkeskukset, metsänhoitoyhdistykset) on käytössään valtakunnalliseen muinaisjäänösrekisteriin perustuvia tietoja arkeologisista rauhoituskohteista. Osassa tiedoista voi kuitenkin olla eri syistä puutteita tai virheitä. Metsälaissa viitataan erikseen muinaismuistolain noudattamiseen.⁸⁶¹</p>
--	--	---

857 Alueelliset metsäkeskukset yhdistettiin Suomen metsäkeskukseksi vuonna 2012. Samalla erotettiin liiketoiminta viranomaistoiminnasta.

858 Metsänhoitoyhdistykset ovat metsänomistajien yhdistyksiä ja etujärjestöjä. Niitä koskeva lainsäädäntö muuttui vuoden 2015 alusta.

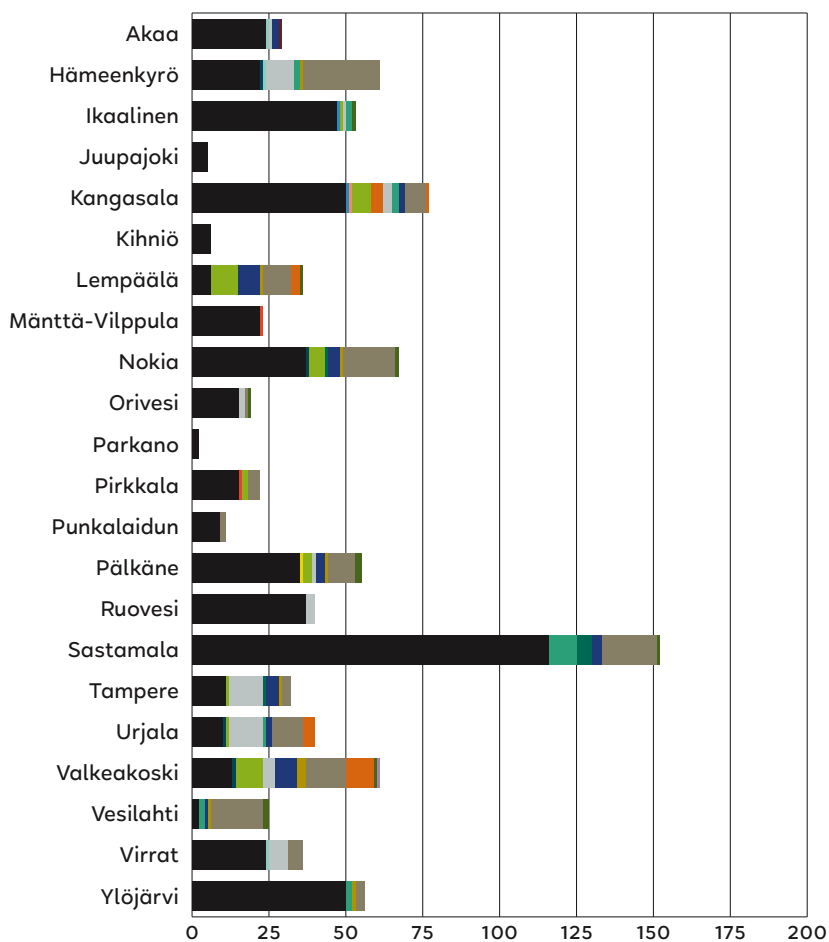
859 Hollo 2004; 129.

860 Hollo 2004; 127. Koneellinen metsänhoito alkoi yleistyä Pirkanmaalla 1970- ja 1980-luvun vaihteesta lähtien.

861 Metsälaki 1093/1996 2 § 3 mom.

LIITE 5

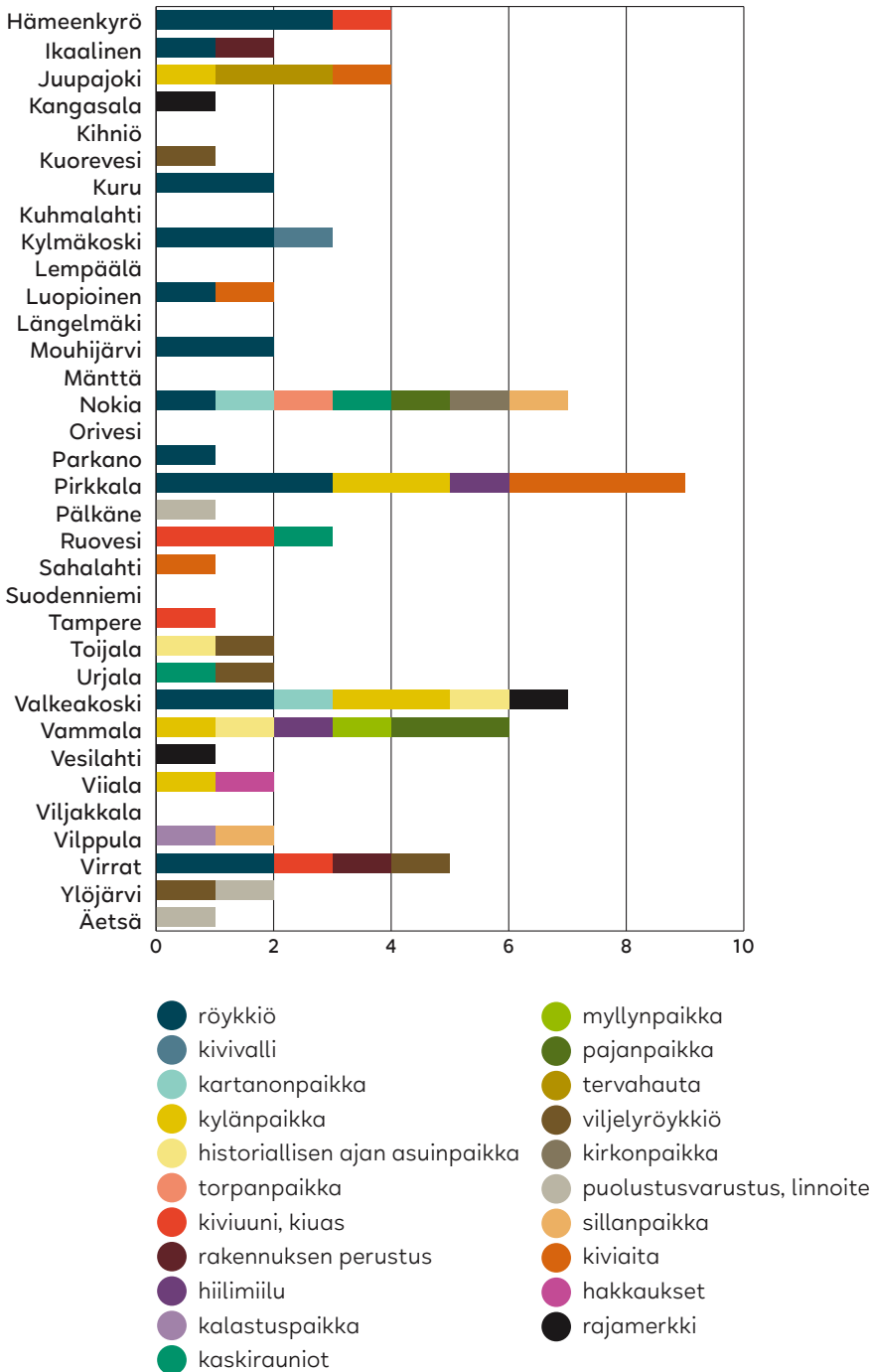
ESIHISTORIALLISET MUINAISJÄÄNNÖSTYYPIT PIRKANMAALLA VUONNA 2010.

- kivikautinen asuinpaikka
- kivikautinen hautapaikka
- varhaismetallikautinen asuinpaikka
- kvartsinottoaika
- verkkolöytöpaikka
- pyyntikuoppakohde
- kalliomaalaus
- rautakautinen asuinpaikka
- esihistoriallinen asuinpaikka
- lapinraunio
- rautakautinen kalmisto
- rautakautinen hauta
- polttokenttäkalmisto
- ruumishauta, -kalmisto
- kivilatomus, -rakenne
- röykkiö
- kuppikivi, muu kulttipaikka
- linnavuori, muinaislinna
- muu

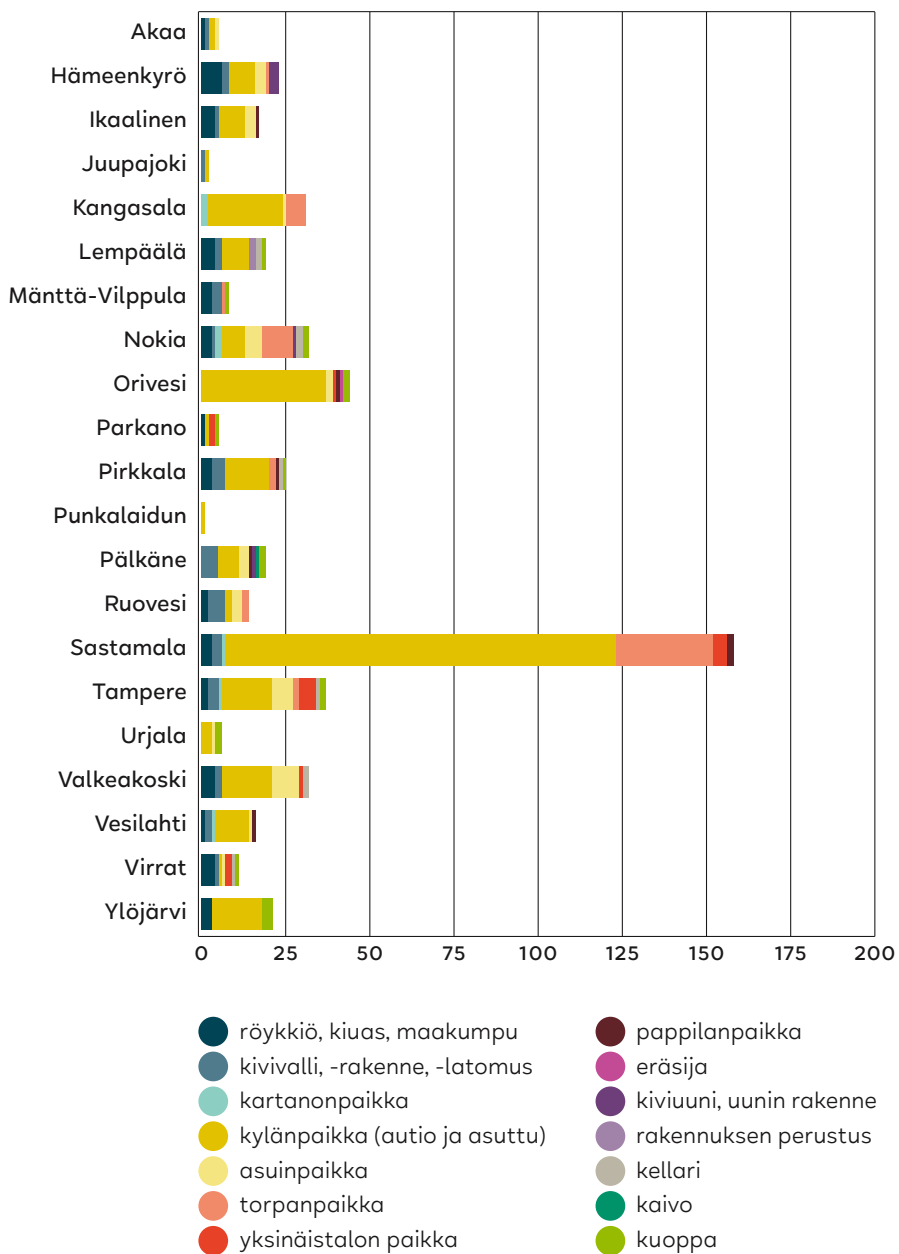
LIITE 6

HISTORIALLISTEN MUINAISJÄÄNNÖSTEN KAIKKI TYYPIT PIRKANMAALLA VUONNA 2000.

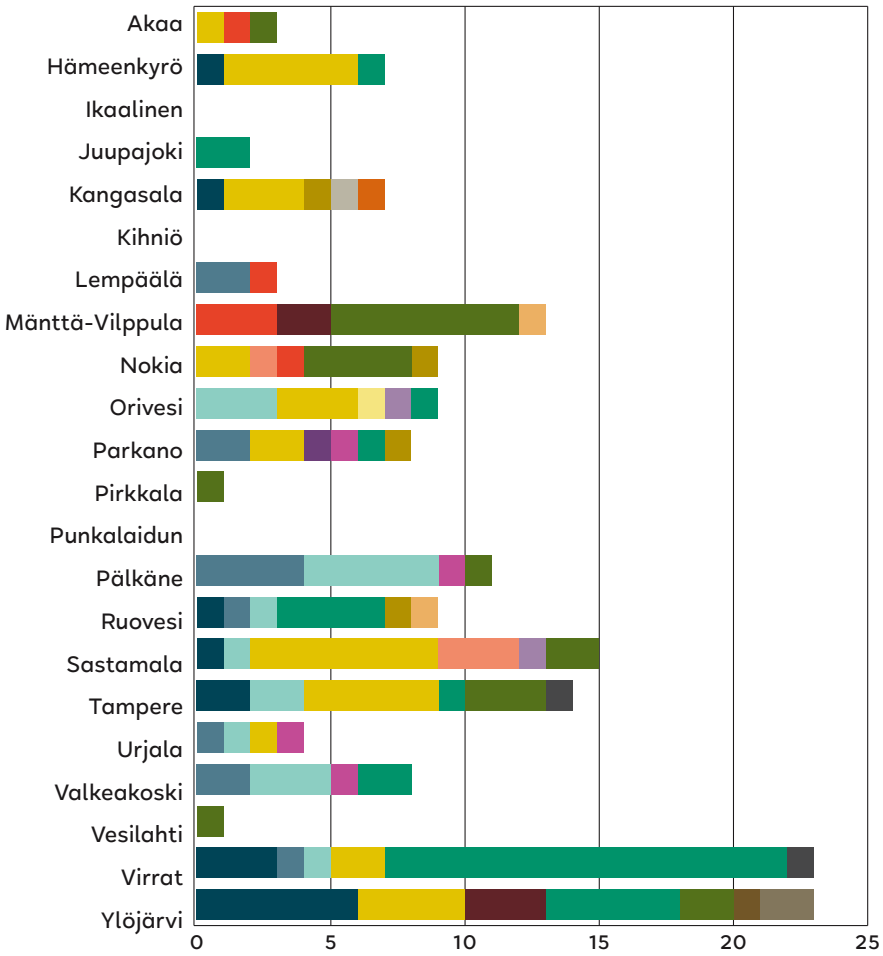
LIITE 7

ASUTUSHISTORIALLISET JÄÄNNÖSTYYPI PIRKANMAALLA VUONNA 2010.

LIITE 8

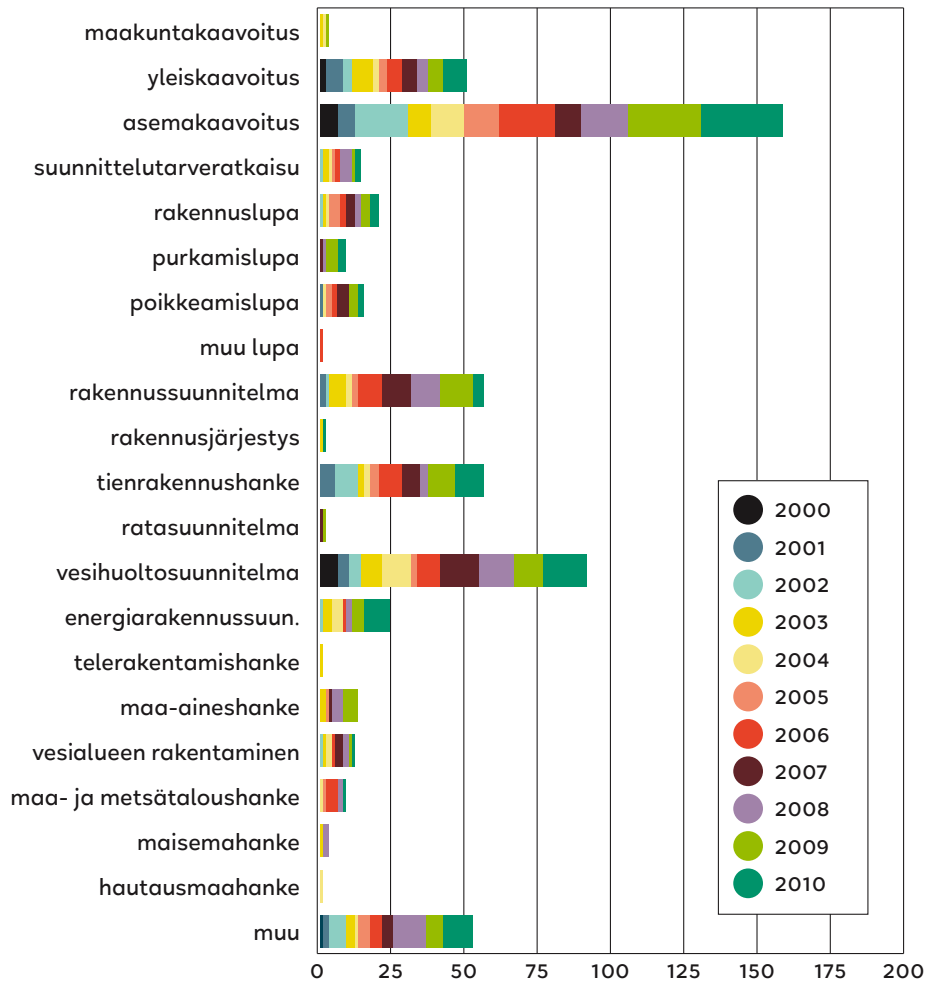
**ELINKEINO- JA TEOLLISUUSHISTORIALLISET
JÄÄNNÖSTYYPIT PIRKANMAALLA VUONNA 2010.**

- hiilimiilu
- kaskirauniot
- kivenlouhintapaikka
- myllynpaikka
- nauriskuopat
- pajanpaikka
- pellonpaikka, pelto-ojat
- pyyntitukikohta, pyyntikuoppa, kalastuspaikka
- rakkakuopat
- raudanvalmistuspaikka
- suodenkuoppa
- tervahauta
- tiilenpolttouuni
- viljelyröykkiöt
- sahanpaikka
- harkkohenkki
- kaivos, rautakaivos
- manufaktuuri
- terva- ja tärpättitehdas
- tiiliruukki
- teollisuushistoriallinen paikka

LIITE 9

YKSITYISKOHTAISTEN LAUSUNTOJEN HANKKEITA TUTKIMUSAJANJAKSONA.

LIITE 10

ALUEIDENKÄYTÖN HAITALLISTEN VAIKUTUSTEN JA ARKEOLOGISIIN JÄÄNNÖKSIIN KOHDISTUNEIDEN MUUTOSTEN TAUSTATEKIJÖITÄ

a. Hankesuunnitelmien sisältö, alueidenkäytön menettelyt ja käytännöt

- Muinaisjäännöksiin kajoavasti kohdistuneen maankäytön suunnittelu lisääntyi vuosikymmenen kuluessa: neljännes yksityiskohtaisten lausuntojen hankkeista kohdisti kajoavaa maankäyttöä kiinteän muinaisjäännöksen kohdalle tai välittömästi sen viereen.
- Modernin maankäytön runsaus, vireys ja hankkeiden kajoavuuden voimistuminen tai lisääntyminen varsinkin kaupunkikunnissa ja Tampereen seutukunnassa.
- Maankäytön toimintakulttuurille oli eräissä tapauksissa ominaista työhankkeiden aloittaminen ennen tarvittavan luvan saamista tai lausunnon pyytämistä taikka sen saamista museoviranomaiselta.
- Hankkeessa ei otettu selvää voimassa olevasta asemakaavasta tai valmisteilla olevasta kaava-aineistosta muinaisjäännöstä koskevaa tietoa.
- Osa infrastruktuurin hankkeista omasi pitkän perinteen yhteistyöstä museoviranomaisen kanssa (esimerkiksi tienrakennuskäytäntöjä on hiottu pitkään). Vesihuoltotyöt aloitettiin 2000-luvun alussa usein ilman lausunnotmenettelyä, mutta valtion tukijärjestelmän (ELY) ja siihen sisältyneen kontrollin myötä museoviranomaisen lausunnotmenettely tuli maakunnassa kiinteästi osaksi hankkeita. Valtion vesihuoltorakentamisessa alettiin nopeasti edellyttää, että suunnitelmista pyydetään lausunto myös museoviranomaisilta.
- Osa infrastruktuurin hankkeista jäi järjestelmällisesti museoviranomaiselta pimentoon ja lausunnotmenettelyn ulkopuolelle: näitä olivat tietoliikenneyhteyksien rakentamisen kaapeloinnit ja muu niiden rakentaminen, vesialueiden hankkeiden suunnitelmat kuten mittavampi ruoppaus.
- Rakentamisen luvista ei pyydetty lausuntoja läheskään samassa suhteessa kuin lupia käsiteltiin ja myönnettiin kunnissa.
- Oletettavasti osa yksityisten pienten työhankkeiden suunnitelmista toteutettiin ilman museoviranomaisen lausuntoa: ainakin maatalouden salaajitus, liete- ja muiden säiliöiden rakentaminen ja kaivaminen maahan saattavat olla sellaisia hankkeita. Yksityishenkilöiden rakennushankkeissa rakennusvalvontaviranomainen otti osassa kunnista selvää etukäteen, oliko tontilla muinaisjäännöstä tai sellaisen selvitystarvetta. Menettely ei perustunut muinaismuistolakiin, jossa yksityisistä pienistä työhankkeista ei ole erikseen sääntelyä. Museoviranomainen piti yhteydenottoa ja lausuntopyyntöä yksityisistä pienistä hankkeista hyvän hallinnon mukaisena. Siten ennakoitiin,

ettei kaivutyön aikana löydy ennestään tuntematonta jäännöstä, joka voisi vahingoittaa ja jonka tunnistamiskyky on epävarmaa.

- Alueidenkäytön hankkeissa saattoi olla monia samanaikaisia tai lomittuvia toimijoita kuten työmaiden alihankkijat. Eri toimijoiden välillä oli tiedonkulussa puutteita tai saatu tieto muinaisjäännöksen huomioon ottamisesta ymmärrettiin tai tulkittiin eri tavoin.
- Hankkeen toteuttaja arvioi itse ottaneensa muinaisjäännöksen riittävästi huomioon ja jättäneensä riittävästi etäisyyttä siihen.
- Hankkeen toteuttaja ei ilmoittanut kaivutyön ajankohtaa eikä varannut museoviranomaiselle tilaisuutta tehdä tarkastus työn aikana.

b. Hankkeen toteuttajien tiedot arkeologisista kohteista ja suhtautuminen niiden suojeluun

- Muinaisjäännöksen rauhoitusperiaatetta ei kaikissa hankkeissa pidetty velvoittavana tai sen ei mielletty estävän hankkeen toteuttamista vaan korkeintaan hidastavan hanketta (vaikka muinaisjäännös ei lähtökohtaisesti aiheuttanut hankkeen merkitykseen nähden kohtuutonta haittaa).
- Toistuva käsitys oli, että arkeologit tutkivat pois muinaisjäännöksen, jos sellainen löytyi hankkeen aikana tai sen tiedettiin ennestään sijaitsevan paikalla. Käsitys perustui joidenkin maankäyttäjien kertoman mukaan kokemukseen sellaisesta menettelystä. Aikaisempi esimerkki menettelystä vaikutti asenteisiin ja suhtautumiseen.
- Maankäyttäjät ei ollut selvillä muinaismuistolain säännöksistä tai niiden vaikutuksesta hankkeessa taikka ei ottanut selkoa siitä, saattaako hanke koskea kiinteää muinaisjäännöstä.
- Maankäyttäjillä ei ollut riittäviä valmiuksia ja tietoja tunnistaa maata kaivettaessa löytyvää kiinteää muinaisjäännöstä.
- Arkeologisen selvityksen tekemistä tai tilaamista ei pidetty tarpeellisena tai selvityksen tuloksiin suhtauduttiin valikoiden tai tulosten merkityksiä vähäteltiin.
- Hankkeen toteuttaja toimi tietoisesti museoviranomaisen ohjeen vastaisesti.

c. Arkeologista perintöä ja suojelua koskeva informaatio

- Toistuva ja säännöllinen havainto oli, että hankkeen toteuttaja/maanomistaja ei tiennyt ennestään kiinteistöllään sijaitsevasta muinaisjäännöksestä. Se tarkoitti sitä, ettei hän ollut saanut museoviranomaiselta tietoa rauhoituksesta, museoviranomaisen aikaisemmin antama tieto ei ollut siirtynyt hänelle, hän ei ollut käyttänyt saamaansa tietoa, ei ollut ottanut selvää suojeluun liittyvistä reunaehdoista tai hän ei ollut hankkinut tietoa oikeasta tietolähteestä.
- Tieto ennestään tunnetusta muinaisjäännöksestä puuttui voimassa olevasta

yleis- tai asemakaavasta. Jäännös oli todettu kaavan voimaantulon jälkeen tai muinaisjäännös oli muutoin jäänyt merkitsemättä kaavaan taikka kaavamerkintä oli virheellinen.

- Muinaisjäännös tuli museoviranomaisen ja pääasiallisen hankkeen toteuttajan tietoon hankkeen suunnittelun aikana, mutta tieto ei siirtynyt ajoissa hankkeen toteuttajalle.
- Kaavoituksessa hankkeen vaikutuksen arviointi muinaisjäännökseen oli puutteellinen tai virheellinen (esimerkiksi todettiin, että vaikutuksia ei ole, vaikka niitä tosiasiaassa oli)
- Tutkimusajanjakson lopulla avoimiksi tulleita muinaisjäännösrekisterin tietoja ei tiedetty tai osattu hakea tai tiedonhaku vaikutti olevan vähäistä
- Muinaisjäännöksiä koskevat tiedot päivittyivät viiveellä muinaisjäännösrekisteriin. Muinaisjäännösrekisterin ja maakuntamuseon tietokantojen välillä oli jonkin verran eroja jäännösten rajauksissa.
- Joissakin maankäyttöhankeissa museoviranomaisen antamat lausunnot koettiin epäselviksi tai niiden sisällön esitystapa hankalaksi (hankkeiden toteuttajien suulliset maininnat tapaamisissa). Tästä huolimatta hankkeen toteuttaja ei kuitenkaan ottanut oma-aloitteisesti lausunnon jälkeen yhteyttä museoviranomaiseen keskustellakseen asiasta.

d. Museoviranomaisen toiminta

- Lakipainotteinen lähestymistapa korostui viranomaisten menettelyissä, säilyttämistä argumentointiin erityisesti lakiin tukeutuen, muinaismuistolain olemassaolo oli riittävä peruste säilyttämiseen.
- Osasta muinaisjäännöksiä kiinteistönomistajaa informoitiin kirjeellä muinaisjäännöksen toteamisesta ja rauhoituksesta, valtaosasta rauhoituskohteita maanomistaja ei saanut tietoa asiasta.
- Hallinnossa vaikutti ylhäältä alaspäin suuntautuva lähestymistapa; tutkimusajanjakson lopulla suojelun näkökulmaa alettiin kuitenkin laajentaa maakunnassa vahvemman kansalaisosallistumisen suuntaan. Viranomaisytyössä asiointi hallintotehtävissä muiden ympäristö- ja alueidenkäytön toimijoiden kanssa edellytti vallankäyttöä ja tukeutumista lainsäädäntöön.
- Viranomaisuus korostui kommunikoinnissa, mikä oli luonnollista koska oltiin tekemisissä alueidenkäytön viranomaisten ja ympäristöhallinnon viranomaisten kanssa. Hallintoarkeologiassa viranomaisuuden korostuminen liittyi myös hallinnon kielen ja menettelyjen yhdenmukaisuuden periaatteeseen. Samalla viranomaisuuden painottumisesta seurasi vääjäämättä esimerkiksi se, että muinaisjäännöksen arvot määräytyivät museoviranomaisten ja arkeologian ammattikunnan antamin arvoperustein. Viranomaisuuden korostuminen saattoi välillisesti osaltaan vaikuttaa myös siihen, että muinaisjäännöksiä marginalisoitui.

- Muinaisjäännösten yhteiskunnallisten merkitysten ja arvojen tiedostaminen oli vasta kehittymässä.
- Muinaisjäännösten arvojen ja merkittävyyden perusteet ja kriteerit olivat tutkimusajanjaksona vielä osittain kehittymättömiä.
- Muinaisjäännöksiä tutkittiin vuosittain useissa pienialaisissa koekaivauksissa hankkeiden määräämissä kohdissa.
- Pienissä yksityisissä hankkeissa poistettiin muinaisjäännösten osia pelastuskaivauksissa.
- Sisävesien vedenalaisen perinnön tutkimus oli vielä vähäistä maakunnassa ja vedenalaisen perinnön suojelutoiminnalta puuttui maalla sijaitsevien kohteiden suojelua vastaava perinne.
- Historiallisten jäännösten aiempaa laajamittaisempi suojelu tehostui merkittävästi mutta aluksi se tapahtui esimerkiksi kylätonttien tapauksessa osittain hallitsemattomasti.
- Vallitseva auktorisoitu perintödiskurssi vaikutti koko suojeluhallinnossa ja hallintoarkeologiassa leimaten viranomaistoimintaa. Viranomaisuus korostui suojelumenettelyissä sekä perinnön kokemisen, arvottamisen ja valikointumisen tavoissa. Diskurssi vaikutti siihen, että muinaisjäännökset miellettiin varsinkin hallinnon intressien ja toimien kohteena. Jäännösten merkityksissä saattoi ilmetä byrokratisoitumista ja normien korostumista.
- Alueidenkäytön hankkeiden runsastuessa museoviranomaisen työmäärä kasvoi, mikä vaikutti lausuntotyön paineiden lisääntymiseen. Joissakin tapauksissa hankkeiden ohjauksessa oli myös viiveitä.
- Suojeluohjeiden muuttuminen hankkeen aikana, ohjeiden kehittämisen aikataulun ja vireästä alueidenkäytöstä seuraavien tarpeiden epäsuhta.

e. Muinaismuistolaki

- Osa lain säännöksistä oli vanhentuneita ja epäselviä.
- Laissa ei säännelty kaikista keskeisistä nykymaankäyttöön liittyvistä aiheista
- 1950-luvulla valmistellusta ja laaditusta ja 1960-luvun alussa voimaan tulleesta laista puuttuivat yksityiskohtaiset selitykset.
- Lain 14 §:n mukaisen menettelyn ongelmallisuus silloin, kun maankäyttäjän ei voi olettaa tunnistavan maasta paljastuvaa muodostelmaa tai ilmiötä kiinteäksi muinaisjäännökseksi.
- Lain selitysten puute liittyi epäselviin, tulkinnanvaraisiin asioihin säännöksissä; esimerkiksi lain 13 §:n säännöksen ulottuminen ennestään tunnettuihin ja ennestään tuntemattomiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin.
- Kuolleiksi kirjaimiksi muodostuneet periaatteet laissa; säädettyjä menettelyjä jäännöksen arvoa turvaavien erityisten määräysten antamisesta ja jäännöksen merkitsemisestä karttaan maanmittaustoimituksessa ei käytetty eikä menettelyjä kehitetty.

- Pitkät perinteet omaavasta antikvaarisesta historiasta ja hallinnossa tehdystä työstä huolimatta syntyi vaikutelma siitä, että muinaisjäännösten merkitykset olivat alueidenkäytön yhteydessä yhteiskunnassa ohuita ja säilyttämisen tarkoitukset epäselviä, mikä osaltaan lisäsi arkeologisten kohteiden marginaalisuutta.

f. Muinaisjäännöksen ominaisuudet

- Paikalla vallitseva maankäyttö
- Rautakauden kalmistoille luonteenomainen sijainti nykyisin rakennetuissa ympäristöissä asutuilla paikoilla aktiivisen maankäytön alueella tai sellaisen välittömässä läheisyydessä saattoi olla ongelmallista.
- Muinaisjäännöksen rajat on pääosin arvioitu alustavasti ja alustavat rajat muodostuvat pitkäaikaisiksi. Vain muutaman muinaisjäännöksen rajat on määrätty MMLN 5 §:ssä säädetyillä menettelyillä.
- Osa suoja-alueista on huomattavan suppeita.
- Muinaisjäännöksiin liittyviä tarinoita hyödynnettiin suojelussa niukasti.
- Arkeologisen kohteen hoitamattomuus vaikeuttaa niiden hahmottamista ja ymmärtämistä.

PIRKANMAAN MAAKUNNASSA suojeltiin hallinnollisin keinoin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä lähes kahtatuhatta rauhoitettua kiinteää muinaisjäännettä. Vireä maankäyttö vaikutti merkittävästi muinaisjäänöskannan kasvuun ja levin-tään suojeltujen kohteiden määrän karttuessa lähes tuhannella aiemmin tuntemattomalla jäännöksellä. Asutushistoriallisesti rikkaassa maakunnassa arkeologiset muistot sijaitsivat voosituhannen alussa samoilla alueilla, missä moderni monimuotoinen maankäyttö muutti ja muovasi ympäristöä. Minkälaiset maa- ja vesialueiden hankkeet kohdistuivat tutkimusajanjakson aikana arkeologisiin suojelukohteisiin ja miten muutos vaikutti arkeologiseen perintöön? Tutkimus analysoi maakunnan muinaisjäänösten säilymistä, uhanalaisuutta sekä vahingoitumista voosituhannen alussa.

